

ಭಾಗ-10

ಸತ್ಯಕವಿಜಾವಳಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ತತ್ವಪದೀಪ

ಭಾವದೀಪ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇಂದ್ರಪೀಠಪ್ರೀತಾದರು

ಪೀಠಾಧಿಕಾರಿಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ.

ದೊರವ ಸಂಪಾದಕರು :

ಬಿ|| ರಾಜಾ ಎಸ್. ಬಿ ವಿಜಯರಾಜು
ಮಂತ್ರಾಲಯ.

ಸಂಪಾದನ ಮತ್ತು ಅನುಪಾದ :

ಬಿ|| ಬೆಮ್ಮತಿ ವೇಂಕಟೇಶ್ವರಯ್ಯ
ಬೆಂದಲೂರು.

ಭಾಗ - 10

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಮುನಿ ವಿರಚಿತ

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಶ್ರೀಜಯತೀರ್ಥಮುನಿ ವಿರಚಿತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಭಾವದೀಪ

ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯ,
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ, ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಟೀಕೆಗಳೊಂದಿಗೆ

ಶ್ರೀಮಂತ್ರಾಲಯಪ್ರಭುಗಳ ಭಾವದೀಪ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ

ವಿಶೇಷ ವಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಸಮಗ್ರ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ

* * * * *

ಪ್ರಕಾಶನ :

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಂದಿರ,

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ,

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ - 518 345 ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ.

'ಭಾವದೀಪ-ಸಂಪುಟ-10' : ಮಂತ್ರಾಲಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ದುರ್ಮುಖಿ || ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸ || ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಷಷ್ಠೀ (ದಿನಾಂಕ: 04-03-2017) ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಮಂತ್ರಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ವರ್ಧಂತಿಯ ಶುಭಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಲೋಕಾರ್ಪಣೆ ಹಾಗೂ ಲೋಕಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ಪ್ರಕಾಶನ : ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮಸಂಶೋಧನಮಂದಿರ,
ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ,
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ - 518 345
ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ.

ಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ : ಎ || ಬೆಮ್ಮತ್ತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
ದೂರವಾಣಿ : 914149120

ಪ್ರಥಮಮುದ್ರಣ : 2017
ಬೆಲೆ : 600 ರೂ
ಪ್ರತಿಗಳು : 1000

Publication Copy right :

ಶ್ರೀಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಂದಿರ,
ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ,
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ - 518 345 ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ.

ಅಕ್ಷರಜೋಡಣೆ :

ಶ್ರೀ ಬೆಮ್ಮತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಸ್. ನಾಗಲತಾ
ದೂರವಾಣಿ : 9141197485

ಮುದ್ರಣ :
ಮುಕ್ತಿಪಥ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

॥ Srīmanmoola Ramo Vijayate ॥

॥ Srī Gururajo Vijayate ॥

Vol. - 10**SRI PADMANABHATIRTHAMUNI'S****SRIJAYATIRTHAMUNI'S****SATTARKADIPAVALI****TATVAPRAKAASHIKAA****SRI TRIVIKRMAPANDITAACHARYA'S****TATVAPRADIPA****BHAVADIPA**

**Sri Vedavyasa's Brahmasutra,
Sri Madhvacharya's Bhashya,
Teekas - Sattarkadipawali, Tatvapradiipa,
Tatvapraakaashikaa**

**Bhavadipa by Sri Mantrayala Prabhu
Sanskrit Original Text with Kannada Translation**

**with special debate from many commentaries
& overall criticism**

Published by :**Sri Gurusarvabhōma Samshodhana Mandira,****Jagadguru Srīmanmadhvacharya Mula Mahasamsthana,****Sri Raghavendraswamy Mutt, Mantralayam - 518 345 A.P.**

IV

'BHAVADIPA' : HH Sri Sri Subhudendra Thirta sripada has submitted this 10th volume to Sri Raghavendraswamiji at Mantralaya.

Publication : Sri Gurusarvabhoma Sanshodhana Mandira,
Jagadguru Srīmanmadhvacharya Mula
Mahasamsthana, Sri Raghavendraswamy mutt,
Mantralayam. A.P.

Edited & Translated by : Vidwan Bemmatti Venkateshacharya,
Bangalore. Ph : 9141495120

First Edition : 2016

Price : Rs. 600

Copies : 1000

Publication Copy right :

**Sri Gurusarvabhoma Samshodhana Mandira,
Jagadguru Srīmanmadhvacharya Mula Mahasamsthana,
Sri Raghavendraswamy Mutt, Mantralayam - 518 345 A.P.**

Type set :

Smt. S. Nagalatha, Bangalore.
Sri Sri Bemmatti Srinivasa

Printed at :

Muktipatha Mudranalaya, Bangalore.

॥ ಶ್ರೀಮನ್ ಮೂಲರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಭಾವದೀಪ

* * * *

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರು

ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳು, ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ, ಮಂತ್ರಾಲಯ.

ಗೌರವ ಸಂಪಾದಕರು :

ವಿ|| ರಾಜಾ ಎಸ್. ಗಿರಿಆಚಾರ್ಯ

ಮಂತ್ರಾಲಯ

ಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಅನುವಾದ :

ವಿ|| ಬೆಮ್ಮತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯ

ಬೆಂಗಳೂರು.

॥ Srimanmoola Ramo Vijayate ॥

॥ Sri Gururajo Vijayate ॥

Brahmasutra Bhashya
Sattrakadipavali Tatvapraprakaashikaa
Tatvapradipa

BHAVADIPA

President:

HH Sri Subhuddhendratirtha Sripadaru
PeeTadhipati of Sri Raghavendraswamy Mutt,
Mantralayam.

Honorary Editor:

Sri Vidwan Raja S. Giri Acharya
Mantralayam.

Edited & Translated by :

Vidwan Bemmatti Venkateshacharya,
Bangalore.

ಹತ್ತನೆಯ ವಾಙ್ಮಯ-ಕುಸುಮಹಾರ ಸಮರ್ಪಣೆ

ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠಾಧೀಶರಾದ
ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು
ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ
ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಮನ್ಮೂಲರಾಮಚಂದ್ರದೇವರಿಗೆ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು
ಹತ್ತನೆಯ ವಾಙ್ಮಯ ಕುಸುಮಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

॥ ಶ್ರೀಮನ್ ಮೂಲರಾಮೋ ವಿಜಯತೇ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುರಾಜೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಶ್ರೀಮತ್-ಪರಮಹಂಸ-ಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ-ಪದ-ವಾಕ್ಯ-ಪ್ರವೀಣ-ಪಾರಾವಾರ-ಪಾರಂಗತ-
 ಸರ್ವತಂತ್ರ-ಸ್ವತಂತ್ರ-ಶ್ರೀಮನ್-ಮೂಲರಘುಪತಿ-ವೇದವ್ಯಾಸ-ದೇವ-ದಿವ್ಯ-ಶ್ರೀಪಾದ
 ಪದ್ಮಾರಾಧಕ-ಜಗದ್ಗುರು-ಶ್ರೀಮನ್-ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ-ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ-
 ಮಂತ್ರಾಲಯ-ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳವರ ಮಠದ ವೇದಾಂತ-ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-
 ದಿಗ್ವಿಜಯ-ವಿದ್ಯಾಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರಾದ
 ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುಕಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಕರಕಮಲಸಂಜಾತರಾದ
 ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುಯತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ವರಕುಮಾರರಾದ
 ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ

ಇಂದಿಗೆ ರಾಯರು ಅವತರಿಸಿ 422 ವರ್ಷಗಳು ಆದವು. ರಾಯರು ರಚಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೂ 400 ವರ್ಷಗಳೇ ಕಳೆದವು. ಆದರೆ ಇಂದು ಯಾರಿಗೂ ರಾಯರು 400 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದರು. ಅಥವಾ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳು 400 ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದವು ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಮೂಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ರಾಯರ ಚರಿತ್ರೆ ಇತಿಹಾಸಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದದ್ದಲ್ಲ. ಇಂದೂ ಕೂಡ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಇತಿಹಾಸವಾಗಿದೆ. 'ರಾಯರು ಇಂದಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಯಾರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ರಾಯರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಪ್ರಥಮಬಾರಿಗೆ ಲಿಖಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶನಗೊಂಡಾಗ ಆಗಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸುಪ್ರಪಂಚ ಎಷ್ಟು ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟತ್ತೋ, ಅಷ್ಟೇ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಇಂದೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ತು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದೆ. 400 ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ರಾಯರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಅದೆಷ್ಟೋ ಮಹಾಮಹಿಮವಂತರು ರಾಯರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷೋಪಯೋಗಿಯಾದ

ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಧಾವಿಸಿ ಜೀವನ ಸಾರ್ಥಕ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದೂ ಕೂಡ ಸಾವಿರಾರು ಮಂದಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳು ರಾಯರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ 400 ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದರೂ ಕೂಡ ರಾಯರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅಥವಾ ಚರಿತ್ರೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಭಾವನೆ ಎಲ್ಲಾ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ರಾಯರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪವಾಡಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು ಕೇವಲ ಒಂದು ಹಂತದ ಸಾಧನೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯ ನಿಜವಾದ ಅರಿವು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಪ್ರಪಂಚ ಮುಂದೆ ಸಾಗಬೇಕೆಂಬುದೇ ನಮ್ಮ ಹೆಬ್ಬಯಕೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಯರ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವುದೇ ನಮ್ಮ ಹಿರಿದಾದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಈ 422ನೇ ವರ್ಷದ ಅವರ ವರ್ಧಂತಿಯ ಶುಭಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 396ನೆಯ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಶುಭಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಾವದೀಪ ಕೃತಿಯ 10ನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಲೋಕಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.

ಜೀವನದಲ್ಲಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವೋ, ಅಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದೂ ಕೂಡ ಅಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯ. ಭಾವದೀಪಗ್ರಂಥದ 10ನೆಯ ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹ ಹರಿಯುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಅಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಗಳೆಂಬ ಕೊಳಚೆನೀರೂ ಕೂಡ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೇ ಪ್ರವಾಹತಃ ಹರಿಯುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ನಾವು ಶುದ್ಧರಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮೀಯಬೇಕು ಹೊರತು, ಕೊಳಚೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ನಾವು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ

ಹಾಗೂ ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಪಂಥದವರು ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಮತವನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ-ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರು ಭಾವದೀಪಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಮಯಪಾದ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮತಗಳ ವಿಚಾರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಮಾಡಿ, ಅದರ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದೇ ಈ ಪಾದದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಎಲ್ಲೆಡೆಯು ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೋ, ಅಂಥ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಬೇರೆಲ್ಲಾ ಮತದವರು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿದ್ದರೂ ಅವನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಧೀನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ್ದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಷ್ಟೇ ಸತ್ಯ. ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ, ಸ್ವರ್ಗ-ನರಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮೂಢನಂಬಿಕೆ. ದೇವರಂತೂ ದೂರತೋಪಾಸ್ತ. 'ಇದ್ದಷ್ಟು ದಿನ ಸುಖವಾಗಿ ಬದುಕಬೇಕು'. 'ಸಾಲ ಮಾಡಿಯಾದರೂ ತುಪ್ಪ ಕುಡಿಯಬೇಕು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಈ ಜೀವನೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಜೀವರುಗಳು ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಯೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲೇ ಜಗತ್ತು ಲಯಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನು ಗುಣಪೂರ್ಣನಲ್ಲ. ವೇದಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಆ ಈಶ್ವರನೇ ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಜಗತ್ತು. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅವರಲ್ಲೇ ಕೆಲವರು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸತ್ಯಾಸತ್ಯ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಎನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು 'ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಜಗತ್ತಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು

ಒಪ್ಪುವು ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಶಿವನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಕೆಲವರು ಶಿವನೂ ಕೂಡ ಬೇಡ. ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಶಕ್ತಿಯೇ ಸಾಕು. ಅವಳಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನೇ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಡು ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು ಹೇಳಲು ಯಾರೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡಲಿಲ್ಲ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಅವನಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ-ಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಂಥ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯಭೂತವಾಗಿದೆ. ಐದುರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲೂ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಈಶ. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ದಾಸರು ಇತ್ಯಾದಿ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದನ್ನು ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರು, ಶ್ರೀಮಟ್ಟಣಾಕೃತ್ಯಾದರು ಹಾಗೂ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತರೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನಿವರೇಣ್ಯರು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಿಸಿದರು. ಅವೆಲ್ಲರ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಅಥವಾ ವರ್ಧಂತಿಯ ಮಹೋತ್ಸವವೆಂದರೆ 'ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ' ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ 'ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಅಭಿವರ್ಧಂತಿ' ಎಂದರ್ಥ.

ಈ ರಾಯರ ವರ್ಧಂತಿಯಂದು ಭಾವದೀಪದ ಹತ್ತನೆಯ ಈ ಸಂಪುಟವನ್ನು ರಾಯರ ಸೇವಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಇದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಾರವಾಗಲಿ. ಇದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಮಹಾಫಲವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ-ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿತವಾಗಲಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯಮೂರ್ತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮೂಲರಾಮದೇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಸಂಪುಟದ ಸಂಪಾದಕರೂ ಅನುವಾದಕರೂ ಆದ ವಿದ್ವಾನ್ ಬೆಮ್ಮತಿ ವೇಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯರು ಬಹಳಷ್ಟು ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆದು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

XII

ಇವರಿಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ ಮೂಲರಘುಪತಿ ರಾಮಚಂದ್ರದೇವರು ಹಾಗೂ ಹರಿವಾಯುಗುರುಗಳು ವಿಶೇಷ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅನುವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನೀಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಅಸ್ಮದ್ಗುರ್ವಂತರ್ಗತ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರ್ವಂತರ್ಗತ -
ಭಾರತೀರಮಣ - ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ - ಶ್ರೀಮನ್ ಮೂಲರಘುಪತಿ -
ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.
ಇತಿ ನಾರಾಯಣಸ್ಮರಣಗಳು.

Brahmasutra Bhashya
With
Select Commentaries including
Bhavadipa of Sri Raghavendra Tirtha

By
Vachaspati Dr. V. R. Panchamukhi

At the outset, I would like to express our sincere respectful danda pranams, to His Holiness Sri Subudhendra Tirtha for his encouragement to publish this Series of Volumes on Sutra Bhashya, Tatvaprakasika, and other commentaries with Focus on Bhavadipa, with Kannada Translations.

We would also express our gratitude to Mahamahopadhyaya, Pandita Kesari, Vidwan Sri Raja .S. Giri Acharya, for his guidance, support and encouragement in the finalisation of the different Volumes.

The present Volume is concerned with the Adhikaranas of the Second Pada of the Second Adhyaya.

As done in the other Volumes, Vidwan Venkateshacharya has provided translations, with critical notes and discussions, of other commentaries on Sutra Bhashya, such as Sattarkadipavali, Tatva prakasika, Tatvapradipta, along with the Translation of Bhavadipa of Sri Raghavendra Swamigalu. He has also given the account of Tantradipika of Sri Raghavendra Tirtha, whenever necessary.

XIV

The present Volume - Volume No. 10 in the series of Volumes on Sri Madhva Bhashya and the Commentaries/Tippanis, thereupon, consists of the Kannada Translation and Notes, pertaining to the following Nine Adhikaranas:

1. *Rachananupapadyadhikarna (the First Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
2. *Anytrabhavadhikarna, (the Second Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
3. *Abhyupagamaadhikarana, (the Third Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
4. *Purushashmadhikarna (the Fourth Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
5. *Anyatamityadhikarana (the Fifth Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
6. *Vysheshikadhikarana (the Sixth Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
7. *Samudayadhikarana (the Seventh Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
8. *Asadadhikarna (the Eighth Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
9. *Anupalabdhydhikarna (the Nineth Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
10. *Naikasminnadhikarna (the Tenth Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
11. *Patyuradhikarna (the Eleventh Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*
12. *Utpadydhikarna (the Twelveth Adhikarana of the Second Pada of the Second Adhyaya);*

Thus, this Tenth Volume deals with, Twelve Adhikaranas, belonging to the Second Pada of the Second Adhyaya.

Vidwan Sri Bemmatti Venkateshacharya, has covered the detailed explanations given in all the commentaries stated above, in the sequential manner. He has very competently presented the main arguments of Purvapaksha and Siddhanta, and has upheld the superiority of Siddhanta of Madhvacharya, as the final interpretation.

Sri Venkateshacharya, presents, in a succinct manner, the summaries of arguments, developed in the different Adhikaranas listed above.

In order to facilitate the understanding of the main themes dealt with in the different Brahmasutras, covered in this Volume, I have ventured to present brief English Translations of the Brahmasutras. These translations are based upon one of my earlier Books, published by Rashtriya Sanskrita Vidyapeetha, (deemed University) Tirupati.

Rachananupapatyadhikarna

॥ रचनानुपपत्तेश्च नानुमानम् ॥

The entity called Pradhana cannot be the creator of the Universe because, it being inanimate, cannot have the capability of independent action. Action Pradhana is called Anumana because it is inferred from the deductive logic that all effects have some cause because they are effects.

॥ प्रवृत्तेश्च ॥

It is seen in the practical world that a living entity - Chetana is engaged in the tasks of creation as in the case of producing cloth. In the same way, creation of the world has to be managed by living entity.

॥ पयोऽम्बुवच्चेत्तत्रापि ॥

We cannot argue that just as the milk transforms into curds on its own and water in the rivers flows on its own, the Pradhana, though being

inanimate, could act on its own. We should recognise that even the in the case of milk or water, a Chetana in the form of Brahma is responsible for effectation, transformation or the flow. This is clearly stated in the Srutis.

॥ व्यतिरेकानवस्थितेऽचानपेक्षत्वात् ॥

Sruti clearly states that no action exists without Brahma. Hence the thesis that the inanimate entity-Pradhana can move on its own is not respected by the good people.

Anyatrabhavadhikarna

॥ अन्यत्राभावाच्च न तृणादिवत् ॥

Since the Universe does not exist without the command of Brahma and since it does not have any body other than Lord Brahma as its Resort, the relation between Brahma and the Universe is not like that between grass and rains. In the case of the latter, the rains function only as a supporting cause and not as the prime cause for the existence of grass while Vishnu functions as an independent prime cause and not just as an accompanying cause for the Universe.

Abhyupagamadhikarna

॥ अभ्युपगमेऽप्यर्थाभावात् ॥

Charvaka cannot contest the above thesis of Lord Vishnu being the prime creator, on the ground that he does not accept the Srutis as authentic. Charvaka school of thought itself is not authoritative, and even if we accept its authenticity it is contradicted by the non-existence of subject-matter (Vishaya) and purpose (Prayojana) for this school.

Purushashmadhikarna

॥ पुरुषाश्मवदिति चेत्तत्रापि ॥

We cannot argue that just as the body-hands legs etc. though inanimate on its own is able to function with the support of the living entity

(Chetana), in bringing a stone or other actions, in the same way Pradhana would be able to function with the support of Jiva, and hence let Pradhana be the cause of creation, even then, the objections stated earlier hold good since even the body's movements are controlled by Lord Vishnu.

॥ अङ्गित्वानुपपत्तेश्च ॥

The example of the stone being carried by the body prompted by Chetana is not valid, because it is not appropriate to consider the body as the component and Jiva as the whole. If we regard Jiva as the component then we cannot describe him as the whole.

Anytamiyadhikarna

॥ अन्ययानुमितौ च ज्ञशक्तिवियोगात् ॥

If we argue that the Chetana is the doer with the help of the body then also the status of Jiva becoming the whole does not become appropriate because Jiva does not have independent capability to link himself with the body.

॥ विप्रतिषेधाच्चासमञ्जसम् ॥

The thesis that there is no Supreme Lord Brahma, put forth by Charvakas and others, does not hold good. Because it is contradicted by all the Srutis Smritis and Yuktis.

Vysheshikadhikarna

॥ महर्षीर्घबद्धा ह्रस्वपरिमण्डलाभ्याम् ॥

Vaisheshika School of thought is refuted there. If we argue that the largeness and lengthiness in the four-atomed entities are derived from the similar characteristics of the three-atomed entities, then extending the same logic, one may have to accept that the shortness and the circular shape of the three-atomed or two-atomed entities are the effects of the

XVIII

similar characteristics of two-atomed or one-atomed entities. Such a thesis being unprincipled cannot be regarded as authentic and respectable.

॥ उभययापि न कर्मातस्तदभावः ॥

Intentions of Brahma could be either eternal (Nitya) or persihable (Anitya). In both the alternatives, we cannot attribute the causation of action to the atoms and hence there cannot be the volume and size effects of the different atomed entities.

॥ समवायाभ्युपगमाच्च साम्यादनवस्थितेः ॥

Vaiseshikas assume Samavaya relation between the part and the whole (Avayava and Avayavi), which are distinct from one another. Mud and pot are related by Samavaya relation. Since Samavaya is distinct from the two entities being linked viz. mud and pot, on the basis of the feature of distinctiveness, one has to envisage another Samavaya to propose the relation between the first Samavaya on the one hand and mud/pot on the other. Thus there could be an unending sequence of the Samavayas which leads to chaos and indefiniteness. Hence the thesis that Samavaya as the cause of creation stands refuted.

॥ नित्यमेव च भावात् ॥

In the Vaiseshika school of thought, the intentions of Paramatma, Paramanu etc. are eternal (Nitya) and as such one will have to expect continuous creation at all times and not occasionally. Thus, the concepts of creation and destructions cannot be reconciled with this thesis of constant creation.

॥ रूपादिमत्त्वाच्च विपर्ययो दर्शनात् ॥

In the Vaiseshika school of thought, the Paramanus (atoms) of earth, water and fire will have to be regarded as perishable (opposite of being eternal) since they are known to have figure, shape and taste. It is ob-

served in the objects like pots etc. that everything that has figure, shape etc. is not eternal.

॥ उभयया च दोषात् ॥

In both the alternatives, Atoms being of eternal nature or being perishable, there are flaws in the Vaiseshika school of thought. If Paramanu is regarded as eternal then their effects such as pot etc. will have to remain eternal. In the latter case, there may not be scope for many actions and effects.

॥ अपरिग्रहाच्चात्यन्तमनपेक्षा ॥

Since the Vaiseshika school of thought is not consistent with the Śrutis, it should be dishonoured and discarded.

Samudayadhikarna

॥ समुदाय उभयहेतुकेऽपि तदप्राप्तिः ॥

According to the school of thought of the Paramanu Punja Vadis, Samudaya-collection of atoms is the cause of creation. Samudaya cannot be made from only one atom. It should be defined as collection of several atoms. Then there is an indeterminate interdependence. Samudaya emerges when more atoms are combined but such combination is possible when Samudaya-a pool of atoms exists. Thus Samudaya and combination become interdependent in vicious circle. Hence this school of thought is not consistent.

॥ इतरेतरप्रत्ययत्वादिति चेन्नोत्पत्तिमात्रनिमित्तत्वात् ॥

In Purvapaksha, it is argued that there is no indeterminate interdependence because even though Samudaya always exists, it is only the perception of togetherness that pools the atoms together and when such perception is not present, there is scope for destruction. However, in Siddhanta, it is stated that scarce atoms can cause only their togetherness

(Samudaya) and not the perception or desire to be together. Thus, Samudaya being eternal becomes contradictory to the possibility of Pralaya.

॥ उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात् ॥

In Kshanika Vada, the cause would produce the effect similar to it and would immediately there after get destroyed. Hence the possibility of the effect being a dissimilar entity from the cause, is ruled out as such and this thesis is not tenable.

॥ असति प्रतिज्ञोपरोधो योगपदमन्यथा ॥

In the Kshanika Vada, the thesis of creation of the effects every moment is not appropriate. There are in general two possibilities. Firstly, effect is generated when the cause is non-existent. Secondly, effect is generated when the cause is existing. In the former case, our assertion that this effect is due to this cause is destroyed since the relevant cause is non-existent and it is difficult to identify as to which cause generated which effect. In the latter case, the cause and the effect will have to co-exist and hence there has to be an unlimited series of effects which also is an unacceptable situation.

॥ प्रतिसङ्ख्याऽप्रतिसङ्ख्याननिरोधाप्राप्तिरविच्छेदात् ॥

Destruction prompted by conscious reasoning (Buddhipurva Vinasha is Pratisankhya) and that not prompted by it, (Apratisankhya)-both do not become feasible because there will have to be an unbroken sequence of effects.

॥ उभयथा च दोषात् ॥

We could postulate a rule that when there is a cause there is always an effect. We could of course consider either that this rule is invariably valid or that this is not regular. Both these situations are subject to flaws. Hence Kshanika school of thought is not valid.

॥ आकाशो चाविशेषात् ॥

Since Akasha does not have any special quantity dimension like lamp, it is not Kshanika. By using the Akasha as the example, we can argue that many other objects in this world are also not Kshanika. Thus the Kshanika Vada does not hold good.

॥ अनुस्मृतेश्च ॥

Since we have many times the perception on the basis of memory that is the same object as before, we cannot derive Kshanikatwa on the basis of deductive logic.

Asadadhikarna

॥ नास्ततोऽदृष्टत्वात् ॥

In this, Sunya school of thought would be discarded. Sunya (Void) cannot be the cause for the creation of the world because there is no evidence in this regard either in Pratyaksha or Agama or Anumana.

॥ उदासीनानामपि चैवं सिद्धिः ॥

If we accept the thesis that Sunya could be the cause of creation then one may have to expect the effects such as fragrance form imaginary items like sky-flower (Akasha-Pushpa).

॥ नाभाव उपलब्धेः ॥

The world is not Sunya because its existence is really visible.

॥ वैधर्म्याच्च न स्वप्नादिवत् ॥

This world is not Sunya like the items seen in the dream because perception about the world is not negated by an opposite perception whereas in the case of the entities in the dream such contrary perception emerges.

Anupalabdhyaadhikarna

॥ न भावोऽनुपलब्धेः ॥

In this, the Vijnana School of thought is refuted. The world is not originating from Vijnana because there is not experience or evidence to that effect.

॥ क्षणिकत्वाच्च ॥

This world is not originating from Vijnana also because Vijnana is known to be temporary while the world is observed to be eternal.

॥ सर्वयानुपपत्तेश्च ॥

The Bouddha school of thought, which is totally inconsistent with the Srutis, Smrtis and Yuktis, is not compatible and hence not acceptable.

Naiksminnadhikarna

॥ नैकस्मिन्नसम्भवात् ॥

Kshapanaka school of thought is refuted here. There are seven different forms of attributes: Existence (Sat) Non-existence (Asat), Existence-cum-non-existence (Sadasat): Sadasat, being distinct from Existence though existing being distinct from non-existence thought being Sadasat, and distinction from Sadasat. The thesis that all these divergent attributes exist in a single entity, is just implausible.

॥ एवं चात्माकात्स्न्यम् ॥

Jainas believe that Jiva has the same dimensions as the body of the being. This thesis is refuted here. If Jiva is of the same dimension as the body, then the Jiva now existing in the body of a fly would not be sufficient to occupy the body of an elephant when in some next birth it moves from the state of fly to that of an elephant. Conversely, the soul occupying the body of an elephant will become excessive when it shifts to the

body of a fly in some next birth. Hence the thesis that Jiva is confined to the dimension of the body stands rejected.

॥ न च पर्यायादप्यविरोधो विकारादिभ्यः ॥

We cannot argue that Jiva would have the flexibility of changing his dimensions according to the size of the body he occupies. If we accept this thesis, then it means that Jiva will have to be regarded as an entity with the attribute of transformability. If that is the true original nature of Jiva, then the Moksha also defined as a status without any transformations (Vikaras) cannot be, prescribed to him. Thus Moksha itself will not exist and so all the Shastras become futile.

॥ अन्यावस्थितेश्चोभयनित्यत्वादविशेषात् ॥

If we accept that Jiva has the same dimensions as the body, then one has to accept inferentially that even in the Moksha, Jiva has a body which determines his dimension. We have also to accept that both the Jiva and his body will have to be regarded as eternal without any destruction. If it is so then the body which Jiva occupies in this world will also have to be regarded as eternal, because the body in the Moksha and that in this worldly status have after all the same indistinguishable feature of being a body. This is ridiculous proposition and hence this thesis should be discarded.

Patyuradhikarna

॥ पत्युरसामञ्जस्यात् ॥

The Saiva school of thought is refuted here. Pasupati cannot be regarded as the cause of this Universe, because he is known to be subservient (Paratantra) and afflicted by the flaws like birth and death cycle.

॥ सम्बन्धानुपपत्तेश्च ॥

Since Pasupati is known to have no body, he cannot have association with the Universe as its creator.

॥ अधिष्ठानानुपपत्तेश्च ॥

Since after deluge, all things are destroyed, Pasupati cannot resort to earth or any other object for facilitating his creation.

॥ करणवशेन भोगादिभ्यः ॥

We cannot argue that Pasupati would have at his disposal many means of creation just as Jiva has the body as his means for activities. Pasupati would also be afflicted by the blemishes caused by the factors like happiness, misery, birth and death etc. because all means would have the transformations (Vikara) like the body.

॥ अन्ववत्त्वमसर्वज्ञता वा ॥

There are two possibilities. Firstly, Shiva has a body or Shiva does not have a body. In the former case, Shiva would be subjected to destruction, limitation and other maladies, in the later, he will have to be considered as devoid of knowledge. Thus he cannot be regarded as the cause of creation.

Utpattyadhikarna

॥ उत्पत्त्यसम्भवात् ॥

Shakti cannot be regarded as the cause of creation because she alone without the support of a male partner, cannot progenerate.

॥ न च कर्तुः करणम् ॥

We cannot argue that Shiva provides this support to Shakti because Shiva is not endowed with the means such as perfect knowledge and body.

॥ विज्ञानादिभावे वा तदप्रतिषेधः ॥

If we accept the Shiva does have the supporting means such as perfect knowledge, then we could as well concede that Shiva alone is the

cause of creation and why bring in Shakti to associate with him. However, the thesis that Shiva is the cause of creation has already been refuted.

॥ विप्रतिषेधाच्च ॥

Finally since the thesis that Shakti is the cause of creation is contrary to the message of all the Srutis, it is to be discarded.

The Jijnasus are indeed grateful to Vidwan Sri Bemmatti Venkateshacharya, for preparing such an extremely useful Volume on Brahmasutra Bhashya, covering several Commentaries and providing good critical comparative discussions.

We pray the the scholar author continues his pains-taking exercise to complete all the Four Adhyayas of Brahmasutras, in a similar manner with useful details.

Vachaspati Dr. V. R. Panchamukhi

Chancellor, Sri Gurusarvabhoutma Sanskrit Vidyapeeth and
Executive Director,
Sri Gurusarvabhoutma Samsodhan Mandir
Mantralayam

ಆಯಿತು ಹತ್ತು

ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರನ್ನು ಕಂಡು ಅದೆಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಹೀಗಂದರು - "ದುಃಖಿತರ ಪಾಲಿಗಿರುವರು ಬಾಗಿಲ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ" ಎಂದು. ಆದರೆ ನನ್ನ ಈ ಎರಡು ವರ್ಷದ ಅನುಭವದ ನೋಟದಲ್ಲಿ ನನಗಿಸಿದ್ದು "ತಿಳಿದವರ ಬಾಳಿನ ದಾರಿದ್ರ್ಯವಿರುವರು" ಎಂದು ಆನೆ ಕಟ್ಟಲು ದಿಮ್ಮಿಯೇ ಬೇಕು. ಕುದುರೆ ಹಿಡಿಯಲು ಕಡಿವಾಣವೇ ಬೇಕು. ಈ ಗುರುಗಳ ಮನಗಲ್ಲು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನ ಹಾಗೂ ವಿನಯಗಳೇ ಬೇಕು ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಅನುಭವ. ಎರಡು ವರುಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಉಸುರಿನ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರದ ಹುಮ್ಮಸ್ಸು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನ ತನಕ ಎಂದೂ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನ ತೋರಿಲ್ಲ. ತೋರಲು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂಥ ಪರಮಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಸುಬುಧೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಇಂದು ಭಾವದೀಪದ 10ನೆಯ ಸಂಪುಟ ಅನಾವರಣ ಗೊಂಡಿದೆ.

ಎಲ್ಲರನ್ನು ಉಪಚರಿಸಿ, ಯಾರನ್ನೂ ನೋಯಿಸದೇ ಮಾನವೀಯತೆಯ ಹಿರಿಮೆ ಮೆರೆದ ಮೇರುವಿರುವರು. ಕಪಟವರಿಯದ ಈ ಸಜ್ಜೀವ ಕೊಡುಗೆ ಸ್ವಭಾವದವರೆಂದು ಸಾಬೀತಾಯಿತೆಂದು

ವೈಭವದ ಸುಧಾಮಂಗಳದಿ. ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯ ನಿಜಪಾಲು ಇವರದ್ದೆಂಬುದೇ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ ವಾರ್ತೆ.

ಶ್ರೀಪಾದಗಳವರ ಧೀರತನದ ಸಾರಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾವದೀಪದ ಯೋಜನೆಯೆಂಬ ರಥ ಅತೀಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಗುರಿಮುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

“ಭಾವದೀಪದ ಅದೆಷ್ಟೋ ಸಂಪುಟಗಳು ಮುದ್ರಣವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಂಡಿವೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಮುದ್ರಣವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ” ಎಂದಷ್ಟೇ ಕಂಡವರಿಗೆ ಅನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ. ‘ರಾಯರ ವರ್ಧಂತಿಯೆಂದು ಭಾವದೀಪದ 10ನೆಯ ಸಂಪುಟ ಬಿಡುಗಡೆ ಆಗಲೇ ಬೇಕು’ ಎಂಬುದು ಶ್ರೀಪಾದಗಳವರ ಒತ್ತಾಯವಿತ್ತು. “ಕೈಸಾಗುವಷ್ಟೇ ಹೊರೆ ಹೊತ್ತರೆ ಮಾತ್ರ ಜಾರಿ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ. ಬಕ್ಕಟಿನಲ್ಲೂ ಎದೆಗುಂದುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ‘ನನಗಾಗದು’ ಎಂದಷ್ಟೇ ಶ್ರೀಪಾದಗಳವರಲ್ಲಿ ಬಿನ್ನವಿಸಿದೆ. ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳ ಒತ್ತಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೀಪಾದಗಳವರ ಉತ್ತರ ಎರಡೇ ಮಾತು - “ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ”. ಶ್ರೀಪಾದಗಳವರ ಕೇವಲ ಸಂಕಲ್ಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಸಂಪುಟವು ಇಂದು ಬಿಡುಗಡೆಗೊಂಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರೀಪಾದಗಳವರ ಅನುಗ್ರಹ ಅವರ ನಿಷ್ಠೆಗಳೇ ಕೆಲಸ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಹತ್ತನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳ ಅನುವಾದವಿದೆ. ಆದಕ್ಕೆ ‘ಸಮಯಪಾದ’ ಎನ್ನುವರು. ಕುಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ, ಸ್ವಮತದ ಸ್ಥಾಪನೆಯೇ ಈ ಪಾದದ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿ. ಒಟ್ಟು ನಲವತ್ತೈದು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮತಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ತನ್ಮೂಲಕ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಇದರಲ್ಲೇ ಅಡಗಿದೆ. ರಾಮಾನುಜಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ 42 ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. 8 ಅಧಿಕರಣಗಳಿವೆ. ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ 45 ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. ಎಂಟು ಅಧಿಕರಣಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೂ ಬಹಳಷ್ಟು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಕುಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಪಾದ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬ ಧೋರಣೆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಇತರ ಮತದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ

ತೋರಿಸಲು ಈ ಪಾದ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದರೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲಾ ಮತಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಮಾನುಜರೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪಾದ ಹೊರಟಿದೆ ಎನ್ನುವರು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳ ವಿರೋಧ ನಿರಾಕರಣೆ ಇದರಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅದ್ವೈತಮತದ ಪ್ರಕಾರ - 1. ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣ, 2. ಮಹದ್ವಿಘ್ನಾಧಿಕರಣ, 3. ಪರಮಾಣು ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾಧಿಕರಣ, 4. ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ, 5. ಅಭಾವಾಧಿಕರಣ, 6. ಏಕಸ್ವಿನ್ವಸಂಭವಾಧಿಕರಣ, 7. ಪತ್ಯಧಿಕರಣ, 8. ಉತ್ಪತ್ತಾಸಂಭವಾಧಿಕರಣ ಎಂದು ವಿಂಗಡಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮಾನುಜಮತದಲ್ಲಿ - 1. ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣ, 2. ಮಹದ್ವಿಘ್ನಾಧಿಕರಣ, 3. ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ, 4. ಉಪಲಬ್ಧ್ಯಾಧಿಕರಣ, 5. ಸರ್ವಧಾನ್ಯನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣ, 6. ಏಕಸ್ವಿನ್ವಸಂಭವಾಧಿಕರಣ, 7. ಪಶುಪತ್ಯಧಿಕರಣ, 8. ಉತ್ಪತ್ತಾಸಂಭವಾಧಿಕರಣ ಎಂಬುದಾಗಿ 42 ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಹೇಳುವಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ.

ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣ - ವಿಷ್ಣುವೊಬ್ಬನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಕೂಡ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ- ಕಾರಣರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅನುಮಾನವು ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಂಖ್ಯಸ್ಮೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು ? ಎಂದು. ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. "ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಈಶ್ವರನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ- ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. "ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ತಿಯತೇ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯ.

ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಧಿಕರಣ - ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣಭೂತನಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಅಧಿಕಾರ್ಜ್ವೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪರ್ಜನ್ಯನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಪೃಥಿವೀಯಿಂದ ಅಂಕುರಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. 'ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಈಶ್ವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುಗಳ ಇರುವಿಕೆಯೇ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಭೋದಿತಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಪರ್ಜನ್ಯನಂತೆ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯ, ಪಾಪ, ನರಕ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೇ ಅದೃಶ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಾರ್ವಾಕರು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಯಾರ ಮತದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೇ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಏನು ತಾನೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ ? ಕೇವಲ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಯ ಕಂತೆಯಂತಿರುವ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಮತಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆವಕಾರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದೆ.

ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣ - ಕೇವಲ ಜಡವು ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಆಗದಿರಬಹುದು. ಜೀವರ ಜೊತೆ ಸೇರಿದ ಜಡವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ದೇಹಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಜೀವಸಂಬಂಧವಿರುವ ದೇಹವು ಕಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೈತುಕರು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತವೂ ಕೂಡ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ್ದು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಶರೀರದ ಬಲದಿಂದ ಪುರುಷನು ಕಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತುತ್ತಾನೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ತಿಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಾರದು ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಸಾರಾಂಶ.

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ - ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲೇ ಕೆಲವರು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷನೇ ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಗೌಣ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ-ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಅನೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಮತವು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ - ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಹಾಗೂ ಈ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ಈಶ್ವರನು ಉಳಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳಂತೆ ಒಬ್ಬ ದ್ರವ್ಯ. ಇವನಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾ, ಪರಿಮಾಣ, ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ಸಂಯೋಗ, ವಿಭಾಗ ಎಂಬ ಐದು ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಗಳಿವೆ. ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರಯತ್ನ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಶೇಷಗುಣಗಳಿವೆ. ಈ ಎಂಟುಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಬೇರೆ ಯಾವ ಗುಣಗಳೂ ಇವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಇರುವ ಈ ಎಂಟುಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನ ಮಹಿಮೆಗೇನೂ ಸಾಧಕವೂ ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಹದಿನಾಕು ಗುಣಗಳಿವೆ. ಇಷ್ಟು ವೈಶೇಷಿಕಮತದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಚಯ. ಈ ವೈಶೇಷಿಕರು ಅತ್ಯಂತ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮತವನ್ನೇ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅನಂತಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಎಂಟೇ ಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದು. ಮತ್ತು ತ್ಯಜಾಕಾದಿ ಪರಿಮಾಣವು ಚತುರಣಾಕಾದಿ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾಣು

ಹಾಗೂ ದ್ವೈತಗಳ ಪರಿಮಾಣಗಳು ದ್ವೈತ ಹಾಗೂ ತ್ರೈತ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ದ್ವಿತ್ವ, ತ್ರಿತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ತ್ರೈತಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಗಳಂತೆ, ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಪರಿಮಾಣವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಯಾವುದೇ ಆತಂಕವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಣುತ್ವ, ಮಹತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಎಂಬ ಅವಾಂತರಜಾತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅಪೇಕ್ಷಿಕವಾದ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ತಾರ್ಕಿಕರು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ತಂತುಸಂಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪಟವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ, ಅನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ ಅವರಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣಮತ್ತು ಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಅನುಭವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯದ ಕಲ್ಪನೆಯೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತವು ಸಜ್ಜನರಿಂದ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ - ಬೌದ್ಧಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯವೇ ಜಗತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವಯವಿಯು ಪರಮಾಣು-ಪರಿಮಾಣವೆಂದಾಗಲೀ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿದೆ ಎಂದಾಗಲೀ, ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬೌದ್ಧರು ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಕೂಡ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಣುಹೇತುಕವಾದ ಅಣುಸಮುದಾಯವೇ ಘಟ-ಪಟಾದಿ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ಅನೇಕ ಅಣು ಹೇತುಕಃ ಸಮುದಾಯಃ' ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಗಳನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಸದಧಿಕರಣ - ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ದೇಶ-ಕಾಲಗಳಿಂದ ಪರಿಚ್ಛೇದಶೂನ್ಯವಾದ ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೂನ್ಯಮತದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ನಿರಾಕರಣೆಯೇ ಅಸದಧಿಕರಣದ ಉದ್ದೇಶ. ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧೈಕದೇಶಿಗಳ ಈ ವಾದವು ಸಜ್ಜನರು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ್ದು.

ಅನುಪಲಬ್ಧಧಿಕರಣ - ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಅಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನೇಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂಬುದು ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳ ಆಗ್ರಹ. ಆದರೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸತ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಈ ವಾದವು ಬಾಧಿತವಾಯಿತು. ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಕ್ಕೂ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನೈಕಸಿನ್ನಧಿಕರಣ - ಆಯಾ ದೇಹ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಆತ್ಮನಿಂದ ಹಾಗೂ ಅದೃಷ್ಟಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಕೂಡಿದೆ. 1. ಸತ್ವ, 2. ಅಸತ್ವ, 3. ಸದಸತ್ವ, 4. ಸದಸದ್‌ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, 5. ಸತ್ವೇಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, 6. ಅಸತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, 7. ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ಎಂಬ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತು ಕೂಡಿದೆ. ಇಂಥ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೈನಮತದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೈನವಾದಿಗಳ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದವುಗಳಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳು ಜೈನರಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಜೀವರಿಗೆ ಆಯಾ ಶರೀರದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೈನಮತವನ್ನು ನೈಕಸಿನ್ನಧಿಕರಣವು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದೆ.

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ - ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ರುದ್ರನೇ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾಶುಪತಮತದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತವನ್ನು ಈ ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ 'ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೋಮಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಶಿವನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ದೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವಮತವು ತಪ್ಪು.

ಉತ್ತತ್ಯಧಿಕರಣ - ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಶಾಕ್ತರ ವಾದ. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಸಂತತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹ ಇರಲೇಬೇಕು. ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀಯಾದ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವಿಶ್ವವು ಹುಟ್ಟುವುದು ದೂರತೋಷಾಸ್ತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಕ್ತಮತವೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಮತದವರನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ, ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಮಪೂಜ್ಯ|| ಶ್ರೀಸುಬುದೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಪರಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಮಯಪಾದದ ಅನುವಾದದ ಕಾರ್ಯ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ರಾಯರ 396ನೆಯ ವರ್ಷದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಹೋತ್ಸವದ ಶುಭಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 422ನೇ ವರ್ಷದ ವರ್ಧಂತಿಯ ಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಈ ಸಮಯಪಾದದ ಭಾವದೀಪಪುಸ್ತಕವು ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಕೃತಿ ಕುಸುಮವು ಗುರುಗಳ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿತವಾಗಲಿ.

ಸಮಯಪಾದದ ಸಾರಾಂಶ

ಸಮಯಗಳ ಸ್ಥೂಲ ಪರಿಚಯ

ಸಮಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧ - 1. ಹೈತುಕ, 2. ಪಾಷಂಡ ಎಂದು. ಹೈತುಕರು ಪುನಃ ಎರಡುವಿಧ- 1. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪುವವರು, 2. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪದವರು ಎಂದು. ಪಾಷಂಡಿಗಳೂ ಕೂಡ ಎರಡುವಿಧ - 1. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪುವವರು, 2. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪದವರು ಎಂದು.

ಕೆಲವರು ಪಾಷಂಡಿಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಪಾಖಂಡಿಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ಪಾ' ಎಂದರೆ ವೇದ, ವೇದವನ್ನು ಯಾರು ಖಂಡನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರನ್ನು ಪಾಖಂಡಿಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ಪಾಷಂಡ' ಎಂಬುದು 'ಪಾಷವಿಭೇದನೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. 'ಪಾಷಂಡತೀತಿ ಪಾಷಂಡಃ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಯಾರು ಸತ್ಯವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿ, ಅಸತ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತೆರಳುವರೋ, ಅವರು ಪಾಷಂಡಿಗಳೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

1. ಸಾಂಖ್ಯ, 2. ಚಾರ್ವಾಕ, 3. ಪಾತಂಜಲ, 4. ನ್ಯಾಯ, 5. ವೈಶೇಷಿಕ, ಇಷ್ಟು ಮತದವರು ಹೈತುಕರು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. 1. ಬೌದ್ಧ, 2. ಜೈನ, 3. ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳು, 4. ಪಾಷಂಡಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಹಾಗೂ ಜೈನರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಐದು ವಿಧ - 1. ಪಾಶುಪತ, 2. ಸ್ಯಾಂಧ, 3. ಸೌರ, 4. ಶಾಕ್ತ, 5. ಗಾಣಪತ ಎಂದು. ಇದನ್ನೇ ಪಂಚಾಯತನ ಪೂಜೆಯನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರುಗಳು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಹೈತುಕರನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಣೆ ಮಾಡಬಹುದು. 1. ಸೇಶ್ವರರು, 2. ನಿರೀಶ್ವರರು ಎಂದು. ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪಾತಂಜಲಿಗಳು ಅಕ್ಷಪಾದಮತದವರು ಹಾಗೂ ಕಣಾದಮತದವರು ಸೇಶ್ವರರು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶದವರಾದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಹಾಗೂ ಚಾರ್ವಾಕರು ನಿರೀಶ್ವರರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಉಳಿದಲ್ಲಾ ಮತಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲರಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಇವರ ನಿರಾಕರಣೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ - 1. ವೈದಿಕಸಾಂಖ್ಯರು, 2. ಅವೈದಿಕಸಾಂಖ್ಯರು ಎಂದು. ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನು ಹಾಗೂ ದೇವಹೂತಿಯರಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ಮಾಡಿದ ಕಬಿಲರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನು ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ತತ್ವವಾದವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಬಿಲಯುಷಿಯೆಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿರುವನು. ವಾರ್ಷಗಣ್ಯ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯನು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವನು. ಇಂಥ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯ-ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಕೆಲವರು. ಚೇತನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಕೆಲವರು. ಚೇತನ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನೇ ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲೇ ಒಟ್ಟು ನಾಕು ಪಂಗಡವಿದೆ-

1. ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಕೇವಲ ಜಡಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು.
2. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿ, ಅಚೇತನವಾದ ಜಡಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಕೆಲವರು.
3. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಜೀವನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು, ಈ ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.
4. ಜೀವನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಮತ. ಈ ನಾಕುಬಗೆಯ ಸಾಂಖ್ಯಮತಗಳನ್ನು ಒಂದು, ಎರಡು ಹಾಗೂ ನಾಕು ಐದನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ

ಚಾರ್ವಾಕರಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಕೂಡ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ನಾಕುಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮೊದಲನೆಯ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಸವನ್ನು ಒಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಚಾರ್ವಾಕಮತಕ್ಕೆ ಸಮನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪುರುಷನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ. ಪುರುಷಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯಧಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಮುಂದೆ ತಾರ್ಕಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಕೂಡ ಎರಡುವಿಧ - 1. ನೈಯಾಯಿಕರು, ಮತ್ತು 2. ವೈಶೇಷಿಕರು ಎಂದು. ಗೌತಮಯುಷಿಯ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ನೈಯಾಯಿಕರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕಣಾದಿಯುಷಿಗಳ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕರನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಾದರೆನಿಸಿದ ವೈಶೇಷಿಕರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ತಾರ್ಕಿಕರೆಂದೂ ಕೂಡ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವೈಶೇಷಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ನೈಯಾಯಿಕಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೈತುಕರಾದರೂ ಕೂಡ ದೇವರನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಸೇಶ್ವರರೆಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೈತುಕಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೈತುಕಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಏಳನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧಿಕರಣದ ತನಕ ಪಾಷಂಡಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಷಂಡಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಪಾಷಂಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು, ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರು ಎಂದು ಎರಡು

ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಪಾಶುಪತರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು. ಬೌದ್ಧ ಹಾಗೂ ಜೈನರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರು. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಬೌದ್ಧರು ಹಾಗೂ ಜೈನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜೈನಗ್ರಂಥಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೂ ಬೌದ್ಧರು ನೀಡುವ ಉಪಪತ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮೊದಲು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಜೈನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಮಹಾಯಾನ, ಹೀನಯಾನ ಪಂಗಡ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಯಾರು ಬುದ್ಧನನ್ನು ದೇವನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬುದ್ಧದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಮಹಾಯಾನಿಗಳು, ಬುದ್ಧನು ದೇವನಲ್ಲ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಹೀನಯಾನಿಗಳು. ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬುದ್ಧನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳು ಹೊರಟವೆಯೋ, ಆ ಮೂವರ ಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

1. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು.

2. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು.

3. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಒಳಗೂ ಇಲ್ಲ, ಹೊರಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪಂಗಡವಿದೆ. ಈ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಕೆಲವರು. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಕೆಲವರು. ಹಾಗಾಗಿ ಒಟ್ಟು ನಾಕು ಪಂಗಡವಾಯಿತು. ಇವರನ್ನೇ ವೈಭಾಷಿಕರು, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು, ಯೌಗಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಗೂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವೈಭಾಷಿಕರು ಅನುಮೇಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಏಳನೆಯ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚವು ಪರಮಾಣುಗಳ ಸ್ವರೂಪರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾಗಿದೆ ಇದು ಜ್ಞಾನಾಕಾರವೂ ಅಲ್ಲ, ಜ್ಞೇಯಾಕಾರವೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಮಾಧ್ಯಮಿಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಎಂಟನೆಯ ಅಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೌಗಾಚಾರ್ಯರು

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಈ ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಬೌದ್ಧರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೆಂದೇ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಜೈನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜೈನರೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ, ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮ ಇವುಗಳಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯುಷ್ಠಭ- ರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನೆಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ದಿಗಂಬರು ಹಾಗೂ ಶ್ವೇತಾಂಬರರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಇವರ ವೈವಿಧ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧ ಹಾಗೂ ಜೈನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಪಂಚಾಯತನರಾದ ಪಾಶುಪತ, ಸೌರ, ಗಾಣಪತ್ಯ ಹಾಗೂ ಸ್ಕಾಂಧಮತಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹತ್ತನೆಯ ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣವು ಪಾಶುಪತಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಆಪಾತತಃ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸೌರ, ಸ್ಕಾಂಧ, ಗಾಣಪತ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದೆ. ಪಾಶುಪತರಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಶೈವ, ಪಾಶುಪತ, ಕಾಲಮುಖ, ಮಹಾವ್ರತ ಎಂಬ ನಾಕು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಇವರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ದೇವತೆಯೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯಾದ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಮಹಾವಾಮ, ಮಧ್ಯವಾಮ, ಅಣುವಾಮ ಎಂದು. ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಮಹಾವಾಮರು. ಪುರುಷನ ಸಹಾಯ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಮಧ್ಯಮವಾಮರು. ಆ ಪುರುಷನೂ ಕೂಡ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಅಣುವಾಮರು. ಈ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಈ ಬಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಈ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲ ದೋಷವಿದೂರನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು

ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲಾಯಿತೋ, ಅದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರುವಂಥ ಎಲ್ಲಾ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಈ ಆಧ್ಯಾಯವು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯುಕ್ತಿಯ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವಂಥ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಸಾಂಖ್ಯ, ಚಾರ್ವಾಕ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ, ಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮತಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿವಿಧ ದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪಾದವು ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಯಪಾದ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಹೇಗೆ ವೇದವು ಅನಾದಿಯಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳೂ ಕೂಡ ಅನಾದಿಯಾಗಿವೆ. ಅನಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ವೇದವು ಪ್ರಮಾಣ ಆಗುವುದಾದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಲಿ ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಯುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅನಾದಿಯಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ. ಈ ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳು ದೋಷಪೂರಿತವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದದಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಈ ಪಾದದ ಮುಖ್ಯಹೃದಯ. ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ದರ್ಶನಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಇದರಂತೆ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಬೇರೆ ದರ್ಶನಗಳ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಇದರಿಂದಲೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮೊದಲು ನಾಸ್ತಿಕರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಅನಂತರ ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣವು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿಮರ್ಶೆಗಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ.

ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತ ವಿಮರ್ಶೆ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣ

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮತ್ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛಾಸಮಂಜಸಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ತನಕ ಹತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿವೆ. ಚೇತನನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಹತ್ತು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಇಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದು ತಪ್ಪು. 1. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ,

2. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ, 3. ಚಾರ್ವಾಕಮತ, 4. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಪ್ರಕೃತಿ ಕರ್ತೃತ್ವಮತ, 5. ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನ-ಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವಮತ. ಈ ಐದುಬಗೆಯ ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೊರಟಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಐದು ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡದೇ, ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಚಾರ್ವಾಕಮತ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ 'ಏಕ ಆತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪಾದವು ಗುಣಸಮನ್ವಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಚಾರ್ವಾಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಯಪಾದವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದೇ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಂಖ್ಯರು ಚೇತನ, ಅಚೇತನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎರಡುವಿಧ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ.

ಪುರುಷನು ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಜ್ಞಾನ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಂತಃಕರಣದ ವಿಕಾರಗಳು. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಈ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ನಿರ್ಲೆಪನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕರ್ತೃತ್ವರಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಸಾಂಸಾರಿಕವಾದ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳ ಅನುಭವವೂ ಕೂಡ ಪುರುಷನಿಗಿಲ್ಲ. ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಜೀವನಿಗೆ ಭೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯ. ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕಾರವಾದ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರ ವಿವೇಕ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿ ಭೋಗ ಎಂದು ನಾವು ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಮೋಕ್ಷ. ತಿಳಿಯದಿರುವುದೇ ಸಂಸಾರ.

ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತಾಳು ತತ್ವಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿಗಳು. ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ತತ್ವಗಳು ಕೇವಲ ವಿಕೃತಿಗಳು. ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳು, ಮಹತ್ತತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ವ ಇವುಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಯೂ

ಆಗುತ್ತದೆ. ವಿಕೃತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪುರುಷನು ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ, ವಿಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ, ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಧಾನವು ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಕೃತಿ, ಕೆಲವು ಪ್ರಕೃತಿ-ವಿಕೃತಿ, ಕೆಲವು ವಿಕೃತಿ, ಕೆಲವು ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ, ವಿಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಚೇತನನಾದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಧೀನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಾಹವಾಗುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. 'ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಸಾಂಸಾರಿಕವಾದ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೊಂದಿದೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಚಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಬಾಲಿಶವಾದದ್ದು. ಜಡಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾದಿಗಳು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವ. ಅನುಭವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಜಡಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಸಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛೆ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಚೇತನರಲ್ಲೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೂ ಜೀವನಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರಂಬ ವಾದವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ನನ್ನ ದೇಹ, ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇಹವೇ ಬೇರೆ, ಮನಸ್ಸೇ ಬೇರೆ, ಜೀವನೇ ಬೇರೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಅನುಭವವಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಜೀವನಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಸ್ತುವು ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದರ ಧರ್ಮ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳು ಜೀವನಲ್ಲಿ ತೋರಲು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ? ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮನಲ್ಲೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾದಿಗಳು ಉಂಟಾದರೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಕೇವಲ ಜಡಪದಾರ್ಥದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ನಿರ್ಮಾಣವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಪುರಾಣಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯು ಪುರುಷನಿರ್ಮಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷದೋಷವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಸಾಂಖ್ಯರು ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನುಮಾನವು ಯುಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಅನುಮಾನಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಾಲು ಮೊಸರಾದಂತೆ, ನೀರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಹರಿದಂತೆ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಜಗತ್ತಾಗಿ ಏಕೆ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಬಾರದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಉತ್ತರಿಸಿದೆ. 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆಧಾರದಂತೆ ಹಾಲು ಮೊಸರಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕಾರಣ. ನೀರು ಸಹಜವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಕಾರಣ. ಜಡವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. "ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ತಿಯತೇ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಲ್ಲದೇ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಕೂಡ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರ ಎಲ್ಲಾ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ನಿರಾಧಾರವಾಗಿವೆ, ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇಂಥ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂದು ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಜನರೂ ಸಹ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ವಿಮರ್ಶೆ

ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಸರಣ

ಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಚೇತನರಲ್ಲೇ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಜಡದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪುವುದು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲೇ ಕೆಲವರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈಶ್ವರನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪರಿಣಾಮ ಆಗಬೇಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸನ್ನಿಧಾನ ಇದ್ದರೆ ಸಾಕು. 'ಅಯಸ್ಯಾಂತವತ್ ಸನ್ನಿಧಿಮಾತ್ರೇಣ ಪ್ರೇರಕತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ಮಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುರ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಹಜ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಧಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೀಜಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಉಪಾದಾನಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ಇವೆರಡರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಮೊಳಕೆ ಉಂಟಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಮೋಡವು ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಜೀವಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲವೂ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದು ಇವರ ವಾದ. ಆದರೆ ದೇವರು ಅಪರಿಮಿತಶಕ್ತಿವುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ದೇವರಲ್ಲಿ ಇವರು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇವರ ಈ ಮತವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್ ಜಗತ್ ಸರ್ವಂ' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. 'ಸ್ವಜೀವಮಾಯಾಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಗವತದ ಆಧಾರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಇವರೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರರಂತೆ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡುವ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನೂ ಕೂಡ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚಾರ್ವಾಕಮತ ವಿಮರ್ಶೆ

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಹೇಳಿದ ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ಸಂಗ್ರಹ ಹೀಗಿದೆ -

ಚಾರ್ವಾಕಮತದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯು - ಈ ನಾಕೇ ತತ್ವಗಳು. ಕಿಣ್ವ, ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾದಕ ಶಕ್ತಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಶರೀರರೂಪವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳಿಂದ ಚೈತನ್ಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ವಿಜ್ಞಾನವು ಈ ಭೂತಗಳಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳೊಡನೆ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮರಣಾನಂತರ ಚೈತನ್ಯದ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಚೈತನ್ಯವಿಶಿಷ್ಟದೇಹವೇ ಆತ್ಮ. ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಆತ್ಮನ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಚಾರ್ವಾಕರು ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೊಪ್ಪದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದೊಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ಅನುಮಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಆತ್ಮನ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಂಗನೆಯರ ಆಲಿಂಗನ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥ. ಈ ಸುಖವು ದುಃಖಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಯಾರೂ ಭಾವಿಸಬಾರದು. ಅವರ್ಜನೀಯವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಆದಷ್ಟೂ ದೂರಮಾಡಿ ಸುಖವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಭವಿಸಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ - ಮೀನು ಬಯಸುವವನು ಹೇಗೆ ತನಗೆ ಚಮ್ಮ ಮತ್ತು ಮುಳ್ಳುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅಕ್ಕಿ ಬಯಸುವವನು ಭತ್ತದಲ್ಲಿನ ಹೊಟ್ಟು ಮುಂತಾದ ಅಸಾರವಾದುದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ, ಹೇಗೆ ಸಾರವಾದುದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಸುಖವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ದುಃಖವಾದುದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ - ಸುಖವು ದುಃಖಮಿಶ್ರಿತವಾದುದು ಎಂಬ ಭಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಇಡೀ ಸುಖವನ್ನೇ ತ್ಯಜಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ದನಗಳು ತಿನ್ನುತ್ತವೆ ಎಂದು ಯಾರೂ ಭತ್ತವನ್ನು ಬಿತ್ತದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಭಿಕ್ಷುಕರು ಬೇಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಯಾರೂ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ತೊಂದರೆ ಇದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವೇಳೆ ತಿಳಿದು ಯಾವನಾದರೂ ಭೀರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸುಖವನ್ನು ಬಿಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಆತನು ಪಶುಸಮಾನ ಎಂದೇ ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ಪರಲೋಕದ ಸುಖವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹಣ ಮತ್ತು ಶರೀರ ಶ್ರಮದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಬಹುದಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಏಕೆ ತೊಡಗುತ್ತಿದ್ದರು? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದಾದರೆ ಅದು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾದುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವೇದವು ಅನ್ಯತ, ವ್ಯಾಘಾತ, ಪುನರುಕ್ತ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ವೈದಿಕರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು. ವೇದವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕರ್ಮಕಾಂಡವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವರು ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೊಪ್ಪುವರು ಕರ್ಮಕಾಂಡವನ್ನೂ ಖಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮುಳ್ಳು ಮುಂತಾದ ಭೌತಿಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ದುಃಖವೇ ನರಕ. ಲೋಕದಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ರಾಜನೇ ಪರಮೇಶ್ವರ. ದೇಹ ವಿನಾಶವೇ ಮೋಕ್ಷ.

ದೇಹವನ್ನು 'ಆತ್ಮ' ಎಂದೊಪ್ಪಿದರೆ ಮಾತ್ರ - 'ನಾನು ದಪ್ಪಗಿದ್ದೇನೆ, ನಾನು ಸಣ್ಣಗಿದ್ದೇನೆ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. 'ನನ್ನ ಶರೀರ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವೂ 'ರಾಹುವಿನ ತಲೆ' ಎಂಬಂತೆ ಕೇವಲ ಔಪಚಾರಿ ಪ್ರಯೋಗ.

ಒಟ್ಟು ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಲಲನೆಯರ ಆಲಿಂಗನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥ. ಭೌತಿಕ ಕಾರಣಗಳಾದ ಮುಳ್ಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖವೇ ನರಕ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಲೋಕವು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ರಾಜನೇ ಈಶ್ವರ; ಆತನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲ. ದೇಹ ನಾಶವೇ ಮುಕ್ತಿ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ, ಜಲ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯು ಇವು ನಾಕೇ ತತ್ವಗಳು. ಈ ನಾಕು ಭೂತಗಳ ಸಮಿಶ್ರಣದಿಂದ - ಕಿಣ್ವಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಸಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ ಮಾದಕತ್ವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ - ಚೈತನ್ಯವು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ.

ನಾನು ಸ್ಥೂಲ, ನಾನು ಕೃಶ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನಾಧಿ ಕಾರಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸ್ಥೌಲ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು ಸರಿಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮ; ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಆತ್ಮವಿಲ್ಲ. 'ನನ್ನ ದೇಹ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗ ಕೇವಲ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ ಮಾತು.

ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ಅನುಮಾನವು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅನುಮಾನ. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನ ಪರಂಪರೆಯೇ ಉಂಟಾಗಿ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಕಾಣಾದಮತಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಶಬ್ದವು ಅನುಮಾನದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನವನ್ನಂಟು ಮಾಡಲಾರದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಶಬ್ದವು ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧವ್ಯವಹಾರ ರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನ ಜ್ಞಾನದ ಸಾಪೇಕ್ಷ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

'ನ ಸ್ವಗೋ ನಾಪವಗೋ ವಾ ನೈವಾಽತ್ಮಾ ಪಾರಲೌಕಿಕಃ |

ನೈವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾದೀನಾಂ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥ ಫಲದಾಯಿಕಾಃ ||

ಸ್ವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, (ಪರಲೋಕ, ಆತ್ಮ) ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಯಾವ ಫಲವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ತ್ರಯೋ ವೇದಾಸ್ತ್ರಿದಂಡಂ ಭಸ್ಮಗುಂಠನಮ್ |

ಬುದ್ಧಿಪೌರುಷಹೀನಾನಾಂ ಜೀವಿಕಾ ಧಾತೃನಿರ್ಮಿತಾ ||

ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ಮೂರು ವೇದಗಳು, ಸನ್ಯಾಸ, ಭಸ್ಮಲೇಪ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಪೌರುಷ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವವರ ಹೊಟ್ಟೆ ಹೊರೆಯುವ ಸಾಧನಗಳು.

ಪಶುಶ್ಚೇನ್ನಿಹತಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮೇ ಗಮಿಷ್ಯತಿ |

ಸ್ವಪಿತಾ ಯಜಮಾನೇನ ತತ್ರ ಕಸ್ಮಾನ್ ಹಂಸ್ಯತೇ ||

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋಮದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಪಶುವು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಾದರೆ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನೇಕೆ ಕೊಲ್ಲಬಾರದು ?

ಮೃತಾನಾಮಪಿ ಜಂತೂನಾಂ ಶ್ರಾದ್ಧಂ ಚೇತ್ಯಪ್ಪಿಕಾರಣಮ್ |
ನಿರ್ವಾಣಸ್ಯ ಪ್ರದೀಪಸ್ಯ ಸ್ನೇಹಃ ಸಂವರ್ಧನಯೇಚ್ಛಣಾಮ್ ||

ಮರಣಹೊಂದಿದ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ದೊರಕುವುದಾದರೆ ಆರಿಹೋದ ದೀಪದ ಕುಡಿಯನ್ನು ಎಣ್ಣೆ ಉರಿಸಬಹುದು !

ಗಚ್ಛತಾಮಿಹ ಜಂತೂನಾಂ ವೃಥಾಂ ಪಾಥೇಯಕಲ್ಪನಮ್ |
ಗೇಹಸ್ಯ ಕೃಶ್ರಾದ್ಧೇನ ಪಥಿತೃಪ್ತಿರವಾಂತಾ ||

ಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಬುತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ; ಏಕೆಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧದಿಂದಲೇ ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದನ್ನು ಯಾರು ತಡೆಯಬಲ್ಲರು ?

ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥಿತಾ ಯದಾ ತೃಪ್ತಿಂ ಗಚ್ಛೇಯುಸ್ತತ್ರ ದಾನತಃ |
ಪ್ರಾಸಾದಸ್ಯೋಪರಿಸ್ಥಾನಾಮತ್ರ ಕಸ್ಯಾನ್ವ ದೀಯತೇ ||

ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವರು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ನಮ್ಮ ದಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದುವುದಾದರೆ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವವರಿಗೆ ಕೆಳಗಡೆ ಊಟವನ್ನೇಕೆ ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ ?

ಯಾವಜ್ಜೀವೇತ್ಸುಖಂ ಜೀವೇತ್ ಋಣಂ ಕೃತ್ವಾಘೃತಂ ಪಿಬೇತ್ |
ಭಸ್ಮೀಭೂತಸ್ಯ ದೇಹಸ್ಯ ಪುನರಾಗಮನಂ ಕುತಃ ||

ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ಸುಖವಾಗಿರಬೇಕು, ಸಾಲ ಮಾಡಿಯಾದರೂ ತುಪ್ಪ ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಬೂದಿಯಾದ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೇ ?

ಯದಿ ಗಚ್ಛೇತ್ತರಂ ಲೋಕಂ ದೇಹಾದೇಹ ವಿನಿರ್ಗತಃ |
ಕಸ್ಮಾದ್ಭೂಯೋ ನ ಚಾಯಾತಿ ಬಂಧುಸ್ನೇಹಸಮಾಕುಲಃ ||

ಆತ್ಮವು ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ದೇಹವನ್ನು ತೊರೆದ ಆತ್ಮವು ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿರ್ಗಮಿಸುವುದಾದರೆ, ಬಂಧುಗಳ ಮೇಲಣ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲಗೊಂಡಾದರೂ ಮತ್ತು ಏಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರಬಾರದು ?

ತತ್ತ್ವಜೀವನೋಪಾಯೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೈರ್ವಿಹಿತಾಸ್ತಿಹ |

ಮೃತಾನಾಂ ಪ್ರೇತಕಾರ್ಯಾಣಿ ನ ತನ್ಮದ್ವಿಧ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್ ||

ಮೃತರಾದವರಿಗೆ ಅನಂತರ ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಜೀವನೋಪಾಯವಷ್ಟವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನೂ ಅಲ್ಲ.

ತ್ರಯೋ ವೇದಸ್ಯ ಕರ್ತಾರೋ ಭಂಡಧೂರ್ತನಿಶಾಚರಾಃ |

ಜರ್ಘರೀತುರ್ಘರೀತ್ಯಾದಿ ಪಂಡಿತಾನಾಂ ವಚಃ ಸ್ಮೃತಮ್ ||

ಭಂಡರು, ಧೂರ್ತರು ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರು ಈ ಮೂವರು ವೇದಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜರ್ಘರೀ ತುರ್ಘರೀ ಮುಂತಾದವೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಪಂಡಿತರ ಮಾತು. ಇಷ್ಟು ಚಾರ್ವಾಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಈ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಷಿಂತ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ ಹಾಗೂ ಅನುಮಾನಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಅದೃಷ್ಟವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಧರ್ಮಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಚಾರ್ವಾಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಷಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಂತಾಯಿತು. ಅದೃಷ್ಟವಾದದ್ದು ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಭ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಜವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು, ಮೋಸ ವಂಚನೆ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಬಾರದು, ಪರರಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು, ಹಿಂಸೆ ಮಾಡಬಾರದು ಮೊದಲಾದ ನಿಯಮಗಳಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಮಾಜವು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಲೀ, ಅಧರ್ಮವನ್ನಾಗಲೀ ಒಪ್ಪದೇ ಕೇವಲ ಭೌತಿಕನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮರಹಿತವಾದ ಸಮಾಜವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಮೂಲಕ್ಷತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ಭಯ, ಸಂಕೋಚಗಳಿಲ್ಲದೇ ಬಲಿಷ್ಠರು ದುರ್ಬಲರನ್ನು ತುಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಬುದ್ಧಿವಂತರು ಮುಗ್ಧರನ್ನು ವಂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಾವುದೇ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಯವಿಲ್ಲದ ಅಂತರಾತ್ಮದ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಜದ ಸುಭದ್ರತೆಗಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ

ಬೇಕು. ಕೇವಲ ಮೋಕ್ಷಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿನ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆ ನಮ್ಮ ಜೀವನ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೂ ಬೇಡ ಎಂಬ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತವು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ ಪ್ರಕೃತಿಕರ್ತೃತ್ವಮತ ವಿಮರ್ಶೆ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣ

ಕೇವಲ ಜಡಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೀವಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ದೇಹಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತುವಿಕೆ, ತರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವುದು ಲೋಕಾನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವಗುಣಕವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಇವರ ಮತವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶರೀರತ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನೆಂದು ದೇಹವು ಅಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪುರುಷನು ಗೌಣವಾಗಿದ್ದಾನೆ, ದೇಹವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಕರ್ತೃತ್ವವಾದವು ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲೇ ಏಕದೇಶಿಗಳಾದ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಕರ್ತೃತ್ವವಾದವು ಯಾವುದೇ ಹೊಸ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳದ ಕಾರಣ ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಸದಿಂದಲೇ ಈ ಮತವೂ ಕೂಡ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನ ಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವವಾದ ವಿಮರ್ಶೆ

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ

ಪ್ರಕೃತಿಯು ಗೌಣವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷನು ಮುಖ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಕದೇಶಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವು ಸಾಂಖ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಪುರುಷನು ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಗೌಣಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಪುರುಷನು ಅಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವಹಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವಹಿಸಿರುತ್ತದೆ. ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಗೌಣವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷನು ಮುಖ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. 'ವಿಮತಾ ಪ್ರಧಾನಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಅಚೇತನೋಪಸರ್ಜನಜೀವಾಭಿನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವತ್ ಆಶ್ವಾನಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಅನಾವಶ್ಯಕ ಎಂಬುದು ಇವರ ವಾದ. ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ದೇಹವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾದರೆ, ದೇಹದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಕೇವಲ ಜೀವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧ ಇರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಾದರೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇದರಂತೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಅನವಸಾಧಾರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ದೇಹಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಮತಾ ಪ್ರಧಾನಪ್ರವೃತ್ತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನವು ದುಷ್ಪವಾಗಿದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಎಲ್ಲವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅತ್ಯಂತ ಯುಕ್ತವಾಯಿತು.

(ಪರಮಪೂಜ್ಯ || ಶ್ರೀವಿಶ್ವೇಶತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ಸಮಯಪಾದದ ಸಾರವನ್ನು ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಬರೆದಿದ್ದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.)

ವೈಶೇಷಿಕ ಮತದ ವಿಮರ್ಶೆ

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ

ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಅವನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಜಗತ್ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಧಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ನಿರೂಪಣೆಗಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನಂತಗುಣಗಳನ್ನು ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗಿರುವಂತೆ ಸಂಖ್ಯೆ, ಪರಿಮಾಣ, ಸಂಯೋಗ, ವಿಭಾಗ, ಪೃಥಕ್ತ್ವಗಳನ್ನುವ ಐದು ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ನಿತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಶೇಷಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಿಟಕಿಯ ಕಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿಲು ಬಿದ್ದಾಗ ಕಾಣುವ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಣಗಳನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಆರನೇ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಪರಮಾಣುವೆಂದು ಅವರು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಜಗತ್ತಿನ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯವೆಂದೂ, ಇವುಗಳ ಸಂಯೋಜನದಿಂದಲೇ ಸ್ಥೂಲ ಪ್ರಪಂಚದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದೆಂದೂ ವೈಶೇಷಿಕರ ನಿರೂಪಣೆಯಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ಮುಂತಾದ ಮೂಲವಸ್ತುಗಳ ವಿಕೃತಿ ಅಥವಾ ಪರಿಣಾಮವೇ ಜಗತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮ್ಮೇಲನದಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯೇ ಆದ ಸ್ಥೂಲವಸ್ತುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಮತ. ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಚಾಲನೆಯುಂಟಾಗಿ ಅವುಗಳ ಸಂಯೋಜನವಾಗುವುದು. ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳು ಮಿಲಿತವಾದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ವಸ್ತುವೇ "ದ್ವ್ಯಾಣುಕ". ಇಂಥ ಮೂರು ದ್ವ್ಯಾಣುಕಗಳು ಸೇರಿದಾಗ 'ತ್ಯಾಣುಕ'ದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಕಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಸ್ತು. ಇದರ ಭಾಗಗಳಾದ ದ್ವ್ಯಾಣುಕ, ಪರಮಾಣುಗಳು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಕಾಣದಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದ್ರವ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ತ್ಯಾಣುಕಗಳ ಸಮ್ಮಿಲನದಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಥೂಲವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣ, ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಆ ವಸ್ತುವೂ ಕಾರಣ. ದ್ರವ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗುಣ, ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟಲಿ ? ಹೀಗೆ ಗುಣ, ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಆ ಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಪವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶೀತಲಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ನೀರು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ. ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಜನದಿಂದ ಸ್ಥೂಲವಸ್ತುವಿನ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದೋ ವಸ್ತುವಿನ ಭಾಗಗಳಾದ ಆ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ

ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆ :- ಬಟ್ಟೆಗೆ ನೂಲು ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ದ್ರವ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ನೂಲುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದಾಗ ಬಟ್ಟೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ದ್ವ್ಯಾಣುಕವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಈ ಅವಯವಗಳ ಸಂಯೋಗವೂ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ದ್ರವ್ಯವು ಹುಟ್ಟಲು ಅದರ ಅವಯವಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗವು ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತೆ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣ, ರಸ, ರೂಪ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅದರ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈ ಗುಣಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಣ್ಣ, ವಾಸನೆಗಳಿಗೆ ಮಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣ, ವಾಸನೆಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಕಪ್ಪು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಮಡಿಕೆಯ ಬಣ್ಣವೂ ಕಪ್ಪೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನ ಗುಣಗಳ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಅದರ ಅವಯವದ ಗುಣಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ವಸ್ತುವಿನ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗ, ವಿಭಜನೆ, ವೇಗ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ವಸ್ತುವಿನ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಂಭವಿಸಲು ತೀವ್ರ ಸಂಯೋಗ, ಒತ್ತಡ ಮುಂತಾದ ಆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಣಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಅವಯವಗಳ ಸಮ್ಮಿಲನದಿಂದ ದ್ರವ್ಯವೂ, ಅವಯವಗಳ ಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆನ್ನುವ ಈ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣವಿದೆ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನೂಲುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ, ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಪುರುಷನೂ, ಬಟ್ಟೆಯ ನೇಯ್ಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕರಣಗಳೂ ಬಟ್ಟೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಪರಮಾಣುಗಳ ಮಿಲನದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನು. ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಚಲನವಲನಗಳುಂಟಾಗಿ ಅವುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಶ್ವದ ರಚನೆಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿದೆ.

ತಾರ್ಕಿಕರು ನಿರೂಪಿಸುವ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೂ, ವೇದಾಂತಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೂ ತುಂಬಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ವೇದಾಂತಿಗಳು ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್, ತಮೋಗುಣಗಳ

ಮಿಲನದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಳಯಗಳು. “ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವ, ಪಂಚಭೂತಗಳು ಮುಂತಾದ ವಿಶ್ವದ ಮೂಲಭೂತತತ್ತ್ವಗಳು ಸೇರಿ ವಿಚಾರಗೊಂಡು ಸ್ಥೂಲರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದಾಗ ಈ ಸ್ಥೂಲಪದಾರ್ಥಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಹತ್ತಿ, ಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳೇ ಪರಿಣಾಮಗೊಂಡು ಬಟ್ಟೆ, ಮಡಿಕೆಗಳಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಮಣ್ಣೇ ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡಾಗ ಮಡಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವು ಅನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ” ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಮಣ್ಣು, ಹತ್ತಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ಮಡಕೆ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಗಳು ಆ ಮೂಲವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಪರಿಣಾಮ ಅಥವಾ ವಿಕೃತಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರಣಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಿವೆ, ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ ಮುಂತಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಕೇವಲ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮಿಲನದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅದರಂತೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ವೇದಾಂತಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಭಗವಂತನ ಮಹಾವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೂ, ವೇದಾಂತಿಗಳಿಗೂ ತೀವ್ರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದಗಳಿವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವು ತಾರ್ಕಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ವಿಸಂಗತಿ ಮತ್ತು ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿದೆ.

ವಸ್ತುವಿನ ಆಳತೆಗೆ ಅದರ ಅವಯವದ ಆಳತೆಯೇ ಕಾರಣವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ನಿಯಮವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ನೂಲುಗಳಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ನೂಲುಗಳ ಆಳತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಟ್ಟೆಯ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ವಸ್ತುವಿನ ಆಳತೆಗೆ ಅದರ ಆಳತೆಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ರಚನೆಯಾಗುವ ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಆಳತೆಗೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಆಳತೆಯು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಮೂರು ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ತ್ರ್ಯಣುಕದ ಆಳತೆಗೆ ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಆಳತೆಯೂ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಈ ಎರಡು ಕಡೆ ಸಡಿಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು

ಹೇಳುವ ಕಾರಣ ಹೀಗಿದೆ - ಪರಿಣಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯವಿದೆ. ಪರಮಾಣು ಮತ್ತು ದ್ವ್ಯಣುಗಳೆಂಬ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳಾದ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಣು ಪರಿಮಾಣವಿದ್ದರೆ ಸ್ಥೂಲವಾದ ತ್ರ್ಯಣುಕದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತು ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಅಣುಪರಿಮಾಣದ ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಅಳತೆಯು ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣದ ತ್ರ್ಯಣುಕದ ಅಳತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾಣು ಮತ್ತು ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಅಳತೆಗಳು ಒಂದೇ ಅಣು ಪರಿಮಾಣದ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದರೂ ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಅಳತೆಗೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಅಳತೆಯು ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಳತೆಯಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಳತೆಯೇ ಉಂಟಾಗುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ನೂಲಿನ ಅಳತೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಪರಿಮಾಣವು ನೂಲಿನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪರಮಾಣುವಿನ ಅಳತೆಯಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಅಳತೆಯು ದೊಡ್ಡದಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಅಣುಗಳಿಗಿಂತ ಪರಮಾಣುವೇ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೆಂಬುದು ಸರ್ವಸಮ್ಮತ. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಪರಮಾಣುವಿನ ಪರಿಮಾಣವು ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ವಸ್ತುವಿನ ಅಳತೆಗೆ ಅದರ ಅವಯವದ ಅಳತೆಯೇ ಕಾರಣವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪರಮಾಣು ದ್ವ್ಯಣುಕ ಮತ್ತು ತ್ರ್ಯಣುಕಗಳ ಪರಿಮಾಣದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಡಲಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ನಿಯಮವನ್ನು ಪರಮಾಣು ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸಡಿಲಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಮಡಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಅಳತೆಗಳು ಅದರ ಅವಯವಗಳ ಅಳತೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಪರಮಾಣು ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರಲು ಕಾರಣವೇನು ? ಅಣು ಪರಿಮಾಣವೇ ಬೇರೆ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣವೇ ಬೇರೆ ಎನ್ನುವ ವರ್ಗೀಕರಣವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಗಿಡ, ಮರ, ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಪರಿಮಾಣಗಳಿದ್ದರೂ ಚಿಕ್ಕದು, ದೊಡ್ಡದು ಎಂದು ಆ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯವಿರುವಂತೆ ಪರಮಾಣು ಮುಂತಾದ ಅಣುವಿನಿಂದಾರಂಭಿಸಿ ಮಹತ್ತಿನವರೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಪರಿಮಾಣಗಳಿದ್ದರೂ ಅಣು, ಮಹತ್ತು ಮುಂತಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಅಳತೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಣು, ಮಹತ್ತು ಎಂದು ಮೂಲಭೂತವಾದ ವರ್ಗೀಕರಣದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥವು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಣುವಾಗಿದ್ದರೆ,

ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವ ಅಗಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅಣುಗಳೂ ಆಗಿವೆ, ಮಹತ್ವ ಆಗಿವೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬರೇ ಅಣುಗಳೆಂದೂ, ಕೆಲವನ್ನು ಬರೇ ಮಹತ್ತೆಂದೂ ವರ್ಗೀಕರಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮಹತ್ತು ಎಂಬುದು ಪರಿನಿಷ್ಕೃತವಾಗಿರದೆ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾಣು, ದ್ವ್ಯಾಣುಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಮಡಕೆ, ಬೆಟ್ಟ ಆಗಸದವರೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದೇ ತರಹದ ಪರಿಮಾಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವಯವದ ಆಳತೆಯಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಆಳತೆಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತೋರುವ ಈ ಸತ್ಯವನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿ ಪರಿಮಾಣಗಳನ್ನು ಅಣು, ಮಹತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾಗಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಣುಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣವು ಸಂಭವಿಸಲಾರದೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಅಣುವಿಗೆ ಒಂದು ನಿಯಮ, ಮಹತ್ತಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ನಿಯಮವೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಮಾಡಿರುವುದು ಅನಗತ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಅಣು, ಮಹತ್ ಎಂಬುದು ಸಾಪೇಕ್ಷ. ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಣುವೆನಿಸಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪದಾರ್ಥದ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದಿಂದ ಮಹತ್ವ ಅಗಿರಬಹುದೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆಕಾಶವು ಪರಮಮಹತ್. ಅದನ್ನೂ ಮೀರಿಸುವ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಹತ್ತಾದ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿಲ್ಲ. ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣದ ತುತ್ತತುದಿಯೇ ಆಕಾಶ. ಮಡಕೆಯ ಆಳತೆಯಿಂದ ಮಾಡಿನ ಆಳತೆ ದೊಡ್ಡದು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಗುಡ್ಡದ ಆಳತೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆಗಸದ ಆಳತೆ ದೊಡ್ಡದು. ಹೀಗೆ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣದ ಪರಂಪರೆಗೆ ಅಂತಿಮ ವಿರಾಮವನ್ನು ನಾವು ಗಗನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅದೇ ಪರಮ ಮಹತ್, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮಹತ್ತಾದುದು ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣದ ಪರಂಪರೆಗೂ ಒಂದು ಅಂತಿಮ ವಿರಾಮಬೇಕು. ಅದನ್ನೇ ಅಣುಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಕರೆಯಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಣುವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತು ಇರಬಾರದು. ಹೀಗೆ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣದ ಕೊನೆ ಆಕಾಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣದ (ಕೊನೆ) ತುತ್ತ ತುದಿ ಪರಮಾಣು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಣು, ಮಹತ್ತು ಎರಡೂ ಅಗಿರಬಹುದೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದವಾಗಿದೆ.

ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮ, ಆಕಾಶ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಆಳತೆಗೆ ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿನ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಅತಿಬೃಹತ್ತಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಆಕಾಶವು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಇಷ್ಟುಪಾಲು ದೊಡ್ಡದು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ನಮ್ಮ ಪರಿಸರದ ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತ ಅದನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಅದರ ಆಚೆಗಿನ ಆಕಾಶ ಹಿರಿದು. ಹೀಗೆ ಆಕಾಶದ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ದೂರ ಹೋದಷ್ಟೂ ಆಕಾಶವು ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆ. ಭಗವಂತನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ವಿಸ್ತಾರಗಳೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಇವೆ. ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನಂತತೆಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಸಾಕ್ಷಿಯೇ ಆಕಾಶದ ಅಪಾರ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ದೂರ ಹೋದರೂ ಈ ಆಕಾಶವು ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಅವಸಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಚಿಕ್ಕ ಬಾಲಕನೂ ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ. ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಅಂತಿಮ ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಣುಪರಿಮಾಣಕ್ಕೂ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ವಸ್ತುವಿನ ಆರನೇ ಅಥವಾ ಹತ್ತನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಭಾಗವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ ಮಹತ್ ಪರಿಮಾಣದ ಪರಂಪರೆಯಂತೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ ಅಣುಪರಿಮಾಣದ ಪರಂಪರೆಯೂ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೂ ಭಾಗವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನೇ ನಮಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪರಮಾಣುವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಭಾಗವಿದೆ. ಆ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಭಾಗವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಅವಯವಧಾರೆ ಇದೆ. ನೂರು ತಾವರೆಯ ದಳಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಜೋಡಿಸಿ, ಹರಿತವಾದ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆ ನೂರು ದಳಗಳನ್ನೂ ಭೇದಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಅದರ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ನೂರು ಛಿದ್ರಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯ ಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಕ್ಷಣಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಕಾಲದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆ ಮತ್ತು ಅನಂತತೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ಭಾಗಗಳಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅಂತೂ ಅಣು ಮಹತ್ತಿನ ರಹಸ್ಯವು ಗಹನವೂ ವಿಚಿತ್ರವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಅಣು, ಇದಕ್ಕಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೇ ಇಲ್ಲ ; ಇದು ಪರಮ ಮಹತ್, ಇದಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದು ಇಲ್ಲವೆಂದೆಲ್ಲಾ ಹೇಳುವುದು ಅವೈಜ್ಞಾನಿಕ- ವೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದಿನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಂಶೋಧನೆಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಪರಮಾಣುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಆಧುನಿಕರನ್ನು ದಂಗು ಪಡಿಸುವಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.

ಅಣು, ಮಹತ್ ವಸ್ತುಗಳ ಪರಂಪರೆಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅದು ನಿರವಧಿಕ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲಾತಿಸ್ಥೂಲ ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಅನಂತವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಈ ವಸ್ತುಗಳ ಒಳಗೆ ಇರುವ ಭಗವಂತನು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದೇ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅನಂತವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಣು ಮತ್ತು ಮಹತ್ ಪರಂಪರೆಯು ಹೇಗೆ ಅನಂತವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣ, ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಭಗವಂತನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಅನಂತ. ಅಣುವಿನ ಒಳಗೂ ಅಣುವಾಗಿ, ಅಣುತಮದ ಒಳಗೂ ಅಣುತಮವಾಗಿ, ಮಹತ್ತಿನ ಒಳಗೂ ಮಹತ್ವಾಗಿ, ಆ ವಸ್ತುಗಳಂತೆಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಸ್ಥೂಲಾತಿಸ್ಥೂಲಗಳಾಗಿರುವ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳ ಪರಂಪರೆಗೂ ಮುಕ್ತಾಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ "ಅಕೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್" ಎಂಬುದಾಗಿ ವೇದವಾಕ್ಯವು ಭಗವಂತನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಭಗವಂತನಿಗೆ ಇಂತಹ ಅತಿಚಿಕ್ಕರೂಪಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪರಿಮಿತಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಇದರಿಂದ ಅವನ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಭಗವಂತನು ಅಣುವೆನಿಸಿ ಚಿಕ್ಕ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೈತಿಕಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆ, ಅವನು ಕೆಲ ಕ್ಷಣಗಳವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ ಕಾಲಿಕಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಯಾಕೆ ಒಪ್ಪಬಾರದು ? ಕೆಲವೇ ಗುಣಗಳು ಅವನಲ್ಲಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಪರಿಮಿತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಯಾಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ? ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳುಂಟಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಣ್ಣ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಪರಿಮಿತಿಯುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಪರಿಮಿತಿಯೆನಿಸುವುದು. ವಿಶಾಲಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವಾಗ ಅದರ ಘಟಕಗಳಾದ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಇದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಿಮಿತನೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದೂ, ವಿಶಾಲವೂ ಆದ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಅಣುವೂ, ಮಹತ್ವೂ ಆಗಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ಅವನ ಅಪರಿಮಿತವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಏನೂ ಧಕ್ಕೆಯುಂಟಾಗಲಾರದು. ಅನಂತಗುಣಗಳಿರುವವನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪಗುಣಗಳೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಅನಂತ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು ಅಲ್ಪವಾದ ಕ್ಷಣ, ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದೇ ಇರುವನಷ್ಟೆ. ಅದರಂತೆ ಸರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಭಗವಂತನು ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ.

ಆಯಾಯಾ ಭಾಗದ ಅಳತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಅವನು ಅಣೋರಣೀಯನೂ ಮಹತೋ ಮಹೀಯನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪರಮಾಣುವೆಂಬ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಭಾಗವೇ ಇಲ್ಲ. ಇದೇ ದ್ರವ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡು ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಯೋಗವು ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ :- ಗೋಡೆಯನ್ನು ಒಂದು ಕೋಲಿನಿಂದ ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಕೋಲಿನ ಸಂಯೋಗವು ಇಡೀ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಿರದೆ ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು ನಮ್ಮ ಅನುಭವವೇದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗವನ್ನು "ವಸ್ತುವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸದೇ ಅದರ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿ" ಎಂದೇ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ದಾರ್ಶನಿಕರೂ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೆಂದು ಅವರು ಒಪ್ಪಿದ ಪರಮಾಣುವಿಗೂ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಸಂಯೋಗವೂ ಉಳಿದ ಸಂಯೋಗಗಳಂತೆ ಪರಮಾಣುವಿನ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಭಾಗವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಯೋಜಿಸುವುದು ? ಸ್ಥೂಲ ವಸ್ತುವಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪಿದ ನಿಯಮದ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ಪರಮಾಣು ಮುಂತಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕಾಗುವುದು.

ತಾರ್ಕಿಕರ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಚಿತ್ರಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವೇಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ ದ್ವ್ಯಣುಕವೆಂಬ ವಸ್ತುವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಪರಮಾಣುಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಪೃಥಿವೀ, ನೀರು, ತೇಜಸ್ಸು, ಗಾಳಿ, ಈ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯಾ ಜಾತಿಯ ಪರಮಾಣುಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದಲೇ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಭಿನ್ನಜಾತಿಯ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಾಗ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಒಂದೇ

ಜಾತಿಯ ಮೂರು ದ್ವೈತಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ತ್ರೈತದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಮುಂತಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವೇನು ? ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಕಲ್ಪ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂತಿಷ್ಟೇ ಅವಯವಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಬಟ್ಟೆ ತಯಾರಾಗಲು ಇಂತಿಷ್ಟೇ ನೂಲುಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಅವಯವಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಆಳತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ವಸ್ತುವು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಳ್ಳಲು ಇಂತಿಷ್ಟೇ ಅವಯವಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಂತೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ದ್ವೈತ, ತ್ರೈತಗಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಂತಿಷ್ಟೇ ಅವಯವಗಳಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ನಿರ್ಬಂಧ ಏಕೆ ? ಪೃಥಿವೀ, ನೀರು, ತೇಜಸ್ಸು, ಮುಂತಾದ ವಿಜಾತೀಯವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪಾಂಚಭೌತಿಕವಾದ ಶರೀರದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವಂತೆ ವಿಜಾತೀಯಅಣುಗಳಿಂದಲೂ ವಸ್ತುವು ಯಾಕೆ ಉಂಟಾಗಬಾರದು ? ಹೀಗೆ ಅರ್ಥರಹಿತ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರು ತಮ್ಮ ದರ್ಶನವನ್ನು ಹೆಣೆದಿದ್ದಾರೆ.

ತಾರ್ಕಿಕರು ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ದ್ವೈತವನ್ನೂ ಮೂರು ದ್ವೈತಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ತ್ರೈತವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ತ್ರೈತದ ಆರನೇ ಒಂದಂಶವೇ ಪರಮಾಣುವೆಂದು ಅವರ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ತ್ರೈತವನ್ನಾಗಲೀ ದ್ವೈತವನ್ನಾಗಲೀ ಅಂತಿಮಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಯಾಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದು ? ತ್ರೈತದ ಆರನೇ ಒಂದಂಶವನ್ನೇ ಪರಮಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಯಾಕೆ ಹಠ ಹಿಡಿಯಬೇಕು ? ಅಂತಿಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯವು ದೈಗೋಚರವಾಗಬಾರದು. ತ್ರೈತವಾದರೂ ಕಿಟಕಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ಬಿದ್ದಾಗ ಕಾಣುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಪರಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವಯವ ಧಾರೆಯನ್ನು ದ್ವೈತದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸಿ ಅದನ್ನೇ ಅಂತಿಮದ್ರವ್ಯವೆನ್ನೋಣ. ತ್ರೈತದ ಆರನೇ ಒಂದು ಭಾಗವೇ ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯವೆಂದು ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರಲು ಆಧಾರವೇನು ? ಇಂತಹ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು .

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ವೇದವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ಆಪ್ತವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಕೇವಲ ತರ್ಕಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಒಯ್ಯಬಹುದು. ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ, ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಾವು ನಿರ್ಧಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ

ಕೋಡುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮೊಲಕ್ಕೂ ಕೋಡುಗಳಿವೆಯೆಂಬ ಅಸಂಬದ್ಧ ತರ್ಕವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ನೂರಾರು ಜನರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವಂತೆ ವಿಶ್ವದ ನಿರ್ಮಾಣವೂ ಸಹಸ್ರಾರು ಜೀತನರ ಸಾಮೂಹಿಕಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಒಬ್ಬನೇ ದೇವನ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಷಡ್ರಸಗಳ ಬದಲು ಇನ್ನೊಂದು ಸಪ್ತಮ ರಸವನ್ನೂ ನಾವು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಬಹುದು. ಅಂತೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಕೇವಲ ತರ್ಕವು ನಮ್ಮನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಯ್ಯಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇತಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ತರ್ಕವನ್ನು ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಸಮವಾಯ - ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ದಾರ್ಶನಿಕರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸದ ಸಮವಾಯವೆನ್ನುವ ಹೊಸ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಣ್ಣೇ ಮಡಕೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ನೂಲುಗಳೇ ನೆಯ್ದಾಗ ಬಟ್ಟೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಅವಯವಗಳೇ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಬದಲಾವಣೆಗೊಳಗಾದಾಗ ಹೊಸ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಡಾಗುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಅವಯವಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ವಿಭಿನ್ನಗಳಾಗಿವೆಯೆಂಬುದು ಅವರ ಮತ. ಅವಯವಗಳ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅವುಗಳಿಂದ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೇರೆಯಾದ ಹೊಸವಸ್ತು ಆ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೆಂದು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ. ನೂಲುಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಾಗ ಬಟ್ಟೆಯೆಂಬ ಬೇರೆಯೇ ವಸ್ತುವು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೂಲುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆ ಅವಯವ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಮವಾಯವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ, ಕ್ರಿಯೆ, ಜಾತಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೂ ಸಮವಾಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ:- ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಗೂ, ಅದರ ಕ್ರಿಯೆಗೂ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತ್ರತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ವಸ್ತ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯವಾಗಿದೆ. ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸಮವಾಯವೆನ್ನುವ ಸಂಬಂಧವು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದರೂ ಸಂಬಂಧವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಸ್ತುಗಳು ನಶಿಸಿದರೂ ಈ ಸಂಬಂಧವು ನಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೂವಿಗೂ ಪರಿಮಳಕ್ಕೂ ಹಣ್ಣಿಗೂ ಅದರ ಮಧುರರಸಕ್ಕೂ ನೀರಿಗೂ ಅದರ ಶೀತಲ ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವು ಒಂದೇ ಮತ್ತು ಅದು ನಿತ್ಯವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ತಾರ್ಕಿಕರ ಈ ಕಲ್ಪನೆಯು ಅತ್ಯಂತ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ. ವಸ್ತುಗಳು ಅನಂತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಒಂದೇ ಎಂಬುದೂ, ವಸ್ತುಗಳು ನಾಶವಾದರೂ

ಸಂಬಂಧವು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೂ ಅತ್ಯಂತ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ. ಇರಲಿ.

ಈ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಮರ್ಶಿಸೋಣ. ಗುಣಗಳು ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ರವ್ಯ, ಗುಣಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಾದರೆ ಗುಣಗಳಿಗೂ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮವಾಯವಿದೆಯೆನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೂ ಇನ್ನೊಂದು ಹೊಸ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಬಂಧ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಗಳ ಅನಂತಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ? ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಬಂಧದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯ ಇವೆರಡೇ ಸಾಕಾಗುವುದಿದ್ದರೆ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಣ-ಗಳವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಗುಣದ್ರವ್ಯಗಳೆರಡೇ ಸಾಲದೇ ? ಮೂರನೇ ಒಂದು ಸಂಬಂಧವು ಯಾಕೆ ಬೇಕು ? ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ, ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳ, ದೀಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಾಗ ಆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ?

ಈ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೆಯಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಾಗ ಆ ಅಭಾವಕ್ಕೂ ಮಡಿಕೆಗೂ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೇ? ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ದ್ರವ್ಯಸ್ವರೂಪದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ರೂಪ, ರಸ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಆಗಿರಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಹೊಸ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಂತೂ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಗುಣ, ಕ್ರಿಯೆ, ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದವುಗಳು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ನೂಲುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನಾಗಲೀ, ಸಕ್ಕರೆಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಸಿಹಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಯಾರೂ ನೋಡಿಲ್ಲ. ಮಣ್ಣೇ ಮಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಹತ್ತಿಯೇ ನೂಲಾಗಿ ಬಟ್ಟೆಯಾಗಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವವಾಗಿದೆ. ನೂಲುಗಳು ತಮಗಿಂತ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಬರೇ ನೂಲುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವಾಗಿನ ಭಾರಕ್ಕಿಂತ ಬಟ್ಟೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಆ ನೂಲುಗಳು ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆ ಸೇರಿ ಎರಡು ಪಾಲು ಭಾರವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂಚದಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕಗಳಿರುವಾಗ, ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣುಗಳಿರುವಾಗ ಅವು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ನೂಲು, ಬಟ್ಟೆಗಳಾಗಲೀ, ಮಣ್ಣು, ಮಡಿಕೆಗಳಾಗಲೀ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ರೂಪ, ರಸ,

ಗಂಧಗಲಾಗಲೀ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪ, ರುಚಿ, ಆಕಾರ, ಅವಯವಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿಯೇ ಅದೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಅದರೂ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ ಸಿಹಿ, ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂಲು ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ವ್ಯವಹಾರಗಳುಂಟಾಗಲು ವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮಂಚ ಮತ್ತು ಪುಸ್ತಕಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಂಚದಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕ- ಗಳಿವೆಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತೇವೆ. ತನ್ನ ಮೇಲೆ ತಾನಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೂವು ಮತ್ತು ಪರಿಮಳ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳವಿದೆಯೆನ್ನುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಯವಗಳು, ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗುಣಧರ್ಮಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೇನು ಅರ್ಥ ? ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಗುಣಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರು ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಭಾವವಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಈ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಿ ವಿಭಿನ್ನ ವಸ್ತುಗಳಂತೆ ಅದನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ಅದರ ಪರಿಮಳ ಬೇರೆಯಲ್ಲವಾದರೂ, ನೆಲದಲ್ಲಿ ಮಂಚವಿದೆಯೆಂದು ಭಿನ್ನವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳವಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಈ ವಿಶೇಷಧರ್ಮವೇ ಕಾರಣ. ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ಪರಿಮಳವೆಂಬ ವಿಭಿನ್ನ ಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದೂ ಈ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದಲೇ. ಭಗವಂತನು ಅನಂತಗುಣಸ್ವರೂಪನಾದರೂ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅನಂತಗುಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಭಗವಂತನು ಒಬ್ಬನೇ. ಆದರೆ ಅವನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದ ಗುಣಗಳು ಅನಂತ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಗೂ ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ವಿಶೇಷಧರ್ಮವೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಅದರಂತೆ ಬಟ್ಟೆಯೂ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ನೂಲುಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ. ಹತ್ತಿಯೇ ನೂಲುಗಳಾಗಿದೆ. ನೂಲೇ ಬಟ್ಟೆಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮಣ್ಣೇ ಮಡಿಕೆಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡಿದೆಯೆಂದು ನಾವು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಬಟ್ಟೆ ನಾಶವಾದರೂ ನೂಲು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಣ್ಣು ಇರುತ್ತದೆ. ಮಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮಡಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ನೂಲು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಒಂದು ನಾಶವಾದರೂ ಇನ್ನೊಂದು ಹೇಗೆ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಕೇವಲ

ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಸ್ತು ಇರುವವರೆಗೂ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾಗಿ ಇರುವ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಭೇದವಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ :- ಭಗವಂತನಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳು, ನೀರು, ಬೆಂಕಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಪರ್ಶ-ಗುಣ. ಹೂವಿನ ಪರಿಮಳ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆವಾಮಾ ವಸ್ತುವಿರುವವರೆಗೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಪೂರ್ಣ ಅಭೇದ. ಆದರೂ ದೇವರಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣತೆ ಇದೆ ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಅವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವಿರುವಂತೆಯೇ ಅದರ ಧರ್ಮಗಳು ಬದಲಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೇದ ಮತ್ತು ಅಭೇದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಉದಾ:- ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣವು ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹಣ್ಣಿಗೂ ಅದರ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುವ ರೂಪ, ರಸಗಳಿಗೂ ಬೇದಾಭೇದವಿದೆ. ಆ ಗುಣಧರ್ಮಗಳು ಹಣ್ಣಿನಿಂದ ಬೇರೆಯೂ ಅಹುದು. ಒಂದೂ ಅಹುದು. ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಲು ನಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬಟ್ಟೆಯು ನಾಶಗೊಂಡರೂ ಉಳಿಯುವ ನೂಲು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವೂ ಆಗಿದೆ. ಅಭಿನ್ನವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕೆಲವುಕಡೆ ಪೂರ್ಣ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆ ಭೇದಾಭೇದಗಳನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಗುಣಧರ್ಮಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಗುಣಧರ್ಮಗಳಿವೆ ಮುಂತಾದ ವಿಭಿನ್ನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಮವಾಯವೆನ್ನುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಆ ಸಮವಾಯ, ಅಭಾವ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಾರ್ಕಿಕರೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಗುಣ ಧರ್ಮಗಳೂ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪಲಾರರು. ಅವರು ದ್ರವ್ಯ, ಗುಣ, ಕರ್ಮ, ಸಾಮಾನ್ಯ, ಸಮವಾಯ, ವಿಶೇಷ, ಅಭಾವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಏಳೇ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ವರ್ಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವರ್ಗೀಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಹೊರತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅವರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮವಾಯ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜಾತಿ, ಅಭಾವ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳು ಆ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೇರೆಯೇ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಈ ಏಳು ಗುಂಪಿಗೂ ಸೇರದ ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಹೊಸ ಗುಂಪನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ತಾರ್ಕಿಕರು ಮಾಡಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವರ್ಗೀಕರಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಬುಡಮೇಲಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಏಳೇ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂಬ ವರ್ಗೀಕರಣವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ತ್ಯಜಿಸಿದರೂ ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ

ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಧರ್ಮಗಳು. ಆ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಹೀಗೆ ಅನಂತಧರ್ಮಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಮವಾಯ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳು ಆ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಆ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಧರ್ಮಗಳಿವೆಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಅವರು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಮವಾಯ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ವಿಭಿನ್ನ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಾದರೆ ಮಡಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯ. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗುಣಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಬೇರೆಯೆಂದು ಘೋಷಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಯ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಯಾರ ಅನುಭವಕ್ಕೂ ತೋರದ ಸಮವಾಯವೆಂಬ ಹೊಸಸಂಬಂಧವನ್ನು ಯಾಕೆ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ? ಎರಡೂ ಕಡೆಯೂ ಒಂದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ ? ಆದುದರಿಂದ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ವಸ್ತುವಿನ ಜೊತೆಗೇ ಇರುವ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅಭೇದವನ್ನು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುವ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕಆಗಂತುಕಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಭೇದಾಭೇದವೆಂದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವವೆನಿಸಿದ ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವಿರೋಧಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದೇ ಸೂಕ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿದೆ.

ತಾರ್ಕಿಕರು ಮಾತ್ರನಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರೂ ಈ ವಸ್ತುವಿನ ಈ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ :-

ಗುಣಗಳು ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೋರದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವೊಂದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎರಡು ಇರುತ್ತವೆ. ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಯೋಗಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ ದ್ರವ್ಯ ಎರಡಾಗಿರುವಂತೆ ಸಂಯೋಗವೂ ಎರಡಾಗಿರಬೇಡವೇ ? ಅದರಂತೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಮಾನಧರ್ಮವಿರುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯರು ಕೋಟಿಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಡಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ

ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಿರುತ್ತದೆ. ತಾರ್ಕಿಕರು ಇದನ್ನೇ ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಸಾಮಾನ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವಸ್ತುಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದರೂ ಈ ಧರ್ಮವು ಒಂದೇ. ವಸ್ತುಗಳು ನಾಶವಾದರೂ ಈ ಧರ್ಮವು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮ ಒಂದೇ ಆದರೂ ವಸ್ತುಗಳು ಅನಂತ. ಈ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಖ್ಯಾಭೇದವು ಹೇಗೆ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಧರ್ಮವು ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಗೃಹೀತವಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧರ್ಮವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾರಿಗೂ ಅಂತಹ ಅನುಭವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೂರು ಹಣ್ಣುಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಸ, ರೂಪಗಳು ಒಂದೇ ಎಂದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಅನುಭವವಿದೆಯೇ ? ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣ, ಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿವೆ. ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಆಕಾರ, ಬಣ್ಣ, ರುಚಿ, ಅಳತೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುಣಧರ್ಮಗಳೇ ಸೇರಿ ಆ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಯಾವುದೇ ಗುಣಧರ್ಮಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳೇ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರಲಾರವು. ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ನಾವು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಯೋಗಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ. ಸಾವಿರ ಜನರಿಗೆ ಊಟವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾವಿರ ಜನರು ಮಾಡಿದ ಊಟವೊಂದೇ ಎಂದು ಯಾರೂ ಭಾವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಜನರು ಸಾವಿರವಿರುವಂತೆ ಊಟವೂ ಸಾವಿರವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಮರಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವಾದಾಗ ಮರದಿಂದ ಹಕ್ಕಿಗೂ, ಹಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮರಕ್ಕೂ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೀಮಿತವಾಗುವ ಆ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ಎರಡು ಸಂಯೋಗಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ.

ಅದರಂತೆ ಮನುಷ್ಯತ್ವ, ಪಶುತ್ವ, ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳೂ ಒಂದೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ. ಒಂದು ಶರೀರವು ಭಸ್ಮವಾದಾಗ ಅದರ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳೂ ಅದರ ಜೊತೆಗೇ ನಾಶವಾಗಬೇಕು. ವಸ್ತುವು ನಾಶವಾದಾಗ ಅದರ ಧರ್ಮವು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವು ಒಂದೇ ಆದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶರೀರವು

ನಾಶಗೊಂಡಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವೂ ನಾಶವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ ? ಆ ಧರ್ಮವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ಕಾಣುವುದು ಹೇಗೆ ? ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದ ಆದರೂ ಸಮಾನವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳಿವೆಯೆಂಬುದೇ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ದೂರದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರ ಬೇಕಾದರೆ ಅಷ್ಟು ದೂರದವರೆಗೂ ಆ ಧರ್ಮವು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯತ್ವವೆನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ಎಲ್ಲಾ ಮಾನವದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಾಗ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಪಾತ್ರೆ, ಮಂಚ ಮಡಿಕೆಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸದೇ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾನವ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಅದು ಭಿದ್ರಭಿದ್ರವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ವಸ್ತುವು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೂ ಆ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವು ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾನಜಾತಿಯ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವಿದೆಯೆಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಎಷ್ಟು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸಬಹುದು ?

ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ನಮ್ಮ ಮುಂದಿಡುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ. ಉದಾ - ದೀಪಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೀಪಗಳನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸ- ಬೇಕಾದರೆ ಆ ವಸ್ತುವು ಆ ಪದದ ಅರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ಪದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಇರುವ ವಾಚ್ಯ ವಾಚಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಾಗ ಯಾವ (ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ) ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೀಪವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಇದು ದೀಪವೆಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಇದು ಅಗ್ನಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೀಪಗಳಿಗೂ ದೀಪಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲಾ ಹಸುಗಳಿಗೂ ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಹೊಸದಾಗಿ ಒಂದು ಹಸುವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಗೋ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಈ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ಹಸುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಗೋಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ಆ ಎಲ್ಲಾ

ಹಸುಗಳಿಗೂ ವಾಚ್ಯ ವಾಚಕ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ. ಆದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಹಸುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಜೀವಮಾನ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೂ ನಮಗೆ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪದಕ್ಕೂ ಅದರ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಹೊಸ ಹೊಸ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಹಸುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋತ್ವ ಎನ್ನುವ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವಿದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ದೀಪಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪತ್ವ, ಎಲ್ಲಾ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ರಸತ್ವ, ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಮೃತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾವು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಅದರ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಧರ್ಮವನ್ನರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಧರ್ಮವಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಇಂತಹ ಪದದಿಂದ ಕರೆಯಬೇಕೆಂದು ಒಮ್ಮೆಲೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಎದುರಿಗಿರುವ ಒಂದು ಹಸುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಗೋತ್ವವೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಗೋತ್ವವೆನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಧರ್ಮಗಳಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಬೇಕೆಂದು ಸಕಲ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗೋತ್ವವೆನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಧರ್ಮದ ಮುಖಾಂತರ ವಾಚ್ಯವಾಚಕ-ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶಬ್ದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಾವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಡೆಸಲು ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದೆ.

ಅದರಂತೆ ಹೊಗೆ ಇದ್ದ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬೆಂಕಿ ಇದೆ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಯಮವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಯಾವುದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಊಹಿಸುತ್ತೇವೆ. ವಿವಿಧಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹೊಗೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅದರಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಬೆಂಕಿಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೆ ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಬರುವುದನ್ನು ಕಂಡವನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಮಳೆಯು ಬರುತ್ತದೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಳೆ ಮತ್ತು ಮೋಡಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಮಳೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಮಳೆ ಮತ್ತು ಮೋಡಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನವು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಗೆ, ಬೆಂಕಿ, ಮಳೆ, ಮೋಡಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಮೂಲಕವೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಮ್ಮ ಸಮಗ್ರ ಆಯುಷ್ಯವೂ ಸಾಲದು. ಆದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ಮೃತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ-ಧರ್ಮದ ದ್ವಾರಾ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೇ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೇ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಯಮ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ.

ಆದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಈ ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದ ನಿರ್ವಹಕ್ಕಾಗಿ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಹುರುಳಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಮಾನತೆಯಿರುವುದು ನಮಗೆ ಅನುಭವವೇದ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಹಸುಗಳಲ್ಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಮರಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಸಮಾನತೆ ಇದೆಯೆಂಬುದು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಗೊತ್ತು. ಈ ಸಾದೃಶ್ಯದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಮರವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಮರಗಳನ್ನೂ ನಾವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಎಲೆ, ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಮರವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಇದೇ ರೀತಿಯ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮರವೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಹಸುವಿನ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಂತಹ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಬೇಕೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದಾಗ ಈ ಲಕ್ಷಣಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಇಷ್ಟರವರೆಗೆ ನೋಡಿರದ ಹಸುಗಳು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಹಾಯ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಹಸುವೆಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಇರುವ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಈ ಸಾದೃಶ್ಯದ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಬೆಂಕಿ, ಹೊಗೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಮತ್ತು ಹೊಗೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬೆಂಕಿಯೇ ಕಾರಣವೆನ್ನುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳು ನಶಿಸಿದರೂ ಉಳಿಯುವ, ಅನುಭವಕ್ಕೆ ದೊರವಾದ, ಅನಾದಿನಿತ್ಯಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಆಗತ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಅನೇಕವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಗತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮದ ಬಲದಿಂದಲೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಠ ಹಿಡಿಯುವವರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ : ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಜಾತಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಅವರು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಅನೇಕಾನೇಕ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು 'ಜಾತಿ' 'ಸಾಮಾನ್ಯ' ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಈ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವೇ ಆಗಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯ, ಜಾತಿ, ಮುಂತಾದ ಪದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಗಳ ವಾಚ್ಯ ವಾಚಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದು ಪದಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಉಳಿದ

ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಅದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಯಾಕೆ ಅನುಸರಿಸಬಾರದು ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೆನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಲೀ ಅನೇಕ ವಸ್ತು ಸ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪತ್ವವೆನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಲೀ ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವರೂಪತ್ವವೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ ಆದರೂ ಸ್ವರೂಪ, ವ್ಯಕ್ತಿ, ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಅನೇಕಾನೇಕವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧರ್ಮವಿರಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ವಸ್ತುಗಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಸ್ಪರಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಒಂದೇ ಪದವನ್ನು ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆಯೆಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ನಾವು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯರು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯತ್ವ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿರುವ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಜನರನ್ನೂ ನಾವು ಮನುಷ್ಯರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ದೂರದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಅನಂತವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದಾದ ಮನುಷ್ಯತ್ವ, ಪಶುತ್ವ, ಘಟತ್ವ, ಪುಸ್ತಕತ್ವ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಇವೆಯೆನ್ನುವ ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಚಾರವಂತರು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಅನೇಕವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಾಮಾನ್ಯಧರ್ಮವಿದೆಯೆನ್ನುವ ವಿಚಿತ್ರ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವಂತೆ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವು ಒಂದೇ ಎನ್ನುವ ಇನ್ನೊಂದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೂ, ಹಣ್ಣು, ಹಾಲು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಬೇರೆಬೇರೆವಸ್ತುಗಳು. ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಮಳ, ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸಹಿರಸ, ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗಿನ ರೂಪಗಳಿವೆ. ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇವುಗಳ ಗುಣಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವನ್ನೇ ಸಮವಾಯವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಗುಣಧರ್ಮಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತು ಅದರ ಗುಣಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಭಿನ್ನ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಾಗಿದೆ. ಹೂ ಮತ್ತು ಅದರ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು, ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಅದರ ಮಧುರರಸಕ್ಕೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆ

ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಮವಾಯವೆನ್ನುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವು ಒಂದೇ ಎನ್ನುವ ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಯಾವ ಮಾತಿನಿಂದಲೂ ಯಾವುದೇ ಹೊಸ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬಟ್ಟೆ ಬಿಳಿಯಾಗಿದೆಯೆನ್ನುವ ಮಾತು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಹೊಸ ಸಂಗತಿ ಯಾವುದು ? ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸೋಣ. ನಾವು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಬಿಳಿಬಣ್ಣವನ್ನೂ ನಾವು ಅನೇಕ ಕಡೆ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ಈ ಬಟ್ಟೆ ಬಿಳಿಯಾಗಿದೆ. ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಬಟ್ಟೆಗೂ ಬಿಳಿಬಣ್ಣಕ್ಕೂ ಇರುವ ವಿಶಿಷ್ಟಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಈ ವಾಕ್ಯವು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಹೊಸ ವಿಷಯ. ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಂಡ ಸಂಬಂಧವೂ, ಈ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವ ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಸಂಬಂಧವೂ ಒಂದೇ ಆದಲ್ಲಿ ಈ ಮೊದಲೇ ಅದನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಬಹುದಾದ ಹೊಸ ವಿಷಯವೇನಿದೆ ? ಹಾಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗೊತ್ತಿದ್ದನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವ ವ್ಯರ್ಥಪ್ರಲಾಪಗಳೆನಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಂತೆ, ಅವುಗಳ ಸಂಬಂಧಗಳೂ ಬೇರೆಯೇ. ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿ ಒಂದೇ ಸಂಬಂಧವೆನ್ನುವುದು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ದೂರವಾದ ಪ್ರಮೇಯವಾಗಿದೆ.

ಭಗವಂತನ ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದಿರುವುದು ನೈಯಾಯಿಕದರ್ಶನದ ದೊಡ್ಡ ಲೋಪವೆಂಬುದಾಗಿ ನಾವು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ವೇದ ಪುರಾಣಗಳು ಸಾರಿ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಅವನಲ್ಲಿ ಎಂಟೇ ಗುಣಗಳಿರುವುದೆಂದು ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳಿ ಅವನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವನಲ್ಲ ಜ್ಞಾನ,ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲದೆ ಸಂಖ್ಯಾ,ಪರಿಮಾಣ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಐದು ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಗಳು ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ಎಂಟೇ ಗುಣಗಳಿರುವುದೆಂದು ಅವರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಾಗಿದೆ. 'ಮಯ್ಯನಂತಗುಣೇಽನಂತೇ ಗುಣತೋಽನಂತವಿಗ್ರಹೇ' ಮುಂತಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ವಿಚಾರವು ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧರ್ಮಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಅದು ನಿರ್ವಿಶೇಷವೆಂದು ಕೆಲವರು ನೈಯಾಯಿಕರು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಅವನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗುಣಧರ್ಮಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಲಾರದು. ಇಂತಹ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು?

ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ನೈಯಾಯಿಕರು ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನವು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಿದರೂ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿದರೂ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ತಿಳಿಯದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾಗುವುದು.

ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಎಂಟೇ ಗುಣಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುವ ತಾರ್ಕಿಕರು ಅವನಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವರಲ್ಲಿ ಸುಖಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ನೀಡಿದರೆ ದುಃಖವೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂದು ಅವರ ಭಯ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದ್ದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದುಃಖವೂ ಸಂಭವಿಸುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ದುಃಖವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಸುಖವೂ ಇಲ್ಲ, ದುಃಖವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ವಿಚಾರವೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸುಖವಿದ್ದ ಅನೇಕ ಕಡೆ ದುಃಖವು ಕಂಡರೂ, ಸುಖವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿರಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಿಲ್ಲ.

ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಇದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವಸ್ತುವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ಇವೆರಡೂ ನಮಗೆ ಸಂಭವಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡು ನಮ್ಮಂತೆ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೆ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಇದೆ ಎನ್ನಲು ಅವಕಾಶವಾಗುವುದು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸಬಹುದೇ? ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ ಎರಡೂ ಇದ್ದರೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸುಖದುಃಖಗಳಿರಡೂ ಇದ್ದರೂ, ದೇವರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸುಖವಿದೆಯೆಂದು ಯಾಕೆ ಒಪ್ಪಬಾರದು? 'ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್' ಮುಂತಾದ ಅನೇಕವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಆನಂದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸಿ, ಕೇವಲಕುತರ್ಕದಿಂದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದ್ದಲ್ಲಿ ನಾವು ದುಃಖವನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ ಸುಖವೇ ದುಃಖಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಿದೆ. ದುಃಖದ ಕಾರಣವು ಬೇರೆಯೇ ಇದೆ. ನಮ್ಮ ಸಾಂಸಾರಿಕ

ಸುಖ-ದುಃಖಗಳಿಗೆ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳೇ ನಿಮಿತ್ತ. ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಯೂ ನಮ್ಮ ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳ ಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲ. ತನ್ನ ಸಹಜವಾದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪಾಪ-ಪುಣ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸುಖ-ದುಃಖಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವೆಲ್ಲಿ? ತನಗೆ ದುಃಖವಾಗಲೆಂದಂತೂ ದೇವರು ಇಚ್ಛಿಸಲಾರ. ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ದೇವರಿಗೆ ದುಃಖವುಂಟಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ದುಃಖದ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸದೇ ಸುಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಖವೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ದುರ್ಬಲ ಅಪ್ರಯೋಜಕ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಈ ದರ್ಶನವು ಇನ್ನೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಸವಾಲನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಜಗತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಯಾಕೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ? ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಳಯ ಏಕೆ ಆಗಬೇಕು? ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆ, ಕಾಲ, ಆಕಾಶ, ಪುಣ್ಯ, ಪಾಪಗಳು ಕಾರಣ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು ಇರಲೇಬೇಕು. ಅವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಲಾರದು. ಆಕಾಶ, ಕಾಲ, ಭಗವದಿಚ್ಛೆಗಳಂತೂ ನಿತ್ಯ. ಆದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವೆಂದು ನಾವು ನಿಗದಿಪಡಿಸಿದ ಸಮಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿ ಯಾಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ? ಅದರಂತೆ, ಪ್ರಳಯವೂ, ನಮ್ಮ ಮುಂದಿರುವ ಇತರವಸ್ತುಗಳೂ ನಿಗದಿತಸಮಯಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ಸಂಭವಿಸಲಿ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರಣಪರಂಪರೆಯೂ, ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ಬೇಗನೇ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಲಿ. ಈ ಸವಾಲಿಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರದೆ ನಿರಂತರವೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಬೇಕಿಲ್ಲ. ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಕ್ಷಣಗಳು ಘಟಕಗಳಾಗಿವೆ. ಅನಂತಕ್ಷಣಗಳ ನಿರಂತರ ಪ್ರವಾಹವೇ ಕಾಲವಾಗಿದೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಇಂತಿಂತಹ ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾವ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟಲೆಂದು ಭಗವಂತನು ಸಂಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ಕ್ಷಣದ ನಂತರವೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ಷಣವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷಣಗಳೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಅನಂತ ಕ್ಷಣಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಕೊಂಡು ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಕ್ಷಣಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟಲಿ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಅನಂತವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿ,

ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕ್ಷಣಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪದ ತಾರ್ಕಿಕರು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಗಲಿಬಿಲಿಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅನಂತಇಚ್ಛೆಗಳಿವೆ. ಇಚ್ಛೆಗಳು ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆದರೂ, ಒಬ್ಬನೇ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಇಚ್ಛೆಗಳು ಇರಬಹುದು. ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಏಕತೆ, ಅನೇಕತೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಜೋಡಿಸಬಹುದು. ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಇಚ್ಛೆ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರದ ಇಚ್ಛೆ ಇವೆರಡೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದರೂ, ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ನಡೆಯಬೇಕಿಲ್ಲ. ಆ ಇಚ್ಛೆಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾದಾಗ ಅದರ ಕಾರ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿರೂಪವಾಗಿ ಆ ಇಚ್ಛೆಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಆಗುತ್ತಿರಲೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ವಿಶೇಷಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ತಾರ್ಕಿಕರು ತತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತನಾದ ಭಗವಂತನ ಬದಲು ಅನಂದಸಾಗರನೂ, ಅನಂತಗುಣಾಕರನೂ ಆದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಬೌದ್ಧ ಮತದ ವಿಮರ್ಶೆ

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ

ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ವೈಭಾಷಿಕರು, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು, ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು, ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ವಾದಿಸುವ ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮ್ಮಿಲನದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣವೆಂದು ನೈಯಾಯಿಕ, ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಜಗತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಇವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಅವಸ್ಥೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪರಮಾಣುಗಳೇ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಂದ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಇವರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಾಗಿದೆ.

ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಮಾಣುದ್ರವ್ಯಗಳೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕ. ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅದೇ ರೀತಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಕಾಲವಶಾತ್ ನಮ್ಮ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸನ್ನಿಹಿತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಮಿಲಿತಗಳಾದಾಗ, ಇಂತಹ ಸಮಿಲಿತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೇ ಗಡಿಗೆ, ಗಡಿಯಾರ ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಈ ಕ್ಷಣಿಕಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಭಗವಂತನ ಆವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಪರಮಾಣುಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಾಶಗೊಳ್ಳುವಾಗಲೂ ಅದೇ ರೀತಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಅಖಂಡವಾಗಿ ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳು ತೋರುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪಿಯಾದ ಆತ್ಮನೂ ಕ್ಷಣಿಕನೇ. ಈ ಕ್ಷಣಿಕಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ಆತ್ಮನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವುದು. ಈ ಜ್ಞಾನಪರಂಪರೆಯು ವೈಷಯಿಕವಸ್ತುಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಪಡೆದಾಗ ಅದೇ ಸಂಸಾರ. ಅದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ. ಇದು ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ದರ್ಶನ.

ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ದರ್ಶನವನ್ನೂ ವಿವೇಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಹೇಗೆ ಆಗುವದೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಕೇವಲ ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಈ ಸಮೂಹವಸ್ತುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಂತೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಇದರ ನಿರ್ಮಿತಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮ-ದ್ರವ್ಯಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ಆದರೆ ಮಡಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದ ಸಮೂಹವಸ್ತುಗಳು ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಅವಾವ ವಸ್ತುಗಳ ದರ್ಶನವು ನಮಗಾಗುತ್ತದೆ. ಕೇವಲವಾಗಿ ವಿರಲವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಣುಗಳೇ ಸಮೂಹ ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿ ನಮಗೆ ತೋರುವುದಾದರೆ ಯಾವ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇವು ಯಾಕೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ? ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳು ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಮಿಲಿತಗಳಾಗಿ ಸಮೂಹ-ವಸ್ತುಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಅವರು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣುಗಳೂ ಸಮಿಲಿತಗಳಾಗಿ ಏಕೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ? ಯಾವಾಗಲೂ ವಸ್ತುಗಳು ತಾವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಶಗೊಂಡು ತನ್ನಂತೆಯೇ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ಅವರ ಅದೇ ರೀತಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಏಕರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು

ಕಾಣುತ್ತೇವೆಂದು ಅವರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಬಿಡಿಬಿಡಿ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಗಳಾದ ಸಮ್ಮಿಲಿತವಸ್ತುಗಳು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡವು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎಳುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಣಿಕವಸ್ತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಾದರೂ ಜೀವರ ವಿಚಿತ್ರ ಅದೃಷ್ಟಗಳಿಂದಾಗಿ ವಿರಳಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಿ, ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ನಿಬಿಡ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಬೇರೆಬೇರೆ ಆಕಾರದ ದ್ರವ್ಯದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ, ಅನುಭವ, ಭೋಗ, ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಜೀವರು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ತಮ್ಮ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ತುಂಬಾ ಎಡವಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ಷಣಿಕಪದಾರ್ಥಗಳು ತಮ್ಮ ಸಮಾನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆಯೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಭಂಗಗೊಳಿಸಿ, ಬಿಡಿಬಿಡಿ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮ್ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಜನಿಸುವಂತಹ ಈ ಹೊಸ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಈ ಅದೃಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿ ಹೇಗೆ ಬಂತು? ಕ್ಷಣಿಕಅದೃಷ್ಟಗಳದ್ದೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಪರಂಪರೆಯೇ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅದೃಷ್ಟಗಳು ತಮ್ಮಂತೆಯೇ ಇರುವ ಮುಂದಿನ ಅದೃಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಹಿಂದಿನ ಅದೃಷ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ, ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಲ್ಲ ಹೊಸ ಶಕ್ತಿಯು ಒಂದು ಅದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು? ಅಂತೂ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಂತೆ ಯಾವುದೇ ಬದಲಾವಣೆ, ಪರಿವರ್ತನೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಿಂದ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅನಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳು ಜೊತೆಗೂಡಿ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಈ ವಿಚಿತ್ರ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಅಸಂಭವನೀಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಸರಿಪಡಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲು ಮಣ್ಣು, ಹತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳೇ ಪರಿಣಾಮಿಸಿ ಮಡಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಮಣ್ಣೇ ಮಡಿಕೆಯಾಗಿ, ಹತ್ತಿಯೇ ಬಟ್ಟೆಯಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಮಡಿಕೆಗೆ ಮಣ್ಣು ಕಾರಣವೆಂದೂ, ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯುಂಟಾಯಿತೆಂದೂ ನಾವು ಕಾರ್ಯಕಾರಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ವಸ್ತುಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಾಶಗೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹೊಸ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ಇದು ಕಾರಣ, ಇದು ಅದರ ಕಾರ್ಯ ಎಂದು ನಾವು ತೀರ್ಮಾನಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? ಹಿಂದಿನ

ವಸ್ತುಗಳ ಯಾವ ಅವಶೇಷವೂ ಮುಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ತಿ ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಬುಡಮೇಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಅಡಚಣೆಯಿದೆ. ಹೊಗೆ- ಯಿದ್ದ ಹತ್ತಾರು ಕಡೆ ಬೆಂಕಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದನ್ನೂ, ಬೆಂಕಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನೂ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಮೇಲೆ ಹೊಗೆಗೆ ಬೆಂಕಿ ಕಾರಣವೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ನಾವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಇದು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯಕ್ರಮ. ಇದನ್ನೇ ಅನ್ವಯ, ವ್ಯತಿರೇಕಗಳೆಂದು ದಾರ್ಶನಿಕರು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹೊಗೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯೆಂಬುದು ಅನ್ವಯವಾಗಿದ್ದರೆ, ಬೆಂಕಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ವ್ಯತಿರೇಕ. ಆದರೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿಜ್ಞಾನವೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಆತ್ಮನೂ ನಾಶಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಹಲವಾರು ಕಡೆ ಈ ಅನ್ವಯ, ವ್ಯತಿರೇಕಗಳನ್ನು ಅವನು ನೋಡುವುದು ಹೇಗೆ? ಹೊಗೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆಯೆಂಬುದು ತೀರ್ಮಾನವಾಗ- ಬೇಕಾದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಹಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ, ಹೊಗೆಗಳು ಜೊತೆಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಒಂದು ಕಡೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ನೋಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಾಶಗೊಳ್ಳುವನು. ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಿದವನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಲಾರ. ಹೀಗಾಗಿ ಒಬ್ಬನೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ವಿಶ್ವದ ಯಾವುದೇ ನಿಯಮವನ್ನು ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಾಗಲೀ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಲೀ, ಶಬ್ದದಿಂದಾಗಲೀ ನಮಗೆ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ವಸ್ತುವಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಸಂಪರ್ಕ ಉಂಟಾಗಿ ನಂತರ ಅದರ ಜ್ಞಾನವು ನಮಗೆ ಬರಬೇಕು. ಆದರೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದ ವಸ್ತುವು ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮಗೆ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದಾಗ ಆ ವಸ್ತುವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಗ ಹೊಸವಸ್ತುವು ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ನಾವು ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಬೇಕು ?

ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆ ಹೀಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊಗೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆಯೆಂದು ತಾನು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕಡೆ ನೋಡಿ ತಿಳಿದ ನಿಯಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ, ನಂತರ ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಐದು ಕ್ಷಣಗಳ ಅವಕಾಶವು ಆವಶ್ಯಕ. ಆತ್ಮನು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಇರಬಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ನಾಶಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆ ಯಾವುದೇ ಏಕಸೂತ್ರತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಹೇಗೆ ? ಹೊಗೆಯನ್ನು ನೋಡುವವನು ಒಬ್ಬ, ನಿಯಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ, ಇದೆಲ್ಲಾ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಅನಂತರ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಬದಲಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದೇ ಅನುಸ್ಮೃತತೆ ಇಲ್ಲದೆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು ನಮಗುಂಟಾಗದು. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ವಾದದಿಂದ ಸಕಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಲೋಪವಾಗುವುದು.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಗಳು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವಸ್ತುಗಳು ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರೂ ಈ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ನಿರಾಬಾಧವಾಗಿ ನಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಅವರು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ಇದನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಬೇಕಾದರೆ ಆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರಸಂಪರ್ಕವಾಗಬೇಕು. ನೀರಲ್ಲಿ ಹೂವನ್ನು ಇಟ್ಟಾಗ ಮಾತ್ರ ಹೂವಿನ ಪರಿಮಳವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸುವುದು. ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲದ ದೂರದ ವಸ್ತುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದರ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕ್ಷಣದ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುವಿನ ಯಾವ ಅವಶೇಷವೂ ಉಳಿಯದೆ ನಾಶವಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊಸ ವಸ್ತುವು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಸಂಸ್ಕಾರ- ಪುಂಟಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಆದುದರಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದಾಗ ಇದು ನಿಲ್ಲುವ ವಿಚಾರವಲ್ಲ.

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳಲು ಆಧಾರವಾದರೂ ಏನು? ಎಂದು ನಾವು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ವಸ್ತುಗಳಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಿದ್ದಾರೆಯೇ? ಯಾರಿಗಾದರೂ ಇಂತಹ ಅನುಭವವಿದೆಯೇ ? ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ವಸ್ತುಗಳು ನಾಶ ಹೊಂದಿ ಹೊಸ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿವೆಯೆಂದು ಯಾಕೆ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ? ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪರಿಮಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಬದಲಾವಣೆ, ವಿಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ, ಆಕಾರಗಳ ಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಕೃತವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಇಂತಹ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆ- ಯುಂಟಾಗಬಹುದು. ಆದರೂ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಒಂದು ಅನುಸೂತವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮ ಶರೀರವು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ ವೃದ್ಧಾವಸ್ಥೆಯವರೆಗೆ ನಾನಾಪರಿವರ್ತನೆ, ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಕುಗ್ಗುವಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಮಗುವಿನ ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ನಮ್ಮ ಮುದಿತನದ ಶರೀರವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬೇರೆಯೆಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳಲಾರರು. ಅದೇ ಶರೀರವಿದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಿನ್ನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಈ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಏಕತೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತೇವೆ. ಹಿಂದಿನ, ಇಂದಿನ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿದ್ದರೂ ಏಕತೆಯೂ ಇರುವುದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನೆಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೇ ಈ ದಿನವೂ ಧರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅನೇಕ ದಿನಗಳಿಂದ ಈ ಬಂಡೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ಥಿರತೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಭವ ಗೋಚರವಾಗಿರುವಾಗ ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕ್ಷಣಿಕಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕ್ಷಣಿಕಗಳೆನ್ನುವವರು ಅದರ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ನೀಡುವ ಯುಕ್ತಿ ಹೀಗಿದೆ — ದೀಪವು ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ದೀಪದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ

ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕ್ಷಣಿಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಇದು ಎಂತಹ ಟೊಳ್ಳು ಯುಕ್ತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವಿಚಾರ ಬೇಡ. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸ್ಥಿರವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸ್ಥಿರವೆಂದು ಯಾಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಆಕಾಶವು ಭಾವಪದಾರ್ಥವೇ ಅಲ್ಲ. ಆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಉಳಿದ ಭಾವವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ವಾದಿಸುವುದುಂಟು. ಭಾವ ವಸ್ತು ಯಾವುದು? ಅಭಾವವಸ್ತು ಯಾವುದು? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸುಲಭವಾದ ಮಾರ್ಗವಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈ ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲ. ಇದರ ಅಭಾವವಿದೆ ಎಂದು ಅಭಾವದ ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂದೆ ನಿಯಮೇನ ಒಂದು ವಸ್ತುವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ಅಭಾವದ ಪ್ರತಿಯೋಗಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮಡಿಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಾವವು ತೋರುವಾಗ ಅದರ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗಿ ಮಡಿಕೆಯು ತೋರುತ್ತದೆ. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಧಿಕರಣವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಅಭಾವವು ಯಾರಿಗೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಸ್ತಕವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಅಭಾವದ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಬರೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಭಾವದ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ವಸ್ತು ತೋರಲೇಬೇಕು. ಆದರೆ ಮಡಿಕೆ, ಬಟ್ಟೆ, ಪುಸ್ತಕ ಮುಂತಾದ ಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇಂತಹ ಯಾವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದೆ ನೇರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಆಕಾಶವೂ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದೂ ಭಾವಪದಾರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಬಹುಕಾಲ ಉಳಿಯುವಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ, ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಗಟ್ಟಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಉಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕ್ಷಣಿಕಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಯಾಕೆ ಸಾಧಿಸಬಾರದು ? ಅದುದರಿಂದ ಯಾವುದೋ ಕೆಲವು ಅಸ್ಥಾಯಿ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದು ಅಸಂಬದ್ಧ. ಅನುಭವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳ ಮುಂದೆ ಇಂತಹ ಟೊಳ್ಳುಯುಕ್ತಿಗಳು ಅನುಪಯುಕ್ತ. ಹೀಗೆಲ್ಲ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಆಕಾಶದ ಆಕಾರವೂ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಾವು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಹಣ್ಣಿನ ಆಕೃತಿಯು ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬರೇ ತರ್ಕದಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾರೆವೆಂಬುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಭವದ ಬಲದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಿರತೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ಇಂತಹ ಕುತರ್ಕದ ಬಲದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಂಟುಮಾಡಿ ತಾನು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದು ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ಷಣಕ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಈ ಕ್ಷಣಕವಸ್ತುಪರಂಪರೆಯು ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತದೆಯೆಂದು ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ. ಇದೂ ಲೋಕವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಯ ಪದಾರ್ಥವು ಹುಟ್ಟುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಇರಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಬಟ್ಟೆಯ ರಚನೆಯಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೇಕಾರ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಲಕರಣೆಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಬೌದ್ಧರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ನಾಶವಾದಾಗಲೇ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಏನೇನೂ ಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲ. ಇವೆರಡು ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜೊತೆಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಪೂರ್ವವಸ್ತುವು ಮುಂದಿನ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆ ? ಹೀಗೆ ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ವಿಸಂಗತಿಗಳು ನಮಗೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲ

ಅಸದಧಿಕರಣ

ಜಗತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಯೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ನಂತರ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆಗ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗಲೀ, ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ ಯಾವುದೇ ಭಾವವಸ್ತುವು ಇರಲಾರದು. ಕೇವಲ ಅಭಾವ ಮಾತ್ರ ಆಗ ಇರಬಲ್ಲದು. ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸ್ವತಃ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಅವನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಸೃಜಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಹುಟ್ಟುವ ಮುಂಚೆ ಅದರ ಅಭಾವವಿರಲೇಬೇಕು. ಅದನ್ನೇ ವಸ್ತುವಿನ ಕಾರಣವೆನ್ನೋಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವಾಗಿ "ಅಸದೇವೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ ತಸ್ಮಾದಸತಃ ಸದಜಾಯತ" ವಿಶ್ವದ ಮೊದಲು ಬರೇ ಅಭಾವವಿತ್ತು. ಅಭಾವದಿಂದಲೇ ಭಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಯಿತು, ಎಂದು ಹೇಳುವ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಹೀಗೆ ವೇದವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಶೂನ್ಯ ಅಥವಾ ಅಭಾವವನ್ನೇ ವಿಶ್ವದ ಕಾರಣವೆನ್ನುವುದು ಸೂಕ್ತವೆನ್ನುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಅಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕೇವಲ ಅಭಾವದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ರಚನೆಯಾಗಲಾರದು. ಯಾವುದೋ ವಸ್ತುವಿನ ರಚನೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಕರ್ತನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಬಯಕೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ಇಷ್ಟು ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ವಸ್ತುವಿನ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದು. ಈ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳುಳ್ಳ ಕರ್ತನಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮಡಿಕೆ, ಮನೆ, ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನವಾಗಲೀ, ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಲೀ, ಇಲ್ಲದ ಶೂನ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಭಾವವು ವಿಶ್ವದ ಕರ್ತೃವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಜಗತ್ತಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಭಾವವೊಂದೇ ಇರುವುದಾದರೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಅಸಂಭವಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣು ಮುಂದೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಯಾವ ಪುರುಷನೂ ಇಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ವರೆಗೆ ಯಾರೂ ನೋಡಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಚೇತನರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ಹೇಗೆ ಊಹಿಸುವುದು ?

ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೈವಿಧ್ಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಕಸ್ಮಿಕವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಜೀವರ ಹಿಂದಿರುವ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಗಳೇ ಸಂಸಾರದ ಈ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ನಾನಾರೀತಿಯ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜೀವರು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಏನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲವರು ಸಕಲ ಸೌಕರ್ಯ, ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ, ಸುಖ ಸಮೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವರೆಂದೂ, ಕೆಲವರು ವಿನಾಕಾರಣವಾಗಿ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ರೋಗ ಹಾಗೂ ದುಃಖ ದುರಂತದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿನ ಈ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದ ಮೂಲಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೊದಲೇ ಇರಲೇಬೇಕಲ್ಲವೇ ? ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ಮುಂತಾದ ಯಾವ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅಭಾವದಿಂದ ಈ ವಿಚಿತ್ರ ವಿಶ್ವ ನಿರ್ಮಾಣವು ಸಾಧ್ಯವೇ ? ಅದುದರಿಂದ ಈಗ ನಾವು ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೂಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇವುಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವಾಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯರಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮರನ್ನು, ಅವುಗಳ ಪ್ರವರ್ತಕನನ್ನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಅಭಾವವೊಂದೇ ಇರುವುದೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ತರ್ಕ ಸಮೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ?

ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಲೋಚನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲವಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿರುವ ಅನೇಕಾನೇಕವಸ್ತುಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನಾವು

ನೋಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ವಿಶ್ವವು ಚೈತನ್ಯಶೂನ್ಯವಾದ ಕೇವಲ ಅಭಾವದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು ಅಸಂಭವ. "ಅಸದೇವೇದಂ" ಎಂಬ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದ ತುಂಡನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತರ್ಕದ ಬಲದಿಂದ ಅಭಾವವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರಣವೆನ್ನುವ ವಾದವು ಪ್ರಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ನೂರಾರು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾರದು. ಕೇವಲ ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿತರ್ಕದಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹಾರಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಬೆಂಬಲವಿರುವ ಯುಕ್ತಿಯು ಹಿಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಕತ್ತಿಯಂತೆ, ಕಾವಿನ ಆಧಾರದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಡಲಿಯಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು. ಅಂತಹ ಯುಕ್ತಿಗಳು ತತ್ವನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

ವೇದಗಳಲ್ಲಿ "ಜೀವಾದ್ ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ" ಜೀವನಿಂದಲೇ ಭೂತಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. "ಪ್ರಧಾನಾದಿಮುತ್ಪನ್ನಂ" ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟಿದೆ. "ಅಕಸ್ಮಾದ್ವಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್" ಏನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಅಕಸ್ಮಿತವಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ವಾಕ್ಯಗಳು ತೋರುತ್ತವೆ. ಚೇತನದಿಂದ ಅನೇಕವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಹಜಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಹಾಲು ಮೊಸರಾಗುವುದೂ ಕಂಡಿದೆ. ಎಲೆ, ಹೂ, ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಬಣ್ಣಗಳು ಮೂಡಲು ಏನು ಕಾರಣಗಳೂ ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ಯಾಕೆ ಹುಟ್ಟಬಾರದು ? ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ದೇವರು ಕಾರಣನೆಂದು ಯಾಕೆ ಹೇಳಬೇಕು ? ಅಕಸ್ಮಿತವಾಗಿ ಇದು ಹುಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಯಾಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ?

ಇಂತಹ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಇಷ್ಟರವರೆಗಿನ ನಿರೂಪಣೆಯಿಂದಲೇ ನಾವು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಪರಮ ಪ್ರಮಾಣವಾದ ವೇದವು ಕೆಲವೆಡೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೂ, ಕೆಲವು ಕಡೆ ಜೀವ ಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಬೋಧಿಸಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಿವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾರದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಏಕರೂಪತೆಯನ್ನು ಕಾಣಲು ನಾವು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಕಾರಣವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಬರೇ ದುರ್ಬಲ ಯುಕ್ತಿವಾದವನ್ನು ಅಧರಿಸಿ ಜೀವನೇ ಜಗತ್ತಿನ

ಕಾರಣನೆಂದಾಗಲೀ, ಸಹಜವಾಗಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಈ ಜಗತ್ತು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆಯೆಂದಾಗಲೀ ನಿರ್ಧರಿಸಬಾರದು.

ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿಮರ್ಶೆ

ಅನುಪಲಬ್ಧಧಿಕರಣ

ಇನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮಿಕರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಕ್ರಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವಧರ್ಮರಹಿತವಾದ ಶೂನ್ಯವೆಂಬ ಪರತತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಶೂನ್ಯದ ತತ್ವ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದಾಗ ಈ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ನಾನಾರೀತಿಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಇದು ಸಾಂವೃತಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದ್ವೈತವಾದಿಗಳು ಇದನ್ನೇ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶೂನ್ಯವೊಂದೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂವೃತ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶೂನ್ಯವು ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗೆ ಈ ಸಂವೃತ್ತಿಯು ನಷ್ಟಗೊಂಡಾಗ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದ ಶೂನ್ಯವೊಂದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಮುಕ್ತಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಸಾರ.

ಇಂತಹ ನಿರ್ಗುಣ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಶೂನ್ಯ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾರೂ ಇದನ್ನು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಯಾರ ಅನುಭವಕ್ಕೂ ಇದು ಗೋಚರವಾಗಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೂ ಆದ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಕಾರಣ ಹೇಗೆ ಆಗಲಿ ?

ನಾವು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರದಾರ್ಥಗಳನ್ನೇ

ನಾವು ಬಳಸುತ್ತೇವೆ. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ನಮಗೆ ಹತ್ತಿಯೇ ಬೇಕು. ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ನಾವು ಒಳ್ಳೆ ಆವೆ ಮಣ್ಣನ್ನೇ ಆರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಗೋಧಿ ಬೆಳೆಯಲು ಕಪ್ಪು ಭೂಮಿಯೇ ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವದ ಉತ್ತತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನಿಯಮವನ್ನೇ ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ವಸ್ತುವಿನ ಕಾರಣಸಾಮಗ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಆದ ಕೂಡಲೇ ಆ ವಸ್ತುವೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದಾದರೆ ಈ

ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಏಕೆ ? ಬರೇ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಯಾವ ಸಾಮಗ್ರಿ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಏನೂ ಇಲ್ಲದೇ ಎಲ್ಲವೂ ಕಲ್ಪನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೋಗಲಿ ಎಂಬ ಆಕೆವಶ್ಯಕತೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಮಾಧಾನವೂ ಇಲ್ಲ.

ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಈ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ವಸ್ತುಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ನಾವು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗುವುದು. ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಭಗವಂತನ ಶಕ್ತಿ, ಪದಾರ್ಥಗಳ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದಾಗಿ ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಪರಂಪರೆಯು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳದೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವೇ ಇಲ್ಲ. ಕಾರಣವಾದ ಶೂನ್ಯವಸ್ತುವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಕಾರ್ಯವಾದ ಪ್ರಪಂಚವಂತೂ ಬರೇ ಕಾಲ್ಪನಿಕ. ಹೀಗಾದರೆ ನಮ್ಮ ವಿವಿಧ ವಿಚಿತ್ರ ಅನುಭವ, ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಆಧಾರವೇನು? ನಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಅನುಭವದಿಂದ ಇದು ಸತ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಅಸತ್ಯವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ನಮಗೆ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಅಸತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು ತೋರುತ್ತವೆ. ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಭ್ರಮೆಗಳು ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಭ್ರಮೆ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಭ್ರಮೆಗಳಿಗೂ, ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಎಚ್ಚರವಾದ ಕೂಡಲೇ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೋರಿದ ಅಂಶಗಳು ಸುಳ್ಳು ಎಂದು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಾವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿದರೂ ಇದು ಹಾವಲ್ಲವೆಂದು ಕೆಲವೇ ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಜಗತ್ತು ವಾಸ್ತವವಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಅನುಭವ ಬಂದಿದೆಯೇ? ಏನೂ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈಗ ಸರಿ ಎಂದು ಕಂಡರೂ ಈ ವಿಶ್ವದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಬಾಧವು ಸಂಭವಿಸಿ ಇದು ಸುಳ್ಳೆನಿಸುವುದೆಂದು ವಿನಾಕಾರಣವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ, ಜಗತ್ತು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಮುಂದೆ ಬರಬಹುದಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಬಾಧವು ಸಂಭವಿಸಿ ಅದೂ ಯಾಕೆ ಸುಳ್ಳೆನಿಸಬಾರದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉದ್ಭವವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ನಿರಾಧಾರ ಶಂಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಯಾವುದೂ ಸಿದ್ಧಿಸದು. ಪರತತ್ವವೆನಿಸಿದ ಶೂನ್ಯವೂ ಮುಂದೆ ಯಾಕೆ ಸುಳ್ಳೆನಿಸಬಾರದೆಂದೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶೂನ್ಯವು ಜ್ಞಾನಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಬಾಧವೂ ಬರಲಾರದು.ಜ್ಞಾನ

ಗೋಚರವಾದ ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಮುಂದೆ ಬಾಧವುಂಟಾಗಿ ಸುಳ್ಳಿನಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆಯೆಂದು ವಾದಿಸುವುದಂತೂ ಆತ್ಮಂತಃಪಿಚಿತವಾಗಿದೆ. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ತೋರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸುಳ್ಳೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗದ ಯಾರ ಅನುಭವಕ್ಕೂ ತೋರದ ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದೇ? ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಹಸುವಿನ ಕೋಡನ್ನು ಸುಳ್ಳೆಂದು ವಾದಿಸಿ, ಅಗೋಚರವಾದ ಮೊಲದ ಕೋಡನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಸರಿಯಾಗುವುದೇ ? ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಹಸುವಿನ ಕೋಡನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾ ಎನ್ನುವ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಶೂನ್ಯವಾದಕ್ಕೂ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಮಾಯಾವಾದಕ್ಕೂ ತುಂಬಾ ಹೋಲಿಕೆಯಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಾರಿಕಭಿನ್ನತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯತತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂವೃತಿಯೇ ಈ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಕಾರಣ. ಶೂನ್ಯವೊಂದೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯ. ಉಳಿದ ಜಗತ್ತು ಸಾಂವೃತಸತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತೇವೆಂದು ಶೂನ್ಯವಾದವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯ. ಅಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವ ಈ ಜಗತ್ತು ಕೇವಲ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಸತ್ಯ. ಈ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಆವಿಧ್ಯೆಯೇ ಮೂಲಕಾರಣವೆಂದು ಆದ್ವೈತದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳು ಮಾತ್ರ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮದಂತೆ ಶೂನ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಗುಣ ನಿರ್ವಿಶೇಷವೆಂದು ಬೌದ್ಧರೂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಎರಡೂ ದರ್ಶನಗಳ ತುಲನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಯೋಗಾಚಾರರನಿಸುವ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳ ದರ್ಶನವೂ ಶೂನ್ಯವಾದದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ವಿಜ್ಞಾನ ತತ್ವವೊಂದೇ ಪರತತ್ವ. ಅಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಕಲ್ಪಿತವೆನ್ನುವ ವಿಚಾರವು ಶೂನ್ಯವಾದದಂತೆಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದ ಜೊತೆಗೆ ವಸ್ತುವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನ,ಜ್ಞೇಯಗಳೆರಡೂ ಜೊತೆಗೇ ಭಾಸವಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಜ್ಞೇಯವು ಕಲ್ಪನೆಗೊಂಡಿದೆಯೆಂದು ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಈ ಪ್ರಪಂಚವು

ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.ಜ್ಞಾನವೇ ಜಗತ್ತಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.ಆಂತರಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ಅನುಭವವಿರುವಾಗ ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು ಮತ್ತು ನಾಶವಾಗುವುದನ್ನು ನಾವು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚವಂತೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ, ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು ? ಅದುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನವಾದದ ನಿರೂಪಣೆಯೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿಲ್ಲ.

ಜೈನ ದರ್ಶನ

ನೈಕಸಿನ್ನಧಿಕರಣ

ಜೈನ ದರ್ಶನವು ವಿಶ್ವದ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿದರೆ ಅಸತ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ, ಅಸತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ. ಇದು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಕೆಲವು ದಾರ್ಶನಿಕರು ನಿರೂಪಿಸಿದಾದ್ರೆ, ಜೈನರು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದಾರ್ಶನಿಕರು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ವಾದವನ್ನು ಮಂಡಿಸಿರುವಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಊಹಿಸಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸರ್ವಮತಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಜೈನರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೂ ಅಹುದು. ಅಸತ್ಯವೂ ಅಹುದು. ಸದಸತ್ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆರೇಳು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಮತಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿರುವ ಜೈನರನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ತರಹದ ಪ್ರಕಾರಗಳೂ ಇರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುವ "ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿ"ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ವಾದವು ಒಳ್ಳೇ ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ನಮಗೆ ತೋರಬಹುದು. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ವಿಚಾರವು ತೀರಾ ಅವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಿದ್ದು ಬರೇ ಟೊಳ್ಳು ಘೋಷಣೆಯಾಗಿ ಪರ್ಯವಸಾನಗೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ

ಇದೆ. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಾದಗಳನ್ನು ಆಧಾರಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಎಲ್ಲಾ ದಾರ್ಶನಿಕರ ವಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ನಾವೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ದಾರ್ಶನಿಕರು ತಮ್ಮ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತಗಳನ್ನು, ಆಧಾರ ನೀಡಿ ಅಷ್ಟೇ ಬಲವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಎಲ್ಲಾ ದಾರ್ಶನಿಕರು ಮಾಡಿದ ತತ್ವಗಳ ಮಂಡನೆಯನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಅವರು ಮಾಡಿದ ಇತರ ವಾದಗಳ ಖಂಡನೆಯನ್ನೂ ಅದೇ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಮತಗಳೂ ಸರಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪುವಾಗ ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಮತಗಳೂ ತಪ್ಪು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮಣ್ಣಿನ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಕಲಶಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸುವಾಗ ಮೂರ್ತಿಯೇ ಕರಗಿಹೋಗುವಂತೆ ಸರ್ವಮತಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಸರ್ವಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೇ ನಾವು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಮನ್ವಯದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದರ್ಶನಗಳು ಹೇಳುವ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಈಗ ಇಲ್ಲಿರಬಹುದು. ನಿನ್ನೆ ಇಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅದು ಎರಡೂ ಆಗಿರಲುಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ದಾರ್ಶನಿಕರು ಜೀವ ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡಿದ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಪೂರ್ಣ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ನಿರೂಪಿಸಿದಾಗ ಇವೆರಡೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ಆತ್ಮ ವಂಚನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. "ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಗಳಿಗೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಸತ್ಯ ಶೋಧಕನಾದ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಯು ಸತ್ಯ ಅಸತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಲಾರ". ಆದುದರಿಂದ ಜೈನ ದರ್ಶನದ ಈ ಸಮನ್ವಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾಗಲಾರದು. ಮತ ಮತಗಳಲ್ಲಿರುವ ತಾತ್ವಿಕ ಭಿನ್ನತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸಮಾನ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರವನ್ನು ನೀಡುವುದೇ ನಾವು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬಹುದಾದ ವ್ಯವಹಾರ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ತತ್ವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಾವುದೇ ಮುಚ್ಚು ಮರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೌಹಾರ್ದದಿಂದ ನಡೆಸುವ ಮುಕ್ತ ಚರ್ಚೆಯು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಾಮರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಬೇಕಿಲ್ಲ.

ಜೈನ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ನಾವು ಸ್ವಲ್ಪ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ. ಜೀವನು ಆವಾಹ ದೇಹದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ದೇಹದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಜೈನ ದರ್ಶನವು ಹೇಳಿದೆ. ಜೈನರು ಜೀವರಿಗೆ

ಪುನರ್ಜನ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಇರುವೆಯ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಆನೆಯ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಆ ಜೀವನು ಆ ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಆಗ ಜೀವನು ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಅದರಂತೆ ಆನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಯ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಇರುವೆಯ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ದೇಹದ ಹೊರಗೂ ಹರಿಯುವನೆ ? ದೀಪವು ಚಿಕ್ಕ ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ದೊಡ್ಡ ಕೋಣೆಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಬಲ್ಲದು. ನೀರು ಆವಾಸ ಪಾತ್ರಗಳ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಕಾರವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಜೀವನು ವಿಭಿನ್ನ ದೇಹಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಆವಾಸ ದೇಹದ ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲನೆಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಅವರು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಅವನಲ್ಲೂ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವಿಕೃತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲವೇ? ವಿಶಾರ ಹೊಂದುವ ವಸ್ತುವು ಅವಿನಾಶಿ, ನಿತ್ಯ ವಸ್ತುವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜೀವರು ನಿತ್ಯರನ್ನುವ ಜೈನರು ಜೀವರಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ದೇಹಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿಭಾಯಿಸಬಲ್ಲರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬದಲಾವಣೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಕೃತಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆ ಚಾಪೆಗಳನ್ನು ಮಡಚುತ್ತೇವೆ. ಪುನಃ ಅವುಗಳನ್ನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ಇಡುತ್ತೇವೆ. ಇಂಥ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಚಾಪೆಯು ನಾಶವಾಯಿತೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಯೇ ? ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿದಾಗ ಅದರ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾದರೂ ನೀರು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ನಿತ್ಯನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಅವನ ನಿತ್ಯಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಯಾವ ಧಕ್ಕೆಯೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದೆಂದು ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ನಿರೂಪಣೆಯು ಸರಿ. ಆದರೆ ಜೈನರು ತಾವೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವರನ್ನು ಜೈನರು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮರವು ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಅಷ್ಟೇ ಎತ್ತರದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ವಿಕೃತಿಯನ್ನು ಜೀವರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅವರು ನಿತ್ಯರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನಿಗೆ ಮರಗಿಡಳ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಅವನು ಅವಿನಾಶಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಚಿಕ್ಕ ಮಗುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಆ ದೇಹವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದಾಗ ಪರಿವರ್ತನೆ ಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ನಿತ್ಯತೆಗೆ ಭಂಗ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ?

ಮರ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ, ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯೇಕೆ ? ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಒಂದೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬಾರದೇಕೆ ?

ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವಿದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಾಗುವ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಫಲಪುಷ್ಪಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ. ನೀರಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಒಣಗಿದ ಮರದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಬದಲಾವಣೆ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಚೈತನ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆಧುನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನವಂತೂ ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದೆ.

ಇಂಥ ಅನೇಕ ಅಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದಂತೆ ಜಗತ್ಕರ್ತನಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವುದಂತೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯಾಗಿದೆ.

ಪಾಶುಪತದರ್ಶನ

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ

ಪಾಶುಪತದರ್ಶನವು ಶಿವನನ್ನು ಜಗಜ್ಜ್ಞಾನಾಧಿಕರ್ತನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ, ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಇವರು ಜಗತ್ತಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವರಿಗಿಂತ ವಿಭಿನ್ನನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮರುಗಳು ಶಿವನ ಅಧೀನರು, ಶಿವನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಇವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಲ್ಲಾ ವೇದವನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿ ಬಳಸದೇ ಪಾಶುಪತಾಗಮ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈಗಾಗಲೇ ವೇದವನ್ನು ಅಪೌರುಷೇಯವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿ ಅದರ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ, ಶಿವ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅವನ ಅಧೀನರೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಇದೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ, ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಗಳು ತೋರಿದಾಗ ವೇದವನ್ನೇ ನಾವು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ನಾವು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಾರದು. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಶಬ್ದಗಳೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ

ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ವೇದಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನು ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದರೂ ಅವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವಾಗ ನಮಗೆ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವೋತ್ತಮ ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಾವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆದರೂ ಒಬ್ಬನೇ ಒಬ್ಬ ಪರದೈವವಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಅದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಪುರಾಣಗಳನ್ನು ನಾವು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ ವೇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದು. ವೇದದ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಬರೇ ಯುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಪಾಶಪತ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಶಿವನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಅದನ್ನು ತರ್ಕಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾರರು. ಶಿವನಿಗೆ ಶರೀರವಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆ ? ಶರೀರವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ದುಃಖ ಭ್ರಾಂತಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿರುವುದರಿಂದ ಆತನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಲಾರ. ಶರೀರವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಜಿಸಲಾರನು. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದನ್ನು ನಾವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ನೋಡಿಲ್ಲ. ಚಿಕ್ಕ ಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲೂ ನಮಗೆ ಕೈಕಾಲುಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವಾಗ ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಜಗತ್ತನ್ನು ಶರೀರವಿಲ್ಲದೇ ಶಿವನು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಬಲ್ಲನು. ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಗಲು ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬೇಕು. ಶಿವನಿಗೆ ಶರೀರಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಅವನಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ರಚನೆಯೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶಿವನ ಜ್ಞಾನವು ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಲ್ಲ. ಅದು ನಿತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಶರೀರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಲೋಕ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಈ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ತಮ್ಮ ದರ್ಶನವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಅವರಿಗೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ನೆಲೆಯಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಇಂತಹ ಯುಕ್ತಿಗಳ ರಭಸವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅನೇಕ ಆಗಮಗಳಿರುವಾಗ ಯಾವ ಆಗಮಕ್ಕೂ ಇನ್ನೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಆಕ್ಷೇಪ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಆಶರೀರನಾದ ಶಿವನು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿ ಕಾರಣನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾರೆವು. ಆದುದರಿಂದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದದ ಆಧಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಸಂಪನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು. ವೇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ಶಾಕ್ತದರ್ಶನ

ಉತ್ಪತ್ತಿದಿಕರಣ

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ತಮತವು ದೇವಿಯಿಂದಲೇ ಶಿವ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಜಗನ್ನಾತೆಯಾದ ದೇವಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮಳೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಶೈವ ದರ್ಶನದ ಮೇಲೆ ಬಂದಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಆಕ್ಷೇಪಗಳು ಈ ದರ್ಶನದ ಮೇಲೂ ದಾಳಿ ಇಡುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ದರ್ಶನವು ಸ್ವಿಕಾರಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತಂದೆಯ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಬರೇ ತಾಯಿಯು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯಲಾರಳು. ಜಗತ್ತಿನ ತಂದೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಜಗನ್ನಾತೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಲೋಕಸಂಮತವೂ ಅಲ್ಲ.

ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮ ಅಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ

ಈ ಸೂತ್ರವು ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತದೆಂದು ಕೆಲವರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಿಷಯಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಜೀವರು ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯರೆಂದು ವೈದಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಜೀವರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಂಚರಾತ್ರವು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇದದ ನಿಂದನೆಯನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.

"ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರೂ ಸಂಶಯ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಸಮಾಧಾನವು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಪಂಚರಾತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನದ ನಂತರವೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿನ ದಾರಿ ತೆರೆಯಿತು." ಎಂದು ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದು ವೇದದ ನಿಂದನೆಯಲ್ಲವೇ? ಅದುದರಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ವೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. "ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಾರಾಯಣನೇ ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭಗವದ್‌ಗೀತೆಯು ಅದರ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. ವೇದ, ಪಂಚರಾತ್ರಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದೇ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಹರಿದು ಬಂದಿದೆ" ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಗಳಿರುವಂತೆ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತಹ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರದ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನೂ ಜೀವರ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ

ಹೇಳುವ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧವಾಗದಂತೆ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಅನಾದಿ ಜೀವನು ದೇಹಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಆ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಸಾರವು ಅನಾದಿಯೆಂದು ಹೇಳುವ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಕ್ಯವಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ವೇದದಂತೆ ಪಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ ? ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾಸುದೇವಾತ್ ಸಂಕರ್ಷಣೋ ನಾಮ ಜೀವೋ ಜಾಯತೇ' ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಹೀಗಿದೆ- ವಾಸುದೇವರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನಿಂದ ಜೀವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಶೇಷದೇವರೂ, ಅವರಿಂದ ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನೂ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದರೆ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದೇ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇದನಿಂದ ಇದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲೂ ಹುರುಳು. ನಾಲ್ಕು ವೇಗಳನ್ನು ಓದಿದರೂ ಪುರಾಣವನ್ನು ಓದದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಲಾರನೆಂದು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೂ ವೇದ ನಿಂದೆಯೇ ? ಪುರಾಣಗಳು ವೇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕ; ಅದನ್ನು ಓದಿದರೆ ಮಾತ್ರ ವೇದದ ಸರಿಯಾದ ಪರಿಚಯವಾಗುವುದೆಂದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ವೇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪುರಾಣವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಪಂಚರಾತ್ರವೂ ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯೆಂದೇ ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನು ಹೊಗಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ವಾಕ್ಯದ ಆಂತರ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೇ ಬರೇ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗೊಂದಲವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಚರಾತ್ರವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಆಗ್ರಹಮಾತ್ರ.

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಈ ಪಾದವು ಮಾಡಿ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು ನಿರೂಪಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೇ ಪರಮಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ. ವೇದದಂತೆ ಈ ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳೂ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವಾಗ ಇವುಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ದರ್ಶನಗಳು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರೂ ವೇದದಂತೆ ಅಪೌರುಷೇಯವಲ್ಲ. ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವತಂತ್ರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಇವುಗಳು ರಚನೆಗೊಂಡಿವೆ. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ವಿಚಾರಗಳು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಹರಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಆವಾಸ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಬೌದ್ಧಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿದೆ. ವೇದವನ್ನು ಯಾರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಆಲೋಚಿಸಿ ಬರೆದದ್ದಲ್ಲ. ವೇದವು ಯಾರ ಕೃತಿಯೂ ಆಗಿರದೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಬುದ್ಧಿಗೋಚರವಾಗಿ ಅನಾದಿಯಿಂದ

ನೆಲೆನಿಂತಿದೆ. ಆದರೆ ದರ್ಶನಗಳು ಹೀಗಲ್ಲ. ಅವುಗಳು ಪ್ರವಾಗತೋ ಅನಾದಿಯಾದರೂ ಅಪೌರುಷೇಯವಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಹಿಂದೆ ಅವಾವ ಕಾಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಚಾರ, ಆಗ್ರಹ, ಪೂರ್ವಗ್ರಹ, ಸಂಸ್ಕಾರಗಳೆಲ್ಲ ಇವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದದ ವಿಚಾರಕ್ಕಿಂತ ಇವು ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿರಲು ಇವೇ ಕಾರಣ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ವಿಭಿನ್ನ ದರ್ಶನಗಳ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದೇ ವೇದವು ಹೇಳಿದ ಸತ್ಸಿದ್ಧಾಂತದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಾವು ನಡೆಯಬೇಕು.

ನಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾನವು ಅನಾದಿ. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಕೆಟ್ಟ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳೂ ಬಲವಾಗಿ ಬೇರೂರಿವೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಮಂಥನದ ನಂತರ ಈಗಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಈ ಬಲವಾದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ಅಧ್ಯಯನ, ಚಿಂತನಗಳಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಗ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಈ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗದ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನದ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇದೆ. ಸಾತ್ವಿಕ ಜೀವರ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾದ ಪರಿಶುದ್ಧಜ್ಞಾನವೂ ಅಡಗಿದೆ. ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಬಾಹ್ಯಜ್ಞಾನದ ಜೊತೆಗೆ ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿದ ಸಹಜ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವೂ ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಎರಡೂ ಶಕ್ತಿಗಳ ಸಂಯೋಜನದಿಂದ ಅನಾದಿಯಾದ ಅಜ್ಞಾನವೂ ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಸಮೇತವಾಗಿ ನಶಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹ. ನಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪ ಶಕ್ತಿ, ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನ, ಈ ಮೂರು ಸೇರಿ ಅತಿ ನಿರೂಪವಾದ ಅನಾದಿಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬುಡಸಮೇತವಾಗಿ ಕಿತ್ತೊಗೆಯುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ದ್ವಿತೀಯಪಾದ ಮುಗಿಯಿತು.

ಅನುಕ್ರಮಣಿಕಾ

ಅನುಗ್ರಹ ಸಂದೇಶ	VIII-XII
ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ - (ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆ)	XIII-XXV
ಮುನ್ನುಡಿ	XXVI-XXXIII
ಸಮಯಪಾದದ ಸಾರಾಂಶ	XXXIV-XICII
ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣ	೧-೭೨
ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣ	೭೩-೯೬
ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ	೯೭-೧೨೨
ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣ	೧೨೩-೧೪೦
ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ	೧೪೧-೧೫೮
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ	೧೫೯-೨೭೦
ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ	೨೭೧-೩೮೮
ಅಸದಧಿಕರಣ	೩೮೯-೪೩೦
ಅನುಪಲ್ಬ್ಯಧಿಕರಣ	೪೩೧-೪೫೮
ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣ	೪೫೯-೪೯೬
ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ	೪೯೭-೫೪೬
ಉತ್ಪತ್ತಿಧಿಕರಣ	೫೪೭-೫೭೮
ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ	೫೭೯-೬೧೦

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् – रचनानुपपत्तेश्च नानुमानम् ॥

ಸಾಂಖ್ಯರ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- 'ಅನುಮೀಯತೇ' ಅನುಮಾನಂ = ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವ ಜಡಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಂಖ್ಯಾನುಮಾನದಿಂದ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ನ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ = ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಚ = ಅಚೇತನವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುತ್ತದನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದ್ವಿತೀಯಪಾದದ ವಿಶೇಷತೆ ಏನು ?

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - इतरेषां चानुपलब्धेरिति सामान्यतो निराकरणं समयानां कृतम् । विशेषतो निराकरोत्यस्मिन् पादे ।

ಅನುವಾದ - ಹಿಂದೆ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೇ ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಪಾದದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ ಇತಿ = 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಸಮಯಾನಾಮ್ = ಕಾಣಾದ ಪಾಶುಪತ ಮೊದಲಾದ ದರ್ಶನಗಳ, ಸಾಮಾನ್ಯತಃ = ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ, ನಿರಾಕರಣಂ ಕೃತಮ್ = ನಿರಾಕರಣೆಯು ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅಭ್ಯಾಸಪಾದೇ = ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷತಃ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ದರ್ಶನಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ, ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ನಿರಾಕರೋತಿ = ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - अचेतनप्रवृत्तिमतं प्रथमतो निराकरोति ।

ಅನುವಾದ - ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಶಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿಮತಂ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ನಿರೀಶ್ವರ

ಸಾಂಖ್ಯಮತನ್ನು, ಪ್ರಥಮತಃ = ಈ ಪಾದದ ಮೊದಲನೆಯ
ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ನಿರಾಕರೋತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು
ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — ॥ रचनानुपपत्तेश्च नानुमानम् ॥१॥

अचेतनस्य स्वतः प्रवृत्त्यनुपपत्तेर्नानुमानपरिकल्पितं प्रधानं जगत्कर्तुं ।

ಅನುವಾದ - ಜಡವಾದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- 'ನಾನುಮಾನಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು
ತೋರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಚೇತನಸ್ಯ = ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ
ಸ್ವತಃ = ಈಶ್ವರನ ಅವೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಪ್ರವೃತ್ಯನುಪಪತ್ತೇಃ = ಕ್ರಿಯೆ
ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಅನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ = ಪ್ರಧಾನಮ್ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್
ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ, ಪ್ರಧಾನಮ್ = ಪ್ರಕೃತಿಯು,
ಜಗತ್ಕರ್ತೃ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣವು, ನ = ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

‘ಚ’ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇನು ?

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — चशब्देन प्रमाणाभावं दर्शयति ॥१॥

ಅನುವಾದ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚ ಶಬ್ದವು 'ಅಚೇತನವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂಬ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ
ಎಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ
ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಚ ಶಬ್ದೇನ = ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಂ = ಯಾವುದೇ
ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು, ದರ್ಶಯತಿ = ಪ್ರಮಾಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಿಂದ ಸಂಗತಿ ಸಮರ್ಥನೆ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತರಿ ನಾರಾಯಣೇ ಸರ್ವವೇದಪ್ರತಿಪಾದಿತೇ ಪೂರ್ವೋ
ಜ್ಞಾವಿತಸ್ಮृत्याದಿವಿರೋಧಾತ್ ಪೂರ್ವಪಾದೇ ಪರಿಹೃತ್ಯಾಽಸ್ಮಿನ್ಪಾದೇ ವಿಶೇಷತಃ ಪರಪಕ್ಷ-
ನಿರಾಕರಣಂ ಕ್ರಿಯತೇ । ಸಾಮಾನ್ಯತಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಿರಾಕರಣಮ್ 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ'
ಇತ್ಯತ್ರ ಕೃತಂ ಪಶುಪತಿಕಪಿಲಕಣಾಢಾದಿ ಗ್ರನ್ಥೋಕ್ತಾರ್ಥಾನಾಂ ಕೇಚಾಶ್ಚಿದ್ವಿಧೋಗಾನುಪಲಬ್ಧಿಬಾಧಕ-
ತ್ವೋಕ್ತ್ಯಾ ತದ್ವನ್ಯಾನಾಮ್ ಅನಾಪೋಕ್ತತ್ವಸಿದ್ಧೇಸ್ತದಾಹ । ಇತರೇಷಾಮಿತ್ಯಾದಿನಾ । ತತ್ರ
ತಾವನ್ನಿರೀಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯಮತಂ ನಿರಾಕರೋತಿ - ರಚನೇತ್ಯಾದಿನಾ।

ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃವಾದ ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತಾದಿಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ
ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪರಪಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.
'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ
ಪರಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡಲು ಈ ಪಾದ ಹೊರಟಿದೆ. ಪಶುಪತಿ, ಕಪಿಲ, ಕಣಾದ ಮೊದಲಾದವರ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ
ಯಾವ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಯಾವ ಫಲವು ದೊರೆಯುತ್ತದೋ ಹೇಳಿದ್ದಾರೋ,
ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಗಳಿಂದ ಫಲಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ದೊರೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ
ಅನುಪಲಬ್ಧವಾದ ಕಾರಣ ಯೋಗ್ಯಾನುಪಲಂಬವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರ

ಗ್ರಂಥಗಳು ಅನಾಪ್ರಪ್ತಗೀತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನೇ 'ಇತರೇಷಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಯುಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲೇ ಸಮಯಗಳ ನಿರಾಸ ಸಂಗತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಪ್ರಥಮಪಾದಸ್ಯ ಯುಕ್ತವಿರೋಧಪ್ರದರ್ಶನಪರತ್ವಾತ್ ಸಮಯಾನಾಂ ಚ ಸಕಲಾನಾಂ ಯುಕ್ತವಶ್ಯಮಭಕತ್ವಾತ್ತತ್ರೈವ ಸಮಸ್ತಸಮಯನಿರಸನಸೀಲಭ್ಯಮುಪಲಭ್ಯತೇ । ತच्च 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಇತಿ ಕೃತಮ್ ।

ಮೊದಲನೇ ಪಾದವು ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಮಯಗಳೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಹೊರಟಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

'ಇತರೇಷಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚ್ಯಪ್ರಪಂಚಕಭಾವಸಂಗತಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತಶ್ಚ ತೇನಾಸ್ಯ ಪಾದಸ್ಯ ಪೌನರುಕ್ತಯಮಿತ್ಯೇತಾಮಾಶಂಕಾಮಪಾ-
ಚಿಕೀರ್ಷತಾ ಪ್ರಪಂಚ್ಯಪ್ರಪಂಚಕಭಾವಾತ್ಮಿಕಾ ಸಂಭವಿರಹ ಸಂಭವಿರಹೇ ಭಗವತಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರೇಣ
- 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ।

'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವಾಗ ಅದೇ ವಿಷಯದ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಈ ಪಾದವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿ

ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಭ್ಯೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೂ ಈ ಪಾದಕ್ಕೂ ಪ್ರಪಂಚ್ಯಪ್ರಪಂಚ್ಯಕಭಾವಾತ್ಮಕವಾದ ಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಭ್ಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳ ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತ್ತದುದಿತದೃಢಫಲಾನುಪಲಬ್ಧಯುಕ್ತಾ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ನಿರಾಕೃತಾಃ
ಸಮಯಾಃ । ಇಹ ತು ಸಮೂಲತೂಲಮುಚ್ಚಿಂತಂತೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಮೂಲಫಲಪ್ರಮಾಣಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನೇನ ।

ಪಶುಪತಿ ಮೊದಲಾದವರು ಯಾವ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೋ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಫಲಗಳು ದೊರಕುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಇತರೇಷಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಬುಡಸಹಿತವಾಗಿ ತುಂಡರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಮಯಗಳೂ ಕೂಡ ಫಲಮೂಲಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣರಹಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಂಖ್ಯಮತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತ್ರ ಸಾಙ್ಖ್ಯಾ ಮನ್ಯಂತೇ । ಅಚೇತನಂ ಸ್ವತನ್ತ್ರಂ ಪ್ರಧಾನಂ
ಜಗದಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣಮತೇ । ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕಂ ಚೇದಮುಪಲಭ್ಯತೇ ಸ್ವಿಪಿಂಡಾದಿದೃಶಾಂತೇನ ।
ತತಸ್ತತ್ಕಾರಣೇನಾಪಿ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕೇನ ಭವಿತವ್ಯಮ್ ।

ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಜಡವಾದ ಪ್ರಪಂಚವು ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಯಗಳ ಸ್ಥೂಲ ಪರಿಚಯ

ವಿಶೇಷವಿಚಾರ - ಸಮಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧ - ೧. ಹೈತುಕ, ೨. ಪಾಷಂಡ ಎಂದು. ಹೈತುಕರು ಪುನಃ ಎರಡುವಿಧ - ೧. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪುವವರು, ೨. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪದವರು ಎಂದು. ಪಾಷಂಡಿಗಳೂ ಕೂಡ ಎರಡುವಿಧ - ೧. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪುವವರು, ೨. ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಒಪ್ಪದವರು ಎಂದು.

ಕೆಲವರು ಪಾಷಂಡಿಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು ಪಾಖಂಡಿಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ಪಾ' ಎಂದರೆ ವೇದ, ವೇದವನ್ನು ಯಾರು ಖಂಡನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರನ್ನು ಪಾಖಂಡಿಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. 'ಪಾಷಂಡ' ಎಂಬುದು 'ಪಾಷವಿಭೇದನೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. 'ಪಾಷಂಡತೀತಿ ಪಾಷಂಡಃ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಯಾರು ಸತ್ಯವಾದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿ, ಅಸತ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತೆರಳುವರೋ, ಅವರು ಪಾಷಂಡಿಗಳೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

೧. ಸಾಂಖ್ಯ, ೨. ಚಾರ್ವಕ, ೩. ಪಾತಂಜಲ, ೪. ನ್ಯಾಯ, ೫. ವೈಶೇಷಿಕ, ಇಷ್ಟು ಮತದವರು ಹೈತುಕರು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ೧. ಬೌದ್ಧ, ೨. ಜೈನ, ೩. ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳು, ೪. ಪಾಷಂಡಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ಹಾಗೂ ಜೈನರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಐದು ವಿಧ - ೧. ಪಾಶುಪತ, ೨. ಸ್ಯಾಂಧ, ೩. ಸೌರ, ೪. ಶಾಕ್ತ, ೫. ಗಾಣಪತ ಎಂದು. ಇದನ್ನೇ ಪಂಚಾಯತನ ಪೂಜೆಯನ್ನಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರುಗಳು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಹೈತುಕರನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಣೆ ಮಾಡಬಹುದು. ೧. ಸೇಶ್ವರರು, ೨. ನಿರೀಶ್ವರರು ಎಂದು. ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶಿಗಳು ಹಾಗೂ ಪಾತಂಜಲಿಗಳು ಅಕ್ಷವಾದಮತದವರು ಹಾಗೂ ಕಣಾದಮತದವರು ಸೇಶ್ವರರು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶದವರಾದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಹಾಗೂ ಚಾರ್ವಕರು ನಿರೀಶ್ವರರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಮತಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲರಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಇವರ ನಿರಾಕರಣೆ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ - ೧. ವೈದಿಕಸಾಂಖ್ಯರು,

೨. ಅವೈದಿಕಸಾಂಖ್ಯರು ಎಂದು. ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನು ಹಾಗೂ ದೇವಹೂತಿಯರಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ಮಾಡಿದ ಕಪಿಲರೂಪಿಯಾದ ಭಗವಂತನು ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ತತ್ವವಾದವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಪಿಲಯುಷ್ಕಿಯೆಂಬ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿರುವನು. ವಾರ್ಷಗಣ್ಯ ಎಂಬ ಆಚಾರ್ಯನು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿರುವನು. ಇಂಥ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯ-ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಕೆಲವರು. ಚೇತನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಕೆಲವರು. ಚೇತನ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನೇ ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣ-ವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲೇ ಒಟ್ಟು ನಾಕು ಪಂಗಡವಿದೆ-

೧. ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಕೇವಲ ಜಡಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು.

೨. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿ, ಅಚೇತನವಾದ ಜಡಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಕೆಲವರು.

೩. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಜೀವನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ನಾಕು, ಈ ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

೪. ಜೀವನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಮತ. ಈ ನಾಕುಬಗೆಯ ಸಾಂಖ್ಯಮತಗಳನ್ನು ಒಂದು, ಎರಡು ಹಾಗೂ ನಾಕು ಐದನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ಚಾರ್ವಾಕರಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಕೂಡ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ

ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ನಾಕುಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮೊದಲನೆಯ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಸವನ್ನು ಒಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಚಾರ್ವಾಕಮತಕ್ಕೆ ಸಮನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪುರುಷನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ. ಪುರುಷಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯಧಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಮುಂದೆ ತಾರ್ಕಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಕೂಡ ಎರಡುವಿಧ - ೧. ನೈಯಾಯಿಕರು, ಮತ್ತು ೨. ವೈಶೇಷಿಕರು ಎಂದು. ಗೌತಮಯುಷಿಯ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ನೈಯಾಯಿಕರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ವಾದಿಯುಷಿಗಳ ಅನುಯಾಯಿಗಳನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣಾದರೆನಿಸಿದ ವೈಶೇಷಿಕರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ತಾರ್ಕಿಕರೆಂದೂ ಕೂಡ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವೈಶೇಷಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ನೈಯಾಯಿಕಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೈತುಕರಾದರೂ ಕೂಡ ದೇವರನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ಸೇಶ್ವರರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೈತುಕಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೈತುಕಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಎಳನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧಿಕರಣದ ತನಕ ಪಾಷಂಡಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪಾಷಂಡಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಪಾಷಂಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು, ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರು ಎಂದು ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಪಾಶುಪತರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು. ಬೌದ್ಧ ಹಾಗೂ

ಜೈನರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರು. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಬೌದ್ಧರು ಹಾಗೂ ಜೈನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜೈನಗ್ರಂಥಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೂ ಬೌದ್ಧರು ನೀಡುವ ಉಪಪತ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಮೊದಲು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಜೈನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಮಹಾಯಾನ, ಹೀನಯಾನ ಪಂಗಡ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಯಾರು ಬುದ್ಧನನ್ನು ದೇವನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬುದ್ಧದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಮಹಾಯಾನಿಗಳು, ಬುದ್ಧನು ದೇವನಲ್ಲ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಹೀನಯಾನಿಗಳು. ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬುದ್ಧನ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮೂರು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳು ಹೊರಟವೆಯೋ, ಆ ಮೂವರ ಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.

೧. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು.

೨. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು.

೩. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಒಳಗೂ ಇಲ್ಲ, ಹೊರಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು. ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಎರಡು ಪಂಗಡವಿದೆ. ಈ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಕೆಲವರು. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಕೆಲವರು. ಹಾಗಾಗಿ ಒಟ್ಟು ನಾಳು ಪಂಗಡವಾಯಿತು. ಇವರನ್ನೇ ವೈಭಾಷಿಕರು, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು, ಯೌಗಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಗೂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಬಾಹ್ಯವಾದ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವೈಭಾಷಿಕರು ಅನುಮೇಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಎಳನೆಯ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚವು ಪರಮಾಣುಗಳ ಸ್ವರೂಪರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾಗಿದೆ ಇದು ಜ್ಞಾನಾಕಾರವೂ ಅಲ್ಲ, ಜ್ಞೇಯಾಕಾರವೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಮಾಧ್ಯಮಿಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಎಂಟನೆಯ ಅಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೌಗಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇವರ ಈ ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಮೂರು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಹೊರಟಿವೆ. ಬೌದ್ಧರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೆಂದೇ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಜೈನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜೈನರೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪ, ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯುಷ್ಠ-ರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನೆಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ದಿಗಂಬರು ಹಾಗೂ ಶ್ವೇತಾಂಬರರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಇವರ ವೈವಿಧ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವರ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದವನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧ ಹಾಗೂ ಜೈನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಪಂಚಾಯತನರಾದ ಪಾಶುಪತ, ಸೌರ, ಗಾಣಪತ್ಯ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾಂಧಮತಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹತ್ತನೆಯ ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣವು ಪಾಶುಪತಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಆಪಾತತಃ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸೌರ, ಸ್ವಾಂಧ, ಗಾಣಪತ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದೆ. ಪಾಶುಪತರಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಶೈವ, ಪಾಶುಪತ, ಕಾಲಮುಖ, ಮಹಾವ್ರತ ಎಂಬ ನಾಕು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಇವರು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಉತ್ತತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ದೇವತೆಯೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯಾದ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಮಹಾವಾಮ, ಮಧ್ಯವಾಮ, ಅಣುವಾಮ ಎಂದು. ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಮಹಾವಾಮರು. ಪುರುಷನ ಸಹಾಯ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಮಧ್ಯಮವಾಮರು. ಆ ಪುರುಷನೂ ಕೂಡ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಇದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಅಣುವಾಮರು. ಈ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಈ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಈ ಸಮಯವಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಧನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - तथा चायं प्रयोगः । विमतमचेतनकर्तृकं कार्यत्वात् । यत्र कचन कदाचिदचेतनं किञ्चित्स्वत एव कार्यकरं सम्पद्येतेति स्यादेव दृष्टान्तः ।

ಇಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ವಿಮತಮಚೇತನಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಯತ್ರ ಕ್ವಚನ ಕದಾಚಿದಚೇತನಂ ಕಿಂಚಿತ್ ಸ್ವತ ಏವ ಕಾರ್ಯಕರಂ ಸಂಪದ್ಯೇತ' ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಯಾವಾಗಲಾರದರೂ ಜಡವಾದದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ನಮಗೆ ಪೂರ್ಣ ವಿರೋಧಿಗಳೆಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯರು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अपि च विमतं सुखदुःखमोहात्मककारणपूर्वकं सुखदुःखमोहात्मकत्वात् । यद्यदात्मकं तत्तदात्मककारणपूर्वकं यथा घट इति । एतन्तमं प्रथमतो निराकरोति । प्रधानविरोधित्वादस्य । अचेतनप्रवृत्तिवादिनां निर्विशङ्कं केवलाचेतनप्रवृत्तिं वदतः प्रधानत्वात् । स्वतन्त्रचेतनवादिनः स्वतन्त्राचेतनवादिनि विरोधस्य चाऽत्यन्तिकत्वात् ।

ಮತ್ತು 'ವಿಮತಂ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕಕಾರಣಪೂರ್ವಕಂ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಯತ್ ಯದಾತ್ಮಕಂ ತದ್ ತದಾತ್ಮಕಕಾರಣಪೂರ್ವಕಂ ಯಥಾ ಘಟಃ' ಯಾವುದು ಯತ್ ಸ್ವರೂಪವೋ, ಅದು ತತ್ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಘಟವು ಮೃದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಅಂಥ ಘಟಕ್ಕೆ ಮೃತ್ತೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಈ ಜಗತ್ತು ಸುಖದುಃಖ-ಮೋಹಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕವಾದದ್ದೇ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಮೊದಲು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರು ಆತ್ಮಂತ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿವಾದಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವೂ

ಗೊಂದಲ ಪಡದೇ ಕೇವಲ ಜಡವೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಇವರು ಪ್ರಧಾನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಸ್ವತಂತ್ರಚೇತನವಾದಿಗಳು. ಇಂಥ ನಮಗೆ ಆಸ್ವತಂತ್ರ ಅಚೇತನವಾದಿಗಳೇ ಆತ್ಮಂತಿಕವಾಗಿ ಎರೋಧಿಗಳೆನಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿಶಿಷ್ಟಚೇತನವಿರುವಾಗ ಜಡವೇಕೆ ?

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾಽನುಮಾನಮ್ ॥ 'ಆನುಮಾನಮ್' ಅನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ನ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ । ಸ್ವತನ್ತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಹಿ ರಚನಾ ನಾಮ । ಸಾ ಚ ವಿಚಿತ್ರವಿಷಯವಿಷಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟಚೇತನೇ ಸಮ್ಬೋಭ್ಯಮಾನಾ ನೈವಾಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ । ಚ ಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ ।

'ಆನುಮಾನಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. 'ನ' ಎಂದರೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ರಚನೆಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. 'ರಚನೆ' ಎಂದರೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಈ ರಚನೆಯು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಜಗದ್ವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. (ವಿಷ್ಣು = ಜಗತ್ತು) ಇದನ್ನು ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ ಚೇತನರಲ್ಲೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಂದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಚೇತನಂ ನ ಸ್ವತನ್ತ್ರಂ ಪ್ರವರ್ತತೆ, ಅಚೇತನತ್ವಾಢ್ಢವದಿತಿ ವಿಪರ್ಯಯೇನಾನುಮಾತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ । ಸಾಧ್ಯವಿಕಲಶ್ಚ ಪರದೃಶಾಂತ: । ದ್ವಿತೀಯೋ ಹೇತುರಸಿಢ್ಢ: । ಆಗಮವಾಗಪ್ಯಖಿಲಕರ್ತಾರಿಂ ಪರಮವಿಗಾಢೇನಾವಗಮಯತೀತಿ ಪುರಸ್ತಾಢೇವೋದೀರಿತಮ್ । ಯಥಾ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ತಥಾ ತಥಾ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಮೋಚಕತ್ವಾಢೀ ಚ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ । ತತ್ಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಮೇವ ಚ ದರ್ಶಯತಿ । ಸ್ವತಃ ಁವ ಲ್ಲಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚಾಸೌ ಮನ್ಯತೆ ಪ್ರಮಾಣಾನಾಮ್ ।

'ಅಚೇತನಂ ನ ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ, ಅಚೇತನತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್' ಘಟವು ಅಚೇತನವಾಗಿದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಜಡವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು.

ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜಡವಾದ ಪ್ರಪಂಚವು ಸುಖ-ದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಸುಖ-ದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಜಡವಾದ ಜಗತ್ತು ಸುಖ-ದುಃಖಮೋಹಾತ್ಮಕವೇ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಸಿದ್ಧಿ-ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಮವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವನಾದವನು ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದನ್ನು ಏಕಕಂಠದಿಂದ ವಿಸಂವಾದವಿಲ್ಲದೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ.

ಜಡಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಭೋಕ್ಷೃತ್ವ ಮೋಚಕತ್ವಾದಿವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಂಖ್ಯರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂಬುದೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಇದರ ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ 'ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತಃ' ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧದ ಅನಂತರ ಸಮಯವಿರೋಧವೇ ಪ್ರಬಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

ಶ್ರೀಮದ್ಧನುಮದ್ಭೀಮಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕಲಕ್ಷ್ಮೀಹೃಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ।

ಏತತ್ಪಾದಪ್ರತಿಪಾಠಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಇತರೇಷಾಮಿತಿ ॥ ಸರ್ವವಿರೋಧಾನಾಂ ಯುಕ್ತಿಮೂಲತ್ವೇನ ತದ್ವಿರೋಧಸ್ಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ ಪ್ರಥಮಪಾದೇ ಸ ನಿರಾಕೃತಃ । ಇತರವಿರೋಧತ್ರಯೇಽನಾದಿ-
ಕಾಲಾನುವೃತ್ತಸಮಯವಿರೋಧಸ್ಯೈವ ಪ್ರಬಲತ್ವಾತ್ ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯಸಿದ್ಧಿಃ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ಸಮಯವಿರೋಧಂ ಪರಿಹೃತ್ ತಾನಸ್ಮಿನ್ ಪಾದೇ ನಿರಾಕರೋತಿ ಭಗವಾನ್
ಸೂತ್ರಕಾರಃ ।

ಈ ಪಾದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಇತರೇಷಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಎಲ್ಲಾ ವಿರೋಧಗಳು ಯುಕ್ತಿಮೂಲಕವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಪ್ರಬಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಉಳಿದ ಮೂರು ವಿರೋಧಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಸಮಯವಿರೋಧವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಯವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ:- ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್ ||

ಶ್ರೀಮದ್ಭನುಮದ್ವಿಮಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯನಮಃ |

ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಭಾಷ್ಯೇಣೈವ ಪಾದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಮ್ಭವಾದಾದೌ ತತ್ಪ್ರದರ್ಶನಂ ವ್ಯರ್ಥಮಿತ್ಯತಃ ಸತ್ಕರ್ತೃತ್ವೇನ
ಸಾರ್ಥಕ್ಯಮುಪೇತ್ಯ ತಥೈವ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಸರ್ವೇತಿ || ನ ವಿನಿಲಕ್ಷಣವನಯಸಿದ್ಧಿನಿತ್ಯ-
ನಿರ್ದೋಷಭಾವವೇದವಿರೋಧತೋಽಪಿ ಸಾಙ್ಖ್ಯಾದಿಸಮಯಾನಾಂ ಕುತ ಆದೌ ನಿರಾಸ ಇತ್ಯತ ಆಹ -
ಅನಾದೀತಿ || ಅನಾದಿಕಾಲತಃ ವೃತ್ತಾಃ ಸಮಯಾ ಹಿ ಪ್ರವಾಹತಃ | ನ ಚೋಚ್ಛೇದೋಽಸ್ತಿ
ಕಸ್ಯಾಪಿತ್ಯಾದ್ಯನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ | ಉಕ್ತಾಹಾನೇಸ್ತನ್ನಿರಾಸೋ ವ್ಯರ್ಥ ಇತ್ಯತ ಆಹ -ಶ್ರುತೀತಿ ||
ಕರ್ಮಾಂಕ್ಷಾಂ ಪೂರ್ಯತಿ || ತಾನಿತಿ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಭಾಷ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಮಗ್ರವಾದದ ಅರ್ಥವು ನಮಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ
ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇಕೆ ಸಮಸ್ತ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೊರಟಿದ್ದೀರಿ, ಇದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ತಪ್ಪು. ಎರಡನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾದಪ್ರಮೇಯವನ್ನು
ಮೊದಲು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸರ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು
ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾದಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪಾದಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು
ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ.

ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣಾದಿಂದ ವೇದವು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಸಾಧಿಸಲಾಯಿತು. ಅಂಥ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ಸಮಯಗಳನ್ನೇ ಏಕೆ ಮೊದಲು
ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅನಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ.

'ಅನಾದಿಕಾಲತೋ ವೃತ್ತಾಃ ಸಮಯಾ ಹಿ ಪ್ರವಾಹತಃ |

ನ ಚೋಚ್ಛೇದೋಽಸ್ತಿ ಕಸ್ಯಾಪಿ ||

ಅಂಥ ಸಮಯಗಳು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿಯಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ನಾಶವಿಲ್ಲ. ಈ ಅನುಷ್ಠಾಪನದ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು 'ಅನಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹಿಂದೆ ಸಾಧಿಸಿದ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಹಾನಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಯವಿರೋಧವನ್ನು ಏಕೆ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ? ಎಂಬ ಕರ್ಮಾಣಾಂಕ್ಷಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ 'ತಾನ್' ಎಂಬ ಪದವು ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಪೂರ್ಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪಾದಪ್ರಮೇಯವು ಮುಂದೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಪುನಃ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಂಗತಿಗೋಷ್ಠರ ಸಾರ್ಥಕವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳು ಬರುತ್ತಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ ಎನಿಸಿದ ಎರಡನೆಯ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಕು ಪಾದಗಳಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಾಕು ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧ, ಸಮಯವಿರೋಧ, ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ, ನ್ಯಾಯೋಪೇತಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಎಂದು. ಈ ನಾಕರಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಪ್ರಬಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೂ ಯುಕ್ತಿಯು ಆವಶ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಪ್ರಮೇಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಸಮಯವಿರೋಧ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ನ್ಯಾಯೋಪೇತಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮಯವಿರೋಧವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಅಂಥ ಸಮಯವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಯಪಾದ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸಮಯವು ಹೇಗೆ ಅನಾದಿಯಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದವು ಕೂಡ ಅನಾದಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದಕ್ಕಿಂತ ಸಮಯ ದುರ್ಬಲವಾಗಬಹುದಲ್ಲವೇ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನಾದಿಕಾಲತೋ ವೃತ್ತಾಃ ಸಮಯಾ ಹಿ ಪ್ರವಾಹತಃ' ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳು ಸ್ವಭಾವತಃ ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾಪನದಲ್ಲಿ

ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೇದವು ಹೇಗೆ ಅನಾದಿಯೋ ಅದರಂತೆ ಸಮಯಗಳೂ ಕೂಡ ಅನಾದಿಯಾಗಿವೆ. ಅನಾದಿತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅಜ್ಞಾನ ಬಂದಾಗಷ್ಟೇ ವೇದವಿರೋಧವು ಸ್ಫುರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಯವಿರೋಧವು ವಿಮರ್ಶದಶೆಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಯವಿರೋಧವೇ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದಂತಾಯಿತು. ಅಥವಾ ಬಹುಜನಪರಿಗೃಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞರೆನಿಸಿದ ಕಪಿಲ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮಯವಿರೋಧ ಪ್ರಬಲವೆಂಬುದು ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಮಯವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪಾದವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ ವಾಚ್ಯಮಿತरेषां चानुपलब्धेरिति कपिलकणादादि-
समयानामुक्तानुपलब्ध्याऽनाप्तोक्तत्वेन निराकृतत्वाद् व्यर्थोऽयं पाद इति ।

'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪಿಲ, ಕಣಾದ ಮೊದಲಾದವರ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಾಗ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲವು ಸಿಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಅನಾಪ್ತವಾಕ್ಯಗಳೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಈ ಪಾದದ ಆರಂಭವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ?

ವಿವರಣೆ - ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಪಾದದ ನಾಕರಣ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಪಿಲಾದಿ ಸಮಯಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅವರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಫಲವು ದೊರಕುತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಅನಾಪ್ತರೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಆಕ್ಷೇಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ದ್ವಿತೀಯಪಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तत्र सामान्यतो निराकृतानामत्र विशेषतो
निराकरणात् । न त्वनादिकालानुवृत्तानां प्रतीतिसुन्दराणां तेषां सामान्यतो
निराकरणेऽधिकारिणो निःशङ्काप्रवृत्तिर्भवतीति भावः ।

‘ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಭ್ಯೇ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಮಯಗಳನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಆಪಾತತಃ ಸುಂದರವಾದ ಈ ಎಲ್ಲ ಮತಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತತ್ವವಾದದಲ್ಲಿ ನಿಃಶಂಕಾಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಲಾರರು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ: - विशेषतो निराकृतिर्व्यर्थेत्यत आह - न हीति ॥

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಮಯಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ನಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ.

रचनानुपपत्त्यधिकरणद प्रमेय

तत्त्वप्रकाशिका - आद्याधिकरणार्थं दर्शयति - अचेतनेति ॥ समया द्विविधाः । हैतुकपाषण्डभेदात् । वेदवादिनां प्रथमपादे निराकृतत्वात् ।

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ‘ಅಚೇತನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮಯಗಳು ಎರಡುವಿಧ - ೧. ಹೈತುಕ ೨. ಪಾಷಂಡ ಎಂದು. ವೇದವಾದವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಯವನ್ನು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

विकारशङ्कण्ठद आधारದಲ್ಲಿ ಟೀಕೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - प्रथमतो निराकृतावचेतनपदसूचितं हेतुं वक्तुमाह - समया इति ॥

ನನು ‘ವೇದವಾದರತೋ ನ ಸ್ಯಾನ್ ಪಾಷಣ್ಡಿ ನ ಹೈತುಕಿ’ ಇತಿ ಸಮಯತ್ರೈವಿಧ್ಯಸ್ಯ ಏಕಾದಶಸ್ಕಂಧೋಕ್ತಃ ಕಥಂ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಮಿತ್ಯತೋಽತ್ರಪಾದೇ ನಿರಾಕಾರ್ಯತ್ವಾಶಯೇನೇತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ವೇದವಾದಿನಾಮಿತಿ ॥ ‘ವೇದೇನ ಸಹ ವಾದೋ ಯೋ ವೇದವಾದ ಇತಿರೀತಃ | ತರ್ಕೇಣ ವೇದಸ್ಯಾನ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನಂ ತದ್ವಿದೋ ವಿದುಃ’ ಇತ್ಯೇಕಾದಶಸ್ಕಂಧತಾತ್ಪರ್ಯೋಕ್ತಲಕ್ಷಣವೇದವಾದಿನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಚೇತನ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೇತುವನ್ನು ನೀಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆ ಹೇತುವನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಮಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದೆ.

'ವೇದವಾದರತೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಪಾಪಂಢೀ ನ ಹೈತುಕೀ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಗವತದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಮಯಗಳು ಮೂರುರೀತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಮಯಗಳೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರು ? ಎಂದರೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎರಡು ಮತಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ವೇದವಾದಿನಾಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ವೇದವಾದ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗಿದೆ. 'ವೇದವಾದರತಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಗವತಾತ್ಮರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ವೇದೇನ ಸಹ ವಾದೋ ಯೋ ವೇದವಾದ ಇತೀರಿತಃ | ತರ್ಕೇಣ ವೇದಸ್ಯಾನ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನಂ ತದ್ವಿದೋ ವಿದುಃ' ಎಂದು.

ವಿವರಣೆ - 'ವೇದವಾದರತೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಪಾಪಂಢೀ ನ ಹೈತುಕೀ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಗವತದ ಏಕಾದಶಸ್ಕಂದದಲ್ಲಿ ಸಮಯಗಳು ಮೂರು ವಿಧ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸಮಯಾಃ ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಹೇಗೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವೇದವಾದಿನಾಂ' ಎಂಬ ಮಾತೇ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ವೇದವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿಲ್ಲ.

'ವೇದವಾದಿನಾಂ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ - 'ವೇದೇನ ಸಃ ವಾದೋ ಯಃ ವೇದವಾದಃ ಇತೀರಿತಃ ತರ್ಕೇಣ ವೇದಸ್ಯಾನ್ಯಾರ್ಥಕಲ್ಪನಂ ತದ್ವಿದೋ ವಿದುಃ' ಕುತರ್ಕಗಳಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ವೇದದಿಂದಲೇ ವೇದವಿರೋಧಿಯಾದ ವಾದವನ್ನು ಮಂಡಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ.

ಸಾಂಖ್ಯಮತ ಚಾರ್ವಾಕಮತಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠ

तत्त्वप्रकाशिका - 'अक्षपादकणादौ च सांख्ययोगौ च हैतुकाः ।
बौद्धपाशुपताद्यास्तु पाषण्डा इति कीर्तिताः' । तत्र पाषण्डेभ्योऽपि हैतुकाः

ಪ್ರಬಲಾಃ। ಯುಕ್ತಿಮತ್ತ್ವಾತ್ । ತेषು ಚ ಸಾಙ್ಖ್ಯಚಾರ್ವಾಕಸಮಯಸ್ಯೈವಾತಿವಿರೋಧಿತ್ವಮ್ ।
 ಇಶ್ವರನಿರಪೇಕ್ಷಾಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿವಾದಿತ್ವಾತ್ ।

‘ಅಕ್ಷಪಾದಕಣಾದೌ ಚ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗೌ ಚ ಹೈತುಹಾಃ ।

ಬೌದ್ಧಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಸ್ತು ಪಾಷಂಡಾ ಇತಿ ಕೀರ್ತಿತಾಃ ।

ತಾರ್ಕಿಕಮತ, ವೈಷೇಶಿಕಮತ, ಸಾಂಖ್ಯಮತ, ಯೋಗಮತ, ಬೌದ್ಧಮತ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪಾಷಂಡಮತಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಈ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಷಂಡಮತಗಳಿಗಿಂತ ಹೈತುಕರು ಪ್ರಬಲರು. ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಂಖ್ಯಮತ, ಚಾರ್ವಾಕಮತಗಳು ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಒಪ್ಪದೆ ಅಚೇತನದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ.

ಯಾರು ಹೈತುಕರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ

ಭಾವದೀಪ: - ಹೈತುಕಾದಯಃ ಕೇ ಇತ್ಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾयां द्वितीये गीतातात्पर्योक्तनारदीयस्मृत्या दर्शयति॥ **अक्षपादेति॥** साङ्ख्यचार्वाकिति॥ चार्वाकस्याहैतुकत्वेऽपि अचेतनप्रवृत्तिवादित्वसाम्यात्साङ्ख्यमध्ये तन्निरास इति भावः॥

ಯಾರು ಹೈತುಕರು ? ಎಂಬ ಆಶಾಂಕ್ಷೆ ಬಂದರೆ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾರದೀಯಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ‘ಅಕ್ಷಪಾದ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಸಾಂಖ್ಯಚಾರ್ವಾಕ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಚಾರ್ವಾಕರು ಹೈತುಕರಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಸಮನಾದಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಹೈತುಕ ಮತ್ತು ಪಾಷಂಡಮತಗಳಲ್ಲಿ ಹೈತುಕರು ಪ್ರಬಲರು. ಯಾರು ವೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಪಾಷಂಡಿಗಳು. ವೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರು ಹೈತುಕರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರು

ಪಾಪಂಡಿಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಬಲರು. ಹೈತುಕರಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಚಾರ್ವಾಕರು ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಆತ್ಮಂತ ವಿರೋಧಿಗಳು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದವಿದೆ. ಆದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ಮೊದಲೇಕೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತತ್ರ ಚಾರ್ವಾಕಸಮಯಸ್ಯಾತಿವಿರೋಧಿತ್ವೇಽಪ್ಯತಿರುಚ್ಛತ್ವೇನ ಪ್ರಥಮಂ ನಿಷೇಧ್ಯತಾಽಯೋಗಾದಾದೌ ಸಾಂಖ್ಯಸಮಯೋ ನಿರಾಕರತವ್ಯಃ । ಸ ಚ ದ್ವಿವಿಧಃ । ನಿರೀಶ್ವರಃ ಸೇಶ್ವರಃ । ತತ್ರ ನಿರೀಶ್ವರಸ್ಯೇವಾತಿವಿರೋಧಿತ್ವಮ್ । ಅಂತೋ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತಮೇವಾದೌ ನಿರಾಕರತೀತಿ ಭಾವಃ।

ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಚಾರ್ವಾಕಮತಗಳ ನಡುವೆ ಚಾರ್ವಾಕಮತವು ಆತ್ಮಂತ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಈ ಮತವು ಹೇಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಮೊದಲು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಸಮಯಪಾದದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಈ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಎರಡುವಿಧ, ನಿರೀಶ್ವರ, ಸೇಶ್ವರ ಎಂದು. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರ-ಸಾಂಖ್ಯಮತವೇ ಆತ್ಮಂತ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ಮೊದಲು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೇ?

ಭಾವದೀಪಃ - ನಿರೀಶ್ವರೇತಿ ॥ ಯಥಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯನಯನಿರಸ್ಯ ಸಾಂಖ್ಯಮತಂ ಸೇಶ್ವರಂ ತಥಾಪಿ ತೇನೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾಸ್ವೀಕಾರೇಣ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಪ್ರಾಯತ್ವಾದೀಶ್ವರನಿರಪೇಕ್ಷೇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥ ಅತಿವಿರೋಧಿತ್ವೇಽಪೀತಿ ॥ ಅದೃಶಮಾತ್ರಾನಭ್ಯುಪಗಮಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

‘ನಿರೀಶ್ವರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸಾಂಖ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಅವರು

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥಾತ್ ನಿರೀಶ್ವರವಾದವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರರೆಂದೇ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ.

‘ಆತಿವಿರೋಧಿತ್ವಂ’ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಕಾರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ एवात्र हरेर्जगत्कारणत्वे निरीश्वरसाङ्ख्यमतविरोध-
परिहारादस्ति शास्त्रादिसङ्गतिः । विष्णुः सर्वकर्तृत्युक्तम् । तत्र च
साङ्ख्यमतविरोधे लक्षणासम्भवप्रसङ्गादसौ निराकर्तव्य एव ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

भावदीपः - अतिविरोधित्वमिति ॥ ईश्वराख्यविशेषस्यैवानभ्युपगमादिति भावः ॥ अत एवेति ॥ तन्मतस्यातिविरोधित्वेन तन्निराकरणस्यावश्यकत्वादेवेत्यर्थः । चिन्तायां पूर्वसङ्गतिसाफल्ये वक्ति ॥ विष्णुरिति ॥

‘ಅತ ಏವ’ ಎಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆ ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ. ಅಧಿಕರಣದ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ‘ವಿಷ್ಣು’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಸಂದೇಹಾದಿಗಳು

तत्त्वप्रकाशिका - अतो विष्णोः सर्वकर्तृत्वं विषयः । युक्तं न वेति सन्देहः । समयविवादः सन्देहबीजम् । न युक्तमिति पूर्वः पक्षः । प्रकृतेरेव महदादिकारणत्वात् ।

ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಇದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲವೋ? ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹ. ಸಮಯಗಳ ವಿವಾದವೇ ಸಂದೇಹಬೀಜ. ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಮಹದಾದಿತತ್ವಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಭಾವದೀಪ: - ಅತಃ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಫಲಯೋರ್ಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ **ಸಮಯೇತಿ ॥**

ಸಾಙ್ಖ್ಯವೈಷ್ಣವಸಮಯವಿವಾದ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿವರಣೆ ಉಕ್ತವಿರೋಧಿನಸ್ತತ್ಸಮಯಸಿದ್ಧಾಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನಿರ್ವಾಹಾದಿರೋಧಿನೋಽನ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವೇತೀಕೃತ್ಯಾ ಉಕ್ತವಿರೋಧಿನಿರ್ವಾಹಾದಿಭಿರಾಭಾವಾತ್ |

ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧಿನಿಮಿತ್ತಂ ಕ್ಷೀರಸ್ಯ ಯಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಕ್ಷಸ್ಯ |

ಪುರುಷಸ್ಯ ವಿಮೋಕ್ಷನಿಮಿತ್ತಂ ತಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ॥

ಇತಿ ಸಾಙ್ಖ್ಯಕಾರಿಕಾವಿವರಣಪರೇಣಾಚೇತನಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ನಿಗದ್ಯತ ಇತ್ಯನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇನೋಕ್ತತನ್ಮತಾನುರೋಧೇನಾನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ಪ್ರಧಾನಂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಹ - **ಪ್ರಕೃತೇರಿತಿ ॥**

‘ಅತಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿ ಹಾಗೂ ಫಲಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಸಮಯವಿವಾದಃ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಖ್ಯಮತ ಹಾಗೂ ವೈಷ್ಣವಮತಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾದ ಇರುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಪ್ರಕೃತ ನ್ಯಾಯವಿವರಣದಲ್ಲಿ ‘ಉಕ್ತವಿರೋಧಿನಃ ತತ್ಸಮಯಸಿದ್ಧಾಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಾಃ ತದ್ವಿರೋಧಿನೋಽನ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ’ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಯಾವ ಸಮಯಗಳಿದ್ದಾರೋ, ಅವರ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಸಿದ್ಧವಾದ ನ್ಯಾಯಗಳೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳಾಗಿವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳಾಗಿವೆ ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯವಿವರಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವತ್ಸವಿವೃದ್ಧಿನಿಮಿತ್ತಂ ಕ್ಷೀರಸ್ಯ ಯಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಕ್ಷಸ್ಯ |

ಪುರುಷಸ್ಯ ವಿಮೋಕ್ಷನಿಮಿತ್ತಂ ತಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ॥

ಕರುವಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಸುವಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಪುರುಷನ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅಚೇತನಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ನಿಗದ್ಯತೇ' ಎಂಬ ಅನುಮ್ಯಾಯಾನ ತೋರಿಸುವ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸಾಂಖ್ಯಮತಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಅನುಮಾನ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತನ್ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಪ್ರಕೃತೇಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದದ್ದನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - भवितव्यं खलु कार्येण स्वसदृशकारणवतैव ।
अन्यथाऽतिप्रसङ्गात् । न हीश्वरस्य महदादिसारूप्यमीश्वरवादिभिरभ्युपेयते ।

ಕಾರಣವು ತನಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರು ಈಶ್ವರನು ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸದೃಶನೆಂದು ಒಪ್ಪದೇ ಇರುವ ಕಾರಣ ಅವನನ್ನು ಮಹದಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದೂ ಒಪ್ಪಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವ ಸಮರ್ಥನ

भावदीपः - अत्रानुमानमाह - भवितव्यमिति ॥ अनेन महदादिकं स्वसदृशकारणकं कार्यत्वात् घटवदित्यनुमानमुक्तं ध्येयम् । वृश्चिकताण्डुलीयकादावपि तद्देहस्य स्वसदृशकारणकत्वमस्त्येवेति भावः । विपक्षे बाधकमाह - अन्यथेति ॥ अतिप्रसङ्गादिति ॥ तन्त्वादिनापि घटाद्युत्पत्तिप्रसङ्गादित्यर्थः । सिद्धसाधनतां निराह - नहीति ॥

ಅನುಮಾನವನ್ನು 'ಭವಿತವ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅನುಮಾನದ ಸ್ವರೂಪ ಹೀಗಿದೆ - 'ಮಹದಾದಿಕಂ ಸ್ವಸದೃಶಕಾರಣಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್' ಘಟವು ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಮಹದಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಸದೃಶವಾದ ಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂದು. ಸಿಗಣಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವೃಕ್ಷದ ದೇಹದಲ್ಲೂ ಸ್ವಸದೃಶವಾದ

ಕಾರಣವಿರುವಿಕೆಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು 'ಅನ್ಯಥಾ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್' ಎಂದರೆ ತಂತುಗಳಿಂದ ಘಟವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಲಿ ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಸಿದ್ಧಸಾಧನೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು 'ನಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ವಿನರಣೆ - ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಾಗ ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಘಟ ಹುಟ್ಟಿತು ಎಂದರೆ ಘಟವೂ ಕೂಡ ಮಣ್ಣಿನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಮಹಾದಾದಿತತ್ವಗಳನ್ನು ಈಶ್ವರನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆಂದರೆ ಇವನೂ ಕೂಡ ಮಹಾದಾದಿತತ್ವ ಸ್ವರೂಪನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಹಾಗೆ ಜಡವೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾದಾದಿತತ್ವಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಧೋರಣೆ.

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಬೇಡ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರೇರಕತ್ವೇನಿಶ್ವರೋಽಕ್ಷೀಕರತವ್ಯಃ । ಕೇವಲಪ್ರಕೃತೇವ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಾಮಾತ್ । ನ ಚಾನ್ಯದೀಶ್ವರಾಕ್ಷೀಕಾರೇ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಪಶ್ಯಾಮಃ । ಅತಃ ಪ್ರಕೃತೇವಾಶೇಷಕರ್ತೃತ್ವಾನೇಶ್ವರಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ವಾ ಅಸ್ತೀತಿ ಉಕ್ತಮಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ರಚನೇತಿ॥

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸುಲಭ. ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅಶೇಷಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ನನ್ವೀಶ್ವರಾಭಾವೇ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ಯಯೋಗೇನ ಪ್ರಕೃತಃ ಕಾರಣತ್ವೇವ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ತರ್ಕಪರಾಹಿತೀತಿ ಭಾವೇನಾಶಾಙ್ಕ್ಯ ನಿರಾಹ - ನ ಚೇತಿ ॥ ಕರ್ತೃತ್ವೇತಿ ॥ ಸ್ವತಃ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ವರೂಪಕರ್ತೃತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. 'ಈಶ್ವರಾಭಾವೇ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತಯೋಗೇನ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಕಾರಣತ್ವೇಮೇವ ನ ಸ್ಯಾತ್' ಹೀಗೆ ತರ್ಕಪರಾಹತಿಯು ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ಕರ್ತೃತ್ವಾಭ್ಯುಗಮಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ 'ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ವ' ಎಂಬ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವುದಷ್ಟೇ ಕರ್ತೃ ಎನಿಸುತ್ತದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न कार्यं स्वसदृशकारणवत् कार्यत्वादित्यनुमानेन
कारणतया कल्पितं प्रधानं जगत्कर्तुं । स्वतः प्रवृत्तिमदेव हि कर्तुं भवति । न
च प्रधानस्य स्वतःप्रवृत्तिर्युक्ता अचेतनत्वाद् घटवत् । अतो युक्तं
विष्णोर्जगत्कारणत्वमिति भावः

'ಕಾರ್ಯಂ ಸ್ವಸದೃಶಕಾರಣವತ್ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್' 'ಕಾರ್ಯವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರಣವುಳ್ಳದ್ದು ಕಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅದು ಮಾತ್ರ ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚೇತನವಾದ ಘಟಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಅಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಯಿತು.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

भावदीपः - अत इति ॥ ईश्वरक्रीकारस्य निष्फलत्वादित्यर्थः ॥ आकाङ्क्षाक्रमेण
भाष्यं व्याचष्टे ॥ न कार्यमिति ॥ उक्तसाध्ये भाष्योक्तहेतोरप्रयोजकत्वनिरासाय

ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಮಾಹ - **ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮದೇವೇತಿ** ॥ ಸ್ವತಃ: ಕರ್ತೇತಿ ಸ್ಮರಣಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।
 ಭಾಷ್ಯಸ್ಥಹೇತೋಃ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಮಾಹ - **ನ ಚೇತಿ** ॥ ಅಚೇತನಸ್ಯೇತಿ ಹೇತುಗರ್ಭ ಮತ್ವಾಹ -
 ಅಚೇತನತ್ವಾದಿತಿ ॥ ಅತ ಇತಿ ॥ ಪ್ರಕೃತೇವ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಯೋಗಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು ನಿಷ್ಫಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಅಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಕಾರ್ಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ ಕರ್ತೃವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹೇತುವಿಗೆ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು 'ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮದೇವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಸ್ವತಃ: ಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರಷ್ಟೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ 'ಅಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷಧರ್ಮವನ್ನು ಸಮರ್ಥನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ 'ಅಚೇತನಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಹೇತುಗರ್ಭತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಚೇತನತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಆಯುಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - 'ಪ್ರಧಾನಂ ನ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃ ಅಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರು. ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇರಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಪ್ರಯೋಜಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅಪ್ರಯೋಜಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರಷ್ಟೇ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಸ್ವತಃ: ಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇದ್ದಲ್ಲೇ ಕರ್ತೃತ್ವ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಹಿ' ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಅಭಾವದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿ ಅಸಿದ್ಧಿಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಚೇತನತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಅಭಾವವನ್ನು ನಾವು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಂಖ್ಯರು ಯಾವ

ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೋ ಅಂಥ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ರಕೃತಿಃ ನ ಕರ್ತ್ರೀ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಸಿದ್ಧಿ ದೋಷವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ 'ಅಚೇತನತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಂ प्रधानस्य जगत्कारणत्वं न युक्त्या निराकर्तुं शक्यमित्यत आह - चशब्देनेति ॥

ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಚ ಶಬ್ದೇನ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - प्राचीनमनुमानं तु कारणत्वमात्रसाधकं न प्रकृतोपयोगि । स्वतःप्रवृत्तिसाधकं तु प्रमाणं नास्त्येवेति भावः ॥

ಹಿಂದೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಅನುಮಾನವು ಕೇವಲ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾದದ್ದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ

ಭಾವದೀಪಃ - कार्यत्वमेव मानमित्यत आह - प्राचीनमिति ॥ नास्त्येवेति ॥

ದೃಶ್ಯಾಂತಾಭಾವಾತ್ ಬಯೋಽಬ್ಬಾದೇಸ್ತು ನಿರಸಿಷ್ಯಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । एतेनानुमानं न मानं विवक्षितार्थसाधकतया अनुमानरचनाया अनुपपत्तेरिति सूत्रस्यार्थान्तरमुक्तं भवति ॥

ಕಾರ್ಯತ್ವವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಚೀನಮ್ ಅನುಮಾನಂತು' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಚೀನಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ನಾಸ್ಯೇವ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾವುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಲು, ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದಂತಾಯಿತು. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥ-ಸಾಧಕವಾಗಿ ಅನುಮಾನರಚನೆಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು.

ವಿವರಣೆ - ಕರುವಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಾಗಿ ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹಾಲು ಜಡವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ತಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಈ ಹಾಲಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಾಂತಬಲದಿಂದ ಆಚೇತನಕ್ಕೆ ಜಗತ್-ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಈಗ ಮಾಡಿದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ- ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ = ಅನುಮಾನದ ರಚನೆಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಂ = ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿರುವ ಅನುಮಾನವು, ನ = ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् - प्रवृत्तेश्च ॥२॥

ಅಹಂ ಕರೋಮಿ = ನಾನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಚೇತನರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದ ಪ್ರಯತ್ನವು ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ = 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಚೇತನನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ||೨||

ಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ||೨||

ಅನುವಾದ - ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯತ್ನ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಚೇತನಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆಯೇ ಹೊರತಾಗಿ ಜಡವಾದುದ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಚೇತನಸ್ಯ = ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ದರ್ಶನಾಚ್ಚ = ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಃ - ನ ಚ ಕರ್ತೃವಿಶೇಷಾಪ್ರೇರಿತಾತ್ಪ್ರಧಾನಾತ್ ಜಗದ್ರಚನಾನುಮಾತುಂ ಶಕ್ಯತೇ । ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್ । ಗೃಹರಚನಾವತ್ ಕರ್ತೃವಿಶೇಷಾಜಗದ್ರಚನಾನುಮಾತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ।

ವಿಶೇಷಕರ್ತೃವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹರಚನೆಯಂತೆ ಜಗದ್‌ರಚನೆಯು ಕರ್ತೃವಿಶೇಷದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲಾಗದು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಅಚೇತನವು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಚೇತನಸ್ಯಾಪಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಸ್ಯ ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿದೃಶ್ಯತಾ ಆಹ - ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ । 'ಯೋಽಹಮನುಭವಿತಾ ಸ ಏಷ ಕಾರ್ಯಮಾರ್ಭೇ' ಇತಿ ಚೇತನಸ್ಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ನಾಚೇತನಂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ । ನ ಚ ದರ್ಶನಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ । ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ।

ಚೇತನನಾದರೂ ಕೂಡ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಯೋಽಹಮನುಭವಿತಾ ಸ ವಿಷ ಕಾರ್ಯಮಾರಭೇ' 'ಯಾವ ನಾನು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೇನೋ, ಅಂಥವನೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ' ಹೀಗೆ ಚೇತನನು ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪಟ್ಟು ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾದದ್ದು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿನಾಕಾರಣ ಈ ಚೇತನನ ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇಬೇಕಾದರೆ ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿಪರಣೆ - ಸಾಂಖ್ಯರು ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಚೇತನದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ ಚೇತನವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಸಾಂಖ್ಯರ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು ಚೇತನನಿಂದಲೇ ಹೊರತು, ಜಡದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಭವವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಅನುಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳು ಚೇತನನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾದದ್ದು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚೇತನನ ಈ ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇಬೇಕಾದರೆ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೆ ಬಾಧಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಭಾಕರರಂತೆ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ಅಖ್ಯಾತವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸ್ಯಾದೇತತ್, ಚೇತನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನ ದೃಶ್ಯತೇ । ಅಚೇತನಾದೇವ ಕರ್ತೃಣೋ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹನಿಬಂಧನಶ್ಚೇತನೇ ಕರ್ತಾಽಸ್ಮಿತಿ ವ್ಯವಹಾರ: । ಇದಂ ರಜತಮಿತಿ ವ್ಯವಹಾರವತ್ । ನ ಹಿ ಶುಕ್ತಿಕಾಮಾದಾನೋಽಪಿ ರಜತಾರ್ಥಿ ಶುಕ್ತಿಕಾಂ ರಜತಮವೇತಿ । ಚಕ್ಷುಸ್ಸಮ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಽಯಾ ಶುಕ್ತಿಕಾಽಯಾ ಇದಮಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತ: ಪ್ರತೀಯಮಾನಾಽಯಾ ದೋಷಾದಗೃಹ್ಯಮಾಣ-ವಿಶೇಷಾಯಾಸ್ಸಾದೃಶ್ಯಾದ್ರಜತಮಿತಿ ಸ್ಮರ್ಮಮಾಣಾದ್ರಜತಾಽದ್ವೇದಂ ನ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಪರಮ್ । ಅತ ಇದಂ ರಜತಮಿತಿ ವ್ಯವಹರತಿ, ಉಪಾದತ್ತೇ ಚ ತಾಂ ರಜತಾರ್ಥಿ । ನ ಚ ಭೇದಸ್ಯ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ||೨||

ಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ||೨||

ಅನುವಾದ - ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯತ್ನ ಇರುವುದು ಕಂಡಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಚೇತನಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆಯೇ ಹೊರತಾಗಿ ಜಡವಾದುದ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಚೇತನಸ್ಯ = ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ದರ್ಶನಾಚ್ಚ = ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಃ - ನ ಚ ಕರ್ತೃವಿಶೇಷಾಪ್ರೇರಿತಾತ್ಪ್ರಧಾನಾತ್ ಜಗದ್ರಚನಾನುಮಾತುಂ ಶಕ್ಯತೇ । ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್ । ಗೃಹರಚನಾವತ್ ಕರ್ತೃವಿಶೇಷಾಜ್ಜಗದ್ರಚನಾನುಮಾನುಂ ಶಕ್ಯತೇ ।

ವಿಶೇಷಕರ್ತೃವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹರಚನೆಯಂತೆ ಜಗದ್‌ರಚನೆಯು ಕರ್ತೃವಿಶೇಷದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲಾಗದು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಅಚೇತನವು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಚೇತನಸ್ಯಾಪಿ ನಿರ್ವಿಕಾರಸ್ಯ ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಿದೃಶ್ಯತಾ ಆಹ - ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ । 'ಯೋಽಹಮನುಭವಿತಾ ಸ ಏಷ ಕಾರ್ಯಮಾರಭೇ' ಇತಿ ಚೇತನಸ್ಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ನಾಚೇತನಂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ । ನ ಚ ದರ್ಶನಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ । ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ।

ಚೇತನನಾದರೂ ಕೂಡ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಅಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಯೋಽಹಮನುಭವಿತಾ ಸ ವಿಷ ಕಾರ್ಯಮಾರಭೇ' 'ಯಾವ ನಾನು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೇನೋ, ಅಂಥವನೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ' ಹೀಗೆ ಚೇತನನು ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪಟ್ಟು ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾದದ್ದು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವಿನಾಕಾರಣ ಈ ಚೇತನನ ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇಬೇಕಾದರೆ ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಸಾಂಖ್ಯರು ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಚೇತನದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವಾಗ ಚೇತನವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಸಾಂಖ್ಯರ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು ಚೇತನನಿಂದಲೇ ಹೊರತು, ಜಡದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಭವವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಅನುಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳು ಚೇತನನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾದದ್ದು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚೇತನನ ಈ ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇಬೇಕಾದರೆ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕು. ಆದರೆ ಬಾಧಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಾಭಾಕರರಂತೆ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ಅಖ್ಯಾತವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸ್ಯಾದೇತತ್, ಚೇತನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನ್ ದೃಶ್ಯತೇ । ಅಚೇತನಾದೇವ ಕರ್ತೃಣೋ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹನಿಬಂಧನಶ್ಚೇತನೇ ಕರ್ತಾಽಸ್ಮಿತಿ ವ್ಯವಹಾರ: । ಇದಂ ರಜತಮಿತಿ ವ್ಯವಹಾರವತ್ । ನ ಹಿ ಶುಕ್ತಿಕಾಮಾದಾನೋಽಪಿ ರಜತಾರ್ಥಿ ಶುಕ್ತಿಕಾಂ ರಜತಮವೇತಿ । ಚಕ್ಷುಸ್ಸಮ್ಪ್ರಯುಕ್ತಾಽಯಾ ಶುಕ್ತಿಕಾಽಯಾ ಇದಮಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತ: ಪ್ರತೀಯಮಾನಾಽಯಾ ದೋಷಾದಗೃಹ್ಯಮಾಣ-ವಿಶೇಷಾಽಯಾಸ್ಸಾದೃಶ್ಯಾದ್ರಜತಮಿತಿ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣಾದ್ರಜತಾಙ್ಗೇದಂ ನ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಪರಮ್ । ಅತ ಇದಂ ರಜತಮಿತಿ ವ್ಯವಹರತಿ, ಉಪಾದತ್ತೇ ಚ ತಾಂ ರಜತಾರ್ಥಿ । ನ ಚ ಭೇದಸ್ಯ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪತ್ವೇನ

ತದ್ಗ್ರಹೇಽಗ್ರಹಾಸಮ್ಮಭವ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸ್ವರೂಪಸ್ಯಾಪಿ ತಸ್ಯ ದೋಷಾದ್ಗ್ರಹಣಪ್ರತಿಬಂಧಾತ್ ।
ಯಚ್ಚಾಭೇದಗ್ರಹಕಾರಣಮಪರೇ ಮನ್ಯಂತೇ ತದ್ಗ್ರಹಾದ್ಗ್ರಹಕಾರಣಂ ಬ್ರೂಮಃ । ನ ಚ ವಿನಾ ಭೇದಗ್ರಹಾತ್
(ಭೇದಗ್ರಹಾತ್) ಅಭೇದಗ್ರಹಸ್ತೇಷಾಮಪಿತಿ ಲಘ್ವೀಯಂ ಕಲ್ಪನೇತಿ ।

ಸಾಂಖ್ಯರು - ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದು ಅಚೇತನದಲ್ಲೇ ಹೊರತು, ಚೇತನದಲ್ಲಲ್ಲ. ವಿವೇಕಾಗ್ರಹದಿಂದ ಅಚೇತನದ ಜೊತೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೇ ಚೇತನನಿಗೆ 'ಅಹಂ ಕರ್ತಾ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಉಂಟಾಗಿದೆ. 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ತೆರಳುವವನಾದರೂ ರಜತಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತಾಭಿನ್ನವೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯಲಾರ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ರಜತದಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನಷ್ಟೇ ಅವನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಶುಕ್ತಿಯು ಚಕ್ಷುಃಸಂಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಕೇವಲ 'ಇದಂ' ಎಂದಷ್ಟೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ದೂರಸ್ಥತ್ವ ಚಾಕಚಕ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶುಕ್ತಿತ್ವವೆಂಬ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅವನು ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ರಜತವನ್ನು ಸ್ಮರಣೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣವಾದ ರಜತದಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇವನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ರಜತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾನೆ.

ಭೇದವು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಿಯಾದ್ದರಿಂದ 'ಇದಂ' ಪದಾರ್ಥದ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ರಜತಭೇದಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ರಜತಭೇದಜ್ಞಾನವು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸರಿ ? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಭೇದವು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ದೋಷದಿಂದಾಗಿ ಆ ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗಿದೆ.

ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳು (ವೇದಾಂತಿಗಳು) 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ರಜತಾಭೇದಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಅಭೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯಾವುದನ್ನು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದನ್ನೇ ನಾವು ಭೇದ ಅಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಮತ್ತು ರಜತಾಭೇದಜ್ಞಾನವು 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು

ಹೇಳುವವರು, ರಜತಭೇದಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೇದ ಅಗ್ರಹವು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವು ಕಾರಣವೆಂದು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದು ಗೌರವಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಭೇದ ಅಗ್ರಹವೇ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಲಾಘವವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸಾಂಖ್ಯರ ಆಕ್ಷೇಪ - ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಾಣಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಅಚೇತನದಲ್ಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಚೇತನನಿಗೆ ಆ ಚೇತನದಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಘಟಪಟಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಅಚೇತನಪದಾರ್ಥಗಳೇ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೇ ಚೇತನನು 'ಅಹಂ ಕರ್ತಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ಶುಕ್ತಿಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸದೇ, ರಜತವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವಂತೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೇ ಜಡವನ್ನೇ ಚೇತನ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶುಕ್ತಿಯನ್ನೇ ರಜತ ಎಂದು ಅವನು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶುಕ್ತಿಗೂ, ರಜತಕ್ಕೂ ಇರುವ ಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತಾಭಿನ್ನವೆಂದು ನೋಡುವವನು ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಶುಕ್ತಿಯು ಚಕ್ಷುಃಸನ್ನಿವರ್ಷವಾಗಿದೆ. ಅದು 'ಇದಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪ್ರತೀತವಾಗಿದೆ. ದೂರತಸ್ಥತ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಶುಕ್ತಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸಂಸ್ಕಾರೋದ್ಭೇದಕೃತಮದಿಂದ ರಜತವು ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣವಾದ ಆ ರಜತದಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇವನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಭೇದವು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಇದಂ ಪದಾರ್ಥದ ಜ್ಞಾನವು ಬಂದಾಗ ರಜತದ ಭೇದಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಬರಬೇಕಾದೀತು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಭೇದವು ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವಾಗಿದ್ದರೂ ದೋಷಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ರಜತಭೇದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳಾದ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದವರು, ತಾರ್ಕಿಕರು ಮತ್ತು ಅಭೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯಾವುದನ್ನು ಕಾರಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದಲ್ಲವನ್ನು ನಾವು ಭೇದ ಅಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಸಾದೃಶ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಅನ್ಯದನ್ಯಾತ್ಮನಾ ತೋರುವಂಥ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಾದ ಅಭೇದಪ್ರತೀತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ನೀವು ಯಾವುದನ್ನು

ಹೇಳುವಿರೋ, ಅದನ್ನೇ ನಾವು ಭೇದ ಅಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಮತ್ತು ಅಭೇದಜ್ಞಾನವೇ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಭೇದ ಅಗ್ರಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ನೇರವಾಗಿ ಭೇದ ಅಗ್ರಹವನ್ನೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಘಂಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಸಾಂಖ್ಯರ ಆಕ್ಷೇಪ.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ - ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಅಖ್ಯಾತವಾದಿಗಳು ಅವರಂತೆಯೇ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ಅಖ್ಯಾತವಾದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ನ ಚ ವಿನಾ ಭೇದಗ್ರಹಾತ್ ಅಭೇದಗ್ರಹಃ ತೇಷಾಮಪೀತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಂ ಕಲ್ಪನಾ ಇತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಮುದ್ರಿತ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವೇ ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಯಾರು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ಗೌರವದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಭೇದ ಅಗ್ರಹವು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಲಾಘವವಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ 'ನ ಚ ವಿನಾ ಭೇದಗ್ರಹಾತ್ ಅಭೇದಗ್ರಹಃ ತೇಷಾಮಪೀತಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯಂ ಕಲ್ಪನಾ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅನಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭೇದಗ್ರಹಾತ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಭೇದ ಅಗ್ರಹಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡು ಓದಿದಾಗ ಹೀಗರ್ಥ - ಅಭೇದಜ್ಞಾನವು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವವರೂ ಕೂಡ ಭೇದ ಅಗ್ರಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಗೌರವದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷವು ಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇನ್ನೂ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು.^(೧)

(೧) ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣದ 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಬರೆದಿರುವ ತತ್ವಪ್ರದೀಪ ಭಾಗವು ಆತ್ಮಂತ ಕಠಿಣವಾಗಿದೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಬಳಿ ಚರ್ಚಿಸಿ, ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಕೆಲವೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು ಪುನಃ ಪುನಃ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ವಿದ್ವಾಂಸರ ಬಳಿ ಚರ್ಚಿಸಿ, ಅನಂತರ ಮೂಲಪಂಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಗುರುಪಾಸನೆ ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ದೊರಕದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತದಪ್ಯನುಪಾಸಿತಗುರಿವೋತ್ಪ್ರೇಷಿತಮವಭಾತಿ । ಹಂತೇಯಂ
ಶ್ರುಕ್ತಿರಿಯಂತಂ ಕಾಲಂ ರಜತಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಭಾದಿತಿ ಬಾಧೋತ್ತರಕಾಲಂ ಪರಾಮರ್ಶದರ್ಶನಾತ್ ।
ತತ್ಕಾಲೇಽಪಿ ನೇದಂ ರಜತಮಿತಿ ಪರೋಪದೇಶೋ ರಜತಮಿತ್ಯೇವ ಪ್ರತಿಭಾತೀತ್ಯನುಭಾವಾತ್ ।
ಅನುಭವಸ್ಯ ಭ್ರಮತ್ವಕಲ್ಪನೇ ಭ್ರಮಾಕ್ಷೀಕಾರೋ ಭ್ರಮೇ ಅಭ್ರಮತ್ವಕಲ್ಪನಮಿತಿ
(ಭ್ರಮತ್ವಕಲ್ಪನಮಿತಿ) ದೋಷದ್ವಯಾಪಾತಃ।

ಸಾಂಖ್ಯರ ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಚಾರಗಳು ಗುರುಗಳ ಉಪಾಸನೆ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ
ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. 'ಅಯ್ಯೋ !
ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಈ ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬಿಟ್ಟಿದೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ
ಬಾಧೋತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮರ್ಶ ಬರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಭ್ರಮಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ
ಯಾರಾದರೂ 'ಇದು ರಜತ ಅಲ್ಲ' ಎಂದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ
ಬಂದಿರುವವನು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ರಜತ ಜ್ಞಾನವೇ ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಅನುಭವವಿದೆ
ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅನುಭವವನ್ನೇ 'ಭ್ರಮೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಭ್ರಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು
ಹೇಳಿ, ಈಗ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಅಭ್ರಮವನ್ನು ಭ್ರಮೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪನೆ
ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಎರಡು ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತಾಭೇದವೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲರ
ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಇದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಗುರುಗಳ
ಉಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲದೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಕೇವಲ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ
ಬಾಧೋತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತವೆಂದೇ ತಿಳಿದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇ ಎಂಬ ಅರಿವು ಬರುತ್ತಿದೆ.
ಯಾರಾದರೂ ಭ್ರಾಂತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಇದು ನಿಮಗೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು ರಜತವಲ್ಲ ಕೇವಲ
ಈ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ರಜತಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೋ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ
ಭ್ರಾಂತಿ ಬಂದಿರುವವನು ಸರ್ವಥಾ ಒಪ್ಪಲಾರ. ನನಗೆ ರಜತವೆಂದೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದೇ
ತನ್ನನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಅನುಭವದಿಂದ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ
ರಜತಾಭೇದಜ್ಞಾನವೇ ಬಂದಿರುತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಅವನ

ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಮೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ ನೀವೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತವಾದಿಗಳಂತೆ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಅಭ್ರಮವನ್ನು ಭ್ರಮೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ - 'ಅನುಭವಸ್ಯ ಭ್ರಮತ್ವಕಲ್ಪನೇ ಭ್ರಮಾಂಗೀಕಾರೋ ಭ್ರಮೇ ಭ್ರಮತ್ವಕಲ್ಪನಮಿತಿ ದೋಷದ್ವಯಾಪಾತಃ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಎಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಭ್ರಮೆ ಅಭ್ರಮತ್ವ ಕಲ್ಪನಂ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳು ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ದೋಷ. ಅನುಭವವೆಂಬ ಅಭ್ರಮವನ್ನು ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ದೋಷ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ಭ್ರಮವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅರ್ಥವಾಗದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಭ್ರಮೇ ಭ್ರಮತ್ವಕಲ್ಪನಂ' ಎಂಬ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವು ಕೂಡದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯೇನುತ್ಪನ್ನೇನುತ್ಪನ್ನಾಭಿಮಾನಾಬ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ವದತಾಂ
 ಕೋ ದೋಷ ಇತಿ ಚೆತ್ಕೋಷ್ಯಮಭಿಮಾನೋ ನಾಮ ? ನ ತಾವಜ್ಞಮ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಔತ್ತರಿಕ
 ಪ್ರಮಾಣಪ್ರವೃತ್ತೇರಸಾಮಂಜಸ್ಯಪ್ರಸಕ್ತಾತ್ । ನೇದಂ ರಜತಮಿತಿ ಔತ್ತರಿಕ: ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನ ಪುನರಿದಂ
 ರಜತಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಂ ನಾಽಸೀದಿತಿ । ಪ್ರತ್ಯುತೇದಂ ರಜತಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಮಾಸೀದೇವ ಮಮ, ನ
 ಚೇದಂ ತಯೇತಿ ಭವತಿ । ತತಃಶ್ಚೋತ್ಪನ್ನೇನುತ್ಪನ್ನಾಭಿಮಾನಾದನ್ಯಥಾ ವ್ಯವಹಾರಸ್ತೇಷಾಮೇವ
 ಪರೀಕ್ಷಕವರಾಕಾಣಾಮ್ ।

ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಿಲ್ಲದೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಏನು ದೋಷ?

ಈ ಅಭಿಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿನರ್ಥ ? ಭ್ರಮೆ ಎಂಬರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಔತ್ತರಿಕಪ್ರಮಾಣಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಬರುತ್ತಿದೆ ಹೊರತು, 'ಇದಂ ರಜತಂ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಮಾಸೀತ್' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ

ನನಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಹಾಗಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವಾಗ ಅನುತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಭಿಮಾನ ಮಾಡುವ ನಾವು ಪರೀಕ್ಷೆಕರೆಂದು ವಟಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಕಪ್ಪೆಗಳಂತೆ ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳಾದ ಸಾಂಖ್ಯರಾದ ನೀವೇ ಅನ್ಯಥಾವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಿರಿ.

ವಿವರಣೆ - ತತ್ವವಾದದಲ್ಲಿ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವು ಭ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಥವಾ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳು ಅಭೇದ ಅಗ್ರಹವನ್ನು ಭ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಅಸಂಸರ್ಗ ಅಗ್ರಹವನ್ನು ಭ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಭ್ರಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯ ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಭಿಮಾನ ಎಂದರೇನು? 'ಭ್ರಮೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವು ಉತ್ಪನ್ನ ಆಗದೇ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಮಾನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆರ್ಥಾತ್ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಬಂದಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಇದಂ ರಜತಂ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಮಾಸೀತ್' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಯಾರಿಗೂ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ 'ಇದಂ ರಜತಂ ಇತಿ ಜ್ಞಾನಮಾಸೀತ್' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ನನಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದೇ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನವು ಅಭಿಮಾನ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಸರ್ಗಜ್ಞಾನ ಅಥವಾ ಅಭೇದಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಭಿಮಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳೇ ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ವರಾಕ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಮಂಡೂಕ' ಎಂದರ್ಥ. ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷೆಕರೆವಾರಾಡ ನೀವೇ ಅನ್ಯಥಾವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ.

ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯು ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು

तत्त्वप्रदीपः - अथानुत्पन्नेऽपि ज्ञान उत्पन्नविवेकाग्रहादन्यथा
ज्ञानमुदपादीति व्यवहारः, न पुनस्तादृशः प्रत्यय इति मतं; तदपि न युक्तम्।

यदिदं रजतमिति व्यवहारवदन्यथाज्ञानमासीदिति व्यवहारोऽप्ययथार्थः स्यात्।
 नेदं रजतमिति वचनान्यथाख्यातिरजनिष्टेति बाधः स्यात् । नैव चासावस्ति ।
 अन्यथाख्यातिरासीदेवेति सर्वो लोकः प्रत्येतीत्यवादिष्म । सर्वथा
 बाधरहितस्याप्ययथार्थत्वे । सर्वत्रानाश्रयप्रसङ्गः ।

ಸಾಂಖ್ಯರು - ಸಂಸರ್ಗಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಅಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿವೇಕ ಗ್ರಹವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರದಂತೆ 'ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಮಾಸೀತ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಆಗುವುದಾದರೆ, 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬಂದಂತೆ 'ನ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಃ ಆಜನಿಷ್ಟ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಕೂಡ ಈ ರೀತಿಯ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಃ ಆಸೀತ್' 'ನನಗೆ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವೇ ಇತ್ತು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಕಲ ಲೋಕವೇ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸರ್ವಥಾ ಬಾಧ ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಭ್ರಮೆಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದಂ ರಜತಂ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ, ಹುಟ್ಟಿದೇ ಇರುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೇಕ ಅಗ್ರಹವು ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ 'ಜ್ಞಾನಮುತ್ಪನ್ನಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ರಜತ ಎಂದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ರಜತದಿಂದ ವಿವೇಕಗ್ರಹ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರೋ ? ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅನುತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉತ್ಪನ್ನಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿವೇಕಗ್ರಹವಾಗದೇ ಅನ್ಯಥಾವ್ಯವಹಾರವು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಭೇದಅಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. (ಉದಾಹರಣೆ ಹುಟ್ಟಿದೆ)

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಬಂದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ 'ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಮಾಸೀತ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಮತ್ತು 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುವಂತೆ 'ನ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಃ ಆಜನಿಷ್ಠ' 'ನನಗೆ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವು ಬಂದೇ ಇಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಕೂಡ ನನಗೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವಿತ್ತು ಎಂದೇ ಅನುಭವವಿದೆ. ಕೇವಲ ಭೇದ ಅಗ್ರಹವಿತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರ ಅನುಭವವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಅನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನಂ ಮಮ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಬಾಧವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಇದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಒಪ್ಪದ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಗೌರವದೋಷ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನನು ವಲಯಕಾರಣಾಧಯೋಗನಿಬಂಧನೋ ರಜತಾದಿವಸ್ತುಛಾಪಾತತೋ ಬಾಧೋದಯಃ ಪ್ರತೀತಿಛು ಸ್ವಪರಪಕ್ಷಯೋಃ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಸು ವಿವೇಕಿನಾಮೇವ ಯುಕ್ತೀತೋ ಬಾಧ ಇತಿ, ತದಪ್ಯಸಾರಮ್ । ನೇಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ ಸೇವೇತಿ ವಿವೇಕಗ್ರಹಣಾತ್ಮಕಾದ್ಬಾಧಾಬಾಧಂ ಶ್ರೇಯಾಸಂ ವೀತ್ತಿ । ಅನುತ್ಪನ್ನೇಽಪ್ಯುತ್ಪನ್ನವಿವೇಕಾಗ್ರಹಂ ವ್ಯವಹಾರಹೇತುಂ ವ್ಯಾಹರತಾಂ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹಪರಂಪರಾ ಲಕ್ಷಯತೇ । ಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಯಮನ್ಯಾಖ್ಯಾತಿರೀತಿ ನಿಶ್ಚಿನೋಮೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯಾಪಿ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹಮೂಲತ್ವಾತ್ । ಏಕಮನ್ಯಯಾಮಾನಂ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಭಯಾತ್ಪರಿ ಜಿಹೀರ್ಷಂತಃ ಪರಿಕಲ್ಪಯಂತ್ಯಪರಿಮಿತಾನಿ ಗ್ರಹಣಸ್ಮರಣಾನ್ಯನ್ಯಥಾವ್ಯವಹಾರಾಂಶೇತಿ ಕಾಽತ್ರ ಲಘುಕಲ್ಪನಾ ಭವತಾಮ್ ?

ಬಳಿ, ಕಡಗ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರಣ ರಜತಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಪಾತತಃ ಬಾಧವು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರಜತಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಪರಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೇಕಿಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ

यदिदं रजतमिति व्यवहारवदन्यथाज्ञानमासीदिति व्यवहारोऽप्ययथार्थः स्यात् ।
 नेदं रजतमिति वचनान्यथाख्यातिरजनिष्टेति बाधः स्यात् । नैव चासावस्ति ।
 अन्यथाख्यातिरासीदेवेति सर्वो लोकः प्रत्येतीत्यवादिष्म । सर्वथा
 बाधरहितस्याप्ययथार्थत्वे । सर्वत्रानाश्रयासप्रसङ्गः ।

ಸಾಂಖ್ಯರು - ಸಂಸರ್ಗಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಅಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿವೇಕ ಗ್ರಹವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಒಂದು ವೇಳೆ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರದಂತೆ 'ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಮಾಸೀತ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಆಗುವುದಾದರೆ, 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬಂದಂತೆ 'ನ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಃ ಅಜನಿಷ್ಟ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಕೂಡ ಈ ರೀತಿಯ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಃ ಆಸೀತ್' 'ನನಗೆ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವೇ ಇತ್ತು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಕಲ ಲೋಕವೇ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸರ್ವಥಾ ಬಾಧ ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಭ್ರಮೆಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದಂ ರಜತಂ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ, ಹುಟ್ಟಿದೇ ಇರುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವಿವೇಕ ಅಗ್ರಹವು ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ 'ಜ್ಞಾನಮುತ್ಪನ್ನಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ರಜತ ಎಂದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ರಜತದಿಂದ ವಿವೇಕಗ್ರಹ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದರೋ ? ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವೇ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅನುತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉತ್ಪನ್ನಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿವೇಕಗ್ರಹವಾಗದೇ ಅನ್ಯಥಾವ್ಯವಹಾರವು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. (ಉದಾಹರಣೆ ಹುಟ್ಟಿದೆ)

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಬಂದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ 'ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಮಾಸೀತ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಮತ್ತು 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುವಂತೆ 'ನ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಃ ಆಜನಿಷ್ಠ' 'ನನಗೆ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವು ಬಂದೇ ಇಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಕೂಡ ನನಗೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವಿತ್ತು ಎಂದೇ ಅನುಭವವಿದೆ. ಕೇವಲ ಭೇದ ಆಗ್ರಹವಿತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರ ಅನುಭವವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಅನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನಂ ಮಮ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಬಾಧವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಇದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾರ್ಥ ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಒಪ್ಪದ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಗೌರವದೋಷ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನನು ಬಲಯಕಾರಣಾಯೋಗನಿಬಂಧನೋ ರಜತಾದಿವಸ್ತುಷ್ವಾಪಾತತೋ ಬಾಧೋದಯಃ ಪ್ರತೀತಿಷು ಸ್ವಪರಪಕ್ಷಯೋಃ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಯಕ್ರಿಯಾಸು ವಿವೇಕಿನಾಮೇವ ಯುಕ್ತೀತೋ ಬಾಧ ಇತಿ, ತದಪ್ಯಸಾರಮ್ । ನೇಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ ಸೈವೇತಿ ವಿವೇಕಗ್ರಹಣಾತ್ಮಕಾದ್ವಾಧಾದಬಾಧಂ ಶ್ರೇಯಾಸಂ ವಿದ್ಧಿ । ಅನುತ್ಪನ್ನೇಽಪ್ಯುತ್ಪನ್ನವಿವೇಕಾಗ್ರಹಂ ವ್ಯವಹಾರಹೇತುಂ ವ್ಯಾಹರತಾಂ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹರಂಪರಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ । ಬಾಧ್ಯತ್ವಾದಿಯಮನ್ಯಾಖ್ಯಾತಿರೀತಿ ನಿಶ್ಚಿನೋಮೀತಿ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಯಾಪಿ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹಮೂಲ್ಯತ್ವಾತ್ । ಏಕಮನ್ಯಥಾಮಾನಂ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಭಯಾತ್ಪರಿ ಜಿಹೀರ್ಷಂತಃ ಪರಿಕಲ್ಪಯಂತ್ಯಪರಿಮಿತಾನಿ ಗ್ರಹಣಸ್ಮರಣಾನ್ಯನ್ಯಥಾವ್ಯವಹಾರಾಂಶೇತಿ ಕಾಽತ್ರ ಲಘುಕಲ್ಪನಾ ಭವತಾಮ್ ?

ಬಳಿ, ಕಡಗ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರಣ ರಜತಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆಪಾತತಃ ಬಾಧವು ಕಾಣಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರಜತಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಪರಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೇಕಿಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ

ಬಾಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಇದು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿವೇಕಗ್ರಹಣಾತ್ಮಕವಾದ ಬಾಧವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಕ್ಕಿಂತ ರಜತಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಬಾಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿ.

ಅನುತ್ಪನ್ನವಾದ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿವೇಕಗ್ರಹ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯವಹಾರ ಹೇತು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಎನಿಸಿದೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹ ಮೂಲಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನೇ ಒಪ್ಪದ ಸಾಂಖ್ಯನು ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಗ್ರಹಣಸ್ಮರಣೆಗಳನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ-ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇವನಿಗೆ ಲಾಘವ ಬರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ವಿವರಣೆ - ಸಾಂಖ್ಯರ ಆಕ್ಷೇಪ - ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಾಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಬಾಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಡಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಾಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವೇಕಿಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಾಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ^(೧).

'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎಂದು ಬಾಧವು ಬರುವಂತೆ. 'ನೇಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ' ಎಂಬ ಬಾಧವೂ ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಭ್ರಾಂತಿಯು ಬಾರದೇ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹವು ಉಂಟಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಭ್ರಾಂತಿಯೇ ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಆಗ ಇಂಥ ಬಾಧವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಅಬಾಧವನ್ನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು. ರಜತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಬಾಧವಿದೆ. ರಜತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನೇಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ' ಎಂಬ ಬಾಧವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಕ್ಕಿಂತ ರಜತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬಂದಿಲ್ಲ

(೧) 'ನನು ವಲಯಕರಣಾದ್ಯೋಗೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಬಳಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಇದರರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಎಂಬುದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ ಎಂಬುದು 'ನೇಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

'ಇದಂ' ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಚತದಿಂದ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. ಅನುತ್ಪನ್ನಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಭೇದಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದ ಭೇದಾಗ್ರಹವುಂಟಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೊರಟರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾದಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಜ್ಞಾನವು ಆಯುಧಾರ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹಮೂಲಕ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ತಪ್ಪಾದ ವ್ಯವಹಾರವಿದ್ದರೂ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹ-ನಿಬಂಧನ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾರು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಗ್ರಹಣ-ಸ್ಮರಣಗಳನ್ನು ಅನ್ಯಥಾವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅನಂತವಾದದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಲಾಘವವು ಹೇಗೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ? ಹಿಂದೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಭೇದಗ್ರಹಕ್ಕಿಂತ ಭೇದಾಗ್ರಹವೇ ಲಘುಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಈ ಲಾಘವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು.

ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಕಟ್ಟುವ ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಯ ಸಹವಾಸವೇ ಬೇಡ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅರಜತೇ ರಜತವಿವೇಕಾಗ್ರಹವದನನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಾವನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹ ಇಪ್ಯತೇ ಚೇತ್ತದನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿರಪಿ ಸ್ವಶಿರಸಾ ಸಬಹುಮಾನಮುದುಕ್ತತೇ ಸದ್ವಾದಿಭಿಃ। ತಥಾಽಪ್ಯನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪ್ರತೀತಿರ್ನಾನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿರೀತಿ ಚೇದಸ್ತು ತರ್ಹಿ ರಜತ-ಪ್ರತೀತಿರೇವಾನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿರೀತಿ । ಇಯಮಿದಂ ರಜತಮಿತಿ ಪ್ರತೀತಿಭ್ರಾಂತಿರೀತಿ ವದಂತಿ ಚ ಸಕಲಲೌಕಿಕಪರೀಕ್ಷಕಾಃ । ತಸ್ಯ ಚ ಮೂಲಂ ವಿವಕ್ಷಮಾಣಾ ಭ್ರಾಂತ್ಯಭ್ರಾಂತ್ಯೋರ್ಭವನ್ತ್ಯೋ-ರ್ಭೇದಾಗ್ರಹಮಾಗ್ರಹೀೞ್ತ । ಅಹೋ ದುರ್ದರ್ಶನಾಭಿಯೋಗಪರಿಪಾಕವಿಜೃಂಭಿತಾ ಭ್ರಾಂತಿರಖ್ಯಾತಿ-ವಾದಿನಾಂ, ಯತ್ಸವಯಮೂಡಾವಿಯೋಗಿನಿಮಿಮಾಂ ನ ಜಾನೀಥೇತ್ಯಲಮನೇನ ಭ್ರಾಂತ್ಯಪಲಾಪೋಷಮೇನ ಸೈಕತಾವನಿಗೃಹನಿರ್ಮಾಣವದತಿದುಷ್ಕರವಿಷಯೇಣ ।

ರಜತವಲ್ಲದ್ದರಲ್ಲಿ ರಜತದ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೋ, ಅದರಂತೆ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತವಾದದ್ದರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಭೂತವಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ತಿರಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಹುಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆದರ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆಹಾ ! ನೀವು ಸಜ್ಜನವಾದಿಗಳು.

ಆದರೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಪ್ರತೀತಿಯು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ ಹಾಗಾದರೆ ರಜತಪ್ರತೀತಿಯನ್ನೇ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರಿ. ಮತ್ತು 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದೇ ಎಲ್ಲಾ ಲೌಕಿಕರು ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಏನು ಮೂಲ ? ಎಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಭ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ಅಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಗ್ರಹವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರಾದ ನೀವು ಆಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಏನಾಶ್ಚರ್ಯ ! ಕೆಟ್ಟದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಹದ ಪರಿವಾಕದಿಂದ ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳ ಭ್ರಾಂತಿಯು ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಮತದ ವಿಮರ್ಶೆ ಆನಾವಶ್ಯಕ. ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಅಪಲಾಪ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ ನೀನು ಮರಳುದಿಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ತಾದ ಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವಂಥ ದುಷ್ಕರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವಿ. ಸಾಕು ನಿನ್ನ ಮತದ ವಿಮರ್ಶೆ.

ವಿವರಣೆ - ರಜತವಾಗದೇ ಇರುವ ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತದಿಂದ ಭೇದಾಗ್ರಹ ಹೇಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಅದರಂತೆ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಆಗದೇ ಇರುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹವು ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - 'ಅಯಂ ಘಟಃ' ಎಂಬ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ 'ಅಯಂ ಘಟೋ ನ' ಎಂಬ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅಯಂ ಘಟಃ' ಎಂಬ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ ವಿವೇಕಾಗ್ರಹವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾದ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು.

ಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಭಾಕರರನ್ನು 'ಸದ್ವಾದಿಭಿಃ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯ ವಾದಿಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಗೆ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ ಭೇದಗ್ರಹವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆ ಆಯಿತು. 'ಉದುಹ್ಯತೇ' ಎಂಬುದು 'ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ' ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. 'ಶಿರಸಾ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ' ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಸಾಂಖ್ಯರು - ಭ್ರಾಂತಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂಬ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ನಾವು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ?

ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದರೆ ರಜತಪ್ರತೀತಿಯನ್ನೇ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಲೌಕಿಕ ಪರೀಕ್ಷಿಕರು 'ಇದಂ ರಜತಂ ಇತಿ ಪ್ರತೀತಿಃ ಭ್ರಾಂತಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲ ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾದ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರ ಮೂಲವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೊರಟವರಾಗಿ ಭ್ರಾಂತಿಗೂ, ಅಭ್ರಾಂತಿಗೂ ಭೇದಾಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಶುಕ್ತಿಗೂ ರಜತಕ್ಕೂ ಭೇದಾಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಭ್ರಾಂತಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಭ್ರಾಂತಿಗೂ ಭೇದಾಗ್ರಹದ ಆಗ್ರಹ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಷ್ಟು ಆಶ್ಚರ್ಯ ! ದುಷ್ಪಶ್ಚಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಹದ ಪರಿಪಾಕದಿಂದ ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳ ಭ್ರಾಂತಿಯು ವಿಜೃಂಭಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂಥ ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಎಂಥ ಭ್ರಾಂತಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಈ ಸಾಂಖ್ಯನು ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಅಪಲಾಪ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೋ, ಇವನು ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ದುಷ್ಕರ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾನೆ.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ - 'ತಥಾಪಿ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಪ್ರತೀತಿಃ ನ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿರಿತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಮುದ್ರಿತ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠವಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಎಂಬರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ತೆಗೆದು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪ್ರತೀತಿಃ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿರಿತಿ ಚೇತ್' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಹೀಗರ್ಥ - ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಪ್ರತೀತಿಯು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಪ್ರತೀತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ರಜತಪ್ರತೀತಿಯನ್ನೇ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯೆಂದು

ಹೇಳಿರಿ. ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ರಜತಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಲಘುಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಇದನ್ನೂ ಸಹ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಬಳಿ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿ ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ದೋಷಪಂಜರಮತಕ್ಕೆ ಅನಾಂಜಸ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अपि च विवक्षितरजतव्यवहर्ता व्यवहारं सम्यञ्चमसम्यञ्चं वक्ति । अभेदाग्रहादसम्यञ्चं किमिति न वदेत् । न च भेदाग्रहादेव सर्वत्र व्यवहार इति वाच्यम् । अवैत्येवेदं रजतमित्यादि । अन्यथा किमित्याददीयेति सर्वत्रानुभवादित्यास्तामस्य मतस्यामितदोषपञ्जरस्यानञस्यप्रसञ्जनम् । अतः सूक्तं चेतनस्य प्रवृत्तिदर्शनाच्चेति ॥

ಮತ್ತು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವವನು ಸಮೀಚೀನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಅಥವಾ ಅಸಮೀಚೀನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮೀಚೀನ ಅಥವಾ ಅಸಮೀಚೀನ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದ ಸಮೀಚೀನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಅಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದ ಅಸಮೀಚೀನ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಕೂಡ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರಜತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಏಕೆ ಮುಂದಾಗುತ್ತಾರೆ ? ಹೀಗೆ ಅನುಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ಸಾಂಖ್ಯಿಕ ಅಖ್ಯಾತವಾದಮತವು ಕೇವಲ ದೋಷದ ಮನೆಯಾಗಿದೆ ಇದು ಸಮೀಚೀನವಾದ ಮತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾರು ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸಮೀಚೀನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಅಸಮೀಚೀನ ಎಂದು

ತೀಯುತ್ತಾನೋ, ತನ್ನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸಮೀಚೀನ ಎಂದು ತೀಯುವುದಾದರೆ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂಬುದು ಭ್ರಮೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಸಮೀಚೀನ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮೀಚೀನ ಎಂದೂ ಕೂಡ ತೀಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಮೀಚೀನ ಎಂದೂ ಕೂಡ ತೀಯುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸಮೀಚೀನವಾದ ವ್ಯವಹಾರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಭೇದಾಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಮೀಚೀನ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದ ಅಸಮೀಚೀನ ಎಂದೇಕೆ ವ್ಯವಹರಿಸಬಾರದು. ಭೇದಾಗ್ರಹ ಇರುವ ಕಾರಣ ಸಮೀಚೀನ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಅಭೇದಾಗ್ರಹವಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಮೀಚೀನ ಎಂದೂ ಕೂಡ ವ್ಯವಹರಿಸಿರಿ. ಇನ್ನು ಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ವ್ಯವಹಾರವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಕೆಲವೆಡೆ ಅಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದ, ಕೆಲವೆಡೆ ಅಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದ ಎಂದು ನೀವೂ ಕೂಡ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂದೇ ತೀಯುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರಜತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಏಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ? ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರ ಅನುಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಅನುಭವ-ವಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದಾಗ್ರಹದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೋಷಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಈ ಮತವು ಸಮೀಚೀನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿರರ್ಥನಾಚ್ಛ' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಆತ್ಮಂತ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं प्रधानस्य कारणत्वमचेतनत्वादिना निराकृत्य
युक्त्यन्तरेणापि तन्निराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - प्रवृत्तेश्चेति ॥

ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಚೇತನತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ವ ॥೨॥ ಚೇತನತ್ವಾದಿನೇತಿ ॥ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವ ಆದಿಪದಾರ್ಥ: ।
ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣೇತಿ ॥ ಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವಸಾಧಕಯುಕ್ತಯಾ ಚೇತ್ಯರ್ಥ: ।

ಅಚೇತನತ್ವಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅದಿಪದದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.
'ಯುಕ್ತಂತರೇಣ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂಬುದನ್ನು
ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ ಚೇತನವೇ ಕಾರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮಹಾದಿಸೃಷ್ಟಿಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಣಿ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್
ಪರಸೃಷ್ಟಿವದಿತ್ಯನುಮಾನವಿರೂಢತ್ವಾच्च ನಾಚೇತನಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಂ ಸಮ್ಮವತಿ ।

'ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟಿ ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಣೀ ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾತ್ ಪಟಸೃಷ್ಟಿವತ್' ಪಟಸೃಷ್ಟಿಯು
ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಚೇತನದ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಮಹದಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಕೂಡ
ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚೇತನದ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸಾರಿಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದಾಗಿ
ಅನುಮಾನದಿಂದ ಚೇತನವೇ ಮಹಾದಾದಿತತ್ವಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.
ಅಚೇತನಕಾರಣತ್ವವು ಈ ಅನುಮಾನವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ
ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಟಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಚೇತನದ ವ್ಯಾಪಾರವೇ ಏಕೆ ಬೇಕು ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.
'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ಇದರಿಂದ ಚೇತನನು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯಂ ದೃಶ್ಯಾಂತೇ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯನಿರಾಸಕಮಿತಿ ವ್ಯಾಕರಿಸ್ಯನ್
ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ ಯದಾ ದೃಶ್ಯಃ ಪಟೋದ್ಭವಃ । ಏತಾದೃಶತ್ವಮನ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಕೇನ ವಾರ್ಯತ ಇತ್ಯನು-
ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಮನುಮಾನಮಾಹ - ಮಹದಾದೀತಿ ॥

'ಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರೇಣ ಯದಾ ದೃಷ್ಟಃ ಪಟೋದ್ಭವಃ |

ಏತಾದೃಶತತ್ವಮನ್ಯಸ್ಯ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಕೇನ ವಾಯುರ್ತೇ ||

ಚೇತನನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಪಟವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕೇವಲ ವಸ್ತುತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಇದನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತೀರಿ ? ಹೀಗೆ ಅನುಷ್ಠಾಪ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಮಹದಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಚೇತನವೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧ

तत्त्वप्रकाशिका - न च वाच्यं पटादिसृष्टावपि न चेतनस्य व्यापार इति।
अहं करोमीति चेतनस्य प्रवृत्तिदर्शनादिति भावः |

ಪಟಸೃಷ್ಟಿ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಚೇತನೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿತ್ವ ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬ ಅನುಭವ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

भावदीपः - दर्शनपदोक्तितात्पर्यं व्यनक्ति || न चेत्यादिना || दर्शनादनुभवादित्यर्थः |
व्यवहारः असंसर्गाग्रहाद्युक्त इति भावः ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ದರ್ಶನ' ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂದರೆ ಅನುಭವವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಅಸಂಸರ್ಗದ ಆಗ್ರಹವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯವಹಾರವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನುಭವವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - न चेदं व्यवहारमात्रमिति वाच्यम् । बाधकाभावात् ।
अन्यथा विशिष्टज्ञानमात्रलोपप्रसङ्गात् । प्रकृतेः कर्तृत्वं बाधकमिति चेन्न ।
परस्परश्रयप्रसङ्गात् । प्रतिपादयिष्यति चैतदिति ||

'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು. 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಬಾಧಕವಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ 'ಅಯಂ ಘಟಃ' ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತೀತಿಯೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬಾಧಕವಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಾಗಾದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ-ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವದೀಪ: - **परस्परेति ॥** प्रकृते: कर्तृत्वे सिद्धे अहं करोमीत्यस्य व्यवहार-
मात्रत्वेनानुमानविरोधासम्भवः। सिद्धे च तस्मिन् प्रकृते: कर्तृत्वसिद्धिरिति
परस्पराश्रयेत्यर्थः। नन्वहं करोमीत्यादिप्रतीतेर्भ्रमत्वमुपेत्य घटादावपीश एव कर्ता न
जीव इति प्रत्यपाद्यधस्तादुपसंहारदर्शनादित्यत्र। तथा च कथमेतदित्यत आह -
प्रतिपादयिष्यति चैतदिति ॥ स्वातन्त्र्यधीरेव भ्रान्तिर्न तु कर्तृत्वधीरपि तथा
चैतत्कर्तृत्वं प्रत्यक्षोपपत्तिश्रुतिभिर्जीवस्य पारमार्थिकमेवेति प्रतिपादयिष्यते कर्ता
शास्त्रार्थवत्वादित्यत्रोपरितनपाद इत्यर्थः। तत्त्वप्रदीपे तु निर्विकारस्य चेतनस्यापि
प्रवृत्त्यनुपपत्तिरित्याशङ्क्यानुभवसिद्धत्वान्नानुपपत्तिरित्यर्थतयैतद्धाष्यं व्याख्यातम् ॥

ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವನ್ನು 'ಪರಸ್ಪರಾಶ್ರಯಪ್ರಸಂಗಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೀಗೆ -
ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಾರಮಾತ್ರತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ
ಅನುಮಾನವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ,
ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು.

'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬ ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಘಟಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ
ಕಾಶ್ವರನೇ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ 'ಉಪಸಂಹಾರದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ
ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರತಿಪಾದಯಿಷ್ಯತಿ ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜೀವನಿಗಿರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಜ್ಞಾನವಷ್ಟೇ
ಭ್ರಾಂತಿ ಹೊರತು, ಕರ್ತೃತ್ವಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ. ಜೀವನಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ

ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದೇ ಮುಂದೆ ನಾವು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. 'ಕರ್ತಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಹಾರನಾದ ಚೇತನನಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವು 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬ ಅನುಭವದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕಪ್ರತೀತಿ ಇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತೀತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ 'ಅಯಂ ಘಟಃ' ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೂಡ 'ಭ್ರಾಂತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಬಾಧಕವೆಂದರೆ ಅನ್ಯೂನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕರ್ತೃ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣ ಅಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅಹಂ ಕರೋಮಿ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् - पयोऽम्बुवचेत्तत्रापि ॥

ಹಾಲು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮೊಸರಾಗುತ್ತದೆ. ನೀರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ತಾನಾಗಿಯೇ ಜಗತ್ತಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಲು ನೀರು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನೆಲೆಸಿ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಹೊರತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಯಾವುದೇ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕಾರ್ಯಪ್ರವರ್ತಕತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಪಿ ಶಬ್ದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚೇತನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಕರ್ಷ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಪಯೋಽಂಬುವತ್ = ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಚೇತನವಾದ ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ

ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡಿರುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು ಕೂಡ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ, ಇತಿ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ತತ್ವಾಪಿ = ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಈಶ್ವರನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಹಾಲಿನಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೇ?

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् -॥ पयोऽम्बुवचेत् तत्रापि ॥३॥

पयोऽम्बुवदचेतनस्यापि प्रवृत्तिर्युज्यत इति न युक्तम् ।

‘एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि प्राच्योऽन्या नयः स्यन्दन्ते याश्च
श्वेतेभ्यः पर्वतेभ्यः प्रतीच्योऽन्या यां यां च दिशमनु’ (बृ.५.८.१.)

‘एतेन ह वाव पयो मण्डं भवति’ इत्यादि ना तत्रापीश्वरनिमित्तप्रवृत्ति-
श्रुतेः ॥३॥

ಅನುವಾದ - ಹಾಲು ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿ ಮೊಸರಾಗುತ್ತದೆ. ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೇಕೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ತಪ್ಪು.

ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಯಾವ ನದಿಗಳು ಇವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಬಿಳಿಯಾದ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆ ಹರಿಯುತ್ತದೋ ಅವನು ಮಾತ್ರ ಪಾತಾಳ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಮರ್ಥನು. ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಹಾಲು ಮೊಸರಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಅಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹಿಂದಿನ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ -
ಪಯೋಽಂಬುವತ್ = ಹಾಲು ನೀರು ಮೊದಲಾದವುಗಳಂತೆ, ಅಚೇತನಸ್ಯಾಪಿ
= ಜಡಗಳಿಗೂ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ = ಚೇತನದಂತೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಯುಕ್ಯತೇ ಇತಿ =
ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು, ನ ಯುಕ್ತಮ್ = ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ.

ಏಕೆಂದರೆ ಏತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ = 'ಏತಸ್ಯ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಹೇ ಗಾರ್ಗಿ = ಎಲೈ ಗಾರ್ಗಿಯೇ, ಅನ್ಯಾನದ್ಯಃ = ಕೆಲವು ನದಿಗಳು, ಪ್ರಾಚ್ಯಃ = ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನವುಗಳಾಗಿ, ಸ್ಕಂದಂತಿ = ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಯಾಶ್ಚ ಅನ್ಯಃ = ಇನ್ನು ಕೆಲವು, ಶ್ವೇತೇಭ್ಯಃ ಪರ್ವತೇಭ್ಯಃ = ಶುಕ್ಲ ವರ್ಣದ ಹಿಮವತ್ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ, ಪ್ರತೀಚ್ಯಃ = ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಯಾಂ ಯಾಂ = ಯಾವ, ಯಾವ ದಿಶಮ್ = ದಿಕ್ಕಿನಕಡೆ, ಅನು = ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತದೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ, ಅಕ್ಷರಸ್ಯ = ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ, ಪ್ರಶಾಸನೇ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಾಸನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಏತೇನ = ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ, ಪಯಃ = ಹಾಲು, ಮಂಡಂ = ಮೊಸರು, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ. ಹ = ಇದು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ, ತತ್ರಾಪಿ = ಜಡಪರಿಣಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಈಶ್ವರನಿಮಿತ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ರುತೇಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂಲಕವೇ ಪರಿಣಾಮಾದಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಜಡಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ವರ್ತಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ನ ಚ ನಯದಕಾದಿವದಿಶ್ವರಾಪ್ರೇರಿತಪ್ರಧಾನಪ್ರವೃತ್ತಯಾ ಸೃಷ್ಟಿರ್ಯುಕ್ತೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । 'ಯೋಽಂತರೋ ಯಮಯತೇ' ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ ಉದಕಾದೇರಪಿಶಪ್ರೇರಿತತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ ।

ನದಿನೀರಿನಂತೆ ಈಶ್ವರ ಪ್ರೇರಣೆ ಇಲ್ಲದೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎನ್ನಬಾರದು. 'ಯೋಽಂತರಃ ಯಮಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ನದೀ ನೀರೂ ಸಹ ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಹರಿಯುತ್ತದೆ.

ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾಕ್ಷೇಪ

ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಉಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾದಯತ್ಸೂತ್ರಂ ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚಛೇ -
ಪಯೋಽಮ್ಬುವದಿತಿ ॥ ಅಪಿಪದಂ ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತೇರಾಕರ್ಷಣಾರ್ಯಮ್ ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು 'ಪಯೋಽಂಬುವತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಪದವು 'ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತೇಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಆಕರ್ಷಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚೇತನಸ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ 'ಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರ ಶರೀರವು ಪರ್ಯವಸಿತವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಪಿ' ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯದ್ವಕ್ತಮಚೇತನತ್ವಾನ್ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯೇತಿ ತದ್ವುಕ್ತಮ್ । ಪಯಸೋಽಚೇತನಸ್ಯಾಪಿ ದೃಷ್ಟಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣಾಮದರ್ಶನಾತ್, ಅಚೇತನಸ್ಯಾಂಬ್ವನೋ ಗತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ । ತಥಾ ಕೂಲಸ್ಯ ಪತನದರ್ಶನಾತ್ । ಅತೋಽಚೇತನತ್ವೇಽಪಿ ತದ್ವತ್ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ? ಇತಿ ನ ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಅಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಲು ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮೊಸರಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಮತ್ತು ನೀರು ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಹರಿಯುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಸೇತುವೆಯು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು ಬೀಳುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಚೇತನವಾಗಿದ್ದರೂ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಂತೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡಬಾರದು ?

ಭಾವದೀಪ

‘ಪಯೋಽಂಬ್ಬಾದಿ’ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಭಾವದೀಪ: - **ಪಯೋಽಂಬ್ಬವಚೇತ್ತತ್ರಾಪಿ ||೩||** **ಉಕ್ತಾಕ್ಷೇಪಪ್ರಕಾರಂ ದರ್ಶಯನ್ ಭಾಷ್ಯಂ**
ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - **ಯದ್ಉಕ್ತಮಿತಿ ||** **ಪಯೋಽಂಬ್ಬಾದಿ ಚ ನೋಪಮೇತುನುಭಾಷ್ಯಸ್ಥಾದಿಪದಾನುರೋಧಾತ್ಮಸೂತ್ರೋಕ್ತ-**
ಮುಪಲಕ್ಷಣಂ ಮತ್ವಾ ಪರೋಕ್ತಮನ್ಯದಪ್ಯಾಹ -ತಥಾ ಕೂಲಸ್ಯೇತಿ || **ಭಾಷ್ಯೇ ನವಜ್ಞಾಹಾರೇಣ ನ**
ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | **ತದರ್ಥ ಇತಿ ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ||**

ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಆಕ್ಷೇಪದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು
 ‘ಯದ್ಉಕ್ತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ನೀರು, ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ
 ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ‘ಪಯೋಽಂಬ್ಬಾದಿ ಚ ನೋಪಮಾ’ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು
 ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ
 ‘ಪಯೋಽಂಬುವತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವೂ ಕೂಡ ಕೂಲಪತನಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ‘ತಥಾ ಕೂಲಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ‘ನಯುಕ್ತಂ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ
 ಅರ್ಥವನ್ನೇ ‘ನಯುಕ್ತಂ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
 ಪಯೋಽಂಬ್ಬಾದಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆದಿಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಇನ್ನೂ
 ಬೇರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಈ
 ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೇತುವೆಯು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು
 ಬೀಳುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
 ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಅಚೇತನರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - **ಪಯೋಽಂಬ್ಬಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಾವಪೀಶ್ವರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾಭಿಧಾಯಕ-**
ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಾವೇನಾಚೇತನತ್ವಹೇತೋರ್ವಿಚಾರಾಭಾವಾತ್ | **ತತಶ್ಚ ನ ತನ್ನಿರ್ದರ್ಶನೇನ**

ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿರಾಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯೇತಿ ಭಾವಃ । ಯಾಃ ಕಾಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರಾಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ
ಸ್ಥಿತಾಃ ಕಾಶ್ಚಿತ್ತಪ್ರತಿಚ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಸ್ಥಿತಾ ನಃಃ ಷ್ವೇತೇಭ್ಯಃ ಪರ್ವತೇಭ್ಯೋ ಯಾಂ ಯಾಂ
ದಿಶಮನುಸ್ಯಂದಂತೆ ತಾ ಎತಸ್ಯೈವಾಕ್ಷರಸ್ಯಾಽಜ್ಞಾಪಾಂ ಸತ್ಯಾಂ ತಾಂ ತಾಂ ದಿಶಮನುಸ್ಯಂದಂತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಲು ನೀರು ಮೊದಲಾದ ಅಚೇತನಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ ಅದೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಾಧಿನವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.
ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ-
ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ
ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರೇಶ್ವರವಾದಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡಬಾರದು
ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ನದಿಗಳು, ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ನದಿಗಳು, ಶ್ವೇತಪರ್ವತ-
ದಲ್ಲಿರುವ ನದಿಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹರಿಯುತ್ತವೋ, ಆ ನದಿಗಳು ಅಕ್ಷರ
ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭಗವಂತನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಆಯಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ
ಹರಿಯುತ್ತವೆಂಬುದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಅಕ್ಷರಸ್ಯೇತಿ ॥ ಅಕ್ಷರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಮಕ್ಷರನಯೇ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

ಅಕ್ಷರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಶಬ್ದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ॥

ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನೇ ನೆಲೆಸಿ ಆಯಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಡೆಯುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಚೇತನನ
ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇ ಜಡಪದಾರ್ಥ ಸ್ವತಃ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗುತ್ತದೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವು
ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸಜ್ಜನರು ಇದನ್ನು ಆದರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಃ = 'ನ ಋತೇ ತತ್ತ್ವಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ ಮಹಾಮರ್ಕಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದೇ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಹೇಳುವ ನಿರೀಶ್ವರನಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ = ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಅನಾದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅಚೇತನದಿಂದಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - ॥ व्यतिरेकानवस्थितेश्वानपेक्षत्वात् ॥४॥

‘ನ ಕ್ರತೇ ತ್ವಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ’ (ಋ.೧೦.೧೧೩.೯) ಇತಿ ತದ್ವ್ಯತಿರೇಕೇನ
कस्यापि कर्मणोऽनवस्थितेरनपेक्षितमेवाचेतनवादिमतम् ॥४॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ

ब्रह्मसूत्रभाष्ये रचनानुपपत्त्यधिकरणम् ॥ १ ॥

ಅನುವಾದ - ಎಲೈ ಭಗವಂತನೇ ನಿನ್ನ ಹೊರತಾಗಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಯಾರನ್ನೂ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡದೆ ತನ್ನಪ್ಪಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಸೃಷ್ಟಿಕೃತಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಚೇತನವಾದಿಗಳಾದ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ತತ್ತ್ವಕ್ರಿಯತೇ = ನಿನ್ನ ಹೊರತಾಗಿ, ಅರೇ = ಸಮೀಪದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಕಿಂಚನ = ಯಾರಿಂದಲೂ ಏನನ್ನು, ನ ಕ್ರಿಯತೇ = ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತಿ =

ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದರಿಂದ, ತದ್ವ್ಯತಿರೇಕೇಣ = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಕಸ್ಯಾಪಿ = ಬೇರೆ ಯಾರಿಗೂ, ಕರ್ಮಣಃ = ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ, ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ = ನಿಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾದಿಮತಮ್ = ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವು, ಅನಪೇಕ್ಷಿತಮೇವ = ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸಕಲ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ವಿಷ್ಣು ಅಧೀನ

सत्तर्कदीपावलिः - निष्प्रसीद गणपते गणेषु त्वामाहुर्विप्रतमं कवीनां न ऋते त्वत्क्रियते किञ्चनेति श्रुत्यन्तरादप्येषोऽर्थोऽवगम्यते । विप्रतमशब्देन मेधावितम उच्यते । मुख्यतः सर्वदेवनामवाच्यतया विष्णुरेवाभिधीयते । नहि तदन्यं प्रति त्वदृते त्वया विना किञ्चन न क्रियते इति ॥

'ನಿಷ್ಪ್ರಸೀದ ಗಣಪತೇ ಗಣೇಷು ತ್ವಾಮಾಹುರ್ವಿಪ್ರತಮಂ ಕವೀನಾಂ ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಿಲ್ಲದೇ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಿಪ್ರತಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠಜ್ಞಾನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಂಥ ವಿಷ್ಣುವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

‘ನಿಷುಸೀದ ಗಣಪತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತಶ್ಚಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ || ‘ನಿಷುಸೀದೇ’ ‘ತ್ಯಾದೇಯಮರ್ಥ: |
ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಣेषು ತ್ವಂ ಸುನಿಷಿದ | ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ವಿಶೇಷಣ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತಮಂ ತ್ವಾಮಾಹು: | ತ್ವದ್ವತೇ
ಸ್ಪಂದನಮಪಿ ನ ಕ್ರಿಯತೇ | ಆರೇ ದೇ ಚ | ತ್ವನ್ನಿಯತೈವ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವತ್ರ | ಮಾಹಾಂತಮ್
ಅಧಿಕಾನಂದಂ ತ್ವಾಂ ತ್ವಮೇವಾರ್ಚಯ ಮಥವಂತಾಮರ್ಥಯುಕ್ತೇತಿ | ನ ಚ
ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣಾನ್ಯಸ್ಯಾರ್ಚ್ಯತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ | ಅಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೋಕ್ತೇ: | ಸ್ತೋತ್ರಾ ಸ್ವೇಂದ್ರಿಯೇಷು
ಸ್ಥಿತವಾ ಭಗವಂತಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ವಾರ್ಚಕತ್ವಂ ಪ್ರಾರ್ಥತ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ ||

|| ಇತಿ ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ||

‘ನಿಷುಸೀದ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಗಣಪತೇ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ
ನಿಯಾಮಕನಾದ ನೀನು, ಗಣೇಷು = ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಒಳಗೆ, ನಿಷುಸೀದ = ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗು. ಕವೀನಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ವಿಪ್ರತಮಂ = ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನಾಗಿ
ನಿನ್ನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತ್ವದ್ವತೇ = ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಆರೇ = ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ, ಕಿಂಚನ =
ಯಾವುದು, ನ ಕ್ರಿಯತೇ = ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಕ್ರಿಯೆಯೇ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ)
ಎಲ್ಲವೂ, ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ನಿನ್ನ ನಿಯಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಹಾಂ = ದೊಡ್ಡದಾದ, ಅರ್ಕಂ
= ಪರಿಮಾಣು ಯುಕ್ತವಾದ, ಚಿತ್ರಂ = ಆಶ್ಚರ್ಯರೂಪವಾದ, ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನೇ, ಆರ್ಚ =
ಪೂಜಿಸಿಕೋ, ಮಘವನ್ = ನೀನು ಸಾಮಾರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೇರೆ
ಯಾರೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡ
ಅಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ತನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿದ್ದ
ಭಗವಂತನನ್ನು ಕುರಿತು ‘ನೀನೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿಕೋ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತದ್ಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅಯಸ್ಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನು ಶ್ರುತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಪಯೋಽಂಬುನೋಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇರೀಶ್ವರಾಧೀನತ್ವೇಽಪ್ಯಯಸ್ಕಾಂತಾಽಪೇಕ್ಷಾಂತರಪ್ರವೃತ್ತೌ ಭವಿಷ್ಯತಿ ವ್ಯಭಿಚಾರಃ ? ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ ಚ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೌ ನಿರ್ದರ್ಶನಮ್ ? ಉದಾಹರಣಸ್ಯಾನಾದರಣೀಯತ್ವಾತ್ । ನ ಹಿ ಪಯೋಽಂಬುಪ್ರವೃತ್ತೇರೀಶ್ವರಾಧೀನತ್ವೇಽನ್ಯಥಾಪಿ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಯಾ ಭವಿತವ್ಯಮಿತ್ಯಸ್ತಿ ನಿಯಾಮಕಮ್ ? ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಮುನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚಛೇ - ವ್ಯತಿರೇಕೇತಿ ॥

ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅಯಸ್ಕಾಂತ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಅಚೇತನಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾಧೀನವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನವು ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆನ್ನಲು ಉದಾಹರಣೆಯೂ ಕೂಡ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಈ ಅಯಸ್ಕಾಂತದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಅನಾದರ ಮಾಡಬಾರದು. ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವೇ ಆಗಲಿ, ಆದರೆ ಅಚೇತನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಎನ್ನಲು ಏನು ನಿಯಾಮಕ ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ 'ವ್ಯತಿರೇಕ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ॥ ೪॥ ಪೂರ್ವೈವೇದಂ ಪರಿಹೃತಂ ಕಿಂ ನೇತ್ಯತ ಆಹ ॥ ನ ಹೀತಿ ॥ ಭಾಷ್ಯೇ ಪಯೋಽಂಬುವಿಷಯ ಏವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ಪರಿಹಾರವಾಗಿಲ್ಲವೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನ ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರುಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಾಧೀನ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - 'ಪ್ರಧಾನಂ ನ ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಅಚೇತನತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಯಸ್ಕಾಂತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಯಸ್ಕಾಂತವು ಅಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ

ಹೇತು ಇದೆ. ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು 'ಪ್ರಧಾನಂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಅಚೇತನತ್ವಾತ್ ಅಯಸ್ಯಾಂತವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಕೂಲಾನುಮಾನದಿಂದ ಅಯಸ್ಯಾಂತದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಬಹುದು.

ಅಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - सर्वप्रवृत्तीनामीश्वरनिमित्तत्वस्य श्रुतिसिद्धत्वाच्च
कुत्राप्युक्तहेतोर्व्यभिचारो नाप्यचेतनप्रवृत्तौ निदर्शनमिति । अतः प्रमाणविरुद्धं
निष्प्रमाणकं च स्वतोऽचेतनप्रवृत्तिमतमनपेक्षितमेव प्रेक्षावतामिति भावः ।

ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಈಶ್ವರನೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನತ್ವಹೇತುವಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವ್ಯಭಿಚಾರವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಮಾಣ-ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತರು ಅಚೇತನವು ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಮತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - 'ಏತಸ್ಯ ವಾ ಆಕ್ಷರಸ್ಯ' ಮತ್ತು 'ಏತೇನ ಹ ವಾವ' 'ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ ಕ್ರಿಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸಕಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಮತ್ತು ಅಚೇತನದ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮತವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

'ನಿಷ್ಕುಪೀದ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - इन्द्रियगणपते धनवन् यशस्विन् मखपते
त्वमिन्द्रियगणेषु निषुसीद । तत्र च स्थित्वा महान्तं परमानन्दमाश्चर्यतमं
त्वां त्वमेव पूजय । यतस्त्वामेव विशेषेण ज्ञानिनां प्रकृष्टतममाहुरतस्तवैव

ಪೂಜ್ಯತ್ವಮ್ । ಯತಃ ತ್ವದ್ವತೇ ದೂರೇ ಸಮೀಪೇ ವಾ ನ ಕೇನचित್ ಕಿञ್ಚಿತ್ ಕ್ರಿಯತೇ
ಅತಸ್ತ್ವಮೇವ ಪೂಜಕ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಅತಃ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಧ್ಯಮತಸ್ಯಾಪ್ರಮಾಣತ್ವೇನ
ತದ್ವಿರೋಧಾಭಾವಾಚುಕ್ತಂ ಹರೇರ್ದಕ್ಷಣಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್ ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಗಣಪತೇ = ಸಕಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಭಗವಂತನೇ, ಮಘವನ್ =
ಸಂಪತ್ ಭರಿತನಾದವನೇ, ಯಶಸ್ವಿನ್ = ಯಶಸ್ವಿಯಾದವನೇ, ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೂ
ಅಧಿಪತಿಯಾದವನೇ ನೀನು, ಗಣೇಷು = ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ, ನಿಷುಸೀದ = ಬಂದು
ನೆಲೆಸು, ಕವೀನಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನು, ವಿಪ್ರತಮಮ್ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ,
ಆಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಚಿತ್ರಂ = ಅತ್ಯಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯನಾದ, ಮಹಾಮರ್ಕಂ =
ಪರಮಾನಂದಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ತ್ವಾಂ = ನಿನ್ನನ್ನು ನೀನೇ, ಅರ್ಚ = ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳು. ಏಕೆಂದರೆ
ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನೇ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವಿ.
ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ತ್ವದೈತೇ = ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಕಿಂಚನ = ಯಾವುದೂ ಕೂಡ ಅರೇ =
ದೂರದ ಪದಾರ್ಥವಾಗಲಿ ಹತ್ತಿರದ ಪದಾರ್ಥವಾಗಲಿ, ನ ಕ್ರಿಯತೇ = ಯಾರಿಂದಲೂ
ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಏನನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನೇ ಪೂಜಕನಾಗಿರುವಿ. ಎಂಬುದು
ನಿಷುಸೀದ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ.

ಹೀಗೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿರೋಧವು
ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ: - ನಿಘುಸೀದ ಗಣಪತೇ ಗಣೇಶು ತ್ವಾಮಾಹುರ್ವಿಪ್ರತಮಂ ಕವೀನಾಮ್ | ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ ಮಹಾಮರ್ಕಂ ಮಥವನ್ ಚಿತ್ರಮರ್ಚೇತಿ ಸಮಗ್ರಮನ್ತ್ರಾರ್ಥಮಾಹ - ಇಂದ್ರಿಯೇತಿ || ಮಥವನ್ನಿತೀತಸ್ಯ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯೋಕ್ತಮರ್ಥತ್ರಯಮಾಹ - **ಧನವನ್ನಿತೀತಾದಿನಾ** || ಮಹಾಂ ಅರ್ಕಂ ಚಿತ್ರಮಿತಿ ಪದತ್ರಯಾರ್ಥಮಾಹ - **ಮಹಾಂತಮಿತೀತಾದಿನಾ** || ಅರ್ಚಂ ಪೂಜಯ | ವಿಪ್ರತಮಮಿತೀತಸ್ಯಾರ್ಥಃ ವಿಶೇಷೇಣೇತೀತಿ | ಆರ ಇತೀತಸ್ಯ ದೂರೇ ಸಮೀಪೇ ವೇತಿ || ಅತ ಇತಿ || ತದ್ವಿಪ್ರತಮೇತೀತಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚೇತೀತೀತಿ ||

|| ಇತಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಯಧಿಕರಣಮ್ ||

ನಿಷುಸೀದ ಗಣಪತೇ ಗಣೇಶು ತ್ವಾಮಾಹುರ್ವಿಪ್ರತಮಂ ಕವೀನಾಮ್ |

ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ ಮಹಾಮರ್ಕಂ ಮಥವನ್ ಚಿತ್ರಮರ್ಚಾ ||

ಈ ಸಮಗ್ರ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಇಂದ್ರಿಯ ಗಣಪತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಮಥವನ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು 'ಧನವನ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಧನವನ್ ಯಶಸ್ವಿನ್ ಮಖಮತೇ' ಈ ಮೂರು 'ಮಥವನ್' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಮಹಾ, ಅರ್ಕಂ, ಚಿತ್ರಮ್ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಮಹಾಂತಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅರ್ಚ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಪೂಜಿಸು' ಎಂದರ್ಥ. 'ವಿಪ್ರತಮಮ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ವಿಶೇಷೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಆರೇ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವು ಅಪ್ರಮೇಯವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತದ್ಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಬೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತಯಧಿಕರಣಮ್ (೨|೨|೧)

ಸಮಯಪಾದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಉದ್ದೇಶ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್ ॥

ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರಿತ್ಯುಕ್ತಹೇತುವಿಸ್ತರರೂಪತ್ವಾತ್ತದಂತರಂ ಸಮಯಾವಿರೋಧೋಽತ್ರ ಪಾದೇಽಭಿಧೀಯತೇ । ಹೈತುಕಪಾಷಂಡಭೇದೇನ ಸಮಯಾ ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಧಿಕರಣಷಡ್ಕ ದ್ವಯೇನ ನಿರಸ್ಯಂತೇ । ವೇದವಾದಸ್ಯ ಯುಕ್ತಿಪಾದ ಏವ ನಿರಾಸಾತ್ ।

‘ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದರೋ, ಅದರ ವಿಸ್ತಾರರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಪಾದ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಸಮಯಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಅಂಥ ಸಮಯಗಳ ಅವಿರೋಧವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಒಟ್ಟು ಸಮಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧ - ೧. ಹೈತುಕ, ೨. ಪಾಷಂಡ ಎಂದು. ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೆರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಿವೆ. ಮೊದಲ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೈತುಕಮತವನ್ನು ಅನಂತರದ ಆರು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಷಂಡಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರ ವಾದವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣದ 'ಇತರೇಷಾಂ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪಾದ ಹೊರಟಿದೆ. ಯಾರು ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಶರಣಾಗಿದ್ದಾರೋ ಅಂಥವರು ಹೈತುಕರು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ವೇದವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಗಳೆಂದು ಒಪ್ಪದವರು ಪಾಷಂಡಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೈತುಕರನ್ನು ಹಾಗೂ ಪಾಷಂಡಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

अत्र नये निरीश्वरसाङ्गचमतं निरस्यते । प्रस्तावात् कत्रिति लभ्यते । अनुमीयत इत्यनुमानम् । “कृत्यल्युटो बहुलम्” इति कर्मणि ल्युट् । महदादिकार्यं सकारणं कार्यत्वादिति साङ्गचानुमानकल्पितं प्रधानं न कर्तुं । कुतः ? रचनानुपपत्तेर्जडस्य रचयितृत्वानुपपत्तेः । चशब्देन साधकमानाभावाच्चेति समुचीयते ।

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಈ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕರ್ತೃ ಎಂಬ ಪದವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅನುಮೀಯತೇ ಇತಿ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಿದೆ. ಇದು 'ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್' (೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

'ಮಹದಾದಿಕಾರಣಂ ಸಕಾರಣಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್' 'ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಕಾರಣಪೂರಕವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆಯೆಂದು

ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ' = ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

'ಚ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಾಧಕಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ನನು प्रधानस्य कर्तृत्वे अनुमानं मानमित्यतोऽप्याह । रचनेति । मानमिति शेषः । करणे ल्युट् । अनुमानं न मानम् । कुतः? अनुमानरचनाया अनुपपत्तेर्दुष्टत्वादित्यर्थः । महदादिकं सकारणकं सजातीयकारणकं सोपादानकारणकं स्वतन्त्रकारणकं चेति रचनायां सिद्धसाधनादिति भावः। एतदर्थमेव रचनेत्यनुमानमिति चोक्तिः। अन्यथा अनुपपत्तेश्च न प्रधानमित्यवश्यम् । कर्तृत्वमिह स्वतःप्रवृत्तिमत्त्वं बोध्यम्॥

ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೇವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಕೂಡ 'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವೇ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದೆ. ಈ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನುಮಾನ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿರುವ ಲ್ಯುಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಈಗ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗೆ - 'ಅನುಮಾನಮ್ ನ ಮಾನಮ್ ಅನುಮಾನರಚನಾಯಾ ಅನುಪಪತ್ತೇಃ' 'ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನದ ರಚನೆಯೇ ದುಷ್ಪ್ರವೃತ್ತಿವಾಗುವುದರಿಂದ' ಎಂದು.

'ಮಹದಾದಿಕಂ ಸಕಾರಣಕಂ ಸಜಾತೀಯಕಾರಣಕಂ ಸೋಪಾದಾನಕಾರಣಕಂ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್' ಮಹತ್ತತ್ವಾದಿಗಳು ಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳು, ಸಜಾತೀಯವಾದ ಕಾರಣವುಗಳವುಗಳು, ಉಪಾದಾನಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳು, ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವುಳ್ಳವುಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತಾ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರದ ಎರಡನೆಯ ಈ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ರಚನ ಮತ್ತು ಅನುಮಾನಂ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಅನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನ ಪ್ರಧಾನಮ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಅರ್ಥ. ೧. ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಲ್ಯುಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರ್ಮಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೇ ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ ದುಷ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತವೆ ಇದು ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ಈಗ ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಲ್ಯುಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯವು ಕರಣಾರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿವೆ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸಮ್ಮತವಾಗದಿದ್ದರೆ 'ಅನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನ ಪ್ರಧಾನಂ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸಮರ್ಥಿತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವ ನಿರಾಕರಣೆ

इतश्च जडं न कर्त्रित्याह -

प्रवृत्तेश्च ॥२-२-२॥

चेतनस्येति पूर्वत्रार्थात् प्रकृतमन्वेति । नानुमानमित्यस्ति । दर्शनादिति शेषः । पटादिसृष्टौ चेतनप्रवृत्तिदर्शनाच्च नानुमानं प्रधानं कर्त्रित्यर्थः । पटसृष्टिदृष्टान्तेन महदादिसृष्टावपि चेतनाधीनत्वानुमानं सुशकमिति भावः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚೇತನಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಅರ್ಥಾತ್ ಲಭ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪರಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. 'ನ ಅನುಮಾನಂ' ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. 'ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಪಟ ಮೊದಲಾದ ಸೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೇತನರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು. ಪಟಸೃಷ್ಟಿಯ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಚೇತನಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚೇತನಸ್ಯ ನ ಅನುಮಾನಂ ದರ್ಶನಾತ್' ಇಷ್ಟು ಪದಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅರ್ಥಾತ್ ಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾಗಿ 'ಚೇತನಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾತ್ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಚೇತನಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ನ ಅನುಮಾನಂ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಪಟಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಕರ್ತೃವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬುದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಚೇತನನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ?

(ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ)

तत्त्वप्रदीपे तु चेतनस्यापि निर्विकारस्य न प्रवृत्तिरित्यत आह -
प्रवृत्तेश्च । योऽहमनुभविता स एष कार्यमारभ इति चेतनस्य
प्रवृत्तेरनुभवादित्युक्तम् ।

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಕಾರರು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ - ಚೇತನನಾದರೂ ಕೂಡ ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರವೃತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಯಾವ

ನಾನು ಅನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೇನೋ, ಅಂಥ ನಾನೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದೇನೆ' ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಚೇತನನು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚೇತನನು ನಿರ್ವಿಕಾರನಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

जडत्वाच्च कर्तुं प्रधानमित्युक्तमाक्षिप्याह -

॥ पयोम्बुवच्चेत्तत्राऽपि ॥२-२-३॥

अपीत्यनेन चेतनप्रवृत्तेर्दर्शनादित्याकृष्यते । अनुमानं न कर्त्रित्यस्ति ।

ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಡವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ -

‘ಪಯೋಂಬುವಚ್ಚೇತ್ ತತ್ರಾಽಪಿ’

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಅಪಿ’ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ‘ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ದರ್ಶನಾತ್’ ಎಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ‘ಅನುಮಾನಂ ನ ಕರ್ತೃ’ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ.

यथा पयः क्षीरं स्वतो दध्यात्मना परिणमते । यथा वा जलं स्वतो गच्छति तथाऽनुमानं कर्त्री,

ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಾಲು ಯಾರೊಬ್ಬ ಚೇತನನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಮೊಸರಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಯಾರೊಬ್ಬರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ನೀರು ತಾನಾಗಿಯೇ ಹರಿಯುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ತನ್ನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಸಾಂಖ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹಾಲು ನೀರುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಈಶ್ವರನು ಬೇಕು

इति चेत् न । तत्रापि पयोम्बादावपीशाख्यचेतनप्रवृत्तेर्दर्शनात्
“एतेन ह वाव पयो मण्डं भवति । एतस्य वाऽक्षरस्य प्रशासने गार्गि
प्राच्यो नद्यः स्यन्दन्तः” इत्यादावित्यर्थः । ततश्च जडत्वं न व्यभिचारीति
भावः । स्वतः परिणामिपयः, अम्बु तु प्रवृत्तिमात्रे दृष्टान्त इति द्वयोक्तिः॥

ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಾಲು ನೀರುಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಎತನ ಹ ವಾವ ಪಯೋ ಮಂಡಂ ಭವತಿ' ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಹಾಲು ಮೊಸರಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. 'ಎತಸ್ಯ ವಾಽಕ್ಷರಸ್ಯ ಪ್ರಶಾಸನೇ ಗಾರ್ಗಿ ಪ್ರಾಚ್ಯೋ ನದಃ ಸ್ಯಂದಂತೇ' ಅಕ್ಷರನುಮಕನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕರ್ತೃವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾನಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವಿಕೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ವೃತ್ತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

अस्तु श्रुतिबलात्पयोम्बादावेवम् । अयस्कान्तादिरन्यस्तु दृष्टान्तः
स्यादित्यथ आह -

॥ व्यतिरेकानवस्थितेश्चानपेक्षत्वात् ॥२-२-४॥

प्रकृतेशोऽन्वेति । “न ऋते त्वत्क्रियते” इति श्रुत्येशव्यतिरेकेण
कस्यापि कर्मणोऽनवस्थानाच्च न कोऽपि दृष्टान्त इत्यनपेक्षत्वात् सद्भिरनाद
रणीयत्वादानुमानकर्तृत्वस्येत्यर्थः ।

ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಹಾಲು ಮತ್ತು ನೀರುಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಅವಶ್ಯಕ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸೋಣ. ಆದರೆ ಆಯಸ್ಕಾಂತ ಮೊದಲಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತವೆನ್ನಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು 'ವ್ಯತಿರೇಕಾನುವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಾನವೇಕ್ಷತ್ವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈಶ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. 'ವ್ಯತಿರೇಕಾನುವಸ್ಥಿತೇಃ', ವ್ಯತಿರೇಕ = 'ನ ಯತೇ ತತ್ತ್ವಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದೇ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆಯು, ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ = ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಜಡಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇಲ್ಲ. 'ಅನವೇಕ್ಷತ್ವತ್' = ಸಜ್ಜನರಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಾದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

यद्वाऽयस्कान्तादेरपि पूर्वैणैव निराससम्भवात् कैमुत्येनोक्तार्थं साधयति -व्यतिरेकेति । चेतनप्रवृत्तेरित्यस्ति । ईशव्यतिरेकेण चेतनप्रवृत्तेरप्यनव-स्थानान्नानुमानं स्वतः प्रवृत्तिमदिति किमु वाच्यमित्यर्थः । अप्रमाणकं प्रमाणविरुद्धं च तन्मतं नोपादेयमिति भावः ॥१॥

ಅಥವಾ ಆಯಸ್ಕಾಂತ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ನಿರಾಕರಣೆಗೋಸ್ಕರ ಈ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕೈಮುತ್ಯನ್ನಾಯದಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂಬುದರ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ 'ವ್ಯತಿರೇಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಚೇತನ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದೇ ಚೇತನಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಡಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಕೂಡಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬುದು ಕೈಮುತ್ಯನ್ನಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಡವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿದೆ ಎಂಬುದು ಅಪ್ರಮಾಣಕವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು 'ಯದ್ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯತಿರೇಕ = ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ = ಚೇತನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತಿಲ್ಲ, ಚ = ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೇನು ? 'ಅನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್' = ಅಪ್ರಮಾಣಕವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಉಪಾದೇಯವಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् – अन्यत्राभावाच्च न तृणादिवत् ॥

ಈಶ್ವರನ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದಚ್ಚೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಈಶ್ವರನು ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಸೇಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮತವೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈಶ್ವರನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥ - ತೃಣಾದಿವತ್ = ಪೃಥಿವಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಗೆ ಹೇಗೆ ಮಳೆಯು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಜನ್ಯವಾದ ಮಹತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣನಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಪಕ್ಷವು, ನ = ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾತ್ = ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ಜಗತ್ತೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಇರುವಿಕೆಗೂ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶ್ವರಲ್ಲಿ

ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम्—सेश्वरसांख्यमतं निराकरोति । यथा पृथिव्या एव पर्जन्यानुगृहीतं
तृणादिकमुत्पद्यते, एवं प्रधानादीश्वरानुगृहीतं जगदिति ॥

ಅನುವಾದ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃ. ದೇವರು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಗೌಣ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಳೆಯಿಂದ ಸಹಕಾರ ಪಡೆದ ಭೂಮಿಯು ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈಶ್ವರನ ಸಹಕಾರಪಡೆದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಮತ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತಮ್ = ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃ, ಈಶ್ವರನು ಗುಣಭೂತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು, ನಿರಾಕರೋತಿ = ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಯಥಾ = ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಏವ = ಭೂಮಿಯಿಂದಲೇ, ಪರ್ಜನ್ಯಾನುಗೃಹೀತಂ = ಮಳೆಯ ಸಹಕಾರ ಪಡೆದ, ತೃಣಾದಿಕಮ್ = ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸಹಜವಾಗಿ, ಉತ್ಪದ್ಯತೇ = ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ, ಏವಂ = ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಈಶ್ವರಾನುಗೃಹೀತಂ = ಈಶ್ವರ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆದ, ಪ್ರಧಾನಾತ್ = ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ, ಜಗತ್ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆಂಬುದಾಗಿ.

ಭಗವಂತನು ಮಳೆಯಂತೆ ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣನಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — अतो ब्रवीति —

॥ अन्यत्राभावाच्च न तृणादिवत् ॥१॥

ಅನುವಾದ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡಲು ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಳೆಯು ಸಹಕಾರಿ ಆದಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಯಲ್ಲ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆತಃ = ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ, ಬ್ರವೀತಿ = ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತೃಣಾದಿವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಜಗತ್ತು ಹುಲ್ಲಿನಂತೆ ಈಶ್ವರ ಮಳೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -

‘ಯಃ ಕಿञ್ಚಿಜ್ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಶ್ರೂಯತೇಽಪಿ ವಾ ।

ಅಂತರ್ದಿಶ್ಚ ತತ್ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಥಿತಃ ॥’

‘ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವೇದಮಾವಿರಾಸೀದ್, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಲಯಮಭ್ಯುಪೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮವಾಧಸ್ತಾದ್, ಬ್ರಹ್ಮವೋಪರಿಷ್ಠಾದ್, ಬ್ರಹ್ಮ ಮಧ್ಯತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವತಃ, ‘ಬ್ರಹ್ಮೇವೇದಂ ಸರ್ವಮ್’ (ಬೃ.೪.೫.೧) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯೋಽನ್ಯತ್ರ ಜಗತೋಽಭಾವಾತ್ ತೃಣಾದೀನಾಂ ಪರ್ಜನ್ಯವಜ್ಜಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮಿಶ್ವರಸ್ಯ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಇವೆಯೋ ಅಥವಾ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಒಳಗಿನಿಂದ ಹಾಗೂ ಹೊರಗಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಿರುವನು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವವನು ನಾರಾಯಣನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಪುರುಷನು.

ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತು ಉದ್ಭವವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲೆಡೆಯು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲದೆಯೂ ತುಂಬಿದ್ದಾನೆ.

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜಗತ್ತು ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆಯಲು ಮಳೆಯು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರ ಮಾಡುವಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯಚ್ಚ = ಯಾವ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಸಣ್ಣ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಶ್ರೋತ್ರತೇಽಪಿ ವಾ = ಕೇಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆಯೋ, ತತ್ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ = ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತು, ಇದರ ಅಂತಃ = ಒಳಗೂ, ಬಹಿಃ ಚ = ಹೊರಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ನಾರಾಯಣಃ = ಶ್ರೀಮನ್‌ನಾರಾಯಣನು, ವ್ಯಾಪ್ತಃ = ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಸ್ಥಿತಃ = ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇದಂ = ಈ ಜಗತ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಏವ = ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ, ಆವಿರಾಸೀತ್ = ಉದ್ಭವವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಣಿ = ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ, ಸ್ಥಿತಂ = ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯಂ = ಲಯವನ್ನು. ಅಭ್ಯುಷೈತಿ = ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಧಸ್ತಾತ್ = ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮನು, ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ = ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮನು. ಮಧ್ಯತಃ = ಜಗತ್ತಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಸರ್ವತಃ = ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಇದಂ ಸರ್ವಂ = ಈ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತು, ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ, ಅನ್ಯತ್ರ = ಭಗವಂತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಜಗತ್ಪೋಽಭಾವಾತ್ = ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ತೃಣಾದೀನಾಂ = ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ, ಪರ್ಜನ್ಯವತ್ = ಮಳೆಯಂತೆ, ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವ ಮಾತ್ರಂ = ಸಹಕಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವಿಕೆಯು, ಈಶ್ವರಸ್ಯ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ನ = ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿದವ ಈಶ್ವರ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् -

स एव भूयो निजवीर्यचोदितां स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीम् ।
अनामरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शास्तिकृत् ॥'

ಅನುವಾದ - ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡಲು ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಳೆಯು ಸಹಕಾರಿ ಆದಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಯಲ್ಲ. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆತಃ = ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ, ಬ್ರವೀತಿ = ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತ್ಯಜಾದಿವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ.

ಜಗತ್ತು ಹುಲ್ಲಿನಂತೆ ಈಶ್ವರ ಮಳೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -

‘ಯಃ ಕಿञ್ಚಿಜ್ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಶ್ರೂಯತೇಽಪಿ ವಾ ।

ಅಂತರ್ದಿಶ್ಚ ತತ್ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಥಿತಃ ॥’

‘ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವೇದಮಾವಿರಾಸೀದ್, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಲಯಮಭ್ಯುಪೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಧಸ್ತಾದ್, ಬ್ರಹ್ಮೈವೋಪರಿಷ್ಠಾದ್, ಬ್ರಹ್ಮ ಮಧ್ಯತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವತಃ, ‘ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಮ್’ (ಬೃ. ೪. ೫. ೧) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯೋಽನ್ಯತ್ರ ಜಗತೋಽಭಾವಾತ್ ತೃಣಾದೀನಾಂ ಪರ್ಜನ್ಯವಜ್ರಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮಿಶ್ರಸ್ಯ ।

ಅನುವಾದ - ಈ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಇವೆಯೋ ಅಥವಾ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಒಳಗಿನಿಂದ ಹಾಗೂ ಹೊರಗಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಿರುವನು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವವನು ನಾರಾಯಣನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಪುರುಷನು.

ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಈ ಜಗತ್ತು ಉದ್ಭವವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲೆಡೆಯು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲದೆಯೂ ತುಂಬಿದ್ದಾನೆ.

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜಗತ್ತು ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆಯಲು ಮಳೆಯು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರ ಮಾಡುವಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯಚ್ಚ = ಯಾವ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಸಣ್ಣ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆಯೋ, ಶ್ರೂಯತೇಽಪಿ ವಾ = ಕೇಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆಯೋ, ತತ್ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ = ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತು, ಇದರ ಅಂತಃ = ಒಳಗೂ, ಬಹಿಃ ಚ = ಹೊರಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ನಾರಾಯಣಃ = ಶ್ರೀಮನ್ ನಾರಾಯಣನು, ವ್ಯಾಪ್ಯ = ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಸ್ಥಿತಃ = ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇದಂ = ಈ ಜಗತ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಏವ = ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ, ಅವಿರಾಸೀತ್ = ಉದ್ಭವವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮಣಿ = ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ, ಸ್ಥಿತಂ = ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯಂ = ಲಯವನ್ನು. ಅಭ್ಯುಪೈತಿ = ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಧಸ್ತಾತ್ = ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮನು, ಉಪರಿಷ್ಠಾತ್ = ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮನು. ಮಧ್ಯತಃ = ಜಗತ್ತಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಸರ್ವತಃ = ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಇದಂ ಸರ್ವಂ = ಈ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತು, ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ, ಅನ್ಯತ್ರ = ಭಗವಂತನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಜಗತೋಽಭಾವಾತ್ = ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ತೃಣಾದೀನಾಂ = ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ, ಪರ್ಜನ್ಯವತ್ = ಮಳೆಯಂತೆ, ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವ ಮಾತ್ರಂ = ಸಹಕಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವಿಕೆಯು, ಈಶ್ವರಸ್ಯ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ನ = ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿದವ ಈಶ್ವರ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् -

स एव भूयो निजवीर्यचोदितां स्वजीवमायां प्रकृतिं सिसृक्षतीम् ।
अनामरूपात्मनि रूपनामनी विधित्समानोऽनुससार शास्तिकृत् ॥'

इति भागवते । 'द्रव्यं कर्म च कालश्च' इत्यादि च । चशब्देन
प्रकृतिसत्तादिप्रदत्तं चाङ्गीकृतम् ॥१॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
ब्रह्मसूत्रभाष्ये अन्यत्राभावाधिकरणम् ॥ २ ॥

ಅನುವಾದ - ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆದೇಶ ಮಾಡುವ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ರೂಪಗಳಲ್ಲದ ತನಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ತನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಬಂಧವನ್ನು ನೀಡುವ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ತೊಡಗಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯ, ಕರ್ಮ, ಕಾಲ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಭಾಗವತ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶಕ್ತಿ, ಸತ್ತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚ ಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಯಃ = ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಳಯಕಾಲ-
ದಲ್ಲಿದ್ದಾನೋ, ಸೃಜ = ಅವನೇ, ಭೂಯಃ = ಮತ್ತೆ, ಶಾಸ್ತಿಕೃತ್ =
ಜಗತ್ತಿನ ಶಾಸನ ಮಾಡುವ, ಸ ಏವ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ,
ಅನಾಮರೂಪಾತ್ಮನಿ = ನಾಮ ಮತ್ತು ರೂಪಗಳಿಲ್ಲದ ತನಗೆ
ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ, ರೂಪನಾಮನೀ = ಅರ್ಥ ಮತ್ತು
ಶಬ್ದ ಪ್ರಪಂಚಗಳನ್ನು, ವಿಧಿತ್ವಮಾನಃ = ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು
ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಂ = ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ಪ್ರೇರಿತವಾದ, ಸ್ವಜೀವಮಾಯಾಮ್ = ತನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ
ಬಂಧನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಸಿಸ್ತಕ್ಷೀಮ್ = ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ತೊಡಗಿದ,
ಪ್ರಕೃತಿಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು, ಅನುಸಾರ = ಅನುಸರಿಸಿದನು. ಇತಿ =
ಹೀಗೆ, ಭಾಗವತೇ = ಭಾಗವತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾಲಶ್ಚ = ದ್ರವ್ಯ ಕರ್ಮ ಕಾಲ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಇತ್ಯಾದಿಚ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಚ = ಶಬ್ದೇನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸತ್ತಾದಿ ಪ್ರದತ್ತಂ = ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು, ಅಂಗೀಕೃತಮ್ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

'ಬ್ರಹ್ಮವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಅನ್ಯತ್ರೇत्याದಿನಾ । ಬ್ರಹ್ಮನಿವ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಿತಿ ಗ್ರಾಹ್ಯಮ್ । ಅಬ್ರಿವ್ಯಾಸಾಯ:ಪಿಂಡೇ ಅಯಮಗ್ನಿರೀತಿವತ್ ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯಾಸಂ ಜಗತ್ ಬ್ರಹ್ಮವೇದಂ ಸರ್ವಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯುಚ್ಯತೇ ।

ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಆಯೋಗೋಲಕವನ್ನು ನೋಡಿ 'ಅಯಂ ಅಗ್ನಿಃ' 'ಇದು ಅಗ್ನಿ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು 'ಬ್ರಹ್ಮವೇದಂ ಸರ್ವಂ' 'ಈ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದೆ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಅಯಃಪಿಂಡವೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ. ಅಯಃಪಿಂಡದ ಒಳಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿ ಇದೆ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡ ತಿಳಿದಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ

ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಜಗತ್ತೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನೊಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

‘ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವೇನಾತ್ರ ಸರ್ವಗತ್ವಂ ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತಂ ನಾಕಾಶಸ್ಯೇವ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಥಿತಿಮಾತ್ರಮ್ । ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವಾದೀಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಸತ್ತಾಪ್ರದತ್ವಂ ತತ್ತಚ್ಚತುಪ್ರದೋಧಕತ್ವಮ್ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಚ್ಛೇತಿ ಸ್ವಗತೇನ ಚ ಶಬ್ದೇನ ಸುಚಿತಮ್ । ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ‘ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತ’ಮಿತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕೃತಿಶಕ್ತುಪ್ರದೋಧಕತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ।

ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶವು ಸರ್ವಗತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಕೇವಲ ಇರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ‘ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ’ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾದಿಪ್ರದನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದ್ಬೋಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ‘ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಚ್ಛ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಪ್ರಮೇಯವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ‘ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಮ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದ್ಬೋಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ‘ದ್ರವ್ಯ’ಪದದ ಅರ್ಥ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ‘ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾಲಶ್ಚ ಸ್ವಭಾವೋ ಜೀವ ಏವ ಚ । ಯದನುಗ್ರಹತಃ ಸಂತಿ ನ ಸಂತಿ ಯದಪೇಕ್ಷಯಾ’ ಇತ್ಯನೇನ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಸತ್ತಾಪ್ರದತ್ವಮುಚ್ಯತೇ । ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದೇನ ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತಾ ಪ್ರಕೃತಿರೂಚ್ಯತೇ । एवं ನಿಯತಾನಿಯತಜಗನ್ನಿಬಂಧನವಾದಿವಾದಗಮಾತ್ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ತುಣಾದಿಕಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಪರ್ಜನ್ಯವಜ್ಜಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

‘ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾಲಶ್ಚ ಸ್ವಭಾವೋ ಜೀವ ಏವ ಚ |

ಯದನುಗ್ರಹತಃ ಸಂತಿ ನ ಸಂತಿ ಯದುಪೇಕ್ಷಯಾ ||

ಪ್ರಕೃತಿ, ಕರ್ಮ, ಕಾಲ, ಸ್ವಭಾವ, ಜೀವ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ, ಅವನ ಅನುಗ್ರಹ ತಪ್ಪಿದರೆ ಇಲ್ಲದವುಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ನೆಲೆಸಿ, ಸತ್ತಾದಿಪ್ರದನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ತೃಣಾದಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಳೆಯು ಹೇಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯಬಾರದು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನಿರೀಶ್ವರ ನಿರಾಕೃತೇ ಸಾಙ್ಖ್ಯೇ ಸಾಙ್ಖ್ಯ ಏವ ಸೇಶ್ವರೋ ಬ್ರೂತೇ | ಯದಿ
ನ ಕೇವಲಾದಚೇತನಾದುತ್ಪತ್ತಿರೂಪಪತ್ತಿಮತೀ, ಅಸ್ತು ತರ್ಹಿ ತೃಣಾದೌ ಪಜನ್ಯವಜ್ಜಗಜ್ಜನ್ಮ-
ನೀಶ್ವರಸ್ಯಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮಿತಿ |

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಆ
ಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲೇ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ - ಕೇವಲ ಜಡದಿಂದ
ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕೂಡದಿದ್ದರೆ ಬೇಡ. ಹುಲ್ಲಿನ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಗೆ ಮಳೆಯು ಸಹಕಾರಿಯಾದಂತೆ

ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಗೆ ಈಶ್ವರನು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈಗ ಜಡದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೇಳಲು ಏನು ಆತಂಕ ?

ಸಿದ್ಧಾಂತ

ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಯಾರಿಂದ ತಾನೇ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ ?

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅतो ब्रूते - अन्यत्राभावाच्च न तृणादिवत् । “अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः” । तत्सर्वं देशतः कालतो गुणतः शक्तितश्च व्याप्य स्थितः । अन्तर्बहिश्च तद्देशे तद्रहितदेशे च व्याप्तस्तत्काले तद्रहिते काले च तद्रूतैस्तदभूतैर्गुणैः शक्तिभिश्च युक्तः । “ब्रह्मैवेदं सर्वम्” इति सर्वस्य तदधीनत्वात् । ‘तदधीनत्वादर्थवत्’ इत्यादेः । “सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः” इत्यादेश्च ।

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ 'ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತೃಣಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. 'ಅಂತರ್ಬಹಿಶ್ಚ ತತ್ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಥಿತಃ' ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಳಹೊರಗೆ, ಆ ನಾರಾಯಣನು ತುಂಬಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಆ ನಾರಾಯಣನು ಎಲ್ಲ ದೇಶದಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಣದಿಂದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ದೇಶದ ಒಳಹೊರಗೆ ಆ ದೇಶವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೂ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಈ ಕಾಲವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳನ್ನು ಮೀರಿಯೂ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಂಥವನು ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಪಬೃಂಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸಕಲವೂ ಅವನ ಅಧೀನ ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ. 'ತದಧೀನತ್ವಾತ್ ಅರ್ಥವತ್' 'ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಇದನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಸರ್ವಂ ಸಮಾಪ್ನೋಷಿ ತತೋಽಸಿ ಸರ್ವಃ' 'ಎಲ್ಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಎನಿಸಿರುವಿ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽನ್ಯತ್ರ ಜಗತ: ಸೃಷ್ಟಾದೇ: ತच्छಕ್ತೇಶ್ವಾಭಾವಾನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವ-
ಮಾತ್ರಂ ತಸ್ಯ । किन्तु जगदुत्पादकत्वादिकमुपादानादिशक्तिप्रदत्वं चास्तीति ।

॥ इत्यन्त्राभावाधिकरणम् ॥

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಅನ್ಯತ್ರ = ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆಗದು. ಅಂಥ ಶಕ್ತಿಯು ಆ ಜಗತ್ತಿಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರ ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಜಗತ್ತನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अधिकरणार्थं दर्शयति - सेश्वरेति ॥ अत एवात्र
विष्णोः स्वतन्त्रकर्तृत्वे सेश्वरसाङ्ख्यसमयविरोधनिरासादस्ति शास्त्रादिसङ्गतिः।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು 'ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ-
ಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - अन्यत्राभावाच्च न तृणादिवत् ॥१॥ त एवेत्युक्तं व्यनक्ति ॥
अत्रेति ॥ कर्तृत्वस्य परसंमतत्वात्स्वतन्त्रेत्युक्तम्।

‘ಆತ ಏವ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ‘ಆತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ‘ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಗುಣಭರಿತನಾದ ಈಶ್ವರ ವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ನಿರೀಶ್ವರವಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಮತದ ಜೊತೆ ಇದನ್ನು ಸೇರಿಸಿಲ್ಲ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಸಂತಯಗಳು

तत्त्वप्रकाशिका - स्वातन्त्र्येण जगत्कर्तेश्वर इति निगदितम् । तस्य च साङ्ख्यसमयविरोधे लक्षणानुपपत्तिः स्यात् इत्यवश्यं निरसनीयः । तद्वरेः स्वातन्त्र्येण जगत्कारणत्वं विषयः । युक्तमयुक्तं वेति संशयः । मतविमतिः सन्देहबीजम् ।

ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಈ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನ

ಲಕ್ಷಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ವಿಷ್ಣುವು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ? ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹ. ಮತಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೈಮತ್ಯವೇ ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಾಹಕ

तत्त्वप्रकाशिका - पूर्वपक्षयति - यथेति ॥ नेश्वरस्य स्वतन्त्रकर्तृत्वं युक्तम्। प्रधानादेव जगदुत्पत्तेः सम्भवात् । न चाचेतनस्य स्वतः प्रवृत्त्यनुपपत्तिरित्युक्तमेवेति वाच्यम् । प्रधानादेव जगदुत्पत्तावीश्वरस्यानु-
ग्राहकत्वाभ्युपगमात् ।

ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಈಶ್ವರನೇಕೆ ಬೇಕು. ಆಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ.

भावदीपः - पूर्वोक्तदोषास्पृष्टतोक्तिपरतया भाष्यमवतार्य व्याचष्टे॥ न चेति ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವರಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಸಮೋತ್ತಮಿಗೆ ಮಳೆಯಂತೆ ಈಶ್ವರನು

तत्त्वप्रकाशिका - यथा खलु पृथिव्येव तृणादिकार्याणां प्रधानं कारणं पर्जन्यानुग्रहेण चोत्पादयति । तथा प्रधानस्यैव प्राधान्यमीश्वरस्त्वनु-
ग्राहकमात्रमिति न तस्य स्वातन्त्र्येण जगत्कारणत्वलक्षणं युक्तमिति भावः ।

ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಸಸ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಭೂಮಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ. ಮಳೆಯು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಧಾನವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣ. ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯೇ ತೃಣಾದಿವದಿತಿ ಸೂತ್ರಾಂಶಾನುರೋಧೇನ ದೃಶ್ಯಾಂತೇ ದಾರ್ಶನಿಕೇ ಚ ಕಾರ್ಯಮಾತ್ರೇ ಪರ್ಜನ್ಯಾಘನುಗ್ರಹೋಕ್ತಾವಪಿ ಕಾರಣೇಽಪಿ ತದನುಗ್ರಹೋ ಧ್ಯೇಯಃ ಸೌತ್ರಚಿಶಬ್ದವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ತಸ್ಯೇತಿ ಭಾವೇನ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರಭಯತ್ರಾನುಗ್ರಹಾನ್ವಯಾಯ ಪರ್ಜನ್ಯಾನುಗ್ರಹೀತಾನಾಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಪರ್ಜನ್ಯಾನುಗ್ರಹೇಣೇತಿ ಇಶ್ವರಸ್ತದನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರಮಿತಿ ಚೋಕ್ತಮ್ ||

'ತೃಣಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ - ದೃಷ್ಟಾಂತವೆನಿಸಿದ ತೃಣದಲ್ಲಿ ದಾಷ್ಟಾಂತವೆನಿಸಿದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪರ್ಜನ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹ ಹಾಗೂ ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಕಾರಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ತದನುಗ್ರಹವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪರ್ಜನ್ಯಾನುಗ್ರಹೇಣ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಈಶ್ವರಸ್ತು ಅನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರಮ್' ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪರ್ಜನ್ಯಾನುಗ್ರಹೇಣ' ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕದಲ್ಲಿ 'ಈಶ್ವರಃ ಅನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರಮ್' ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ಈ ಎರಡುಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಳೆಯು ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ವಿಷಯ. ಆದರೆ ಇದೇ ಮಳೆಯು ಕಾರಣವಾದ ಭೂಮಿಗೂ ಕೂಡ ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ವಿಷಯ. ಇದರ ಜೊತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ'ಶಬ್ದದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇದ್ದು, ಅವುಗಳ ಸತ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ, ಅವುಗಳ ಸತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿಯಲ್ಲ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಿದ್ಧಾಂತಪತ್ಸೂತ್ರಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚಛೇ || ಅತ ಇತಿ ||
ಯುಕ್ತಮೇವ ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯೇಣ ನ ತು ಯಥಾ ತೃಣಾದೀನಾಂ ಪರ್ಜನ್ಯೋಽನು-
ಗ್ರಾಹಕಸ್ತಥಾಽನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮ್ । ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸತ್ತಾದಿಪ್ರದಾನಾಯ
ಸರ್ವಗತತ್ವೋಕ್ತೇರೀಶ್ವರಪ್ರೇರಣಾಮನ್ತರೇಣ ಕಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುನಃ ಸತ್ತವ್ಯಸ್ಯೈವಾಭಾವಾತ್ ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಹೊರತಾಗಿ ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಮಳೆಯ ನೀರು ಸಹಕಾರಿಯಾದಂತೆ ವಿಷ್ಣು ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಭಗವಂತನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಆಕಾಂಕ್ಷಿತಂ ಪೂರ್ಯನ್ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮೇಣ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚಛೇ || ಯುಕ್ತಮೇವೇತಿ ||
ತೃಣಾದೀನಾಮಿತ್ಯಾದೀರ್ದೇಶೋ ನ ತ್ವಿತೀಯಾದಿಃ । ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿದಿತೀಯಾದಿಸರ್ವಗತತ್ವಶ್ಚೈತೀಯೋಕ್ತಃ
ಪ್ರಕೃತೋಪಯೋಗಾಯೋಕ್ತಮ್ || ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸತ್ತಾದಿಪ್ರದಾನಾಯೇತಿ || ಅತ್ತಲ್ಲಾಭೋಽಗ್ರೇ ವ್ಯಕ್ತಃ ।
ಶ್ರುತಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಾರ್ಥಃ || ಸರ್ವಗತತ್ವೋಕ್ತೇರಿತಿ || ಅನ್ಯತ್ರೇತ್ಯಾದೇಃ ಅನ್ಯತ್ರಾನ್ಯಾಧೀನತ್ವೇನ
ರಾಜ್ಞಿ ರಾಷ್ಟ್ರಮಿತಿವತ್ । ಇಶ್ವರಪ್ರೇರಣಾಮನ್ತರೇಣೇತ್ಯಾದೀರ್ದೇಶಃ ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅತಃ ಬ್ರವೀತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲ ಆಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದದ್ದನ್ನು ಪೂರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು 'ಯುಕ್ತಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ತೃಣಾದೀನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ನತು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಗತತ್ವಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು 'ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಸತ್ತಾದಿಪ್ರದಾನಾಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಲಾಭವು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು 'ಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾವಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. 'ಸರ್ವಗತತ್ವೋಕ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಗೆ ಹೀಗೆರ್ಥ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನ್ಯತ್ರ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಡೆ ಜಗತ್ತು ಅಭಾವಾತ್ = ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೇಗೆ ರಾಜನಲ್ಲಿ 'ರಾಷ್ಟ್ರಮ್' ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜಗತ್ತಿಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ತಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈಶ್ವರಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ಜಗತ್ತು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಸಾಂಖ್ಯರು ಅನುಗ್ರಾಹಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು ಜಲದಾನಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಉಪಕಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವವನ್ನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಒಪ್ಪಬಾರದೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಗುರ್ವರ್ಥದೀಪಿಕಾ)

ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವಾಗ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿದ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವವೆಂದರೆ ಫಲೋಪಕಾರಿರಿಂಗತ್ವರೂಪವಾದದ್ದು ಹೊರತು ಸಾಧನೋಪಕಾರಿರೂಪವಾದದ್ದು ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯ ಸಹಕಾರಿವುಳ್ಳದ್ದು ಹುಲ್ಲು. ಈಶ್ವರನ ಸಹಕಾರಿವುಳ್ಳದ್ದು ಜಗತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸತ್ತಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಕಾರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಹಿ 'ಯದಧೀನಂ ಯಸ್ಯ ಸತ್ತಾದಿ' ತತ್ತಸ್ಯಾನುಗ್ರಾಹಕಮಾತ್ರಮಿತಿ ಭಾವಃ । 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಮ್' ಇತಿ ತದಧೀನಾಃ ಸತ್ತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ । ನ ಕೇವಲಂ ಕಾರ್ಯಸ್ಯೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಾನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಂ ತಸ್ಯ ಕಿಂತು ಸರ್ವಕಾರಣತ್ವೇನಾಭ್ಯುಪಗತ-ಪ್ರಕೃತಿಸತ್ತಾದೇರಪಿ ತದಧೀನತ್ವಮ್ । ಅತಃ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಮಿತಿ ಸಪ್ರಮಾಣಕಂ ಸ್ತಾಕ್ಷರಾರ್ಥಮಾಹ - ಸ ಇತಿ ॥

ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ 'ಸತ್ತಾ' ಮೊದಲಾದವು ಯಾರ ಅಧೀನವೋ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಭಗವದಧೀನವೆಂದು

ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಕೇವಲ ಜಗತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ ಅನುಗ್ರಾಹಕವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಸರ್ವಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸತ್ತಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವೇ ಆಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು 'ಸಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ತದಧೀನಾ ಸತ್ತೇತಿ || 'ಯದಧೀನಾ ಯಸ್ಯ ಸತ್ತಾ ತತ್ತದಿತ್ಯೇವ ಭಂಯತೇ' ಇತ್ಯುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ | ಸ ಏವೇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯ ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಿತ್ಯಾಹ- ನ ಕೇವಲಮಿತಿ || ಸತ್ತಾಪ್ರದತ್ವಂ ಚೇತಿ ಚಶಬ್ದಾರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿರಿಯಂ ಭಾಷ್ಯಪದಮೇವಾನುವದತಿ || ನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮಿತಿ || ನಸಮಾಸೇನ ಸಮಸ್ತಮೇತತ್ಪದಮ್ | ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರವಿರೋಧೀತ್ಯರ್ಥಃ || ತದಧೀನತ್ವಮಿತಿ || ನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮಿತ್ಯನುಷಙ್ಗಃ ||

'ತದಧೀನಾ ಸತ್ತಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಯದಧೀನಾ ಯಸ್ಯ ಸತ್ತಾ ತತ್ತದಿತ್ಯೇವ ಭಂಯತೇ' ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದ ಇರುವಿಕೆಯು ಯಾರ ಅಧೀನವೋ, ಆ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅದೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಜಗತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ.

'ಸ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ನ ಕೇವಲಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾಪದಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಚಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದವನ್ನೇ 'ನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವ ಮಾತ್ರಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮ್' ಎಂಬುದು ಸಮಸ್ತ ಪದವಾಗಿದೆ. ಇದು ನ ಸಮಾಸವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. 'ತದಧೀನತ್ವಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಬೇಕು.

ಭಾಗವತವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'ಸ ಏವ' ಇತಿ ಹರ್ಯಧೀನೋದ್ವಿಧತ್ವಂ ಪ್ರಕೃತೇಽಪ್ಯತೇ | ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ತದಧೀನಸತ್ತವಮ್ | ಸ್ವಜೀವಮಾಪಾಂ ಸ್ವಾಧೀನಾಂ ಜೀವಬನ್ಧಿಕಾಮ್ |

ಸಿಸ್ತುಕ್ಷಿತಿಂ ಸರ್ಜನೋನ್ಮುಖೀಮ್ | ಆತ್ಮನಿ ಆತ್ಮಾಧಾರತ್ವೇನ | ಚಕ್ಷುಷ್ಯೇನ ಸೂಚಿತಮಿತಿ
ಶ್ಲೋಕಃ | ಅತಃ ಸೇಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯಮತಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನಾವಿರೋಧಾಬುಕ್ತಂ ಹೇರ್ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತಿ
ಸಿದ್ಧಮ್ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯಂತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್ ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಭಾಗವತದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ 'ಸ ಎವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು
ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. 'ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ
ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತಾವು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

'ಸ್ವಜೀವಮಾಯಾಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಅಧೀನವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಬಂಧಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ
ಎಂದರ್ಥ. 'ಸಿಸ್ತುಕ್ಷಿತಿಂ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಉನ್ಮುಖವಾಗಿ ಎಂದು 'ಆತ್ಮನಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ
ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು
ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಶೇಷಪೂರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಕೂಡ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿರೋಧವು
ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ
ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಾರಣ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯಂತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ||

ಭಾವದೀಪಃ - ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರೇತಿ || ಚಶಬ್ದರೂಪೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ನ ಕೇವಲಮ
ನ್ಯಕ್ಷಾಭಾವಾದಿತ್ಯನೇನೋಕ್ತಂ ಕಾರ್ಯಸ್ಯೇಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಮೇಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯೋಕ್ತಸ್ಯಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ
ವಿರೋಧಿ ಕಿಂ ತು ಸ ಏವೇತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಂ ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದಸೂಚಿತಂ ಸರ್ವಹೇತುಭೂತ-
ಪ್ರಕೃತಿಸತ್ತಾದೇಶಿಶ್ವರಾಧೀನತ್ವಮಪಿ ವಿರೋಧೀತ್ಯರ್ಥಃ || **ಸೂಚಿತಮಿತಿತಿ ||** ತಥಾ ಚ

ಪ್ರಕೃತಿಸತ್ತಾದಿಪ್ರದತ್ವಂ ಚಾಜ್ಞಿಕೃತಂ ಸೂತ್ರಕೃತೇತಿ ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದೇನ ಸೂಚಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ಇತಿ ಭಾವಃ ||
ಅತ ಇತಿ || ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾಧೀನತ್ವಾವೇದಕಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿವಿರೋಧಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಇತಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ ||

'ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರ' ಎಂದರೆ ಚಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಸೂತ್ರದ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅನ್ಯತ್ರ ಜಗತೋಭಾವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದ ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹಕತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನ ಈ ಅನುಗ್ರಹಕತ್ವಕ್ಕೆ 'ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಮಾತ್ರ ವಿರೋಧ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದಲ್ಲ. 'ಸ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಸತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಪ್ರತೀತಿಗಳು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ವಿರೋಧ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

'ಸೂಚಿತಮ್' ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನೇ ಸತ್ಪಾದಿಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲವೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ-ಸ್್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು ಹುಲ್ಲಿನ ಉತ್ತತ್ತಿಗೆ ಮಳೆಯು ಹೇಗೆ ಸಹಕಾರಿಕಾರಣವೋ, ಅದರಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ತತ್ತಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇದು ತಪ್ಪು. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜಗತ್ತು ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಹಕನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಆ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚದ ಒಳಗಡೆ ನಿಂತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

'ಚ'ಶಬ್ದದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಂತು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದಲ್ಲ.

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಯಾವ ಪ್ರಕೃತಿ ಇದೆಯೋ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನೇ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಚಾರ. ಸೇಶ್ವರನಾಂಖನು ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವು ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ವಿರೋಧಿಯಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ವಿರೋಧಿಯಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಪರ್ಜನ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹವಲ್ಲ. ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಪರ್ಜನ್ಯನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಾಹಕನಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಅನುಗ್ರಾಹಕನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು 'ತೃಣಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹಾಗೂ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು.
- * ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆನ್ನಲು ಈ ವ್ಯಾಪ್ತವು ಹೇಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು 'ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ' ಎಂಬ ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಭಗವಂತನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ

ಸತ್ಯಾ, ಪ್ರತೀತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಗತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಸಮರ್ಥನೆ ಅತ್ಯಂತ ರೋಚಕವಾಗಿದೆ.

* 'ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತಿಳಿಸಲು ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಲು 'ನ ಕೇವಲಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದೆ.

* 'ನಾನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಂ' ಎಂಬುದು ಸಮಸ್ತ ಪದವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

* ಸಾಂಖ್ಯರ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಸತ್ಪಾದಿಪ್ರದತ್ವವೂ ಕೂಡ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣಮ್ - ೨

ಈಶ್ವರನು ಅಪ್ರಧಾನ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಧಾನ

ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತೃಣಾದಿವತ್ ॥೨-೨-೫॥

ಅತ್ರ “ನ ಕೃತ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇರ್ಗುಣಭೂತೇಶಪರತ್ವಸಮ್ಮವಾಚ್ಚ ಮೇ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದೋಷ ಇತಿ
ಪೂರ್ವಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತಮಿತಿಗುಣಕಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃಮತಂ ನಿರಸ್ಯತೇ ।

‘ನ ಋತೇ ತತ್ಕೃತಯತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಹೊರಟಿದೆ. ಈಶ್ವರನು ಅಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯಿಕದೇಶಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಈ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ‘ನ ಋತೇ ತತ್ಕೃತಯತೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದವರಿಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಿಕದೇಶಿಗಳು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಅವನು ಮುಖ್ಯವಾದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃವಲ್ಲ. ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ

ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ನ ಯತೇ ತತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿವಾದವೂ ಕೂಡ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಸಾಂಖ್ಯಿಕದೇಶಿಗಳ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ.

ईशः प्रकृतस्तत्सृज्यं जगच्च । चोऽनुक्तसमुच्चये । अन्यत्र ईशादन्याधारत्वेन जगतोऽभावात् तत्प्रेरणां विना कस्यापि कार्यस्य सत्त्वाभावादिति यावत् । चशब्दात् प्रकृत्यादिकारणसत्तादेरपीशायत्तत्वाच्च । तृणादीनां पर्जन्य इव नेशोऽनुग्राहकमात्रं किन्तु सर्वस्वतन्त्र एवेत्यर्थः । न हि यदधीनं यत्सत्तादि तत्पानुग्राहकमात्रमिति भावः । भाष्योक्तश्रुत्यादिना हेतुः सिद्ध इति ध्येयम् । अन्यानधीनत्वेशाधीनत्वयोर्लाभायैवं विन्यासः ॥२॥

ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅವನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸೃಷ್ಟಿ ಜಗತ್ತು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಚಶಬ್ದವು ಅನುಕ್ರವಾದದ್ದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗೆ - ಅನ್ಯತ್ರ = ಈಶ್ವರನಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೊಂದು ಆಧಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥವು, ಅಭಾವಾತ್ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಚ'ಶಬ್ದದಿಂದ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಈಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂದು. ನ ತ್ಯಜಾದಿವತ್ = ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಳೆಯು ಹೇಗೆ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಸರ್ವತಂತ್ರಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವಾದಿಗಳು ಯಾರ ಅಧೀನವೋ, ಅವನು ಆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಷ್ಟೇ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇತುವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧೀನವಾಗಿಲ್ಲ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದರ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನೇ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ಸಂಭವಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಇರುವುದೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನೇ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನೇ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. 'ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್ ಜಗತ್ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಉಪನಿಷತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನೇ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವೇದ ಆವಿರಾಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನೇ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇತುವಿದ್ದಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् – अभ्युपगमेऽप्यर्थाभावात् ॥

ಚಾರ್ವಾಕ ತನ್ನ ವಾದವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ತನ್ನ ವಾದವು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- 'ನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಚಾರ್ವಾಕರು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ತಮ್ಮ ಮತವು ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ವಾಪಕವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅವನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕನ ಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವಾಯಿತು.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದವನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೇಕೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಲೋಕಾಯತಿಕಪಟಂ ನಿರಾಕರೋತಿ -

॥ ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ॥೧॥

ಯಸ್ಯ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ ನ ಸ್ತಸ್ತತ್ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ? ಅತಃ
ಸ್ವವ್ಯಾಹತೇವೋಪೇಕ್ಷ್ಯಃ ॥೨॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೩ ॥

ಅನುವಾದ - ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ.

ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಿಲ್ಲವೋ ಅಂಥ ಚಾರ್ವಾಕಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮತವು ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಚಾರ್ವಾಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ. ಲೋಕಾಯತಿಕಪಟಂ = ಚಾರ್ವಾಕನ ಪಕ್ಷವನ್ನು, ನಿರಾಕರೋತಿ = ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ದಾರ್ಶನಿಕನಿಗೆ, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ = ಪುಣ್ಯ ಹಾಗೂ ಪಾಪಗಳು, ನ ಸ್ತಃ = ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತತಃಸಿದ್ಧಾಂತೇ = ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ = ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ, ಅತಃ = ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವವ್ಯಾಹತೇಃ = ನನ್ನ ತಾಯಿ ಬಂಜೆ ಎಂಬಂತೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿ ಎಂಬ ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಃ = ಈ ಮತವು ಉಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿದೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಚಾರ್ವಾಕನ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈಕಪ್ರಮಾಣವಾದಿನೋ ಜಗದನಿತ್ಯಂ ಮನ್ಯಮಾನಸ್ಯ
ಲೋಕಾಯತಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನರಹಿತವಾದುದುಪೇಕ್ಷಣೀಯಮ್ । ತಯಾಹಿ -
ಘಟಾದೇವತಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಿತ್ವೇನ ಜ್ಞಾನಾನುಪಯೋಗಾನ್ವಿತಸ್ಯ ವಿಷಯಃ । ಧರ್ಮದೀನಗ್ರಹೀಕಾರಾತ್
ನ ಸೋಽಪಿ ವಿಷಯೋ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ।

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಜಗತ್ತು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಚಾರ್ವಾಕನು
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇಂಥವನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನರಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾಸೀನಕ್ಕೆ
ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಘಟಾದಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು
ತಿಳಿಸುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಉದ್ದೇಶವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಧರ್ಮಾದಿಗಳೇ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಬೇಕು.
ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಚಾರ್ವಾಕನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಸಮಯವೇ ಇಲ್ಲದವನು ಸಮಯ ಎನಿಸಲಾಗರ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಧರ್ಮನಿವೃತ್ತಿರ್ಯಥಾ ಚ ಲೋಕಾಯಾಸನಿವೃತ್ತಿಃ
ಧರ್ಮಾಭಿವಾದಸ್ಯ ಲೋಕೋಪಕಾರಃ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ ನ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಧರ್ಮಾಭಿವಾದಜ್ಞಾನೇ
ಪರಸ್ಪರಾರ್ಹಿಸಾದಿನಾ ಅಪಕಾರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ । ನ ಚ ಲೋಕೋಪಕಾರೇಣ ಚಾರ್ವಾಕಸ್ಯ
ಪ್ರಯೋಜನಮ್ । ಅದೃಶ್ಯಭಾವಾತ್ । ಅತಃ ಧರ್ಮಾಭಿವಾದಂ ವದತ ಸ್ವಸಮಯಸ್ಯಾನರ್ಥಕ್ಯ-
ಮಗ್ರಹೀತಮೇವೇತಿ ನಾಸೌ ಸಮಯೀತ್ಯೇತತ್ಪ್ರತಿಪಾದಯತಿ - ಲೋಕೇತ್ಯಾದಿನಾ॥

ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಧರ್ಮಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಕವು ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದೆ. ಈ ಕಷ್ಟದ ಪರಿಹಾರ
ಮಾಡುವುದೇ ನಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಲೋಕವು
ಕಷ್ಟಪಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಲೋಕೋಪಕಾರವೇ ಚಾರ್ವಾಕರ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ
ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ?

ಇದು ತಪ್ಪು. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ ಬಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲೆಡೆ ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸೆಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಜನರಿಗೆ ಅಪಕಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಲೋಕೋಪಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕನಿಗೆ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಅದೃಷ್ಟವನ್ನಂತೂ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕನು ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಮಯವೇ ಇಲ್ಲದ ಇವನು ಸಮಯೀ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರ. ಇದನ್ನೇ 'ಲೋಕಾಯತಿಕಪಕ್ಷಂ ನಿರಾಕರೋತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಚಾರ್ವಾಕನ ನಿರಾಕರಣೆ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನಿರೀಶ್ವರನಿರಾಸಪ್ರಸ್ತಾವೇ ತದನತಿವಿಪ್ರಕೃತ್ವಾಹ್ಲೋಕಾಯತಿಕಪಕ್ಷೋ ನಿರಸ್ಯತೇ । ಸೇಶ್ವರಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಸಾಕ್ಷಯತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾದಂತರಾ ತಂ ಚಾಮುಂ ಚ ನಿರಾಕೃತಃ । ನ ಚ ತದೀಶ್ವರಸ್ಯೇಶ್ವರತ್ವಮ್ । ಅನುಗ್ರಹಮಾತ್ರಶಕ್ತಿಮತ್ವೇನಾಸ್ವಾತನ್ಯಾತ್ । ಅವ್ಯಾಪ್ತವಾಚ ಕೇಶಾಶ್ಚಿತ್ತಬ್ಧ್ಯಾನಾಮ್ । ಅತೌ ನಿರಾಕರತವ್ಯೋಽಸೌ ।

ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗೆ ಹತ್ತಿರನಾದ ಚಾರ್ವಾಕನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನನ್ನು ಹಾಗೂ ಚಾರ್ವಾಕನನ್ನು ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು ಹಾಗೂ ಇವನು ಒಂದಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಂಖ್ಯತ್ವಧರ್ಮವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಅವರಲ್ಲೇ ಕೆಲವರು ಇಂಥ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಚಾರ್ವಾಕರನ್ನು ಏಕೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ನಿರೀಶ್ವರಮತವೇ ಆದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಹಾಗೂ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರರಂತೆಯೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅವರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕಶಕ್ತಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವನು ವ್ಯಾಪ್ತನಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಲ್ಲೇ ಸೇರುತ್ತಾರೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಚಾರ್ವಾಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸ್ತುತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - स्वतन्त्रं सर्वशक्तिं सर्वव्याप्तमीशं विदुषां न चानीश्वरवादिभ्य ईश्वरमनीश्वरं वदतामतिशैष्ट्यमस्ति। अश्रोत्रियत्वं च सपङ्क्तीनां व्यञ्जयितुरन्तराले बहिःश्वरस्योपालम्भस्सभ्यानां सारस्यमाधत्ते । गुणोपसंहारपादे समयनिराकरण मनवसुरदुःस्थं च ।

ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತನಾದ, ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಈ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಮತವು ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಅರ್ಹವೇ ಆಗಿದೆ. ಅನೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಈ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಶ್ರೋತ್ರಿಯರು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭ್ರಷ್ಟನು ಆಗಮಿಸಿದರೆ ಅವನನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಭ್ಯರು ಸಮಂಜಸವಾದದ್ದೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೋ,

ಅದರಂತೆ. ಚಾರ್ವಕಮತನಿರಾಸವು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮಯದ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನು, ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತನೂ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಅರ್ಹನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂಥ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಯಾವುದೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. (ಅತಿಶೈಷ್ಟ್ಯಂ = ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ) ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವನನ್ನು ಅನೀಶ್ವರನೆಂದು ಅಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಸ್ತಿತ್ವವಾದದಲ್ಲಿ ಇವನ ಮತವು ಪರ್ಯವಸಾನ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಈಶ್ವರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ನಮ್ಮ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಕುಳಿತಿರುವ ಈ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಗಳು ಶ್ರೋತ್ರೀಯರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಶ್ರೋತ್ರೀಯರಾದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನರ್ಹರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗೆ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೇ ಅಪಾಂಕ್ಷೇಯರೆಂದು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಬ್ಬ ಭ್ರಷ್ಟನು ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಆಗಮಿಸಿದಾಗ ಅವನನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಈ ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಸಜ್ಜನರು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವೆಂದು ಹೇಗೆ ಆದರಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಸಮಯಿಗಳು ಆಶ್ರೋತ್ರೀಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ನಡುವೆ ಭ್ರಷ್ಟನಂತೆ (ಬಹಿಷ್ಠನಂತೆ) ಇರುವ ಚಾರ್ವಕನ ನಿರಾಕರಣೆಯೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಜನರಿಗೆ ಸಮಂಜಸವೆಂದೇ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳು ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ತೃತೀಯಪಾದವನ್ನು ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಪಾದ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ-ಪಾದದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಸಮನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಸಮಯ-ನಿರಾಕರಣೆಯು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ದ್ವಿತೀಯಪಾದ ಎನಿಸಿದ ಈ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಕಮತನಿರಾಕರಣೆಯು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ - ಮುದ್ರಿತಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಂ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ ಈಶಂ ವಿದುಷಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಸಂದರ್ಭವಿದೆ. ಆದರೆ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಹೀಗೆ ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಕಠಿಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

'ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಂ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತಂ ಈಶಂ ವಿದುಷಾ' ಎಂದು ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಿ ದಂಡವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.^(೧)

ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अभ्युपगमेऽप्यर्थाभावात् । यस्य धर्माधर्मौ तत्फलं च स्वर्गनिरयनिश्चेयसादि नास्ति प्रमाणाभावात्तत्तिद्धान्ते स्वाभ्युपगत्यैव न प्रयोजनम् । प्रत्यक्षैकप्रमाणप्रणयिनश्च न परप्रतिबोधनप्रयोजनं शास्त्रम् । अतश्च न धर्माधभावबोधनेन परोपकारः प्रयोजनं वाच्यम् । तेन च परोपकारो न प्रत्यक्षः । केन च तदभावामयमज्ञो व्यज्ञासीदनादृतान्यमानः । अनुपलब्धिमात्रादभावनिश्चयश्चातिप्रसङ्गी ।

ಯಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಇವುಗಳ ಫಲವೆನಿಸಿದ ಸ್ವರ್ಗ, ನರಕ, ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಲ್ಲವೋ, ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತದವರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಲೋಕೋಪಕಾರವಾಗಿದೆ. ಲೋಕೋಪಕಾರವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವಗಳನ್ನು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಖೇಳುವ ಅಜ್ಞಾನದ ಚಾರ್ವಾಕನಿಂದ ತಿಳಿಯಲೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನುಪಲಬ್ಧವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವು ಅತಿಪ್ರಸಂಗಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಚಾರ್ವಾಕರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲಾಗದು. ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವ

(೧) 'ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಮತ್ತು 'ಅಶ್ವೋತ್ರಿಯತ್ವಂ ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾಗಿದೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರ ಬಳಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ಮೇಲಿನಂತೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಪುನಃ ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಜನರ ಬಳಿ ತಿಳಿದು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಬೋಧನದಿಂದ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರೋಪಕಾರವೇ ಪ್ರಯೋಜನ-
ವೆಂದರೆ ಅದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಾವಬುದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದಲು ಈ ಅಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. (ಅನಾದೃತಾನ್ಯಮಾನಃ = ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು
ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ) ಅನುಪಲಬ್ಧವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳೇ
ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಬಾರದು. ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವು ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಅನುಪಲಬ್ಧ-
ವಾಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ಲೋಕೋಪಕಾರಾದಪಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ । ಅದೃಷ್ಟಾಭಾವಾತ್ ।
ಸುಖದುಃಖಾದೇ: ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾತ್ । ಪ್ರತ್ಯುತ ಹಿಸಾದೋಷನಿಷೇಧನಾತ್ಸವಸ್ಯಾಪಿ
ವಧಾಯನರ್ಥಪ್ರಸಿ: । ಅತ: ಸ್ವವ್ಯಾಹತೇರೇವೋಪೇಕ್ಷ್ಯ: । ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿರ್ಹಿ ಮಹತೀಯಮ್ -
ಅನುಮಾನಮಾಗಮಶ್ಚ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಾದಿತಿ ಮದ್ರಾಕ್ಯಾದವಗಂತವ್ಯಮಿತಿ ।
ನಿಷ್ಕಲಂ ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಮಿತಿ ತು ಮಹೀಯಸೀ । ಸ್ವವಧಾನ್ ದೋಷ ಇತಿ ಮಹಿಷಾ । ಅತಃ ನ
ತದುತ್ತರೇ ಪರೇಣ ಪ್ರಯತನೀಯಮಿತ್ಯರ್ಥ: ॥

॥ ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಲೋಕೋಪಕಾರದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಚಾರ್ವಾಕನಿಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು.
ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಅದೃಷ್ಟವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಹಿಂಸಾದಿಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ತನಗೂ ಕೂಡ ಮರಣವೇ
ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಮತವನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷೆ
ಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ದೋಷವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು-
"ಅನುಮಾನ ಹಾಗೂ ಆಗಮಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ವೈಭಿಚರಿತವಾದ್ದರಿಂದ" ಎಂಬ ನನ್ನ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಇದು ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ
ವಾಕ್ಯವೇ ಅನುಮಾನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ನಿಷ್ಫಲಂ ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ' ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ
ತುಂಬಾ ದೊಡ್ಡ ಮಾತು. ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದೆಂದರ್ಥ. ಪುನಃ ನಿಷ್ಫಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು
ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. 'ಸ್ವವಧಾನ್ ದೋಷಃ' 'ನನ್ನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ'

ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ತುಂಬಾ ದೊಡ್ಡ ಮಾತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಉತ್ತರದಿಂದ ಯಾರೂ ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಚಾರ್ವಾಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ ॥ ಲೋಕಾಯತಿಕೇತಿ ॥ ಅತ
ಎವಾತ್ರ ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ಚಾರ್ವಾಕಸಮಯವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಹತಿಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಲೋಕಾಯತಿಕಪಕ್ಷಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ
ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು
ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪಃ - ಅತ ಏವೈತುಕ್ತಾರ್ಥಮ್ । ಏವಮಗ್ರೇಪಿ ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯದಿಂದಲೇ ಎಂಬುದು 'ಅತ ಏವ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.
ಮುಂದೂ ಕೂಡ 'ಅತ ಏವ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಬೇಡ.
ಶರೀರವು ಚೇತನವಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ
ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಚಾರ್ವಾಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಗೆ

ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೋ ಅದರಂತೆ ಚಾರ್ವಾಕರಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಇವರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ಮೇಲೆ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - हरिर्जगत्कर्तृत्युक्तम् । तत्र चार्वाकमतविरोधेनाभावात् । त्तेस्तन्निराकार्यमेव । तदीश्वरस्य जगत्कर्तृत्वं विषयः । युक्तं न वेति सन्देहः । विप्रतिपत्तिः सन्देहबीजम् ।

ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಕರ್ತಾ ಎಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಚಾರ್ವಾಕಮತದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದೇ ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

ಈಶ್ವರನ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ? ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹ. ಮತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಸಾಂಖ್ಯರಂತೆ ಚಾರ್ವಾಕರಿಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - न युक्तमिति पूर्वः पक्षः । अन्तरेणापीश्वरं पूर्वपूर्वस्मादुत्तरोत्तरोत्पत्तिसम्भवात् । क्वचित्स्वभावादेव मदिरोत्पत्तिवदुपपत्तेश्च । न च साङ्ख्यं प्रतीव श्रुत्यादिबाधो वक्तुं युक्तः । तस्याप्रामाण्यात् ।

ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು '೧' ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದು. ಹಿಂದಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮುಂದಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಕೆಲವೆಡೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಮದಿರೋತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವರಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಚಾರ್ವಾಕರು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ಪ್ರಥಮೋತ್ಪತ್ತಿರित್ಯತ ಆಹ - **ಕಚಿದಿತಿ** ॥ ಧಾನ್ಯಾ ದಿತೋ ಯಥಾ ಮದಿರೋತ್ಪತ್ತಿस्तಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತಸ್ವಭಾವಾದೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪೂರ್ವೋಕ್ತದೋಷಾಸ್ಪೃಶತಾಮಾಹ - **ನ** **ಚೇತಿ** ॥ 'ಚಾರ್ವಾಕೀರುಚ್ಯತೇ ಮಾನಮಕ್ಷಜಂ ನಾಪರಂ ಕಚಿತ್' ಇತ್ಯನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತತನ್ಮತಾನುರೋಧೇನ ಹೇತುಮಾಹ - **ತಸ್ಯೇತಿ** ॥

ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮೊದಲು ಜಗತ್ತು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟಿತು ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಕೃಚಿತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸುರಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಈಶ್ವರನ ಆಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಚಾರ್ವಾಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಿಂದಿನ ಮತದವರಿಗಿರುವ ದೋಷ ನಮಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

'ಚಾರ್ವಾಕೈರುಚ್ಯತೇ ಮಾನಮಕ್ಷಜಂ ನಾಪರಂ ಕೃಚಿತ್'

'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣ. ಅನುಮಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಚಾರ್ವಾಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ' ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಸ್ಮಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಭೂಮಿ ಬೆಟ್ಟ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಮದಿರೋತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಜೀವೋತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಒಳಗೆ ಇರುವ ನೀರು ಅದರ ಹೂವನ್ನು ಕತ್ತಿಯಿಂದ ತುಂಡು ಮಾಡಿದಾಗ ಮದಿರ ರೂಪದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಚಾರ್ವಾಕರು ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಜೀವೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಕೃಚಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ದೇವರು ಎಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - **ನ ಚ ಧರ್ಮಾಽಸಿದ್ಧಿವಿರೋಧಃ । ತದನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ । ನ ಹಿ ಧರ್ಮಾಽನಭ್ಯುಪಗಮೇ ಕಿಂಚಿದ್ವಾಙ್ ಪಶ್ಯಾಮಃ । ನ ಹೇತುಸ್ಯಾಭಾವಾಪರಾಧೇನ ಸತ್ಯಾಮಪಿ**

बाह्यसामग्र्यां कार्यानुत्पादो दृष्टो येन जानीमोऽस्त्यलौकिकं कारणमिति ।
अतोऽदृष्टस्य वस्तुनोऽभावान्नेश्वरस्य जगत्कारणत्वलक्षणं युक्तमिति प्राप्ते
सिद्धान्तयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - अभ्युपगमेऽपीति ॥

ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ ಧರ್ಮಾದಿಗಳೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿಸಿದ್ಧಿಯ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ ? ಎನ್ನಬಾರದು. ನಾವು ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಕಲಬಾಹ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿದ್ದು ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕಂಡಿದ್ದರೆ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರಕವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು 'ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

भावदीपः - यस्येत्यादिभाष्यसूचितमाह - तदनभ्युपगमादिति ॥ कार्यानुत्पत्तिरेव बाधिकेत्यत आह - न होतस्येति ॥ अत इति ॥ दृष्टसामग्रयैव कार्योत्पत्ति-सम्भवादित्यर्थः ॥

'ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ತದನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯದ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನ ಹ್ಯೇತಸ್ಯ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಆತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಸಾಮಗ್ರಿಯಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಎಂದರ್ಥ.

ಚಾರ್ವಾಕನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಇಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - युक्तमेव विष्णोर्जगत्कारणत्वमिति । यदुक्तम् -
अदृष्टार्थ एव नास्तीति कुतो जगदीश्वरः कुतस्तरां जगत्कारणत्वमिति । तत्

ಪ್ರವ್ಯಮ್ । ತಸ್ತಿಧ್ವಾಂತೇ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ । ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಖಲ್ವು ಶಾಸ್ತ್ರೇಽಧಿಕಾರ್ಯಾದಿ ।
ತತ್ರ ನ ತಾವದ್ಧರ್ಮಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಾದಿ, ಅನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ।

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಇರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಅವನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇರಲು ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂದು ಚಾರ್ವಾಕರು ಕೇಳಿದ್ದರು. ಇಂಥವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಇಂಥ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯೋಜನ ಸಂಬಂಧಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯಕ. ಚಾರ್ವಾಕನು ಧರ್ಮ, ಸ್ವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ ಯಾವುದನ್ನು ಕೂಡ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಇಲ್ಲ.

‘ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮ್’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಕಿಂಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ಪ್ರಸಾರ್ಥತವೇನ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ತತ್ರ ಪ್ರವ್ಯಮಿತಿ ॥
ಕಿಂಶಬ್ದಸ್ಯಾಕ್ಷೇಪಾರ್ಥತ್ವಂ ಮತ್ವಾ ಯಸ್ಯೇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯಮಾಹ - ನ ತಾವದಿತಿ ॥
ಭಾಷ್ಯೇಽಧರ್ಮಶಬ್ದೋ ಧರ್ಮಾದಿನ್ಯತಜ್ಞಾನಸ್ವರ್ಗಾದಿಪರ ಇತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ । ಏತೇನಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ
ತ್ವದೀಯಸಿದ್ಧಾಂತೇಽಪಿ ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ಧರ್ಮಾದಿಲಕ್ಷಣಾದೃಶರೂಪಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾಭ್ಯುಪಗಮಾದದೃಶಂ
ಪ್ರಯೋಜನಂ ನಾಸ್ತಿತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥೋ ದರ್ಶಿತಃ ।

‘ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮ್’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ‘ತತ್ರ ಪ್ರವ್ಯಮ್’ ಎಂಬ ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಕಿಂ’ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ‘ಯಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ‘ನ ತಾವತ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಧರ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ, ಧರ್ಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ವರ್ಗ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ’ = ನಿನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ‘ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್’ = ಧರ್ಮಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅದೃಷ್ಟವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನದ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಂತು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು.

ಚಾರ್ವಾಕ ಮತದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಪಿ ದೃಢಂ ಧನಾದಿ, ತದಭಾವಾತ್ । ವಾರ್ತಾದಿಪ್ರಯೋಜನತ್ವಾಚ್ಚ
ತಸ್ಯ । ನ ಚ ಧರ್ಮಾಭಾವಬೋಧನದ್ವಾರಾ ಲೋಕೋಪಕಾರಃ । ತದಭಾವಜ್ಞಾನೇ
ಪರಸ್ಪರಹಿಂಸಾದಿನಾಽಪಕಾರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ।

ಇದರಂತೆ ದೃಷ್ಟವಾದ ಹಣ ಮೊದಲಾದ ಲಾಭವು ಕೂಡ ಚಾರ್ವಾಕನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ
ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಹಣ ಸಿಗುತ್ತಿಲ್ಲ.
ವಾಣಿಜ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಹಣವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪರಿಜ್ಞಾನ
ಒಂದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪಕಾರವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಮೂರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವ ಗೀಪಃ - ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥಕಭಾಷ್ಯಸ್ಥಿಕಿಂಶಬ್ದೇನ ಸೂಚಿತಂ ದೃಢಫಲಾಭಾವಂ ಚ ವ್ಯನಕ್ತಿ -
ನಾಪೀತ್ಯಾದಿನ. ॥ ವಾರ್ತಾ ವಾಣಿಜ್ಯಮ್ । ಏತೇನಾರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಧನಾದಿರೂಪ-
ದೃಢಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾತ್. ಅಭ್ಯುಪಗಮೇ ತ್ವದೀಯಸಿದ್ಧಾಂತೇ ದೃಢಮಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ ನಾಸ್ತೀನಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥೋ
ದರ್ಶಿತಃ । ನ ಚ ತೇನ ಲೋಕೋಪಕಾರಃ । ಧರ್ಮಾಭಾವಜ್ಞಾನೇ ಪರಸ್ಪರಹಿಂಸಾದಿನಾಽಪಕಾರಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಪ್ತೇರಿತಿ
ತತ್ವನಿರ್ಣಯೋಕ್ತಂ ಹೃದಿ ಕೃತ್ವಾಹ - ನ ಚೇತಿ ॥ ಲೋಕೋಪಕಾರ ಇತಿ ॥ ಇದಾನಿಂ ಧರ್ಮಾದಿಬುದ್ಧ್ಯಾ
ಕಾಮೋಪಭೋಗೋಪರುದ್ಧಾನಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಧರ್ಮಾಭಾವಬೋಧನೇ ಯಥೇಶ್ಟಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಸಂಭವಾತ್ ಉಪಕಾರಃ
ಪ್ರಯೋಜನಂ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಪರಸ್ಪರಾಙ್ಗೇತಿತಿ ॥ ಧನವನಿರಾಶ್ರಯವಹಾರಾರ್ಥಮಿತಿ ಭಾವಃ ।
ಏತೇನಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಲೋಕೋಪಕಾರಃ ಫಲಮಿತ್ಯುಕ್ತಾರೋಽಪಿ ಅರ್ಥಾಭಾವಾಚ್ಚಾಕ್ಷಾ ಲೋಕೋಪಕಾರರೂಪ-
ಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುತಾನರ್ಥಸ್ಯೈವ ಭಾವಾತ್ ತತ್ಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಲೋಕೋಪಕಾರೋಽಪಿ ಫಲಂ ನ
ಭವತೀತ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶಿತಾ ।

ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥಕವಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಕಿಂ' ಶಬ್ದದಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು
ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ 'ನಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ವಾರ್ತಾ' ಎಂಬ
ಪದಕ್ಕೆ 'ಅರ್ಥಿಕವ್ಯವಹಾರ' ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ

ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು - 'ಆರ್ಥಾಭಾವಾತ್' ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹಣ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನ-
ವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, 'ಅಭ್ಯುಪಗಮೇ' ನಿನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ 'ಅಪಿ' ದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕೂಡ
ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

'ನ ಚ ತೇನ ಲೋಕೋಪಕಾರಃ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವಜ್ಞಾನೇ ಪರಸ್ಪರಹಿಂಸಾದೀನಾಽಪಕಾರಸ್ಯೈವ
ಪ್ರಾಪ್ತೇಃ' 'ಅಂಥ ಚಾರ್ವಕನಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ
ಪರಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸೆಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅಪಕಾರ
ಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು
ಕೊಂಡು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಲೋಕೋಪಕಾರಃ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು
ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಪ್ರಕೃತ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿವೆ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕಾಮನೆಗಳ ಉಪಭೋಗ
ಮಾಡುವುದನ್ನು ಜನರು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಜನರಿಗೆ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬೋಧನೆ ಮಾಡಿದರೆ
ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ನಾನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಉಪಕಾರ ಎಂದು
ಚಾರ್ವಕನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು.

'ಪರಸ್ಪರಹಿಂಸಾದಿನಾ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಇವನು ಧನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ
ಅವನಲ್ಲಿರುವ ಹಣವನ್ನು ಕದಿಯುತ್ತಾನೆ. ಹೆಣ್ಣು ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಅಪಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.
ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸೆಯಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು - 'ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ' = ಲೋಕೋಪಕಾರವೇ ಫಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ 'ಆರ್ಥಾಭಾವಾತ್' = ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಲೋಕೋಪಕಾರವೆಂಬ
ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅನರ್ಥವೇ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ವಕಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ
ಲೋಕೋಪಕಾರವೂ ಕೂಡ ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು.

ವಿವರಣೆ - 'ವಾರ್ತಾದಿಪ್ರಯೋಜನತ್ವಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಾರ್ತಾ
ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ವಾಣಿಜ್ಯ' ಎಂದರ್ಥ. ಆದಿ ಪದದಿಂದ ಕೃಷಿಯನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ವ್ಯಾಪಾರ
ಕೃಷಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಹಣ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಹಣ
ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಚಾರ್ವಕರು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅವರ
ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ
ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

ಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವನ್ನೇ ವಿಷಯ ಎನ್ನಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಉಪಕಾರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹಿಂಸಾದಿಗಳೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನು ಫಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಧರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಲೋಕೋಪಕಾರರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅನರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನು ಫಲವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರವು ಕುರಿಕಾಯುವವನಂತೆ ಉಪಕಾರಿಯೇ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚೋಪಕಾರೋಽಪಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ । ತೇನಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ ವಾಚ್ಯಮ್ । ನ ತಾವದದೃಢಂ ತದಭಾವಾತ್ । ನಾಪಿ ದೃಢಮ್ । ನ ಹಿ ಕುವರ್ತಮನಾ ಗಚ್ಛಂತಂ ಪ್ರತಿ ಮಾರ್ಗೋಪದೇಶಾವಿಪಾಲೋ ಲೌಕಿಕೈರದೃಢನಿರಪೇಕ್ಷೈರಪಕ್ರಿಯತೇ । ಅतो ನ ಕಿञ್ಚಿತ್ತಸಮಯಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ।

ಉಪಕಾರವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಅವರೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುಖದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ದುಃಖದ ನಿವೃತ್ತಿಗಳೇ ಉಪಕಾರದ ಪ್ರಯೋಜನ. ಈ ಉಪಕಾರದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅದೃಷ್ಟರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಚಾರ್ವಾಕರು ಅದೃಷ್ಟವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವು ಇದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ದಾರಿ ತಪ್ಪಿದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವ ಕುರಿಕಾಯುವವನೇ ಮೊದಲಾದ ಲೌಕಿಕರಿಗೂ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.

‘ಕಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪಃ - ನ ಚೋಪಕಾರೇಣ ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಅದೃಷ್ಟಾಭಾವಾದಿತಿ ತತ್ವನಿರ್ಣಯೋಕ್ತನುರೋಧೇನ ಲೋಕೋಪಕಾರೇಣಾಪಿ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮಿತಿ ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥಮುಪೇತ್ಯಾಹ - ನ ಚೇತಿ ॥ ಅದೃಷ್ಟಾಭಾವೇನೈವ ದೃಷ್ಟಮಪಿ ನೇತ್ಯಾಹ - ನಾಪಿ ದೃಷ್ಟಮಿತಿ ॥ ನನು ಕಥಂ ದೃಢಂ ನಾಸ್ತಿ । ಉಪಕಾರಕರ್ತೃ ಉಪಕೃತೌ ಲೋಕಃ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಂ ಕರೀಷ್ಯತಿ । ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಅಜಾವಿಪಾಲಾಯ ತೇನೋಪದಿಷ್ಟಮಾರ್ಗೋ ಲೋಕೋ

ದ್ರವಿಣಾದಿ ದದಾತಿ ತದ್ವದಿತ್ಯತ ಆಹ - ನಾ ಹೀತಿ ।। ಸತ್ಯಮೇತದವಿಪಾಲೋ ಲೌಕಿಕೈರುಪಕ್ರಿಯತ
ಇತಿ । ತದ್ವಪಕರ್ತುಃ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಾದದೃಷ್ಟಮಸ್ತೀತನುಸಂಧಾನಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ತ್ವಯಾ ತು ತದನುಸಂಧಾನಮ
ದೃಷ್ಟಾಭಾವಬೋಧನೇನ ತ್ಯಾದಿತಮಿತಿ ಉಪಕೃತೋಽಪಿ ಲೋಕಃ ಕಿಮರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಂ ಕುರ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।
ಅಯಮಪ್ಯರ್ಥಃ ಪೂರ್ವವತ್ಸೂತ್ರಾರೂಢ ಉಕ್ತಃ ।

ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ವಕನಿಗೆ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ನ
ಚೋಪಕಾರೇಣ ತಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಅದೃಷ್ಟಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ತತ್ವನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಲೋಕೋಪಕಾರದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ 'ನ
ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದಲೇ
ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು 'ನಾಪಿ ದೃಷ್ಟಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ದೃಷ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನ ಏಕೆಲ್ಲ ? ಯಾರು ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಗೆ ಲೋಕವು
ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ಆಡು ಮೇಯಿಸುವವನು ದಾರಿ ತೋರಿದಾಗ
ಅವನಿಗೆ ದಾರಿಹೋಕನು ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ
ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನ ಹಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೌದು ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕುರಿ ಮೇಯಿಸುವವನಿಗೆ ಲೌಕಿಕರು ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ
ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿದೆಯೆಂಬ ಅನುಸಂಧಾನ
ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಚಾರ್ವಕನಾದ ನಿನಗೆ ಅಂಥ ಅನುಸಂಧಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದನ್ನೇ
ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಿರುವಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಪಕೃತನಾದವನೂ ಕೂಡ ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನೇಕೆ ನಿನಗೆ
ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ? ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸೂತ್ರಾರೂಢ ಮಾಡಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ =
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವೂ ಸಹ ಇಲ್ಲ. ಉಪಕಾರ
ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕವು ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆಡು

ಕಾಯುವವನು ದಾರಿ ತಪ್ಪಿದವನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದರೆ ಹಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂಬುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ನ ಹಿ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರದಿಂದ ಅದೃಷ್ಟ ಇದೆ ಎಂಬ ಅನುಸಂಧಾನ ಇರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳುವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಚಾರ್ವಾಕನಾದ ನಿನಗೆ ಅದೃಷ್ಟದ ಅನುಸಂಧಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನಿಂದ ಉಪಕೃತವಾದ ಲೋಕವು ನಿನಗೆ ಏಕೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಚಾರ್ವಾಕಮತಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಪಿ ವಿಷಯಃ ಅದೃಶಾಭಾವಾತ್ । ನಾಪಿ ದೃಶಃ । 'ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಥವತ್' ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ । ನಾಪಿ ಧರ್ಮಾದಿಭ್ರಾಂತಿನಿರಾಸಾಯ ತದಭಾವಃ । ತದ್ವಿಪಾಕಾಭಾವಾತ್ ।

ಚಾರ್ವಾಕಮತದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನೇ ಅವರು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟವಿಷಯವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದದ್ದಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅರ್ಥವತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ದೃಷ್ಟವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವತ್ವವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಧರ್ಮಾದಿಭ್ರಾಂತಿನಿರಾಸಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೊರಟಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ಥಕವೆನ್ನಬೇಕು. ಆದರೆ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ಯಾವ ಸಾಧನವೂ ಕೂಡ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ.

'ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪಃ - ಭಾಷ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನಪದೇನ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಅಧಿಕಾರಿ ಯೇನಿತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ಯಾ ವಿಷಯಪರೋಽಪಿತಿ ಭಾವೇನ ತದ್ಭಾಷ್ಯ ವಿಷಯಾಕ್ಷೇಪಪರತಯಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇಃ॥ ನಾಪಿತಿ॥ ಅಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ॥ ಮಾನಾಂತರಾವೇಶಸ್ಯೈವ ಶಾಸ್ತ್ರವೇಶತ್ವಾದಿತೀರ್ಥಃ। ಏತೇನಾರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ದೃಶಾದೃಶರೂಪ-ವಿಷಯಾಭಾವಾದಿತಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥೋ ದರ್ಶಿತಃ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಯೋಜನ' ಪದಕ್ಕೆ 'ವಿಷಯ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಅಧಿಕಾರಿ ಯೇನ ಇತಿ ಪ್ರಯೋಜನಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ,

ಅದು ಪ್ರಯೋಜನ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರಯೋಜನ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ 'ನಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಪ್ರಾಪ್ತೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೇ ಇರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟವಿಷಯ ಹಾಗೂ ಅದೃಷ್ಟವಿಷಯವು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವಾಯಿತು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - न हि प्रत्यक्षं धर्माद्यभावं गृह्णाति । अपरामर्शोऽदर्शनात् ।
परामर्शो दर्शनं तु नानुमानाद्विद्यते । विषयप्रयोजनाभावे काऽधिकारिणं प्रत्याशाः ?

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎನ್ನಬಾರದು. ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಫಟಾಭಾವವು ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡದಿದ್ದಾಗ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ಪರಾಮರ್ಶವು ಅನುಮಾನಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೂಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದಾಗ ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಚಾರ್ವಾಕನು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು

भावदीपः - अपरामर्श इति ॥ धर्मादिकं नास्ति प्रत्यक्षेणानुपलंभादित्यादि-
परामर्शाभावे धर्माद्यभावस्याप्रतीतेः ॥ परामर्श इति ॥ परामर्शो धर्माद्यभावदर्शनं
त्वित्यर्थः । परामर्शपदेनानुमितिकरणस्य दर्शनपदेनानुमितेश्च त्वयैवोक्तत्वादितिभावः ।

'ಅಪರಾಮರ್ಶೇ ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ 'ಧರ್ಮಾದಿಕಂ ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣಾನುಪಲಂಭಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವವು ಪ್ರತೀತವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಎಂದರ್ಥ. 'ಪರಾಮರ್ಶದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿದಾಗ ಧರ್ಮಾದ್ಯಭಾವದ ಪ್ರತಿತಿ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಕಂಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಪರಾಮರ್ಶ' ಪದಕ್ಕೆ 'ಅನುಮಿತಿಕರಣ' ಎಂದರ್ಥ. 'ದರ್ಶನ' ಪದಕ್ಕೆ 'ಅನುಮಿತಿ' ಎಂದರ್ಥ ಎಂಬುದಾಗಿ ನೀನೇ ಹೇಳಿರುವಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು.

ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಕರೆಯಬೇಕು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮಾಸ್ತು ಮತ್ತಿಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಪ್ರಯೋಜನಾದೀತಿ ಚೇತ್ತಿಹಿ 'ಯಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಽಸೌ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಮಾನ್' ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ । ಅತಃ ಸಿದ್ಧಾಂತೋಽಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ತಸ್ಯ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ।

ನನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳೇ ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಯಾವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತವೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇರಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಮತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸ್ವಾವ್ಯಾಹತಿದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಅತಃ ಸ್ವವ್ಯಾಹತೇರೇವ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪಃ - ಅತಃ ಸ್ವವ್ಯಾಹತೇರೇವೇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ವಿವರಿಸುಮಾಹ - ಮಾಸ್ತಿವಿತಿ ।। ಅತಃ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಸ್ಥಪದಾನುವಾದಃ ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ । ಸಿದ್ಧಾಂತೋಽಪಿತ್ಯಾದಿ । ತೇನಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾದಿತಿ ಸೂತ್ರಮರ್ಥಗತ್ಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ಭವತಿ ।

'ಸ್ವವ್ಯಾಹತೇರೇವ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು 'ಮಾಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಅತಃ' ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅನುವಾದವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ 'ಸಿದ್ಧಾಂತೋಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಇದರಿಂದ 'ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು.

ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ಭಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಹ್ಯಮ್ಯುಪಗಮೋಽಪ್ರಯೋಜನಶ್ಚೇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಮೇ ಮಾತಾ ವನ್ಧ್ಯೇತಿವತ್ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಂ ಚ ವದನ್ ಭವಾನುಪೇಕ್ಷ್ಯ ಏವ ಜಾಯತೇ ನ ತು ಪರಿಹಾರಾಯ ವಿಷಯ ಇತಿ ಭಾವಃ । ಅತಶ್ಚಾರ್ವಾಕಸಮಯಸ್ಯಾನುಪಪನ್ನತ್ವೇನಾವಿರೋಧಕತ್ವಾद्यುಕ್ತಂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುವಿರಚಿತಾಯಾಂ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಮ್ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. 'ನನ್ನ ತಾಯಿಯು ಬಂಜೆ' ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತ ಆಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ನೀನೂ ಕೂಡ ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವಿ. ನಿನ್ನ ಆಕ್ಷೇಪಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಚಾರ್ವಾಕಸಮಯವು ಅತ್ಯಂತ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಯ ಉಪಪಾದನೆ

ಭಾವದೀಪಃ - ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಮುಪಪಾದಯತಿ॥ ನ ಹೀತಿ॥ ಮತಿಸಿದ್ಧಾಂತ ಇತ್ಯನೇನ ಸಪ್ರಯೋಜನತ್ವಾಥವಿನಾಭೂತಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವಮಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಮಾಸ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಾದೀತ್ಯನೇನಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾद्यುಕ್ತಿ ವ್ಯಾಹತೇತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತೇನಾನಿಶ್ಚಿತಂ ಕಥಂ ಭವೇದಿತ್ಯನುಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸುಧಾಯಾಂ ನಜಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮನಿತ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತ- ದಿಶಾ ವಾಕ್ಯಾದೌ ನೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ನಿಷೇಧಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ಮೇ ಮಾತೇತಿ ಪ್ರಯೋಗಃ ಸಾಧುಃ । ಅತ್ರ ಭಾಷ್ಯೇ ಉಪೇಕ್ಷ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಾ ಟೀಕಾयां ನ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಾ ಸೂತ್ರೇ ಪೂರ್ವಸ್ಮಾನ್ನನುವೃತ್ತಿಃ ಸೂಚಿತಾ॥ ಅಂತ ಇತಿ ॥ ಸ್ವವ್ಯಾಹತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

॥ ಇತಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು 'ನ ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು 'ಮಾಸ್ತು ಮತ್ತಿದ್ದಾಂತೇ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿ' ನನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇರುವುದು ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದರೆ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, 'ಮಾಸ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಾದಿ' ಎಂದು ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತು ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

'ತೇನಾನಿಷ್ಟಂ ಕಥಂ ಭವೇತ್' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಸುಧೆಯಲ್ಲಿ 'ನೌಷಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮನಿತ್ಯಮ್' ನೌಷಾನಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದದ್ದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ನ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ನಿಷೇಧವು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಮೇ ಮಾತಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಉಪೇಕ್ಷಾಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನಯುಕ್ತಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಯಾರೂ ಕಾರಣರಿಲ್ಲದೇ ಜಗತ್ತು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ, ಭಾನ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಸುರೆಯು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.
- * 'ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಕಿಂ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥ ಹಾಗೂ ಆಕ್ಷೇಪಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
- * ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅಧರ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ ಎಂಬುದನ್ನು ಟೀಕೆಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಆರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ೧. ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ನಿನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲೂ ಕೂಡ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.
 ೨. ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವು ದೊರಕದ ಕಾರಣ, ಅಭ್ಯುಪಗಮೇ = ನಿನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ, ಅಪಿ = ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ.
 ೩. ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ಲೋಕೋಪಕಾರವೇ ಫಲವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಲೋಕೋಪಕಾರವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಅನರ್ಥವೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಲೋಕೋಪಕಾರವೂ ಕೂಡ ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
 ೪. ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವುದೇ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ಅದೃಷ್ಟವಾದದ್ದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದ ಕಾರಣ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರವನ್ನು ಯಾರೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕೋಪಕಾರವು ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

೫. ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ನಿನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ದೃಷ್ಟವಿಷಯ ಹಾಗೂ ಅದೃಷ್ಟವಿಷಯವು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲಾಗದು.

೬. ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ನಿನ್ನ ಮತವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ಸ್ವವ್ಯಾಹತಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ.

* ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಉಪೇಕ್ಷಾಃ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನೇ 'ನಯುಕ್ತಂ' ಎಂಬ ಟೀಕೆಯಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಬೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣಮ್-೩

ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್ ॥೨-೨-೬॥

ಅತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನ್ ಮೇ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದೋಷ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಚಾರ್ವಾಕಮತಂ ನಿರಸ್ಯತೇ ।
ನೆತ್ಯಸ್ತಿ । ಅರ್ಥಶಬ್ದೋ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಪರಃ । ತ್ವದೀಯಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ
ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವಮುಪಗಮ್ಯತೇ ನ ವಾ । ಅಂತೇಽಸ್ಮದಿಷ್ಟಮ್ । ಆಥೇ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನವತ್ತ್ವಂ
ನೋಪೇಯತೇ ತತೋಪೇಯತೇ । ನಾಥಃ । ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವಾಽಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ
ತದ್ವ್ಯಾಪಕಯೋರರ್ಥಯೋರಭಾವಾಽಭ್ಯುಪಗಮಾದ್ ವ್ಯಾಹತ್ಯಾಪಾತಾತ್ । ನಾನ್ಯಃ,
ದೃಷ್ಟಾದೃಷ್ಟಯೋರ್ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಯೋರಭಾವಾನ್ ಯುಕ್ತಂ ತನ್ಮತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥೩॥

ವೇದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯಾವುದೇ ದೋಷ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚಾರ್ವಾಕನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಮತವನ್ನು ಈ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂಬೆರಡರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ನಿನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿ. ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಥವಾ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವಿಯೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ನಿನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಹತಿದೋಷವು ಬಂದೀತು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಚಾರ್ವಾಕನ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಅಥವಾ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಚಾರ್ವಾಕನು ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವ್ಯಾಹತಿ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಮತವು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇರಬೇಕು. ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವವು ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳೆಂಬ ವ್ಯಾಪಕವು ಇಲ್ಲದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವವೆಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತವು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಚಾರ್ವಾಕನು ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ದೃಷ್ಟವಿಷಯಕವೋ? ಅದೃಷ್ಟ ವಿಷಯಕವೋ ? ದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕೂಡ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವು ಅತ್ಯಂತ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು 'ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮಾ ॥

ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

ವೇದ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯಾವುದೇ ದೋಷ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚಾರ್ವಾಕನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಮತವನ್ನು ಈ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನ ಎಂಬೆರಡರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ನಿನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನೀನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿ. ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಪುನಃ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಥವಾ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವಿಯೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ = ನಿನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್ = ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಹತಿದೋಷವು ಬಂದೀತು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಚಾರ್ವಾಕನ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಅಥವಾ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ-ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಚಾರ್ವಾಕನು ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವ್ಯಾಹತಿ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಮತವು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳು ಇರಬೇಕು. ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವವು ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಂಬ ವ್ಯಾಪಕವು ಇಲ್ಲದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತತ್ವವೆಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತವು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಚಾರ್ವಾಕನು ತನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯಪ್ರಯೋಜನಾದಿಗಳು ಇದೆಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆ ವಿಷಯ ಪ್ರಯೋಜನಗಳು ದೃಷ್ಟವಿಷಯಕವೋ? ಅದೃಷ್ಟ ವಿಷಯಕವೋ ? ದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೇ ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಅದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕೂಡ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಮತವು ಆತ್ಮಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು 'ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಅರ್ಥಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ||

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् – पुरुषाश्मवदिति चेत्त्रापि ॥

ಶರೀರವು ಜಡವಾಗಿದೆ ಆದರೂ ಚೇತನನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುವಂತೆ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಈಶ್ವರನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

ಶಾರೀರಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೇವಲ ಚೇತನನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದಷ್ಟೇ ಆಗುತ್ತಿರುವುದಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ 'ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಶಾರೀರಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಪುರುಷಾಶ್ವವತ್ = ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಅಚೇತನವಾದ ಶರೀರವು ಚೇತನನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತರುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಚೇತನನಾದ ಈಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತದೆ. ಇತಿ ಚೇತ್ ನ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ತತ್ಪ್ರತಿ = ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಚೇತನನಾದ ಈಶ್ವರನೇ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವೈಷಮ್ಯವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವಾಗುವುದು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಏಕದೇಶಗಳ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - पुरुषोपसर्जनप्रकृतिकर्तृवादमपाकरोति -

॥ पुरुषास्मवदिति चेत् तथाऽपि ॥१॥

यथा चेतनसम्बन्धादचेतनमेव शरीरमस्मादिकमादाय गच्छति
एवमचेतनाऽपि प्रकृतिः पुरुषसम्बन्धात् प्रवर्तत इति चेन्न । 'न ऋते
त्वत्क्रियते' इति तत्रापि तथात्वे दृष्टान्ताभावात् ॥१॥

ಅನುವಾದ - ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚೇತನನು ಅಮುಖ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಯಾವ ದಾರ್ಶನಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೋ ಅಂಥ ಚೇತನದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಶರೀರವು ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಭಾರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಡೆಯುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಡವಾಗಿದ್ದರೂ ಪುರುಷನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು.

'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ನಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶರೀರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆ ಬೇಕು. ಪುರುಷನು ಗೌಣವಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನಲು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಪ್ರಕೃತಿರ್ಕೃತವಾದಮ್ = ಚೇತನನಾದ ಪುರುಷನು ಗೌಣವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು, ಅಪಾಕರೋತಿ = ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಯಥಾ = ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ, ಅಚೇತನಮೇವ = ಜಡವೇ ಆಗಿರುವ,
 ಶರೀರಮ್ = ಶರೀರವು, ಚೇತನಸಂಬಂಧಾತ್ = ಜೀವನ
 ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ, ಅಶ್ಮಾದಿಕಮಾದಾಯ = ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ
 ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು, ಗಚ್ಛತಿ = ಹೋಗುತ್ತದೋ, ಏವಂ =
 ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಪ್ರಕೃತಿಃ = ಪ್ರಕೃತಿಯು, ಅಚೇತನಾಽಪಿ =
 ಜಡವಾಗಿದ್ದರೂ, ಪುರುಷಸಂಬಂಧಾತ್ = ಚೇತನಸಂಬಂಧದಿಂದ,
 ಪ್ರವರ್ತತೇ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತದೆ. ಇತಿ ಚೇತ್
 = ಹೀಗೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವುದು, ನ = ತಪ್ಪು.

ಏಕೆಂದರೆ 'ನ ಋತೇ ತ್ವಷ್ಟಿಯತೇ ಇತಿ' = ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
 ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ತೃತ್ವ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ,
 ತತ್ತ್ವಾಪಿ = ಶರೀರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ತಥಾತ್ಮೇ = ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀ-
 ನತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್ = ಚೇತನನು ಗೌಣವಾಗಿ
 ಜಡವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ
 ದೃಷ್ಟಾಂತ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆ ಅವಶ್ಯಕ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕದೇಶಮತಮ್ ಅನುಷ್ಠ ದೂಷಯತಿ ।
 ಪುರುಷೇತ್ಯಾದಿನಾ । ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿ ಕೇವಲಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ಯಸಮ್ಮಭವೇಽಪಿ
 ಪುರುಷಸಮ್ಮಬ್ಧಾತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಯುಜ್ಯತೇ । ಚೇತನಸಮ್ಮಬ್ಧಾದೇತನಸ್ಯೈವ ಘಟಾದಿನಿಷ್ಪತ್ತೌ
 ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಯ ಆತ್ಮಾನಮನ್ತರೋ ಯಮಯತೀತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೌ ಜೀವಪ್ರವೃತ್ತೇಃ
 ಭಗವತ್ಕಾರಿತತ್ವಶ್ರವಣೇನ ತದಪ್ರೇರಿತಪ್ರವೃತ್ತೌ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್ ।

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಲ್ಲೇ ಏಕದೇಶಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಲು 'ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು ಕೇವಲ ಜಡಭೂತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಪುರುಷನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಚೇತನನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಶರೀರವು ಘಟಪಟಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಕಂಡಿದೆ.

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಭಗವದಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಭಗವಂತನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ ಯಾರಿಂದಲೂ ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ, ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಂಗತಿ ಸಂಗ್ರಹ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅचेतनमेव प्रवर्तत इति प्रथमतः प्रत्यादिष्टम् ।
अचेतनमेव भूतचतुष्कं संयोगविशेषाच्चेतनीभूय प्रवर्तते मदिराद्रव्यवत् ।
तदपाये पुनरचेतनीभवतीत्यनन्तरमपोहितम् । सम्प्रति यद्यप्यचेतनमेव कर्तुं
तथाऽपि तदङ्गभूतचेतनः कश्चिदस्तीत्येतन्मतमपास्यति । पुरुषाश्मवदिति
चेत्तथाऽपि ॥

ಅಚೇತನವೇ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದರು. ಅದರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಮದಿರದ್ರವ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸ್ವತಃ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಅಚೇತನವೇ ಆದ ನಾಕು ಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗವಿಶೇಷದಿಂದ ಚೇತನವು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಅನಂತರ ಪುನಃ ಅಚೇತನವಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು.

ಪ್ರಕೃತ ಅಚೇತನವೇ ಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ವಾಸ್ತವ. ಆದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಚೇತನವಿದೆ ಎಂಬ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪುರುಷಾಶ್ವವದಿತಿ ಚೇತ್ ತಥಾಽಪಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೀವಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಪಾಙ್ಗ ದರ್ಶಯತಿ - ಪುರುಷೇತಿ || ಅತ್ರ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವೇ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಙ್ಗೈಕದೇಶಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಘತಿಃ | ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ತತ್ರೈವ ಮತವಿರೋಧಃಸಮ್ಮವಪ್ರಾಪ್ತೇರವಶ್ಯನಿರಸನೀಯಂ ತದ್ಭವತಿ | ಇಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ | ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ | ಸಮಯವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಸಂದೇಹಬಿಜಮ್ |

ಈ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೇಕದೇಶಿಗಳ ಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಈಶ್ವರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ? ಎನ್ನುವುದು ಸಂದೇಹ. ಸಮಯದ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಸಂದೇಹಬೀಜ. .

ವಿವರಣೆ - ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಎರಡುವಿಧ - ೧) ಕೇವಲ ಅಚೇತನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ.

೨) ಚೇತನನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಅಚೇತನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದು. ಈ ಎರಡು ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದ್ದು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ. ಇದನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು.

ಎರಡನೆಯದು ಪುನಃ ಎರಡುವಿಧ - ೧) ಅಪ್ರಧಾನನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. ೨) ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದು. ಈ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ನಿರೀಶ್ವರವಾದದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವ ಅಪ್ರಧಾನನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅನುಗೃಹಿಸ್ತಟ್ಟ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಮತವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು.

ಇನ್ನು ಜೀವನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ ಪುನಃ ಎರಡುವಿಧ. ೧) ಜೀವನು ಅಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ೨) ಪ್ರಕೃತಿ ಅಪ್ರಧಾನ ಜೀವ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು. ಈ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಅಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ಏಕದೇಶವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಆತ್ಮಂತ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಈ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮತವು ಆತ್ಮಂತ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಚನಾನುಪಪತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೆ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ತಪ್ಪು. ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಕ್ರಮವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಪರಮಚೇತನನಾದ ಭಗವಂತನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಕಾರಣವೆಂಬ ವಾದವು ನೇರವಾಗಿ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಕರ್ತೃತ್ವವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಪುನಃ ಕೇವಲ ಅಚೇತನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಬೇಡ ಈಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳ ಅಚೇತನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲಿ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಎರಡನೆಯ ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರು.

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೇ ಬೇಡ. ಚೈತನ್ಯಾಶ್ರಯವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪೋಣ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಕೇವಲ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ

ಚೇತನಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಏಕೆ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಾಕನೆಯ ಈ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಕ್ರಮವು ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ವಿವರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - पूर्वपक्षस्य सूत्र एवोक्तत्वात्तदुपन्यस्य पूर्वपक्षांशं तावद्याचष्टे - पुरुषेति ॥ न हरेर्जगत्कारणत्वं युक्तम् । प्रधानस्यैव कर्तृत्वेनेश्वरस्य वैयर्थ्यात् ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಭಾಗವನ್ನು (ಪುರುಷ) ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಕರ್ತೃ ಎನಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ವೃಥಾವಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

भावदीपः - ॥ पुरुषाश्मवदिति चेत्तथाति ॥ ७ ॥ अचेतनापि प्रकृतिः प्रवर्तत इति भाष्यसूचितहेतुमाह - प्रधानस्येति ॥ कर्तृत्वेनेति ॥ स्वतः प्रवृत्तिमत्त्वेनेत्यर्थः ।

ಅಚೇತನವಾದರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಸೂಚಿತವಾದ ಹೇತುವನ್ನು 'ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಕರ್ತೃತ್ವೇನ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ' ಎಂದರ್ಥ.

ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಮರ್ಥನೆ

तत्त्वप्रकाशिका - अचेतनस्य स्वतःप्रवृत्तिर्दूषितेति चेन्न । केवलप्रधानस्य कारणत्वानुपपत्तावपि पुरुषोपसर्जनस्य तदुपपत्तेः । भवति चात्र प्रयोगः ।

‘ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಾಚೇತನನಿಮಿತ್ತಾ, ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್, ಅಸ್ಮಾನಯನಾದಿ-
ಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್’ ಇತಿ ।

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವಲ್ಲವೇ?

ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾದರೂ ಪುರುಷನಿಂದ ಗೌಣವಾಗಿ ಅನುಗೃಹಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ - ‘ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಾಚೇತನನಿಮಿತ್ತಾ, ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಅಶ್ವಾನಯನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್’ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತರುವಿಕೆಯೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಅಚೇತನನಿಮಿತ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಚೇತನನಿಮಿತ್ತವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - एवं ಪುರುಷಸम्बन्धादिति भाष्यमधिकाशङ्कोक्तिपरत्वेन व्याचष्टे -
अचेतनस्येत्यादिना ।।

‘ಪುರುಷಸಂಬಂಧಾತ್’ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ಹೊರಟಿದೆ. ಇದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ‘ಅಚೇತನಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾಪಂಕ್ತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ.

ಚೇತನ ಸಂಪರ್ಕವುಳ್ಳ ಜಡಶರೀರವು ಕಲ್ಲುತರುವಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ

तत्त्वप्रकाशिका - न च दृष्टान्ते विवदितव्यम् । पुरुषसम्बन्धेनाचेतनस्यैव
शरीरस्याश्माद्यादानादिप्रवृत्तिदर्शनात् । अतो जगज्जन्मादिकारणत्व-
लक्षणमीश्वरस्यैवेत्येतद्भूतोत्सारितमिति भावः । सिद्धान्तांशं व्याचष्टे - नेति ।।

ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲ. ಪುರುಷಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಚೇತನವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ತರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣವು ಪರಮಾತ್ಮನದ್ದೇ ಎಂಬುದು ದೂರತೋಷಾಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಭಾಗವನ್ನು ‘ನ ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - यथेत्यादिभाष्यमवतार्य व्याचष्टे ॥ न चेत्यादिना ॥ अत इति ॥
 ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಪ್ರಕೃತೇವ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ಯುಪಪತ್ಯಾ ಇವರವೈಯರ್ಥಾದಿತೀರ್ಥಃ | ಯುಕ್ತಿಪ್ರಾಬಲ್ಯಾದೇವ ಚ
 ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗುಣಭೂತಪುರುಷವಿಷಯಮಿತಿ ಭಾವಃ ||

'ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಆತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುರುಷವು ಗೌಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಬಲವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯು ಗೌಣವಾದ ಪುರುಷವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬಹುದು.

ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - युक्तमेव विष्णोः सर्वकर्तृत्वम् । पुरुषोपसर्जनप्रधानस्य जगत्कारणत्वे प्रमाणाभावात् । न चोक्तमनुमानम् । 'न ऋते त्वत्क्रियते किञ्चनारे' इति श्रुतेः । तत्र शरीरप्रवृत्तावपि परमात्माधीनत्वे सिद्धे सति विप्रतिपन्नप्रवृत्तेः पुरुषोपसर्जनप्रधानाधीनत्वसाधने दृष्टान्ताभावादिति भावः ॥

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪುರುಷನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಕಿಂಚನಾರೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಭಗವಂತನ ಹೊರತಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಶರೀರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲಾ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲಾ ಕೂಡ ಪುರುಷನು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಪ್ರಧಾನವೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಹೇತುವಿಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಶರೀರ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಶ್ಮಾಪದವು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತರುವಿಕೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವಸಮ್ಮಿಲಿತವಾದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಶ್ಮಾನಯನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಧಾನನಾದ ಜೀವನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಖಂಡದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆಯ್ಯಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವೃತ್ತವಾದ ತಥಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಎರಡನೆಯ ತಥಾಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದರ್ಥ

ಭಾವದೀಪ: - ತಥಾತ್ವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾಷ್ಯಾಂಶಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಪದಂ ಪ್ರಮಾಣಪರಂ ಮತ್ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ || ಪುರುಠೇತಿ || ತದಂಶಸ್ಯಾರ್ಥಾಂತರಮುಪೇತ್ಯ ಸಮಗ್ರಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ || ನ ಕೃತ ಇತಿ || ಸಿದ್ಧೇ ಸತೀತಿ ಶೇಖರಿಕ: | ತಥಾತ್ವೇ ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಾಂತರಂ ಚಾಹ - ಪುರುಠೇತ್ಯಾದಿ || ೭ ||

'ತಥಾತ್ವೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೃಷ್ಟಾಂತಪದವು ಪ್ರಮಾಣ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 'ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಸಮಗ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಸಿದ್ಧೇ ಸತಿ' ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತಥಾತ್ವೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಅಕ್ಷಿತವಾನುಪಪತ್ತೇ: ||

ಶಾರೀರಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಗೌಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶರೀರವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅನುಭವದಿಂದ ಜೀವನೇ ಅಂಗಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರಧಾನನು ಹೊರತು, ಶರೀರವಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯರು ನೀಡಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಶರೀರಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಗೌಣವಾಗಿ 'ಅಂಗ' ಎನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶರೀರವು ಪ್ರಧಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಅಂಗಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಂಗಮಂಗೀ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಅಂಗಿಯೋ, ಅವನೇ ಪ್ರಧಾನ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅನುಭವದಂತೆ ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಅಂಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನು ಗೌಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಸೇತ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ನೀಡಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಅಂಗ-ಅಂಗಿಭಾವ ಯಾರಲ್ಲಿ ಇದೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ - ॥ ಅಕ್ಷಿತವಾನುಪಪತ್ತೇ ॥ ೨ ॥

शरीरप्रवृत्तौ पुरुषस्याक्षित्वात्, 'अङ्गमङ्गी समादाय यथा कार्यं करोत्यसौ' इत्यक्षित्वव्यवहारोऽनुपपन्नः ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
ब्रह्मसूत्रभाष्ये पुरुषाश्माधिकरणम् ॥ ४ ॥

ಅನುವಾದ - ಶರೀರದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಪ್ರಧಾನ. ಹಾಗೂ ಶರೀರವು ಅಪ್ರಧಾನ. ಪ್ರಧಾನವಾದ ಜೀವನು ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದು ಹೇಗೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅದರಂತೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಹಕಾರದಿಂದ ತಾನೇ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನೇ ಪ್ರಧಾನನಾದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನು ಗೌಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತೌ = ಶರೀರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ,
ಪುರುಷಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಅಂಗಿತ್ವಾತ್ = ಪ್ರಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ
ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಗೀ = ಪ್ರಧಾನನಾದ ಚೇತನನು, ಅಂಗಂ
= ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಶರೀರವನ್ನು, ಸಮಾದಾಯ = ಹೊಂದಿ, ಯಥಾ =

ಹೇಗೆ, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಕರೋತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾನೋ,
ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಅಸೌ = ಭಗವಂತನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ
ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಅಂಗಿತ್ವವ್ಯವಹಾರಃ =
ಪುರುಷನು ಗೌಣ, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಧಾನ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು,
ಅನುಪಪನ್ನಃ = ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಕೇವಲ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಏನೂ ಆಗದು

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಶರೀರಾದೇಹಿ ತಾವತ್ಪುರುಷಾಕ್ಷಮಿತಿ व्यवहारविरोधाच्च न
तस्य सन्निधिमात्रेण स्वकार्यप्रवृत्तिशरीराङ्गत्वमित्यर्थः ||

ಶರೀರಾದಿಗಳು ಪುರುಷನ ಅಂಗವೆಂದು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ
ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಶರೀರವು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಾಗುತ್ತದೆಂದು
ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಕೇವಲ ಈಶ್ವರನ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್
ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अङ्गित्वानुपपत्तेः । शरीरप्रवृत्तौ पुरुषस्याङ्गत्वादस्मिन्पक्षे
तस्याङ्गित्वव्यवहारोऽनुपपन्नः । अतः प्रमाणतः शरीरस्याङ्गित्वानुपपत्तेर्यत्किञ्चिदेतत् ।

|| इति पुरुषाश्माधिकरणम् ||

ಶರೀರದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪುರುಷನು ಅಂಗವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನು ಅಂಗಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವು ಅನುಪಪನ್ನ ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಶರೀರವು ಅಂಗಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಮತವು ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ್ದು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾತ್ಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಹೈತುಕಮನ್ಯಶ್ಚಾಯಂ ಶ್ರುತ್ಯವಶ್ಯಮ್ನೋಕ್ತಂ ದೃಶ್ಯಾಂತದೋಷಂ ನ ಗಣಯತೀತ್ಯತೋ ಹೇತ್ವಂತರೇಣ ದೃಶ್ಯಾಂತೇ ಸಾಧ್ಯವಿವಿಕ್ಲತಾಂ ಸಾಧಯತ್ಸುತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ || ಅಕ್ಷಿತ್ವೇತಿ ||

ಅನುಮಾನವನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ ತನ್ನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೈತುಕ ಎಂದೊಪ್ಪುವವನು (ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು) ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಅಂಗಿತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || ಅಕ್ಷಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇ: || ೮ || उत्तरसूत्रे समुच्चायकचशब्दाभावात्प्रागुक्तदोषस्यादृढतामाह - ह्यैतुकमन्यश्चेति ||

ಮುಂದಿನ 'ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಾಯಕವಾದ ಚ ಶಬ್ದವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ 'ಹೈತುಕಮನ್ಯಶ್ಚ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಹೇತ್ವಂತರೇಣ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷಾಶ್ವವತ್' ಎಂಬುದನ್ನು

ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪುರುಷನು ಎಂಬುದನ್ನು ಕೂಡ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಶರೀರವು ಅಂಗವೇ ಹೊರತು ಅಂಗಿಯಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदि शरीरमेव पुरुषोपसर्जनं प्रवर्तेत तदा शरीरमङ्गि पुरुषोऽङ्गमित्युक्तं स्यात्। तथा च पुरुषस्याङ्गित्वेन शरीरस्याङ्गत्वेन च लौकिकपरीक्षकव्यवहारो न स्यात्। विद्यते चासावतो न पुरुषोपसर्जनशरीरस्य च प्रवृत्तिरिति दृष्टान्तो न युज्यत इति भावः। अतो मतान्तविरोधाभावाद्युक्तं जगत्कारणत्वलक्षणं विष्णोरिति सिद्धम्।

॥ इति श्रीमज्जयतीर्थभिक्षुविरचितायां तत्त्वप्रकाशिकायाम्
पुरुषಾश्माधिकरणम्॥

ಒಂದುವೇಳೆ ಶರೀರವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪುರುಷನು ಅಪ್ರಧಾನವಾದರೆ ಆಗ ಯಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಅಂಗಿಯು ಪುರುಷನು ಅಂಗನು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನು ಅಂಗೀ ಶರೀರವು ಅಂಗ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಲೌಕಿಕಪರೀಕ್ಷಕರು ಮಾಡುವ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಕೂಡದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಲೌಕಿಕರು ಪುರುಷನನ್ನು 'ಅಂಗೀ' ಎಂದೇ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶರೀರವನ್ನು ಅಂಗ ಎಂದೇ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ

ಪುರುಷರನ್ನು ಗೌಣವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ: - एवं परिष्कृत्य भाष्यं व्याचष्टे ॥ तथा चेति ॥ अत इति ॥
अप्रामाणिकत्वात् । प्रमाणविरुद्धत्वाच्चेत्यर्थः ॥८॥

॥ इति राघवेन्द्रयतिकृते भावदीपे पुरुषाश्माधिकरणम् ॥

ಹೀಗೆ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ತಥಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.
'ಅತ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಪುರುಷಾಶ್ಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ श्रीजानकीवदनाम्भोजराजहंसाय रामचन्द्राय नमः ॥

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

श्री राघवेन्द्रतीर्थविरचिता

तन्त्रदीपिका

पुरुषाश्माधिकरणम् - ४

॥ पुरुषाश्मवदिति चेत्तथापि ॥२-२-७॥

अत्र न प्रागुक्तदोषोऽत्रास्तीति प्राप्तं जीवगुणकप्रधानकर्तृवादं निराचष्टे।
नेत्यस्ति । यथा पुरुषस्य चेतनस्य सम्बन्धेन शरीरमश्मानयनादिकर्तृ

ತದ್ವತ್ಪ್ರಧಾನಂ ಜೀವಸಮ್ಬಂಧಾತ್ ಮಹದಾದಿಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಸ್ತ್ವಿತಿ चेत्, तथापि एवमधिकाशङ्कासद्भावेऽपि नोक्तदोषनिस्तारः । “न ऋते” इत्यादिश्रुत्या शरीरप्रवृत्तेरपीशायत्तत्वेन तव दृष्टान्तः साध्यहीन इति भावः ॥

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯಿಕದೇಶಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಜೀವನು ಅಪ್ರಧಾನಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಪುರುಷಾಶ್ವಾಸಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪುರುಷಾಶ್ವತ್ವ = ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಚೇತನನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶರೀರವು ಕಲ್ಪತರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಚೇತನನಾದ ಜೀವನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಮಹತ್ತ್ವಾದಿಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃವಾಗುತ್ತದೆ, ಇತಿಚೇತ್ = ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪ. ನ = ಇದು ತಪ್ಪು. ತಥಾಪಿ = ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯಿಕದೇಶಿಗಳು ಅಧಿಕಾಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ. 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಶರೀರಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಾಧೀನನವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಹೇಳಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಕಲ್ಪನ್ನು ತರುವುದು ಜಡವಾದ ಶರೀರವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದು ಚೇತನನಾದ ಜೀವನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚೇತನನಾದ ಜೀವನ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯಿಕದೇಶಿಗಳು ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರನೇ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

'ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತ್ರಿ' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರಕರ್ತೃತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇತಶ್ಚ ಸಾಧ್ಯहीन इत्याह -

॥ ಅಕ್ಷಿತವಾನುಪಪತ್ತೇ: ॥೨-೨-೮॥

जीवस्य गुणत्वे त्वयोच्यमाने सार्वजनीनस्य शरीरं प्रत्यक्षित्वस्यानुपपत्तेर्न
पुरुषाश्मदृष्टान्तो युक्त इत्यर्थः । प्रागुक्तश्रुतावस्य हैतुकत्वेनानादरादत्र
चशब्दाप्रयोगः ॥४॥

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ - 'ಅಂಗಿತಾನುಪಪತ್ತೇ:'.

ಜೀವನು ಅಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಕಲರ ಅನುಭವದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಶರೀರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೀವನಿಗಿರುವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷಾಶ್ಚದೃಷ್ಟಾಂತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ 'ನ ಯತೇ ತ್ವತ್‌ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಹೈತುಕನಿಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯ ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನೇ ಈ ಸೂತ್ರವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಚಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಗುಕ್ತ ಶ್ರುತೌ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೈತುಕನಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಯು ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಶಬ್ದದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಶ್ವಾದಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् – अन्यथाऽनुमितौ च ज्ञाशक्तिवियोगात् ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಜೀವನೇ ಪ್ರಧಾನನು, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗಿತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶರೀರದೊಂದಿಗೆ ಜೀವನು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸ್ವತಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಅನ್ಯಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮಾಕರ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನ್ಯಥಾ = ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಜೀವನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು, ಅನುಮಿತೌ = ಸಾಧಿಸಿದರೂ, ಜ್ಞಾತೃಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್ = ಜೀವನು ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸ್ವತಃ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಂಗಿತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವೇ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವವಾದಮಪಾಕರೋತಿ -

|| ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೌ ಚ ಇಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್ ||೧||

ಅನುವಾದ - ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಗೌಣ ಪುರುಷನು ಪ್ರಧಾನ ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವವಾದಮ್ = ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ ಚೇತನನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂಥ ಚೇತನನೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಏಕದೇಶಮತವನ್ನು, ಅಪಾಕರೋತಿ = ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರುಷನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಶರೀರಸಂಬಂಧಾತ್ ಪುರುಷಃ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತ್ಯಕ್ಷಿಕಾರೇಽಪಿ

ಸ್ವತಸ್ತಸ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಽಶರೀರಸಂಬಂಧ ಏವಾಪುಕ್ತಃ ||೨||

ಅನುವಾದ - ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುರುಷನು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಶರೀರದೊಂದಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶರೀರಸಂಬಂಧಾತ್ = ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ, ಪುರುಷಃ = ಚೇತನನು, ಪ್ರವರ್ತತೇ = ಪ್ರವೃತ್ತಿವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಅಂಗೀಕಾರೇಽಪಿ = ಒಪ್ಪಿದರೂ, ಸ್ವತಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ, ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಶರೀರಸಂಬಂಧಃ =

ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಅಯುಕ್ತಃ =
ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಮತ್ತೋರ್ವ ನಿರೀಶ್ವರನ ನಿರಾಕರಣೆ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ನಿರೀಶ್ವರಸಾಕ್ಷ್ಯೈಕದೇಶಪಕ್ಷಯೋಕಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇ ದೂಷಿತೇ
ಪಕ್ಷಾಂತರಮನುಷ್ಯ ಪರಿಹರತಿ । ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನೆತ್ಯಾದಿನಾ । ಸ್ವಶರೀರಪ್ರೇರಣೆ
ಶರೀರಾಂತರಾಭಾವಾಚ್ಛರೀರವತ ಏವ ಪುರುಷಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯೇತದಪ್ಯಯುಕ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಇಬ್ಬರು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಿದ್ದಾರೆ. ಒಬ್ಬರನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು
ದೂಷಿಸಲು 'ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯ ಹೊರಟಿದೆ. ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರೇರಣೆ
ಮಾಡಲು ತನಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಶರೀರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಗೆ
ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ ಎಂಬ ಇವರ ಮತ ತಪ್ಪಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೈಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಅಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸಾಂಖ್ಯೈಕದೇಶೀಯಸ್ತು ಸ್ವಯಂಭೂತೋಪರಿಜಿಹಿರ್ಮಯಾ ವಿಪರ್ಯಸ್ತಂ
ಮತಮಪರೋಽನುಮಿಮೀತೇತ ಆಹ - ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೀ ಚ ಜ್ಞಾಪ್ತಿಯೋಗಾತ್ । ಯಥಾ
ಶರೀರಸಮ್ಬಂಧಾತ್ಪುರುಷಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ, एवं ಪ್ರಕೃತಿಸಮ್ಬಂಧಾತ್ಪುರುಷಃ ಪ್ರವರ್ತತೇ ಇತ್ಯಕ್ಷಿಪಾಕಾರೇ
ಸ್ವಸ್ತಸ್ಯ ಜ್ಞಸ್ಯ ಶರೀರಸಮ್ಬಂಧೋಽಪ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಸ ಎವಾಯುಕ್ತಃ । ಕುತಃ ಪುನಸ್ತದಾಯತಾ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ? ಏವಮೇವ ಪ್ರಕೃತಿಸಮ್ಬಂಧೋಽಪಿ ನೈತದಪಿ ಸಾಧಿಷ್ಠಮ್ ।
ಇತ್ಯನ್ಯಥಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ।

ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಬಂದ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸಾಂಖ್ಯನು
ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಮತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಜೀವನೇ
ಪ್ರಧಾನನು. ಪ್ರಕೃತಿ ಅಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಾಪ್ತಿಯೋಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ.
ಪುರುಷನು ಶರೀರಸಂಬಂಧದಿಂದಪ್ರೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧದಿಂದ
ಪುರುಷನು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಇವರ ವಾದ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಈ
ಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಇವರ ಮತ ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ? ಇಂಥ ಪುರುಷನ ಅಧೀನವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿ
ಮಾಡುವುದಾದರೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಇದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವೂ ಕೂಡ
ಪುರುಷನಿಗೆ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಪುರುಷನಿಗೆ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನ ಮತವೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ್ದೆಂದು
ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕಿದೇಶಿಗಳ ಮತವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ - ಪ್ರಕೃತಿತಿ ॥ ಅತ್ರ ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕದೇಶವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗ್ರಹಿತಿಃ। ಇಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯ ಚ ಸಮಯವಿರುದ್ಧತ್ವೇ ಲಕ್ಷಣಾಯುಕ್ತೇರಸೌ ಪರಿಹರಣೀಯ ಏವ । ತದೀಶ್ವರಸ್ಯಾಖಿಲಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂಶಯಃ । ಮತವಿಗಾಂ ಸಂದೇಹಬಿಜಮ್ ।

ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯಕ್ಕೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕಿದೇಶಿಗಳ ಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಯವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಈಶ್ವರನ ಲಕ್ಷಣವೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಈಶ್ವರನ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ? ಎಂಬುದು ಸಂಶಯ. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿರುವ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಂದ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । प्रधानादेव जगदुत्पत्ति-
सम्भवेनेश्वरानुपयोगात् । न चाचेतनस्य तदनुपपत्तिदोषः ।
पुरुषयुक्तस्योपपत्तेः।

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಜಡವು ಪುರುಷನಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್ ॥೯॥

ಕೇವಲಾಚೇತನಮತಾತ್ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಾಚೇತನಮತಾತ್ತ್ವಾಧಿಕಾ ಶಾಕ್ತೋಕ್ತಿಪರತ್ವೇನ
ಶರೀರತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥ ನ ಚಾಚೇತನಸ್ಯೇತಿ ॥

ಕೇವಲ ಅಚೇತನವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಮತಕ್ಕಿಂತ ಪುರುಷನು ಗೌಣವಾಗಿ ಅಚೇತನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈ ಮತವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ಶರೀರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಚಾಚೇತನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪುರುಷನೇ 'ಅಂಗೀ' 'ಕರ್ತೃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚಾಕ್ಷಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ: । ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನಪುರುಷಸ್ಯ
ಕರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗ: । ವಿಮತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೇತನೋಪಸರ್ಜನಪುರುಷಾಧೀನಾ
ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾದಶ್ಚಮಾನಯನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿವದಿತಿ । ನಚ ದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷ: ಶರೀರೋಪಸರ್ಜನಪುರುಷಸ್ಯ
ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ।

ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಿತ್ವವ್ಯವಹಾರವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕಿದೇಶಿಗಳ ಮತವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ - ಪ್ರಕೃತಿತಿ ॥ ಅತ್ರ ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕದೇಶವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗ್ರಹಿತಿಃ । ಇಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯ ಚ ಸಮಯವಿರುದ್ಧತ್ವೇ ಲಕ್ಷಣಾಯುಕ್ತೇರಸೌ ಪರಿಹರಣೀಯ ಏವ । ತದೀಶ್ವರಸ್ಯಾಖಿಲಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂಶಯಃ । ಮತವಿಗಾಂ ಸಂದೇಹಬಿಜಮ್ ।

ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯಕ್ಕೆ ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕಿದೇಶಿಗಳ ಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಯವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಈಶ್ವರನ ಲಕ್ಷಣವೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಈಶ್ವರನ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ? ಎಂಬುದು ಸಂಶಯ. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿರುವ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಂದ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । प्रधानादेव जगदुत्पत्ति-
सम्भवेनेश्वरानुपयोगात् । न चाचेतनस्य तदनुपपत्तिदोषः ।
पुरुषयुक्तस्योपपत्तेः ।

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಡವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಜಡವು ಪುರುಷನಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಾತೃವಿಯೋಗಾತ್ ॥೯॥

ಕೇವಲಾಚೇತನಮತಾತ್ ಪುರುಷೋಪಸರ್ಜನಾಚೇತನಮತಾತ್ತ್ವಾಧಿಕಾ ಶಕ್ತೌಕ್ತಿಪರತ್ವೇನ
ಶರೀರೀತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಮವತಾರ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥ ನ ಚಾಚೇತನಸ್ಯೇತಿ ॥

ಕೇವಲ ಅಚೇತನವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಮತಕ್ಕಿಂತ ಪುರುಷನು ಗೌಣವಾಗಿ ಅಚೇತನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈ ಮತವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ಶರೀರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ನೀಡಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಚಾಚೇತನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪುರುಷನೇ 'ಅಂಗೀ' 'ಕರ್ತೃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚಾಕ್ಷಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನಪುರುಷಸ್ಯ
ಕರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯೋಗಃ । ವಿಮತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರೇತನೋಪಸರ್ಜನಪುರುಷಾಧೀನಾ
ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾದಶ್ಚಮಾನಯನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿವದಿತಿ । ನಚ ದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷಃ ಶರೀರೋಪಸರ್ಜನಪುರುಷಸ್ಯ
ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದರ್ಶನಾತ್ ।

ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಿತ್ವವ್ಯವಹಾರವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ

ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗ ಹೀಗಿದೆ - 'ವಿಮತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಅಚೇತನೋಪಸರ್ಜನಪುರುಷಾಧೀನಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವಾತ್ ಅಶಾನ್ಯನಯನಪ್ರವೃತ್ತಿವತ್' ಕಲ್ಲು ತರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಅಚೇತನಶರೀರವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಪುರುಷಾಧೀನವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶ್ರುತೇಶ್ಚಾವಜ್ಞಾನಾತ್ । ಅತಃ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣಂ
ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅನ್ಯಥೇತಿ ॥

ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೆಲ್ಲದೋಷವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬಾರದು. ಶರೀರವೇ ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. 'ನ ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ 'ಅನ್ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಇವರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ನ ಋತ ಇತಿ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಶ್ರುತಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯತ ಆಹ-ಶ್ರುತೇಶ್ಚೇತಿ ॥
ಹೈತುಕಮನ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವ: ॥ ಅತ ಇತಿ ॥ ಅನುಪಯುಕ್ತತಯಾ ಇವರಸ್ಯೈವಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ 'ನ ಋತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತೇಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಹೈತುಕನು ಬೇರೆಯವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನುಪಯುಕ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಎಂದರ್ಥ.

ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಚಶಬ್ದೇನಾಕ್ಷಿತ್ತವಾನುಪಪತ್ತೇ: ಸಮಾಕರ್ಷ: । ಯುಕ್ತಮಿಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮ್ । ಪ್ರಕೃತ್ಯುಪಸರ್ಜನಪುರುಷಸ್ಯ ಕರ್ತೃತ್ವೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ । ಪ್ರಾಚೀನಪಕ್ಷಾದನ್ಯಥಾನುಮಿತಮಿತಿ चेन्न । ದೃಷ್ಟಾಂತೇ ಸध्याभावात् । तथाहि - शरीरोपसर्जनः पुरुषः प्रवर्तत इति पक्षे किं पुरुषस्य प्रवृत्तिशक्तिरस्ति न वा ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮಾಕರ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಂದ ಜಗತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಮತಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಗಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶರೀರವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ಭಾವದೀಪ: - शरीरसम्बन्ध एवायुक्त इति भाष्यं सौत्रचशब्दादाकृष्टस्याक्षित्वानुपपत्ते- रित्यस्य व्याख्यानमिति भावेनाह - चशब्देनेति ॥ शरीरेत्यादिभाष्यस्य व्याख्येयं दर्शयितुं अन्यथಾನुमिताविति सूत्रांशं विवृणोति - प्राचीनेनेति ॥ विमतेत्यादिनोक्तरीत्यानु- मितमित्यर्थः । ज्ञशक्तीत्याद्यंशस्य विवृतिपरं स्वतस्तस्यासामर्थ्यादिति भाष्यं दृष्टान्ते साध्यवैकल्यसाधकत्वेन योजयितुमन्यथಾನुमितावित्यंशार्थोक्तिपरभाष्यमनुवदति - शरीरोपसर्जन इति ॥ पक्षभेदेन भाष्यं योजयितुं विकल्पयति - किमिति ॥

'ಶರೀರಸಂಬಂಧ ಏವಾಯುಕ್ತಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ 'ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಚ ಶಬ್ದೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಶರೀರ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತೌ' ಎಂಬ

ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು 'ಪ್ರಾಚೀನಪಕ್ಷಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಪ್ರಾಚೀನಪಕ್ಷಾತ್' ಎಂದರೆ 'ವಿಮತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನ ಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಎಂದರ್ಥ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್' ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸ್ವತಸ್ತುತ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಇದು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಸಾಧಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತೌ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ಶರೀರೋಪಸರ್ಜನಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಕ್ಷಭೇದದಿಂದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಲು ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಕಿಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಂಗಿತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यद्यस्ति तर्हि शरीरवैयर्थ्यम् । यदि न शक्तिस्तर्हि पुरुषाङ्गित्वमनुपपन्नं स्यात् । शरीरसम्बन्धार्थं केवलस्य पुरुषस्य शक्त्यभावात् । यदि तत्रास्ति शक्तिस्तर्ह्यन्यत्रापि स्यादित्यन्यतरवैयर्थ्यम् ।

ಒಂದುವೇಳೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಶಕ್ತಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಶರೀರವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಸ್ವತಂತ್ರಶಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಪುರುಷನು ಅಂಗಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಕೇವಲ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶಕ್ತಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಲೂ ಕೂಡ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶಕ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಶರೀರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

भावदीपः - आद्यपक्ष बहिरेव निरस्यान्ते स्वत इत्यादिभाष्यं योजयति - यदि न शक्तिस्तर्हीति ॥ शक्त्यभावं द्रढयितुमाह - यदि तत्रास्ति शक्तिरिति ॥ अन्यत्रापि । अइमानयनादावित्यर्थः ॥

ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಇದೆ

तत्त्वप्रकाशिका - शरीरसम्बन्धात् पूर्वमपि प्रकृतिसम्बद्धस्यास्ति शक्तिरिति चेत् तत्पूर्वमप्येवमित्यनवस्थापातात् ।

ಶರೀರಸಂಬಂಧ ಆಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಪುರುಷನಿಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವಾಗುವ ಮೊದಲು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧ ಇದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವನ್ನು ಇವರು ಎದುರಿಸಬೇಕು.

ಮುಕ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಸಹ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - अनादिताश्रयणे निष्प्रकृतीनां मुक्तानां प्रवृत्तिरुदाहर्तव्या।
अतो यथा पुरुषस्य शरीरसम्बन्धक्रियायां न शरीरोपकृतस्य प्रवृत्तिर्नापि
केवलस्येतीश्वरोऽङ्गीकार्यः।

ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅನಾದಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮುಕ್ತಜೀವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯುಳ್ಳ ಪುರುಷನ ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವು ಮುಕ್ತಜೀವರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಶರೀರ ಉಪಕೃತವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ. ಶರೀರ ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

भावदीपः - उदाहर्तव्येति ॥ अयुक्तत्वेनोदाहर्तव्येत्यर्थः ॥ अत इति ॥
शक्त्यभावे भावे चोभयथापि दोषादित्यर्थः ॥ ९ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಹಿರೇವ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ, ಸ್ವತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಲು 'ಯದಿ ನ ಶಕ್ತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ. ಶಕ್ತಿಯ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು 'ಯದಿ ತತ್ಸ್ಮಿ ಶಕ್ತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ' ಎಂದರೆ ಕಲ್ಲು ತರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕಡೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಉದಾಹರ್ತವ್ಯಃ' ಎಂದರೆ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು

ಉದಾಹರಿಸಬೇಕು. 'ಆತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವೈಕಲ್ಯವಿದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथास्मानयनप्रवृत्तावपीति दृष्टान्ताभाव इति भावः ॥

ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಲ್ಲು ತರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಪುರುಷರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಅವ್ಯಥಾನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಪುರುಷಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् - विप्रतिषेधाबासमञ्जसम् ॥

ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ = ಸಕಲಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ, ಅಸಮಂಜಸಮ್ = ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ = ಸಕಲಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಅಸಮಂಜಸಮ್ = ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಅನೀಶ್ವರಮತವು ಅಸಮಂಜಸ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚಾಸಮಜ್ಞಸಮ್ ||೨||

ಸಕಲಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ ಅನೀಶ್ವರಮತಮಸಮಜ್ಞಸಮ್ |

‘ಶ್ರುತಯಃ ಸ್ಮೃತಯಶ್ಚೈವ ಯುಕ್ತಯಶ್ಚೇಶ್ವರಂ ಪರಮ್ |

ವದಂತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧಂ ಯೋ ವದೇತ್ ತಸ್ಮಾನ್ ಚಾಧಮಃ ||’ ಇತಿ ಪಾತ್ರೇ ||೨||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ||೫||

ಅನುವಾದ - ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರುತಿಗಳು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗಿಂತ ನೀಚರಾದವರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪದ್ಧಪುರಾಣವು ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿದ ನಿರೀಶ್ವರ ಮತಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ = ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ, ಅನೀಶ್ವರಮತಮ್ = ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಇರುವ ದರ್ಶನಗಳು, ಅಸಮಂಜಸಮ್ = ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಶ್ರುತಯಃ = ಶ್ರುತಿಗಳು, ಸ್ಮೃತಯಶ್ಚೈವ = ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಯುಕ್ತಯಶ್ಚ = ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಈಶ್ವರಂ = ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಪರಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು, ವದಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ತದ್ ವಿರುದ್ಧಂ = ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಯಃ = ಯಾರು ವದೇತ್ ಹೇಳುತ್ತಾನೋ,

ತಸ್ಮಾತ್ = ಅವನಿಗಿಂತ, ಅಧಮಃ = ನೀಚವಾದವನು, ನಚ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪಾದ್ಧೇ = ಪದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

- . || ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं प्रत्येकं दूषितान्यनीश्वरमतानि सामान्यदूषणेन निराकुर्वत् सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - विप्रतिषेधादिति ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಮತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್' ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮತಗಳಂತೆ ಈ ಮತಕ್ಕೂ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - कुतोऽनीश्वरमतानां श्रुत्यादिविरुद्धत्वमित्यत आह - श्रुतय इति || नात्र सेश्वरसाङ्ख्येन सन्तोऽव्ययम् । स्वातन्त्र्यानभ्युपगमात् । 'ईश्वरं परं वदन्ति' इति हि स्मृतिः । अतो न साङ्ख्यादिमतविरोधेन लक्षणासम्भव इति सिद्धम्॥

|| इति श्रीमज्जयतीर्थभिषुविरचितायां तत्त्वप्रकाशिकायाम्
अन्यथाऽनुममित्यधिकरणम्॥

ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಮತಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳ ವಿರೋಧವು ಏಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಶ್ರುತಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷ ಪಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅವರು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಶ್ರುತಿಗಳು ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಮಯಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ವಿವರಣೆ - ಯಾರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಸಾಂಖ್ಯನು ಸಂತೋಷ ಪಡಬಹುದು. 'ನಾನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ನನಗೆ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು. ಆದರೆ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆಯೋ ಅದೇ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವವನು ಎಂದಷ್ಟೇ ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳ ವಿರೋಧವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಅನೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಸ್ವ್ತಿಕಗಳ ವಿರೋಧವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಮತದವರ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಮುಗಿಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಕ್ಷಾಸಮಂಜಸಮ್ || ೧೦ || ಭಾಷ್ಯ ನಿರೀವರಮತಮ
 ಅಂಜಸಮಿತಿ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತನುರೋಧೇನಾಹ - एवं प्रत्येकं दूषितानीति ।' अत इति ||
 ಸಾಡ್‌ಖ್ಯಾದಿಮತಾನಾಮಸಮಂಜಸತ್ವಾದಿತೃತಃ || ೧೦ ||

|| ಇತಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ ಭಾವದೀಪೇ ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ 'ಎವಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದೂಷಿತಾನಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಖ್ಯಾದಿಮತಗಳು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
 ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

|| ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್‌ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ||

|| ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ||

|| ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣಮ್ - ೧

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತೌ ಚ ಜ್ಞಾಪಕವಿಯೋಗಾತ್ || ೨-೨-೧ ||

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾಂಜಿತವಾನುಪಪತ್ತ್ಯುದ್ಧಾರೆಣ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಜೀವಪ್ರಧಾನಕರ್ತೃವಾದಂ ಪ್ರತ್ಯಾಚಛೇ |
 ಚಶಬ್ದೇನಾಂಜಿತವಾನುಪಪತ್ತೇರಾಕರ್ಷಃ | ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಾದನ್ಯಥಾ ಜೀವಸ್ಯ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ

ಪ್ರಕೃತೇಗುಣತ್ವೇನ ಪುರುಷಾಽಮದೃಶಾಂತೇನೈವಾನುಮಿತೌ ಚಾಕ್ಷಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ಕುತಃ ?
 ಜ್ಞಾತೃವಿಯೋಗಾತ್ । ಜಾನಾತೀತಿ ಜ್ಞಃ । ಇಗುಪಧಜ್ಞಾತೀಕಿರಃ ಕಃ । ಜ್ಞಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ
 ಶರೀರಸಮ್ಬಂಧೇ ಶಕ್ತೃಭಾವಾತ್ತದುಪಸರ್ಜನಕಪುರುಷಕರ್ತೃತ್ವಪಕ್ಷೇ ತೇನ ವಿನಾ ತತ್ಸಮ್ಬಂಧೇ
 ಸಾಮಾರ್ಥ್ಯಭಾವಾತ್ ದೃಶಾಂತಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಇತರೇತ್ಯತ್ರ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಂ
 ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಮ್ ಅತ್ರ ತು ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತಂ ನಿರಸ್ಯತ ಇತಿ ಭೇದಃ ॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ 'ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ' ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದರೋ, ಅದನ್ನು
 ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಜೀವನೇ ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು ಯಾರು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚಲಬ್ದವಿದೆ. ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಇವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ
 ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಇದು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಅನ್ಯಥಾ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಜೀವನೇ ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು
 ಅಮುಖ್ಯಕರ್ತೃವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರೂ ಕೂಡ ಪುರುಷಾಶ್ಚದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದಲೇ
 ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನುಮಿತೌ ಚ = ಪುರುಷಾಶ್ಚದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಅನುಮಾನ ಮಾಡಿದರೂ
 ಕೂಡ ಅಂಗಿತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ ಎಂಬ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಜ್ಞಶಕ್ತಿವಿಯೋಗಾತ್
 = ಇಗುಪಧಜ್ಞಾತೀಕಿರಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ 'ಜ್ಞಾ' ಧಾತುವಿಗೆ 'ಕ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದರೆ
 'ಜ್ಞಾನಾತೀತಿ ಜ್ಞಃ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ 'ಜ್ಞ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವ ಎಂಬರ್ಥವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯು
 ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಜೀವನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು 'ಜ್ಞ' ಎನಿಸಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ
 ಶರೀರಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು
 ಅವನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡಲೇ ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ
 ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

'ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು
 ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
 ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಜೀವನಿಗೆ ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಸಾಂಬಂಧ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಜಡವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅವನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡಲೇ ಬೇಕು. ಜೀವನೇ ಮುಖ್ಯಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಈ ಪ್ರಮೇಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವಾದವನ್ನು ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವವಾದವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣದ್ವೈವಿಧ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷೇಣಾಪಿ ಪ್ರಾಕ್ತನಸರ್ವಪಕ್ಷಾನ್ವಿರಾಹ -

ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚಾಸಮಜ್ಞಸಮ್ ||೨-೨-೧೦||

ಸರ್ವಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚಾನಿಶ್ವರಮತಮಸಮಜ್ಞಸಮಿತೃಪ್ತಃ ||೧೫||

ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಐದು ಮಂದಿ ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಎಲ್ಲವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚಾಸಮಂಜಸಮ್'.

ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್ = ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ, ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅನೀಶ್ವರಮತವು, ಅಸಮಂಜಸಮ್ = ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ||

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದಮ್ಯಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಮಹದ್ವೀರ್ಣವದ್ವಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् – महदीर्घवद्वा ह्रस्वपरिमण्डलाभ्याम् ॥

ವೈಶೇಷಿಕರು ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದೀರ್ಣತ್ವಗಳಿಂದ ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳ ಮಹತ್ವದೀರ್ಣತ್ವ ಪರಿಮಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳ ಪರಿಮಾಣಗಳಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು.

ಅರ್ಥ -- ಮಹದ್ವೀರ್ಣವತ್ = ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವದೀರ್ಣತ್ವಗಳಿಂದ ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್ = ದ್ವ್ಯಣುಕ ಹಾಗೂ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವತ್ವ, ಅಣುತ್ವ ಎಂಬ ಪರಿಮಾಣಗಳಿಂದ ತ್ರ್ಯಣುಕ ಹಾಗೂ ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಮಾಣವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿ. ಹೀಗೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಣತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ವೈಶೇಷಿಕಮತದ ನಿರಾಕರಣೆ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — परमाण्वारम्भवादमपाकरोति ।

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವು ಹೀಗಿದೆ -
ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದಮ್ - ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು
ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ವೈಶೇಷಿಕರ ವಾದವನ್ನು
ಅಪಾಕರೋತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

भाष्यम् — ॥ महदीर्घवद् वा ह्रस्वपरिमण्डलाभ्याम् ॥१॥

**महत्वाद् दीर्घत्वाच्च यथा कार्यमुत्पद्यते, एवं ह्रस्वत्वात् पारिमाण्डल्या-
चोत्पद्येत ।**

ಅನುವಾದ - ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಘತ್ವ ಮೊದಲಾವುಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಹೇಗೆ ಕಂಡಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಪರಿಮಂಡಲತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ:-ಮಹತ್ವಾತ್ = ಮಹತ್ವದಿಂದ, ಚ = ಮತ್ತು,
ದೀರ್ಘತ್ವಾತ್ = ದೀರ್ಘತ್ವದಿಂದ, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವು, ಯಥಾ =
ಹೇಗೆ, ಉತ್ಪದ್ಯತೇ = ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಏವಂ = ಅದರಂತೆ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವಾತ್ =
ಹ್ರಸ್ವತ್ವದಿಂದ, ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಾತ್ = ಅಣುಪರಿಮಾಣದಿಂದ,
ಉತ್ಪದ್ಯೇತ = ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಾ ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - वाशब्दादन्यथैतयोरपि न स्याद् विशेषकारणाभावात् ॥१॥

ಅನುವಾದ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಾ ಶಬ್ದವು ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಮತ್ತು ಅಣುತ್ವಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಮಹತ್ವ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೆ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ವ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಅಣುತ್ವ ಮತ್ತು ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ:-ವಾ ಶಬ್ದಾತ್ = ಸೂತ್ರದ 'ವಾ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಇದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನ್ಯಥಾ = ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಅಣುತ್ವಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ, ಏತಯೋರಪಿ = ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟದೆ ಇರಬೇಕಾದೀತು, ವಿಶೇಷಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ = ಎರಡರಲ್ಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

सत्तर्कदीपावलि: - वैशेषिकाभ्युपगतपरमाण्वारम्भापाकरणत्वेन
महदीर्घवदित्येतत् सूत्रं व्याचष्टे - महत्वादित्यादिना ।

ವೈಶೇಷಿಕರು ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಮಹದೀರ್ಘವದ್ವಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅದನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

सत्तर्कदीपावलि: - परमाणुपरिमाणकारणकतया द्व्यणुकपरिमाणानुत्पत्तौ
त्र्यणुकपरिमाणुकरणकतया त्र्यणुकपरिमाणानिष्पत्तौ परमाणुकारकतया

अणुकोत्पत्तिः अणुककारणतया त्र्यणुकोत्पत्तिश्च न स्यात् । न हि द्रव्याणामेव कार्यकारणभावः न तु तत्परिणामानामित्येतद्दृष्टं क्वचित्त्र्यणुकादिष्वित्यभिप्रायः ।

ದ್ವ್ಯಣುಕಪರಿಮಾಣವು ಪರಮಾಣು ಪರಿಮಾಣವೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಹುಟ್ಟದೇ ಇದ್ದರೆ ಮತ್ತು ತ್ರ್ಯಣುಕಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ದ್ವ್ಯಣುಕಪರಿಮಾಣವು ಕಾರಣವಾಗದೇ ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ, ದ್ವ್ಯಣುಕವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು ಬೇಡ. ತ್ರ್ಯಣುಕವೂ ಕೂಡ ದ್ವ್ಯಣುಕದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು ಬೇಡ. ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವಿರುತ್ತದೆ. ತತ್ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಾರದು.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದದ ನಿರೂಪಣೆ

तत्त्वप्रदीपः - अत्र परमाण्वारम्भवादिनो वदन्ति इच्छाज्ञानप्रयत्नसङ्ख्या-परिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागैर्गुणैस्समवेत ईशरोऽस्ति । तदिच्छाऽदृष्टकाल-निमित्तैः परमाणवः पार्थिवाद्याश्चतुर्विधाः सृष्टिकाले द्विश एव संयुज्यमाना अणुकानि कार्याण्यारभन्ते ।

ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದಿಗಳು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಇಚ್ಛೆ, ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಸಂಖ್ಯೆ, ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ಸಂಯೋಗ, ವಿಭಾಗ ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಈಶ್ವರನು ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇಂಥ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅದೃಷ್ಟಕಾಲಗಳೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ಪಾರ್ಥಿವಪರಮಾಣು, ಆಪ್ತಪರಮಾಣು, ತೈಜಸಪರಮಾಣು, ವಾಯುವೀಯ ಪರಮಾಣು ಎಂಬ ನಾಕುಬಗೆಯ ಪರಮಾಣುಗಳಿವೆ.

ಆ ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳು ಮೂರು ಮೂರಾಗಿ ಸೇರಿ ತ್ರ್ಯಣುಕಗಳಿಗೆ ಆರಂಭಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಮೂರು ಪಾರ್ಥಿವದ್ವ್ಯಣುಕಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಒಂದು ಪಾರ್ಥಿವತ್ವ್ಯಣುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಮೂರು ಆಪ್ಯದ್ವ್ಯಣುಕಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಒಂದು ಆಪ್ಯತ್ವ್ಯಣುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಉಳಿದವುಗಳೂ ಕೂಡ. ಅನಂತರ ಆ ತ್ರ್ಯಣುಕಗಳು ನಾಕುನಾಕಾಗಿ ಸೇರಿ ಒಂದು ಚತುರಣುಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾಯುಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಾರಂಭಕವಾದವುಗಳು ಸಮವಾಯುಕಾರಣ ಎನಿಸುತ್ತವೆ. ಚತುರಣುಕದ ಅನಂತರ ಇಷ್ಟೇ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್, ತೈಜಸ, ವಾಯು ಈ ನಾಕು ಭೂತಗಳು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುರೂಪದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯು ಆರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ತೇಜಸ್ ಸಂಯೋಗವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪೃಥಿವೀಯ ಪರಮಾಣುಗಳು ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಒಟ್ಟಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪೃಥಿವೀಯ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧವೆಂಬ ಗುಣವಿದೆ. ಜಡಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ರಸವೆಂಬ ಗುಣವಿದೆ. ತೈಜಸಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಸ್ಪರ್ಶವೆಂಬ ಗುಣವಿದೆ. ವಾಯುಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶವೆಂಬ ಗುಣವಿದೆ. ಒಂದರಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಜಾತೀಯವಾದ ಪರಮಾಣುದ್ವಯಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಸಂಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಜಾತೀಯ ಪರಮಾಣುವಿನ ಜೊತೆ ಸಂಯೋಗ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಒಂದು ಪಾರ್ಥಿವ ಪರಮಾಣು, ಮತ್ತೊಂದು ಪಾರ್ಥಿವ ಪರಮಾಣುವಿನ ಜೊತೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಆಪ್ಯಪರಮಾಣುವಿನ ಜೊತೆ ಅಥವಾ ತೈಜಸಾದಿ ಪರಮಾಣುಗಳ ಜೊತೆ ಸರ್ವಥಾ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಎರಡೆರಡು ಪರಮಾಣುಗಳು ಸೇರಿ, ಒಂದು ದ್ವ್ಯಣುಕ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಪಾರ್ಥಿವ ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಪಾರ್ಥಿವ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಹುಟ್ಟಿದರೆ, ಎರಡು ಆಪ್ಯಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಒಂದು ಆಪ್ಯದ್ವ್ಯಣುಕ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನಂತ ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಮೂರು ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳು ಸೇರಿ, ಒಂದು ತ್ರ್ಯಣುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಜಾತೀಯವಾದ ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗ ಆಗುತ್ತದೆ. ವಿಜಾತೀಯ ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳ ಜೊತೆ ಸಂಯೋಗವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ನಾಕು ತ್ರ್ಯಣುಕಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಚತುರಣುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರಣುಕ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆದಮೇಲೆ ಐದು ಚತುರಣುಕಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಪಂಚಾಣುಕವಾಗುತ್ತದೆಂಬ

ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಪಂಚಣಕ, ಪಷ್ಠಾಣಕ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ನಿಯಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಚತುರಣಕದ ತನಕ ಮಾತ್ರ ನಿಯಮ. ಅನಂತರ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ದ್ವ್ಯಣಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಣುತ್ವ ಅಥವಾ ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಎಂದು ಹೆಸರು. ತ್ರ್ಯಣಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘತ್ವ ಅಥವಾ ಮಹತ್ವ ಎಂದು ಹೆಸರು. ತ್ರ್ಯಣಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಪರಮಾಣುವಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದ್ವ್ಯಣಕದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯಾರಿಗೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮಾಣು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಪಾರಿಮಾಂಡಿಲ್ಯವೂ ಕೂಡ ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಅವಯವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಜನ್ಯವೂ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವ್ಯಣಕಾದಿಗಳಿಂದಷ್ಟೇ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ದ್ವ್ಯಣಕಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣುವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ದ್ವ್ಯಣಕದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕು. ಇದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಪಾರ್ಥಿವಪರಮಾಣುಗಳ ಅವಯವಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವಯವಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರ ಘಟ-ಪಟಾದಿಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಸರೋವರ, ನದಿ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಇದರಂತೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ತೇಜಸ್ಸು ಹಾಗೂ ವಾಯುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಇದರಂತೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ತಾರ್ಕಿಕರ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ.

ಗುಣಗಳು ಸ್ವಸದೃಶಗುಣಾಂತರೋತ್ಪಾದಕಗಳು

तत्त्वप्रदीपः - ततः शुक्लेभ्यस्तन्तुभ्यः शुक्लः पटो जायते, कृष्णायाश्च मृदः कृष्णो घटः, महद्भयो दीर्घेभ्यश्च त्र्यणुकेभ्यस्तादृशं चतुरणुकं, ततश्च तादृग्गुणः खण्डावयवीत्येवमेव कार्याणीति नियमः ।

ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಗುಣವನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಿಳಿಬಣ್ಣದಲ್ಲಿರುವ ತಂತುಗಳಿಂದ ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯೇ

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಷ್ಟಾದ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕಷ್ಟಾದ ಮಡಿಕೆಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಮಹತ್ತಾದ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘವಾದ ತ್ರ್ಯಣುಕಗಳಿಂದ ಅಂಥದ್ದೇ ಚತುರಣುಕವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಂಥ ಗುಣ ಖಂಡಾವಯವೀ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಯಮವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अस्य च नियमस्य कापि लोपमालपन्ति, यथा
 द्व्यणुकगतादणुत्वात् ह्रस्वत्वाच्च परिमाणाल्पगुणात् त्र्यणुकेऽणुत्वं ह्रस्वत्वं च
 नोत्पद्यते । विजातीयपरिमाणाक्रान्ते: । पारिमाण्डल्याच्च परमाणुसमवेतात्पರಿ
 माणाद्व्यणुके ह्रस्वत्वपरिमाणवति पारिमाण्डल्यं नोत्पद्यत इति ।

ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಕೆಲವೆಡೆ ಲೋಪವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆ-
 ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳಿವೆ. ಇಂಥ ಪರಿಮಾಣವೆಂಬ ಗುಣದಿಂದ
 ತ್ರ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಜಾತೀಯವಾದ
 ಮಹತ್ತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಗಳೇ ಅಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ
 ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯವು
 ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವವಿದೆ ಆದರೆ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವೈಶೇಷಿಕರ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अत्र सूत्रमवतारयति महदीर्घवद्वा ह्रस्वपरिमण्डलाभ्याम् ।
 त्र्यणुकमहत्त्वादीर्घत्वाच्च यथा चतुरणुकादौ महत्त्वं दीर्घत्वं च कार्यमुत्पद्यते,
 एवं द्व्यणुकगतात् ह्रस्वत्वात्त्र्यणुके ह्रस्वत्वं कार्यमुत्पद्येत । तथा
 परमाणुगतात्पारिमाण्डल्याच्च द्व्यणुके पारिमाण्डल्यान्तरमुत्पद्येत ।

ಈ ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ 'ಮಹದ್ದೀರ್ಘವದ್ವಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್'
 ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಆ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ

ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ತ್ರ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದ ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳೆಂಬ ಕಾರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೋ, ಅದರಂತೆ ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವತ್ವದಿಂದ ತ್ರ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವವು ಹುಟ್ಟಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯವು ಹುಟ್ಟಬೇಕು.

ಕೇವಲ ತಾರ್ಕಿಕರ ಕಲ್ಪನೆ ಸಾಧಕವಾಗದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - यदि ह्रस्वत्वात्पारिमाण्डल्याच्च तादृशं नोत्पद्यते तर्हि महत्त्वदीर्घत्वयोरपि सकाशात्तादृशं नोत्पद्येत विशेषकारणाभावात् । कल्पनामात्रस्यासाधकत्वात् । यथा च महत्त्वं दीर्घत्वं चतुरणुकगतं महत्त्वादीर्घत्वाच्चोत्पद्यते एवं महत्त्वं दीर्घत्वं च त्र्यणुकगतं महत्त्वादीर्घत्वाच्चैव स्यात् । अन्यथा चतुरणुकगतमपि तद्वयमेतयोर्न स्यात् । विशेषकारणाभावात् ।

ಒಂದುವೇಳೆ ಹ್ರಸ್ವತ್ವದಿಂದ ಹಾಗೂ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಿಂದ ಅಂಥದ್ದೇ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಆಗ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಅಂಥದ್ದೇ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಹಾಗೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆನ್ನಲು ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ನಿಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಯು ಸಾಧಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳು ಚತುರಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೋ, ಅದರಂತೆ ತ್ರ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳೂ ಕೂಡ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಬೇಕು. ಹೀಗೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಚತುರಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವದಿಂದಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷಕಾರಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಂತೆ ಉಳಿದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಅನುತ್ಪನ್ನವಾಗಲಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಯಥಾ ವಾ ಮಹದೀರ್ಘಂ ಚತುರಣುಕಂ ಮಹತೋ ದೀರ್ಘಾತ್ವಯುಕ್ತಾದುತ್ಪದ್ಯತೇ, ತಥಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾವಪ್ಯಣುಪರಮಾಣು ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಂ ಏವ ಸ್ವಕಾರಣಾಭ್ಯಾಂ ಉತ್ಪದ್ಯತಾತಾಮ್ । ಯದಿ ತೌ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಂ ನೌತ್ಪದ್ಯತೇ ತರ್ಹಿ ಚತುರಣುಕಗತಂ ಮಹತ್ವಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ ಚ ತ್ರ್ಯಣುಕಗತಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಯೋರಪಿ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಅನುತ್ಪತ್ತೌ ಚ ಪರಮಾಣುನಾಂ ತದ್ವತ್ಸರ್ವಾನುತ್ಪತ್ತಿಂ ಪ್ರಸಜ್ಜಯಿಷ್ಯತಿ । ಧರ್ಮಧರ್ಮಭೇದಾದುಭಯಿ ಚೌಕ್ತಿರ್ನ ವೀರೃಯತೇ ।

ಹೇಗೆ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಚತುರಣುಕವು, ಮಹತ್ವದ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘವಾದ ತ್ರ್ಯಣುಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಂಡಲ್ಯವುಳ್ಳ ಅಣುಪರಿಮಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಂಡಲಗಳಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಎರಡು ಅಣುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಂಡಲ್ಯಗಳು ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಚತುರಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳೂ ಕೂಡ ತ್ರ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಜನ್ಯವಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯವು ಮತ್ತೊಂದು ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಿಂದ ಜನ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ವಚನಗಳು ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವೈಶೇಷಿಕರ ಸಮಾಧಾನ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಥ ಮತಂ ಔಣುಕತ್ರಣುಕಯೋ: ಪರಿಮಾಣಾಂತರಾಕ್ರಾಂತೇನ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಾಣುತ್ವೇ ತತ್ರ ಕಾರ್ಯಜನಕೇ, ದ್ವಿತ್ವಸಂಖ್ಯಾ ತ್ರಿತ್ವಸಂಖ್ಯಾ ಚಾಣುತ್ವಮಹತ್ವಕಾರಣಂ, ಪರಮಾಣುಔಣುಕಯೋರ್ಮಹತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಪ್ರಸಜ್ಞಃ, ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿನಾಮಣುತ್ವೇ ಚಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಪ್ರಸಜ್ಞ ಇತಿ ।

ದ್ವೈತಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ತ್ರೈತಾತ್ಮಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಪರಿಮಾಣಗಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯವು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ರೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವವೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಣುತ್ವಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದೇ ಪರಮಾಣು ಹಾಗೂ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರೈತಾತ್ಮಕಾದಿಗಳನ್ನು ಅಣು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತ್ರೈತಾತ್ಮಕಾದಿಗಳು ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿಭಾಗ ಅಸಾಧು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - चतुरणुकादाविव त्र्यणुकादावपि विजातीयपरिमाणाक्रान्तिर्न स्यात् । अन्यथा तत्रापि स्यात् । विशेषप्रमाणाभावात् । सङ्ख्यायाः परिमाणारम्भकत्वे पृथक्त्वादेरपि स्यात् । न चेन्न तस्यापि । परमाणोर्बहुकस्य न महत्त्वं, त्र्यणुकादीनां च मेवादिभ्यो नाणुत्वमिति लोकानुभवविरुद्धम् ।

ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಜಾತೀಯ-ಪರಿಮಾಣಾಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೈತಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ತ್ರೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿಜಾತೀಯವಾದ ಪರಿಮಾಣಾಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷ - ಸಂಖ್ಯೆಯು ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕವಾಗುವುದಾದರೆ ಪೃಥಕ್ತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಪೃಥಕ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಪರಿಮಾಣಾರಂಭಕವಲ್ಲವೆಂದರೆ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಕೂಡ ಪರಿಮಾಣಾರಂಭಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷ - ದ್ವೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವಿಗಿಂತ ಮಹತ್ವವಿದೆ. ತ್ರೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿ ಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕಿಂತ ಅಣುತ್ವವಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವಿಗಿಂತ ಮಹತ್ವವಿಲ್ಲ. ತ್ರೈತಾತ್ಮಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೇರುಪರ್ವತಾದಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅಣುತ್ವವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆ ಲೋಕಾನುಭವವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳು ಸಾಪೇಕ್ಷಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನವೈವಮನಭ್ಯುಪಗಮೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿपर्ययप्रसङ्गः । उक्तं हि-

“प्रत्यक्षत्वतदन्यत्वे पुरुषापेक्षयाऽखिले ।

अणुत्वं च महत्त्वं च यतो वस्तुव्यपेक्षये” त्यनुव्याख्याने ।

यस्मान्नपरत्नवराकारात्कतिचिदिह मणयः परिगृह्यन्ते । न च स्वस्मादनणोः स्वस्य महत्त्वं युक्तम्, अमहतो वाऽणुत्वम् ।

ಹೀಗೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಪರಮಾಣು ಹಾಗೂ ದ್ವ್ಯಣುಕಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ. ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ -

प्रत्यक्षत्वतदन्यत्वे पुरुषापेक्षयाऽखिले ।

अणुत्वं च महत्त्वं च यतो वस्तुव्यपेक्षया”

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಣೀತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳು ವಸ್ತುವಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಶ್ರೇಷ್ಠಯುಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ರತ್ನಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂತಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಣಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಯಾವ ವಸ್ತುವಿದೆಯೋ, ಅದು ತನಗಿಂತ ಅಣುವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವಸ್ತು ತನಗಿಂತ ಮಹತ್ತಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾರ್ಕಿಕರ ಸೃಷ್ಟಿಕಲ್ಪನೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ

तत्त्वप्रदीप: - अपि च महत्त्वरीर्घत्वाच्च यथा यत्किञ्चित्कार्यमुत्पद्यत

एवं ह्रस्वत्वात्पारिमाण्डल्याच्चोत्पद्येत । यदि तयोः किमपि नोत्पद्यते तदैतयोरपि न स्यात् । विशेषहेतुर्वा वाच्यः ।

ಮತ್ತು ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೋ ? ಅದರಂತೆ ಹ್ರಸ್ವತ್ವದಿಂದ ಹಾಗೂ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಬೇಕು. ಒಂದುವೇಳೆ ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಹಾಗೂ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಗಳಿಂದ ಏನೂ ಕೂಡ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆಗ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಅಥವಾ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಕಾರಣವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ತಾರ್ಕಿಕರ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಕಲ್ಪನೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ತಾರ್ಕಿಕರು ತ್ಯಾಜಕದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವೇ ಪರಮಾಣು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಪರಮಾಣು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ, ಹಾಗೂ ನಿರವಯವವಾಗಿದೆ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾಣು ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವು ಸಾಪೇಕ್ಷವಾದದ್ದು. ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವ ತ್ಯಾಜಕದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅವಯವವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಧರ್ಮಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದ ಕಾರಣ ಅದರಲ್ಲಿ ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದ ಕಲ್ಪನೆಗಳೂ ಕೂಡ ನಿರಸ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ತ್ಯಾಜಕವು ಮೇರು ಪರ್ವತವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಪರಮಾಣು ಎಂದೇ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ದ್ವ್ಯಾಜಕವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುವಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಮಹತ್ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳು ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ತ್ಯಾಜಕದ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಪರಮಾಣುವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದ ನಿರಾಸಕ್ಯಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಧಿಕರಣಪ್ರತಿಪಾಞಮಾಹ - ಪರಮಾಣ್ವಿತಿ || ಅತ್ರ ಹೇಃ
ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವೇ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಃ |

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಪರಮಾಣು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪರಿಪೂರ್ಣಗುಣತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈಶೇಷಿಕರೇ ಮೊದಲಾದವರ ಸಮಯಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಈಶ್ವರನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿರೀಶ್ವರಮತಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವು ನಮಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಅನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯಾದಿಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿಷ್ಣುರನಂತಗುಣಪೂರ್ಣ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತಸ್ಯ ಚ
ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವಿರುದ್ಧತ್ವೇನಾಭಾವಶಙ್ಕಾ ಸ್ಯಾತ್ | ಅತಃಸೌ ಪರಾಕರಣೀಯ ಏವ |
ಇಶ್ವರಸ್ಯಾನಂತಗುಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ | ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ | ಮತವಿವಾದಃ
ಸಂದೇಹವಿಜಮ್ |

ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಮೇಯವು ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಅನಂತಗುಣ-

ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು' ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಈಶ್ವರನ ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಇದು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ? ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹ. ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾದವು ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || महदीर्घवद्वा ह्रस्वपरिमण्डलाभ्याम् ||११|| इत्युक्तमिति ||
पूर्वाध्याये उक्तमित्यर्थः ||

'ಇತ್ಯುಕ್ತಂ' ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣ-
ನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದ - ಪರಮಾಣುವು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ-
ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಆರಂಭಕವಾಗಿದೆ. ಈ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಈಶ್ವರನು ಕರ್ತೃ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ
ಮತ್ತು ಪ್ರಯತ್ನ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಅವನಲ್ಲಿವೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಅನಂತ
ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಅವನಲ್ಲಿದ್ದವು ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾವ ವಾದ ಇದೆಯೋ
ಅದನ್ನೇ 'ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮತದ ವಿರೋಧವು
ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು
ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವಿರುದ್ಧವೇನ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ದ್ರವ್ಯದ ವಿಭಾಗ

तत्त्वप्रकाशिका - न युक्तमिति पूर्वः पक्षः पक्षः । षट् खल्विमे

ಭಾವಪದಾರ್ಥಾ ದ್ರವ್ಯಾದಯಃ । ತತ್ರ ಗುಣಾಶ್ರಯೋ ದ್ರವ್ಯಂ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯ್ವಾಕಾಶ-
ಕಾಲದಿಗಾತ್ಮಮನೋಭೇದೇನ ನವವಿಧಮ್ । ತತ್ರಾಽಕಾಶಾದಿಪञ್ಚಕಂ ನಿಯಮೇವ ।
ಭೂತಚತುಷ್ಠಯಂ ತು ಪರಮಾಣುರೂಪಂ ನಿಯಮನ್ಯದನಿಯಮೇವ ।

ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು
ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಆರು ಮಾತ್ರ.
ಅದರಲ್ಲಿ ಗುಣಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ದ್ರವ್ಯವು; ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು, ಆಕಾಶ, ಕಾಲ, ದಿಕ್ಕು,
ಆತ್ಮಾ, ಮನಸ್ಸು ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ. ಈ ಒಂಬತ್ತರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಐದು
ದ್ರವ್ಯಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೂ ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಎಂಬ
ಭೂತಚತುಷ್ಠಯಗಳು ಪರಮಾಣು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯ. ಬೇರೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯ.

ತಾರ್ಕಿಕರ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ ?

ಭಾವದೀಪಃ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿತಿ ॥ ಕುತೋ ನ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯತೋ ದ್ರವ್ಯತ್ವೇನ ಪರಿಗಣಿತಾತ್ಮ
ವಿಶೇಷಸ್ಯ ತಸ್ಯಾಽಽಗುಣಮಾತ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾದಿತಿ ವಕ್ತುಂ ಕಾನಿ ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಕೇ ಚ ಗುಣಾ
ಇತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಮನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೋಕ್ತದಿಶಾ ತದೀಯಪ್ರಕ್ರಿಯಾಮನುವದತಿ - ಷಡ್ ಖಲ್ವಿತಿ ॥
ಏತದ್ಭುಕ್ತಿಃ ಸರ್ವಸೂತ್ರೋಪಯೋಗಿತ್ವೇನ । ದ್ರವ್ಯಾದಯಃ ಇತ್ಯಾದಿಪದಾರ್ಥೋ ಗುಣಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಸಮವಾಯಾ
ಇತಿ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯೈರ್ವಿವರೀಷ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ॥ ಗುಣಾಶ್ರಯ ಇತಿ ॥ ಗುಣಾತ್ಯಂತಾಭಾವಾನಾಧಿಕರಣ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತೇನಾಽಽಗುಣೋ ನಾವ್ಯಾಸಿಂಧಿಘಟಾದಾವಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ । ನಿಯಮೇವೇತ್ಯೇವಕಾರೇಣ ಪ್ರವಾಹವ್ಯವಚ್ಛೇದೇನ
ಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ಕೂಡ್ಠಸ್ಥನಿಯಮತ್ವಮಾಹ । ಏವಮಗ್ರೇಪಿ । ಅತ್ರ ನಿಯಮಾನಿಯಮವಿಭಾಗೋಕ್ತಿಃ ನಿಯಮೇವ ಚ
ಭಾವಾತ್ ರೂಪಾದಿಮತ್ವಾಚ್ಛೇದೇತತ್ಸೂತ್ರೋಪಯೋಗಿತ್ವೇನ ಮಹದಿತಿ ಸೂತ್ರೋಪಲಕ್ಷಿತ-
ದ್ರವ್ಯಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾದಿ ಖಣ್ಡನಾಯ ಚೇತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಏಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ? ಎಂದರೆ ಆ ಈಶ್ವರನು ಕೇವಲ ದ್ರವ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ.
ಆತ್ಮವಿಶೇಷನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಷ್ಟೇ ಇವೆ ಎಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನು

ತೀಯುವ ಮೊದಲು ದ್ರವ್ಯಗಳಿಷ್ಟು? ಗುಣಗಳಿಷ್ಟು ? ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಆ ತಾರ್ಕಿಕರ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ವಿಭಾಗಗಳ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಷಟ್‌ಖಿಲು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ದ್ರವ್ಯಾದಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದಿಪದದಿಂದ ಗುಣ, ಕರ್ಮ, ಸಾಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ, ಸಮವಾಯಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇವುಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಗುಣಾತ್ರಯತ್ವಂ' ಎಂಬುದು ದ್ರವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ. ಗುಣಾತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಅನಧಿಕರಣವಾದದ್ದು ಎಂಬುದು ಇದರರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಕ್ಷಣದ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 'ನಿತ್ಯಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯಿಂದ 'ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ಕೂಟಸ್ಥನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಮುಂದೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ತೀಯಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಅನಿತ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು 'ನಿತ್ಯಮೇವಚ ಭಾವಾತ್ ರೂಪಾದಿಮತ್ವಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಮಹತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ದ್ರವ್ಯದ ಅಸಮವಾಯಾದಿ ಕಾರಣದ ಖಂಡನೆಗೋಸ್ಕರವೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಗುಣಾತ್ರಯತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆದ್ಯಕ್ಷಣಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಘಟದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಗುಣಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವೇ ಆದ ಆದ್ಯಕ್ಷಣಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಘಟದಲ್ಲಿ ಗುಣಾತ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ಲಕ್ಷಣವು ಬಾರದ ಕಾರಣ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ 'ಗುಣಾತ್ಯಂತಾಭಾವಾನಧಿಕರಣತ್ವಮ್' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಗುಣಾತ್ರಯತ್ವಂ ನಾಮ ಗುಣಾಧಿಕರಣ ವೃತ್ತಿತ್ವಂ' ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. 'ಗುಣಾತ್ಯಂತಾಭಾವಾನಧಿಕರಣತ್ವಮ್' ಎಂದರ್ಥ. ಹುಟ್ಟಿದಾರಭ್ಯ ಯಾವುದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಗುಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಗುಣಾತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಆ ವಸ್ತು ಅಧಿಕರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಕ್ಷಣಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆ ಘಟದಲ್ಲಿ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಗುಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಗುಣವು ಬರುವುದರಿಂದ ಗುಣಾತ್ಯಂತಾಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥಾತ್ ಆದ್ಯಕ್ಷಣಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಘಟದಲ್ಲಿ ಗುಣಾತ್ಯಂತಾಭಾವಾನಧಿಕರಣತ್ವವೇ ಬರುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಕ್ಷಣಲವಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವರೂಪತಃ ಅನಾದಿಯಾಗಿವೆ.

ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯುಗಳು ಪರಮಾಣು ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ದ್ವೈತಾಧಿಕರಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ 'ನಿತ್ಯಮೇವಚ ಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗೂ 'ರೂಪಾದಿಮತ್ಪಾಚ್ಚ ವಿಪರ್ಯಯೋ ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದ ಪರಮಾಣುಗಳೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ದೋಷ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಇದೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಮಹತ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಈ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿಭಾಗವು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ತಾರ್ಕಿಕರು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ೧) ದ್ರವ್ಯ, ೨) ಗುಣ, ೩) ಕರ್ಮ, ೪) ಸಾಮಾನ್ಯ, ೫) ವಿಶೇಷ, ೬) ಸಮವಾಯಿ, ಎಂದು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಒಟ್ಟು ಆರು. ಈ ಆರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದ್ದು ಗುಣಾಶ್ರಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದ್ರವ್ಯವು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ - ೧) ಪೃಥಿವೀ, ೨) ಅಪ್ ೩) ತೇಜಸ್ಸು, ೪) ವಾಯು, ೫) ಆಕಾಶ, ೬) ಕಾಲ, ೭) ದಿಕ್, ೮) ಆತ್ಮ, ೯) ಮನಸ್ಸು ಎಂದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ, ಕಾಲ ದಿಕ್, ಆತ್ಮ, ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ಐದು ದ್ರವ್ಯಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಪೃಥಿವೀ, ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಪದಾರ್ಥಗಳು ಪರಮಾಣು ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ದ್ವೈತಾಧಿಕರಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಗುಣ ಇಪ್ಪತ್ತಾಳು ಕರ್ಮ ಐದು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕರ್ಮಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಜಾತಿಮಾತ್ರಾಶ್ರಯಾ ಗುಣಾಃ । ರೂಪರಸಗಂಧ-
ಸ್ಪರ್ಶಶಬ್ದಸಂಖ್ಯಾಪರಿಮಾಣಪೃಥಕ್ತ್ವಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಪರತ್ವಾಪರತ್ವಗುಣತ್ವದ್ರವತ್ವಸ್ತೇಹಸಂಸ್ಕಾರ-
ಬುದ್ಧಿಸುಖದುಃಖೇಷಾದ್ವೇಷಪ್ರಯತ್ನಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಃ । ತೇ ಚಾನಿತ್ಯಾಶ್ರಿತಾ ಅನಿತ್ಯಾ ಏವ ।

ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯೇ ದ್ವಿವಿಧಾಶ್ಚ । ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋರಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಕರ್ಮ ।
 ಉತ್ಕೇಷಣಮಪಕ್ಷೇಪಣಮಾಕುಚ್ಛನಂ ಪ್ರಸಾರಣಂ ಗಮನಮಿತಿ ಪञ್ಚವಿಧಮನಿತ್ಯಮೇವ ।

'ಕರ್ಮಾನೃತ್ಯೇ ಸತಿ ಜಾತಿಮಾತ್ರಾಶ್ರಯತ್ವ'ವು ಗುಣದ ಲಕ್ಷಣ. ಗುಣಗಳು ಒಟ್ಟು ೨೪ ವಿಧ. ೧) ರೂಪ, ೨) ರಸ, ೩) ಗಂಧ, ೪) ಸ್ಪರ್ಶ, ೫) ಶಬ್ದ, ೬) ಸಂಖ್ಯಾ, ೭) ಪರಿಮಾಣ, ೮) ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ೯) ಸಂಯೋಗ, ೧೦) ವಿಭಾಗ, ೧೧) ಪರತ್ವ, ೧೨) ಅಪರತ್ವ, ೧೩) ಗುರುತ್ವ, ೧೪) ದ್ರವತ್ವ, ೧೫) ಸ್ನೇಹ, ೧೬) ಸಂಸ್ಕಾರ, ೧೭) ಬುದ್ಧಿ, ೧೮) ಸುಖ, ೧೯) ದುಃಖ, ೨೦) ಇಚ್ಛಾ, ೨೧) ದ್ವೇಷ, ೨೨) ಪ್ರಯತ್ನ, ೨೩) ಧರ್ಮ, ೨೪) ಅಧರ್ಮ, ಎಂದು. ಈ ಗುಣಗಳು ಅನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಅನಿತ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಎರಡು ವಿಧವೂ ಆಗುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ನಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಅನಿತ್ಯ. ಸಂಯೋಗ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾದದ್ದು ಕರ್ಮ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಐದು ವಿಧ - ೧) ಉತ್ಕೇಷಣ. ೨) ಅಪಕ್ಷೇಪಣ, ೩) ಆಕುಂಚನ, ೪) ಪ್ರಸಾರಣ ೫) ಗಮನ ಎಂದು.

ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿಭಾಗ ಹೇಳಲು ಏನು ಕಾರಣ ?

ಭಾವದೀಪ: - जातिमात्राश्रया इति ॥ समवायवृत्त्येति योज्यम् । एतेन रूपत्वादिसमवायाश्रयो रूपादिरिति नासंभवः । गुणस्वरूपाद्युक्तिरीश्वरस्याष्टगुणत्वाद्यवधारणार्था ॥ अनित्या एवेति ॥ गुणेषु नित्यानित्यविभागोक्तिर्महदितिसूत्रोपयोगित्वेन । संयोगजनके संयोगे विभागजनके च विभागेऽतिव्याप्तिनिरासाय संयोगविभागयोरिति द्वयोरप्युक्तिः । कर्मस्वरूपाद्युक्तिरुभयथापि न कर्मेतिसूत्रोपयोगित्वेनेति ज्ञेयम् । संयोगेऽव्याप्तिनिरासाय सामान्यलक्षणे न कर्मेतिसूत्रोपयोगित्वेनेति ज्ञेयम् ।

'ಜಾತಿಮಾತ್ರಾಶ್ರಯಾಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧೇನ ಜಾತಿಗಷ್ಟೇ ಆಶ್ರಯವಾದವು ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಸಮವಾಯವೃತ್ತ್ಯಾ' ಎಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ರೂಪತ್ವಾದಿಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ರೂಪಾದಿಗಳು ಆಶ್ರಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಗುಣಸ್ವರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಎಂಟೇ

ಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂಬುದರ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ. 'ಅನಿತ್ಯಾ ಏವ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು 'ಮಹತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಸಂಯೋಗಜನಕವಾದ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ, ವಿಭಾಗಜನಕವಾದ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು 'ಉಭಯಥಾಪಿ ನ ಕರ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - 'ಜಾತಿಮಾತ್ರಾತ್ರಯಾ' ಎಂದರೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೇವಲ ಜಾತಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದವು ಗುಣಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ರೂಪತ್ವವು ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ರೂಪದಲ್ಲಿದೆ. 'ಸಮವಾಯೇನ ರೂಪತ್ವಾವಾನ್ ರೂಪಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಭವದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸಾಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ, ಸಮವಾಯ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಿಯಮೇಕಮನೇಕಸಮವೇತಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮನೇಕವಿಧಮ್ | ನಿಯಮಃ ಸಮವಾಯಃ ಸಮವಾಯಃ ಏಕಃ ಏವ | ನಿಯಮದ್ವಯವೃತ್ತಯೋಽನ್ಯಾ ವಿಶ್ಲೇಷಾಃ | ಏತತ್ರಯಂ ನಿಯಮೇವ | ತತ್ರಾನಿಯಮಂ ಕಾರಣತ್ರಯಜನ್ಯಮ್ | ಯತ್ಸಮವೇತಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದತೀತಿ ತತ್ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಧ್ವನಿಮೇವ |

ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಒಂದೇ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧೇನ ಇರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ. ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಸಮವಾಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯವೆನಿಸಿದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲೂ ತಮ್ಮಲ್ಲೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಿಶೇಷಗಳು ಅನಂತವಾಗಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ, ಸಮವಾಯ, ವಿಶೇಷ ಈ ಮೂರು ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು.

ಅನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೂರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧೇನ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಆ ಪದಾರ್ಥ ಸಮವಾಯಕಾರಣ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಪರಮಾಣು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳೇ ಸಮವಾಯಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯ ದಲಕೃತ್ಯ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪ: - ಸಂಯೋಗಽತಿವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರಾಸಾಯ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣೇ ನಿಯಮಿತಿ ವಿಶೇಷಣಮ್ |
 ಸಮವಾಯೇ ದೋಷನಿರಾಸಾಯ ಸಮವೇತಮಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ | ಆತ್ಮಾದಿನಿತ್ಯವಸ್ತುಗತೈಕತ್ವಾನಾಂ
 ಜಾತೀತವನಿವೃತ್ಯರ್ಥಮೇಕಮಿತಿ || **ಅನೇಕವಿಧಮಿತಿ** || ಪರಾಪರಜಾತಿಭೇದೇನೇತಿ ಭಾವಃ |
 ಏತದುಕ್ತಿಃಚ ನಿಯಮೇವ ಚೇತಿ ಸೂತ್ರೋಪಯೋಗಿತ್ವೇನ | ಸಮವಾಯಸ್ವರೂಪೋಕ್ತಿರಪಿ
 ಸಮವಾಯಸೂತ್ರೋಪಯೋಗಾಯ | ಅಂತರ್ಯಾಃ ವ್ಯಾವರ್ತ(ಕಾಂತರ)ಕಶ್ಚನ್ಯಾಃ | ಏತತ್ರಯಂ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಿತ್ರಯಮ್ |
 ನಿಯಾನಿತ್ಯವಿಭಾಗೋಕ್ತೀರೂಪಯೋಗಮಾಹ- **ತತ್ರಾನಿಯಮಿತಿ** || **ತ್ರಯೇತಿ** || ಸಮವಾಯ-
 ಸಮವಾಯಿನಿಮಿತ್ತಕಾರಣರೂಪತ್ರಯೇತೀತಿ |

ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ 'ನಿತ್ಯಂ'
 ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
 ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಮವೇತಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆತ್ಮಾದಿನಿತ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ
 ಏಕತ್ವಾದಿಗಳು ಜಾತಿ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಏಕಂ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.
 'ಅನೇಕವಿಧಮ್' ಎಂದರೆ ಪರಜಾತಿ, ಅಪರಜಾತಿ ಎಂಬ ವೈವಿಧ್ಯದಿಂದ ಅನೇಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
 'ನಿತ್ಯಮೇವಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ
 ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಮವಾಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡ 'ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಗಮಾಚ್ಚ' ಎಂಬ
 ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಅಂತ್ಯಾಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾವರ್ತಕವಿಲ್ಲದವುಗಳು
 ಎಂದರ್ಥ. 'ಏತತ್ ತ್ರಯಂ' ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ಸಮವಾಯಗಳು ಎಂದರ್ಥ.
 ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳಲು 'ತತ್ರಾನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.
 'ಕಾರಣತೃತೀಯಾಜನ್ಯಮ್' ಎಂದರೆ ಸಮಯವಾಯಿಕಾರಣ, ಅಸಮಯವಾಯಿಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಈ
 ಮೂರರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳದೇ 'ಅನೇಕ
 ಸಮವೇತತ್ವಂ ಸಾಮಾನ್ಯಂ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಸಂಯೋಗವೂ ಕೂಡ ಅನೇಕತ್ರ
 ಸಮಯವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ವ್ಯತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ
 ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ನಿತ್ಯಂ' ಎನ್ನಬೇಕು. ಸಂಯೋಗವು ಅನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು

ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮವೇತಂ ಎಂದು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮವಾಯವು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಏಕವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಮವೇತಂ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಸಮವಾಯವು ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. 'ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಅನೇಕಸಮವೇತತ್ವಂ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಆತ್ಮಾದಿ ನಿತ್ಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಏಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಏಕತ್ವಂ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು.

ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಆದಿಸೃಷ್ಟೌ ಚ ಪರಮಾಣವೋ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿಕ್ರಮೇಣಾವಯವಿನಮಾರಭಂತೇ।
ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನಮವಧೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮ್ । ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿರ್ದ್ವೈಧಾ ।
ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಃ ಕಾರಣೈಕಾರ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಃವೇತಿ । ತತ್ರ ಕಾರ್ಯದ್ವಯಸ್ಯಾವಯವಸಂಯೋಗ
ಎವ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಭವತಿ ।

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳು ದ್ವ್ಯಣುಕ, ತ್ರ್ಯಣುಕ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಅವಯವಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಕಾರಣತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಕಾರಣವನ್ನು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿ' 'ಕಾರಣೈಕಾರ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಂಬಂಧವು ಎರಡುವಿಧ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಯವಸಂಯೋಗವೇ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿ ರೂಪವಾಗಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದಲಕೃತ್ಯ ವಿಚಾರ

ಭಾವದೀಪಃ - ಪರಮಾಣವ ಇತಿ ಬಹುವಚನಂ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯಾಪೇಕ್ಷಯಾ । ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತು ಪರಮಾಣುತ್ವದ್ವಯಮೇವ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಾಂಭಕಮಿತಿ ಬೋಧ್ಯಮ್ । ತನ್ತುರೂಪಾದೌ ಪಟಾಸಮವಾಯಿತ್ವವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಮವಧೃತೇತ್ಯಾದಿ । ನಿಮಿತ್ತಾದಾವತಿವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರಾಸಾಯ ಪೂರ್ವಭಾಗಃ । एवं ಸತಿ ತನ್ತುರೂಪಾದೇಃ ಪಟರೂಪಾದಿಂ ಪ್ರತ್ಯಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಪಟರೂಪಂ ಪ್ರತಿ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಭೂತೇ ಪಟೇ

ತನ್ತುರೂಪಸ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತವಾದಿತ್ಯತ ಆಹ - ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿರ್ದೇತಿ || ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಸ್ಯ
ಸಮವಾಯಿಕಾರಣೇ ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿವರ್ತನಂ ದ್ವೇಧಾ | ಸ್ವಕಾರ್ಯೇಣ ಸಹೈಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಸಮವಾಯೇನ ವರ್ತನಂ ವಾ
ಸ್ವಕಾರ್ಯೇ ಯತ್ಕಾರಣಂ ತೇನ ಸಹೈಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ವರ್ತನಂ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

'ಪರಮಾಣವಃ' ಎಂದು ಬಹುವಚನವು ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ
ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳು ಎರಡೇ ದ್ವ್ಯಣುಗಳಿಗೆ ಆರಂಭಕವಾಗುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
ತಂತುರೂಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಟಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಧೃತ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ
ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನತ್ವಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ತಂತುರೂಪವು ಪಟರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು
ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಆಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ಪಟರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ-
ವೆನಿಸಿದ ಪಟದಲ್ಲಿ ತಂತುರೂಪವು ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿದ್ವೇಧಾ' ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯು ಎರಡು
ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ೧) ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದ ಜೊತೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ
ಇರುವಿಕೆ. ೨) ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣವೋ, ಅದರ ಜೊತೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ
ಎಂದು.

ವಿವರಣೆ - 'ಪರಮಾಣವಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಹುವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ,
ಅಪ್, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಈ ನಾಕು ಭೂತಗಳ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು
ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳು ಈ ಪರಮಾಣುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ಸೇರಿ
ದ್ವ್ಯಣುಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

'ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನತ್ವೇ ಸತಿ ಅವಧೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಅಸಮವಾಯಿ
ಕಾರಣಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತಂತುರೂಪವು ಪಟರೂಪಕ್ಕೆ
ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಹೊರತು, ಪಟಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.
ಪಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತಂತುರೂಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
'ಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನತ್ವಂ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ತಂತುರೂಪದಲ್ಲೂ ಈ ಲಕ್ಷಣ
ಬರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ಅವಧೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ' ಎಂಬ
ವಿಶೇಷದಲವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ತಂತುರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು

ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. 'ಅವಧೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದ ಕುಲಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶರಲ್ಲಿಯೂ ಪಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನತಂ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು. ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಲ್ಲಿದ್ದು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಕುಲಲಾದಿಗಳು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ - ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯು ಎರಡು ವಿಧ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ೧. ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದ ಜೊತೆ ಒಂದೇ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿಸಂಬಂಧೇನ ಇರುವಿಕೆ, ಅಥವಾ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣವೋ ಅದರ ಜೊತೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ ಎಂದು.

ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣವೋ ಅದರ ಜೊತೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾದಿನಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದಿಪದದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಕಾರ್ಯೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು. ಸಂಯೋಗಾದಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮವು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವಾದ ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳ ಜೊತೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾದ ಘಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಗುರುತ್ವ, ದ್ರವತ್ವ, ವೇಗ, ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದಿನ ಪತನ, ಹರಿಯುವಿಕೆ ಮುಂತಾದವುಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಪತನ, ಹರಿಯುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಕಾರ್ಯೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಅದಿಪದದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ (ಅವಯವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ) ಸಮವಾಯಿ-ಕಾರಣಗಳಾದ ಅವಯವದಲ್ಲಿರುವ ಗುರುತ್ವ ದ್ರವತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದರಂತೆ ಪರಿಮಾಣವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ದ್ವ್ಯಾಣಕದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ದ್ವೈಣಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ತ್ರೈಣಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ವಿವರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕಾರ್ಯಗತಗುಣಾನಾಂ ಚ ಕಾರಣಗತಗುಣಾಃ ಕರ್ಮ ಚ ಕಾರಣೈಕಾರ್ಯ-
ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಾದಿನಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮ್ । ಕಾರ್ಯಗತಗುಣಕರ್ಮಣಃಚ ಕಾರಣಗತಗುಣಕರ್ಮಣಿ
ಕಾರ್ಯೈಕಾರ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಾದಿನಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮ್ । ತತ್ರ ಪರಿಮಾಣಂ ಕಾರಣಗತಂ
ಕಾರ್ಯಗತಪರಿಮಾಣಸ್ಯಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಭವತಿ ।

ಕಾರ್ಯಗತವಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಣದ ಗುಣಗಳು ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿ-ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಾವದೀಪ: - ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾದಿನೇತಿ ॥ ಕಾರ್ಯಗतरೂಪಾದಿಗುಣಾನಾಂ
ಕಾರಣಗतरೂಪಾದಯೋ ಗುಣಾಃ ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾನಿ । ಕರ್ಮ ತು
ಆದಿಪದೋಪಾತ್ತಯಾ ಕಾರ್ಯೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮ್ । ಸಂಯೋಗಾದಿಕಾರ್ಯಂ ಪ್ರತಿ
ಕಾರಣಭೂತಘಟಾದಿಗತಕರ್ಮಣಃ ಸ್ವಕಾರ್ಯೇಣ ಸಂಯೋಗಾದಿನಾ ಏಕಾರ್ಥೇ ಘಟಾದೌ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನತ್ವಾದಿತಿ
ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥ ಕಾರ್ಯಗತೇತಿ ॥ ಆಪ್ರಪಂಚಾದಿರೂಪಕಾರ್ಯಗತಕರ್ಮಣಃ ಕಾರಣಭೂತಂ ಯದಾಪ್ರಪಂಚಾದಿಕಂ
ತದ್ಗತಾಃ ಗುರುತ್ವದ್ರವತ್ವವೇಗಸಂಯೋಗರೂಪಾ ಗುಣಾಃ ತದ್ಗತಂ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಪತನಾದಿಕರ್ಮ ಚಾದಿಪದೋಕ್ತಯಾ
ಕಾರ್ಯೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಾರ್ಯಗತಕರ್ಮಣಃ ಅವಯವಿಗತಕರ್ಮಣಃ
ತತ್ಕಾರಣಾವಯವಗತಕರ್ಮ ಚ ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಯದ್ವಾ
ಸುಧಾರೀತ್ಯಾ ಕಾರ್ಯಗತಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ಮಕಾರಣದ್ರವ್ಯಗತಾ ಗುಣತ್ವಾದಯೋ ಗುಣಾಃ ಕಾರ್ಯೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾ
ಕರ್ಮಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾಽಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕಾರಣಗತೇತ್ಯತ್ರ ಕಾರಣಪದೇನ
ಕರ್ಮಕಾರಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಕಾರಣಕಾರಣಸ್ಯ ಚ ಗ್ರಹಃ । ಗುಣಕರ್ಮಣಿ ಇತ್ಯನಯೋಃ ಕ್ರಮೇಣಾನ್ವಯಃ ।

ಕರ್ಮಣಃ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಸ್ಥಗುಣಾ ಎವಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಿತ್ಯುಕ್ತೇಃ | ಮಹದಿತಿ ಸೂತ್ರನಿರಸ್ಯಂ
ದರ್ಶಯತಿ - ತತ್ರ ಪರಿಮಾಣಮಿತಿ ||

‘ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾದಿನಾ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪಾದಿಗುಣಗಳು ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಿಪದದಿಂದ ಕರ್ಮವು ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂಯೋಗಾದಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮವು ಸ್ವಕಾರ್ಯವಾದ ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಾಸನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

‘ಕಾರ್ಯಕಗುಣಕರ್ಮಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಮಾವಿನಹಣ್ಣು ಎಂಬ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಯಾವ ಮಾವಿನಹಣ್ಣು, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಗುಣತ್ವ, ದ್ರವತ್ವ, ವೇಗ, ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಅವುಗಳು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಿಂದಿನ ಪತನ ಎಂಬ ಕರ್ಮವು ಆದಿಪದದಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮವು, ಅವಯವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವಯವದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮವು, ಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಕಾರಣ-ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಾದಿಗುಣಗಳು ಕಾರ್ಯಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮಕಾರಣೈಕಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಕಾರಣಗತ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾರಣಪದದಿಂದ ಕರ್ಮಕಾರಣವನ್ನು, ಕರ್ಮಕಾರಣದ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

‘ಗುಣಕರ್ಮಣೇ’ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ‘ಮಹತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಅಂಶವನ್ನು ‘ತತ್ರ ಪರಿಮಾಣಮ್’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣದ ವಿವರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪರमाणುಬ್ರಹ್ಮಕುಗತಂ ಬ್ರಹ್ಮಕುತ್ರಯುಗುಗತಪರಿಮಾಣಕಾರಣಂ ನ ಭವತಿ । ಕಿಂ ತು ಸಙ್ಖ್ಯಾದಿನೈವ ತಜ್ಞಮ್ । ಏತದನ್ಯತ್ಕಾರಣಂ ನಿಮಿತ್ತಮಿಶ್ವರಾದೃಶಕಾಲಾದಿ । ಸ ಚೇಶ್ವರ ಆತ್ಮವಿಶೇಷಃ ಸಙ್ಖ್ಯಾದಿಪಂಚಗುಣಯುಕ್ತಃ ಕರ್ತೃತ್ವೋಪಯೋಗಿಜ್ಞಾನೇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಶಾಲಿ ಚ । ಶಿಷ್ಯಭಿಃಪ್ರಾಪ್ಯಾಯೋಗ್ಯ ಇತಿ ಕಥಂ ತಸ್ಯಾನನ್ತಗುಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಅತಃ ವ್ಯರ್ಥ ಏವ ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚಛೇ - ಮಹದಿತಿ॥

ಪರಮಾಣು ಹಾಗೂ ದ್ವೈತಕದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತ್ವ ಹಾಗೂ ತ್ರಿತ್ವ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ದ್ವೈತಕ ಹಾಗೂ ತ್ರೈತಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಮತ್ತು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಈಶ್ವರ, ಅದೃಷ್ಟ, ಕಾಲ ಇವುಗಳು ನಿಮಿತ್ತ-ಕಾರಣವಾಗಿವೆ.

ಆ ಈಶ್ವರನಾದರೋ ಆತ್ಮನ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾ, ಪರಿಮಾಣ ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ಸಂಯೋಗ, ವಿಭಾಗ ಎಂಬ ಐದು ಗುಣಗಳಿವೆ. ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಅವನಲ್ಲಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊರತಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಸುಖ, ದುಃಖ, ದ್ವೇಷ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಗಳೆಂಬ ಆರು ಗುಣಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ಹೊರಟದ್ದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಧಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಮಹತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಯಾವುದು ?

ಭಾವದೀಪಃ - ಸಂಖ್ಯೇತಿ॥ ದ್ವಯುಗುಗತಂ ಪರಿಮಾಣಂ ಪರಮಾಣುಗತದ್ವಿತ್ವಸಂಖ್ಯಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಕುಗತಂ ಚ ದ್ವಯುಗುಗತಬಹುತ್ವಸಂಖ್ಯಯಾ ಜಾಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಆದಿಪದೇನ ಪ್ರಚಯಗ್ರಹಣಮ್ । ತೂಲಪಿಂಡಾದಿಪರಿಮಾಣಂ ಪ್ರಶಿಥಿಲಾವಯವಸಂಯೋಗರೂಪಪ್ರಚಯಜನ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಉಭಯಥಾಪೀತಿ ಸೂತ್ರನಿರಸ್ಯಂ ದರ್ಶಯತಿ - ಏತದನ್ಯದಿತಿ॥ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾಸಮವಾಯಿ-

कारणाभ्यामन्यदित्यर्थः। ईश्वरश्चेदस्ति तर्हि द्रव्यं नवविधमिति भज्यते इत्यतो वाऽष्टगुणत्वं निर्धारयितुं वाऽऽह – स चेति ॥ शिष्टेति ॥ शिष्टेषु आत्मयोग्येषु चतुर्दशसु मध्ये सामान्यस्य संख्यादिपञ्चकस्य ज्ञानादिषु नवगुणेषु कर्तृत्वार्थं ज्ञानेच्छाप्रयत्नानामावश्यकत्वे संख्यादिसामान्यगुणपञ्चकातिरिक्तानां ज्ञानादिगुणत्रयातिरिक्तानां संस्कारसुखदुःखद्वेषधर्माधर्मरूपषड्गुणानामयोग्य इत्यर्थः। नित्यज्ञानस्य स्मरणहेतुसंस्काराभावादत एव मोहाभावेन तत्कार्यद्वेषधर्माधर्माणां तत्कार्यसुखादेरभावादिति भावः।

‘ಸಂಖ್ಯಾದಿನೈವ ತಜ್ಞಸ್ತಂ’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರು ಪರಿಮಾಣವು ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ತ್ರೈತಾಚಾರ್ಯರು ಪರಿಮಾಣವು ದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯರಿರುವ ಬಹುತತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಅದಿವದದಿಂದ ಪ್ರಚಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹತ್ತಿಯ ಪಿಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಪ್ರತಿಥಿಲವಾದ ಅಯವಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಪ್ರಚಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

‘ಉಭಯಭಾಷಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ‘ಏತದನ್ಯತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅನ್ಯತ್’ ಎಂದರೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಹಾಗೂ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದ್ರವ್ಯವು ಒಂಬತ್ತುವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಭಗ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ‘ಸ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

‘ಶಿಷ್ಟಪದ್ಧುಣಾಯೋಗ್ಯಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾಳು ಗುಣಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆರು ಗುಣಗಳು ಇವನಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣವೆನಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯಾದಿ ಐದು ಗುಣಗಳು ಜ್ಞಾನಾದಿ ಒಂಬತ್ತು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೊಡ್ಡರ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ, ಪ್ರಯತ್ನ ಎಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಕು. ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣವೆನಿಸಿದ ಐದುಸಂಖ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು, ಜಾನ, ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಯತ್ನ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣ ಗುಣಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸಂಸ್ಕಾರ,

ಸುಖ, ದುಃಖ, ದ್ವೇಷ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಎಂಬ ಆರುಗುಣಗಳು ಇವನಲ್ಲಿರಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಇದರರ್ಥ. ಈಶ್ವರನು ನಿತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಗುಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಮರಣೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಇವನಿಗೆ ಮೋಹವೂ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅದರ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ದ್ವೇಷ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳೆನಿಸಿದ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳು ಎಂಟು ಮಾತ್ರ.

ವಿವರಣೆ - ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ತಾರ್ಕಿಕರು ಎಂಟು ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಒಪ್ಪಿರುವ ಈ ಗುಣಗಳೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುವ ಗುಣಗಳು ಯಾವುದೂ ಕೂಡ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - युक्तमेव हरेरनन्तगुणपूर्णत्वम् । वैशेषिकादीनामनुपपन्न-
भाषित्वेन तत्कल्पनाया अप्रामाणिकत्वात् । यथा हि - यदुच्यते परिमाणं
त्र्यणुकादिगतमसमवायिकारणं भवति न परमाण्वादिगतमिति तदसत् । यथा
महत्त्वादीर्यत्वाच्च त्र्यणुकादिगतात् कार्ये परिमाणमुत्पद्यते तथा ह्रस्वत्वाद्
अणुकगतात् त्र्यणुकगतपरिमाणोत्पत्त्युपपत्तेः। परमाणुपरिमाणाच्च
पारिमाण्डल्याद् अणुकगतपरिमाणोत्पत्तिसम्भवादिति भावः ।

ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಕಗಳು ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ತ್ರ್ಯಣುಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಅಸಮವಾಯಿ-ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾಣು ಹಾಗೂ ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೇ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ತ್ರ್ಯಣುಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವತ್ವದಿಂದ ತ್ರ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ

ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟಬಹುದು. ಪರಿಮಾಣಪರಿಮಾಣವು ಪಾರಿಮಾಂಡಿಲ್ಯ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಪಾರಿಮಾಂಡಿಲ್ಯದಿಂದ ದ್ವ್ಯಾಣಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟಬಹುದು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ: - ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಯೋಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಮಾಪಾದನಂ ಉಕ್ತಶಾಙ್ಕಾನಿರಾಸಕತ್ವಾದಸಂಜ್ಞತ-
ಮಾಶಾಙ್ಕಯ ಪರಿಷ್ಕೃತ್ಯ ವ್ಯಾಚಢೇ - **ಯುಕ್ತಮೇವೇತಿ** || ಮಹತ್ವಾದಿತಿ | ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿ ಪಶ್ಯಮಿನ್ನಿದೇ
ಶಾತ್ ಪಶ್ಯಮ್ಯಂತತಯಾ ವಿಗ್ರಹಃ ಪ್ರದರ್ಶಿತಃ | ಪೂರ್ವವತ್ಸನ ಇತ್ಯಾದಾವಿವ ಪಶ್ಯಮ್ಯಂತಾದಪಿ
ವತಿಪ್ರತ್ಯಯಸಿದ್ಧಿಃ | ಪಶ್ಯಮಸ್ಯಾಘಪಾದೇ ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವೇತ್ಯತ್ರ ಮಂಜರಿಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ |
ಕಾರಣಬಹುತ್ವಾತ್ಕಾರಣಮಹತ್ವಾತ್ಪ್ರಚಯವಿಶೇಷಾಚ್ಚ ಮಹದಿತಿ ಕಾಣಾದಸೂತ್ರಾನುಸಾರೇಣ ಸೂತ್ರೇ
ಮಹದಿತ್ಯಾದಿನಿರ್ದೇಶ ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಹಿಂದಿನ
ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಗತವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಯುಕ್ತಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಮಹತ್ತ್ವಾತ್'
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಂಚಮ್ಯಂತವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯನ್ನು
ಪಂಚಮ್ಯಂತವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪಂಚಮ್ಯಂತವಾಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು
ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಪೂರ್ವವತ್ಸನಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೇ ಪಂಚಮ್ಯಂತಪದದ ಮುಂದೆ
ವತಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ 'ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ - 'ಕಾರಣಬಹುತ್ವಾತ್ ಕಾರಣಮಹತ್ತ್ವಾತ್ ಪ್ರಚಯವಿಶೇಷಾತ್'
ಎಂಬ ಕಣ್ವಾದಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಮಹತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶ
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಮಹದ್ವೀರ್ಣವತ್ತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ
ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಹತ್ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತ್ವಾತ್
ದೀರ್ಘತ್ವಾತ್ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕು. ವತಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪಂಚಮ್ಯಂತವನ್ನು
ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿಪರಿमाणಸ್ಯಾರಮ್ಭಕತ್ವೇಽಪ್ಯಸ್ಯ ತನ್ಮಾಸ್ತೀತ್ಯತ
 ಆಹ - ವಾಶಬ್ದಾದಿತಿ ॥ ಇತಿ 'ಸ್ಮೃತಮ್' ಇತಿ ಶ್ಲೇಷಃ । ಯದಿ ಹಸ್ವತ್ವಾದೇನಾರಮ್ಭಕತ್ವಂ
 ತರ್ಹಿ ಮಹತ್ವದೀರ್ಘತ್ವಯोरपि तन्न स्यात् । कारणाविशेषाभावादित्यर्थः । न
 तावदसमवायिकारणलक्षणभावाभावाभ्यां विशेषः । हस्वत्वादावपि तद्भावात् ।

ತ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕವಾಗಲಿ, ಆದರೆ
 ಪರಮಾಣುಪರಿಮಾಣವು ಹಾಗೂ ದ್ವ್ಯಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ
 ಆರಂಭಕವಾಗುವುದು ಬೇಡ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಾಶಬ್ದಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.
 ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಇತಿ ಸೂಚಿತಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷವೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
 ಪರಿಮಾಣವಿನಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಾದಿಗಳು ಆರಂಭಕ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಮಹತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವಗಳೂ
 ಕೂಡ ಆರಂಭಕ ಆಗದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕತ್ವ ಒಪ್ಪಿ ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ
 ಆರಂಭಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ದೀರ್ಘತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾಯಿ-
 ಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ. ಅಣುತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲವೆಂಬ
 ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹ್ರಸ್ವತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ
 ಲಕ್ಷಣವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಕಾರಣವಿಶೇಷಾಭಾವಾದಿತಿ । ननु तल्लक्षणभावाभावौ वा । सदृशस्य हि
 कार्यस्य नैव योगः कथञ्चन । अप्रत्यक्षत्वमेवस्याद्यतः कार्येष्वणुत्वत इत्यनुभाष्योक्त-
 दिशा तत्सदृशपरिमाणत्वापतिरूपबाधकभावाभावौ वा विशेषकारणमित्यत आद्यं
 निराह - न तावदिति ॥

'ಕಾರಣವಿಶೇಷಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಣುತ್ವ ಮತ್ತು ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲ. ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವದ ಲಕ್ಷಣವಿದೆ
 ಹೀಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ, ಅಥವಾ

'ಸಾದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ನೈವ ಯೋಗಃ ಕಥಂಚನ |

ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಮೇವಸ್ಯಾದೃತಃ ಕಾರ್ಯೇಷ್ಟಣುತ್ಪತ್ತಃ ||'

ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸದೃಶಪರಿಮಾಣತ್ವವೆಂಬ ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಣುತ್ವ, ಹ್ರಸ್ವತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ? ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣ ಬರುತ್ತದೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು 'ನ ತಾವತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತಾರ್ಕಿಕರ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अवर्जनीयप्रत्यासत्तिरेवेति चेन्न । महत्वेऽपि साम्यात् ।
पारिमाण्डल्यादेरारम्भकत्वे सर्वकार्याणामणुत्वप्रसङ्ग इति चेत् तत्किमिदमणुत्वं
तच्छब्दवाच्यत्वं तदत्यन्तसदृशपरिमाणत्वं वा ? आद्ये नास्ति हानिः । द्वितीये
महत्त्वस्याप्यनारम्भकत्वं स्यात् । न हि त्र्यणुकादिपरिमाणमत्यन्तसदृशं
सङ्केतमात्रं त्वप्रामाणिकमिति ।

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣವು ಹ್ರಸ್ವತ್ವ, ಅಣುತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವರ್ಜನೀಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಇಂಥ ಅವರ್ಜನೀಯತ್ವವನ್ನು ಮಹತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆರಂಭಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಅಣು ಆಗಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಅಣುತ್ವವೆಂದರೇನು? ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳು ಅಣು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದೋ? ಅಥವಾ ಅಣುಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಸದೃಶವಾದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ ಎಂದೋ?

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಆರಂಭಕತ್ವವು ಬಾರದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ತ್ರ್ಯಣುಕಾದಿ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತಸಾದೃಶ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಕೇವಲ ಸಂಕೇತವಷ್ಟೇ, ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಣುತ್ವವೆಂದರೇನು ?

ಭಾವದೀಪ: - ಅವಧೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ ನೇತಿ ಶಕ್ತೇ || ಅವರ್ಜನೀಯೇತಿ || ದ್ವಿತೀಯಮಾಶಾಙ್ಕ್ಯ
ನಿರಾಹ - ಪಾರಿमाण्डल्यादेरिति || नास्ति हानिरिति || सर्वपदार्था-
नामापेक्षिकाणुत्ववत्त्वेन तच्छब्दवाच्यत्वस्येष्टत्वात्। 'अणुत्वं च महत्त्वं च यतो
वस्तुव्यपेक्षया' इत्यनुभाष्योक्तेरिति भावः। ननु परिमाणमणु महदीर्घं ह्रस्वं चेति
चतुर्विधमित्यङ्गीकारात् त्र्यणुकादिसर्वकार्यगतं महत्। परमाणुद्व्यणुकगतं तु
अणुपरिमाणमित्युपेतत्वेन कथं द्व्यणुकादिगतमत्यन्तसदृशं नेत्यत आह -
सङ्केतमात्रंत्विति ||

ಅವಧೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಅವರ್ಜನೀಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಾರೇವ' ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅಶಂಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಾದೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ
ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

'ನಾಸ್ತಿ ಹಾನಿಃ' - ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಪೇಕ್ಷಿಕವಾದ ಅಣುತ್ವವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಅಣುಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದೂ ಕೂಡ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಅಣುತ್ವಂ ಚ ಮಹತ್ತ್ವಂ
ಚ ಯತೋ ವಸ್ತುವ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳು
ಆಪೇಕ್ಷಿಕವಾದ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು.

ಅಣು, ಮಹತ್, ದೀರ್ಘ, ಹ್ರಸ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಿಮಾಣವು ನಾಕುವಿಧವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕಾರ
ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ತ್ಯಜಣಕಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು 'ಮಹತ್' ಎಂದು
ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪರಿಮಾಣ ಹಾಗೂ ದ್ವ್ಯಜಣಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು 'ಅಣು' ಎಂದು
ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವ್ಯಜಣಕ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ
ಹೇಳಿದರು ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಂಕೇತಮಾತ್ರಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಕತ್ವವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪದೆ
ಇರಲು ಕಾರಣವಿದೆ. ಸ್ವಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವವು ಕಾರಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ಅಣುಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದೇ

ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಅಣುವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಣುಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ಅಥವಾ ತತ್ಸಮಾನಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಣುಕಾದಿಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ಆಪಾದನೆಯು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. "ಪರಮಾಣು ಹಾಗೂ ದ್ವ್ಯಾಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಅಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ತ್ಯಾಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ". ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ತ್ಯಾಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಅಣುಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಸದೃಶವೇ ಆಯಿತೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳಿದರೆ ಇದು ಕೇವಲ ಸಂಕೇತ ಮಾತ್ರ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದ ನಿರಾಕರಣೆ

तत्त्वप्रकाशिका - व्युत्पादादिपरिमाणे कारणान्तराभावाच्च सङ्ख्यादे-
र्महत्त्वारम्भकत्वप्रसङ्गात् । संयोगस्य च द्रव्यनिमित्तत्वमेव किं न स्यात् ।
भिन्नतया प्रतीत्यभावादिति चेन्न । भिन्नतया प्रतीत्यभावेऽप्यपेक्षाबुद्धेरात्मगतद्वि-
त्वनिमित्तत्वात्।

ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯವು ಕಾರಣವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದ್ವ್ಯಾಣುಕಾದಿಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೆ ತ್ಯಾಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಹುತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಚತುರಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಖ್ಯೋಗವು ದ್ಯಾಣುಕ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಅಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಪರಮಾಣುಸಂಖ್ಯೋಗವು ದ್ಯಾಣುಕವೆಂಬ ದ್ರವ್ಯದ ಆರಂಭಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಏಕಾಗಬಾರದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಲ್ಲ ಎನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿತಮಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಇಂಥ ಭಿನ್ನತ್ವದ ಪ್ರತಿತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

‘ಅನ್ಯಥಾ ಏತಯೋರಪಿ ನ ಸ್ಯಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ: - ಪಾರಿमाण्डल्यादेरारम्भकत्वे बाधकरूपकारणविशेषं परिहृत्यनारम्भकत्वे बाधकमाह - द्रव्यणुकादिति ॥ एतेनान्यथा पारिमाण्डल्यादिना परिमाणरूपकार्यानुत्पत्तौ एतयोर्द्रव्यणुकत्र्यणुकयोरपि न स्यात् परिमाणमिति शेषः । पारिमाण्डल्यादितोऽन्यस्य कारणविशेषस्याभावादिति भाष्यस्यार्थान्तरं दर्शितम् । अत एवैताभ्यामिति वाच्ये एतयोरित्युक्तिः । नन्वस्तु परमाणुगतद्वित्वसंख्यैव कारणान्तरमित्यत आह - सङ्ख्यादेरिति ॥ परमाण्वादिगतसङ्ख्यादेर्द्रव्यणुकादि-परिमाणकारणत्वे चतुरणुकाद्यारंभकानेकत्र्यणुकगतबहुत्वसङ्ख्याप्रचययोश्चतुरणुक गतमहत्त्वारंभकत्वप्रसङ्गादित्यर्थः । एतेन भाष्येऽन्यथा सङ्ख्यादिनैव द्रव्यणुकादिगत-परिमाणोत्पत्त्यङ्गीकारे एतयोर्महत्त्वदीर्घत्वयोरपि चतुरणुकादिस्थपरिमाणकारणत्वं न स्यात् । किं तु त्र्यणुकादिगतसंख्यादेरेव स्यात् । विशेषकारणाभावादित्यपि भाष्यार्थ उक्तो भवति । सूत्रोक्तं परिमाणाख्यगुणासमवायिकारणनिराकरणमुपलक्षणमिति भावेन द्रव्यासमवायिकारणमपि निराह - संयोगस्य चेति ॥ यत्परमाण्वादि-संयोगो द्रव्यणुकाद्यसमवायिकारणमिति वैशेषिकादीनां कल्पनं तन्न । तस्य द्रव्यनिमित्तत्वमेव किं न स्यात् । अनिमित्तत्वे मानाभावात् । निमित्तत्वे बाधकाभावाच्चेति भावः । निमित्तत्वाभावे मानमाशङ्कते - भिन्नतयेति ॥ युतसिद्धतयेत्यर्थः ॥

ಪರಿಮಾಂಡಲಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬಾಧಕರೂಪವಾದ ಕಾರಣವಿಶೇಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದರು. ಈಗ ಪರಿಮಾಂಡಲವು ಆರಂಭಕವಾಗದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಲು ‘ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ. ಇದರಿಂದ ‘ಅನ್ಯಥಾ ಪರಿಮಾಂಡಲ್ಯಾದಿನಾ ಪರಿಮಾಣರೂಪ-

ಕಾರ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿ ಏತಯೋ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕ ತ್ವಣುಕಯೋರಪಿ ನ ಸ್ವಾತ್ ಪರಿಮಾಣಮ್' ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ, ದ್ವೈತಾತ್ಮಕ, ತ್ವಣುಕಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪರಿಮಾಣವು ನಿಲ್ಲದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಶೇಷವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಏತಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ಏತಯೋಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಶೇಷವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ವಿಶೇಷಕಾರಣಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಏತಾಭ್ಯಾಂ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ, 'ಏತಯೋಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸಂಯೋಗಶ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಯು ದ್ವೈತಾತ್ಮಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಚತುರಣುಕಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಕವಾದ ಅನೇಕ ತ್ವಣುಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಹುತ್ವಸಂಖ್ಯಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಚಯಗಳೇ ಚತುರಣುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಕವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ಯಥಾ' = ಸಂಖ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, 'ಏತಯೋಃ' = ಮಹತ್ವ, ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಚತುರಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣಕಾರಣತ್ವವು ಬಾರದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಕಿಂತು ತ್ವಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಖ್ಯಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಪರಿಮಾಣಕಾರಣತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಎರಡೂ ಕಡೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣ ಎಂಬ ಗುಣವು ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು 'ಸಂಯೋಗಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಪರಮಾಣಾದಿಸಂಯೋಗವು ದ್ವೈತಾತ್ಮಕಗಳಿಗೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕರು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ದ್ರವ್ಯವೇ ಏಕೆ

ನಿಮಿತ್ತವಾಗಬಾರದು? ನಿಮಿತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ನಿಮಿತ್ತವಾಗುತ್ತದೆನ್ನಲು ಬಾಧಕವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯವು ನಿಮಿತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು 'ಭಿನ್ನತಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಭಿನ್ನತಯಾ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ತೋರದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಎಂದರ್ಥ.

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अभ्युपगम्य चेदमुदितम् । किं तन्तूनां
यथाकथञ्चित्संयोगः पटस्य कारणं विवक्षितो वा । नायः अनभ्युपगमात् ।
द्वितीये कस्येति वाच्यम् । पटस्येति चेत् कस्तदा पटोऽवशिष्यते ।
अतोऽसमवायिकारणं नाम न किञ्चिदस्तीति सिद्धम् ॥

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಈ ಪದಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಥಾಕಥಂಚಿತ್ ತಂತುಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಪಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ? ಅಥವಾ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಂತುಸಂಯೋಗವು ಪಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರೇ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಂಥ ತಂತುಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಪಟಕ್ಕೆ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ 'ಆ ತಂತುಸಂಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪಟವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಆ ತಂತುಸಂಯೋಗವು ಕಾರಣ?' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

भावदीपः - अभ्युपगम्येति ॥ समवायिकारणद्रव्यसंयोगात्तत्कार्यस्य पटादेर्भे
दमभ्युपगम्य समवायिकारणसंयोगस्य निमित्तत्वमस्तु इत्युक्तम् । वस्तुतस्तु सम
वायिकारणद्रव्यसंयोगादन्यत्कार्यमेव नास्तीत्यर्थः । तदेव व्यनक्ति ॥ किं तन्तूनामि
ति ॥ विवक्षितो वेति ॥ तन्तूनां व्यतिषङ्गविशेषो वेत्यर्थः ॥ कस्तदा पट इति ॥

ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನ-ಉಪಾದೇಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವಾಗಲೀ, ಕರ್ಮವಾಗಲೀ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾಽತಸ್ತದಭಾವಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾಽತಸ್ತದಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವು, ಅನಿತ್ಯವೋ? ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವಿನ ಕ್ರಿಯೆಯು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯವಾದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಆ ಇಚ್ಛೆಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವೈತಾಧಿಪತಿಯಾದ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವೇ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗದಿರಬೇಕಾದೀತು.

ಅರ್ಥ -- ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಭಯಥಾಽಪಿ = ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಎಂಬೆರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ, ನ ಕರ್ಮ = ಕ್ರಿಯೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಸಂಭಾವಿತವೋ, ಅತಃ = ಆದ್ದರಿಂದ ತದಭಾವಃ = ದ್ವೈತಾಧಿಪತಿಯಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ ನಿತ್ಯವೋ ಅನಿತ್ಯವೋ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ - ||| ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾಽತಸ್ತದಭಾವಃ ||೨||

ईश्वरेच्छाया नित्यत्वे तद्भावेऽपि परमाणुकर्मभावाच्चेदानीमपि तत् स्यात् । अनित्यत्वे तत्कारणाभावात् । अतः परमाणुचेष्टाभावात् तत्कार्याभावः ।

ಅನುವಾದ - ಈಶ್ವರ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯ ಎಂದಾದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುವಿನ ಕ್ರಿಯೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಬರದೆ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ದ್ವೈತಾತ್ಮಕ ಅವುಗಳಿಂದ ತ್ರೈತಾತ್ಮಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟದೆ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಯಾಃ = ಈಶ್ವರ ಇಚ್ಛೆಯು, ನಿತ್ಯತ್ವೇ = ನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ತದ್ಭಾವೇಽಪಿ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೂ, ಪರಮಾಣುಕರ್ಮಾಭಾವಾತ್ = ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಇದಾನೀಮಪಿ = ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ತತ್, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ = ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ತತ್ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ = ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಉತ್ಪಾದಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಃ = ಆದ್ದರಿಂದ, ಪರಮಾಣುಚೇಷ್ಟಾಭಾವಾತ್ = ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯದ ಕಾರಣ, ತತ್ಕಾರ್ಯಭಾವಃ = ದ್ವೈತಾತ್ಮಕ ತ್ರೈತಾತ್ಮಕ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟಲಾರವು.

ಈಶ್ವರನ ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವವು ವೈದಿಕವಾಗಿದೆ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — वैदिकेश्वरस्य तु वेदेनैव सर्वशक्तित्वोक्तेः सर्वमुपपद्यते । स्वत
एव काले विशेषाङ्गीकृतेश्च ॥२॥

ಅನುವಾದ - ವೇದದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿ ಆ ವೇದದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಯು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ ಪ್ರಳಯಕಾಲವೆಂಬ ವಿಭಾಗವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಲವಿಶೇಷವು ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಳಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಾವು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅತೀತಕಾಲ, ಅನಾಗತಕಾಲ, ವರ್ತಮಾನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಔಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಸತ್ಯವೋ, ಅಸತ್ಯವೋ? ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ನಾವು ಮಾಡಿದರೆ ಅವರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಔಪಾಧಿಕವಲ್ಲದ ಕಾರಣವನ್ನೇ ಅವರು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಅವರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅವರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ಅಧೀನವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲೂ ಕೂಡ ತಾರ್ಕಿಕರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಬಾಧಕ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - उभययाऽपि न कर्मातिस्तदभावः । इच्छादयोऽष्टौ गुणा हीश्वरस्य कल्प्यन्ते । सेच्छा किं नित्योतानित्या ? नित्या चेत्, तद्भावेऽपि प्रलयकाले परमाणूनां चलनकर्माभावान्नाभिमतकालेऽपि तत्स्यात् । ये संयुज्य कार्यमारभेरन् ।

ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಎಂಟುಗುಣಗಳಿವೆ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಕೂಡ ಒಂದು. ಈ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೋ, ಅನಿತ್ಯವೋ? ನಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಇಚ್ಛೆ ನಿತ್ಯವೆಂದಾಯಿತು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಇದೆಯೆಂದಾಯಿತು. ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಚಲನಕರ್ಮ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಿರಲಿ, ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವು ಉಂಟಾಗುವುದು ಬೇಡ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಯೋಗಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಬಾಧಕ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अनित्या चेत्तत्सत्तायाः कारणं मृग्यम् । न च तत्कारणं युक्तम् । सर्वस्य तदिच्छाधीनत्वात् । अतः कारणाभावेनेच्छाभावात्तन्निमित्त-परमाणुचेष्टाभावात्तत्कार्याभावः ।

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು 'ಅನಿತ್ಯಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕು. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ಅಧೀನವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಇಚ್ಛೆ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಜೀಷ್ಠಯೂ ಕೂಡ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು.

ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - न चायं विकल्प ईश्वरवादिनां समस्समस्तानामिति मन्तव्यम् । यस्य वेदगम्य ईश्वरः तत्पक्षे वेदेनैव तस्य सर्वशक्तित्वोक्तेस्तदा तदा तत्तदिच्छोपपद्यते । नचानित्यत्वापातः । तस्या एवैकस्यास्स्वरूप-भूतायास्तत्तत्ಕಾಲೇ स्वाभाविकविशेषाङ्गीकृते: । नौपाधिको भेदश्चाङ्गीकर्तव्य इत्यर्थः ।

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೋ, ಅನಿತ್ಯವೋ ? ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವು ಈಶ್ವರವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸಮಾನವಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ವೇದೈಕಗಮ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವೇದದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗಲೇ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಅರ್ಥಾತ್ ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತಲ್ಲವೇ?

ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾಗಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಆಯಾ ಕಾಲಗಳು ಸನ್ನಿಹಿತವಾದಾಗ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಗುಣ ಅದರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ, ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾದರೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಾದಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಭೇದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ವಿಶೇಷವನ್ನೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - औपाधिकभेदस्य सत्यत्वे इच्छादेरनित्यत्वं बहुत्वं च ।
उपाधिभेदाद्भेदोपचारे सृष्टीच्छा संहारेच्छा घटज्ञानं पटज्ञानमित्यादि मिथ्या
स्यात् । ततश्च सर्वज्ञत्वं सर्वस्य तदिच्छाधीनत्वं च नैव स्यात् । स्वतो
विशेषाङ्गीकारे न कश्चिदोषः ।

ತಾರ್ಕಿಕರು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸತ್ಯವೋ, ಮಿಥ್ಯವೋ ? ಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯವಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ. ಅನೇಕವಿದೆ ಎಂದಂತಾಯಿತು. ಉಪಾಧಿಭೇದವಾದ್ದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ, ಸಂಹಾರ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆ ಎಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಯಿತು. ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಘಟಜ್ಞಾನ-ಪಟಜ್ಞಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದವು. ಆಗ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಯಿತು. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾಧೀನ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆಗ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅಂಟುವ ಯಾವುದೇ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಚ್ಛೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ವೇದೇನೈವ ಚಾಯಮಿच्छಾದಿ: ಸ್ವಾಭಾವಿಕೋಽಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ - “ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಸ ಜ್ಞಿತಿ: ಸ ಪ್ರಜ್ಞಾ” “ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಯೋ ವಿಷ್ಣೋ: ಸ್ವರೂಪಂ ನಾನ್ಯದಿಷ್ಯತೇ” “ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀ ಜ್ಞಾನಬಲಕ್ರಿಯಾ ಚ” ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ಇಚ್ಛಾಜ್ಞಾನವತ್ಕ್ರಿಯಾಯಾ ಅಪಿ ನಿಯತತ್ವಂ ವಿಶೇಷಾದೇವೋಪಪದತೇ । ತೈರಪಿ ನಿಯತಪ್ರಯತ್ನಶಬ್ದೇನ ನಿಯತಕ್ರಿಯಾಶ್ಚುಚ್ಯತೇ “ಕೃತಿ: ಪ್ರಯತ್ನಾ” ಇತಿ ತಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಬ್ರುವಾಣೈ:। ‘ಸ್ರಷ್ಟಾಽಸ್ಮಿ’ ಇತಿಚ್ಛಾದಿ: ಕೃತ: ಸಂಹರ್ತಾಽಸ್ಮಿತಿಚ್ಛಾದಿರ್ಭವೇದ್ವಿಶೇಷಾದೃತೇ ।

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಹೊರತು, ಔಪಾಧಿಕವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ವೇದದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ‘ಸೋಽಭಿಧ್ಯಾ ಸ ಜ್ಞಾತಿ: ಸ ಪ್ರಜ್ಞಾ’ ‘ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಯೋ ವಿಷ್ಣೋ: ಸ್ವರೂಪಂ ನಾನ್ಯದಿಷ್ಯತೇ’ ‘ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀ ಜ್ಞಾನಬಲಕ್ರಿಯಾ ಚ’ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಈಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛೆ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೂ ಸಹ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬೇಕು. ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಪ್ರಯತ್ನವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನಿತ್ಯಪ್ರಯತ್ನ ಎಂದರೆ ‘ನಿತ್ಯಕ್ರಿಯೆ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಕೃತಿ: ಪ್ರಯತ್ನಾ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಅವರೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ವಿಶೇಷವನ್ನೇ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ‘ಸೃಷ್ಟಾ ಆಸ್ಮಿ’ ‘ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ’. ‘ಸಂಹರ್ತಾ ಆಸ್ಮಿ’ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಚ್ಛೆಗಳು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ ?

ಕರ್ತೃವಾದವನೇ ಭೋಕ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನನು ಸೃಷ್ಟೀಚ್ಛಾ ಸಂಹಾರಕಾಲೇಽಸ್ತಿ ವಾ ನವಾ । ಅಸ್ತಿ ಚೇತ್ಕಥಂ ಸಂಹಾರ: , ನಾಸ್ತಿ ಚೇತ್ಕಥಂ ನಿಯತೇಚ್ಛಾದಿ: ಸ್ಯಾತ್ । ಉಚ್ಯತೇ, ನಾಯಂ ದೋಷ: ।

ತತ್ತತ್ಕಾಲವರ್ತित्ವಾದಿವಿಶೇಷವದ್ವುಪಪತ್ತೇಃ । ಪೂರ್ವಕಾಲವರ್ತೀವ ಹಿಷ್ಕರ ಉತ್ತರಕಾಲವರ್ತೀ ।
ಕರ್ತೇವ ಚಾಽತ್ಮಾ ಭೋಕ್ತಾ ಭವತಿ ।

ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಸಂಹಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ? ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಂಹಾರ ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆ ? ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆ ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಅಯುಕ್ತ. ನಿಮಗೆ ಬರುವ ದೋಷ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷವೇ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೇ ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ಜಗತ್ ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವ ಈಶ್ವರನೇ ಜಗತ್ ಭೋಕ್ತೃವೂ ಕೂಡ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಕಾಲ, ಇಚ್ಛೆ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ನ ಚೇಶ್ವರತ್ವಮಪಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ದೃಶ್ಯತೇ । ತತ್ತದಿಶಿತವ್ಯವಿಷಯತ್ವಾತ್ ।
ಸ್ವತಃ ಏವ ಕಾಲೇ ಭೇದಾಕ್ಷೀಕೃತೇಶ್ಚ ಸಮ್ಪ್ರತಿ ಸೃಜಾಮಿ ಪಶ್ಯಾತ್ಸಂಹರೀಷ್ಯಾಮೀತ್ಯಾದಿ
ವಿಶೇಷೇಚ್ಛಾದಿಕಮುಪಪದ್ಯತೇ । ಆಪಾದಿಕಭೇದಃ ಕಾಲೇಽಪ್ಯುಕ್ತರೀತ್ಯಾ ನಿರಸ್ತಃ ।
ಕಶ್ಚೋಪಾಧಿಃ ಕಾಲಭೇದಕಃ । ಆದಿತ್ಯಗತಿರಪಿ ನಾನವಚ್ಛಿನ್ನಾ ದೇಶಮಾತ್ರಾವಚ್ಛಿನ್ನಾ ವಾ
ಕಾಲಾವಚ್ಛೇದಿಕಾ । ವ್ಯಭಿಚಾರಾದಸಮ್ಮವಾಚ್ಛ । ನಾಪಿ ಕಾಲಭೇದಾವಚ್ಛಿನ್ನಾ ।
ಇತರೇತರಾಶ್ರಯಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಅತಃ ಸ್ವತಃ ಏವ ಕಾಲಸ್ಯ ಭೇದೋಽಕ್ಷೀಕರ್ಮವ್ಯಃ । ಅತಃ ಕಾಲೇ
ಕಾಲೇ ವಿಶೇಷಾಕ್ಷೀಕೃತೇರಿಚ್ಛಾದೌ ನ ಕಶ್ಚಿದೋಷಃ ।

ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಈಶ್ವರತ್ವವೂ ಕೂಡ ಸವಿಶೇಷವೇ ಆಗಿದೆ. ನಿರ್ವಿಶೇಷವಲ್ಲ. ಆಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರತ್ವದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಮತ್ತು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಭೇದವಿರುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಈಗ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಅನಂತರ ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಶೇಷವಿಷಯಕವಾದ ಇಚ್ಛೆಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ, ಅದನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಗ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಆ ಉಪಾಧಿ ಯಾವುದು ? ಆದಿತ್ಯಗತಿಯೇ ಉಪಾಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ಆದಿತ್ಯಗತಿಯು ನಿರವಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ದೇಶಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಲಭೇದಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಸಂಭಾವಿತವೂ ಆಗಿದೆ. ಕಾಲಭೇದಾವಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಚ್ಛಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಯಾವುದೇ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣದ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवमसमवायिकारणं निरस्य निमित्तकारणनिरासाय सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - उभययेति ॥ सर्वकार्याणामीश्वरेच्छಾನिमित्तं चेत् तत्र प्रष्टव्यम् । किमीश्वरेच्छा नित्याऽनित्या वेति ।

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಾರ್ಕಿಕರ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಉಭಯಥಾಽಪಿ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಕುರಿತು ನಾವು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೋ ಅನಿತ್ಯವೋ ? ಎಂದು.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ಉಭಯಥಾಪಿ ನ ಕರ್ಮಾತಸ್ತದಭಾವಃ ॥ ೧೨ ॥ ಇವೇ-
 ಚ್ಚಾಯಾ ನಿಯತವಾದಿನಾ ದೂಷಣೋಕ್ತೆಃ ಸಂಕಲ್ಪಾರ್ಥಮಾಹ - ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಾಮಿತಿ ॥

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾದರೆ ಬರುವ ದೋಷವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಕಾರಣವಿದ್ದು ಕಾರ್ಯವಾಗದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಥಃ, ಸತ್ಯಾಮಪಿಶ್ವರೇಚ್ಛಾयां ಪ್ರಲಯೇ ಪರಮಾಣು-
 चेष्टाभावेनान्यदाऽपि तस्यास्तदभावापातात् । तथा च द्व्यणुकादिकार्याभावः
 स्यात् । सति कारणे कार्यानुत्पादे तस्य कारणत्वायोगात् ।

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಕಾರಣವಾಗದಿದ್ದರೆ ಬೇರೆ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಬೇಡ. ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆ ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲದೆ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದೆ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಆ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - तद्भावेऽपीत्यस्यार्थः ॥ सत्यामपीश्वरेच्छायामिति ॥ नेदानीम
 पीत्यादेरर्थः ॥ अन्यदापीति ॥ इष्टापत्तिमाशङ्क्य कार्याभाव इत्यग्रेतमत्रापि योजयति
 - तथा चेति ॥ अन्यदापि तस्याः तदभाव इत्यत्र हेतुमाह - सति कारण इति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ತದ್ಭಾವೇಽಪಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಸತ್ಯಾಮಪಿಶ್ವರೇಚ್ಛಾಯಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 'ನೇದಾನೀಮಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅನ್ಯದಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಗದಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಮುಂದೆ

ಹೇಳುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು 'ತಥಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಬೇಡ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವನ್ನು 'ಸತಿ ಕಾರಣೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । ತಥಾ ಸತಿ ತಸ್ಯಾಃ ಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ನಿಮಿತ್ತಮಪೇಕ್ಷಿತಂ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ತದಸ್ತಿ । ತದ್ಉತ್ಪತ್ತಾವಿಶ್ವೇಕ್ಷಾಽಯಾ ಅನಪೇಕ್ಷಾಯಾಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಸಕ್ತಃ । ಪೂರ್ವೇಕ್ಷಾ ನಿಮಿತ್ತಮಿತಿ चेन्न । ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ । ಅತೋಽನಿತ್ಯತ್ವೇ ತದಭಾವೇನೇಶ್ವೇಕ್ಷಾತಃ ಪರಮಾಣುಕರ್ಮಾಭಾವಾನ್ ದ್ವಿಚ್ಛುಕಾಽಉತ್ಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ।

ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು ತಪ್ಪು. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಅದೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಯಿತು. ಆಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲು ಮತ್ತೊಂದು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು ಅನಾವಶ್ಯಕ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಂದಿನ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಹಿಂದಿನ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ದ್ವ್ಯಾಣುಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನ ಆಗದೆ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನ ದ್ವಿತೀಯ ಇತಿ ॥ ಅತ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಔವೇಕ್ಷಾಽಯಾ ಅಭಾವಾದಿತಿ ಔವೇಕ್ಷಾತ ಇತಿ ಚಾರ್ಥದ್ವಯಮುಪೇತ್ಯಾತ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅತೋ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಇತಿ ॥

'ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು 'ನ ದ್ವಿತೀಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು

ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, 'ಆತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಆತೋ ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ದೋಷಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅतो द्वेधाऽपि दुष्टत्वान्नेश्वरेच्छा निमित्तमिति भावः ।
अत्र परिमाणाभिधानसन्निधापितं व्यणुकादिकं तदिति परामृशति । ईश्वरेच्छाया
नित्यत्वनिमित्तत्वयोरभ्युपगमात् समं भवतामेतद्वृणमित्यत आह -
वैदिकेति ॥

ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತತ್ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಈ ದೋಷಗಳು ಸಮಾನವಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವೈದಿಕೇಶ್ವರಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

भावदीपः - तावता किं प्रकृत इत्यत आह - अत इति ॥ तस्यैव विवरणम् ॥
द्वेधापि दुष्टत्वादिति ॥ तदभाव इति सूत्रस्थतच्छब्दस्याप्रकृतपरत्वशङ्कां निरस्यति -
अत्र परिमाणाभिधानेति ॥ तेन भाष्ये कार्याभाव इति व्याख्यानं युक्तमिति भावः ।

ಆದನ್ನೇ ವಿವರಿಸಲು 'ದ್ವೇಧಾಽಪಿ ದೃಷ್ಟಾತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ತದಭಾವಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಶಬ್ದವು ಅಪ್ರಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಅತ್ರ ಪರಿಮಾಣಾಭಿಧಾನ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕಾರ್ಯಾಭಾವಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಯಮಸ್ಮತ್ಪಕ್ಷೇ ದೋಷಃ । ಸತ್ಯಾಮಪೀಶ್ವರೇಚ್ಛಾयां
कार्यानुत्पादादेव सर्वस्येश्वराचिन्त्यशक्तित एवोपपत्तेः । सा च 'पराऽस्य
शक्तिर्विविधैव भूयते' इत्यादि श्रुतिसिद्धा ।

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ
ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗದಿರಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರನ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು
ನಾವು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಈ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯು 'ಪರಾಽಸ್ಯ ಶಕ್ತಿರ್ವಿವಿಧೈವ ಶ್ರೂಯತೇ'
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವೈಶೇಷಿಕರು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न च परपक्षे सममेतत् । तेनानुमानमात्रेणेश्वरम-
भ्युपगच्छता तस्याचिन्त्यशक्त्यनङ्गीकारादिति भावः । इतश्च नायं
दोषोऽस्मत्पक्ष इत्याह - स्वत एवेति ॥

ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಈ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸಮಾನ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು.
ಅನುಮಾನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅವನು ಅಚಿಂತ್ಯ (ವೈಶೇಷಿಕ) ಶಕ್ತಿಯನ್ನು
ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈ
ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಸ್ವತಃ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

भावदीपः - वैदिकपदव्यावर्त्यमाह- न च परपक्ष इति ॥

ವೈದಿಕಪದದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು 'ನ ಚ ಪರಪಕ್ಷ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಈಶೇಚ್ಛೆಯ ಜೊತೆ ಕಾಲವಿಶೇಷವೂ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣ

तत्त्वप्रकाशिका - नेश्वरೇच्छामात्रं निमित्तं येन प्रलयेऽपि
कार्योत्पत्तिप्रसङ्गः। किं तु कालोऽपि । न चास्ति प्रलये सोऽपीति वाच्यम् ।
कालविशेषस्य सृष्टिकालस्याभावात् ।

ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಷ್ಟೇ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ನಾವು ಒಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಕಾಲವೂ ಕೂಡ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಾಲವು ಇದೆಯಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಕೇವಲ ಕಾಲವು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಕಾಲವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವೆಂಬ ಕಾಲವಿಶೇಷ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವಿಲ್ಲ.

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವೈಶೇಷಿಕರು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚೈತದನ್ಯಮತೇಽಪಿ ಸಮಮ್ । ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕಾಲೇ
ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಾಣಾಮಗ್ನೀಕೃತತ್ವೇನ ತದ್ವಪಪತ್ತೇಃ ।

ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲೂ ಈ ಉತ್ತರವು ಸಮಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ತತ್ವವಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಸ್ವತಃ ಏವೇತಿಪದವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಮಾಹ । ನ ಚೈತದನ್ಯಮತೇಽಪಿ ಸಮಮಿತಿ ।
ಏವಮಗ್ರೇಽಪಿ ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಸ್ವತಃ ಏವ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾದದ್ದನ್ನು 'ನ ಚೈತತ್ ಅನ್ಯಮತೇಽಪಿ ಸಮಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮುಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಘಟಪಟಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾರ್ಕಿಕರು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ಜೊತೆ ಕಾಲವು ಕೂಡ ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವಿಶೇಷ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಘಟಪಟಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಲಿ ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಸಮಾಧಾನ. ಆದರೆ 'ನ ಹಿ ಕಾಲ ವಿಶೇಷಸ್ತತ್ ಪಕ್ಷೇ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಮಾತಿನಂತೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗವನ್ನು

ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಘಟಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಕಾಲವು ಔಪಾಧಿಕವೆನ್ನುವ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪರೇಣ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿವಾಚ್ಯುಪಾಧಿತ ಏವ ಕಾಲ-
ವಿಶೇಷಸ್ಯಾಕ್ಷೀಕೃತತ್ವಾತ್ | ಸೃಷ್ಟಿಮನ್ತರೇಣ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲಾನುಪಪತ್ತಿಃ | ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲಮನ್ತರೇಣ
ತದನುಪಪತ್ತಿರಿತ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾಪಾತಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಯಿತು. ಈಗ ಸೃಷ್ಟಿಗೋಸ್ಕರ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲತ್ವ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಕೂಡದೆ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ, ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ತತ್ತ್ವವಾದಿಗಳು ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದಾಗ ನಮಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನು ಸತ್ಯಾಮಪೀಶ್ವರೇಚ್ಛಾयां ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲಾಭಾವೇನ
ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದೋಪರಮೇ ಸಾ ಮೋಘಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇತತ್ರಾಪ್ಯಾಹ - ಸ್ವತಃ ಏವೇತಿ || ನೈಘ
ದೋಃ | ತತ್ತತ್ಕಾಲ ಏವೇಶ್ವರೇಚ್ಛಾಯಾ ನಿತ್ಯಾಯಾ ಅಪಿ ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯತ್ವಾದಿ-
ವಿಶ್ಲೇಷಾವಿರ್ಭಾವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ |

ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿ-
ಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸ್ವತಃ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ

ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಇಚ್ಛೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳು ಔಪಾಧಿಕವಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - न चान्यमतेऽप्येतत्समानम् ।
अस्माभिस्तद्विशेषाणामनौ- पाधिकत्वाङ्गीकारात् परेण सृष्ट्यायुपाधिनिबन्धन-
वाभ्युपगमात् । तथा चोक्तदोष इति भावः ।

ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಈ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛಾವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ನಾವು ಔಪಾಧಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಉಪಾಧಿಗಳ ಅಧೀನವಾದ್ದರಿಂದ ಔಪಾಧಿಕವೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

भावदीपः - उक्तदोष इति ॥ अन्योन्याश्रयरूपदोष इत्यर्थः ॥

'ಉಕ್ತದೋಷ' ಎಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - 'ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಇಚ್ಛೆಯು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದ ಅಧೀನವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತತ್ಕಾಲಸೃಷ್ಟಿಮೇವಾತೋ ವಾಂಛತೀಶಃ ಸದೈವ ಹಿ । ಸ್ಥಾತ್ಕಾಲಃ ಸತ್ತದೇವೈತಿ ಕಾಲಸ್ಯ ಸ್ವಗತತ್ವತಃ ॥' ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಈಶ್ವರನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ 'ತತ್ಕಾಲ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತಾರ್ಕಿಕರು ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಔಪಾಧಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದರೆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಚ್ಛೆಗೆ ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾತ್ರಯದೋಷ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು 'ಉಕ್ತಃ ದೋಷಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಕಾಲವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ಯಾವಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಬರುತ್ತದೋ ಆಗಲೇ 'ಸೃಷ್ಟ್ಯೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿವಿಷಯತ್ವವು ಆವಿರ್ಭಾವವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಉದಾಹರಣೆ 'ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹಸುವನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಗ್ರಹಣ ಬಂದಾಗಲೇ 'ದಾನ ಮಾಡುವೆನು' ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕಾಲನಿಮಿತ್ತತ್ವವಿಚಾರದಲ್ಲೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕಾಲಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮಿಶ್ವರೇಚ್ಛಾನಿಮಿತ್ತತ್ವನಿರಾಸನ್ಯಾಪೇನ
ನಿರಸ್ತಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ತದ್ವಿಧಂ ವಾ ಸ್ವಪಕ್ಷೇ परिहरति - स्वत एवेति ॥

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ನಿಮಿತ್ತತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಕೂಡ ನಿಮಿತ್ತತ್ವವನ್ನೂ ನಿರಾಸಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಂದ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು 'ಸ್ವತ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

भावदीपः - निरस्तमिति ॥ नित्योऽनित्यो वैत्याद्युक्तविकल्पदोषैरिति भावः ।
परमदृष्टस्येत्यत्रापि बोध्यः ॥ १२ ॥

'ನಿರಸ್ತಮ್' ಎಂದರೆ 'ನಿತ್ಯೋಽನಿತ್ಯೋ ವಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ವಿಕಲ್ಪದೋಷಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಇದರಿಂದಲೇ ಕಾಲವೂ ಕೂಡ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ

ಕಾಲವು ನಿತ್ಯವೋ? ಅನಿತ್ಯವೋ? ನಿತ್ಯವೆಂದರೆ ನಿರಂತರ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ. ಅನಿತ್ಯ ಎಂದರೆ ಕಾಲವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತ ಇಲ್ಲದಾಗ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಕಾಲವೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅನ್ನೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡದಿದ್ದರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವೇಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಬೇಕು? ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಆಕ್ಷೇಪ - ಕಾಲವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ 'ಸೃಷ್ಟೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ವ್ಯರ್ಥ. ಇದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಾಗಿ ಕಾಲವಿಶೇಷತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಕಾಲವಿಶೇಷವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಹಾಗಾದರೆ ಇಚ್ಛೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. 'ವಿಶೇಷಕಾಲ ವಪ್ಯತತ್ ಸೃಷ್ಟಾದೀಚ್ಛಾ ಸನಾತನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಾದಿಯು ವಿಶೇಷ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ 'ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಮಿ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯು ಕಾಲಗರ್ಭಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಮಾಧಾನ - ಹೌದು, ಆದರೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಬಂದಾಗಲೇ ಈಗ ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ - 'ಅಸಂಖ್ಯಾತವಿಶೇಷತ್ವಾತ್ ಇಚ್ಛಾದಪಿ ಸರ್ವಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಇಚ್ಛೆಯು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಕಾಲವಿಶೇಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಮಿ ಎಂಬ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿವೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - नायं दोषोऽस्मत्पक्षेऽस्माभिः काले सृष्टिकालत्वादि-
विशेषाङ्गीकारात् । तस्यैव निमित्तत्वात् । न चैवं परपक्षे । अस्माभिः
कालविशेषाणां स्वाभाविकत्वोपपत्तीकारात् । परेण सृष्ट्याद्युपाधि-
निबन्धनत्वाभ्युपगतेस्तत्र चोक्तं दूषणमिति भावः ।

ಈ ದೋಷವು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಕಾಲವಿಶೇಷವೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಇದರಂತೆ ಪರಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ತಾರ್ಕಿಕರು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಿಗಳ ಅಧೀನವಾಗಿ ಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾದಿದೋಷಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅದೃಷ್ಟವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದಾಗ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಇರುವ ದೋಷ ನಮಗಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅದೃಷ್ಟಸ್ಯ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಂ ವಾ ಪರಾಕೃತ್ಯ ತಂ ದೋಷಂ ಸ್ವಪಕ್ಷೇ
ಪರಿಹರತಿ - ಸ್ವತಃ ಏವೇತಿ || ನಾಯಮಸ.ತ್ಯಕ್ಷೇ ದೋಷೋ ಭವತಿ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ
ಸೃಷ್ಟಾದಿಕಾಲೇ ಪೂರ್ವ ಸತ್ಯವಾದೃಢೇ ಸಮುದ್ರೋಪವಿಶೋಪಾಕ್ಷೀಕಾರಾತ್ |

ಅದೃಷ್ಟವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷವನ್ನು 'ಸ್ವತಃ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದೃಷ್ಟವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದರೆ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಬರುವ ದೋಷವು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಇರುವ ಅದೃಷ್ಟವು ಉದ್ಯೋಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಮುದ್ಭವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ.

ವಿವರಣೆ - ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗದೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಕಾಲವಿಶೇಷವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಅದೃಷ್ಟವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಇರುವ ದೋಷ ಸ್ಪಷ್ಟಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದೃಷ್ಟವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಗಲೂ ಸೃಷ್ಟಿ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿಯು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಆಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅದೃಷ್ಟವು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೇ ತಾರ್ಕಿಕರು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಏಕೆ ಉದ್ಯೋಧವಾಗಿಲ್ಲ ? ಎಂದು ನಾವು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವಿಲ್ಲ.

ಸಮವಾಯಕಾರಣದ ನಿವಾರಣೆ

ಕಾಲವು ಯಾವಾಗ ಉದ್ಭೋಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚೈತದನ್ಯಮತೇ ಸಮ್ಮವತಿ । ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕಾಲೇ
ಸ್ವಭಾವಿಕವಿಶೇಷಾಕ್ಷೀಕಾರಾತ್ । ಪರೇಣ ಪುನಃ ಸ್ವತಃ ಕಾಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲತ್ವಾದಿ-
ವಿಶೇಷಾನಕ್ಷೀಕಾರೇಣ ಕದೋದ್ರೋಹ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಹಾರಾಭಾವಾತ್ । ಉಪಗ್ರಹ್ಯುಕ್ತೌ ಸೌಽಪಿ
ಕದೇತ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಹಾರಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಇದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನಾವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ
ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲತ್ವಾದಿವಿಶೇಷವನ್ನು
ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವು ಯಾವಾಗ ಉದ್ಭೋಧ ಆಗುತ್ತದೆ
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ಕಾಲದಲ್ಲೊಂದು ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಂಥ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಅದೃಷ್ಟವು ಉದ್ಭೋಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ಆ
ಕಾಲವು ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರವಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅಂಥ ಕಾಲವಿಶೇಷವು
ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವು ಉದ್ಭೋಧವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಅವರು
ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಔಪಾಧಿಕ ಕಾಲವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷಗಳು
ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟವು ಉದ್ಭೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ-
ವೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ
ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾಲವಿಶೇಷ ಇರುತ್ತದೋ
ಅದು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇ ಅದೃಷ್ಟವು
ಉದ್ಭೋಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟವು ಉದ್ಭೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು
ಸುಲಭವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ ||

ತಾರ್ಕಿಕರು ಅವಯವ ಹಾಗೂ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮವಾಯ ಸಮವಾಯಿಗಳ ನಡುವೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- ವೈಶೇಷಿಕರು ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವ ಕಾರಣ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ = ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಸಾಮ್ಯಾತ್ = ಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆದಾಗ ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ = ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಸಮವಾಯಕಾರಣತಾವಾದವು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸಮವಾಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ || ೩ ||

कार्यकारणादीनां समवायसम्बन्धाङ्गीकारात् तस्य च भिन्नत्वसाम्यात्
समवायान्तरापेक्षायामनवस्थितिः || ३ ||

ಅನುವಾದ - ಕಾರ್ಯ-ಕಾರಣಗಳಿಗೆ, ಜಾತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ, ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಗಳಾದರೂ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೊರಟರೆ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಾದೀನಾಂ = ಕಾರ್ಯ-ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಜಾತಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ, ಸಮವಾಯ-ಸಂಬಂಧಾಂಗೀಕಾರಾತ್ = ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ತಸ್ಯ ಚ = ಆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಭಿನ್ನತ್ವಸಾಮ್ಯತ್ವಾತ್ = ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಂತೆ ಪದಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ಭೇದವೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಸಮವಾಯಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಮ್ = ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ. ಅನವಸ್ಥಿತಿಃ = ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಬಂಧ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ

**ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — न च तत्प्रमाणम् । प्रथमसम्बन्धासिद्धयैव च तदसिद्धिः ।
स्वनिर्वाहकत्वे समवाय एव न स्यात् ॥३॥**

ಅನುವಾದ - ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಮೊದಲಿನ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವೇ ಅಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸಮವಾಯದ ಪರಂಪರೆಯು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗಿರುವ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವು ಸ್ಪರ್ಶವಾಹಕವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಶವಾಹಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಯೇ ಸಮಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮವಾಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ = ಸಮವಾಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಚ ಪ್ರಮಾಣಂ = ಬೀಜಾಂಕುರ ಪರಂಪರೆಯಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಸಂಬಂಧಾಸಿದ್ಧ್ಯೇವ = ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧ ಅಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದಲೇ, ತದಸಿದ್ಧಿಃ = ಉಳಿದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ ||

ತಾರ್ಕಿಕರು ಅವಯವ ಹಾಗೂ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮವಾಯ ಸಮವಾಯಿಗಳ ನಡುವೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- ವೈಶೇಷಿಕರು ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವ ಕಾರಣ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ = ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆ ಸಾಮ್ಯಾತ್ = ಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆದಾಗ ಅನವಸ್ಥಿತೇಃ = ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ಸಮವಾಯಕಾರಣತಾವಾದವು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸಮವಾಯ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ || ೩ ||

**कार्यकारणादीनां समवायसम्बन्धाङ्गीकारात् तस्य च भिन्नत्वसाम्यात्
समवायान्तरापेक्षायामनवस्थितिः || ३ ||**

ಅನುವಾದ - ಕಾರ್ಯ-ಕಾರಣಗಳಿಗೆ, ಜಾತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ, ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಗಳಾದರೂ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೊರಟರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಾದೀನಾಂ = ಕಾರ್ಯ-ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಜಾತಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ, ಸಮವಾಯ-ಸಂಬಂಧಾಂಗೀಕಾರಾತ್ = ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ತಸ್ಯ ಚ = ಆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಭಿನ್ನತಸ್ಯಾಮೃತ್ಯಾತ್ = ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಂತೆ ಪದಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ಭೇದವೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಸಮವಾಯಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಯಾಮ್ = ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ. ಅನವಸ್ಥಿತಿಃ = ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಬಂಧ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — न च तत्प्रमाणम् । प्रथमसम्बन्धासिद्धयैव च तदसिद्धिः ।
स्वनिर्वाहकत्वे समवाय एव न स्यात् ॥३॥

ಅನುವಾದ - ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಗಳ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಮೊದಲಿನ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವೇ ಅಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸಮವಾಯದ ಪರಂಪರೆಯು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗಿರುವ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಯೇ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸಮವಾಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತತ್ = ಸಮವಾಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಚ ಪ್ರಮಾಣಂ = ಬೀಜಾಂಕುರ ಪರಂಪರೆಯಂತೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಸಂಬಂಧಾಸಿದ್ಧ್ಯೇವ = ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧ ಅಸಿದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದಲೇ, ತದಸಿಧಿಃ = ಉಳಿದ

ಸಂಬಂಧಗಳು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವೇ = ಅವಯವ-
ಅವಯವಿಗಳಿಗಿರುವ ಸಮವಾಯವು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ,
ಸಮವಾಯ: ಏವ = ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವೇ, ನಸ್ಮಾತ್ =
ಬೇಕಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸಮವಾಯವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಪರಮಾಣುಭ್ಯಾಂ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾಭ್ಯಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಕಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ:
ಬ್ರಹ್ಮಕೇಭ್ಯ: ಸಮವಾಯಿಕಾರಣೇಭ್ಯಸ್ಯಬ್ರಹ್ಮಕಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರಿತ್ಯಾದಿಕ: ಪರಮಾಣ್ವಾರಮ್ಭವಾದ:
ಸಮವಾಯಸ್ಯ ನಿರೂಪಯಿತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾದನುಪಪನ್ನ: । ತಥಾಹಿ । ಅವಯವಾವಯವಿನೋ:
ಸಮವಾಯಸ್ಯ ತಾಭ್ಯಾಂ ಭಿನ್ನತ್ವೇನ ಸಮವಾಯಾಂತರೇಣ ಭಾವ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯಾಪ್ಯೇವಂ
ತಸ್ಯಾಪ್ಯೇವಮಿತ್ಯನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ಅವಯವಾವಯವಿನೋ: ಪರಸ್ಪರಭೇದ: ತಯೋ:
ಸಮವಾಯಶ್ಚ ತತೋಽಭಿನ್ನ: ಕೇನಾಪ್ಯನುಭೂಯತೇ । ಅತ: ಪ್ರಥಮಸಮವಾಯಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್
ತತ್ತಿಸಿದ್ಧಿರ್ಯಮ್ ಉತ್ತರೋತ್ತರಸಮವಾಯಕಲ್ಪನಮಪ್ರಾಮಾಣಿಕಮ್ ।

ಸಮವಾಯಕಾರಣಗಳಾದ ಎರಡು ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಒಂದು ದ್ವ್ಯಣುಕವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.
ಸಮವಾಯಕಾರಣಗಳಾದ ಮೂರು ದ್ವ್ಯಣುಗಳಿಂದ ಒಂದು ತ್ರ್ಯಣುಕವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ
ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇವರ ಪ್ರಕಾರ ಸಮವಾಯವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ
ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರಣ ಇವರ ಈ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು
ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಆದು ಹೀಗೆ - ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.
ಈ ಸಮವಾಯವು ಅವಯವ ಹಾಗೂ ಅವಯವಿಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆ
ಸಮವಾಯವೂ ಕೂಡ ಸಮವಾಯಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು
ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು
ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಯವ ಹಾಗೂ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿದೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ಅಭೇದವು ಯಾರಿಂದಲೂ ಅನುಭೂತವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಸಮವಾಯವೇ ಅಸಿದ್ಧವಾಗದ ಕಾರಣ ಅದರ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ.

ಸಮವಾಯವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಹಿ: - यदि समवायस्य स्वनिर्वाहकत्वमङ्गीकृत्य नोत्तरोत्तर-
समवायकल्पनमित्युच्यते तर्हि अवयवावयविनोः स्वनिर्वाहकत्वमङ्गीकृत्य
समवायो न कल्प्यताम् । अविशेषात् । यथा समवायस्य स्वनिर्वाहकत्वात्
स्वयमेव समवायी समवायान्तरमन्तरेणेत्यङ्गीक्रियते एवं द्रव्यमेव गुणादिरूपेण
तत्सम्बन्धरूपेण स्वयमेव स्वरूपं निर्वहतीत्यङ्गीक्रियताम् । अविशेषात् ।
तदाह । समवायेत्यादिना ।

ಒಂದುವೇಳೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸಮವಾಯವು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಮುಂದಿನ ಅನೇಕ ಸಮವಾಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅವಯವ ಹಾಗೂ ಅವಯವಿಗಳೇ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದು. ಆಗ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಕ್ಕಿಂತ ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳನ್ನೇ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಸಮವಾಯವು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾದ್ದರಿಂದ ತಾನೇ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಮವಾಯಿ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೀರೋ, ಅದರಂತೆ ದ್ರವ್ಯವೇ ಗುಣಾದಿರೂಪದಿಂದ ಮತ್ತು ತತ್ ಸಂಬಂಧರೂಪದಿಂದ ಸ್ವತಃ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ವಹಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಿರಿ. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ವಿನಿಗಮಕವಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ಸಮವಾಯ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ವದೀಪ

ವೈಶೇಷಿಕರು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದ ಆರು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾच्च साम्यादनवस्थिते: । किञ्च वैशेषिकाः कल्पयन्ति द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाः षड्भावपदार्थाः । तत्र समवायिकारणं द्रव्यम् । गुणवद्वा । कर्मान्यत्वे सति जातिमात्राश्रयो गुणः । संयोगविभागयोरसमवायिकारणं कर्म । नित्यमनेकसमवेतं सामान्यम् । एकसमवायी निस्सामान्यो विशेषः । नित्यसम्बन्धस्समवायः ।

ವೈಶೇಷಿಕರು ಒಟ್ಟು ಆರು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ - ೧. ದ್ರವ್ಯ, ೨. ಗುಣ, ೩. ಕರ್ಮ, ೪. ಸಾಮಾನ್ಯ, ೫. ವಿಶೇಷ, ೬. ಸಮವಾಯ ಎಂದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಕಾರಣವಾದದ್ದು ದ್ರವ್ಯ. ಅಥವಾ ಗುಣಾಶ್ರಯವಾದದ್ದು ದ್ರವ್ಯ. ಯಾವುದು ಕರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕೇವಲ ಜಾತಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಗುಣ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಅಸಮವಾಯಕಾರಣವಾದದ್ದು ಕರ್ಮ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ನಿತ್ಯವಾದದ್ದು ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧೇನ ಇರುವಂಥದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಸಮವಾಯವುಳ್ಳದ್ದು ಜಾತಿ ಇಲ್ಲದ್ದು ವಿಶೇಷದ ಲಕ್ಷಣ. ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯದ ಲಕ್ಷಣ. ಹೀಗೆ ಆರು ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಭಾಗ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಗುಣಕರ್ಮಾದಿಗಳ ವಿಭಾಗ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशकालदिगात्ममनांसि नवैव द्रव्याणि । गन्धरसरूपस्पर्शशब्दा बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्न धर्माधर्म संस्काराः सङ्ख्यापरिमाणपृथक्त्व संयोगविभागपरत्वापरत्वगुरुत्वद्रवत्वस्नेहाश्रतुर्विंशति-गुणाः । उत्क्षेपणमपक्षेपणमाकुञ्चनं प्रसारणं गमनमिति कर्मभेदः । तत्र कार्यकारणयोगुणगुणिनोः क्रियातद्वर्तोजातिव्यक्त्योर्विशेषविशेषिणोश्च समवायं सम्बन्धमभ्युपगच्छन्ति । यथा मृद्धटयोः, शौक्लिकल्पपटयोः, पतनपक्षिणोः, गोत्वखण्डयोः, अन्त्यव्यावर्तकात्मनोः ।

೧. ಪೃಥಿವೀ, ೨. ಅಪ್, ೩. ತೇಜಸ್ಸು, ೪. ವಾಯು, ೫. ಕಾಲ, ೬. ದಿಕ್, ೭. ಆತ್ಮ, ೮. ಮನಸ್ಸು ಎಂಬುದಾಗಿ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಒಂಬತ್ತು ಮಾತ್ರ.

೧. ಗಂಧ, ೨. ರಸ, ೩. ರೂಪ, ೪. ಸ್ಪರ್ಶ, ೫. ಶಬ್ದ, ೬. ಬುದ್ಧಿ, ೭. ಸುಖ, ೮. ದುಃಖ, ೯. ಇಚ್ಛಾ, ೧೦. ದ್ವೇಷ, ೧೧. ಪ್ರಯತ್ನ, ೧೨. ಧರ್ಮ, ೧೩. ಅಧರ್ಮ, ೧೪. ಸಂಸ್ಕಾರ, ೧೫. ಸಂಖ್ಯಾ, ೧೬. ಪರಿಮಾಣ, ೧೭. ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ೧೮. ಸಂಯೋಗ, ೧೯. ವಿಭಾಗ, ೨೦. ಪರತ್ವ, ೨೧. ಅಪರತ್ವ, ೨೨. ಗುರುತ್ವ, ೨೩. ದ್ರವತ್ವ, ೨೪. ಸ್ನೇಹ ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾಳು ಗುಣಗಳು.

೧. ಉತ್‌ಕ್ಷೇಪಣ, ೨. ಅಪಕ್ಷೇಪಣ, ೩. ಆಕುಂಚನ, ೪. ಪ್ರಸಾರಣ, ೫. ಗಮನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಐದು ಕರ್ಮಗಳಿವೆ.

೧. ಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ, ೨. ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳಿಗೆ, ೩. ಕ್ರಿಯಾ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ, ೪. ಜಾತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ, ೫. ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಈ ಐದುಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಮಣ್ಣು ಮತ್ತು ಘಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಗುಣಗುಣಗಳೆನಿಸಿದ ಶೌಕ್ಲ ಹಾಗೂ ಪಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಕ್ರಿಯಾ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾವುಳ್ಳ ಪತನ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಜಾತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆನಿಸಿದ ಗೋತ್ವ ಮತ್ತು ಗೋವಿನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆ. ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿದ ಅಂತ್ಯವ್ಯಾವರ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಗಳಿವೆ. ಹೀಗೆ ಆರು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ.

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳ ಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - यथा च तयोस्तयोः परस्परभेदः तथा तस्य ताभ्यां ताभ्यां भिन्नत्वसाम्यात्समवायान्तरापेक्षयाऽनवस्थितिः । न च कार्यकारणादीनां भिन्नत्वे तत्समवाये च प्रमाणमस्ति ।

ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಆ ಭೇದಕ್ಕೆ ಆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಂದ ಭೇದವು ಇರಲೇಬೇಕು. ಅವರಡಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಲೇ ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ, ಗುಣಗುಣಗಳಿಗೆ, ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯವತ್‌ಗಳಿಗೆ, ಜಾತಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವರೋ, ಅದರಂತೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭೇದಕ್ಕೂ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಭೇದವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಭೇದಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಭೇದಕ್ಕೂ ಪುನಃ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೇದ ಮತ್ತು ಭೇದಿಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದರೆ ಅನವಸ್ಥಾವು ದೋಷವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭೇದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಸಮವಾಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲೀ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಅನಂತಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - यद्यपि कार्यस्य विनाशिरूपेण भेदः, मृद्वट इत्यादि-
सामानाधिकरण्यान्मृदादिरूपेणाभेदः, ताभ्यां चाभेदो घटस्य । 'मृद्वटः'
'विनाशी घट' इत्युभयत्राप्यभेदानुभवात् । न च मृद्वस्तदा विनाशित्वम् । न

ಹಿ ಘಟನಾಶೇಮದೋ ವಿನಾಶಾನುಭವಃ । ನಶೋ ಘಟೋ ಮೃದೇವಾತ್ರಾಭುದಿತಿ
ಸ್ಥಿತಿರೇವಾತ್ರಾನುಭವತೇ।

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಘಟರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಿತ್ವವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಭೇದವಿದೆ. 'ಮೃದ್ಭಟಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ, ಮೃದಾದಿ-
ರೂಪದಿಂದ ಅಭೇದವಿದೆ. ಈ ವಿನಾಶಿತ್ವ ಹಾಗೂ ಮೃತ್ವಗಳಿಂದ ಘಟಕ್ಕೆ ಅಭೇದವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಮೃದ್ಭಟಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಭೇದಾನುಭವ ಇರುವಂತೆ 'ವಿನಾಶೀಘಟಃ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅಭೇದಾನುಭವವಿದೆ. ಘಟದಲ್ಲಿ ವಿನಾಶಿತ್ವವಿದ್ದಂತೆ ಮೃತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿನಾಶಿತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಘಟನಾಶವಾದಾಗ ಮೃತ್ನಾಶವಾಯಿತು ಎಂಬ ಅನುಭವ ಯಾರಿಗೂ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ವಿಪರೀತವಾಗಿ 'ನಷ್ಟೋ ಘಟಃ ಮೃದೇವಾತ್ರಾಭೂತ್' ಘಟವು ನಾಶವಾಗಿದೆ ಮಣ್ಣೇ ಇದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಭೇದಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಿತ್ವವಿದೆ. ಕಾರಣಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಿತ್ವ-
ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆ - ಘಟವು ವಿನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಣ್ಣು ವಿನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿನಾಶಿತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ 'ವಿನಾಶಿರೂಪೇಣ' ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ವಿನಾಶಿತ್ವದಿಂದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ವಿನಾಶಿರೂಪೇಣ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಹೇತು ಎಂದರ್ಥ. 'ಹೇತು' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿನಾಶಿತ್ವವಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಘಟದಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕವಾದ ಭೇದವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿನಾಶಿತ್ವವು ಘಟದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೇ ಘಟದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ಅಭೇದವೂ ಇದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ-
ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ. ಘಟವು ಮೃದ್‌ರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಘಟವು ವಿನಾಶಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಘಟವು ಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನವೂ ಆಗಿದೆ. ಅಭಿನ್ನವೂ ಆಗಿದೆ.

ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಘಟಕಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಿತ್ವದಿಂದಲೂ ಅಭೇದವಿದೆ. ಮೃತ್ವದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಅಭೇದವಿದೆ.

'ಯದ್ಯಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಒಟ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ತಾರ್ಕಿಕರು ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದಾಗ ಭೇದ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಭೇದಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬುದು ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ. ವಿನಾಶಿತ್ವರೂಪದಿಂದ ಘಟವು ಕಾರಣದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಮೃತ್ವರೂಪದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿನಾಶಿತ್ವ ಮತ್ತು ಮೃತ್ವಗಳಿಂದ ಘಟಕ್ಕೆ ಅಭೇದವಿರುವ ಕಾರಣ ಅಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಮೃದ್ವಟಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ವಿನಾಶೀ ಘಟಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭೇದಾನುಭವವೇ ಎಲರಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದದ ಅನುಭವವೇ ಇದೆ. 'ತಸ್ಮಿನ್ ಸತ್ಯಪಿ ಅಸತಃ ಭೇದಾಭೇದಃ' ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವು ನಾಶವಾದರೆ, ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ತತ್ವವಾದಿಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳ ಭೇದವಿಚಾರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಭೇದಾಭೇದ ಒಪ್ಪಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ನಚಾಬಾಧಿತಾನುಭವಸ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಂ ವಕ್ತುಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಸರ್ವಸ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಾತ್ । ನ ಚ ಪ್ರಮಾಣದೃಢೇ ವಿರೋಧಾಶङ್ಕಾ । ಪ್ರಮಾಣದೃಢೇವಾ-
ವಿರೋಧಾಪಾದಕತ್ವಾತ್ । ಸ್ಥಿತಿವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವಿರೋಧತ್ರ ಸಹಾದೃಢಯೋರ್ದೃಢೀವಾರ್ಥನಾರೀಶ್ವರೇಽವಿರೋಧ-
ಸಾಧಿಕಾ ।

ಅಬಾಧಿತವಾದ ಅನುಭವವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅನುಭವಗಳೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಒಂದರಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಭೇದ ಮತ್ತು ಅಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅಯುಕ್ತ. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧದ ಆಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣಗೋಚರತ್ವವೇ ಅವಿರೋಧಕ್ಕೆ

ಆಪಾದಕವಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಘಟದಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಅಭೇದವಿರುವುದು ವಿನಾಶಿತದಿಂದ ಭೇದವಿರುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ ವಿರೋಧವನ್ನು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಉದಾಹರಣೆ - ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಪುಂಸ್ತ್ವವಿಲ್ಲ. ಪುಂಸ್ತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅರ್ಥನಾರೀತ್ವರನಾದ ಶಿವನಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ಹಾಗೂ ಪುಂಸ್ತ್ವಗಳೆರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇವೆ. ಪ್ರಮಾಣದೃಷ್ಟಿಯೇ ಈ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸ್ತ್ವಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತ ಭೇದಾಭೇದಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣಗೋಚರತ್ವವೇ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಥಮ ಸಮವಾಯವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - न च समवायो नाम कश्चित्पदार्थः प्रमाणेनोपलभ्यते । प्रथमसमवायासिद्धिरेव समवायान्तरासिद्धिः । कार्यकारणादीनां निर्वाहकस्य समवायस्य स्वस्यापि निर्वाहकत्वान्न समवायान्तरापेक्षयाऽनवस्येति चेत् । यथा समवायः स्वयमेव स्वसम्बन्धरूपश्च तथा द्रव्यमेव स्वकार्यगुणक्रियादिरूपं स्वनिर्वाहकमिति भेदाभावात् समवाय एव न स्यात् ॥

ಸಮವಾಯ ಎಂಬ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವೇ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲನೆಯ ಸಮವಾಯದ ಅಸಿದ್ಧಿಯೇ ಉಳಿದ ಸಮವಾಯಗಳ ಅಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೋ, ಅದು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಹೇಗೆ ಸಮವಾಯವು ಸ್ವತಃ ತಾನೇ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾಗಿದ್ದು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ದ್ರವ್ಯವೇ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವೆನಿಸಿದ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿರೂಪವಾಗಿ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲೂ ಸಮವಾಯದಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं परपक्षे निमित्तकारणासम्भवं दर्शयित्वा
समवायिकारणनिरासाय सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - समवायेति ॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಮವಾಯ ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಛ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಘಟವನ್ನು ಕುರಿತು ಕವಾಲವು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಇದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಅಂಶ. ಸಮವಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾದರಷ್ಟೇ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಮವಾಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

೧. ಗುಣ-ಗುಣಗಳಿಗೆ, ೨. ಜಾತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ, ೩. ಕ್ರಿಯಾ-ಕ್ರಿಯಾವತ್‌ಗಳಿಗೆ, ೪. ಅವಯವ-ಅವಯವಗಳಿಗೆ, ೫. ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೀಗೆ ಐದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಐದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ ಸ್ವರೂಪಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

'ಕಾರ್ಯಕಾರಣಾದೀನಾಂ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

तत्त्वप्रकाशिका - अत्र कार्यकारणपदमवयवावयवविषयम् ।
आदिपदेनाऽनित्यगुणक्रियातद्धतां सङ्ग्रहः । अथवा कार्यकारणपदेनैवैषां सङ्ग्रहः ।
आदिपदेन नित्यगुणगुणिजातिव्यक्तिविशेषविशेषिणां प्रसङ्गाद् ग्रहणम् ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. 'ಕಾರ್ಯಕಾರಣಾದೀನಾಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಗುಣಕ್ರಿಯಾ

ಅವುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ-ಪದದಿಂದಲೇ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಆದಿಪದದಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದ ಗುಣ-ಗುಣಗಳು ಜಾತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು, ವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾच्च साम्यादनवस्थिते: ॥೧೩॥
ಸಮವಾಯಿಕಾರಣನಿರಾಸಪ್ರಸ್ತಾವೇ ನಿಯತ್ಯಗ್ರಹಣಂ ಕಿಮರ್ಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಪ್ರಸಜ್ಞಾದ್ಗ್ರಹಣಮಿತಿ ॥

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾದದ್ದರ ಗ್ರಹಣವನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡಿದರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಕಾರ್ಯಪದದಿಂದ ಅವಯವಿಯನ್ನು ಕಾರಣಪದದಿಂದ ಅವಯವವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಪದದಿಂದ ಅವಯವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಕಾರಣಪದದಿಂದ ಅವಯವದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಕ್ರಿಯಾವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವರಣೆ)

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾದ ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅನಿತ್ಯಗುಣಕ್ರಿಯಾ ತದ್ವತಂ ಸಂಗ್ರಹಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅವಯವ-ಅವಯವಿಭಾವ ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - परमाण्वादीनां द्रव्यादिकारणत्वं नोपपन्नम् । तेषां भिन्नत्वमभ्युपेत्य समवायाभ्युपगमात् । भिन्नयोरवयवावयवित्वादिविशेषण-विशेष्यभावोपपत्तये समवायोऽङ्गीकार्य एवातस्तदभ्युपगमे को दोष इति चेन्न ।

ಪರಮಾಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯಾಧಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯಾಧಿಕಾರಣತ್ವವು ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭಿನ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವಯವ-ಅವಯವಿತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯ-ಭಾವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಹಾಗೆ ಸಮವಾಯ-ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಬರುವ ದೋಷವಾದರೂ ಏನು ?

ಸಮವಾಯ ಒಪ್ಪುವ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅನವಸ್ಥಾ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा सति समवायस्यापि समवायिभ्यां भिन्नत्व-
साम्यान्मृद्धसमवाय इत्यादिविशेषणविशेष्यभावोपपत्तये समवायान्तरापेक्षापातात्।
तत्रापि भिन्नत्वसाम्यात् समवायस्य समवाय इत्यादिविशेषणविशेष्य-
भावोपपत्तये समवायान्तरापेक्षेत्यनवस्था स्यादिति भावः ।

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಂದ (ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ) ಭೇದವು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಈ ಭೇದಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಮಣ್ಣು ಹಾಗೂ ಘಟಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯವಿದೆ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಮವಾಯ ಮತ್ತು ಸಮವಾಯಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವು ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ 'ಸಮವಾಯದ ಸಮವಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವಿವರಣೆ - 'ಭಿನ್ನತ್ವಸಾಮ್ಯತ್' ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. 'ಇಹ ಪ್ರತ್ಯಯಸಾಮ್ಯತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಮೃದಿ ಘಟಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸಂಬಂಧಪೂರ್ವಕಃ ಭಿನ್ನತ್ವತ್' 'ಅಬಾಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾಚ್ಚ ಇಹ ಕುಂಡೇ ಒದರಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತಾರ್ಕಿಕರು ಅಬಾಧಿತಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಹಾಗೂ ಭಿನ್ನತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದ 'ಮೃದಿ ಘಟಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಸಂಬಂಧಪೂರ್ವಕವಾಗಿದೆ. ಆ ಸಂಬಂಧವು ಸಮವಾಯವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತ್ವ

ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ವೈಭಿಚಾರದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಮೃದ್‌ಘಟಯೋಃ ಸಮವಾಯಃ' ಮಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮಡಿಕೆಗಳಿಗೆ ಎಂಬ ಅಬಾಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯವಿದೆ. ಭೇದವೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ಆದರೆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಮೃದ್‌ಘಟಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧ ಪೂರ್ವಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನೈಕಾಂತಿಕದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಮೃದ್‌ಘಟಗಳಿಗೂ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ 'ಸಮವಾಯೇ ಸಮವಾಯಃ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಇಹಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವರಣೆ)

ಮೂಲಕ್ಷತಿ ಇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವಾಗುತ್ತದೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಂತವನಂತಾಃ ಸಮವಾಯಾಃ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾನ್ ದೋಷ ಇತ್ಯತ
 ಆಹ - ನ ಚೇತಿ || ತತ್ = ತತ್ರ ಸಮವಾಯಾನಂತ್ಯೇ | ಮೂಲಕ್ಷಯಾಭಾವಾನಾನವಸ್ಥಾ-
 ದೂಷಣಮಿತ್ಯತ ಆಹ - ಪ್ರಯಮೇತಿ || ಮೂಲಭೂತಾವಯವಾವ್ಯಾದಿಸಮ್ಬಂಧಸ್ಯೈವ
 ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವೇನಾಸಿದ್ಧೇಸ್ತತ್ಸಿದ್ಧಿರ್ಯಮಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಸಮ್ಬಂಧಾನಾಂ ಸುತರಾಮ-
 ಸಿದ್ಧಿರೀತ್ಯಸ್ಯೈವ ಮೂಲಕ್ಷತೀತಿ ಭಾವಃ |

ಅನಂತಸಮವಾಯಗಳು ಇರಲಿ; ಅವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮವಾಯದ ಅನಂತ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಮೂಲಕ್ಷಯವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನವಸ್ಥಾವು ದೋಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಥಮಸಂಬಂಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೂಲಭೂತವಾದ ಅವಯವ-ಅವಯವ್ಯಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಂಬಂಧವೇ ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ ಬೇರೆ ಸಂಬಂಧಗಳೂ ಕೂಡ ಸುತರಾಂ ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂಲಕ್ಷತಿ ದೋಷವು ಇರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ತತ್ರಪ್ರಾಮಾಣಮಿತ್ಯತ್ರ ತच्छಬ್ದಾರ್ಥಃ || ತತ್ ತತ್ರೇತಿ || ತಸ್ಯಾರ್ಥಃ ||
 ಸಮವಾಯಾನಂತ್ಯ ಇತಿ ||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತತ್ ಪ್ರಮಾಣಂ' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ತತ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತತ್ ತತ್ರ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ತತ್ರ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮವಾಯಾನಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬೀಜಾಂಕುರಪರಂಪರೆಯು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ದೋಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ಸಮವಾಯದ ಅನಂತ್ಯವು ಕೂಡ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ದೋಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಸಮರ್ಥನೆ ಆದರೆ ಅವಯವ-ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೋ, ಇದರಲ್ಲೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಸಮವಾಯಪರಂಪರೆಗೆ ಇದೇ ಮೂಲಭೂತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೂಲಕ್ಕಿತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸಮವಾಯಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - माऽस्तु तर्हि समवायपरम्परा प्रथमसमवाय एव स्वनिर्वाहक इति तत्राह ॥ स्वनिर्वाहकत्व इति ॥ यदि समवायः स्वस्मिन् स्वयमेव विशेषणविशेष्यभावबुद्धिजनकस्तर्हि स एव न स्यात् द्रव्यस्यैव गुणगुण्यादिरूपेण स्वनिर्वाहकत्वोपपत्तौ तद्वैयर्थ्यादिति भावः ।

ಹಾಗಾದರೆ ಸಮವಾಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲನೆಯ ಸಮವಾಯವೇ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂಬುದನ್ನು 'ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಮವಾಯವು ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನೇ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಾದರೆ ಆಗ ದ್ರವ್ಯವೇ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಗುಣಗುಣಿ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ನಿರ್ವಹಣೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ವಿಶೇಷ್ಯ-ವಿಶೇಷಣಭಾವದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಮೃದ್‌ಘಟಯೋಃ ಸಮವಾಯಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷಣ

ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಮೃತ್ ಹಾಗೂ ಘಟಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೋ ಅದೇ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವೇ 'ಮೃದ್‌ಘಟಯೋಃ ಸಮವಾಯಃ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ಕೂಡ ನಿರ್ವಹಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೀಗೆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೇ ಬೇಡ, ಗುಣ ಹಾಗೂ ಗುಣಿಗಳೇ ಸ್ವತಃ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವನ್ನು ನಿರ್ವಹಣೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಸಮವಾಯವನ್ನೇಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು ? ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಣಗುಣಿಗಳೆಂಬ ಸ್ವರೂಪವೇ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು, ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ ಸಂಬಂಧತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವಮ್ । ಸಂಯೋಽಪಿ ಪ್ರಸಜ್ಞಾತ್ । ನ ಚೈವಮತಿಪ್ರಸಜ್ಞಃ । ಪ್ರಮಾಣಸದಸದ್ಭಾವೇನ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಚ ಸಮವಾಯೇ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ । ರೂಪಂ ನಿಯಮಸಂಬಂಧಸಂಬಂಧಂ ಗುಣತ್ವಾನ್ಮಹತ್ವವದಿತ್ಯತ್ರ ಸಾಧ್ಯಶೂನ್ಯಂ ನಿರ್ದರ್ಶನಮ್ । ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವತ್ವೇನ ಹೇತುನಾ ತಸ್ಯ ಸಂಬಂಧನಿಬಂಧನತ್ವಸಾಧನೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಃ । ವಿಶೇಷಣೇತಿಪ್ರಸಜ್ಞಃ ॥

ಗುಣ ಹಾಗೂ ಗುಣಿಗಳು ಸಂಬಂಧವೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಸಂಬಂಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರಿಂದಷ್ಟೇ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕ ಆಗುವುದಾದರೆ ಸಂಯೋಗವೂ ಕೂಡ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಲಿ. ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಮವಾಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲ. 'ರೂಪಂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವತ್ ಗುಣತ್ವಾತ್ ಮಹತ್ವವತ್' ಮಹತ್ವವು ಗುಣವಾಗಿದೆ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ರೂಪವೂ

ಗುಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.

ಆದರೆ ಮಹತ್ವವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಘಟಾಭಾವಕ್ಕೂ ಭೂತಳಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ನ ಚೈವಮತಿಪ್ರಸಕ್ತ ಇತಿ || ಸಂಯೋಗಸಂಬಂಧೋಽಪಿ ನೋಪೇಯತಾಮಿತ್ಯर्थ: |
ಸಮವಾಯೇ ಮಾನಾಂತರಮಾಶಾಂತೇ - विशेषणेति || तस्येति || ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯ-
 ಭಾವಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥ: || **व्यभिचार इति ||** ಘಟಾಭಾವದ ಭೂತಲಮಿತಿ ಅಭಾವಭೂತಲವಿಶೇಷಣ-
 विशेष्यभावे व्यभिचार इत्यर्थ: | ಭಾವಮಾತ್ರನಿष्ठविशेषणविशेष्यभावत्वादिभिर्हेतुर्विशेष्यत
 इत्यत आह - **विशेषण इति ||** ಗುಣಾದಾವಪಿ विशेषणविशेष्यभावस्याभाववदेव
 सम्बन्धं विनाप्युपपत्त्याऽप्रयोजकत्वात् | अप्रयोजकेनापि साधनेऽतिप्रसङ्ग इत्यर्थ: | यद्वा
 अन्योन्यसंयुक्तानिष्ठत्वविशेषितेन विशेषणविशेष्यभावत्वेन हेतुना अभावनिष्ठविशेषण-
 विशेष्यभावदृष्टान्तेन सम्बन्धाभाव साधनसम्भवादतिप्रसङ्ग इत्यर्थ: ||१३||

'ನ ಚೈವಮತಿಪ್ರಸಂಗಃ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಯೋಗಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರ್ಥ. ಸಮವಾಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು 'ವಿಶೇಷಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗುಣಗುಣ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವಕ್ಕೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ವ್ಯಭಿಚಾರಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಘಟಾಭಾವವದ್ ಭೂತಲಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭಾವ ಮತ್ತು ಭೂತಳಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಭಾವದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರುವ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವತ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇತುವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸುತ್ತೇವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ವಿಶೇಷಣೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಃ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗುಣಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷಣ

ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವ ಕಾರಣ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ. ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಸಾಧನದಲ್ಲೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲೇ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯ-ಭಾವವಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಭಾವಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಇರಬೇಕು. ಅನ್ಯೋನ್ಯಸಂಯುಕ್ತ-ನಿಷ್ಕೃತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸಂಬಂಧಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಭಾವನಿಷ್ಕವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಸಮವಾಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಾರ್ಕಿಕರು ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. 'ರೂಪಂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವತ್ ಗುಣತ್ವಾತ್ ಮಹತ್ವವತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವೆಂದರೆ ಸಮವಾಯವೇ ಆಗಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಮಹತ್ವವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹತ್ವವು ಆಕಾಶಾದಿ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತಸಂಬಂಧವು ಇಲ್ಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಒಂದುವೇಳೆ ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವಗಳಿಗೂ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಮಹತ್ವಂ, ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವನಿಯಾಮಕ-ಸಂಬಂಧವತ್ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವತ್ವಾತ್, ಘಟಭೂತಲ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವತ್' 'ಘಟ ಹಾಗೂ ಭೂತಲಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಸಂಬಂಧವು ಇರುತ್ತದೆ. ನಿಯಾಮಕ-ಸಂಬಂಧವೂ ಇದೆ. ಅದರಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವಿದೆ. 'ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯ- ಭಾವತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತು ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಯಾಮಕಸಂಬಂಧವೂ ಇರಲೇಬೇಕು. ಆದೇ ಸಮವಾಯ-ಸಂಬಂಧ' ಎಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ 'ಘಟಾಭಾವವದ್ ಭೂತಲಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಘಟಾಭಾವಕ್ಕೂ ಭೂತಲಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವ ಇದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಿಯಾಮಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಸಂಬಂಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇತು ಬಂದು ಸಾಧ್ಯವು ಬಾರದ ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಒಂದುವೇಳೆ ಭಾವಮಾತ್ರೇ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವತ್ವಾತ್ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇತುವಿನಲ್ಲಿ ಭಾವತ್ವವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದರೆ ಆಗ 'ವಿಶೇಷಣೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ಘಟಾದಿಕಂ ಜ್ಞಾತಂ'

'ಘಟಾದಿಕಮ್ ದೃಷ್ಟಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವ ಇರುವಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಘಟಾದಿಕಂ ಜ್ಞಾತಂ' ಎಂಬಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವ ಇದೆ. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ನಿಯಾಮಕಸಂಬಂಧ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರೇ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇತು ಬಂದು ಸಾಧ್ಯ ಬಾರದ ಕಾರಣ 'ಘಟಾದಿಕಂ ಜ್ಞಾತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವ್ಯಭಿಚಾರದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ನೀಡಿದರೆ 'ಘಟಾದಿಕಂ ಜ್ಞಾತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವೆಂಬ ದೋಷವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನಿತ್ಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - नित्यमेव च भावात् ॥

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲವೇ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೋಷಸಮುಚ್ಚಯಾತ್ = ದೋಷವನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಲು 'ಚ' ಶಬ್ದವಿದೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಪರಮಾಣು ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ, ನಿತ್ಯಮೇವ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಭಾವಾತ್ = ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಹೊರತು ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತಪ್ಪಾಗಬೇಕಾದೀತು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಮಾಣು ಮತ್ತು ಸಮವಾಯಗಳು ನಿತ್ಯವಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -|| ನಿಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್ ||೪||

ನಿಯಮತ್ವಾಚ್ಛರಮಾಣುನಾಂ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಚ ತಸ್ಯೈವ ಜನಿತ್ವಾಕ್ಷಿಪ್ತಕಾರಾನ್ವಿಯಮೇವ
ಕಾರ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ | ಅನ್ಯಥಾ ನ ಕದಾಚಿತ್ ||೪||

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾಣು ಮತ್ತು ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕಾರ್ಯವು ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಪ್ರಳಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪುವ ಪರಿಷ್ಕೃತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಕಲವಿಧವಾದ ಕಾರಣಗಳಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವೈಶೇಷಿಕರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ರಯವನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಪರಮಾಣುನಾಂ = ಪರಮಾಣುಗಳು, ನಿತ್ಯತ್ವಾಕ್ಷಿಪ್ತ = ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸಮವಾಯಶ್ಚ ಚ = ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಕ್ಕೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ತತ್ತ್ವೇವ = ಆ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ, ಜನಿತ್ವಾಂಗೀಕಾರಾತ್ = ಜನನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ, ನಿತ್ಯಮೇವ = ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಅನ್ಯಥಾ = ಕಾರಣಗಳಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ನ ಕದಾಚಿತ್ = ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೆ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಸತ್ತರ್ದೀಪಾವಳಿ

ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ದೋಷ

ಸತ್ತರ್ದೀಪಾವಳಿ: - ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಕಾರಣಸಹಸದ್ರಾವೇಽಪಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲೇ ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗೇನ ಯದಿ ಕಿಮಪಿ ಕಾರ್ಯಂ ನೋತ್ಪದತೇ ತರ್ಹಿ ಇದಾನಿಮಪಿ ನೋತ್ಪದತಾಮ್ । ಅವಿಶೇಷಾತ್ । ಅಸತಃ ಸತ್ತಾಸಮವಾಯೋ ಜನಿರಿದಿತ್ಯಗ್ನಿಕ್ವಿನ್ ವೈಶೇಷಿಕಃ ಸಮವಾಯವಜ್ಜನೇರಪಿ ನಿದಿತ್ಯತ್ವಮಗ್ನಿಕ್ವಿನ್ಯಾತ್ । ನ ಚಾನಿದಿತ್ಯೋಽಪಿ ಕಶ್ಚನ ಸಮವಾಯೋಽಸ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಾಪತ್ತೇಃ । ತದೇತದಾಹ । ನಿದಿತ್ಯಮೇವ ಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಕಾರಣಗಳ ಸಮೂಹವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸತ್ತಾಸಮವಾಯವನ್ನೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವುದಾದರೆ, ಈ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದೀತು. ಇನ್ನು ಅನಿತ್ಯವಾದ ಸಮವಾಯವೊಂದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ನಿತ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮವಾಯವನ್ನು ಹಾಗೇ ಹೇಳಿದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ 'ನಿತ್ಯಮೇವ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಕಾರ್ಯ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನಿಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್ ॥ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳ
ಕಾಲಾದಿಗಳ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳ ಚ ನಿಯಮತ್ವಾತ್ಸರ್ವದಾ ಕಾರ್ಯ ಸ್ವಾತ್ ॥
ವಿಶೇಷಕಾರಣಭಾವಾತ್ ॥

ಪರಮಾಣುಗಳು, ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಗಳು, ಕಾಲಾದಿಗಳು ಹಾಗೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳು
ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಕಾರಣಸಂಘಾತಗಳು
ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ
ಮಾತ್ರ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಉತ್ತರಿಸಲು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಳಯನಿರಾಕಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಏವಂ ಪರಪಕ್ಷೇ ಕಾರಣತ್ರಯನಿರಾಸೇನ ಸೃಷ್ಟಿ ನಿರಸ್ಯ
ಪ್ರಳಯನಿರಾಸಾಯೈ ಸೂತ್ರಂ ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥ ನಿಯಮಮಿತಿ ॥

ವೈಶೇಷಿಕರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಹಾಗೂ ನಿಮಿತ್ತ-
ಕಾರಣಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅವರ ಸೃಷ್ಟಿಮವನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಅವರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು 'ನಿತ್ಯಮೇವ
ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ನಿತ್ಯಪ್ರಳಯ ದೋಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - परपक्षे कार्यं नित्यदा स्यान्न तु कदाचित्प्रलयः ।
 समवायिकारणपरमाणूनां सदा सद्भावात् निमित्तस्य चेश्वरेच्छादेर्नित्यत्वात् ।
 असमवायिकारणसंयोगाद्यभावाच्चेति चेन्न । तदनुत्पत्तावपि कारणाभावात् ।

ವೈಶೇಷಿಕರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿ ಪ್ರಳಯವೇ ಆಗುವುದು ಬೇಡವೆಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಎನಿಸಿದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸದಾ ಇರುತ್ತವೆ. ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದವು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಪರಮಾಣು ಸಂಯೋಗವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನಲೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ

भावदीपः - ॥ नित्यमेव च भावात् ॥ १४ ॥ कार्यं नित्यमेव स्यादिति
 भाष्यं व्याघातनिरासाय व्याचष्टे - कार्यं नित्यदेति ॥ सर्वैकान्त्यर्कित्तदः काले देति
 दाप्रत्यये सत्यपि तदोदा चेति पुनर्दाविधिः शब्दान्तरादपि यथा स्यादित्येतदर्थमिति
 नित्यदेति साधिवित्याहुः । एवकारव्यावर्त्यमाह - न त्विति ॥ परमाणूनामित्युपलक्षणमिति
 भावेनाह - निमित्तस्य चेति ॥ नित्येच्छत्वात् परेशस्य परमाणुसदात्वतः ।
 अदृष्टकालयोश्चैव भावात्कार्यं सदा भवेदित्यनुभाष्योक्तेरिति भावः ॥

'ಕಾರ್ಯಂ ನಿತ್ಯಮೇವ ಸ್ಥೂತ್' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರ್ಯವು ಯಾವತ್ತೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವ್ಯಾಘಾತ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಕಾರ್ಯಂ ನಿತ್ಯದಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಪರಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಈ ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಸರ್ವೈಕಾನ್ಯಕಿಯತ್ತದಃ ಕಾಲೇ ದಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ದಾ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ 'ತದೋದಾ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನಃ 'ದಾ' ಎಂಬುದರ ವಿಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ 'ಸರ್ವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗಷ್ಟೇ 'ದಾ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದಲ್ಲ. ಕಾಲವಾಚಿಯಾದ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಕೂಡ 'ದಾ' ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನಿತ್ಯದಾ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ನಿತ್ಯಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿವಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾಗುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು 'ನ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಪರಮಾಣುನಾಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು 'ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ನಿತ್ಯೇಚ್ಛತ್ವಾತ್ ಪರೇಶಸ್ಯ ಪರಮಾಣುಸದಾತ್ವತಃ |

ಅದೃಷ್ಟಕಾಲಯೋಶ್ಚೈವ ಭಾವಾತ್ ಕಾರ್ಯಂ ಸದಾ ಭವೇತ್ ||

ಪರಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಅದೃಷ್ಟಕಾಲಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ 'ನಿಮಿತ್ತಸ್ಯ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇಬೇಕು. ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗವೇ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದು ನಿರಂತರ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆಗಲಿ ಪ್ರಳಯವು ಆಗದೆ ಇರಲಿ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ, ಕಾಲ, ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗ, ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕರು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವು ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಳಯವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ಕಾರಣಕಲಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಯೋಗವೇ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆನಿಸಿದೆ. ಇದು ನಿರಂತರ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದಿರಿ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ 'ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ?

तत्त्वप्रकाशिका - तदसमवायिकारणकर्माद्यभावस्य चानुपपत्तेः । अदृष्टस्य

च बाह्यसामग्रीसत्त्वे स्वाभावापराधेन कार्यनिरोधकत्वादर्शनात् । न चैवं
वैयर्थ्यम् । सामग्रीसम्पत्तावुपयोगादिति भावः ।

ಪರಮಾಣುಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮವು ಸಹ ಹುಟ್ಟದೆ ಇರಲು
ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಅದೃಷ್ಟ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬೇಕು.
ಆದರೆ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿದ್ದಾಗ ಅದೃಷ್ಟವು ತಾನಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿಲ್ಲ
ಎನ್ನುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಅದೃಷ್ಟವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎನ್ನಬಾರದು
ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅದೃಷ್ಟವು ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ.

भावदीपः - वैयर्थ्यमिति ॥ अदृष्टस्येत्यनुषङ्गः ।

'ವೈಯರ್ಥ್ಯಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆಗ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ
ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಘಟಪಟಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಿರಂತರ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ

तत्त्वप्रकाशिका - किं च तत्पक्षे पदार्थजनिरपि नित्या स्यात् ।
समवायस्य नित्यमेव भावाङ्गीकारात् । प्रागसतः सत्तासमवायस्यैव
जनित्वाभ्युपगमादिति सूत्रस्यार्थान्तरम् । समवायिकारणादिसत्त्वेऽपि
कार्योत्पत्त्युपरमे बाधकमाह - अन्ययेति ॥

ವೈಶೇಷಿಕರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ ಎಂಬ
ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮವಾಯವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ
ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ
ಸತ್ತಾಸಮವಾಯವೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವಾಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದೆ
ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ
ಮೊದಲಾದವುಗಳಿದ್ದು ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅನ್ಯಥಾಶಬ್ದಸ್ಯಾರ್ಥ ವದನ್ತೇವಾವತಾರಯತಿ - ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾದಿ-
ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿತಿ || ಸತಿ ಕಾರಣೇ ಕಾರ್ಯಾನುತ್ಪಾದೇ ತಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಾयोगಾದಿತಿ
ಭಾಷ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯಃ ||೧೪||

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನ್ಯಥಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಲು
'ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾದಿಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ
ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ೧) ಸಮವಾಯಿಸಂಬಂಧವು ನಿರಂತರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯೂ ನಿರಂತರವಾಗಿರಲಿ. ನಿತ್ಯಮೇವ - ಯಾವಾಗಲೂ ಭಾವಾತ್ -
ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ.

೨) ಸಮವಾಯವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾತ್-
ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸತ್ತ್ವಸಮವಾಯವನ್ನೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ
ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಿರಂತರ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ರೂಪಾದಿಮತ್ತಾಚ್ಚ ವಿಪರ್ಯಯೋ ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - रूपादिमत्त्वाच्च विपर्ययो दर्शनात् ||

ಪಾರ್ಥಿವಪರಮಾಣು, ಜಲೀಯಪರಮಾಣು, ತೈಜಸಪರಮಾಣು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿ-
ಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದು
ರೂಪಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ
ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವ ಪರಮಾಣು, ಜಲೀಯ ಪರಮಾಣು, ತೈಜಸ-
ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ರೂಪರೂಪಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ರೂಪಾದಿಮತ್ತಾಚ್ಚ = ರೂಪಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ,

ವಿಪರ್ಯಯಃ = ನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ದರ್ಶನಾತ್ = ಯಾವುದು ರೂಪಾದಿವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ತಾರ್ಕಿಕರ ನಿಲುವು ತಪ್ಪಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ರೂಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ||ರೂಪಾದಿಮತ್ತಾಚ ವಿಪರ್ಯಯೋ ದರ್ಶನಾತ್ ||೫||

ರೂಪಾದಿಮತ್ತಾಚ ಪರಮಾಣುನಾಮನಿತ್ಯತ್ವಂ, ತಥಾ ದೃಶ್ಯತ್ವಾಲ್ಲೋಕೇ ||೫||

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿವೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿಮತ್ತವಿರುತ್ತದೋ ಅದಕ್ಕೆ ನಾಶವಿರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪರಸಾದಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಆಗುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈಗ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಾಚ್ಚ = ಭೌತಿಕವಾದ ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ, ಪರಮಾಣುನಾಂ = ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ, ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ = ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ತಥಾ = ರೂಪಾದಿಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಇರುವುದು, ಲೋಕೇ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ = ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಪರಮಾಣುನಾಂ ನಿಯತ್ವಂ ಯದಭ್ಯುಪಗತಂ ತನ್ನ ಯುಜ್ಯತೇ ।
ರೂಪಾದಿಮತ್ವೇನ ಘಟಾದಿವತ್ ಅನಿಯತ್ವಾನುಮಾನಸಮ್ಮಭಾವತ್ ।

ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಘಟಾದಿಗಳು ರೂಪಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಅನಿತ್ಯವಾಗಿವೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುವೂ ಕೂಡ ರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವೇ ಆಗುತ್ತವೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ರೂಪಾದಿಮತ್ವಾಚ್ಚ ವಿಪರ್ಯಯೋ ದರ್ಶನಾತ್ ॥ ರೂಪಸಗಂಧಸ್ಪರ್ಶವತ್ತ್ವಾಚ್ಚ
ಪರಮಾಣುನಾಂ ಸ್ವಾಭಿಮತನಿಯತ್ವವಿಪರ್ಯಯ ಆಪತತಿಯನುಮಾನೈಕಶರಣಾನಾಮ್ । ತಥಾ ಹಿ
ಲೋಕೇ ದೃಶ್ಯತೇ । ಚಕಾರಾತ್ಸಾವಯವತ್ವಂ ಚ॥

ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ ಎಂಬ ಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಿಮತವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನಿತ್ಯತ್ವಗಳೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಅನುಮಾನೈಕ-ಶರಣರಾದ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಇದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಾಗೇ ಕಂಡಿದೆ. ಚಕಾರದಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳಿದ ಪರಮಾಣುವು ಸಾವಯವವೂ ಕೂಡ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - 'ಪರಮಾಣವಃ ಅನಿತ್ಯಾ ರೂಪರಸಗಂಧಸ್ಪರ್ಶವತ್ತ್ವಾತ್ ಘಟಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ 'ಪರಮಾಣವಃ ಸಾವಯವಾಃ ರೂಪರಸಗಂಧಾದಿಗುಣತ್ವಾತ್ ಘಟಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಯವವಿದೆ ಎಂಬುದೂ ಕೂಡ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪರಮಾಣು ನಿತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं परमाणूनां नित्यत्वमभ्युपेत्य तदारम्भवादो
दूषितः । इदानीं तन्नित्यत्वमपि पराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - रूपादीति॥
पार्थिवादिपरमाणूनां रूपादिमत्त्वहेतुना प्रकृतनित्यत्वविपर्ययो भवति ।
यद्रूपादिमत् तस्य घटादेरनित्यत्वदर्शनादित्यर्थः ॥

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಪರಮಾಣುವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವೈಶೇಷಿಕರ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭ-
ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಪರಮಾಣುಗಳ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ರೂಪಾದಿಮತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ರೂಪಾದಿಮತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ
ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿಮತ್ವ ಇದೆಯೋ ಅಂಥ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ
ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಕಂಡಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ

॥ रूपादिमत्त्वाच्च विपर्ययोऽदर्शनात् ॥ १५ ॥

भावदीपः - अनित्यत्वमित्यस्य व्याख्येयं दर्शयन् सूत्रार्थमाह - पार्थिवादीति ॥
रूपादेर्भौतिकत्वलाभाय पार्थिवादीति विशेषोक्तिः । तेन नेश्वरादौ व्यभिचार इति भावः ।
उक्तं चैतत् । एवं चात्माकात्स्न्यमित्यत्रानुभाष्ये । भौतिकं त्वेव रूपादि व्याप्तं नाशेन नो
मत इति ॥ १६ ॥

'ಅನಿತ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದ ಯಾವ ಅಂಶವು
ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು 'ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ'

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ರೂಪಾದಿಗಳು ಭೌತಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾರ್ಥಿವಾದಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ರೂಪವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಬರಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ 'ಎವಂ ಚಾತ್ಮಾತ್ಮಾಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಭೌತಿಕಂ ತ್ವೇವ ರೂಪಾದಿ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ನಾಶೇನ ನೋ ಮತಃ' ಭೌತಿಕವಾದ ರೂಪಾದಿಗಳಷ್ಟೇ ಅನಿತ್ಯತ್ವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪಾರ್ಥಿವಪರಮಾಣು, ಜಲೀಯಪರಮಾಣು, ತೈಜಸಪರಮಾಣು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪವತ್ವವಿದೆ. ವಾಯವೀಯಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶವತ್ವವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೂಪವತ್ವ ಹಾಗೂ ಸ್ಪರ್ಶವತ್ವ ಎಂಬ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶವತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 'ಯತ್ರಯತ್ರ ರೂಪಾದಿಮತ್ವಂ ತತ್ರತತ್ರ ಅನಿತ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲೂ ರೂಪವತ್ವಾದಿಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಾಗಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ರೂಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೌತಿಕತ್ವವನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಬೇಕು. ಆಗ ಭೌತಿಕತ್ವವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - उभयथा च दोषात् ॥

ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥ -- ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಉಭಯಥಾ ಚ = ಪರಮಾಣುಗಳ ನಿತ್ಯತ್ವ, ಅನಿತ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೋಷಾತ್ = ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕಮತವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ನಿತ್ಯವೆಂದು

ಹೇಳದರೆ ಘಟಾದಿ ವಸ್ತುಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಘಟವು ಹೇಗೆ ಸಾವಯವವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುವೂ ಕೂಡ ಸಾವಯವ ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳದರೆ ಪರಮಾಣು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಅದೇ ಪರಮಾಣು ಹುಟ್ಟಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವೋ ? ಅನಿತ್ಯವೋ?

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - ॥ उभयथा च दोषात् ॥६॥

नित्यत्वे परमाणूनां तद्वत् सर्वनित्यत्वं स्यात् । विशेषप्रमाणाभावात् ।
अनित्यत्वे कारणाभावात् तदुत्पत्त्यभावः ॥६॥

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾಣುಗಳು ರೂಪ ರಸಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿವೆ. ಆದರೂ ನಿತ್ಯವಾಗುವುದಾದರೆ ಘಟಪಟಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಪರಮಾಣುಗಳು ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎನ್ನಲು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪರಮಾಣುನಾಂ = ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ, ನಿತ್ಯತ್ವೇ = ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ತದ್ವತ್ = ಪರಮಾಣುಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತದಂತೆ, ಸರ್ವನಿತ್ಯತ್ವಂ = ಘಟಪಟಾದಿಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಬರಬೇಕಾದೀತು. ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ = ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದೆ. ಆದರೆ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ = ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ = ಅನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ತದ್ಭೂತತ್ವಭಾವಃ = ಪರಮಾಣುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕಾದೀತು..

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಯಾದಿ ರೂಪಾದಿಮತಾಮಪಿ ಪರಮಾಣುನಾಂ ನಿಯತ್ಯವಮಚ್ಚೀಕ್ರಿಯತೆ ತರ್ಹಿ ಘಟಾದಿನಾಮಪಿ ತದಚ್ಚೀಕ್ರಿಯತಾಮವಿಶೇಷಾತ್ । ನ ಚ ಪರಮಾಣುನಾಂ ಪ್ರಲಯೇ ವಿನಾಶೋಽಸ್ತು ಕಾ ಹಾನಿರೀತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಾಭಾವೇನ ಪುನಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟ್ಯಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್ ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ರೂಪರಸಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಘಟಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು. ಎರಡರಲ್ಲೂ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಪರಮಾಣುಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಏನು ತೊಂದರೆ ? ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಆ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾದು.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ॥ ಪರಮಾಣುನಾಂ ನಿಯತ್ಯವಮಭಿಮತಮ್ । ತತ್ರ ದೋಷ ಉಕ್ತಃ । ಅನಿಯತ್ಯವಮುಕ್ತವ್ಯಾಸಿಬಲಾದಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮ್ । ತತ್ರ ಚ ಮೂಲಕಾರಣಾಭಾವಪ್ರಸಂಗೋಽಪಸಿದ್ಧಾಂತಶ್ಚ ದೋಷೋಽರ್ಥಸಿದ್ಧಿಃ । ಅಥ ಚೋಭಯತ್ರ ದೂಷಣಾಂತರಮುಚ್ಯತೆ । ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಪರಮಾಣುನಾಂ ನಿಯತ್ಯವಮಿಹಂ ಚೇತ್ತದ್ವರೂಪಾದಿಮತಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಿಯತ್ಯವಪ್ರಸಂಗಃ । ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಸ್ಯಾನಿಯತ್ಯವಾವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾತ್ । ರೂಪಾದಿಮದಪಿ ಕಿಚ್ಚಿನ್ನಿಯತ್ಯವಮಿಹಂ ಕಿಚ್ಚಿದನಿಯತ್ಯವಮಿಹಂ ವಿಶೇಷಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ತೇಷಾಮ್ । ನ ಚ ಕೃತಕತ್ವಾದನಿಯತ್ಯವಮಿತರಸ್ಯ, ತದಭಾವಾತ್ಪರಮಾಣುನಾಂ ನಿಯತ್ಯವಮಿಹಂ ವಾಚ್ಯಮ್ । ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಾದೇವ ಘಟಾದಿವತ್ತ್ವದ್ವಾಪತ್ತೇಃ । ಅಣುಪರಿಮಾಣಾಂ ಕವಿದ್ವಿಶ್ರಾಂತಂ ಪರಿಮಾಣತ್ವಾನ್ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವದೀತಿ ಚ ನ ನಿಯತ್ಯವಪರಮಾಣುಪ್ರಮಾಣಮ್ ।

साध्यविकलत्वाद्दृष्टान्तस्य। महत्त्वस्याविश्रान्तेः । “महतो महीयान्” “सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म” इत्यादिश्रुतेः । कचिदिति चाप्रसिद्धविशेषणः पक्षः ॥

ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ದೋಷವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಅನಿತ್ಯವೆಂದೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅನಿತ್ಯತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೂಲಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂಬೆರಡು ದೋಷಗಳು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ, ಅನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ರೂಪಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ರೂಪಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ರೂಪಾದಿಮತ್ತವು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಅನಿತ್ಯತ್ವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ನಿತ್ಯ, ಕೆಲವು ಅನಿತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷಸಾಧಕವ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಘಟಾದಿಗಳು ಕೃತಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಪರಮಾಣುಗಳು ಕೃತಕವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ರೂಪಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿ ಎಂಬುದೇ ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆಪಾದನೆಯಾಗಿದೆ.

‘ಅಣುಪರಿಮಾಣಮ್ ಕ್ವಚಿದ್ವಿಶ್ರಾಂತಂ ಪರಿಮಾಣತ್ವಾತ್ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವತ್’ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವು ಪರಿಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಪರಿಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಅದನ್ನೇ ನಾವು ಪರಮಾಣುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಈ ತಾರ್ಕಿಕರ ಈ ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧಕವಾಗಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ‘ಕ್ವಚಿದ್ವಿಶ್ರಾಂತಿ’ ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್’ ಮಹತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಮಹೀಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ‘ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ

ಬ್ರಹ್ಮ' ಬ್ರಹ್ಮನು ಅನಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಅವಿಶ್ರಾಂತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷಚಿತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿವೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪಕ್ಷವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪರಮಾಣು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಬಾಧಕವೇನು ?

तत्त्वप्रकाशिका - ननु रूपादिमत्त्वेऽपि परमाणूनां नित्यत्वं किं न स्यात्
अस्तु वाऽनित्यत्वं किं बाधकमित्यशङ्कं परिहरत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे -
उभयथा चेति ॥

ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬಾರದು ? ಅಥವಾ ಆ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವೇ ಆದರೆ ಏನು ಬಾಧಕ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಉಭಯಥಾಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಪರಮಾಣವಃ ಅನಿತ್ಯಾಃ ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್, ಯತ್ ರೂಪಾದಿಮತ್ ತದ್ ಅನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ 'ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿರಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಇರುವುದು ಬೇಡ ಎಂಬ ಅಪ್ರಯೋಜಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಯದಿ ಪರಮಾಣವಃ ರೂಪಾದಿಮಂತಃ ಭವೇಯುಃ ತರ್ಹಿ ಅನಿತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಃ' ಎಂಬ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಾದಿಯೇ ಆಗಲಿ ಆದರೂ ಇವುಗಳಿಂದ ದ್ವೈತಾಧಿಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಪಾದಿಸಲಾಗದು. ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ದ್ವೈತಾಧಿಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ 'ನನು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

साध्यविकलत्वाद्दृष्टान्तस्य। महत्त्वस्याविश्रान्तेः । “महतो महीयान्” “सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म” इत्यादिश्रुतेः । कचिदिति चाप्रसिद्धविशेषणः पक्षः ॥

ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ತಾರ್ಕಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ದೋಷವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಅನಿತ್ಯವೆಂದೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅನಿತ್ಯತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೂಲಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂಬೆರಡು ದೋಷಗಳು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ, ಅನಿತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ರೂಪಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ರೂಪಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ರೂಪಾದಿಮತ್ಸವು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಅನಿತ್ಯತ್ವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ನಿತ್ಯ, ಕೆಲವು ಅನಿತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಲು ವಿಶೇಷಸಾಧಕವ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಘಟಾದಿಗಳು ಕೃತಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ. ಪರಮಾಣುಗಳು ಕೃತಕವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ರೂಪಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂಬುದೇ ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆಪಾದನೆಯಾಗಿದೆ.

'ಅಣುಪರಿಮಾಣಮ್' ಕ್ವಚಿದ್ವಿಶ್ರಾಂತಂ ಪರಿಮಾಣತ್ವಾತ್ ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವತ್' ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣವು ಪರಿಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಅಣುಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಪರಿಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಅದನ್ನೇ ನಾವು ಪರಮಾಣುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಈ ತಾರ್ಕಿಕರ ಈ ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡ ಅಸಾಧಕವಾಗಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ 'ಕ್ವಚಿದ್ವಿಶ್ರಾಂತಿ' ಎಂಬ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಮಹತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಮಹೀಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ

ಬ್ರಹ್ಮ' ಬ್ರಹ್ಮನು ಅನಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಅವಿಶ್ರಾಂತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷಚಿತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿವೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪಕ್ಕವು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪರಮಾಣು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಬಾಧಕವೇನು ?

तत्त्वप्रकाशिका - ननु रूपादिमत्त्वेऽपि परमाणूनां नित्यत्वं किं न स्यात्
अस्तु वाऽनित्यत्वं किं बाधकमित्यशङ्कं परिहरत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे -
उभयथा चेति ॥

ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಒಪ್ಪಬಾರದು ? ಅಥವಾ ಆ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವೇ ಆದರೆ ಏನು ಬಾಧಕ ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಉಭಯಥಾಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಪರಮಾಣವಃ ಅನಿತ್ಯಾಃ ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್, ಯತ್ ರೂಪಾದಿಮತ್ ತದ್ ಅನಿತ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ 'ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ 'ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವ' ಎಂಬ ಹೇತುವಿರಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಇರುವುದು ಬೇಡ ಎಂಬ ಅಪ್ರಯೋಜಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಯದಿ ಪರಮಾಣವಃ ರೂಪಾದಿಮಂತಃ ಭವೇಯುಃ ತರ್ಹಿ ಅನಿತ್ಯಾಃ ಸ್ಯುಃ' ಎಂಬ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಾದಿಯೇ ಆಗಲಿ ಆದರೂ ಇವುಗಳಿಂದ ದ್ವ್ಯಾಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಆಪಾದಿಸಲಾಗದು. ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ದ್ವ್ಯಾಣುಕಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಗೆ 'ನನು' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೂ ಅವಯವಗಳಿವೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदि रूपादिमतामपि परमाणूनां नानित्यत्वं तर्हि तद्वद्वटादेरपि किं न स्यात्। न चावयदित्वाविविशेषः । रूपादिमत्त्वादेव तत्सिद्धेः ।

ಒಂದುವೇಳೆ ರೂಪಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆಗ ರೂಪಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಘಟ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅನಿತ್ಯ ಏಕಾಗಬೇಕು? ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಘಟಾದಿಗಳು ಅವಯವವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಅವಯವ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿರವಯವಗಳಾದ್ದರಿಂದ ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಅನಿತ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಘಟಾದಿಗಳು ಸಾವಯವಾದ್ದರಿಂದ ರೂಪಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವಾಗುತ್ತವೆಯೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೇ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अस्त्वनित्यत्वं परमाणूनां किं बाधकमित्युक्तमेवेति चेन्न। तथा सति परपक्षे तत्समवायिकारणाभावेन तदुत्पत्त्यभावान्न व्युत्पादिकायौत्पत्तिरिति भावः ॥

ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ರೂಪಾದಿಮತ್ಸ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲೂ ಅವಯವಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ. ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿರಲಿ ಏನು ಬಾಧಕ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೇ ವೈಶೇಷಿಕರಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು. ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಆಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ವಿವರಣೆ - ಪರಮಾಣು ಅನಿತ್ಯವಾಗಲಿ ಅದರಿಂದೇನು ಹಾನಿ? ಎಂದರೆ 'ತಥಾಸತಿ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛಾತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛಾತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ ||

ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ಸ್ವೀಕೃತವಾಗದ ಕಾರಣ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿರದ ಕಾರಣ ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ ಅನಾದರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅರ್ಥ -- ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛಾತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ = ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗದ ಕಾರಣ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ = ಅನಾದರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ತರ್ಕದ ಬಗ್ಗೆ ಇಂದ್ರದೇವರ ಅನಿಸಿಕೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ - || ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛಾತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ ||೭||

ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತ್ಯಪರಿಗೃಹೀತವಾಚಾತಿಶಯಾನಪೇಕ್ಷತಾ |

ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ ತರ್ಕವಿಚಾಮನುರಕ್ತೋ ನಿರರ್ಥಕಾಮ್ |

ಇತಿ ಚ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ ||೭||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಂ || ೬ ||

ಅನುವಾದ - ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ತಿರಸ್ಕಾರಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ - ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಅನ್ವೇಷಿಕೆ ಎಂಬ ತರ್ಕವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದೆನು ಎಂದು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ವೈಶೇಷಿಕಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ, ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತ್ಯಪರಿಗ್ರಹತತ್ವಾತ್ = ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗದೆ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿರುವ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವು ಅತಿಶಯೇನ ಬಹಳವಾಗಿ, ಅನಪೇಕ್ಷಿತಃ = ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ನಿರರ್ಥಕಾಂ = ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ, ಅನ್ವೇಷಿಕೆಂ = ಅನ್ವೇಷಿಕೆ ಎಂದು ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ತರ್ಕವಿದ್ಯಾಮ್ = ತರ್ಕವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ, ಅಹಂ = ನಾನು, ಅನುರಕ್ತಃ = ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದೆನು. ಇತಿ ಚ = ಹೀಗೆ, ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮೇ = ಮಹಾಭಾರತ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ನ ಚೈವಮಪೌರುಷೇಯವೇದಮೂಲಸಿದ್ಧಾಂತೋಽನುಮಾನೇನ ವಿಘಟಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತೇ । ವೇದವಿರುದ್ಧಾನುಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾನುಮಾನವದಪ್ರಮಾಣತ್ವಾತ್ । 'ಅಕ್ಷಪಾದಕಣಾದೌ ಚ ಸಾಙ್ಖ್ಯಯೋಗೌ ಚ ಹೈತುಕಾ' ಇತಿ ನಾರದೀಯವಚನಾತ್ । ಅಹಮಾಸಂ ಪण्डಿತಕೋ ಹೈತುಕೋ ವೇದನಿಂದಕ: । ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ ತರ್ಕವಿಧಿಯಾಮನುರಕ್ತೋ ನಿರರ್ಥಕಾಮಿತಿ ಶೃಗಾಲವಚನಾಚ್ಚ । ನ ಕಣಾಡಾಕ್ಷಪಾದಮತಂ ವೇದಮೂಲಮಿತಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ । ತದೇತದಾಹ । ರೂಪಾದಿಮತ್ವಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥

ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ವೇದಮೂಲಕವಾದ ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರಾದ ನಿಮಗೆ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾನುಮಾನದಂತೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷಪಾದಕಣಾದೌ ಚ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗೌ ಚ ಹೃತುಕಾಃ' ಎಂಬ ನಾರದೀಯಪುರಾಣದ ಮಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. 'ಅಹಮಾಸಂ ಪಂಡಿತಕೋ ಹೃತುಕೋ ವೇದನಿಂದಕಃ | ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀಂ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾಮನುರಕ್ತೋ ನಿರರ್ಥಕಾಮ್' ನಾನು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ವೇದವನ್ನು ನಿಂದನೆ ಮಾಡುವ ತರ್ಕವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ನರಿಜನ್ಮವು ಬಂದಿದೆ. ಆ ತರ್ಕವಿದ್ಯೆಯು ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ' ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನರಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಂದ್ರನು ಹೇಳುವ ಮಾತು.

ಕಣಾದಮತ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷಪಾದಮತವು ವೇದಮೂಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನು 'ರೂಪಾದಿಮತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚಾತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ | ಶ್ರುತಿस्ಮृत्यಪರಿಗೃಹೀತತ್ವಾತ್
ತದ್ವಿರೂಢತ್ವಾಚಾತಿಶಯೇನಾನಪೇಕ್ಷತಾ ಶಿಶೈರಸ್ಯ ಸಮಯಸ್ಯ | ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ
ದೃಢವದ್ವೈಕ್ಷಣರೂಪಾಮ್ |

|| ಇತಿ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ ||

ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹ ಮಾಡದೇ ಇರುವ ಕಾರಣ ಹಾಗೂ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ತಾರ್ಕಿಕಂ ಮತವು ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯಾವ ತಿಷ್ಠರೂ ಕೂಡ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದುಷ್ಪ್ರಸಂಗತೆ ಉಪೇಕ್ಷರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ವೇದವಿರುದ್ಧ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं प्रपञ्चेन दूषितं परमाण्वारम्भवादमप्रामाणिकत्वेना
पि दूषयत्सूत्रं पठित्वा व्याचष्टे - अपरिग्रहाच्चेति ॥ न केवलं
श्रुत्याद्यपरिगृहीतत्वं तस्य तद्विरुद्धत्वं चेति भावेनाह - आन्वीक्षिकीमिति ॥

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವನ್ನು ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಇದು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ದೂಷಣೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವೈಶೇಷಿಕಮತವು ಶ್ರುತಿಸ್ವೃತಿಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಶ್ರುತಿಸ್ವೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ

भावदीप:- ॥ अपरिग्रहाच्चात्यन्तमनपेक्षा ॥ १७ ॥ तद्विरुद्धत्वं
चेति ॥ सूत्रे अपरिग्रहादिति नअस्तदभावतद्विरुद्धरूपार्थद्वयमिति दर्शितम्।

'ತದ್ವಿರುದ್ಧತ್ವಂ ಚ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪರಿಗ್ರಹಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ನ'ಇ' ಎಂಬುದು 'ತದಭಾವ' ಹಾಗೂ 'ತದ್ವಿರುದ್ಧ' ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು.

ಈಶ್ವರನ ಗುಣಾನಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - 'अहमासं पण्डितको हैतुको वेदनिन्दकः ।
आन्वीक्षिकीम्' इत्यादि सृगालवाक्यम् । अतः परमाण्वारम्भवादस्यानुपपन्नत्वेना-
विरोधकत्वाद्युक्तम् पूर्वाध्यायोक्तमीश्वरस्य अनन्तगुणत्वमिति सिद्धम् ॥

‘ಅಹಮಾಸಂ ಪಂಡಿತಕೋ ಹೃತುಕೋ ವೇದನಿಂದಕಃ ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೇಂ’ ನಾನು ಕೇವಲ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ವೇದವನ್ನು ನಿಂದನೆ ಮಾಡುವ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದೇನೆ. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೇವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನರಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ದೇವೇಂದ್ರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವು ಅತ್ಯಂತ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ವಾದದ ವಿರೋಧವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವದ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈಶ್ವರನ ಅನಂತಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ‘ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ’ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ‘ತದ್ವಿರುದ್ಧಂ ಚ’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಚ’ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುಕ್ರವಾದದ್ದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡಬೇಕು.

ತರ್ಕವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಅನುರಾಗವನ್ನು ತೋರಿದ್ದರಿಂದ ದೇವೇಂದ್ರನಿಗೆ ಒಮ್ಮೆ ನರಿಜನ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೇವೇಂದ್ರನು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ‘ಅಹಮಾಸಂ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಏಳು ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. ಈ ಸೂತ್ರಗಳ ವಿನ್ಯಾಸಕ್ರಮವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವರಸವಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಬಗ್ಗೆ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿ ನಾಕನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಐದನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಪರಮಾಣುಗಳ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತನ್ನಿರಾಸಕವಾದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾದಿ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಏಳನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿ ಮತಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಕ್ರಮ ವಿನ್ಯಾಸವು ಸ್ವರಸವಾಗಿದೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ವೈಶೇಷಿಕಾರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ:- ಸೃಗಾಲೇತಿ ॥ ದೇವೇಂದ್ರೋ ಜಮ್ಬುಕರೂಪೇಣಾಗತ್ಯ ಕಚ್ಛಿತ್ರಪ್ರತಿ ವಕ್ತಿ | ಅಹಮಾ-
ಸಮಿತ್ಯಾದಿನಾ | ತೇನ ದೃಶ್ವದುದ್ತಪ್ರೇಕ್ಷಾರೂಪತರ್ಕಾಸಕ್ತೇಃ ಸೃಗಾಲಜನ್ಮಹೇತುತ್ವಂ ಸೂಚಿತ ಇತಿ ಭಾವಃ ॥

अत इति ॥ महदित्यादिसूत्रोक्तदूषणगणात् श्रुत्यादिप्रमाणशून्यत्वात् तद्विरुद्धत्वाच्चेत्यर्थः
॥१७॥

ದೇವೇಂದ್ರನು ಒಮ್ಮೆ ನರಿರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕುರಿತು 'ಅಹಮಾಸಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ದೇವೇಂದ್ರನ ಮಾತಿನಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಅವನಿಗೆ ನರಿ ಜನ್ಮ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಆತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಇರುವುದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕರು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಮ್ - ೬

‘ಮಹದ್ವೀರ್ಘವದ್ವಾ’ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಮಹದ್ವೀರ್ಘವದ್ವಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್ ॥೨-೨-೧೧॥

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಗುಕ್ತನಿರೀಶಮತೋಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರ ನಾಸ್ತೀತಿ ಪ್ರಾಸಂ ವೈಶೇಷಿಕಮತಂ
ನಿರಸ್ಯತೇ। ಪञ್ಚಮ್ಯಂತಾಢ್ವತಿಃ । ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಸ್ತಥಾ ನಿರ್ದೇಶಾತ್ । ತತ್ರ ತಸ್ಯೇವೇತ್ಯಸ್ಯ
ಪ್ರಾಯಿಕತ್ವಾತ್ । ಷಷ್ಠ್ಯಂತಾಢ್ವತೀವ ತು ಸಕಾಶಾದೀತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ । ಭಾವಪ್ರಧಾನೋಽಯಮ್ ।

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದ ಸಮಯಗಳಿಗೆ ಯಾವ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತೋ, ಆ ದೋಷಗಳು ತಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್’ ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ವತಿಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವೆನಿಸಿದ ಸಾದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯೋ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹ್ರಸ್ವ ಮತ್ತು ಅಣುಪರಿಮಾಣಗಳನ್ನು ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಂತವಾದ ಪದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಂತವಾದ ಮಹದ್ವೀರ್ಘ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಾಗ ‘ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್’ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಂತವಾದ ಪದಕ್ಕೆ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ‘ತತ್ರ ತಸ್ಯೈವ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರ ಹೇಳುವ ನಿಯಮವು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮಹದ್ವೀರ್ಘವತ್ ಎಂಬ ಪದವು

ಅಪವಾದಿ. ಪಷ್ಯಂತವಾದ ಪದಕ್ಕೆ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುವುದಾದಲ್ಲಿ 'ಸಕಾಶಾತ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. 'ಮಹತ್' ಮತ್ತು 'ದೀರ್ಘ' ಎಂಬ ಪದಗಳು ಭಾವಪ್ರದಾನ ನಿರ್ದೇಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮಹತ್ವ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಮಹದ್ದೀರ್ಘವದ್ವಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮಹತ್ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. 'ತತ್ಯವ' ಮತ್ತು 'ತಸ್ಯವ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು 'ತತ್ರ ತಸ್ಯವ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. 'ಮಹತಃ ಸಕಾಶಾತ್' 'ದೀರ್ಘತ್ವಸಕಾಶಾತ್' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣದ ದೇಸೆಯಿಂದ ದೀರ್ಘಪರಿಮಾಣದ ದೇಸೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಮಹತ್ಪರಿಮಾಣ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘಪರಿಮಾಣಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೋ, ಅದರಂತೆ ಎಂಬುದು 'ಮಹದ್ದೀರ್ಘವದ್ವಾ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತಿಯೋಗಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತು ಅಣುಪರಿಮಾಣಗಳು ಅರ್ಥಾತ್ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. 'ತತ್ರ ತಸ್ಯವ' ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರದಂತೆ ಪಷ್ಠಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ಯಂತವಾದ ಪದಗಳ ಮುಂದೆ ಮಾತ್ರ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ಯಂತವಾದ ಪದದ ಮುಂದೆ ವತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪ್ರಾಯಿಕತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸೂತ್ರವು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಮಹದ್ದೀರ್ಘವತ್' ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ ಇದು ಅಪವಾದವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

यथा महत्वादीर्घत्वाच्च परिमाणाच्चतुरणुकादिकार्यगतं परिमाणं जायते
तथा ह्रस्वत्वात्परिमाणद्वल्याच्च परिमाणात् तत्तत्कार्ये परिमाणमुत्पद्येतेत्यर्थः।

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಮಹತ್ವಾದ್ದೀರ್ಘತ್ವಾತ್ = ಹೇಗೆ ಮಹತ್ವ ಹಾಗೂ ದೀರ್ಘತ್ವ ಎಂಬ ಪರಿಮಾಣಗಳ ದೇಸೆಯಿಂದ ಚತುರಣುಕ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ 'ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್' = ಹ್ರಸ್ವತ್ವ ಮತ್ತು ಅಣುಪರಿಮಾಣಗಳ ದೇಸೆಯಿಂದ ದ್ವ್ಯಣುಕ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರ್ಥ.

ಅಸಮವಾಯಿ ನಿರಾಕರಣೆ

अन्यथा महत्त्वदीर्घत्वाभ्यामपि नोत्पद्येत । अविशेषादिति वाशब्दार्थः ।
 परिमाणावान्तरजातौ मानाभावेनाणुत्वमहत्त्वादेः सावधिकतया
 अणुकादिपरिमाणस्यापि स्वापकृष्टपरिमाणान्महत्त्वेन सारूप्याद्वैजात्येऽपि
 संख्ययेव अणुकादिपरिमाणेन तत्कार्ये परिमाणोत्पत्तिसम्भवादिति भावः ।
 एवं द्रव्यसमवायिकारणमपि निरसनीयम् ।

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮಹತ್ವ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ ಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡರಲ್ಲೂ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ವಾ' ಶಬ್ದವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಣ, ಮಹತ್ವಪರಿಮಾಣ, ದೀರ್ಘಪರಿಮಾಣ, ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಎಂಬ ಅವಾಂತರಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುತ್ವ ಮತ್ತು ಮಹತ್ವಗಳು ಸಾವಧಿಕವಾಗಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಇವು ಇರುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ದ್ವೈಣುಕಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ತನಗಿಂತ ನಿಕೃಷ್ಟಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮಹತ್ವಪರಿಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವೈಣುಕಪರಿಮಾಣವು ತ್ರೈಣುಕಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಜಾತೀಯವಾಯಿತು. ದ್ವೈಣುಕಪರಿಮಾಣದಿಂದ ತ್ರೈಣುಕಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಜಾತೀಯ ಪರಿಮಾಣವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಮಹದಾರಂಭಕವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ದ್ವೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತು ತ್ರೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣವು ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ದ್ವೈಣುಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಪರಿಮಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿರಬಹುದು. ತ್ರೈಣುಕದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ವೈಶೇಷಿಕರೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆದರಂತೆ ವಿಜಾತೀಯವಾದ ದ್ವೈಣುಕಪರಿಮಾಣದಿಂದ ತ್ರೈಣುಕಪರಿಮಾಣವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ ದ್ರವ್ಯಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಎರಡು ಪರಿಮಾಣಗಳು ಸೇರಿ ದ್ವೈಣುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂರು ದ್ವೈಣುಕಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ತ್ರೈಣುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಘಟದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣ ಬರಲು ಕವಾಲ ಪರಿಮಾಣವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಚತುರಣುಕದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವಪರಿಮಾಣ ಬರಲು

ತ್ಯಗುಕದಲ್ಲಿರುವ ಮಹತ್‌ಪರಿಮಾಣವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಜಾತೀಯವಾದ ಪರಿಮಾಣಗಳಲ್ಲಷ್ಟೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಸಾಧ್ಯ. ದ್ವ್ಯಗುಕದಲ್ಲಿ ಅಣುಪರಿಮಾಣವಿದೆ. ತ್ಯಗುಕದಲ್ಲಿ ಮಹತ್‌ಪರಿಮಾಣವಿದೆ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಸಾಜಾತ್ಯವಿಲ್ಲ. ವೈಜಾತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ಯಗುಕದ ಮಹತ್‌ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ದ್ವ್ಯಗುಕದ ಅಣುಪರಿಮಾಣವು ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ದ್ವ್ಯಗುಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ, ತ್ಯಗುಕದ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ವಿಜಾತೀಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವೆಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೋ, ಅದರಂತೆ ತ್ಯಗುಕಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ದ್ವ್ಯಗುಕಪರಿಮಾಣವು ವಿಜಾತೀಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂಬುದಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕರಿಗೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕರು ಒಪ್ಪುವ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಘತ್ವ ಎನ್ನಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ ?

अत्र महत्त्वदीर्घत्वेत्यादिवाच्ये महदित्यादिनिर्देशस्तु “प्रचयविशेषाच्च महत्” इति काणादसूत्रानुसारादिति ध्येयम् । दार्ष्टान्तिकस्य द्वित्वाद्वा विषयव्याप्त्यर्थं वा परोपेतपरिमाणचतुष्कमप्रामाणिकमिति सूचयितुं वा दृष्टान्तद्वयोक्तिः ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಮಹತ್ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘತ್ವ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದರು ? ಎಂದರೆ 'ಪ್ರಚಯವಿಶೇಷಾಚ್ಚ ಮಹತ್' ಎಂಬ ಕಾಣಾದಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಯಪದದಿಂದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ ಕೂಡ ಮಹತ್‌ಪದದಿಂದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕಗಳು ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಾಣ, ಅಣುಪರಿಮಾಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ

ಅಥವಾ ವೈಶೇಷಿಕರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ನಾಕು ಬಗೆಯ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹತ್ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘ ಎಂಬೆರಡನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ನಿರಾಕರಣೆ

असमवायिकारणं निरस्य निमित्तं निरस्यति -

॥ उभयथाऽपि न कर्मातस्तदभावः ॥२-२-१२॥

उभयथाऽपि ईश्वरेच्छाया नित्यानित्यत्वरूपप्रकारद्वयेऽपि न कर्म परमाणुषु क्रिया न सम्भवति । अतः परमाणुषु क्रियाभावात् तदभावः परिमाणसन्निधापितव्यणुकादिकार्याभाव इत्यर्थः ।

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾತಃ ತದಭಾವಃ' ಎಂದು.

ಉಭಯಥಾಽಪಿ = ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಅಥವಾ ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ, ನ ಕರ್ಮ = ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆತಃ = ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ತದಭಾವಃ = ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ದ್ವ್ಯಾಣಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಉತ್ಪನ್ನ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿರಾಕರಣೆ

नित्यत्वे लये तस्यां सत्यामणुषु कर्मानुत्पादेन व्यभिचाराद्धेतुत्वं नास्ति । अनित्यत्वे अनवस्थाद्यापातेनोत्पादकाभावादीशेच्छाया हेतुत्वं न युक्तमिति भावः ।

ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಎಂಬ ಕಾರಣವು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷಗ್ರಸ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯು ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನಪೂರ್ಣದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಹೇತುತ್ವವೇ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ದಲಕೃತ್ಯ ವಿಚಾರ

सिद्धान्ते त्वीशस्य वैदिकत्वान्न दोष इति हृदयम् । उभयथापि तदभावादित्येवोक्तौ कर्माद्यभावेनान्यथासिद्धिं शङ्केत । अतो न कर्मेत्युक्तिः । तस्य इच्छैकहेतुकत्वाददृष्टविलम्बेन कार्यविलम्बाभावात् । उभयथाऽपि न कर्मेत्येव पूर्तौ शेषोक्तिरनिष्टसूचनार्था । उभयथाऽपि कर्माभावादिति वाच्ये न कर्मात् इति भेदेनोक्तिर्लये सत्यामपीशेच्छायां न कर्मातो व्यभिचारः । तदन्यदापि न कर्म अतः कार्याभाव सति सूचयितुतम् ॥

ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ವೇದದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನ ಕರ್ಮಾತಃ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವಾಗಲೀ, ಅನಿತ್ಯವಾಗಲೀ, ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ 'ಉಭಯಥಾಪಿ ತದಭಾವಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದರೆ, ದ್ವ್ಯಣುಕದ ಉತ್ತತ್ತಿ ಆಗದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಆಗದಿರುವುದೇ ಕಾರಣ ಆಗಿದೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯ ಸಂಶಯವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ನ ಕರ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ಉಭಯಥಾಪಿ ನ ಕರ್ಮ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಉದ್ದೇಶವು ಸತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಉಳಿದ ಭಾಗವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅನಿಷ್ಟ ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಉಭಯಥಾಪಿ ಕರ್ಮಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಉಳಿದ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಈ ಪರಮಾಣು ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು 'ನ ಕರ್ಮಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಉಭಯಥಾಪಿ ತದಭಾವಾತ್' ಎಂದಷ್ಟೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದರೆ ದ್ವ್ಯಣುಕವು ಉತ್ಪನ್ನ ಆಗದೇ ಇರಲು ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಯ ಅಭಾವವೇ ಕಾರಣ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯ ಶಂಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದಕ್ಕಾಗಿ 'ನ ಕರ್ಮ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಪರಮಾಣು ಕರ್ಮದ ಮೂಲಕವೇ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ದ್ವ್ಯಣುಕಾಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ವೈಶೇಷಿಕರು ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಯು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಅದೃಷ್ಟವೆಂಬ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಹೇತುವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಕೇವಲ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ಅಭಾವವೇ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಯ ಅನುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕ್ಕಾಗಿ 'ನ ಕರ್ಮ' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಉಭಯಥಾಪಿ ನ ಕರ್ಮ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೆ ಸಾಕು. ಉಳಿದದ್ದು ಅನಾವಶ್ಯಕ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗದೇ ಇದ್ದಾಗ ಯಾವ ಅನಿಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೋ, ಅದನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಉಭಯಥಾಪಿ ಕರ್ಮಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅತಃ'

ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆ ಮತ್ತು ಪರಮಾಣು ಕ್ರಿಯೆಗಳ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು, ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. 'ನ ಕರ್ಮ ಆತಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪದಗಳನ್ನು ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ 'ಆತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಪ್ರಳಯ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಪರಮಾಣುಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ವ್ಯಭಿಚಾರವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿವೆ.

ಸಮವಾಯಿ ನಿರಾಕರಣೆ

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಚ ನಿರಾಹ -

॥ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾच्च साम्यादनवस्थितेः ॥ २-२-१३॥

ಚ: ಸಮುಚ್ಚಯೇ । ಅವಯವಾವಯವ್ಯಾದೀನಾಂ ಭಿನ್ನತ್ವಮುಪेतೃ ತೇಷಾಂ ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾच्च ತನ್ಮತಮಸತ್ । ಕುತಃ? ಸಮವಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಸಮವಾಯಿಭ್ಯಾಂ ಭಿನ್ನತ್ವಸಾಮ್ಯಾತ್ । ಮೃದ್ವಡಸಮವಾಯ ಇತ್ಯಾದಿವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತಯೇ ಸಮವಾಯಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾयां ತತ್ರಾಪ್ಯೇವಂ ತತ್ರಾಪ್ಯೇವಮಿತ್ಯನವಸ್ಥಾನಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಸಮವಾಯಾಸಮ್ಮವಾಚ್ಛ ಪರಮಾಣ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ರವ್ಯಾದಿಕಾರಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಸಮವಾಯಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಛ ಸಾಮ್ಯದನವಸ್ಥಿತೇಃ'.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ವೈಶೇಷಿಕಮತವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಮವಾಯಿಗಳಿಂದ ಭೇದವು ಸಮಾನ. ಮೃದ್-ಘಸಮವಾಯ = ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಘಟಸಮವಾಯ ಇದೆ ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಘಟಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಮಣ್ಣಿಗೂ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು

ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಮಣ್ಣಿಗೂ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯ ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯವೇ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳು ದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಮವಾಯಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದೆ ಅಸಮವಾಯಕಾರಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಸಮವಾಯಕಾರಣವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವಯವಿಗೆ ಅವಯವದಿಂದ ಭೇದವಿದೆ ಎಂಬುದು ವೈಶೇಷಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಭೇದವಿದೆ ಎಂಬುದು ವೈಶೇಷಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಯವ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿರುವ ಕಾರಣ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದೇ ನ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯಕ್ಕೂ, ಸಮವಾಯಗಳಿಗೂ ಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮವಾಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಹೃದಯ.

ಪ್ರಲಯ ನಿರಾಕರಣೆ

एवं कारणत्रयनिरासेन सृष्टिं निरस्य प्रलयं निराचष्टे -

॥ नित्यमेव च भावात् ॥२-२-१४॥

किञ्चेति चार्थः । ईशेच्छापरमाण्वादिकारणस्य नित्यं भावान्नित्यमेव च कार्यं स्यान्न तु कदाचित्प्रलय इत्येवार्थः । यद्वा समवायस्येत्यस्ति । सत्तासमवायो जनिरिति परैरङ्गीकृतत्वात् समवायस्य च नित्यमेव भावात् सर्वं नित्यं जनिमत्स्यादित्यर्थः । तथाच सृष्टिप्रलयानुपपत्तिरिति भावः ॥

ಹೀಗೆ ಸಮವಾಯಕಾರಣ, ಅಸಮವಾಯಕಾರಣ ಹಾಗೂ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ನಿರಾಸ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ

ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಅವರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ನಿತ್ಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್'.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು 'ಕಿಂಚ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯಮೇವ = ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ ಪರಮಾಣ್ವಾದಿ ಕಾರಣಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಭಾವಾತ್ = ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಪ್ರಳಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಇದು 'ಏವ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ.

ಅಥವಾ 'ಸಮವಾಯಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಹೀಗೆರ್ಥ - ಸತ್ತಾಜಾತಿಯ ಸಮವಾಯವೇ ಪದಾರ್ಥದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂದು ವೈಶೇಷಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿತ್ಯಮೇವ = ಸಮವಾಯವು ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಭಾವಾತ್ = ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಳಯಗಳು ವೈಶೇಷಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪರಮಾಣುನಿತ್ಯತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆ

अभ्युपेत्य परमाणुनित्यत्वं तदारम्भवादो दूषितः । इदानीं तु तन्नित्यत्वमेव नेत्याह -

॥ रूपादिमत्त्वाच्च विपर्ययो दर्शनात् ॥२-२-१५॥

किञ्च पार्थिवादिपरमाणूनां रूपरसादिमत्त्वात् प्रकृतनित्यत्व विपर्ययः अनित्यत्वं भवति । यद्रूपादिमत् तदनित्यमिति घटादौ दर्शनादित्यर्थः । भौतिकत्वेन रूपादेर्विशेषणात् नेशादौ व्यभिचारः ॥

ಪರಮಾಣುನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹಾಗೂ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ವೈಶೇಷಿಕರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಆ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ - 'ರೂಪಾದಿಮತ್ತ್ವಾಚ್ಚ ವಿಪರ್ಯಯೋ ದರ್ಶನಾತ್'.

ಚ ಮತ್ತು ರೂಪಾದಿಮತ್ಸಾತ್ = ಪಾರ್ಥಿವಪರಮಾಣುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ರೂಪ, ರಸ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ, ವಿಪರ್ಯಯಃ = ಪ್ರಕೃತವಾದ ನಿತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದರ್ಶನಾತ್ = ಯಾವುದು ರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಯಾವುದು ರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೋ, ಅದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ನಿಯಮ ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

'ಭೌತಿಕತ್ವ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ರೂಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಉಭಯಥಾ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

अस्तु रूपादिमत्त्वेऽपि नित्यत्वम् । अस्तु वा अनित्यत्वम् । किं बाधकमत आह -

॥ उभयथा च दोषात् ॥ २-२-१६ ॥

उक्तपक्षद्वयेऽपि दोषसत्त्वादित्यर्थः । आद्ये घटादेरपि नित्यतापत्तिः । तत्साम्यस्य अणुष्वप्यनेन हेतुना सुसाधत्वात् । अन्त्येऽणूनामभावेन व्यणुकादिकार्याभाव इति भावः ।

ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಲಿ. ಅಥವಾ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವೇ ಆಗಲಿ ಎನ್ನು ಬಾಧಕ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂದು.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ದೋಷಗಳಿವೆ ಎಂದು 'ಉಭಯಥಾಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ. ಅದು ಹೀಗೆ - ರೂಪಾದಿಗಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಗಳು ಹೇಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಘಟಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಿಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಪತ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದೇ ರೂಪಾದಿ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅಣುಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಘಟಾದಿವ್ಯವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ

ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಅಣುಗಳು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಣುಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

‘ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

इतश्च तन्मतं निराचष्टे -

॥ अपरिग्रहाच्च अत्यन्तमनपेक्षा ॥२-२-१७॥

परमाण्वारम्भवादस्य श्रुत्यादिपरिग्रहशून्यत्वात् तद्विरुद्धत्वाच्चानपेक्षा
अनादरणं युक्तमित्यर्थः ॥६॥

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವೈಶೇಷಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ‘ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಚ ಅತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾಚ್ಚ’ ಎಂದು. ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಚ = ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ = ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಅತ್ಯಂತ ಅನಾದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् – समुदाय उभयहेतुकेऽपि तदप्राप्तिः ॥

ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಘಟ-ಪಟಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದೇ ಅಣುವಿನಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮಾತು ವ್ಯಾಹತ. ಅನೇಕ ಅಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದರೆ ವಿರಳವಾದ ಅಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಮಿಲಿತವಾದ ಅಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ವಿರಳವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಘಟ-ಪಟಾದಿ ವಸ್ತುಗಳು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು. ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಮಿಲಿತವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಸಮುದಾಯವಿರಬೇಕು. ಸಮುದಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಿಲಿತ ಅಣುಗಳು ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನೋನ್ಯಾನ್ಯತೆಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಮುದಾಯೇ = ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಮಿಲಿತವಾಗಿ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೋ, ವಿರಳವಾಗಿ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೋ ? ಎರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ, ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಸಮುದಾಯವೇ

ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಕೆಂದರೆ, ಅನ್ನೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಘಟ-ಪಟ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂಬ ಬೌದ್ಧರ ಪಕ್ಷವು ಸಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಮಾಣುಗಳ ಗುಂಪು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ?

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - परमाणुपुञ्जवादिमतमपाकरोति ।

॥ समुदाय उभयहेतुकेऽपि तदप्राप्तिः ॥१॥

समुदायस्यैकहेतुकत्वं न युज्यते ।

उभयहेतुकेऽपि अन्योन्याश्रयात् तदप्राप्तिः । अन्यथा सर्वदा समुदायत्वं स्यात् ॥१॥

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಘಟಪಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಕೆಲವು ಬೌದ್ಧರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಾರಣವೆಂದರೆ ಅನ್ನೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸಮುದಾಯವು ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ,
ಯೋಗಾಚಾರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕುಪಂಗಡವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬೌದ್ಧರ
ಮತದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯವೇ ಘಟಪಟಾದಿಕಾರ್ಯವೆಂದು

ಹೇಳುವ ವೈಭಾಷಿಕರ ಮತವನ್ನು ಮೊದಲು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಮತಮ್ = ಪರಮಾಣು-ಗುಂಪಿನಿಂದ ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚವೆಂದು ಹೇಳುವ ವೈಭಾಷಿಕರ ಮತವನ್ನು, ಅಪಾಕರೋತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮುದಾಯಸ್ಯ = ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ, ಏಕಪೇತುಕತ್ವಮ್ = ಒಂದೇ ಪರಮಾಣುವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ = ಒಂದೇ ಪರಮಾಣು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾತ್ = ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಸಮುದಾಯವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯಥಾ = ವಿರಳವಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಸರ್ವದಾ = ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಸಮುದಾಯತ್ವಂ = ಸಮುದಾಯದ ಇರುವಿಕೆಯು, ಸ್ಯಾತ್ = ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂಬುದೇ ತಪ್ಪು

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಃ - ಪರಮಾಣುವಾತ್ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದೋಽಪ್ಯನುಪಪನ್ನಃ ।
ತಥಾಹಿ । ಪರಮಾಣುಪುಂಜಶಬ್ದಾದಿಭೇದಃ ಸಮುದಾಯಸ್ತಾವದೇಕಪರಮಾಣುಹೇತುಕಶ್ಚೇತ್ಪ್ರಲಯೇ
ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪ್ಯವಿಚ್ಛೇದಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಬಹುಪರಮಾಣುಹೇತುಕಶ್ಚೇದ್ರಹುಸಮುದಾಯ ಯೋರ್ದೋಽಕ್ಷೀಕೃತಃ
ಸ್ಯಾತಃ । ನ ಚ ತಥಾ ಸತಿ ಬಹುವೈಕತ್ವೇ ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ಸಮುದಾಯಿಭೂತಾನಾಂ ಬಹುವಿಮಿತಿ
ಸಾಮುದಾಯಹೇತುಕತ್ವಂ ಬಹುವಿಮಿತಿ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ । ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯತಯಾ
ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದೋಽಪಾಸ್ತಃ ಸ್ಯಾತ್ । ತದಾಹ । ಪರಮಾಣುಪುಂಜೇತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದ ಎನಿಸಿದ ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತವು ಹೇಗೆ ಅನುಪಪನ್ನವೋ, ಅದರಂತೆ ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಗಳಾದ ಬೌದ್ಧರ ಮತವೂ ಕೂಡ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂದರೇನು ? ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಇದು ಒಂದೇ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ, ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ, ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಮುದಾಯವು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಈ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಮುದಾಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಜೊತೆಯಾಗಿ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿವೆಯೋ, ಅಥವಾ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿದ್ದು ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿವೆಯೋ? ಎಲ್ಲಾ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸೇರಿ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಜೊತೆಯಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಜೊತೆ ಸೇರುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ. ವಿರಳವಾಗಿ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಗಲೂ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ವೈಭಾಷಿಕ ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತದ ಬಗ್ಗೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಚತುರ್ವಿಧेषು ಬೌದ್ಧೇಷು ವೈಭಾಷಿಕಾಃ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಾಃ
ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥವಾದಿನಃ । ತೇ ತಾವದುಭಯೇಽಪಿ ಪರಮಾಣುನಾಂ ಪುಞ್ಜವಿಶೇಷಂ ಜಗತ್ಕ್ಷಣಭಙ್ಗಿ
ಸಙ್ಗ್ರಹಂತೇ । ವಿಜ್ಞಾನವೇದನಾಸಂಜ್ಞಾಸಂಸ್ಕಾರಾನನ್ಯಸ್ಕನ್ಧಾಂಶುಃ । ತತ್ರ ಪ್ರಥಮೇ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೇತತ್ಪ್ರಚಕ್ಷತೇ । ಅಪರೇ ತು ನಿತರಾಂ ಮೂಢತಮಾಃ ಪ್ರತಿವಿಂಬೇನಾನೇನ ಬುದ್ಧಚಾರೋಪಿತೇನ

ವಿಂಬಾದನ್ಯದನುಮೇಯಮಿತಿತ್ಯೇಷ ಭೇದಃ । ತेषಾಂ ಪರಮಾಣುಕಾರಣನಿರಾಸಪ್ರಸಕ್ತಸಕ್ತಂತಂ
ಮತಮಧುನಾ ನಿರಸ್ಯತಿ । ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ॥

ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ನಾಕು ಪಂಗಡವಿದೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ವೈಭಾಷಿಕರು ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಬಾಹ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಜಗತ್ತನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಥಂಧ, ವೇದನಾಸ್ಥಂಧ, ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಥಂಧಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವೈಭಾಷಿಕರು ಈ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಬಹಳ ಮೂಢರು. ಪ್ರತಿಬಿಂಬನಾದ ಈ ಪುರುಷನಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಬುದ್ಧ್ಯಾರೋಪಿತವಾಗಿವೆ. ಬಿಂಬನಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನುಮೇಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ತಾರ್ಕಿಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯೂ ಕೂಡ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಎರಡು ಹಂತದಲ್ಲೂ ಸಮುದಾಯ ಕೂಡದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ನ ತಾವತ್ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯಸ್ಯೈಕಹೇತುಕತ್ವಮ್ । ಸಮುದಾಯತ್ವಾಭಾವ-
ಪ್ರಸಕ್ತಾತ್ । ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತುಕೇ ಸಮುದಾಯೇಽಕ್ಷೀಕ್ರಿಯಮಾಣೇಽ ನ್ಯೋನ್ಯಾಭ್ರಯಾತ್ಸಪ್ರಾಪ್ತಿಃ,
ದ್ವಿತ್ವಾದಿಸಿದ್ಧಿಃ ಸಮುದಾಯಸಿದ್ಧಿಃ, ತತ್ತಿಸಿದ್ಧಿಃ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಸಿದ್ಧಿರತಿ ।
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತುಕತ್ವಾನಕ್ಷೀಕಾರೇ ದ್ವಿತೀಯಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾದೇಕಸ್ಯೈವ ಸಮುದಾಯತ್ವಮಿತಿ ಸರ್ವದಾ
ಸಮುದಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಅತಃ ಸಮುದಾಯ ಏವ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ದ್ವಯಾಮಪಿ ಪದವ್ಯಾಮ್ ।
ಸಮುದಾಯವಿಶೇಷಾತ್ಮನಾ ಜಗಜ್ಜನ್ಮ ದೂಪೇತಮ್ ॥

ಒಂದು ಪರಮಾಣುವು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯವೇ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮೊದಲೇ ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕು. ಆಗ ಅನ್ನೋನ್ಯಾತ್ರಯ-
ದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಮಾಣುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಸಮುದಾಯವು

ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಎರಡಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಮಾಣುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು. ಎರಡಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸದೇ ಇದ್ದರೆ ಎರಡನೆಯ ಪರಮಾಣುವೇ ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಆಗ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಪರಮಾಣು ಸಾಕು. ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ ಸಮುದಾಯವು ನಿರಂತರ ಇದೆ ಎಂದಾಯಿತು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಸಮುದಾಯವು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಮುದಾಯ ವಿಶೇಷದಿಂದಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ಎಂಬ ವಾದವು ದೂರದಲ್ಲೇ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅವೈದಿಕಪಾಪಂಜಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

॥ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ ॥ ಪರಮಾಣುಪುಂಜೇತಿ ॥ ದ್ವಿವಿಧಸಮಯಿನಾಂ ಮध्ये
ಹೈತುಕನಿರಾಸಾನಂತರಂ ಪಾಪಂಜಿನಾಂ ನಿರಾಕರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಪಾಪಂಜಿನೋಽಪಿ ದ್ವಿವಿಧಾಃ ।
ಅವೈದಿಕಾ ವೈದಿಕಾಽಶ್ಚ । ತತ್ರಾವೈದಿಕಾನಾಮತಿವಿರೋಧಿನಾಂ ನಿರಾಕರಣಂ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತಮ್ ।
ತತ್ರ ಬೌದ್ಧಜೈನಾನಾಂ ಮध्ये ಬೌದ್ಧಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಥಮಿಕತ್ವಾದಾದೌ ತನ್ನಿರಾಕ್ರಿಯಾ ಯುಕ್ತಾ ।

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಪರಮಾಣುಪುಂಜ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಹೈತುಕ ಹಾಗೂ ಪಾಪಂಜಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮಯಗಳು ಎರಡುವಿಧ. ಇವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಹೈತುಕಮತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಪಾಪಂಜಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಪಾಪಂಜಿಗಳೂ ಕೂಡ ಎರಡು ವಿಧ - ೧) ಅವೈದಿಕರು

೨) ವೈದಿಕರು ಎಂದು. ಅವೈದಿಕರು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಬೌದ್ಧ ಜೈನರ ನಡುವೆ ಬೌದ್ಧರೇ ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಈಗ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ:- ॥ समुदाय उभयहेतुकेऽपि तदप्राप्तिः ॥१८॥ अत्रैतन्मतनिरासे
परमाणुपुञ्जेतिपदप्रयोगसूचितां सङ्गतिं वक्तुमाह - द्विविधेति ॥ प्रागुक्तद्विविधेत्यर्थः ।

ವೈಶೇಷಿಕಮತದ ಅನಂತರ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಯಾವ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು 'ದ್ವಿವಿಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ೧. ಗೌತಮ, ೨. ಕಾಣಾದ, ೩. ಸಾಂಖ್ಯ, ೪. ಯೋಗ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೈತುಕರು ನಾಕುವಿಧ. ಈ ಎಲ್ಲರ ಮತಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಹೈತುಕರ ಪಂಗಡದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಪಾಷಂಡಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ.

'ಬುದ್ಧೋ ನಾಮ್ನಾ ಜಿನಸುತಃ ಕೀಕಟೇಷು ಭವಿಷ್ಯತಿ' ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ಜಿನನೇ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬುದ್ಧನು ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಶಿಶುರೂಪದಿಂದ ಬುದ್ಧನು ವೇದನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಪಾಷಂಡಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪುನಃ ಜಿನನು ವೇದನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಬೌದ್ಧಾನಾಂ ಬಹುವಿಧತ್ವೇಽಪಿ ಪರಮಾಣುಕಾರಣತಾಭ್ಯುಪಗಮ್-
ನಿರಾಕರಣಸಕ್ತತ್ಯಾ ವೈಭಾಷಿಕಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತಮತ್ರ ನಿಷಿಧ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ಬೌದ್ಧರು ಬಹುವಿಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ
ವೈಶೇಷಿಕರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಮೊದಲು
ವೈಭಾಷಿಕ ಮತ್ತು ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ತಾಮಾಹ - ಬೌದ್ಧಾನಾಮಿತಿ || ವೈಭಾಷಿಕೇತಿ || ತನ್ಮತಯೋನತಿ-
ಭಿನ್ನಾರ್ಥತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನೇ 'ಬೌದ್ಧಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವೈಭಾಷಿಕರ ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ಮತವನ್ನು ಈ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಎರಡು ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ
ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ಬೌದ್ಧಮತವು ಬಹುವಿಧವಾಗಿದೆ. 'ಬಹುವಿಧತ್ವೇಽಪಿ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ
'ಅಪಿ'ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತಗಳ ಅತಿವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ' ಎಂಬುದನ್ನು
ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಮತ
ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.
ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧಮತದ
ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಇದು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿ
ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

೨) ವೈದಿಕರು ಎಂದು. ಅವೈದಿಕರು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಬೌದ್ಧ ಜೈನರ ನಡುವೆ ಬೌದ್ಧರೇ ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಈಗ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ:- || ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ||೧೬|| ಅತ್ರೈತನ್ಮತನಿರಾಸೇ
ಪರಮಾಣುಪುಜೇತಿಪದಪ್ರಯೋಗಸೂಚಿತಾಂ ಸನ್ನಿತಿಂ ವಕ್ತುಮಾಹ - ದ್ವಿವಿಧೇತಿ || ಪ್ರಾಗುಕ್ತದ್ವಿವಿಧೇತ್ಯರ್ಥಃ |

ವೈಶೇಷಿಕಮತದ ಅನಂತರ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಯಾವ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು 'ದ್ವಿವಿಧ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ೧. ಗೌತಮ, ೨. ಶಾಣಾದ, ೩. ಸಾಂಖ್ಯ, ೪. ಯೋಗ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೈತುಕರು ನಾಕುವಿಧ. ಈ ಎಲ್ಲರ ಮತಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಹೈತುಕರ ಪಂಗಡದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಪಾಷಂಡಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ.

'ಬುದ್ಧೋ ನಾಮ್ನಾ ಜಿನಸುತಃ ಕೀಕಟೇಷು ಭವಿಷ್ಯತಿ' ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ ಜಿನನೇ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದನು. ಬುದ್ಧನು ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಶಿಶುರೂಪದಿಂದ ಬುದ್ಧನು ವೇದನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಪಾಷಂಡಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಪುನಃ ಜಿನನು ವೇದನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಬೌದ್ಧಾನಾಂ बहुविधत्वेऽपि परमाणुकारणताभ्युपगन्तु-
निरಾಕರಣಸಙ್ಗತ್ಯಾ ವೈಭಾಷಿಕಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತಮತ್ರ ನಿಷಿದ್ಧಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ಬೌದ್ಧರು ಬಹುವಿಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ವೈಶೇಷಿಕರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಮೊದಲು ವೈಭಾಷಿಕ ಮತ್ತು ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - तामाह - बौद्धानामिति ॥ वैभाषिकेति ॥ तन्मतयोरनति-
भिन्नार्थत्वादिति भावः ।

ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನೇ 'ಬೌದ್ಧಾನಾಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವೈಭಾಷಿಕರ ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ಮತವನ್ನು ಈ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಎರಡು ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡ ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೌದ್ಧಮತವು ಬಹುವಿಧವಾಗಿದೆ. 'ಬಹುವಿಧತ್ವೇಽಪಿ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ'ಶಬ್ದದಿಂದ 'ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತಗಳ ಅತಿವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ' ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಮತ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾಧಿಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧಮತದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದರಿಂದ ಇದು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಆಪತ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಈಶ್ವರನ ಜಗಜ್ಜ್ಞಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಇದು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಮತಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾದವು ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣ.

೧) ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು - ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಗಳು. ಪರಮಾಣುಪುಂಜವೇ ಘಟ. ಆದರೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

೨) ವೈಭಾಷಿಕರು - ಪರಮಾಣುಪುಂಜರೂಪವಾದ ಈ ಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವೈಭಾಷಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರಿಗಿಂತ ವೈಭಾಷಿಕರು ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧಿಗಳು.

೩) ಯೋಗಾಚಾರರು - ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಮತ್ತು ವೈಭಾಷಿಕರಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ವಿರೋಧಿಗಳು. ಸಕಲ ಘಟ-ಪಟಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯವಾಗಿವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

೪) ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು - ಇವರು ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಮತಗಳಿಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ವಿಭಿನ್ನರು.

ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಮೊದಲು ಮಾಧ್ಯಮಿಕರನ್ನು, ಅನಂತರ ಯೋಗಾಚಾರರನ್ನು, ತದನಂತರ ವೈಭಾಷಿಕರನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲೇ ವೈಭಾಷಿಕರನ್ನು ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಅಸಂಗತವಲ್ಲವೇ?

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗಾಗಲೇ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಪುಂಜವನ್ನೇ ಘಟವೆಂದು ಹೇಳುವ ವೈಭಾಷಿಕರ ಮತ ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತವು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.(ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಐದುಸ್ಕಂಧಗಳೇ ಜಗತ್ತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಃ । ರೂಪವಿಜ್ಞಾನವೇದನಾಸಂಜ್ಞಾಸಂಸ್ಕಾರ
ರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಂ ಖಲು ಜಗತ್ಪರಮಾರ್ಥಸತ್, ತದ್ದಶೋಽಂಶಂ ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯಮಾತ್ರಂ ನ ತ್ವವಯವೀ
ನಾಮ ಕश्चಿದಸ್ತಿ । ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯ ಎವ ಘಟಾದಿಬುದ್ಧಿಬುಪಪತ್ತೌ ಪರಮಾಣುಪರಿಣಾಮಸ್ಯ
ತದಾರಬ್ಧಸ್ಯ ವಾಽವಯವಿನೋಽಭ್ಯುಪಗಮಸ್ಯ ವ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ ।

ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ಪರಾತ್ಪತ್ಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.
ರೂಪಸ್ಕಂಧ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಕಂಧ, ವೇದನಾಸ್ಕಂಧ, ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಕಂಧ, ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಕಂಧ ಈ ಐದು
ರೂಪಗಳಿಂದ ಇರುವ ಜಗತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ
ಪರಮಾಣುರೂಪವೇ ಹೊರತು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅವಯವಿ ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ.
ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯವೇ 'ಇದು ಘಟ' ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.
ಪರಮಾಣುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನಾಗಲಿ ಪರಮಾಣು- ಗಳಿಂದ ಆರಬ್ಬವಾದ
ಅವಯವಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಆಕಾಶೋ ಚೇತಿ ಸೂತ್ರಾನುಗುಣ್ಯಾಯ ಜಗತ್ಸ್ವರೂಪಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ॥ ರೂಪೇತಿ॥
ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಾದ್ಯಾತ್ಮನಾ ಸ್ಥಿತಾಃ ರೂಪರಸಗಂಧಸ್ಪರ್ಶಶಬ್ದಾತ್ಮಕಾಃ ಪರಮಾಣವೋ ರೂಪಸ್ಕಂಧಃ ।
ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಕಂಧಃ । ದುಃಖಂ ವೇದನಾಸ್ಕಂಧಃ । ಸುಖಂ ಚ ದುಃಖಾಭಾವ ಎವ ।
ಸುಖಮಪಿ ವೇದನಾಸ್ಕಂಧ ಇತ್ಯೇಕದೇಶಿನಾಂ ಮತಮ್ । ಕುण्डली गौर्गच्छतीत्यादिसविकल्पकज्ञानं
ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಕಂಧಃ । ತेषಾಂ ವಾಸನಾ ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಕಂಧಃ । ಇತ್ಯೇವಂ ರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಸತಿ
ಪ್ರತಿಜ್ಞೇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೋಪಯೋಗಾಽಹ - ಪರಮಾರ್ಥಸತ್ ಇತಿ॥ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿರೂಪ-
ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಮತ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಆದ್ಯಸೂತ್ರನಿರಸ್ಯಮಾಹ - ತದ್ದಶೋಽಂಶಮಿತಿ॥ ವೇದಾಂತಿರೀತ್ಯಾಽಽಹ -
ಪರಿಣಾಮಸ್ಯೇತಿ॥ ವೈಶೇಷಿಕಿರೀತ್ಯಾಽಽಹ - ತದಾರಬ್ಧಸ್ಯೇತಿ॥

'ಆಕಾಶೇ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಜಗತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನು 'ರೂಪ' ಇತ್ಯಾದಿ

ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಪ್ರಕಾರ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಷಯ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು 'ರೂಪಸ್ಥಂಧ' ಎನಿಸುತ್ತವೆ. 'ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಥಂಧ' ಎಂದರೆ 'ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಜ್ಞಾನ'. 'ವೇದನಸ್ಥಂಧ' ಎಂದರೆ 'ದುಃಖ'. ಸುಖವು ದುಃಖಾಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಸುಖವೂ ಕೂಡ ವೇದನಾಸ್ಥಂಧವೆಂದು ವಿಕದೇಶಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಕುಂಡಲೀ ಗೌರ್ಗಚ್ಛತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸವಿಕಲ್ಪಜ್ಞಾನವೇ ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಥಂಧ. ಇವುಗಳ ವಾಸನಾ ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಥಂಧ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತು ಐದು ಸ್ಥಂಧರೂಪವಾಗಿದೆ.

'ಅಸತಿಪ್ರತಿಜ್ಞಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಸವಾಗುವ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಪರಮಾರ್ಥಸತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಸತ್ಯ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಅಂಶವನ್ನು 'ತದಶೇಷಮ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬೌದ್ಧರು ನಿರಾಕರಿಸುವ ವೇದಾಂತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಪರಿಣಾಮಸ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬೌದ್ಧರು ಮಾಡುವ ವೈಶೇಷಿಕರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು 'ತದಾರಬ್ಧಸ್ಯ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ೧) ರೂಪಸ್ಥಂಧ - ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಶಬ್ದರೂಪವಾದ ಐದು ಪರಮಾಣುಗಳೇ ರೂಪಸ್ಥಂಧ.

೨) ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಥಂಧ - ಅಹಂ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನಾರೂಢವಾದ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಜ್ಞಾನವು ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಥಂಧ.

೩) ವೇದನಾಸ್ಥಂಧ - ದುಃಖವು ವೇದನಾಸ್ಥಂಧವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸುಖವು ದುಃಖಾಭಾವ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಸುಖವೂ ಕೂಡ ವೇದನಾಸ್ಥಂಧವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

೪) ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಥಂಧ - ಕುಂಡಲವಿರುವ ಹಸು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣ ಸಹಿತ ಜ್ಞಾನವು ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಥಂಧ.

೫) ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಥಂಧ - ರಾಗ, ದ್ವೇಷ, ಮೋಹ, ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಸಮನಂತರಪ್ರತ್ಯಯ, ಇವುಗಳ ವಾಸನೆ ಅಥವಾ ಸ್ಮೃತಿ ಇವುಗಳು ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಥಂಧ.

ಹೀಗೆ ಐದು ಸ್ಥಂಧಗಳೇ ಜಗದ್ರೂಪವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಕಾಲಕರ್ಮಗಳೇ ಸಾಕು ಈಶ್ವರನು ಬೇಡ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿद्यಮಾನಂ च सर्वं क्षणिकमेव । एतदेव हि पदार्थानां सत्त्वम् यत्कालतः क्षणिकत्वं देशतः परमाणुत्वं । तच्चैतत्कार्यं कालकर्मनिमित्तेन भवति अतः किमीश्वरेण । न च तदनभ्युपगमे मानविरोधः । आगमप्रामाण्यानभ्युपगमात् । अतो न लक्षणं युक्तमित्येवं प्राप्ते सिद्धान्तयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - समुदाय इति ॥

ಇರುವ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವೇ ಆಗಿವೆ. ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾಲತಃ ಸತ್ತ್ವವೆಂದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ. ದೇಶದಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪರಮಾಣುರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವು ಕಾಲ, ಕರ್ಮ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವು ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಗಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಈಶ್ವರನ ಲಕ್ಷಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

भावदीपः - द्वितीयादिसूत्रोपयोगायाऽऽह - विद्यमानं चेति ॥ क्षणिकत्वे सत्त्वं न स्यादित्यत आह - एतदेवेति ॥ ईश्वरवादस्य तद्विरोधं दर्शयितुमाह - तच्चेति ॥ विप्रतिषेधाच्चासमञ्जसमित्याद्युक्तदोषोऽत्र मते नेत्याह - न चेत्यादिना ॥ अत इति ॥ ईश्वरस्यैवानुपयोगादित्यर्थः ॥

ದ್ವಿತೀಯಾದಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಸಂದರ್ಭವು ಹೊರಟಿದೆ. ಕ್ಷಣಿಕವಾದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಎತದೇವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈಶ್ವರವಾದವು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ತಚ್ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದೆ. 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛಾಸಮಂಜಸಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿ

ದೋಷವು ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದೆ. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಅನುಪಯುಕ್ತನಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಪರಮಾಣುಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪರಿಣಾಮವೇ ಇಲ್ಲ. ಪರಮಾಣುರೂಪಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಾಲದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿವೆ. ದೇಶದಿಂದ ಪರಮಾಣುರೂಪವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸ್ಥಾಯಿಯಾದರೆ ಒಂದೇ ಘಟದಿಂದ ಮನೆಯೆಲ್ಲವೂ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣು ಸತ್ತಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಪದಾರ್ಥವು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಎರಡನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿ ಆಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಘಟಪದಾರ್ಥವು ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಘಟರೂಪಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಆರಂಭಕವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವೆಂದು ಕೂಡಿಸಬಹುದು.

ಯಾವುದು ಸತ್ಯಪದಾರ್ಥವೋ ಅದು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಸತ್ಯಪದಾರ್ಥ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರಂತೆ ಯಾವುದು ಸತ್ಯಪದಾರ್ಥವೋ ಅದು ಪರಮಾಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರಮಾಣುಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಘಟರೂಪಕಾರ್ಯವು ಕಾಲ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಾಲಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರನು ಅನಾವಶ್ಯಕ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ)

ಅನ್ಯಥಾನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರ 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛಾಸಮಂಜಸಮ್' ಎಂಬುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಕೃತ ಬೌದ್ಧರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಇರುವ ಕಾರಣ 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛಾಸಮಂಜಸಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಇವರಿಗೂ ಕೂಡ ಸಮಾನವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ 'ನ ಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಗಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಭಯವೂ ಕೂಡ ನಮಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂದರೆ ಏನು ಅರ್ಥ ?

तत्त्वप्रकाशिका - न विष्णोर्जगत्कारणत्वमयुक्तम् । बौद्धानामनुपपन्न-
भाषित्वेन तत्कल्पनाया दुष्टत्वात् । तथाहि । कालकर्मादिनिमित्तेन क्षणिकः
परमाणुनिमित्तकः समुदायो भवति न त्ववयवी कश्चिदस्तीति यदुक्तं तत्र
प्रष्टव्यम् । किमयं समुदाय एकपरमाणुहेतुकोऽनेकपरमाणुहेतुको वेति ।

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಬೌದ್ಧರು ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಕಲ್ಪನೆ ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಕಾಲ, ಕರ್ಮ, ಇವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪರಮಾಣುವಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಸಮುದಾಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅವಯವಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದರು. ಇವರನ್ನು ಕುರಿತು ನಾವು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಸಮುದಾಯವು ಒಂದೇ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ ? ಎಂದು.

भावदीपः - समुदायादिखण्डनस्य सन्नतत्वद्योतनायाह - न विष्णोरिति ।।
परमाणुनिमित्तकः समुदायो भवतीत्येतावदनुवादेनैव पूर्तौ कालकर्मत्याद्युक्तिः सूत्रेषु
वक्ष्यमाणदूषणज्ञानसौकर्यायेति ध्येयम् । सूत्रभाष्ययोरुभयशब्दोऽनेकपरो न द्विमात्रपर
इति भावेन अनेकपरमाणुहेतुको वेति विकल्पः ।

ಸಮುದಾಯವಾದದ ಖಂಡನೆಯು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಕಾಲಕರ್ಮಾದಿನಿಮಿತ್ತೇನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪರಮಾಣುನಿಮಿತ್ತಕಃ ಸಮುದಾಯೋಭವತಿ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಸಾಕಾಗಿತ್ತು. 'ಕಾಲಕರ್ಮಾದಿನಿಮಿತ್ತೇನ ಕ್ಷಣಿಕಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ದೋಷವು ಅರ್ಥವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಅನೇಕಪರಮಾಣುಹೇತುಕಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಕಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ಈಶ್ವರನೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅವನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ದೂರತೋವಾಸ್ತ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಈ ಸಮುದಾಯವಾದಿಗಳ ಖಂಡನೆಯು ಸಂಗತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ನ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ'ಶಬ್ದವು ಒಂದೇ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸಮುದಾಯಸ್ಯ ಏಕಹೇತುಕತ್ವಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮುದಾಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - आद्यस्तावदनुपपन्नः एकस्मात् समुदाय इत्यस्य व्याहृतेः । द्वितीयोऽपि किं मिलितानेकहेतुको वा विरलानेकहेतुको वा । नायः। मिलितानेकतः समुदायः समुदाये सति मिलितत्वमित्यन्योन्याश्रयतया समुदायानुपपत्तेः ।

ಸಮುದಾಯವು ಒಂದೇ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವ್ಯಾಹತಿದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ತಪ್ಪು. ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಮುದಾಯವು ಮೊದಲು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಮಿಲಿತತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಲಿತತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಯಿತು.

भावदीपः - भाष्यं व्याचष्टे ॥ आद्यस्तावदित्यादिना ॥ भाष्ये एतत्पक्षनिरासः सौत्रापिपदसूचित इति द्योतनाय तावदित्युक्तम् । भाष्ये समुदायशब्दप्रयोगादेव सूचितां युक्तिमाह - एकस्मादिति ॥ सूत्रभाष्ययोरुभयशब्दः उभादुदात्तो नित्यमिति

ಸ್ಮಾರಾದವಯವಾರ್ಥೆ ನಿಷ್ಪತ್ತವಾಮಿಲಿತಾನೇಕಪರಮಾಣುಪರ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಮುಖೇನ ಭಾಷ್ಯ
ವ್ಯಾಚ್ಛೇ || ಕಿಂ ಮಿಲಿತೇತಿ || ಉದೇಶಸ್ಥಾನೇಕಹೇತುಕೋ ವೇತ್ಯರ್ಥಃ |

'ಅಧ್ಯಸ್ತವತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪಕ್ಷದ ನಿರಾಸವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಅಪಿ' ಪದವು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ ಇದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು 'ತಾವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು 'ವಿಕಲ್ಪತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉಭಯ ಶಬ್ದವು 'ಉಭಾದುದಾತ್ಮೋ ನೈಕಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಅವಯವ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣು ಎಂಬರ್ಥವು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪಮುಖದಿಂದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ಕಿಂ ಮಿಲಿತ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೇ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆಯೇ ಎಂಬುದು 'ಕಿಂ ಮಿಲಿತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಲ್ಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಉಭಯಹೇತುಕ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಸಮುದಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಹೇತುಕವಾದರೆ' ಅಥವಾ 'ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಹೇತುಕವಾದರೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದ್ವಯಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿರಂತರ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವೂ ನಿರಂತರ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆಗ ಪ್ರಳಯವೇ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ 'ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಇದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪಮುಖದಲ್ಲಿ 'ಕಿಮಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮುದಾಯ ಎಂದರೆ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಯೋಗವೋ ? ಅಥವಾ ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೋ? ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯೋ ? ಅಥವಾ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ದ್ರವ್ಯಾಂತರವೋ? ಈ ನಾಕು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಹತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಾಹತೇಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮುದಾಯವು ಮೊದಲು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸಮುದಿತತ್ವವು

ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದಿತತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನೋತ್ತರ: । ಅಮಿಲಿತಪರಮಾಣುನಾಂ ಸದಾ ಸದ್ರಾವೇನ
ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಸದಾತನತ್ವಾಪತ್ಯಾ ಪ್ರಲಯಾಭ್ಯುಪಗಮವಿರೋಧಾಪಾತಾದिति भावः ।
अत्रातिपीडायामनवस्थापि द्रष्टव्या ॥

ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಿಲಿತವಲ್ಲದ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಕೂಡ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲನವು ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಒಂದು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮುದಾಯ. ಆ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮುದಾಯ, ಹೀಗೆ ಅತಿಪೀಡನ ಮಾಡಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

भावदीपः - अन्यथेत्यादि व्याचष्टे॥ नोत्तर इत्यादिना ॥ अतिपीडायामिति ॥
अन्योन्याश्रयपरिहाराय मेलनस्य मेलनान्तरेण सामीप्येन वा विशिष्टानेकहेतुकत्वे
अनवस्थेत्यर्थः॥ १८ ॥

'ಅನ್ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ನೋತ್ತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತಿಪೀಡಾಯಾಮ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲನಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮೇಲನವನ್ನು, ಅಥವಾ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ, ಆ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮಿಲನವು ಬೇರೆ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲಿನದಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲಿನವು ಮತ್ತೊಂದು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಪೀಡನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸಂಗತಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಪಂಚಸ್ಯಂಧಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಿಗೂ, ಬೌದ್ಧರಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ, ಇವರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.
- * ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಉಭಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಎಂದರ್ಥ. ಕೇವಲ ಎರಡು ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ.
- * 'ಅತಿಪೀಡಾಯಾಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮೇಲಿನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಹೊರಟರೆ, ಅನವಸ್ಥಾ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದಿತತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನೋತ್ತರ: । ಅಮಿಲಿತಪರಮಾಣುನಾಂ ಸದಾ ಸದ್ಭಾವೇನ
ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಸದಾತನತ್ವಾಪತ್ಯಾ ಪ್ರಲಯಾಭ್ಯುಪಗಮವಿರೋಧಾಪಾತಾದಿತಿ ಭಾವ: ।
ಅತ್ರಾತಿಪಿಡಾಯಾಮನವಸ್ಥಾಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ ॥

ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಿಲಿತವಲ್ಲದ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಕೂಡ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲನವು ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಒಂದು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮುದಾಯ. ಆ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮುದಾಯ, ಹೀಗೆ ಅತಿಪೀಡನ ಮಾಡಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಅನ್ಯಥೇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ॥ ನೋತ್ತರ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ಅತಿಪಿಡಾಯಾಮಿತಿ ॥
ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಪರಿಹಾರಾಯ ಮೇಲನಸ್ಯ ಮೇಲನಾಂತರೇಣ ಸಾಮೀಪ್ಯೇನ ವಾ ವಿಶಿಷ್ಟಾನೇಕಹೇತುಕತ್ವೇ
ಅನವಸ್ಥೇತ್ಯರ್ಥ:॥ ೧೮ ॥

'ಅನ್ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ನೋತ್ತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತಿಪೀಡಾಯಾಮ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲನಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮೇಲನವನ್ನು, ಅಥವಾ ಸಾಮೀಪ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ವಿಪರಣೆ - ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ, ಆ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮಿಲನವು ಬೇರೆ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

ಅನ್ನೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲಿನದಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೋ ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳ ಮೇಲಿನವು ಮತ್ತೊಂದು ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೇ ಸಂಗತಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಪಂಚಸೃಂಧಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಿಗೂ, ಬೌದ್ಧರಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರು ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ, ಇವರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.
- * ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಉಭಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಎಂದರ್ಥ. ಕೇವಲ ಎರಡು ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ.
- * 'ಅತಿಶೀಘ್ರಾಯಾಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ್ನೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮೇಲಿನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಹೊರಟರೆ, ಅನವಸ್ಥಾ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದ್ವಿತಿ ಚೇನ್ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - इतरेतरप्रत्ययत्वादिति चेन्नोत्पत्तिमात्रनिमित्तत्वात् ॥

ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಿರುವ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕತ್ವವೆಂಬ ಸಮುದಾಯವೂ ಕೂಡ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಘಟ-ಪಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತೀರಿ? ಬೌದ್ಧರ ಈ ವಾದವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕವೇ ಆಗಿವೆ. ಮೊದಲು ಅಣುಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಬಂದು ಅನಂತರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಮುದಾಯಬುದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಹಿಂದಿನ ಕ್ಷಣಗಳ ಅಣುಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕ್ಷಣದ ಅಣುಗಳು ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಈ ಪರಿಹಾರವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿರಳವಾದ ಅಣುಗಳು ಸಮುದಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ ಹೊರತು, ಘಟ-ಪಟಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಪರಮಾಣುಗಳ ಪುಂಜವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಪ್ರಳಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ = ಪರಸ್ಪರ, ಇದಮಿದಂ ಚ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮಾಣುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಮುದಾಯದ ವ್ಯವಹಾರವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂಥ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯದ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಳಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಿ ಚೇನ್ನ = ಇವರ ಈ ಉತ್ತರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ = ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮುದಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯವಹಾರದ ಕಲ್ಪನೆ ಸರಿಯೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -|| ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದಿತಿ ಚೇತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ ||೨||

ಸರ್ವದಾ ವಿಧಿಮಾನೋಽಪಿ ಸಮುದಾಯಃ ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹಿಯತ ಇತಿ ಚೇತ್ರ |
 ಏಕಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದಯ ತಸ್ಯ ವಿನಿಶ್ಚಯತ್ವಾತ್ ಪರಸ್ಪರಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹಾರ
 ಇತಿ ನ ಯುಜ್ಯತೇ |

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇರುವುದು ಸತ್ಯ; ಆದರೂ ಕೂಡ 'ಇದು ಘಟ' 'ಇದು ಪಟ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರವು ಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ಅಣುವಿನ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಣು ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಅಣುವು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಒಂದರ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಇರಬೇಕೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸಮುದಾಯಃ = ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವು, ವಿದ್ಯಮಾನೋಽಪಿ = ಇರುವುದಾದರೂ, ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಯಾ = ಒಂದರ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇರಿದಾಗ ಮಾತ್ರ, ವ್ಯವಹಿಯತೇ = 'ಘಟ' 'ಪಟ' ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇತಿ ಚೇನ್ನ = ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕಂ = ಒಂದುವಸ್ತುವಿನ, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಉತ್ಪಾದ್ಯ = ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ತತ್ = ಆ ಸಮುದಾಯವು, ವಿನಿಶ್ಚಯತ್ = ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ, ಪರಸ್ಪರಪ್ರತ್ಯಯಃ = ಘಟಪಟಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ತದಪೇಕ್ಷಯಾ = ಒಂದರ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇರಿದಾಗ, ವ್ಯವಹಾರಃ = ಘಟಪಟ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರವು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ = ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದ್ವಿತಿ ಚೇನ್ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - इतरेतरप्रत्ययत्वादिति चेन्नोत्पत्तिमात्रनिमित्तत्वात् ॥

ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಿರುವ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕತ್ವವೆಂಬ ಸಮುದಾಯವೂ ಕೂಡ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಘಟ-ಪಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತೀರಿ? ಬೌದ್ಧರ ಈ ವಾದವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕವೇ ಆಗಿವೆ. ಮೊದಲು ಅಣುಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಬಂದು ಅನಂತರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಮುದಾಯಬುದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಹಿಂದಿನ ಕ್ಷಣಗಳ ಅಣುಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕ್ಷಣದ ಅಣುಗಳು ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಈ ಪರಿಹಾರವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿರಳವಾದ ಅಣುಗಳು ಸಮುದಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ ಹೊರತು, ಘಟ-ಪಟಾದಿ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಪರಮಾಣುಗಳ ಪುಂಜವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಪ್ರಳಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ = ಪರಸ್ಪರ, ಇದಮಿದಂ ಚ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಮಾಣುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಮುದಾಯದ ವ್ಯವಹಾರವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಂಥ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯದ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಳಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಿ ಚೇನ್ನ = ಇವರ ಈ ಉತ್ತರವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ = ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮುದಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯವಹಾರದ ಕಲ್ಪನೆ ಸರಿಯೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ --|| ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ ||೨||

ಸರ್ವದಾ ವಿद्यಮಾನೋಽಪಿ ಸಮುದಾಯಃ ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹಿಯತ ಇತಿ ಚೇನ |
 ಏಕಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾಥ ತಸ್ಯ ವಿನಿಶ್ಚಯಾತ್ ಪರಸ್ಪರಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹಾರ
 ಇತಿ ನ ಯುಜ್ಯತೇ |

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇರುವುದು ಸತ್ಯ; ಆದರೂ ಕೂಡ 'ಇದು ಘಟ' 'ಇದು ಪಟ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರವು ಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ಅಣುವಿನ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅಣು ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಸಮರ್ಥನೆಯೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಅಣುವು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧಮತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಒಂದರ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಇರಬೇಕೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸಮುದಾಯಃ = ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವು, ವಿದ್ಯಮಾನೋಽಪಿ = ಇರುವುದಾದರೂ, ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಯಾ = ಒಂದರ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇರಿದಾಗ ಮಾತ್ರ, ವ್ಯವಹಿಯತೇ = 'ಘಟ' 'ಪಟ' ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇತಿ ಚೇನ್ನ = ಹೀಗೆ ಅಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕಂ = ಒಂದುವಸ್ತುವಿನ, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಉತ್ಪಾದ್ಯ = ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ತಸ್ಯ = ಆ ಸಮುದಾಯವು, ವಿನಿಶ್ಚಯಾತ್ = ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ, ಪರಸ್ಪರಪ್ರತ್ಯಯಃ = ಘಟಪಟಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ತದಪೇಕ್ಷಯಾ = ಒಂದರ ಜೊತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇರಿದಾಗ, ವ್ಯವಹಾರಃ = ಘಟಪಟ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರವು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ = ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಕಾರಣವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇಬೇಕು

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् – कारणे सति कार्यं भवत्येवेति हि तस्य नियमः ॥२॥

ಅನುವಾದ - ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ನಿಯಮ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಕಾರಣೇ = ಕಾರಣವು, ಸತಿ = ಇದ್ದ ಮೇಲೆ,
ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವು, ಭವತ್ಯೇವ = ಆಗಿಯೇ ತೀರುತ್ತದೆ, ಇತಿ ಹಿ =
ಹೀಗೆ, ತಸ್ಯ = ಬೌದ್ಧರ, ನಿಯಮಃ = ನಿಯಮವಿದೆ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗದು

सत्तर्कदीपावलिः – समुदायो बहुत्वसापेक्षः विरलपरमाणुषु सन्ततिषु
विद्यमानः समुदायः सृष्टिकाले परस्परसन्निहितैकपरमाण्वपेक्षया व्यवहियत
इति नेतरेतराश्रयत्वमिति ययुच्यते तदपि सर्वविरलपरमाणुभ्यः क्षणिकेभ्यो
विरलपरमाणुषूत्पद्यमानेषु निबिडपरमाणुषु पुञ्सम्भवात् । न कालकर्मवशादपि
परमाणुपुञ्सम्भवः न हि निष्कारणकः परमाणुपुञ्सव्यवहारः सम्भवति ।
तदाह । इतरेतरेत्यादिना ।

ಸಮುದಾಯವು ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡುತ್ತದೆ. ವಿರಲ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾಣುವು ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಒಂದೊಂದೇ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಟ್ಟು ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇದು ಮತ್ತು ಇದು ಎಂದು ಪರಸ್ಪರ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ-ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇಂಥ ವ್ಯವಹಾರವು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಮೂಹಜ್ಞಾನ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಅನೇಕ ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳು ಇರಲೇಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ವಿರಳಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಬಿಡವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಕಾಲಕರ್ಮದ ಅಧೀನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪರಮಾಣುಪುಂಜವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೇ ಪರಮಾಣುಪುಂಜದ ವ್ಯವಹಾರವು ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗದೇ ಇರುವ ಸ್ಥಿರವಾದ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು 'ಇತರೇತರೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್ ।
ಅಥಾಪಿ ಸ್ಯಾತ್ । ನಾಯಂ ಸಮುದಾಯಃ ಕಾದಾಚಿತ್ಕಃ । ಯೇನೇತರೇತರಾಶ್ರಯಸ್ಸ್ಯಾತ್ । ಕಿಂತು
ನಿತ್ಯ ಏವ । ಪರಮಾಣುಸಂತಾನಾನಾಂ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ । ತಥಾಽಪಿ ಪುರುಷಸ್ಯೇದಂ ಚೇದಂ ಚೇತಿ
ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪ್ರತೀಯತೇ । ತಥೈವ ವ್ಯವಹಿಯತೇ ಚ । ಏವಂ ಸಮುದಾಯವಿಷಯೋಽಭಿಜ್ಞಾನಾದಿ-
ವ್ಯವಹಾರಃ ಪರಂ ಚಾಪರಂ ಚ ಪ್ರತ್ಯೇತಿ ವಿಷಯೀಕರೋತಿ । ಅತಃ ಸಮುದಾಯವ್ಯವಹಾರಸ್ಯೇತರೇತರ-
ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ ಬಾಹಿರೇತುಕತ್ವಾವಿರೋಧ ಇತಿ ಚೇತ್ ।

ಬೌದ್ಧರ ಆಕ್ಷೇಪ - ಸಮುದಾಯವು ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ-
ದೋಷವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂತಾನವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ
ಪುರುಷನಿಗೆ ಇದು ಮತ್ತು ಇದು ಎಂಬ ಸಾಪೇಕ್ಷಪ್ರತೀತಿಯು ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತದೋ, ಆಗ
ವಸ್ತುಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅದರಂತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ
ಸಮುದಾಯವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತೀತಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಪರ ಮತ್ತು ಅಪರ
ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮುದಾಯ ವ್ಯವಹಾರವು ಪರಸ್ಪರ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿದೆ.
ಇಂಥ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವುದೇ
ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಏಕಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾಢ ತಸ್ಯ ಕ್ಷಣಿಕಸ್ಯ ಕಾರಣಸ್ಯ
 ವಿನಿವೃತ್ತವಾತ್ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷ: ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ಚ ವಕ್ತುಮಯುಕ್ತಃ ।
 ತಥಾಹಿ, ಇದಮಿದಮಿತಿ ಪ್ರಥಮತ: ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ಪ್ರತಿತಾನಾಮಿದಂ ಚೇದಂ ಚೇತಿ ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷ:
 ಸಮುದಾಯವಿಷಯ: ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಜಾಯತೇ, ಪಶ್ಚಾದ್ಯವಹಾರ: । ನ ಚ ಸ್ವರಸಭಜ್ಜುರಾಣಾಂ ತೇಷಾಂ
 ತಾವಂತಂ ಕಾಲಮವಸ್ಯಾತುಮವಸರ: ಸ್ಯಾತ್ । ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ಹಿ ತಸ್ಯ
 ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿನೋ ನಿಯಮ: । ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಕ್ಷಣ ಏವ ಪ್ರಥಮಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾಢ ದ್ವಿತೀಯಕ್ಷಣೇ
 ಯಥವತಿಥೇತ, ತರ್ಹಿ ತದಾಽಪಿ ಕಾರ್ಯಾಂತರೋತ್ಪತ್ತೇರೇಕಸ್ಮಾದ್ವಿಫಲೋ ಘಟಸಂತಾನಾ
 ಉಪಲಭ್ಯೇರನ್ ।

ಬೌದ್ಧರ ಆಕ್ಷೇಪವು ತಪ್ಪು. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ
 ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆಂದಾಗಲೀ,
 ತದಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದೆಂದಾಗಲೀ, ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ಅದು
 ಹೀಗೆ - ಇದು ಮತ್ತು ಇದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೊದಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಣುಗಳು
 ಪ್ರತಿೇತವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದು ಮತ್ತು ಇದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದರ ಪಕ್ಕ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು
 ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆಗ ಸಮುದಾಯವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.
 ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಇದು ಘಟ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು
 ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟುಕಾಲದ ತನಕ ಆ
 ಪದಾರ್ಥವು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುತ್ತದೆಂಬುದು
 ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದರ ನಿಯಮ. ಮೊದಲನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ,
 ಎರಡನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆ ಕಾರಣವು ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಮತ್ತೊಂದು
 ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದೀತು. ಆಗ ಒಂದೇ ಘಟದಿಂದ ಅನೇಕ ಘಟಗಳು
 ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು.

ವಿವರಣೆ - ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು
 ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಸಾಯುವಾಗ ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಜನ್ಮವನ್ನು

ನೀಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ತಾನಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಕೃತ ಸಮುದಾಯಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕಾದರೆ, ಮೊದಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣಬೇಕು. ಆಮೇಲೆ ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನಂತರ ಇದು ಘಟ, ಇದು ಪಟ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಮೊದಲು ಇರುವ ಅಣುಗಳು ಉಳಿದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ನಾಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೋಡುವುದೇ ಒಂದನ್ನು, ಸಮುದಾಯಜ್ಞಾನ ಹೊಂದುವುದು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು, ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಅಣುಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಸ್ಥೂಲವಸ್ತುಗಳು ಅನೇಕ ಕ್ಷಣ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಕಾರಣರೂಪವಾದ ಅಣುವು ನಿರಂತರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಆಗ ಒಂದೇ ಘಟಪರಮಾಣುವು ಅನಂತ ಘಟಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದೀತು. 'ಕಾರಣೇಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವ' ಎಂಬುದು ಅವರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವ ನಿಯಮ. ಒಂದು ಕಾರಣವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇ ಬೇಕು.

ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅನೇಕ ಬಾಧಕಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸಿದ್ಧಾಂತಭಾಷ್ಯಸ್ಯನ್ಯೋಽಪ್ಯರ್ಥ: । एकं सदृशं कार्यमुत्पाद्य तस्य विनष्टत्वाच्च विसदृशकार्योत्पत्ति: । अतश्चासंयुक्तयो: परमाण्वो: न संयुक्तावुत्पद्येयाताम् । नचानिन्द्रियसंयोगिन: कारणादिन्द्रियसंयोगि कार्यमुत्पद्येत । न चाज्ञाताद्विज्ञातम् । न चाव्यवहारपदाव्यवहारपदम् । नचेन्द्रियादप्यसंयोगिन: - संयागी । न च तादृशादात्मनोऽन्यादृश: स्यात् । ज्ञानमेव न आत्मेति चेन्न । तर्ह्यतथाज्ञानात्तथाज्ञानं कुत एतत् ? कारणे सति कार्यं भवत्येवेति हि तस्य नियम: । न पुनर्विशेषकार्यमपीति । सदृशात्सदृशान्तरोत्पत्तिनियमाङ्गीकारादिति भाव: । अनियमे घटादपि पट उत्पद्येत । न चादृष्टात्फलादातृणो दातृण उत्पत्ति: । अतो न विशेषकार्योत्पत्ति:॥

ಸಿದ್ಧಾಂತಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಆ ವಸ್ತು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಸದೃಶ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅನೇಕ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬೌದ್ಧರು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

೧. ಅಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈಗ ಇದೂ ಕೂಡ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

೨. ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗವಾಗದೇ ಇರುವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಿಯಾದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಆಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

೩. ಅಜ್ಞಾತವಾದ ಪದಾರ್ಥದಿಂದ ವಿಜ್ಞಾತವಾದ ಪದಾರ್ಥವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪಾದೀತು.

೪. ವ್ಯವಹಾರ ವಿಷಯವಾಗದೇ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ವಿಷಯವಾಗುವ ಪದಾರ್ಥವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

೫. ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅಸಂಯೋಗಿಯಾದ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಸಂಯೋಗಿಯಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಅಸಂಯೋಗಿ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಸಂಯೋಗಿ ಇಂದ್ರಿಯವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ನಿಮ್ಮ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಾದವು ಭಂಗವಾಗುತ್ತದೆ.

೬. ಆತ್ಮವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಆತ್ಮನಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಆತ್ಮನು ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳಬೇಕು. ಈಗ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಆತ್ಮನಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಆತ್ಮನು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

೭. ಆತ್ಮಾ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ. ಆತ್ಮನು ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳಿದರೆ, ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದರೆ ಘಟವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇ ಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಕಾರಣ ಇದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯ ಆಗುತ್ತದೆಂದಷ್ಟೇ ನೀವು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯವು ಆಗಬೇಕೆಂದೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನೀವು ಸದೃಶವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದೀರಿ. ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಘಟದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪಟ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಫಲವನ್ನು ನೀಡದೇ ಇರುವ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅದೃಷ್ಟವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡದೇ ಇರುವ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಫಲವನ್ನುಕೊಡುವ ಅದೃಷ್ಟವೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ನೀವು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆಗ ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನೀವು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ. ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಿಸದೃಶ-ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಭಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳ ವಾದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾಕ್ಷೇಪ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - उक्तमाक्षिप्य समादधत्सूत्रमुपन्यस्याक्षेपांश्च तावद्
व्याचष्टे ॥ इतरेति ॥

ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯವು ಘಟಾದಿಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ
ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಇತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ಆಕ್ಷೇಪಭಾಗವನ್ನು
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಸಮುದಾಯವಾಗಲಿ

तत्त्वप्रकाशिका - यदुक्तं समुदायस्य विरलानेकहेतुकत्वे सदातनत्वं
स्यादिति तदङ्गीक्रियत एव। न चैवं प्रलयानुपपत्तिः । सदातनत्वेऽपि
समुदायस्य वित्तिव्यवहाराभावेन प्रलयोपपत्तेः ।

ಸಮುದಾಯವು ಎರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ
ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಆಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದರೆ ಬೌದ್ಧರು ಅದನ್ನು ಇಷ್ಟಪತ್ತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.
ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಳಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯವು ನಿತ್ಯವಾದರೂ ಕೂಡ
ಸಮುದಾಯವು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಳಯವು
ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ

भावदीपः- ॥इतरेतरप्रत्ययत्वादिति चेन्नोत्पत्तिमात्रनिमित्तत्वात् ॥१९॥
तदङ्गीक्रियत एवेति ॥ अनेकत्वसंख्याया एव समुदायत्वात्तस्य च विरलेष्वपि
परमाणुषु सत्त्वेन सदातनत्वादिति भावः ॥ वितीति ॥ ज्ञप्तिव्यवहारयोरभावेनेत्यर्थः ॥

'ತದಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ ಏವ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಸಮುದಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿರಳವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ನಿತ್ಯ ಎಂದು ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

'ನಿತ್ಯವ್ಯವಹಾರಾಭಾವೇನ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ವಿತ್ತಿ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಜ್ಞಪ್ತಿ' ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರತೀತಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಇದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರಳಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಸಮುದಾಯವೆಂದರೆ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಂಯೋಗವಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ದ್ರವ್ಯಾಂತರವೂ ಅಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಅವಯವಿಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕಿಂತು ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾರೂಪವನ್ನೇ ಸಮುದಾಯ ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ. ವಿರಳವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲೂ ಇದು ನಿರಂತರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಪ್ರತೀತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಇದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಳಯ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಸಮರ್ಥನೆ.

ಸಮುದಾಯವಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಳಯಗಳ ಕಲ್ಪನೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ ವಿद्यಮಾನತ್ವೇ व्यवहारभावोऽपि कुत इति वाच्यम्। व्यवहारादेरಿದं चेदं चेति परमाणुपरस्परापेक्षानಿबन्धनत्वात् । परस्परापेक्षा च परमाणूनां सामीप्यापेक्षा । न चास्ति प्रलये तत्सामीप्यमतो नोक्तदोष इति भावः।

ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ವ್ಯವಹಾರವು ಏಕೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು ? ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳು ಯಾವಾಗ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ 'ಇದು' ಮತ್ತು 'ಇದು' ಎಂದು ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಪರಸ್ಪರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಾದರೂ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿದ್ದಾಗ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - व्यवहारादेरिति ॥ अनेकत्वसंख्याया अपेक्षाबुद्धिव्यङ्ग्यत्वेन तत्प्रतीतिव्यवहारयोश्च 'इदं चेदं च' इत्यपेक्षाबुद्ध्यधीनत्वादित्यर्थः । इतरसहितमितरत् इतरेतरदितीतरेतर, इतिसौत्रविन्यासलब्धमाह - सामीप्यापेक्षेति ॥ तच्च सामीप्यहेतुकमित्यनुभाष्योक्तेरिति भावः ।

'ವ್ಯವಹಾರಾದೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪ್ರತೀತಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳು 'ಇದಂ ಚ ಇದಂ ಚ' 'ಇದರ ಜೊತೆ ಇದು' ಎಂಬ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂದು.

ಒಂದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಇತರ ಸಹಿತಂ ಇತರತ್' ಇತರೇತರದಿತಿ ಇತರೇತರಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸಾಮೀಪ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ 'ಸಾಮೀಪ್ಯಹೇತುಕಂ' ಎಂಬುದು ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಾಗಿದೆ.

ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾದರೆ ಬರುವ ದೋಷಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - परिहारांशं व्याचष्टे - नेति ॥ वित्तिव्यवहारयोः कादाचित्कतया समदायस्य सदातनत्वेऽपि न दोष इति न युक्तम् । तथा सति कदाऽपि समुदाये वित्तिव्यवहाराभावापातात् ।

ಸಮುದಾಯವು ನಿರಂತರ ಇದ್ದರೂ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ನಿತ್ಯವಾದರೂ ಕೂಡ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳೇ ಇಲ್ಲದೆ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - नञोऽन्वयायाऽह - वित्तिव्यवहारयोरिति ॥ असाङ्गत्यनिरासाय मध्ये हेतुमध्याहृत्य तदुपपादकत्वेन भाष्यं व्याख्यातुमाह - तथा सतीति ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ನಷ್ಠಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ವಿತ್ತಿವ್ಯವಹಾರಯೋಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅಸಾಂಗತ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಉಪಪಾದನೆಗಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು 'ತಥಾ ಸತಿ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಪುರುಷನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸಮುದಾಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ 'ಜ್ಞಾನವೇ ಪುರುಷ' ಎಂಬುದು ಸೌಗತರ ಮತ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪುರುಷನಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸರಿ?

ಉತ್ತರ ಹೀಗಿದೆ - ಜ್ಞಾನವು ಎರಡುವಿಧ - ೧. ಪ್ರವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನ. ೨. ಅಲಯಜ್ಞಾನ. ಅಲಯಜ್ಞಾನವೇ ಪುರುಷ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವು ಸಮುದಾಯ-ರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪುರುಷನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ' ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲು ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿರಲಾ ಹಿ ಪರಮಾಣವೋ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುನ್ಯುತ್ಪಾದಯಂತಿ । ತೇ ಚ ಪುರುಷೇಣ ದೃಶ್ಯಂತೇ । ತೇ ಚೈಕೈಕಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾಥ ನಶ್ಯಂತ್ಯೇವ । ತೇಽಪ್ಯೇವಂ । ತಥಾ ಚ ಕಥಂ ದ್ರಷ್ಟುಃ ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಾ ತತೋ ವ್ಯವಹಾರಾದಿ ಕಥಂ ಘટેತ । ತರ್ಹನ್ಯತ್ರ ದರ್ಶನಮನ್ಯತ್ರ ಪರಸ್ಪರಾಪೇಕ್ಷಾಽನ್ಯತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಾದೀತಿ ಯುಜ್ಯತೇ । ಪುರುಷಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ವಮಿತಿ ಭಾವಃ ।

ವಿರಳವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಪುರುಷನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಒಂದೊಂದೇ ಘಟಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಪುರುಷನೂ ಕೂಡ ಘಟಪಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಂತೆ ಕ್ಷಣಿಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ದೃಷ್ಟವಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ ಬರಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಇದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳು ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತವೆ ? ಆದ್ದರಿಂದ ನೋಡುವವನು ಒಬ್ಬನು. ಪರಸ್ಪರ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇರುವುದು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ; ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವವನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು. ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಭಾವದೀಪ: - उत्पत्तिमात्रनिमित्तत्वादिति सूत्रशेषस्याणूनामेकैककार्योत्पत्तावेव निमित्तत्वात् द्वितीयक्षणवृत्त्यपेक्षाबुद्ध्यादावनिमित्तत्वादित्यर्थमुपेत्यैकं कार्यमित्यादि-
 भाष्यं व्याचष्टे - ते चैकैकं कार्यमिति ॥ नश्यंत्येवेति ॥ क्षणिकत्वादिति भावः ॥
 तेऽपीति ॥ मिलिताणुभ्यो जाता अन्येऽपीत्यर्थः । द्रष्टुर्दर्शनवतः पुंसः । यत्र दर्शनं तत्रैव दर्शनानन्तरभाविनी इदं चेदं चेति जायमानाऽपेक्षाबुद्धिः । तत्रैव तदनन्तरभाविनौ वित्तिव्यवहारौ च कथं भवेयुरित्यर्थः ॥ **पुरुषस्यापीति ॥** विषयवदात्मनोऽपि क्षणिकत्वमुपेत्य परमाणुदर्शनमपेक्षाबुद्धिः समुदायवित्तिव्यवहारौ इत्येतेषामेक-
 विषयत्वमिव एकाधिकरणत्वमपि न युक्तमित्यर्थः ॥

'ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪರಮಾಣುಗಳು ಒಂದೊಂದೇ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿವೆ. ಎರಡನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಏಕಂ ಕಾರ್ಯಂ ಉತ್ಪಾದ್ಯ 'ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ತೇ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ನಶ್ಯಂತ್ಯೇವ' ಎಂದರೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ತೇಽಪಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಉಳಿದ ಪರಮಾಣುಗಳೂ ಕೂಡ ಎಂದರ್ಥ. ದ್ರಷ್ಟುಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ಎಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ತದನಂತರ ಬರುವ 'ಇದಂ ಚ ಇದಂ ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಬರಬೇಕು. ಅಲ್ಲೇ ತದನಂತರ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಕೂಡ ಇರಬೇಕು. ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾದರೆ ಇದಲ್ಲನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರ್ಥ ?

'ಪುರುಷ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ಮಮ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ವಿಷಯ ಹೇಗೆ ಕ್ಷಣಿಕವೋ, ಅದರಂತೆ ಪುರುಷನೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುದರ್ಶನ, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ, ಸಮುದಾಯಜ್ಞಾನ, ಸಮುದಾಯ ವ್ಯವಹಾರ ಇವೆಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಏಕವಿಷಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವೂ ಕೂಡ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಬರುವ ಬಾಧಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಥ ವಿರಲಪರಮಾಣುಭ್ಯೋ ಜಾತಾ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣವಃ
 ಸ್ಥಾಯಿನಃ ಅತೋ ಯುಕ್ತೋ ವ್ಯವಹಾರ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಕಾರಣೇ ಸತೀತಿ || ಯದಿ
 ಪರಮಾಣವಃ ಸ್ಥಾಯಿನಸ್ತರ್ಹಿ ತೇ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದಯುಃ | ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯ
 ಭವತ್ಯೇವೇತಿ | ತನ್ನಿಪಮಾತ್ ತಥಾ ಚಾಲ್ಪತರಕಾಲೇಽಪ್ಯಕಸ್ಮಾದ್ ಘಟಾತ್ಕುಲಾಲಶಾಲಾಪೂರ್ತಿಪ್ರಸಕ್ತ
 ಇತಿ ಭಾವಃ |

ವಿರಲಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ.
 ಆದ್ದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಕಾರಣೇ ಸತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
 ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದುವೇಳೆ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸ್ಥಾಯಿಯಾದರೆ ಆಗ ಅವುಗಳು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯವನ್ನು
 ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ.
 ಆಗ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕುಲಾಲನ ಶಾಲೆಯು ಘಟಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ
 ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗುವ ಹಾನಿ ಏನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯಥಪ್ಯತ್ರ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಹಾನಿರೇವ ವಾಚ್ಯಾ ತಥಾಪಿ ಸೇವ
 ತದಭ್ಯುಪಗಮಕಾರಣಪ್ರದರ್ಶನೇನೋಕ್ತಾ ವೇದಿತವ್ಯಾ ||

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ 'ಇಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೇ ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೂ
 ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ನಿಯಮಕ್ಕೆ
 ಭಂಗ ಬಂದು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು
 ಅನುಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ತದಭ್ಯುಪಗಮ ಇತಿ ॥ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯ ಭವತ್ಯೇವ' ಇತಿ ನಿಯಮರೂಪಕಾರಣೋಪದರ್ಶನೇನ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಹಾನಿರೇವೋಕ್ತೇತೀರ್ಥ: ॥ ೧೯ ॥

ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * 'ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಇತರಸಹಿತಂ ಇತರತ್' ಇತರೇತರದಿತಿ ಇತರೇತರ' ಇತರೇತರಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯಃ, ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಇತರತೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ನಇ'ಗೆ ಹೇಗೆ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಏಕಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದ್ಯ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವು ಅಸಂಗತವೆಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತಥಾಸತಿ' ಎಂಬ ಹೊರಟಿದೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.
- * ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪರಮಾಣು ಜ್ಞಾನ, ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ, ಸಮುದಾಯಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಅದರ ವ್ಯವಹಾರ ಇವುಗಳಿಗೆ ಏಕವಿಷಯತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣವೂ ಕೂಡ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಉತ್ತರೋತ್ತಾದೇ ಚ ಪೂರ್ವನಿರೋಧಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात् ॥

ಮುಂದಿನ ಅಣುಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುವಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಅಣುಸಮುದಾಯವು ನಾಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪುವ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ವಿರಳವಾದ ಅಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಿತವಾದ ಅಣುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಅರ್ಥ -- ‘ಚ’ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ವಿವಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ‘ನ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಸಮುದಾಯವ್ಯವಹಾರವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿಲಿ ಎಂಬುದು ಆಕ್ಷೇಪವಲ್ಲ. ಹೊರತಾಗಿ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತರೋತ್ತಾದೇ ಚ = ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣವು ಮೊದಲು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿ ಏನು ದೋಷ ? ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ, ಉತ್ತರೋತ್ತಾದೇ ಚ = ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಪೂರ್ವನಿರೋಧಾತ್ = ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ..

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಕಾರಣ ಯಾವಾಗ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ॥ उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात् ॥३॥

कार्योत्पत्तावेव कारणस्य विनाशाच्च न विशेषकार्योत्पत्तिः ॥३॥

ಅನುವಾದ - ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ವಿರಳವಾದ ಅಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಕಾರಣವು ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾದರೂ ಅನಂತರ ವೈಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಅವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಾವೇವ = ಕಾರಣವಾದುದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಕೂಡಲೆ, ಕಾರಣಸ್ಯ = ಕಾರಣವನ್ನು, ವಿನಾಶಾಚ್ಚ = ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ, ಸ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಃ = ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಪ್ರದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - एतदेव विवृणोति - उत्तरेत्यादिना ।

ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಲಾರವು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲು 'ಉತ್ತರೋತ್ತಾದೇ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ತತ್ಪ್ರದೀಪ

तत्त्वप्रदीपः - उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात् । इतश्च न विशेषकार्योत्पत्तिः। यद्विनाशत्वविरतं कारणं स्वतः कार्यमात्रोत्पादनपरम् । न च सहकार्यन्तर-संयोगस्यावसरं दद्यात् । येन विशेषकार्यसम्भवः ।

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ಕಾರಣವು ವಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಅವಸರ ಪಡುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸಹಕಾರ್ಯ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅವಕಾಶ ಅದಕ್ಕಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं विरलपरमाणुभ्यो मिलितपरमाणूत्पत्तिमभ्युपेत्य व्यवहारायसम्भवो दर्शितः । अय विशेषकार्योत्पत्तिमपि निराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - उत्तरेति॥

ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ ವ್ಯವಹಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಉತ್ತರೋತ್ತರಾದೇ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

भावदीपः - ॥ उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात् ॥२०॥ अथेति॥ अभ्युपगमाभावरूपार्थान्तरे अथशब्दः । विरलेभ्यो मिलिताणुरूपविशेष- कार्योत्पत्तिमपीत्यर्थः ।

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅಥ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದೇ ಇರುವ ಪಕ್ಷಾಂತರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ವಿರಳವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಯಿತು. ಈಗ ಇದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಥ' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಸದೃಶವಾದದ್ದನ್ನೇ ಕಾರಣವು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ

तत्त्वप्रकाशिका - न क्षणिकमते विशेषकार्योत्पत्तिश्च युक्ता । कारणस्य स्वसदृशकार्यजनन एव सामर्थ्यात् । अन्यथा घटात्पटोत्पत्तिप्रसङ्गात् ।

ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸದಿದ್ದರೆ ಘಟದಿಂದ ಪಟವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಇತಿ चेन्नेति सूत्रात्र अनुवृत्तिं मत्वा भाष्यस्थचकारस्यान्वयमाह - न क्षणिकमते विशेषकार्योत्पत्तिश्चेति ॥ सौत्रचशब्दोऽवधारण इति मत्वा कार्ये त्यादिभाष्यं व्याचष्टे - कारणस्येति ॥

'ಇತಿ ಚೇನ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ನಇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಕಾರವಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಕ್ರಮವನ್ನು 'ನ ಕ್ಷಣಿಕಮತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಕಾರ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಕಾರಣಸ್ಯ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಉತ್ತರೋತ್ತರೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದದ ಅನಂತರ 'ಇತಿ ಚೇನ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮೊದಲು ಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವಿಸದೃಶಕಾರಣವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈಗ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಚಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಾವೇ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ವಿವರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿಸದೃಶವಾದದ್ದು ಹುಟ್ಟಲು ಅದೃಷ್ಟ ಕಾರಣವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न च वाच्यं सदृशकार्योपजननसमर्थमपि कारणं कार्यमुत्पाद्य पश्चाद्वैसादृश्यमुत्पादयतीति । न चातिप्रसङ्गः । अदृष्टाधीनत्वादिति । सदृशमेकं कार्यमुत्पादयैव कारणस्य विनष्टत्वात् । अन्यथा क्षणिकत्वविरोध इति भावः ॥

ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವು ಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅನಂತರ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಧೀನವಾಗಿ ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ಘಟದಿಂದ ಪಟವು ಹುಟ್ಟಲಿ' ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಅದೃಷ್ಟದ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ.

ಈ ವಾದವು ತಪ್ಪು. ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಆ ಕಾರಣವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗದಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - उत्पत्ताविति विषयसप्तमीं मत्वा सामर्थ्यादिति हेतुमध्याहृत्य एकां व्याख्यां कृत्वा अधुना उत्पत्तौ सत्यामेवेति सतिसप्तमीं मत्वा यथान्यासं व्याख्यातुं व्यावर्त्यशङ्कामाह - न च वाच्यमिति ॥ सूत्रमप्येवं द्वेधा योज्यम्। अन्यथा असङ्गतिप्रसङ्गादिति भावः ॥ अन्यथेति ॥ नन्वेवं स्वतः सदृशकार्यजनका अप्यणवोऽदृष्टसहकृता आदावेव विसदृशानुत्पादयेयुरिति चेन्न। तथात्वे स्वतः सदृशजनकोऽपि घटोऽदृष्टसहकृतः कदाचित्पटमपि जनयेदिति तात्पर्यात् ॥ २० ॥

'ಉತ್ತತ್ತಿ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ವಿಷಯಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ 'ಉತ್ತತ್ತಿ ಸತ್ಯಾಮೇವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸತಿಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇದರಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾಗುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು 'ನ ಚ ವಾಚ್ಯಮ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಅನ್ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಆಣುಗಳು ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಜನಕವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅದೃಷ್ಟದ ಸಹಕಾರವಿದ್ದಾಗ ಮೊದಲೇ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು

ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದರೆ ಸದೃಶವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಜನಕವಾದ ಘಟವು ಅದೃಷ್ಟಸಹಕಾರದಿಂದ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪಟವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರಣವು ಕ್ಷಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ನಾಶವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅದೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನಕತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ವೈಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಅಧಿಕರಣವಾದ ಮೊದಲಿನ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವೈಸಾದೃಶ್ಯಜನಕತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. (ಗುರ್ವರ್ಥದೀಪಿಕಾ)

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಇತಿ ಚೇನ್ನ' ಎಂಬುದನ್ನು 'ಉತ್ತರೋತ್ತಾದೇಚ' ಎಂಬಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಉತ್ತರೋತ್ತಾದೇ' ಎಂಬುದು ವಿಷಯಸಪ್ತಮಿಯಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಸತಿಸಪ್ತಮಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.
- * ಕಾರಣಗಳು ಮೊದಲು ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಬಾರಿ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಅಧಿಕಾಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ತಂತುಗಳೂ ಕೂಡ ಪಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ ||೪||

ಕಾರಣವು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ, ಈ ವಸ್ತುವು ಇದರದ್ದೇ ಕಾರ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗಲೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಆವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು. ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುಗಳು ನಾಶವಾದರೆ ಅವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು.

ಅರ್ಥ -- ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸತಿ = ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧಃ = ಈ ಕಾರ್ಯವು ಈ ಕಾರಣದ ಕಾರ್ಯ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತ ವ್ಯವಹಾರವು ನಾಶವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಅನ್ಯಥಾ = ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗಲೇ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಯೌಗಪದ್ಯಂ = ಕಾರಣದ ಜೊತೆಗೆ ಕಾರ್ಯವು ಇರುತ್ತದಾದ್ದರಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳು ಇರಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕಾರ್ಯಗಳಿರಲು ಸಾಧ್ಯ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ ||೪||

ಕಾರಣೇ ವಿನಿಶ್ಠೇ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದ್ಯತೇ ಚೇತ್ ತತ್ಕಾರ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಃ |

ತತ್ಕಾಲೇ ಕಾರಣಮಸ್ತಿ ಚೇದ್ ವಿನಾಶಕಾರಣಾಭಾವಾದ್ ಯೌಗಪದ್ಯಂ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಾಮ್

||೪||

ಅನುವಾದ - ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣವು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟುವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಕಾರಣವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುವಿನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಇರಬೇಕಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ
ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಕಾರಣೇ = ಕಾರಣವು,
ವಿನಷ್ಟೇ = ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವು, ಉತ್ಪದ್ಯತೇ =
ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ತತ್ಕಾರ್ಯಮ್ =
ಅದು ಕಾರಣದ ಕಾರ್ಯವು, ಇತಿ = ಎಂಬ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾಸಿ = ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ
ಹಾಸಿ ಬರುತ್ತಿದೆ. ತತ್ಕಾಲೇ = ಕಾರ್ಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕಾರಣದ್ವಯ
ಚೇದ್ = ಕಾರಣವು ಇರುವುದಾದರೆ, ವಿನಾಶಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ = ಆ
ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗಲು ಬೇರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ,
ಸರ್ವಕಾರ್ಯಾಣಾಮ್ = ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಗೂ, ಯೌಗಪದ್ಯಂ =
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವಿಕೆಯು ಬೆರಬೇಕಾದೀತು.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಪೂರ್ವಪರಮಾಣುಸಾದೃಶ್ಯಕಾರಣಂ ಯದಭಿಪ್ರೇತಮ್ उत्तरपरमाणोः
पूर्वपरमाणुवाहितसंस्कारत्वम् । तदनुपपन्नम् । उत्तरपरमाणुकाले
पूर्वपरमाणुवभावात् । न ह्यविद्यमानोऽन्यत्र संस्कारमादधाति ।
सादृश्यकारणसंस्कारार्थमपि सादृश्यसंस्कारकारणसंಸ್कारापेक्षयाऽनवस्था-
पत्तेश्चेत्यभिप्रायः ।

ಹಿಂದಿನ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವೇ ಮುಂದಿನ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ
ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಪರಮಾಣುವು ಸದೃಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ
ಪರಮಾಣುವು ಹಿಂದಿನ ಪರಮಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ಬೌದ್ಧರು ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಮುಂದಿನ ಪರಮಾಣು
ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಪರಮಾಣು ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇಲ್ಲದ ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ
ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಆದಾನ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸಾದೃಶ್ಯ-
ಕಾರಣಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಕೂಡ ಸಾದೃಶ್ಯಸಂಸ್ಕಾರಕಾರಣದ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಚಿ: - ದೂಷಣಾಂತರೈರಪಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಂ ದೂಷಯತಿ - ಅಸತೀತ್ಯಾದಿನಾ। ಕ್ಷಣಮೇಕಂ ಸ್ಥಿತ್ವಾಭಾವಃ ಕ್ಷಣಾಂತರೇ ಪರಭಾವಮುತ್ಪಾದಯತಿ ಚೇತ್ಕ್ಷಣಿಕೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಪೂರ್ವನಾಶಾಂತರಮುತ್ತರೋ ಜಾಯೇತ ಚೇತ್ಪೂರ್ವಭಾವಾದುತ್ತರೋ ಜಾಯತ ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಹಾನಿಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಪೂರ್ವಭಾವಕ್ಷಣ ಏವೋತ್ತರೋ ಜಾಯೇತ ಚೇದುತ್ತರೋತ್ತರವ್ಯಕ್ತಿನಾಮೇಕಕ್ಷಣ ಏವಾವಸ್ಥಾನಪ್ರಸಕ್ತೇನ ಕ್ಷಣಾಂತರೇ ಘಟೋ ನ ದೃಶ್ಯೇತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಾದವನ್ನು ದೂಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಸತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ. ಕಾರ್ಯವು ಮೊದಲನೆಯ ಕ್ಷಣ ಇರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಭಾವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಿಂದಿನ ಭಾವಪದಾರ್ಥವು ನಾಶವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಭಾವಪದಾರ್ಥವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಹಿಂದಿನ ಭಾವಪದಾರ್ಥದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮುಂದಿನ ಭಾವಪದಾರ್ಥವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬ ನಿಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಹಾನಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಹಿಂದಿನ ಭಾವಪದಾರ್ಥವಿರುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಮುಂದಿನ ಭಾವಪದಾರ್ಥವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಎರಡನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಘಟವೇ ಯಾರಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾಣಿಸದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ಪ್ರದೀಪ

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ನಾಶವು ಅಯುಕ್ತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದಮನ್ಯಯಾ ॥ ಇತ್ಯಾನುಪಪನ್ನೋ ವೈನಾಶಿಕವಾದಃ । ತಥಾಹಿ - ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಕಾಲೇ ಕಾರಣಮಸ್ತಿ ವಾ ನ ವಾ । ನ ತಾವನ್ನಾಸ್ತಿ । ನ ಹಿ ಲೋಕೇ ನೃಪಸ್ಯ ವಸ್ತುನಃ ಕಿञ್ಚಿತ್ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದಮಾನಂ ದೃಶ್ಯಮ್ ।

अतो विनष्टे कारणे जायमानं तत् कार्यमिति न प्रतिज्ञायेत । कार्योत्पत्तिकाले कारणमस्ति चेत्कार्योत्पत्तावविनाशिनः पश्चाद्विनाशकारणाभावात्कार्यकारणयो र्यौगपयम् । तत्कार्याणामपि तन्न्यायावतारात्सर्वकार्याणां युगपद्भावप्रसङ्गः ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ವಸ್ತುಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆಂಬ ಬೌದ್ಧರ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೀಗೆ- ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿರುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ? ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾದ ಪದಾರ್ಥವು ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿರುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣವು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪದಾರ್ಥವು ಅದರ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿದೆ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಮೇಲೂ ನಾಶವಾಗದೇ ಇರುವ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿ- ಕರಣ್ಯವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಕಾರಣದ ಜೊತೆಗೆ ಇರುತ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬುದರ ನಿರಾಕರಣೆ

तत्त्वप्रकाशिका - एवं विसदृशकार्योत्पत्तिनिरासेन व्यवहारादिकं पराकृत्येदानीं प्रतिक्षणोत्पत्तिमेव च निराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे ॥ असतीति ॥

ಹೀಗೆ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ತನ್ಮೂಲಕವಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯದ

ಉತ್ತತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಸತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ असति प्रतिज्ञोपरोधो यौगपद्यमन्यथा ॥ २१ ॥
 विशेषकार्योत्पत्तिनिरासस्य प्रकृतोपयोगं दर्शयन्ननुवदति - एवमिति ॥ विरलाण्यो
 मिलितानूत्पत्त्ययोगे तद्विषयदर्शनसामीप्यहेतुकापेक्षाबुद्ध्यादेरयोगಾದिति भावः ॥
 उत्पत्तिमेवेति ॥ ದೂರ ವಿದ್ಯಾವ್ಯವಹಾರಾದಿಚಿಂತೇತ್ಯೇವಾರ್ಥಃ ।

ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮುಖಾಂತರ 'ಎವಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ತತ್ಸಾಮೀಪ್ಯಹೇತುಕವಾದ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು 'ಎವಂ' ಎಂಬ ಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.

'ಉತ್ಪತ್ತಿಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ವಸ್ತುವಿನ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ವಿಚಾರವು ದೂರತೋಷಾಸ್ತವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ವಿರಳಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲಾರವು' ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಸಮುದಾಯವೇ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಘಟ-ಪಟಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನ ತದ್ವಿಷಯಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೂರತೋಷಾಸ್ತವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದರೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರ್ಯುಕ್ತಾ । ತಥಾ ಹಿ । किं कारणे विनष्टे कार्यमुत्पद्यते विद्यमाने वा । नायः । यस्मिन् विनष्टे यदुत्पद्यते तस्य तत्कार्यत्वेऽतिप्रसङ्गात् । न द्वितीयः । एकस्मिन् क्षणे स्वयमात्मानं लब्ध्वा कार्योत्ಪत्तिಕ್ಷणेऽपि तस्यावस्थಾನೇ कारणस्य द्विक्षणकत्वप्रसङ्गात् ।

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣ ನಾಶವಾದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ಯಾವುದು ನಾಶವಾದಾಗ ಯಾವುದು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ ಅದು ಅದರ ಕಾರ್ಯವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಘಟ ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಪಟಕ್ಕೆ ಘಟವು ಕಾರಣವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವು ತಪ್ಪು. ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದು ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕಾರಣವಿರುವುದಾದರೆ ಎರಡು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

भावदीपः - असङ्गतिनिरासाय योग्यसाध्यमुक्त्वा तदुपपादकत्वेन भाष्यं योजयति - न प्रतिक्षणमिति ।। अत्रापि पूर्वत्रैव नञनुवर्तते । उत्तरोत्पाद इति च प्रथमान्ततयेति भावः । कारणे नष्ट इति पराङ्गीकारादस्य पक्षस्य पूर्वं निर्देशः ।

ಅಸಂಗತಿಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ 'ನ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನಂತೆ 'ನೌ' ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ' ಎಂಬ ಪದವು ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು 'ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಥಮ್ಯಂತವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಉತ್ತರ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಕಾರ್ಯ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದಃ' ಎಂದರೆ 'ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದಃ' ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. 'ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ' ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಎಂದಂತಾಯಿತು.

'ಕಾರಣೇ ನಷ್ಟೇ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದ್ಯತೇ' 'ಕಾರಣೇ ವಿದ್ಯಮಾನೇ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ಪದಾಂಗೀಕೃತವಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - कारणे सति कार्यमित्यत्र किं कारणं यस्मिन् क्षणे आत्मलाभः तदुत्तरस्मिन् कार्योत्पत्तिक्षणेऽपि स्थित्वा कार्यमुत्पादयतीत्यभिमतं उतात्मलाभक्षण एव कार्यमुत्पादयतीति हृदि विकल्प्य आद्ये भाष्यादौ यौगपद्यशब्देना- विच्छेदेनोत्पत्तिरभिमतेति भावेन तत्काल इत्यादिभाष्यं व्याचष्टे - एकस्मिन् क्षण इति ॥

ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಕಾರ್ಯಂ ವಿದ್ಯಮಾನೇ ವಾ ಕಾರ್ಯಂ ಉತ್ಪದ್ಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ? ಕಾರಣವು ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ, (ಆತ್ಮಲಾಭವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆಯೋ) ಅದರ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣವಾದ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆ ಕಾರಣವು ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ತಾನು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಲಾಭವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೋ?

ಈ ಎರಡು ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಯೌಗಪದ್ಯಂ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಯೌಗಪದ್ಯ' ಎಂದರೆ ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದೇ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ತತ್ಕಾಲ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ಎಕಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷಣೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ಷಣಿಕವಾದದ್ದು ಎರಡು ಕ್ಷಣ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - क्षणिकस्य च द्विक्षणावस्थाने तदुत्तरत्र विनाश-
कारणाभावात्पुनस्तस्मात्कार्योत्पत्तयः स्युः । तेभ्यश्च तथेति सर्वकार्याणां
यौगपद्यं स्यात् ।

ಕ್ಷಣಿಕವಾದದ್ದು ಎರಡು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಮುಂದೆಯೂ ಕೂಡ ಅದರ ನಾಶಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದರಿಂದ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆ
ಕಾರ್ಯಗಳು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭಾಗಗಳಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथा यस्मिन् क्षणे कारणं तस्मिन्नेव
कार्यावस्थानप्रसङ्गात् तत्कार्याणां चैवमिति सर्वकार्याणां यौगपद्यं प्रसज्येत ।
न च क्षणार्थे समुत्पन्नं क्षणार्थे कार्यमुत्पादयतीति युक्तम् । क्षणस्य
पूर्वमध्यापरकला विकलत्वाभिलापादिति भावः ॥

ಅದರಂತೆ ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇರುತ್ತದೋ ಅದೇಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ
ಇರಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಕ್ಷಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿಹುಟ್ಟಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಂಬುದು ಅಯುಕ್ತ. ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ,ಮಧ್ಯ
ಅಪರ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಕಾರಣ ಇದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿನರ್ಥ.
ಒಂದುಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಅನಿದ್ದು ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕಾರಣವು ಇರುತ್ತದೆ
ಎಂದರ್ಥವೋ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣಸತ್ತಾಸಮಾನಕಾಲೀನಸಮಸತ್ತಾಕವಾಗಿದೆಯೋ?
ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲು ಸಮಗ್ರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು
'ಯಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷಣೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಥೂಲಕಾಲಾವಚ್ಛೇದೇನ ಯುಗಪದವಸ್ಥಾನವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಭಾರನ ಶಾಲೆಯು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು 'ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಕ್ಷಣೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನಾವು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಬೇರೆ ಮತದಲ್ಲಿ ಇದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ವಾಯುಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಹೋಗಿ, ಕಿತ್ತು, ತಂದಿದ್ದು ಕೂಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ.

ಭಾವದೀಪ: - ತದುತ್ತರೇತಿ || ತೃತೀಯಕ್ಷಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೌಗಪದ್ಯಪದಸ್ಯ ಸಹಾವಸ್ಥಾನಮರ್ಥಮುಪೇತ್ಯ ಅನ್ಯಪಕ್ಷದ್ದುಷಣಪರತಯಾಪಿ ಭಾಷ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ||

'ತದುತ್ತರತ್ರ' ಎಂದರೆ ತೃತೀಯಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಯೌಗಪದ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಪರವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು 'ಯೌಗಪದ್ಯಂ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಯೌಗಪದ್ಯಮಿತಿ || ಏಕಸ್ಯಾಪಿ ವಿನಾಶಕಾಭಾವಾತ್ ಏಕಕ್ಷಣವೃತ್ತಿತ್ವರೂಪಸಹಾವಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಸವ್ಯೇತರಗೋವಿಷಾಣವತ್ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವ್ಯಾಘಾತ ಇತ್ಯಪಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ || ೨೧ ||

ಒಂದಕ್ಕೊ ಏನಾಶಕ ಇಲ್ಲದೇ ಇದ್ದಾಗ ಏಕಕ್ಷಣವೃತ್ತಿತ್ವರೂಪವಾದ ಏಕಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಹಾವಸ್ಥಾನವು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದು 'ಯೌಗಪದ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹಸುವಿನ ಎಡಭಾಗದ ಕೊಂಬಿಗೂ, ಬಲಭಾಗದ ಕೊಂಬಿಗೂ ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ-ಭಾವವಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ವ್ಯಾಘಾತಕರವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿರವಿಚ್ಛೇದಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿರವಿಚ್ಛೇದಾತ್ ||

ವಿನಾಶವು ಎರಡು ವಿಧ. ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ನಾಶವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವೆಂದು, ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ನಾಶವನ್ನು ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡುವಿಧ ನಾಶಗಳು ಬೌದ್ಧರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವುಂಟಾಗಲೇಬೇಕು. ಇಂಥ ಕಾರಣವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯ ನಾಶವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ. ಕೊನೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ವಸ್ತು ಸತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರತಿರೂಪವು ಹುಟ್ಟಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ?

ಅರ್ಥ -- ಇದರಂತೆ ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ, ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ = ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ವಿನಾಶ, ಸಂತಾನವಿನಾಶಗಳ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಏಕೆಂದರೆ ಅವಿಚ್ಛೇದಾತ್ = ಅದರಂತೆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕ್ರಮವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯ ಸುತರಾಂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿರವಿಚ್ಛೇದಾತ್ ||೧||

**ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮಾನಿಷ್ಠಸಂತಾನಃ ಸಸಂತಾನಶ್ಚ
ವಿನಾಶೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ||೧||**

ಅನುವಾದ - ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇ ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದ ನಾಶ ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯನಾಶವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಕಾರಣೇ ಸತಿ = ಕಾರ್ಯವು ಇದ್ದ ಮೇಲೆ, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವು, ಭವತ್ಯೇವ = ಆಗಲೇ ಬೇಕು. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ನಿಯಮಾತ್ = ನಿಯಮವಿರುವುದರಿಂದ, ನಿಸ್ಸಂತಾನಶ್ಚ = ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ, ವಿನಾಶಃ = ವಿನಾಶವು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ = ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಸತ್ತ್ವಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾಬಹಿಃ - ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಯತೇ ಪರಿದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧೋ ಮುಕ್ತರಾಭಿಹತಘಟನಾಶಃ ಸಂತಾನೋಚ್ಛೇದರೂಪಃ । ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಸ್ತು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ಘಟನಾಶಃ ಸಂತತ್ಪುಚ್ಛೇದರಹಿತಃ । ಉಭಾವಪಿ ನಾಶಾವನುಪನೌ ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯ ಭವತ್ಯೇವೇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ । ಕಾರಣಂ ಕಾರ್ಯೇ ಸತ್ಯೇವ ಭವತಿ ನ ತು ತನ್ನಾಶಾನಂತರಮಿತಿ ಪದಾರ್ಥಾವಿಚ್ಛೇದಾಪತ್ತೇಃ । ತದಾಹ । ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ।

‘ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಯತೇ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಪದಾರ್ಥ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದಂಡದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಘಟನಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಸಂತಾನೋಚ್ಛೇದರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾದಿನಿರೋಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ನಡೆಯುವ ಘಟನಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಸಸಂತಾನನಾಶ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡೂ ನಾಶಗಳು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ನೀವೂ ಕೂಡ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಕಾರ್ಯ ಉಂಟಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವು ಕಾರಣ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ತಾನು ನಾಶವಾಗಿಬಿಟ್ಟರೆ ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿಚ್ಛೇದವು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಯತೇ ಇತಿ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ' 'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ ನಿರೋಧಃ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹದಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ನಾಶವನ್ನೇ 'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ-ನಿರೋಧ' ಎಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದಂಡದಿಂದ ಘಟವನ್ನು ಒಡೆದರೆ ಅದು ನಾಶವಾಗುವುದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ 'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮುಂದೆ ಘಟಪ್ರವಾಹವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ 'ಸಂತಾನೋಚ್ಛೇದ' ಎಂದೂ ಕೂಡ ಇದನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದೇ ಇರುವ ನಾಶವನ್ನು ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಘಟವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾವು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಆ ಘಟವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಉತ್ತತ್ತಿನಾಶಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಘಟವು ಪ್ರವಾಹತಃ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಸಸಂತಾನನಾಶ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಈ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ನಾಶಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ಪ್ರದೀಪ

ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ನಾಶವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ಕಸ್ಯಾಪಿ ವಿನಾಶಸ್ತಸ್ಯ ಯುಕ್ತ ಇತ್ಯಾಹ - ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽ-ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತೀವಿಚ್ಛೇದಾತ್ । ಕ್ಷಣಾನಾಂ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ ನಿರೋಧೋ ನಿಃಸಂತಾನಃ ಸಂತಾನಮನ್ತರೇಣ ವಿನಾಶಃ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕಃ ಸದೃಶಕಾರ್ಯಾಂತರೋತ್ಪತ್ತಿರೂಪಃ । ಅಪರಃ ಸಸಂತಾನೋ ನೈಮಿತ್ತಿಕೋ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರೂಪಃ ಸರ್ವಸಮ್ಮತಃ । ಏತೌ ದ್ವಾವಪಿ ವಿನಾಶೌ ನ ಯುಜ್ಯೇತೇ । ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮೇ ಪೂರ್ವಾವಿನಾಶ ಏವಾಪರೋತ್ಪತ್ತಿಪಕ್ಷಿಣೀಕಾರಾದನ್ಯಸ್ಯ ಚ ವಿನಾಶಕಾರಣಸ್ಯಾನಿರೂಪಣಾತ್ ।

ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯ ವಿನಾಶವೂ ಕೂಡ ಬೌದ್ಧರ ಮತದ ಪ್ರಕಾರ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲು 'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಪ್ರಾಪ್ತವಿಚ್ಛೇದಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಸಂತಾನಗಳ ನಾಶವನ್ನು 'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಸಂತಾನವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಸದೃಶವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಂಥ ಕಾರ್ಯವು ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಂದು ಸಸಂತಾನ ನಾಶ. ಇದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದದ್ದಲ್ಲ, ನೈಮಿತ್ತಿಕವು. ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರೂಪವಾದದ್ದು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾದದ್ದು. ಈ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ನಾಶಗಳು ಬೌದ್ಧರ ಪ್ರಕಾರ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬೌದ್ಧರು ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯ ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿ ಹಿಂದಿನ ಪದಾರ್ಥವು ನಾಶವಾಗದೇ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಅದರ ನಾಶಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಕಾರಣದ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಬೌದ್ಧರು ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಗಳೆರಡೂ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಮುಂದಿನ ವಸ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ವಸ್ತು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಲೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತು ಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತದೋ, ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಮುಂದಿನ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಹಿಂದಿರುವ ವಸ್ತು ಕಾರಣ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ತಾನೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಆದ್ದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವಸ್ತು ಹಿಂದಿನ ವಸ್ತುವಿಗೆ ನಾಶಕವಲ್ಲ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಬೇರೆ ನಾಶಕವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಹಿಂದಿರುವ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ವಸ್ತು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯಬೇಕಾದೀತು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಗಳ ಕಾರ್ಯವಿನಾಶದ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं क्षणिकवादे कार्योत्पादं पराकृत्य विनाशं च पराकुर्वत्सूत्रं पठित्वा व्याचष्टे - प्रतिसंख्येति ॥

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಕಾರ್ಯದ ನಾಶವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂತಾನನಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ನಾಶ ಹೇಳಿದರೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - सन्तानमन्तरेण यः प्रतिक्षणं विनाशः यश्च सन्तानेन सह क्षणिकमते तयोरनुपपत्तिः । तथा हि प्रतिक्षणं कारणं कार्यं निर्वर्त्य नश्यतीति वक्तव्यम् । तत्र स्वकार्यवियोगकाले कारणं सदेवेति कार्यमुत्पादयेत् । कारणे सति कार्यं भवत्येवेति नियमाभ्युपगमात् । तदुत्पत्त्यनन्तरं चैवमिति कथं प्रतिक्षणं नाशो युज्येत ।

ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೋ ಯಾವುದು ಸಂತಾನದ ಜೊತೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೋ ಇವೆರಡೂ ಕ್ಷಣಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವು ವಿಯೋಗವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕಾರಣವು ಇರಲೇಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ಷಣಿಕಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾಲವೇ ವಿಯೋಗಕಾಲವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಗಲೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ ?

ವಿವರಣೆ - ವಿರಲಪರಮಾಣುಗಳು ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಸಮುದಾಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಗ ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಜನಕವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳೇ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ವಿರಳಭಾವವಾಗುತ್ತವೆ. ಪುನಃ ಸಮುದಾಯರೂಪವನ್ನು ತಾಳುತ್ತವೆ. ಈ ಪರಮಾಣುಗಳ ವಿರಳವಾಗುವಿಕೆಯೇ ನಾಶ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವಿಕೆಯೇ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದು ಬೌದ್ಧರ ಹೃದಯ.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಇದೇ ಪರಮಾಣುಗಳು ನಾಶ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯದ ವಿಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವೇ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರಣಕ್ಕೆ ನಿಬಿಡಪುಂಜೀಭಾವವೆಂಬ ಕಾರ್ಯ ಜನಕತ್ವದ ನಿಯಮವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನಃ ಪುನಃ ಮತ್ತಷ್ಟು ನಿಬಿಡತ್ವವನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ವಿರಳಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂತಾನಸಹಿತವಾಗಿ ನಾಶವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (ಗುರ್ವರ್ಥದೀಪಿಕಾ)

ಸಂತಾನನಾಶದ ಜೊತೆ ನಾಶ ಹೇಳಿದರೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನಾಪ್ಯನ್ಯಃ । ಸತೌ ಹಿ ಘಟಸ್ಯಾತ್ಪಂತಿಕೌ ನಾಶಃ ।
ಅತೌಽಸೌ ಸತ್ವಾತ್ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದಯೇದೇವ । ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ।
ತತ್ಕಾರ್ಯಂ ಚೈವಮಿತಿ ಕಥಂ ಸಂತಾನೋಚ್ಛೇದಾವಸರ ಇತಿ ಭಾವಃ ।

ಸಂತಾನಸಹಿತವಾಗಿ ಸಂತಾನಿಯು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಂತಿಕಘಟನಾಶವು ದಂಡಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಘಟವು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲೇಬೇಕು. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿದೆ. ಆ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಂತಾನಪರಂಪರೆಗೆ ಉಚ್ಛೇದ ಬರಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ

'ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಭಾವದೀಪ:- || ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿಸವಿಚ್ಛೇದಾತ್ || ೨೨ ||

ಸೂತ್ರೇ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಶಬ್ದೇನ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕಾಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಿನಾಶಯೋಕ್ತಾವಪಿ ತೌ ಕಾವಿತಿ ಶಾಕ್ಷಾಪನುತ್ತಯೇ ಭಾಷ್ಯೇ ನಿಃಸಂತಾನಸಸಂತಾನವಿನಾಶಪದೇನ ವ್ಯತ್ಯಾಸೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಕೃತಮ್ | ತದರ್ಥಂ ವದನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಸಂತಾನಮನ್ತರೇಣೇತಿ || ಸಂತಾನಃ ಪರಂಪರಾ | ಅವಿಚ್ಛೇದಾದಿತಿ ಸೌತ್ರಹೇತ್ವಂಶಂ ವಿವರಿಸುಮಾಹ - ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮಿತಿ || ಸ್ವಕಾರ್ಯವಿಯೋಗೇತಿ || ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಕ್ಷಣೇ ಕಾರಣಂ ತಾವತ್ ಸದೇವ | ಕ್ಷಣಿಕಸ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾಲ ಏವ ವಿಯೋಗಕಾಲ ಇತಿ ವಿಯೋಗಕಾಲೇಽಪಿ ಕಾರಣಂ ಸದೇವೇತಿ ಕಾರ್ಯಉತ್ಪಾದಯೇದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಂ ಹೇತುಂ ಯೋಜಯತಿ - ಕಾರಣೇ ಸತೀತಿ ||

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ನಾಶ ಹಾಗೂ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ನಾಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಈ ಎರಡು ನಾಶಗಳು ಯಾವುದು ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಃಸಂತಾನನಾಶ ಸಸಂತಾನನಾಶ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಸಂತಾನಮಂತರೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಸಂತಾನ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರಂಪರೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅವಿಚ್ಛೇದಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಹೇತ್ವಂಶವನ್ನು ವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಸ್ವಕಾರ್ಯವಿಯೋಗಕಾಲೇ' ಎಂದರೆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಣಿಕಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾಲವೇ ನಾಶಕಾಲವಾಗಿದೆ. ನಾಶವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕಾರಣ ಇದ್ದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ ಹೇತುವನ್ನು 'ಕಾರಣೇ ಸತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಥಮ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ದ್ವಿತೀಯಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ತಾನು ಸಂತಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ತೃತೀಯಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಂತಾನದ ಜೊತೆ ತಾನು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ಆತ್ಮಂತಿಕನಾಶವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವರಣೆ)

ಸಂತಾನವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಂತಾನೋ ನಿಯಮೇತಿ ಚೇನ । ಪ್ರಲಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ ।
ವಿವಿಕ್ತತಯಾ ಪ್ರಲಯೋಪಪತ್ತಿರिति ನಿರಸ್ತಮ್ । ಸಂತಾನಸ್ಯ ನಿಯಮತ್ವೇ
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿರೋಧಃ । ಅವಾಸ್ತವತ್ವಾನ್ವಾಸೌ ಕ್ಷಣಿಕ ಇತಿ ಚೇನ । ಸಂತಾನಿನಾಮಪಿ
ತಯಾತ್ವಾಪಾತಾತ್ । ನ ಹಿ ಸಂತಾನಿನೋ ನ ಸಂತಾನ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ ।

ಸಂತಾನವು ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.
ವಿರಳವಾದಾಗ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬಹುದಲ್ಲವೆ ? ಎಂಬುದನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ
ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಸಂತಾನವು ನಿತ್ಯವಾದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಾಸ್ತವ-
ವಾದದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಂತಾನಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅವಾಸ್ತವವಾಗುತ್ತವೆ.
ಸಂತಾನಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ, ಸಂತಾನವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪಃ - ವಿವಿಕ್ತತಯೇತಿ ॥ ಮಿಲಿತಾಣುನಾಂ ವಿರಲತಯಾವಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಲಯ ಇತಿ
ನಿರಸ್ತಮ್ । ತೇಭ್ಯೋ ವಿಸದೃಶಾಮಿಲಿತಾಣುನಾಮುತ್ಪತ್ಯಯೋಗಾದೇಕತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ೨೨ ॥

ಮಿಲಿತವಾದ ಅಣುಗಳು ವಿರಳವಾದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆಯೇ ಪ್ರಳಯ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಗ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರಳವಾದ
ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ವಿಸದೃಶವಾದ ಮಿಲಿತವಾದ ಅಣುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ವಿರಳಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ನಿಬಿಡಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.
ನಿಬಿಡಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ನಿಬಿಡಪರಮಾಣುಗಳೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಳಯವೇ
ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸಮುದಾಯವೂ ಸಹ ವಾಸ್ತವವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಏತೇನ ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾವಾಸ್ತವತ್ವಂ ಪರಾಸ್ತಮ್ ।

ಸಂತಾನವು ನಿತ್ಯವಾದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂತಾನವನ್ನು ಅವಾಸ್ತವವೆಂದು ಅವರು ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಸಂತಾನಿಯು ಕೂಡ ಅವಾಸ್ತವವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಸಮುದಾಯೋಽಪಿ ಸಮುದಾಯಿಮಾತ್ರಂ ತದತಿರಿಕ್ತೋ ವಾ ।
ನಾಭಃ ವಿರೋಧಾತ್ । ದ್ವಿತೀಯೇ ಸ ಏವಾಭಯವಿ । ಅವಾಸ್ತವತ್ವೇ ಘಟಾದಿಬುದ್ಧಿನಾಂ
ನಿರಾಲಂಬನತ್ವಾಪಾತಾತ್ । ಪರಮಾಣವ ಏವಾಲಂಬನಮಿತಿ ಚೇನ ।
ತೇಷಾಮನೇಕತ್ವಾದತೀಂದ್ರಿಯತ್ವಾಚೇತಿ ॥

ಸಮುದಾಯವು ಸಮುದಾಯಸ್ವರೂಪವೋ ಅಥವಾ ಅತಿರಿಕ್ತವೋ? ಸಮುದಾಯಸ್ವರೂಪ ಎಂದರೆ ವಿರೋಧ. ಅತಿರಿಕ್ತ ಎಂದರೆ ಸಮುದಾಯವೇ ಅವಯವಿ ಎಂದಂತಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಅವಾಸ್ತವವೆಂದರೆ ಘಟ ಮೊದಲಾದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳೇ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಪರಮಾಣುಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೂ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾಣುಗಳು ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ॥

ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅಥವಾ ಒಪ್ಪದೇ ಇದ್ದರೂ ದೋಷವಿರುವ ಕಾರಣ ಬೌದ್ಧರ ಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಉಭಯಥಾ = ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಒಪ್ಪದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ದೋಷಾತ್ = ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಿಶೇಷಕಾರ್ಯಾನುಕ್ರಮ ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ, ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ||೬||

ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮೇ ಸರ್ವದಾ ಕಾರ್ಯಭಾವಾನ್ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಿಶೇಷಃ |

ಅನಿಯಮೇ ಕಾರ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಃ ||೬||

ಅನುವಾದ - ಕಾರಣವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳ ಪೂರ್ವಾಪರಿಭಾವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಆಗದಿರಬೇಕಾದೀತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಖಂಡನೆ ಮಾಡಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಕಾರಣೇ ಸತಿ = ಕಾರ್ಯ ಇದ್ದಮೇಲೆ, ಕಾರ್ಯಂ = ಕಾರ್ಯವು, ಭವತ್ಯೇವ = ಆಗಲೇ ಬೇಕು. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ನಿಯಮೇ = ನಿಯಮ ಇರುವುದರಿಂದ, ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಕಾರ್ಯಭಾವಾತ್ = ಕಾರ್ಯವು ಇರುವುದರಿಂದ, ನ ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಿಶೇಷಃ = ಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಕಾರಣವೆಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇ ಸರಿಯಲ್ಲ, ಅನಿಯಮೇ = ಈ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಕಾರ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಃ = ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಆಗದಿರಬೇಕಾದೀತು.

ಸತ್ತ್ವಕದೀಪಾವಳಿ

ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಃ - ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯ ಭವತ್ಯೇವೇತ್ಯನೇನ ಕಾರಣಕ್ಷಣ ಏವ ಕಾರ್ಯ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರೇಕಕಾಲತ್ವೇನ ಗೋಭೃಕ್ಷಯೋರಿವ ನ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಃ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಕ್ಷಣೇ ಶಕ್ಯನೀಯಃ | ನಿರಂಶತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಕ್ಷಣಸ್ಯ | ತದಾಹ - ಉಭಯಥೇत्याದಿನಾ |

ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಕಾರಣವಿರುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಕಾರಣಗಳು ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಹಸುವಿನ ಎರಡು ಕೋಡುಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಈ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಯಾವುದು ಕಾರ್ಯ, ಯಾವುದು ಕಾರಣ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗದು. ಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರಂಶವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದದಿಂದದಲೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಉಭಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವದ ಕಲ್ಪನೆ ತಪ್ಪು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - उभयथा च दोषात् । यदा कारणं भवति तदा कार्यं भवत्येवेति नियमे कारणकाले सर्वदाकार्यभावान्न कार्यकारणयोर्विशेषः । सव्येतरगोविषाणवद्युगपद्भावित्वात् । अथ नासौ नियमस्तर्हि कारणक्षणेऽनुत्पन्नं कार्यं नैवोत्पद्येत पश्चात्कारणाभावात् । नचैकस्मिन्नेव क्षणे पूर्वापरीभावः । पूर्वापरकालकलाविकलो हि क्षण इष्यते ।

ಯಾವಾಗ ಕಾರಣವಿರುತ್ತದೋ, ಆಗ ಕಾರ್ಯ ಸರ್ವಥಾ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೊಪ್ಪಿದರೆ ಕಾರಣವಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಸುವಿನ ಎಡ ಹಾಗೂ ಬಲ ಭಾಗದ ಕೋಡುಗಳಂತೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಕಾರಣವಿರುವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪೌರ್ವಾಪರ್ಯಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಭಾಗ ಹಾಗೂ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನಬೇಕು. ಆದರೆ ಬೌದ್ಧರು 'ಪೂರ್ವಾಪರಕಾಲಕಲಾವಿಕಲೋ ಹಿ ಕ್ಷಣಃ' 'ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವಿಲ್ಲದ ಕಲೆಯೇ ಕ್ಷಣ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯ ಆಗಲೇಬೇಕು' ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಿಯಮ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಹಿಂದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧರು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ - ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ತಾನು ನಾಶವಾಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆ ವಸ್ತು ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿಯೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮೊದಲಿರುವ ವಸ್ತು ನಾಶವಾಗದೇ ಇದ್ದರೆ ಒಂದೇ ಘಟವೆಂಬ ಪದಾರ್ಥವು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತುಂಬ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವವಸ್ತುವಿಗೆ ನಾಶವನ್ನೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಇವರ ಈ ಕಲ್ಪನೆ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ಎಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕು, ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇ ಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೌದ್ಧರ ಯಾವ ಕಲ್ಪನೆ ಇದೆಯೋ, ಇದು ಅಯುಕ್ತ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣವು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಎರಡನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅದು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯ ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವಿರುವ ಮೊದಲನೆಯ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಸುವಿನ ಎರಡು ಕೊಂಬುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇವೆ. ಎಡಭಾಗದ ಕೊಂಬಿಗೆ ಬಲಭಾಗದ

ಕೊಂಬು ಕಾರಣ ಎಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯ ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಮೊದಲಿರುವ ವಸ್ತುವು ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ಸತ್ತ್ವವು ಮೊದಲ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥಾತ್ ಆ ಕಾರಣಪದಾರ್ಥವು ಅಸತ್ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಇಂಥ ಅಸತ್ತ್ವವಾದ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕಾರಣವು ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಇದ್ದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೇ ಭಂಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಆ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯಾವುದು ಕಾರಣವೆಂಬ ನಿರ್ಣಯವೇ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವದ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - तथापि न सतां भावानां क्षणिकता शक्या निषेद्धम् ।
अर्थक्रियाकारित्वं खलु सत्त्वं नाम । न च तत्क्षणिकतामन्तरेणोपपन्नम् ।
यद्याद्यक्षणे घटो घटान्तरमुत्पाद्य न स्वयं नश्यति तदा घटान्तरमपि
तथेत्यनन्तकार्यापत्तिः । अतोऽर्थक्रियाकारित्वसत्त्वसिद्धयै क्षणिकत्वमेष्टव्यं
भावानामित्याशङ्कं परिहरत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - उभययेति ॥

ಆದರೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸತ್ತ್ವವೆಂದರೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಈ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಪ್ರಥಮಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಘಟವು ಮತ್ತೊಂದು ಘಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವಾಗದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಘಟಾಂತರವೂ ಕೂಡ ಮತ್ತೊಂದು ಘಟವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ನಾಶವಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅನಂತ ಕಾರ್ಯಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವದ ಸಿದ್ಧಗೋಸ್ಕರವೇ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು.

ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಉಭಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || उभयथा च दोषात् || २३ || अर्थापत्तिनिरासपरत्वं स्फोरयन् परिष्कृत्य भाष्यं व्याचष्टे || अर्थक्रियाकारित्वं सत्त्वमिति ||

ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿನಿರಾಸತ್ವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಂ ಸತ್ತ್ವಮ್' ಎಂಬ ಟೀಕಾ ಪಂಕ್ತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ' ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯನ್ನು 'ತಥಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವೆಂದರೆ ಕುರ್ವದ್ರೂಪವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - अर्थक्रियाकारित्वं सत्त्वं तदन्यथानुपपत्त्या क्षणिकत्वं भावानामिति वदन् प्रष्टव्यो जायते । कारणे सति कार्यं भवत्येवेति नियमोऽस्ति न वेति । यद्यस्ति तदा कार्यस्यापि यावत्कारणभावित्वाभावेना-सत्त्वापत्त्या न कदापि ततः कार्योत्पत्तिः स्यात् तथा च क्षणिकता व्याहन्यत इति भावः ।

ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವೇ ಸತ್ತ್ವವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಿಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಆಗ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಕಾರಣ ಇರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಸುವಿನ ಎಡಕೊಂಬು ಹಾಗೂ

ಬಲ ಕೊಂಬುಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಇಲ್ಲವೋ ಅದರಂತೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಕಾರಣ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು 'ಅಸತ್' ಆಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯಾವಾಗಲೂ ಕೂಡ ಅದರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಆಗದಿರುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ವ್ಯಾಹತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - तथा च क्षणिकतेति ॥ सत्वस्यैवाभावे सत्त्वरूप कल्पकक्षणिकत्वं कल्प्यम् कल्पकाभावादिति भावः ॥ २३ ॥

'ತಥಾ ಚ ಕ್ಷಣಿಕತಾ' ಎಂದರೆ ಸತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವುದೇ ಕಲ್ಪಕವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೇ ವ್ಯಾಹತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಘಟಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न च वाच्यं कथं तर्हि घटादिसत्त्वव्यवस्थेति । जलाहरणादियोग्यतयैव तदुपपत्तेः ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಘಟಾದಿಗಳ ಸತ್ವವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೇಗೆ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಜಲಾಹರಣಕ್ರಿಯೆ ಮೊದಲಾದ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಘಟಾದಿಗಳ ಸತ್ವವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಕುರ್ವದ್‌ರೂಪತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಖಂಡನೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ 'ಜಲಾಹರಣಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಲಾಹರಣಾದಿಕಾರ್ಯದ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದಲೇ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಕುರ್ವದ್‌ರೂಪತ್ವ' ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವದಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳ ಸತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯವು ಕಾರಣಸತ್ತಾಸಮಾನಕಾಲೀನಸತ್ತಾಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವಾಗ ಕಾರಣವಿರುತ್ತದೋ ಆಗಲೇ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಇರಬೇಕು. ಎಂಬುದು 'ಯಾವತ್‌ಕಾರಣಭಾವಿತ್ವ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವರಣೆ)

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್ ||

ಮೊದಲು ಇದ್ದ ದೀಪಜ್ವಾಲೆಯು ಚಕ್ಕದಾಗಿದೆ. ಈಗಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಯು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೀಪಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಆಕಾಶವು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ದೀಪವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಎಲ್ಲವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ?

ಅರ್ಥ -- ಚಶಬ್ದವು ಅಪ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ದೀಪದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಮತ್ತು ಸತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಆಕಾಶದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಅಕ್ಷಣಿಕವಾದದ್ದನ್ನೂ ಕೂಡ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದೋಷ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಕಾಶೇಽವಿಶೇಷಾತ್ = ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಪರರು ಹೇಳಿದ ಪರಿಮಾಣದ ವಿಶೇಷವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೇತುವು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ದ ಸಿದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದೀಪದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -|| ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್ ||೭||

ದೀಪಾದಿಷು ವಿಶೇಷದರ್ಶನಾತ್ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವೇನ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಮನುಮೀಯತೇ
ಚೇದಾಕಾಶಾದಿಷ್ವವಿಶೇಷದರ್ಶನಾದನ್ಯತ್ರಾಪಿ ತದನುಮೀಯತ ||೭||

ಅನುವಾದ - ದೀಪದ ಜ್ವಾಲೆ ದೀರ್ಘಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ ಕಂಡರೂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇವೆ ಎಂದು

ಕಂಡರೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧರು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಇದು ತಪ್ಪು. ಅನೇಕ ದಿನಗಳು ಕಳೆದರೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳು ಸ್ಥಿರವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬಹುದು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸತ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ದೀಪಾದಿಷು = ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷದರ್ಶನಾತ್ = ಪೂರ್ವೋತ್ತರ-ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಕ್ಷಣಿಕತ್ವೇನ = ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿರುವುದು ಅನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ = ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಮ್ = ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು, ಅನುಮೀಯತೇ = ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ, ಆಕಾಶಾದಿಷು = ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅವಿಶೇಷದರ್ಶನಾತ್ = ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವು ಕಾಣಿಸದ ಕಾರಣ, ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ = ಘಟಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ತದನುಮೀಯತೇ = ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬಹುದು.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - यदि परिमाणभेदसिद्धक्षणिकत्वादीपवत् सत्त्वहेतुना जगत्क्षणिकत्वं साध्येत । तर्हि तेनैव हेतुना आकाशवदीपादि-जगदक्षणिकत्वसाधनेन तत्क्षणिकत्वबाधः स्यात् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಪರಿಮಾಣಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವುಳ್ಳ ದೀಪದಂತೆ ಸತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಇದೇ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಆಕಾಶದಂತೆ ದೀಪ ಮೊದಲಾದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ನಿಮ್ಮ ಜಗತ್ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ದೀಪದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂಬ ಬೌದ್ಧರ ವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಆಕಾಶೋ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್ । ದೀಪಾದೌ ಕ್ಷಣೇ ಕ್ಷಣೇ
ವಿಶೇಷದರ್ಶನಮನುರ್ವರ್ಣಯಂತ: ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಂ ಸಮ್ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಾಯಿಷಂತಿ । ತತಸ್ತದ್ವೃತ್ತಾಂತೇನ
ಜಗತ: ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಮನುಮಿಮತೇ, ಯತ್ಸತ್ತತ್ಕ್ಷಣಿಕಂ ಯಥಾ ದೀಪಾದಿ, ಸಚ
ವಿವಾದಾಸ್ಪದೀಭೂತಮಿತಿ ।

ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಭೇದವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೌದ್ಧರು ತಮ್ಮ
ಶಿಷ್ಯಂದಿರಿಗೆ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ
ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ದೀಪಾದಿಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿವೆ. ಇಂಥ
ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಿದೆ. ಇದೇ ಸತ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ದೀಪದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ
ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - 'ಯತ್ ಸತ್ ತತ್
ಕ್ಷಣಿಕಂ ಯಥಾ ದೀಪಾದಿ: ಸಚ್ಚ ವಿವಾದಾಸ್ಪದೀಭೂತಮ್' ಯಾವುದು ಸತ್ ಆಗಿದೆಯೋ,
ಅದು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ ದೀಪ. ಈ ಜಗತ್ತು ಸತ್ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಲೇ
ಬೇಕು.

ವಿಪರಣೆ - ಭಾಷ್ಯದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಭೇದವು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಇದೇ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೂ
ಇದೆ. ಭೇದದರ್ಶನದಿಂದ ಯಾವ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ
ದೀಪದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸತ್ಯವಿರುವ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಕಂಡು ಇದರ
ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಬೌದ್ಧನು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.
ಯಾವ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಸತ್ ಆಗಿದೆಯೋ, ಅದಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ.
ಜಗತ್ತು ಕೂಡ ಸತ್ತಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಲೇ ಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ
ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಆಕಾಶದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ಕೂಡ ಸ್ಥಾಯಿ ಆಗಲಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತ್ರ ಪ್ರತಿವಿಧತೇ । एवं चेदाकाशदिगादिष्वविशेष-
दर्शनात्स्थिरत्वं निदर्शयान्यत्रापि तद्वत्तदनुमीयेत । न च दीपादिष्वपि प्रतिक्षणं
विशेषो दृश्यते, येद क्षणिकत्वं निदिदर्शयೀषु: ।

ಬೌದ್ಧರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯವಿರುವ ದೀಪದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಇದರ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಆಕಾಶ, ದಿಕ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದದರ್ಶನವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳು ಸ್ಥಿರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೀಪದಂತೆ ಈ ಆಕಾಶ ದಿಗಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಸತ್ಯವಿದೆ. ಇದೇ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಹೇತು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಭೇದವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಭೇದವು ಕಂಡಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನಾಗಿ ನೀಡಲು ಇಚ್ಛೆ ಪಡಬಹುದಿತ್ತು.

ವಿವರಣೆ - ಭೇದದರ್ಶನವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿದೆ. ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ದೀಪದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ತತ್ವವಾದಿಗಳು ಸತ್ಯತಿಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಕಾಶ, ದಿಕ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಭೇದವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಅನುಭವ-ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ ಎಂಬ ಧರ್ಮವಿದೆ. ಇದೇ ಧರ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು.

ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಸತ್ಯತಿಪಕ್ಷದೋಷ ಇದ್ದೇ ಇದೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - यदि चाऽकाशादेरभावरूपत्वमिष्यते तर्ह्यभावस्य

**ಸ್ಥಿರತ್ವಮಿಷ್ಟಮ್ । ಸ್ಥಿರತ್ವಧರ್ಮಸ್ಯ ಭಾವರೂಪಸ್ಯೈವ ಯಾವದಾಕಾಶಭಾವಿತ್ವೇನಾಕ್ಷಣಿಕತ್ವಂ
ಚೇಷ್ಯತಾಮ್ ।**

ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವಿದೆ. ಇದು ಭಾವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶವಿರುವ ತನಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ತತ್ವವಾದಿಗಳು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವೇ ಆಗಲಿ. ಆದರೂ ಸ್ಥಾಯಿ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಇದರ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅಥವಾ ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವಾದರೂ ಕೂಡ ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವೆಂಬ ಭಾವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವಿದೆ. ಇದು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ. ಅವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ - ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ತತ್ವವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ದೀಪದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಆಕಾಶದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಸ್ಥಾಯಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಾಭಾವವೇ ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ಮूर्ತದ್ರವ್ಯಾಭಾವ ಆಕಾಶ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ಧರ್ಮ್ಯಾಭಿಭಾವೇ ತಜ್ಞಾನಾತ್ ಯದಿ ಹೃಯಮಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ತರ್ಹಿ ತಜ್ಞಾನ ಏವ ತದತಿರಿಕ್ತೋ ಭಾಷಾತ್ । ಮूर्ತದ್ರವ್ಯಮತ್ರ ನಾಸ್ತೀತಿ ಚಾಭಾವಭಾವೇ ಧರ್ಮಿತ್ವೇನ ಭಾತಾಕಾಶಸ್ತಸ್ಯ ಕಥಮಭಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ ।

ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಆಕಾಶದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾಯಿ ಆಗಲಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತ್ರ ಪ್ರತಿವಿಧತೇ । एवं चेदाकाशदिगादिष्वविशेष-
दर्शनात्स्थिरत्वं निदर्शयान्यत्रापि तद्वत्तदनुमीयेत । न च दीपादिष्वपि प्रतिक्षणं
विशेषो दृश्यते, येद क्षणिकत्वं निदिदर्शयियेषु: ।

ಬೌದ್ಧರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸತ್ಯವಿರುವ ದೀಪದಲ್ಲಿ
ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಇದರ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ, ಆಕಾಶ, ದಿಕ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದದರ್ಶನವು
ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳು ಸ್ಥಿರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೀಪದಂತೆ ಈ
ಆಕಾಶ ದಿಗಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಸತ್ಯವಿದೆ. ಇದೇ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಹೇತು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ
ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು.

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಭೇದವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಲೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೇ
ಭೇದವು ಕಂಡಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನಾಗಿ ನೀಡಲು
ಇಚ್ಛೆ ಪಡಬಹುದಿತ್ತು.

ವಿವರಣೆ - ಭೇದದರ್ಶನವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿದೆ.
ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ದೀಪದ
ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದಕ್ಕೆ ತತ್ತ್ವವಾದಿಗಳು ಸತ್ಯತಿಪಕ್ಷವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಕಾಶ, ದಿಕ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಭೇದವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಅನುಭವ-
ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ ಎಂಬ ಧರ್ಮವಿದೆ. ಇದೇ ಧರ್ಮವು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ
ಕೂಡ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧನೆ
ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು.

ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಸತ್ಯತಿಪಕ್ಷದೋಷ ಇದ್ದೇ ಇದೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - यदि चाऽकाशादेरभावरूपत्वमिष्यते तर्ह्यभावस्य

**स्थिरत्वमिष्टम् । स्थिरत्वधर्मस्य भावरूपस्यैव यावदाकाशभावित्वेनाक्षणिकत्वं
चेष्यताम् ।**

ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವಿದೆ. ಇದು ಭಾವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶವಿರುವ ತನಕವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುತ್ತೀರಿ ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ ತತ್ವವಾದಿಗಳು ಹೀಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವೇ ಆಗಲಿ. ಆದರೂ ಸ್ಥಾಯಿ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಇದರ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅಥವಾ ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವಾದರೂ ಕೂಡ ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವೆಂಬ ಭಾವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವಿದೆ. ಇದು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ. ಅವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಚಾರ - ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ತತ್ವವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ದೀಪದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಆಕಾಶದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಸ್ಥಾಯಿಯೆಂದು ಹೇಳಿ ಎಂದಷ್ಟೇ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಾಭಾವವೇ ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - न च मूर्तद्रव्याभाव आकाश इति वाच्यम् । धर्म्याद्यभावे तद्भಾನಾत् यदि ह्ययमभावः स्यात्तर्हि तद्भान एव तदतिरिक्तो भायात् । मूर्तद्रव्यमत्र नास्तीति चाभावभावे धर्मित्वेन भाताकाशस्तस्य कयमभावः स्यात् ।

ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯದ ಅಭಾವವೇ ಆಕಾಶವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಧರ್ಮಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳು ತೋರದೇ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶವು ತೋರುತ್ತಿದೆ.

ಒಂದು ವೇಳೆ ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವರೂಪವಾದರೆ ಆಗ ಧರ್ಮಿಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳ ಜೊತೆ ತದರಿಕ್ತವಾದ ಅಭಾವವು ತೋರುವಂತೆ ಆಕಾಶವೂ ಕೂಡ ತೋರಬೇಕಾದೀತು.

'ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಂ ಅತ್ರ ನಾಸ್ತಿ' 'ಇಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಭಾವವು ತೋರುವಾಗ ಆಕಾಶವೇ ಧರ್ಮಿಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಪುನಃ ಅಭಾವವಾಗಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ವಿವರಣೆ - ೧. ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವಂತೆ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವವೆನ್ನುವುದು ತಪ್ಪು. ಯಾವುದರ ಅಭಾವ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯದ ಅಭಾವವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನೇಕ ಅನುಪಪತ್ತಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. 'ಧರ್ಮಿಪ್ರತಿಯೋಗಿಭ್ಯಾಂ ಅಭಾವೋನಿರೂಪ್ಯತೇ' ಎಂಬ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಅಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಧರ್ಮಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯ ಜ್ಞಾನ ಇರಲೇಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಧರ್ಮಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಧರ್ಮಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಭಾವಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಆಕಾಶದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವವೆಂದು ಹೇಳಲಾರರು.

೨. ಘಟಾಭಾವದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವಾಗ ಭೂತಳವೆಂಬ ಧರ್ಮಿ ಹಾಗೂ ಘಟವೆಂಬ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಜ್ಞಾನಗಳ ಜೊತೆ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅಭಾವದ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಧರ್ಮಿಪ್ರತಿಯೋಗಿಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಮತ್ತೊಂದರ ಭಾನವೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ.

೩. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೇ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಿಭೂತವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿರುವ ಆಕಾಶವು ಆಧೇಯಭೂತವಾದ ಅಭಾವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ? ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚಾಯಮಭಾವಸ್ಯ ಸ್ವಗತತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶ: । ಯस्ಮಿನ್ನಿನ್ಯಂತಂ
ಕಾಲಮೇಕಾಽಪಿ ನಾಸೀತ್ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪ್ರದೇಶೋ ಪಶ್ಯೋತ್ಪತ್ಯ ಬಲಾಕಾ ಬದ್ಧಮಾಲಾ:
ಪರಿವಲಯನ್ತಯೋ ಲಸಂತೀತಿ ತದಭಾವಧರ್ಮಿಣಿ ಏವ ತದ್ಭಾವೇಽಪ್ಯನುಭಾನಾತ್ । ಅತಃ
ಆಕಾಶದೃಶಾಂತೇನ ಸ್ಥಿರಾಃ ಸರ್ವಭಾವಾ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

ಅಭಾವವು ಸ್ವಗತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದರ ವ್ಯಪದೇಶವೇ 'ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ'
ಎಂಬುದಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಏನು ತಪ್ಪು ?

ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟರತನಕ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕೊಕ್ಕರೆಗಳೂ ಕೂಡ
ಬಂದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ನೋಡು ಕೊಕ್ಕರೆಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಾಲುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು
ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ
ಕೊಕ್ಕರೆಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಿಯಾದ ಪ್ರದೇಶವೇ ಕೊಕ್ಕರೆಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿದೆ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು
ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ವಿವರಣೆ - ಆಕಾಶವು ಅಭಾವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ 'ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಂ
ಅತ್ರ ನಾಸ್ತಿ' ಇಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಅಭಾವವು ಸ್ವಗತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ
ಸ್ವಗತತ್ವವನ್ನು ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ನೀವು
ತೋರಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಆಕಾಶವನ್ನು ಭಾವಪದಾರ್ಥವೆಂದು ಒಪ್ಪುವ
ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ತಪ್ಪು. ಅಭಾವವು ಮೊದಲು ಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿ
ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿರುವುದು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧ. ಹಾಗೂ ಅಭಾವದಲ್ಲಿ
ಹಕ್ಕಿಗಳು ಸಾಲುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿ ಹಾರುವಿಕೆ ಮೊದಲಾದವೂ ಕೂಡ
ಅನುಭವವಿರುದ್ಧ.

ಇಬ್ಬರು ಗೆಳೆಯರು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ಕುಳಿತಾಗಿನಿಂದ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಬಲಾಕಗಳು (ಕೊಕ್ಕರೆಪಕ್ಷಿಗಳು) ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ನೂರಾರು ಬಲಾಕಗಳು ಸಾಲುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹಾರುತ್ತಾ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಒಬ್ಬನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. 'ಯಸ್ಮಿನ್ ಇಯಂತಂ ಕಾಲಂ ಏಕಾಽಪಿ ನಾಸೀತ್ ತಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪ್ರದೇಶೇ ಪಶ್ಯೋತತ್ತ್ಯ ಬಲಾಕಾ ಬದ್ಧಮಾಲಾಃ ಪರಿವಲಯಂತ್ಯೋ ಲಸಂತಿ' 'ಓ ಗೆಳೆಯನೇ ! ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಒಂದೇ ಒಂದು ಬಲಾಕವೂ ಕೂಡ ಇರಲಿಲ್ಲವೋ, ಅದೇ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೋಡು ಬಲಾಕಗಳು ಮೇಲೆದ್ದು ಸಾಲುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹಾರುವ ಮೂಲಕ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿವೆ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ಆಕಾಶವು ಅಭಾವ ಎಂದಾದರೆ ಮೊದಲು ಬಲಾಕಗಳ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಧರ್ಮೀಭೂತವಾದ ಅಭಾವಪದಾರ್ಥವು, ಅನಂತರ ಭಾವಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಅಭಾವವೇ ಆಗಲಿ ಅದು ಮೊದಲು ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿ ಅನಂತರ ಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಈ ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರದೇಶ' ಶಬ್ದವು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರದೇಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಾವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಅಭಾವದಲ್ಲಿ ಬಲಾಕಗಳು ಹಾರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಸಾಲುಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಲೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತೀರಾ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವರೂಪವೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಬಾರದು.

ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವೆಂಬ ಬೌದ್ಧರ ವಾದವು ಅಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರಣ, ಭಾವಸ್ವರೂಪವೆಂದೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಭಾವರೂಪವಾದ ಆಕಾಶವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸತ್ತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವೇ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ನಮ್ಮ ಆಪಾದನೆಯು ಸುದೃಢವಾಯಿತು. ಬೌದ್ಧರ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಾದವು ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಪ್ರಾಧನ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಮಾ ಭೂರ್ಥಾಪತ್ಯಾ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ 'ಯತ್ಸತ್ತಕ್ಷಣಿಕಂ, ಯಥಾ ದೀಪಾದಿ । ಸಂತತಚಾಮಿ ಭಾವಾಃ' ಇತ್ಯನುಮಾನೇನ ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ । ನ ಚ ಸಾಧ್ಯವಿಕಲತಾ ದೃಷ್ಟಾಂತಸ್ಯ । ಯದ್ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಂ ತನ್ನಾನಾ, ಯಥಾ ಘಟಪದ್ಮೈ, ತಥಾ ಚಾಯಂ ದೀಪಃ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕ್ಷಣಸ್ಯೋಽಪಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಂ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷದರ್ಶನಾತ್ ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಆಕಾಶೇ ಚೇತಿ ॥

ಆರ್ಥಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವದ ಸಿದ್ಧಿ ಆಗುವುದು ಬೇಡ. ಆದರೆ ಯಾವುದು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ ದೀಪದಂತೆ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನದ ಮೂಲಕ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದೀಪವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುವು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾದವುಗಳೋ ಅವು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆ - ಘಟಪಟಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದೀಪವೂ ಕೂಡ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿದೆ. ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು 'ಆಕಾಶೇಚೈತತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪಃ - ॥ ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್ ॥೨೪॥ ಶಙ್ಕತೇ - ಮಾಭೂದಿತಿ ॥ ದೀಪಾದಿಷ್ವಿತಾದಿಭಾಷ್ಯಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ ಪರೀತ್ಯೋದಾಹರಣೋಪನಯೌ ದ್ವಾವೇವಾಹ - ಯತ್ಸದಿತಿ ॥

ಬೌದ್ಧರ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು 'ಮಾಭೂತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ದೀಪಾದಿಷು' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಉದಾಹರಣ ಉಪನಯಗಳಿರದನ್ನೇ 'ಯತ್ಸತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ದೀಪಾದಿಷ್ಟ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ 'ಮಾಭೂತ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬೌದ್ಧರು ಉದಾಹರಣೆ ಮತ್ತು ಉಪನಯ ಎರಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಮಾನದ ಅಂಗವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮತಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆ ಉಪನಯಗಳಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

'ಜಗತ್, ಕ್ಷಣಿಕಂ, ಸತ್ಯಾತ್, ದೀಪವತ್, ಯತ್ ಸತ್ ತತ್ ಕ್ಷಣಿಕಮ್', ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತವೆನಿಸಿದ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ದೀಪ ಹಚ್ಚುವಾಗ ಇರುವ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪರಿಣಾಮ-ವಿಶೇಷದಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದ ದೀಪವು ಬೇರೆಬೇರೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಸತ್ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚೋಕ್ತಾನುಮಾನೇನ ಭಾವಾನಾಂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ । ಯತ್ಸತ್ ತದಕ್ಷಣಿಕಮ್ । ಯಥಾ ಆಕಾಶಮಿತ್ಯನ್ಯತ್ರಾಕಾಶದೃಶ್ಯಾಂತೇನಾಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಧಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತ್ವಾತ್ । ನ ಚಾಕಾಶೋ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಃ । ವಿಶೇಷದರ್ಶನಾಭಾವೇನ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಯತ್ ಸತ್ ತತ್ ಅಕ್ಷಣಿಕಂ' 'ಯಾವುದು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ' ಆಕಾಶದಂತೆ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷಣಿಕತ್ವ' ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧ್ಯವೆಕ್ಕ ಹೇಳಲಾಗದು. ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಶಕ್ಷಾಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಗೇವ ವಿವೃತತ್ವಾತ್ ಪರಿಹಾರಭಾಷ್ಯಂ ನೌಪಾಹಾರೇಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿತಿ - ನ ಚೋಕ್ತೇತಿ ॥

ಬೌದ್ಧರ ಆಕ್ಷೇಪ - ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಚ ಉಕ್ತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಚೇತ್' ಎಂಬ ಪದದ ಅನಂತರ 'ನ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಇದರಿಂದಲೇ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಜಗತ್ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ದೀಪವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೌದ್ಧರು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಾದ ನಾವು 'ಜಗತ್ ಅಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್, ಆಕಾಶವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಬೌದ್ಧರು ಯಾವ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದರೋ ಅದೇ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಅವರು ಹೇಳಿದ ಸಾಧ್ಯದ ಅಭಾವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಹೇತು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವಾಯಿತು ಎಂಬುದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧನೆಗೆ ಹೇತುವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अथ हेत्वन्तरेण तत्र क्षणिकत्वसिद्धिरिति चेन्न । पञ्चस्कन्धातिरिक्तत्वेन तत्र तदनभ्युपगमात् । न चोत्पत्त्यनन्तरमेव मुसलाहतघटे व्यभिचारः । तत्रापि पूर्वमध्यापरकलाविकलकालवृत्तित्वाभावात् ।

ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಎಂಬ ಹೇತುವಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಲಾಗದು. ಪಂಚಸ್ಕಂಧಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು. ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಅಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ವನಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದು ನಾಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಘಟದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಪೂರ್ವ, ಮಧ್ಯ, ಅಪರ, ಎಂಬ ಮೂರು ಕಲೆಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವನಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಘಟವೂ ಕೂಡ ಅಕ್ಷಣಿಕವೇ ಆಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ: - सर्व क्षणिकं वदतापि बौद्धेन सेयं दिगित्यादिप्रत्यभिज्ञाया न भ्रान्तिरिति वाच्यम् । पञ्चस्कन्धेभ्योऽन्यत्वादित्यादितत्त्वनिर्णयोक्तमाह - पञ्चस्कन्धातिरिक्तत्वेनेति ॥ उक्तं च तत्रैव टीकायाम् । आकाशस्य प्रतिसंख्याऽप्रतिसंख्यानिरोधयोर्द्वयोर्विनाशयोश्च पञ्चस्कन्धेभ्योऽन्यत्वान्नित्यत्वमिति बौद्धसिद्धान्तः । यथोक्तम् । आकाशो द्वौ विनाशौ च नित्यं त्रयमसंस्कृतमित्यादि । भाष्ये सौत्राकाशपदलक्षणामुपेत्याकाशादिष्विति दिशाद्विविधविनाशाय चादिपदेनोक्तावपि टीकायां यथासूत्रमाकाशमात्रोक्तिराकाशे साध्यसाधनयोरभावरूपास्वारस्यशङ्का-
निरासाय । अत एव तत्र साध्यादिसमर्थनमिति ज्ञेयम् ॥ तत्रापि ॥
तादृशकालवृत्तित्वस्यैव त्वया क्षणिकत्वाङ्गीकारादिति भावः ।

ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅವರು 'ಸೇಯಂ ದಿಕ್' 'ಈ ದಿಕ್ಕು ಅದೇ ಆಗಿದೆ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪಂಚಸ್ಕಂಧಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಬಹುದು. ದಿಕ್ಕು ಪಂಚಸ್ಕಂಧಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಷ್ಣುತತ್ವವರ್ನಿನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪಂಚಸ್ಕಂಧಾತಿರಿಕ್ತತ್ವೇನ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ತತ್ವನಿರ್ಣಯ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ - ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ, ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಗಳು, ಪಂಚಸ್ಕಂಧಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಇದನ್ನೇ 'ಆಕಾಶೋ ದ್ವೌ ವಿನಾಶೌ ಚ ನಿತ್ಯಂ ತ್ರಯಮಸಂಸ್ಕೃತಂ' ಆಕಾಶ ಹಾಗೂ ಎರಡು ಬಗೆಯ ವಿನಾಶಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಆಕಾಶ' ಎಂಬ ಪದವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಆಕಾಶಾದಿಷು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದಿಂದ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ ಹಾಗೂ ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ನಾಶಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಕಾಶವನ್ನಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದಿಪದೋಪಾತ್ತವಾದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ನಾಶಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ

ಅಭಾವರೂಪವೆಂಬ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯಾದಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವ, ಮಧ್ಯ, ಅಪರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇರದಿದ್ದನ್ನಷ್ಟೇ ನೀನು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವಿ.

ವಿವರಣೆ - ಘಟವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಕೂಡಲೆ ವನಕೆಯಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆ ಘಟದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆಗ 'ಜಗತ್ ಅಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ 'ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೆ ?' ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳ ಆಕ್ಷೇಪ ಆದರೆ ಘಟದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದೇ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೂವತ್ತು ಘಳಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಮಧ್ಯ ಅಪರ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿವೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರಿನಿಂದ ದೋಷ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಆಕಾಶೇ ನ ಸತ್ವಮಿತಿ ಚೇತ್ । ಕಿಮಿದಂ ಸತ್ವಂ ಯದಾಕಾಶೇ ನ ಸಮ್ಪ್ರತಿಪನ್ನಮ್ । ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಂ ಚೇತ್ತರ್ಹಿ ತ್ವದನುಮಾನೇಽಸಿದ್ಧಿಃ ಸಾಧನವಿಕಲತಾ ಚ ನಿರ್ದರ್ಶನಸ್ಯ । ಅಥ ಸ್ವರೂಪೇಣ ವಿद्यಮಾನತಾ ಭಾವರೂಪತಾ ವಾ ಸಾಽಽಕಾಶೇ ನ ನಾಸ್ತಿ ॥

ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಗದ ಸತ್ವ ಎಂದರೆ ಏನು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನೇ ಸತ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯದೋಷವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಭಾವರೂಪದಿಂದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸತ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇದು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು.

ಭಾವದೀಪಃ - ಆಕಾಶ ಇತಿ ಛೇದೋ ನ ತ್ವಾಕಾಶೇನೆತಿ ॥ ತ್ವದನುಮಾನೇಽಸಿದ್ಧಿರिति ॥ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಂ ಕದಾचित್ಕಾರ್ಯಕರತ್ವಂ ಚೇತ್ ಗಗನೇಽಪಿ ತಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ತತ್ರ ತನ್ನೇತಿ ವದತಾ ತ್ವಯಾ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಕಾರ್ಯಕರತ್ವಂ ಸತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಚ್ಚ ಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಪಂಚೇ ದೃಶ್ಯಾಂತೇ ದೀಪೇ ಚ

ನೇತೃಸಿದ್ಧಿಃ ಸಾಧನವಿಕಲತಾ ಚ ದೃಶಾಂತಸ್ಯೇತೃಥಃ ॥ ನ ನಾಸ್ತೀತಿ ॥ ಕಿಂ ತ್ವಸ್ತೇವ | ತತಃ ಚ
ಮದೀಯಹೇತೌ ತ್ವದುಕ್ತಂ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯಂ ನೇತಿ ಶೇಷಃ ॥ ೨೪ ॥

'ಆಕಾಶೇ ನ ಸತ್ತ್ವಂ' ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಆಕಾಶೇನ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಬಾರದು. 'ತ್ವದನುಮಾನೇಽಸಿದ್ಧಿಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆರ್ಥ. ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಕಾರಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇಂಥ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಿಕೆಯೇ ಸತ್ತ್ವವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂಥ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ಕಾರ್ಯಕಾರಿತ್ವವು ಪಕ್ಷವೆನಿಸಿದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಾಂತವಾದ ದೀಪದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇತ್ವಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯದೋಷಗಳು ಬರುತ್ತದೆ.

'ನ ನಾಸ್ತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪೇನ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಗೆ ನೀನು ಯಾವ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯೋ, ಆ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - 'ಜಗತ್ ಅಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಆಕಾಶವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಸತ್ತ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ 'ಜಗತ್ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಲ್ಲೂ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಸತ್ತ್ವ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಅವನು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಷ್ಠೇ ಅಲ್ಲದೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾದ ದೀಪದಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪೇಣ ವಿದ್ಯಮಾನತ್ವವನ್ನೇ ಸತ್ತ್ವವೆನ್ನಬೇಕು. ಅಥವಾ ಭಾವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಸತ್ತ್ವವೆನ್ನಬೇಕು. ಇಂಥ ಹೇತು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನು ಹೇಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಬೌದ್ಧರು ಉದಾಹರಣೆ ಉಪನಯನಗಳಿರಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅನುಮಾನದ ಅಂಗವೆನ್ನುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ, ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಬೌದ್ಧರು ಮೂರನ್ನು ಅವಿನಾಶಪದಾರ್ಥಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಪದವು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಪದವನ್ನಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲು ಏನು ಕಾರಣ? ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಹೇತುವೈಕಲ್ಯವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಸಿದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಹೇತುವೈಕಲ್ಯಗಳಿರುತ್ತವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಅನುಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ - ಅನುಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ॥

‘ತದೇವೇದಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾವಿರುವುದರಿಂದ ಬೌದ್ಧರ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಲಾಗದು.

ಅರ್ಥ -- ‘ತದೇವೇದಂ’ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಸತ್ತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೂ ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ - ॥ ಅನುಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ॥೮॥

ತದೇವೇದಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾच्च । ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವೇ
ವಿಶೇಷದರ್ಶನಸ್ಯಾಪಿ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಮ್ ॥೮॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೆ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೆ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೭ ॥

ಅನುವಾದ - 'ತದೇವ ಇದಂ' ಅದೇ ಇದು ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿವೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣದ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ತದೇವೇದಮಿತಿ = ಅದೇ ಇದು ಎಂಬ,
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾಚ್ಚ = ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನ ಇರುವುದರಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳು
ಕ್ಷಣಿಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾಃ = ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು,
ಭ್ರಾಂತೀತ್ಯೇ = ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಕರೆದರೆ, ವಿಶೇಷದರ್ಶನಸ್ಯಾಪಿ =
ದೀಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಮಾಣದ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕೂಡ,
ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಮ್ = ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ
ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಜಗತ್ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ದೋಷ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ತದೇವೇದಂ ದೀಪಾದಿಕಮಿತಿ ಜಗತ್ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಂ ಬಾध्यತೇ ।
ಬಾಧಕಾಭಾವೇಽಪಿ ಯದೀಯಂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಬಾध्येತ, ತರ್ಹಿ ದೀಪಸ್ಯ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕ-
ಪರಿಮಾಣಭೇದದರ್ಶನಮಪಿ ಭ್ರಮಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಅವಿಶೇಷಾತ್ । ತತಃ ಜಗತ್ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ-
ಸಾಧಕಾನುಮಾನದೃಶಾಂತಃ ಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ ಸ್ಯಾತ್ ।

'ತದೇವೇದಂ ದೀಪಾದಿಕಂ' ಈ ದೀಪ ಅದೇ ಆಗಿದೆ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು
ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಬರಬೇಕೆಂದರೆ ಹಿಂದಿರುವ ದೀಪ, ಈಗಿರುವ ದೀಪ ಒಂದೇ

ಆಗಿರಬೇಕು. ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೇ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಪರಿಮಾಣಭೇದದರ್ಶನವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಮೆ ಎಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಜಗತ್ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತರ್ದೀಪಾವಹಿ: - **न चाकाशस्यासत्वाङ्गीकाराज्जगदक्षणिकत्व-
साधकानुमानदृष्टान्तः साध्यविकल इति वाच्यम् । घटोऽस्तीतिवदाकाशोऽस्तीति
विधिमुखप्रत्ययवेद्यत्वेनाकाशसत्त्वसिद्धेः । अन्यथा घटसत्त्वमपि न स्यात् ।
न चात्मनः क्षणिकत्वं वदता जगतः क्षणिकत्वमनुमातुं शक्यते ।
व्याप्त्याद्यनुसंध्यातुरभावात् । तदाह - आकाशेत्यादिना ॥**

ಆಕಾಶವು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ತತ್ವವಾದಿಗಳಾದ ನೀವು ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲ ಎನ್ನಲು ಯಾವ ಆಕಾಶದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ನೀಡಿದಿರೋ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ಬರದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ?

ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ತಪ್ಪು. 'ಘಟಃ ಅಸ್ತಿ' ಎಂಬ ವಿಧಿಮುಖ ಪ್ರತ್ಯಯದಂತೆ 'ಆಕಾಶಃ ಅಸ್ತಿ' ಎಂಬ ವಿಧಿಮುಖ ಪ್ರತ್ಯಯವೇದ್ಯತ್ವವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಆಕಾಶವನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಘಟವೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯ ಆಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಬೌದ್ಧರು ಆತ್ಮನನ್ನೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥವರಿಗೆ ಜಗತ್ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾದ್ಯನುಸಂಧಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ ಆಕಾಶ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಪರಾಮರ್ಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರಬೇಕು. ಆತ್ಮನು ಕ್ಷಣಿಕನಾದರೆ, ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನ ಬಂದಿರುವುದೇ

ಒಬ್ಬನಿಗೆ. ಅನುಮಾನ ಬರುತ್ತಿರುವುದೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್‌ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತ್ವಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸ್ಥಾಯಿತತ್ವಸಮರ್ಥನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅನುಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ॥ ಯತ್ಪೂರ್ವದೃಶ್ಯಂ ತದೇವೇದಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಪ್ರಮಾಣಾಚ್ಚ
ನ ಳ್ಲಭಗ್ನಿನೋ ದೃಶ್ಯಭಾವಾ: । ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧನಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಭ್ರಾಂತಿ: । ತತ್ಸದೃಶೋ
ತದೈಕ್ಯಪ್ರತೀತೀರೂಪತ್ವಾದಿತಿ ಚೇತ್ ।

ಮೊದಲು ಕಂಡ ವಸ್ತುವನ್ನೇ 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು
ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ
ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಕ್ಷಣಭಂಗಿಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬೌದ್ಧರು - ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧನರೂಪವಾಗಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು
ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ. ಈಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಪೂರ್ವವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಾರ್ಥದ
ಐಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಆಯಥಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಹಿಂದೆ ಘಟವನ್ನು ನೋಡಿರುತ್ತೇವೆ.
ಅದೇ ಘಟವನ್ನು ಈಗ ನೋಡಿದಾಗ 'ಆ ಘಟವೇ ಇದು' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ.
ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಈಗಿರುವ ಘಟಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿರುವ ಘಟಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು

ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಘಟರೂಪ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬೌದ್ಧರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ - ನೀವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯೇ ಹೊರತು, ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಸಾದೃಶ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂದು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸ್ಥಾಯಿತ್ವ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ ಘಟವೇ ಬೇರೆ, ಈಗ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಘಟವೇ ಬೇರೆ. ಈ ಎರಡೂ ಘಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವಿದೆ. ಸ್ಥಾಯಿತ್ವ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಾಯಿತ್ವಭಾವವತಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವ ಪ್ರಕಾರಕವಾದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಆಯಥಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು. ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಾದರೆ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೂ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಲಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಮೈವಮ್ । ಅಬಾಧಿತಾನುಭವಸ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಕಲ್ಪನಾಯುಕ್ತಃ ಅಪರಥಾ ವಿಶೇಷದರ್ಶನಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕಸ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವೋಕ್ತೌ ಕಿಮುತ್ತರಂ ಸ್ಯಾತ್ ? ವಿಶೇಷದರ್ಶನೇನ ಹಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಕಾಲವರ್ತಿವಸ್ತುಭೇದಕಲ್ಪನೇನ ತತ್ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧನಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಭ್ರಾಂತಿಃ ಕಲ್ಪಯತೇ ।

ಇದು ತಪ್ಪು. ಅಬಾಧಿತವಾದ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದೇ ತಪ್ಪು. ವಿನಾಕಾರಣ ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ, ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕವಾದ ವಿಶೇಷದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ಪೂರ್ವಕಾಲೀನವಾದ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಕಾಲೀನವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವು ವಿಶೇಷದರ್ಶನನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಇದೆಯೆಂದು ನೀವು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧನವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುತ್ತೀರಿ. ಈ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೇ ಭ್ರಾಂತಿರೂಪವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರ ಈ ವಾದ ಅಯುಕ್ತ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಬರುತ್ತಿರುವ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಬಾಧವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗೆ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕವಾದ

ವಿಶೇಷದರ್ಶನಕ್ಕೂ (ಪರಿಣಾಮಬೇಧದರ್ಶನಕ್ಕೂ) ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ನೀವು ಪೂರ್ವಕಾಲೀನ ವಸ್ತುವಿಗೂ, ಉತ್ತರಕಾಲೀನ ವಸ್ತುವಿಗೂ ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ಬೇಧವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞವನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ, ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧನರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತೀರಿ. ಆದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಈ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವನ್ನೇ ನಾವು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗದು.

ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಲಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अपि च पूर्वद्रष्टव्यस्य वस्तुन उत्तरकालेऽभावाद्धि तदेवेदमिति प्रत्यभिज्ञा भ्रान्तिः कल्प्यते । पूर्वद्रष्टुरुत्तरकालमभावे कथं तत्सद्रष्टमिदमिति तत्सादृश्यप्रतीतिस्तदेवेदमिति भ्रान्तिश्च स्यात् । अप्रतीतौ सादृश्यस्य सादृश्यात्प्रत्यभिज्ञेति दुरुक्तं स्यात् ।

ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷ - ಮೊದಲು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ನೀವು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ. ಮೊದಲು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿರುತ್ತಾನೋ, ಅವರು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞ ಬರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ 'ತತ್ಸದೃಶಮಿದಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತೀತಿಯು ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ? 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿ ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆ ? ಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತೀತಿಯು ಇವನಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಅಪ್ರತೀತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞ ಎಂಬ ಮಾತು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಘಟಪಟಾದಿ ವಸ್ತುಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿವೆ. ಅನುಭವಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವೇ ಬೇರೆ. ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಬರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಬೌದ್ಧರ ಹೇಳಿಕೆಗೆ 'ವಿಶೇಷದರ್ಶನಸ್ಥಾಪಿ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ದೃಷ್ಟವು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅನುಭವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿದ್ದಾನೋ, ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನು ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಅದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಲೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಲಿ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - न च क्षणभङ्गुरः पुरुषः प्राच्यपाश्चात्यैक्यविषयं प्रत्यभिज्ञां भ्रान्तिं जानीयात् । तस्मात्तत्पक्षे विशेषेण सर्वदर्शनस्यापि भ्रान्तित्वं स्यात् ।

ಕ್ಷಣಿಕನಾದ ಪುರುಷನು ಮೊದಲಿನ ಹಾಗೂ ಅನಂತರದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಏಕ್ಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದಾದರೂ ಕೂಡ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಾನೆ ? ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ಸಕಲಜ್ಞಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - कथं च भिन्नकालीनस्य कारणस्य संस्कारार्पकत्वं कार्ये स्यात् । येन सादृश्यसिद्धिराशस्यते । क्षणविनाशिनोऽसङ्ख्या भावास्तत्सादृश्यहेतवः संस्काराः तत्सन्तानाश्चेति गरीयसीयं कल्पना ।

ಭಿನ್ನಕಾಲೀನವಾದ ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ? ಹಾಗಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನೀನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಕ್ಷಣವಿನಾಶಿಯಾದ ಅಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಅನಂತಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳ ಅನಂತ ಸಂತಾನ ಹಾಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಸಂತಾನಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದೀತು. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಗುರುಭೂತವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ. ವಸ್ತುಸ್ಥಾಯಿತ್ವ ನಿಮಿತ್ತಕವಲ್ಲ. ಸಾದೃಶ್ಯನಿಬಂಧನದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ವಾದ. ಆದರೆ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಸಮರ್ಥಕವಾದ ಈ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನೇ ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಈಗ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಉತ್ತರ- ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ

ಪೂರ್ವಪದಾರ್ಥದ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು ? ಎಂದರೆ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು ಎಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಉತ್ತರಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಕ್ಷಣ ವೃತ್ತಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥವೇ ಬೇರೆ. ಉತ್ತರಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥವೇ ಬೇರೆ. ಭಿನ್ನಕಾಲೀನವಾದ ಕಾರಣಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ತರುತ್ತದೆ ? ಯಾವ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಪಕತ್ವವು ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೋ, ಅಂಥ ಸಂಸ್ಕಾರಾರ್ಪಕತ್ವವೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ.

ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಅನಂತಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಿರಿ. ಅನಂತರ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗೆ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಅನಂತ ಸಾದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಅನಂತ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಮತ್ತು ಅನಂತ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂತಾನವನ್ನು, ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಸಂತಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ, ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ದೋಷವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿನಾಕಾರಣ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅನುಪದಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

तत्त्वप्रदीपः - किञ्चैकसन्तानसंस्काराणां मिथस्सादृश्यमन्तरेण तन्निमित्तं वस्तुसादृश्यं नोत्पद्येत । अतिप्रसङ्गात् । संस्कारसादृश्यसिद्धावपि संस्कारान्तरापेक्षायामनवस्था । अनपेक्षायां वस्तुसादृश्यसिद्धावेव सा स्यात् ।

ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂತಾನ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಸ್ತುಸಾದೃಶ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಅಕಾರಣಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರಸಂಗವೆಂಬ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವಸ್ತುಸಾದೃಶ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲೇ ಈ ಅನವೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವು

ಅಸಂಭಾವಿತವಾಯಿತು. 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು. ವಸ್ತುಗಳು ಸ್ಥಾಯಿಯೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾದವು. ಈ ವಸ್ತುಸ್ಥಾಯಿತ್ವವೇ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ವಿಚಾರ. ಇದನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅನು' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವು ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಘಟದ ಸಂತಾನವು ಅನಂತವಾಗಿದೆ. ಈ ಘಟಸಂತಾನದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬಂದರೆ ಆ ಸಂತಾನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಘಟಸಂತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೌದ್ಧರು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಘಟಸಂತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರೋ, ಆ ಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಕೂಡ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಂತವಾಗಿವೆ. ಆ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯ ಇರಲೇಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವುಂಟಾಗುವುದಾದರೆ, ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಘಟದಿಂದಲೂ ಪಟವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಸ್ತುಸಾದೃಶ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ಆ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಂಸ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸುವುದಾರೆ, ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಸಾದೃಶ್ಯವು ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವೇ ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದೂ ಕೂಡ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುವ 'ಅನು' ಎಂಬ ಪದವು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಅನು' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ವಸ್ತುವಿಗೆ

ಅನುರೂಪವಾದದ್ದೇ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವೇ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನು ಎಂಬ ಪದವು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

‘ಅನುಸ್ಮೃತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರರಚನೆಯ ಉದ್ದೇಶ

तत्त्वप्रदीपः - अतस्सादृश्यासम्भवेन प्रत्यभिज्ञाया अभ्रन्ति त्वाद्वास्तूनां स्थायित्वसिद्धिः । तदेव च यथार्थत्वं सूत्रयामासानुपदेन । अनुस्मृतेरिति सूत्रयाम्बभूव, स्मृतिप्रमाण्यबलादपि वस्तुस्थायित्वसिद्धिं लिलम्बयिषन् यथार्थायाः स्मृतेः प्रामाण्ये कोऽतिप्रसङ्ग इति ।

‘ಅನುಸ್ಮೃತೇಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಬಲದಿಂದಲೂ ವಸ್ತುಸ್ಥಾಯಿತ್ವಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ‘ಅನುಸ್ಮೃತೇಃ’ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ?

ವಿವರಣೆ - ಡುಲಭಜ್ಞಪ್ರಾಪ್ತ ಎಂಬ ಧಾತು ಣಿಜಂತದಲ್ಲಿ ಲಂಬಯತಿ ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಂಬಯಿತುಂ ಇಚ್ಛುರಿತಿ ಲೀಲಂಬ ಯಿಷನ್ ಕೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಎಂಬುದು ಲೀಲಂಬಯಿಷನ್ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ. ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ.

ಸ್ಮೃತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಪರಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಬಲದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ತದೇವೇದಂ’ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾದ ಜ್ಞೇಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಯಥಾರ್ಥಭೂತವಾದ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸ್ಮೃತಿಯ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಯಿ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ‘ಅನುಸ್ಮೃತೇಃ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

‘ಅನುಸ್ಮೃತೇಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ವಿಗ್ರಹ - ‘ಅರ್ಥಸ್ಯ ಅನುರೂಪಾ ಅರ್ಥಾನುರೂಪಾ, ಅರ್ಥಾನುರೂಪಾ ಸ್ಮೃತಿಃ ಅನುಸ್ಮೃತಿಃ’ ಎಂದು ಮಧ್ಯಮಪದಲೋಪ ಸಮಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಪದಾರ್ಥಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಭ್ರಾಂತಿತ್ವವೇ ಬಾಧಕ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಸರ್ವಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವೇ ಸಂತಾನಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಃ । ನ ಚ ದೀಪಾದಿಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಭ್ರಾಂತಿರिति ವಾಚ್ಯಮ್ । ಕದಾಚಿದ್ವಿಶೇಷದರ್ಶನಮಾತ್ರೇಣ ಧಾರಾವಾಹಿಕಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾಂ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಕಲ್ಪನಾಯೋಗಾತ್ । ನ ಚ ವಿಶೇಷದರ್ಶನಮಾತ್ರಾದ್ವಿನಾಶಸಿದ್ಧಿಃ । ಅನ್ಯಥಾ ಸಕ್ಷೋಚವತಿ ವಿಕಾಸಿನಿ ವಾ ಸಿಂಚಯೇ ಸಂತಾನಭೇದಪ್ರಸಕ್ತಾತ್ ।

ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗಳು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಸಂತಾನಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. ದೀಪಾದಿಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನಬಾರದು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವಾದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಧಾರಾವಾಹಿಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪು. ಕೇವಲ ವಿಶೇಷದರ್ಶನದಿಂದ ವಿನಾಶವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಸಂಕೋಚವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ವಿಕಾಸವುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲೂ ಸಂತಾನಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸಂಕೋಚವುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆಯೇ ಬೇರೆ, ವಿಕಾಸವುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆಯೇ ಬೇರೆ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸಂತಾನವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂಬುದೇ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಸಂತಾನವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗುವುದಾದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂತಾನವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಸತ್ಯವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಭ್ರಾಂತಿತ್ವವೇ ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧರು ದೀಪವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಒಂದು ಘಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ದೀಪವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ

ನಿರಂತರವಾಗಿ 'ಸೋಽಯಂ ದೀಪಃ' ಎಂಬ ಧಾರಾವಾಹಿಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಒಂದು ಘಂಟೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಲ ಮಾತ್ರ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಏತನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ಧಾರಾವಾಹಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವಿಶೇಷದರ್ಶನ ಇರುವ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿನಾಶವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಬಟ್ಟೆಯು ಸಂಕುಚಿತವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ, ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಬೇರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಬಲದಿಂದ ವಸ್ತುವೈಕೃತ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪಃ - ಸಂತಾನಸ್ಯಾವಸ್ತುತ್ವಾದ್ವಿಷಮ ಉಪನ್ಯಾಸ ಇತಿ ಚೇನ | ವಸ್ತುವಭೇದೇ ತದಪಲಾಪಾಯೋಗಾತ್ | ಭೇದೇ ಸತ್ತ್ವೇ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಾತ್ | ಅನ್ಯಘಾತಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂತಾತ್ | ಅಸತ್ತ್ವೇ ತದಸ್ತಿತ್ವಾದಿವ್ಯವಹಾರಾಯುಕ್ತಃ | ಉಭಯವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಸ್ಯ ಪುರಸ್ತಾನಿರಸ್ತತ್ವಾತ್ | ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಬಲಾದ್ವಸ್ತವೇಕತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ | ಸಂಸ್ಕಾರಸಹಿತಾಕ್ಷಾರ್ಥಸಂಯೋಗ-ಜನ್ಯತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಃ |

ಸಂತಾನವು ವಸ್ತುವೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದು ವಿಷಮವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಸಂತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೈಕವನ್ನು ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತೀರೋ, ಅದರಂತೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಏಕೈಕವೇ ಇದೆ. ಇದನ್ನು ಅಪಲಾಪ ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಾವ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ನೀವು ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೀರೋ, ಅದು ಸತ್ಯವೋ, ಅಸತ್ಯವೋ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೋ, ಸತ್ಯ ಎಂದರೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸತ್ಯ ಎಂದರೆ 'ಭೇದಃ ಅಸ್ತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವು ತಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಈ ಹಿಂದೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಏಕೈಕವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸಂಯೋಗದಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಇದು ಪರಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ವಿಷಯವೂ ಕೂಡ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧರು ಯಾವ ಒಂದೇ ಘಟದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೋ, ಅದು ಆಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅವರ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಾದವೂ ಕೂಡ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು.

ವಿವರಣೆ - ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂತಾನವು ಪದಾರ್ಥವೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಸಂತಾನವು ವಿನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಉಪನ್ಯಾಸವು ವಿಷಮವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೌದ್ಧರು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ, ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸಂತಾನವು ವಸ್ತು ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಘಟ-ಪಟಾದಿಗಳಷ್ಟೇ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ವಿನಾಶವಿರುವುದು ವಸ್ತು ಎನಿಸಿದ ಘಟ-ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ಸಂತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪು. ಹೇಗೆ ಸಂತಾನದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಪಲಾಪ ಮಾಡುವುದು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಯತ್ ಸತ್ ತತ್ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ನೀವು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವು ಸತ್ಯವಾದರೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಸತ್ಯವಾದರೂ ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯತ್ ಸತ್ ತತ್ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಎಂಬ ನಿಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೇದವು ಅಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಭೇದಃ ಅಸ್ತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಬಲದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಘಟದ ಅನುಭವವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅದೇ ಘಟವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಸಂಸ್ಕಾರಸಹಿತವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸಂಯೋಗದಿಂದ 'ಸೋಽಯಂ ಘಟಃ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಪರಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಬಲದಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಬಾರದು.

ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಭಾಕರರ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - एतेनैतदप्यपास्तम् । यदाहुरनुभूतिं तत्साधनं वा प्रमाणं ब्रुवाणा अनुभूतविषयत्वान्न प्रमाणं स्मृतिरिति । अनुभूतविषयस्याप्रामाण्ये धाराबाहिकप्रत्ययानां तथात्वप्रसङ्गः ।

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಭಾಕರರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಅನುಭವ ಅಥವಾ ಅನುಭವಸಾಧನವಾದದ್ದು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಮೃತಿಯು ಅನುಭವದ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂದು.

ಇದು ತಪ್ಪು. ಅನುಭೂತವಿಷಯವಾದದ್ದು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಧಾರಾವಾಹಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಮಾಣ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಅನುಭವ ಅಥವಾ ಅನುಭವಸಾಧನ ಎರಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಮೃತಿಯು ಅನುಭವರೂಪವೂ ಅಲ್ಲ, ಅನುಭವಸಾಧನವೂ ಅಲ್ಲ. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಭಾಕರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅನುಭೂತವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಧಾರಾವಾಹಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಪ್ರಮಾಣ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಜೊತೆ ಧಾರಾವಾಹಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಅನುಭೂತವಾದದ್ದನ್ನೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಧಾರಾವಾಹಿಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂಬುದು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧ. ಆದರೆ ಪ್ರಾಭಾಕರರ ಪ್ರಕಾರ ವಿನಾಶಕರಣ ಧಾರಾವಾಹಿಕ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಅನುಭವವೂ ಅಲ್ಲ, ಅನುಭವಸಾಧನವೂ ಕೂಡ ಆಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹೇಳಬಾರದು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ಸರ್ವಥಾಽನುಭೂತವಿಷಯತ್ವಂ ಸ್ಮೃತೇ: । ಅನುಭೂತತ್ವವಿಶೇಷ-
ವಿಷಯತ್ವಾತ್ । ತದನುಭೂತಂ ಮಯೇತಿ ಹಿ ಸ್ಮರಂತಿ । ನ ಚಾನುಭೂತತ್ವಂ ಪೂರ್ವಾನುಭೂತಮ್ ।
ಇದಮಹಮನುಭವಾಮೀತಿ ಹಿ ತದಾಽನುಭವೋ ನಾತೀತತ್ವವಿಷಯ: । ಅಭಿಹಿತಂ ಚೈತತ್ಸಕಲ-
ಸಾಮಯಿಕಸಾಮಂತಸಾರ್ವಭೌಮೇನ ಸರ್ವಂ ಭಗವತಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರೇಣಾನುಭಾಷ್ಯೇ-
“ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣತ್ವಮಪಿ ತ್ವತೀತತ್ವವಿಶೇಷಿತಮ್” ಇತಿ ।

ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುಭೂತವಿಷಯತ್ವವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಭೂತತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ನನ್ನಿಂದ ಇದು ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅನುಭೂತತ್ವದ ಅನುಭವ ಮೊದಲು ಬಂದೇ ಇಲ್ಲ. ಇದಮಹಮ್ ಅನುಭವಾಮಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಯಾವ ಅನುಭವವಿದೆಯೋ, ಅದು ಅತೀತ ವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳೆಂಬ ಸಾಮಂತರಿಗೆ ಸಾರ್ವಭೌಮರಾದ ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - 'ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣತ್ವಮಪಿ ಹಿ ಅತೀತತ್ವವಿಶೇಷಿತಮ್' 'ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಅತೀತತ್ವವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತಿದೆ' ಎಂದು.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಅನುಭವವನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಮೃತಿಯು ಅನುಭೂತ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ಮೃತಿಯು ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುಭೂತವಿಷಯಕವೇ ಅಲ್ಲ. ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ವಿಷಯವಿದೆಯೋ, ಅಷ್ಟೇ ವಿಷಯವು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುಭೂತವಿಷಯತ್ವವು ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಭಾಕರರ ಮತದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸ್ಮೃತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಭೂತತ್ವವೆಂಬ ವಿಶೇಷವು ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. 'ಅನುಭೂತತ್ವವಿಶೇಷ ವಿಷಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಅನುಭೂತತ್ವರೂಪಃ ವಿಶೇಷಃ ಅನುಭೂತತ್ವರೂಪವಿಶೇಷಃ ಅನುಭೂತತ್ವರೂಪವಿಶೇಷಃ ವಿಷಯಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಕಷಾಢ್ಠಿವಶಬ್ದದಂತೆ ಸಮಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಸ್ಮರಣೆ ಬರಬೇಕಾದರೆ 'ಇದಂ ಮಯಾಅನುಭೂತಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಭೂತತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ. ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಈ ಅನುಭೂತತ್ವವು ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಲಕ್ಷಣದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಅನುಭೂತವಿಷಯತ್ವವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಅಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಅನುಭೂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ಸ್ಮೃತ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದಿನಾಮನುಭೂತೇ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಿಃ । ಸ್ಮರ್ಮಾಣತ್ವಲಿಕ್ಷಾದನುಭೂತಾನುಮಾನಮಿತಿ ಚೆನ್ಮೈವಮ್ । ತದನುಭೂತಂ ಸ್ಮರ್ಮಾಣತ್ವಾದಿತಿ ಹಿ ತತ್ । ತತ್ರ ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣಮನುಮೃಗ್ಯತಾಮ್ । ಸ್ಮೃತೇರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ತಸ್ಯ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಪ್ರಾಜ್ಞಾನಾಂ ಹರ್ಷಮಾವಹತಿ । ಪರಿಲುಪ್ಯತೇ ಚೈತದಪಲಾಪಿನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ತತ್ಪುರಸ್ಸರಸ್ಸರ್ವೌ ವ್ಯವಹಾರಶ್ಚ । ಯಥಾರ್ಥತಾಮಾತ್ರೇಣ ಚ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹೋ ದುರ್ವಚಃ । ಯಥಾರ್ಥಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಕಾರಣಾಭಾವಾತ್ ।

ಯಾವ ವಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ಅನುಭೂತವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ಹೇಳಲಾಗದು. ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಅನುಭೂತವಾದದ್ದನ್ನು ಅನುಮಾನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ ಇದು ತಪ್ಪು. 'ತದನುಭೂತಂ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ನೀವು ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣ ಯಾವುದು ? ಎಂದು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣವಾದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಾಜ್ಞರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಪಲಾಪಮಾಡುವವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ತತ್ ಪುರಸ್ಸರವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪರಿಲೋಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿರೋಧ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂಬುದು ಅಸತ್ಯವಾದ ಮಾತು. ಯಥಾರ್ಥವಾದದ್ದು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಇದರ ಅನುಭವ ನನಗೆ ಬಂದಿದೆ ಎಂಬ ಅನುಭೂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಅನುಭವ ಬಂದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಶ್ರುತಿಯನ್ನೇ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನುಭೂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನೇ ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಅನುಭೂತವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣತ್ವ ಲಿಂಗವಾದ ಅನುಮಾನವು ಹೀಗಿದೆ - 'ತತ್'

ಅನುಭೂತಂ ಸ್ವರ್ಯಮಾಣತ್ವಾತ್' ಎಂದು. ಸ್ಮರಣೆಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪದಾರ್ಥವು ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂಬ ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣ ಯಾವುದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪ್ರಾಭಾಕರರಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಅವರು ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಮೊದಲೇ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಯಾವ ಪ್ರಾಜ್ಞರಿಗೂ ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಚಾರವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ವಿನಾಕಾರಣ ಸ್ವತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಅಪಲಾಪ ಮಾಡಿದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಇದರಂತೆ ಅಪಲಾಪ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಅಧಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪರಿರೋಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರಮಾಣವಾದರೂ ಕೂಡ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಿರ್ವಾಹವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಯಥಾರ್ಥವಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - अनुवादस्याप्रामाण्ये चाभ्यासस्याप्रामाण्यकारणतापत्तिः ।
अप्राथमिकानां च तत्त्वमस्यादिवाक्यानामप्रामाण्यप्राप्तिः ।

ಅನುವಾದವು ಅಪ್ರಮಾಣ ಆಗುವುದಾದರೆ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಒಂಬತ್ತು ಬಾರಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತತ್ತ್ವಮುಷ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಬಿಟ್ಟು, ಉಳಿದವುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಸ್ವತ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಅನುವಾದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಅನುವಾದದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅನುವಾದ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇಡೋ ಯಜತಿ, ಸಮಿಧೋ ಯಜತಿ, ಬರ್ಹಿಯಜತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಯವಿದೆ. ಅನುವಾದವು ಅಪ್ರಮಾಣ ಆಗುವುದಾದರೆ ಈ ಅಭ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ವೇದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು

ಬಾರಿ ಉಪದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನುವಾದವು ಅಪ್ರಮಾಣ ಆಗುವುದಾದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದಾಗಿ ಎರಡರಿಂದ ಒಂಬತ್ತರ ತನಕ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಎಂಬ ಉಪದೇಶ ವಾಕ್ಯವು ಅಪ್ರಮಾಣ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುವಾದವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - न चाफलवत्तादप्रामाण्यम् । प्रत्यक्षादावपि कापि नैष्कल्यदर्शनात् । क्वचिदिहापि साफल्यदर्शनात् । तस्मात्स्मृते: प्रत्यभिज्ञायाश्च विवक्षितप्रामाण्यसिद्धेर्वस्तुन: स्थायित्वसिद्धि: ।

ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅನುವಾದವನ್ನು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನುವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಾರ್ಥಕವಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಿದ್ಧವಾಗದೇ, ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - क्षणिकवादिनोरप्यनुमेयवादी प्रत्यक्षवादिनि वरिष्ठान्गुणानाधत्ते प्रामाणिकमखिलं परिहरन्परिगृह्यन्नप्रामाणिकं गरीयसी कल्पनामाश्रयन्निति । इति समुदायाधिकरणम् ।

ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಯಾದ ಅನುಮೇಯವಾದಿಯಾದ ಬೌದ್ಧನು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದದ್ದನ್ನು ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ದೊಡ್ಡದಾದ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂಥವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣಗವನ್ನು ಆದಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ವೈಭಾಷಿಕರು ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವೈಭಾಷಿಕರು ಘಟ-ಪಟಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅನುಮೇಯ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚವು ಅನುಮೇಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕನು ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುವ ವೈಭಾಷಿಕನಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ವಿಕಂದರೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಗೌರವದೋಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ದೋಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿಂತ ಇವನು ಅತ್ಯಂತ ದುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ. ಅನುಮೇಯವಾದಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೋಷವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಸಮುದಯಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧದೋಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं प्रतिपक्षेणानुमानं निरस्य बाधेनापि पराकुर्वत्सूत्रं
पठित्वा व्याचष्टे - अनुस्मृतेऽपि ॥

ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಬಾಧ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕವೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರನ ಅನುಮಾನವನ್ನು ದೂಷಣೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಅನುಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

भावदीपः - ॥ अनुस्मृतेश्च ॥ २५ ॥ बाधेनापीति ॥ तेन
सूत्रभाष्ययोश्चशब्द समुच्चय इति न क्षणिकत्वं भावानामित्यनुषङ्ग इति च सूचितम् ॥

ಬಾಧದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮುಖಾಂತರವೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ

ಚಶಬ್ದವು ಬಾಧದೋಷಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದನ್ನೂ ಕೂಡ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - परिलूनपुनर्जातकुन्तलकलापप्रत्यभिज्ञावद्भ्रमोऽयमित्यत
आह - प्रत्यभिज्ञाया इति ॥ किं प्रत्यभिज्ञाया बाधितत्वेन भ्रान्तित्वं कल्प्यते
बाधकमन्तरेण वा । नाद्यः । तदभावात् । द्वितीये दीपादिविशेषदर्शनस्य
भ्रमत्वप्रसङ्ग इति भावः ।

ಘಟಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಮವಾಗಿದೆ. ಕತ್ತರಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಬೇರೆ ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಅದೇ ಕೂದಲು' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆ ಬಂದರೆ ಇದು ಹೇಗೆ ಭ್ರಾಂತಿಯೋ, ಅದರಂತೆ ಘಟಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ 'ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾಃ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬಾಧಕವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುತ್ತೀರೋ? ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುತ್ತೀರೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷ ತಪ್ಪು. ಅಂಥ ಬಾಧಕಗಳು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

भावदीपः - भाव्यस्थापादनस्य निर्बीजतानिरासाय विकल्पमुखेनार्थमाह -
किमिति ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಪಾದನೆಯು ನಿರ್ವಿಜವಾಗಿದೆ. ಇದರ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಕಿಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಅದೇ ಘಟ ಇದು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಘಟಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಒಂದುವೇಳೆ ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು

ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯಿಂದ ಬಾಧದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಾದ ನಾವು ಹೇಳಿದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ದೀಪಾದಿ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನಬೇಕಾದೀತು.

ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವು ಬಾಧಕವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - विरुद्धधर्माध्यासो बाधकमिति चेन्न । तस्य कालादिभेदेनोपपत्तेः । न हि तादृशेऽन्यत्वमस्मत्सम्ममत् । अन्यैकक्षणेऽपि भावभेदप्रसङ्गात् । एतेन प्रदीपोऽपि व्याख्यातः । घटोऽयं निरन्तरोत्तरक्षणवृत्ति-
ध्वंसप्रतियोगी घटत्वात् मुसलाइतैकक्षणवृत्तिघटवदिति चोक्तरीत्या परास्तम् ।

ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮದ ಅಧ್ಯಾಸವೇ ಬಾಧಕವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಲಾದಿಭೇದದಿಂದಲೇ ಕೂಡಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಲಭೇದದಿಂದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮ ತೋರುವಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರದೀಪದ ಬಗ್ಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

‘ಅಯಂ ಘಟಃ ನಿರಂತರೋತ್ತರಕ್ಷಣಧ್ವಂಸಪ್ರತಿಯೋಗೀ ಘಟತ್ವಾತ್ ಮುಸಲಾಹತೈಕ-
ಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಘಟವತ್’ ‘ವನಕೆಯಿಂದ ನಾಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಘಟದಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವವಿದೆ. ಇದು ಉತ್ತರಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಯಾದ ಧ್ವಂಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಘಟವೂ ಕೂಡ ಘಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಧ್ವಂಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗೀ ಆಗಿರಲೇಬೇಕು’ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಅನುಮಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಗ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

भावदीपः - विरुद्धधर्मेति ॥ आम्रफलादौ श्यामत्वाश्यामत्वादिविरुद्ध-
धर्माध्यासस्तदेवेदमिति प्रत्यभिज्ञायाः प्रमात्वे बाधकमित्यर्थः । तस्य श्यामत्वादेरित्यर्थः ।

ಯದಪಿ ತಾರ್ಕಿಕಾಣಾಂ ತತ್ರಾಪಿ ಭೇದಸ್ತಥಾಪಿ ತದೇವೇದಮಿತಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಾನ್ ಭೇದೋಽಸ್ಮತ್ಸಮ್ಮತ
 ಇತ್ಯಾಹ - ನ ಹೀತಿ ॥ ಅನ್ಯಥೇತಿ ॥ ಅಭೇದೇ ಪ್ರಮಿತೇಽಪಿ ಭೇದಃಚೇದಕಕ್ಷಣವರ್ತಿನೋರ್ಘಟ-
 ಪಟಯೋರ್ಭೇದದರ್ಶನಾತ್ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನೈಕಕ್ಷಣವರ್ತಿನೋಪಿಘಟಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಮಾದ್ಭೇದಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಯದ್ವಾ
 ಏಕಕ್ಷಣವರ್ತಿನೋಽಪಿ ಘಟಸ್ಯ ಪುರುಷಭೇದೇನ ಜ್ಞಾತತ್ವಾಜ್ಞಾತತ್ವಯೋರ್ದೃಷ್ಟಿರ್ಭೇದಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥
 ಏತೇನೇತಿ ॥ ಕಾಲಾದಿಭೇದೋಪಪತ್ತಿಕಥನೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಬಾಲಯುವಶರೀರವತ್ ಪ್ರದೀಪೇಽತ್ಯಂತ-
 ಭೇದಾಭಾವೇಽಪಿ ಕಾಲಾದಿಭೇದೇನ ಪರಿಮಾಣಭೇದ ಇತಿ ಭಾವಃ ॥ ಉಕ್ತರೀತ್ಯೇತಿ ॥ ತತ್ರಾಪಿ ಪೂರ್ವಮಧ್ಯಾ
 ಪರಕಲಾವಿಕಲಕಾಲವೃತ್ತಿತ್ವಾದಿತುಕ್ತದಿಶಾ ತಾದೃಶೋತ್ತರಕ್ಷಣಾಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಾಂತೇ ಸಾಧ್ಯಾಸಂ
 ತೇರೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಪರನಿಯಮಭಜ್ಜನಾಯ ಘಟೋಽಯಮಿತ್ಯಾದಿ ರೂಪೇಣ ತ್ರಯವೋಕ್ತಿಃ ॥

'ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧ್ಯಾಸಃ ಬಾಧಕಂ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ
 ಶ್ಯಾಮತ್ವ ಹಾಗೂ ತದಭಾವಗಳೆಂಬ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧ್ಯಾಸವಿದೆ. ಇದು 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ
 ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಮಾ ಎನ್ನಲು ಬಾಧಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರ್ಥ. 'ತಸ್ಯ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ಯಾಮತ್ವಾದಿಗಳು
 ಎಂದರ್ಥ.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಅರ್ಕಿಕರು ಅಂಥ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ
 'ತದೇವೇದಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೇದವು ನಮಗೆ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಇದನ್ನು 'ನ ಹಿ'
 ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನ್ಯಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ -
 ಅಭೇದವು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಭೇದವನ್ನೇ ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ
 ಘಟ-ಪಟಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವು
 ತನಗಿಂತ ಭಿನ್ನ ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವು ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಂದ
 ಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಂದ ಅಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾತತ್ವ, ಅಜ್ಞಾತತ್ವಗಳೆಂಬ
 ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರ್ಥ.

'ವಿತೇನ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಕಾಲಭೇದದಿಂದ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿ
 ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಬಾಲಕನ ಶರೀರ ಹಾಗೂ ಯುವಕನ ಶರೀರದಂತೆ ದೀಪದಲ್ಲಿ

ಆತ್ಮಂತ ಭೇದ ಇಲ್ಲದಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಕಾಲಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಭೇದ ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ಉತ್ತರೀತ್ಯಾ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಅಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವಕಾಲ, ಮಧ್ಯಕಾಲ, ಅಪರಕಾಲ ಎಂಬ ವಿಭಾಗ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉತ್ತರಕ್ಷಣವೇ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವನಕೆಯಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಏಕಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಯಾದ ಘಟವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ಅಸಮ್ಯಕ್ವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಬೌದ್ಧರು ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಎರಡೇ ಅಂಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತ ಮೂರು ಅವಯವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ನಿಯಮವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ದೃಷ್ಟಾಂತವಾದ ದೀಪದಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವಿದೆ. ದೀಪವು ಮೊದಲು ಸಣ್ಣದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಅನಂತರ ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉಚ್ಚತ್ವ, ನೀಚತ್ವವೆಂಬ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು ತೋರುತ್ತಿರುವುದು ಸ್ಥಾಯಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೌದ್ಧರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ದೀಪವು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೊರತು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಕಾಲಭೇದದಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಧ್ವಂಸ ಮತ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಒಂದೇ ಘಟವು ಒಬ್ಬನಿಂದ ಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ಅಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜ್ಞಾತತ್ವ, ಅಜ್ಞಾತತ್ವ ಎಂಬ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರುವ ಘಟವೂ ಕೂಡ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವವನ್ನು ಕಾಲಭೇದದಿಂದಲೇ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ 'ಸೋಽಯಂ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ವೈಭಾಷಿಕ ಮತದ ಭಯ ನಮಗಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಘಟ ಇತಿ ಚ ಕಿಂ ಪರಮಾಣವಃ ಪಕ್ಷೀಕ್ರಿಯಂತೆ ಸಮುದಾಯೋ ವಾ ।
ನಾಥಃ । ದೃಶ್ಯಾಂತಾಭಾವಾತ್ । ನ ದ್ವಿತೀಯಃ । ತಸ್ಯಾವಸ್ತುತ್ವಾತ್ । ಅತಃ ವೈಭಾಷಿಕಾದಿಮತಸ್ಯ
ಅನುಪಪನ್ನತ್ವೇನಾವಿರೋಧಕತ್ವಾಚುಕ್ತಮ್ ಇವರಸ್ಯಾಶ್ಲೇಷಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

'ಅಯಂ ಘಟಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷೀಭೂತವಾದ ಘಟವು ಅನೇಕ
ಪರಮಾಣುಗಳ ಸ್ವರೂಪವೋ, ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯರೂಪವೋ, ಪರಮಾಣುಗಳೇ
ಪಕ್ಷವೆಂದರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಪಕ್ಷವೆಂದರೆ ಅದು ಒಂದು
ವಸ್ತುವೇ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವೈಭಾಷಿಕ ಮೊದಲಾದವರ ಮತವು ಅತ್ಯಂತ ಅನುಪಪನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ.
ಇಂಥ ಮತದ ವಿರೋಧವು ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಶೇಷ
ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಭಾವದೀಪಃ - ಪಕ್ಷವಿಕಲ್ಪೇನಾಪಿ ದೋಷಮಾಹ - ಘಟ ಇತಿ ಚೇತಿ ॥
ದೃಶ್ಯಾಂತಾಭಾವಾದಿತಿ ॥ ಮುಸಲಾಹತೈಕಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಪರಮಾಣ್ವಾತ್ಮಕಘಟರೂಪದೃಶ್ಯಾಂತಸ್ವರೂಪೇ ತತ್ರ
ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಯೋಚಾಸ್ಮಾಕಂ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತೇರೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ಅತಃ ಇತಿ ॥ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಲಯಾದೇಯುಕ್ತತ್ವಾತ್
ತದನುಮಾನಸ್ಯ ಬಾಧಪ್ರತಿರೋಧಗ್ರಸ್ತತ್ವಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೨೪ ॥

ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕವೂ ಕೂಡ ದೋಷವನ್ನು 'ಘಟಃ ಇತಿ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ - ವನಕೆಯಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
ವಿಕಕ್ಷಣವೃತ್ತಿಯಾದ ಪರಮಾಣುಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಘಟವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ ಹಾಗೂ
ಸಾಧನಗಳು ನಮ್ಮ ಪ್ರಕಾರ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಹಾಗೂ

ಪ್ರಳಯಗಳು ಆಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧರ ಅನುಮಾನವು ಬಾಧದೋಷ ಹಾಗೂ ಸತ್ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದೋಷದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ವಿವರಣೆ - ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಪಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವನಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವು ಘಟವೇ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಪರಕಲಾರಹಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಕ್ಷಣಿಕಸ್ವರೂಪವಾದ ಸಾಧ್ಯವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯಾಸಿದ್ಧಿದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವೈಭಾಷಿಕರು ಹೇಳುವುದೆಲ್ಲವೂ ಅನುಪಪನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ.

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಂಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣಮ್ - ೭

ವೈಭಾವಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ನಿರಾಕರಣಗಾಢ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ

॥ ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ॥೨-೨-೧೮॥

ಎವಂ ಹೈತುಕಾಭಿರಸ್ಯ ಪಾಷಂಡಿಷು ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿನೋರ್ವೈಭಾವಿಕಸೌತ್ರಾಂತಿಕಯೋರ್ಮತಮತ್ರ ನಯೇ ನಿರಸ್ಯತೇ । ಉಭಯೇತ್ಯನೇಕೋಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಅಪಿಃ ಏಕಹೇತುಕತ್ವಪಕ್ಷ-
ನಿರಾಸಸೂಚಕಃ । ಕಾಲಕರ್ಮಾದಿನಿಮಿತ್ತೇನ ಕ್ಷಣಿಕೋಽಣುಹೇತುಕಃ ಸಮುದಾಯೋ ಭವತಿ ।
ನ ತ್ವವಯವೀ ಕಶ್ಚಿದಸ್ತೀತಿ ಮತೇ ಸಮುದಾಯಃ ಕಿಮೇಕಾಣುಹೇತುಕಃ ಉತಾನೇಕಾಣುಹೇತುಕಃ ।
ಏಕಸ್ಮಾತ್ ಸಮುದಾಯ ಇತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಹತ್ಯಾದೇರಾಧೋಽಯುಕ್ತಃ । ಅನ್ತರ್ಯೇಽಪಿ ಉಭಯಹೇತುಕೇ
ಮಿಲಿತಾನೇಕಹೇತುಕೇ ಸಮುದಾಯೇಽಜ್ಞೀಕೃತೇ ಸತಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಸ್ತಸ್ಯ
ಸಮುದಾಯಸ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತಿರನುಪಪತ್ತಿರಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಅಣುನಾಂ ಮೇಲನೇ ಸತಿ ಸಮುದಾಯಸ್ತಸ್ಮಿನ್
ಸತಿ ಮೇಲನಮಿತ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ವಿರಲಾನೇಕಹೇತುಕತ್ವೇ ತು ತಾದೃಶಾಣುನಾಂ
ಸದಾ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಸಮುದಾಯೋಽಪಿ ಸದಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಲಯಾಯೋಗಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹೈತುಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಿಗಳಾದ ವೈಭಾವಿಕ ಹಾಗೂ
ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ಮತವನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಉಭಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಅನೇಕಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದೆ. 'ಅಪಿ'ಶಬ್ದವು ಒಂದೇ ಅಣುವು ಅನೇಕ ಅಣುಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿರಾಸಕ ಸೂಚಕವಾಗಿದೆ. ಕಾಲ, ಕರ್ಮ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಒಂದು ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಅವಯವಿ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪದಾರ್ಥವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ಮತ. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಆ ಸಮುದಾಯವು ಒಂದೇ ಅಣುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ, ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಅಣುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆಯೋ, ಒಂದೇ ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ಸಮುದಾಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವ್ಯಾಹತಿ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ತಪ್ಪು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಉಭಯಹೇತುಕೇ = ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ, ಸಮುದಾಯೇ = ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಆ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಣುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಸಮುದಾಯವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮುದಾಯ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಅಣುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಅಣುಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅಂಥ ವಿರಳವಾದ ಅಣುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವೂ ಕೂಡ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದೀತು. ಅದರ ನಾಶವೇ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

'ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು ?

ಸಮುದಾಯೇ ಅನೇಕಹೇತುಕೇಽಪಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಉಭಯೇತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಉಭಾವಯವಾವಸ್ಯ ಮೇಲನಸ್ಯ ತದುಭಯಮಿತಿ ಸಮುದಿತಾನೇಕತ್ವರೂಪಮಿಲಿತತ್ವರೂಪಪಕ್ಷಲಾಭಾಯ ।

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದರು? 'ಅನೇಕಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಉಭೌ ಅವಯವೌ ಅಸ್ಯ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡು ಅವಯವಗಳ ಮೇಲನವು ಉಭಯ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಅಣುಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನೇಕಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉಭಯ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

सञ्ज्ञाया अवयवे तयप् । द्वित्रिभ्यां तयस्ययज्वा । उभादुदात्तो नित्यमिति स्मृतेः । यद्वोभशब्दपर्यायः अत्रोभयशब्दः । सर्वादिसूत्रकैयटे उभादुदात्तो नित्यमिति नित्यग्रहणस्य समासादावुभशब्दस्योभयेत्येव-
रूपमित्येतदर्थज्ञापकत्वोक्तेः । एवञ्चोभयहेतुकः समुदाय इत्यत्रापि मिलितोभयहेतुकः समुदायश्चेदन्योन्याश्रयात् तदप्राप्तिः । विरलोभयहेतुकश्चेत् समुदायः सदा स्यादित्यर्थः ।

‘ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಅವಯವೇ ತಯಪ್’ (೫-೨-೪೨)

‘ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ತಯಸ್ಯಯಜ್ವಾ’ (೫-೨-೪೩) ‘ಉಭಾದುದಾತ್ಮೋ ನಿತ್ಯಮ್’ (೫-೨-೪೪)

ಈ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದ ಉಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಯಚ್ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದರೆ ಉಭಯಾ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಉಭಯ ಶಬ್ದವು ಉಭಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾದಿಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಕೈಯ್ಯಟದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ - ‘ಉಭಾದುದಾತ್ಮೋ ನಿತ್ಯಮ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಗ್ರಹಣವನ್ನು ಏಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ? ಎಂದರೆ ಸಮಾಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಾ ಶಬ್ದದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ಹೀಗೆ ಕೈಯ್ಯಟವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಉಭಯಹೇತುಕಃ ಸಮುದಾಯಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗಲೂ ಮಿಲಿತವಾದ ಉಭಯಪರಮಾಣುಗಳು ಪರಮಾಣುಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೌದ್ಧರು ಹೇಳುವ ಸಮುದಾಯವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ವಿರಳವಾದ ಉಭಯಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆ ಸಮುದಾಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - 'ಸಂಖ್ಯಾಯಾ ಅವಯವೇ ತಯಪ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದದ ಮುಂದೆ ಅವಯವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ತಯಪ್' ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿಧಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಇದರಿಂದ 'ಪಂಚತಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. 'ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ತಯಸ್ಯಯಜ್ಞಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ದ್ವಿ, ತ್ರಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅವಯವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಯಜಾದೇಶವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ 'ದ್ವಯಂ ದ್ವಿತಯಂ ತ್ರಯಂ ತ್ರಿತಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. 'ಉಭಾದುದಾತ್ಮೋ ನಿತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಉಭಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಯಪ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಯಜಾದೇಶವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಉಭಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಉಭಯಹೇತುಕ ಸಮುದಾಯಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೀಗರ್ಥ - ಅವಯವಾರ್ಥವಾದ ತಯಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಮಿಲಿತವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಸಮುದಾಯ ಎಂಬರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ವಿರಳವಾದ ಅನೇಕ ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಸಮುದಾಯ ಎಂಬರ್ಥವು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಉಭ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದವಾದ ಉಭಯಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ 'ಉಭಯಹೇತುಕ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅನೇಕಹೇತುಕ' ಎಂದರ್ಥ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮುದಾಯದ ನಿರಾಕರಣೆ

केचित्तु मिलिता विरलाश्चेत्युभये येऽणवस्तदुभयहेतुकेऽपि समुदाये तदप्रसिः । तदिति सन्निहितसमुदायो बुद्धिस्यल्यश्चोच्यत इति पक्षद्वयस्यापि सूत्र एव निरास इत्यप्याहुः ॥

ಕೆಲವರು ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುಗಳು, ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪರಮಾಣುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದನ್ನು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಆ ಸಮುದಾಯವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ' ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ತತ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಸನ್ನಿಹಿತವಾದ

ಲಯವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ವಿವರಣೆ - ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೋ? ಎರಳ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯವೇ ನಿರಂತರ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಲಯವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ

उक्तमाक्षिप्याह -

॥ इतरेतरप्रत्ययत्वादिति चेन्नोत्पत्तिमात्रनिमित्तत्वात् ॥२-२-१९॥

ಇತರಸಹಿತಮಿತರದಿತರೇತರತ್ । ತಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯೋಽಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿರ्यಸ್ಯ
ವ್ಯವಹಾರಾದೇಸ್ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ತ್ವಂ ತस्ಮಾತ್ । ಯದುಕ್ತಂ ಪ್ರಾಕ್ ಲಯಾಭಿಗೋಽನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ
ಇತಿ ಚ । ತನ್ನ । ಅಣುಗತಾನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾರೂಪಸ್ಯ ಮದಭಿಮತಸಮುದಾಯಸ್ಯ ಸದಾ
ಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ಪ್ರತೀತಿವ್ಯವಹಾರಯೋರಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧ್ಯಧೀನತ್ವಾತ್ ಸಾಮೀಪ್ಯಹೇತುಕಾಪೇಕ್ಷಾ-
ಬುದ್ಧ್ಯಭಾವೇನ ಸಮುದಾಯಪ್ರತೀತ್ಯಾದೇರಭಾವಾಲ್ಪಯಾದ್ವಿಪಪತ್ತಿರिति चेन्न ।
ವಿರಲಾಣುನಾಂ ಮಿಲಿತಾಣುರೂಪಸಮುದಾಯೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರೇ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧ್ಯಾದೌ
ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಕ್ಷಣಿಕವಾದೇ ಏಕೈಕಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದನೇನೈವಾಣುನಾಂ ನಾಶಾದಾದೌ
ದರ್ಶನಂ ತತೋಽಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ತತಃ ಸಮುದಾಯವಿಷಯಪ್ರತೀತಿವ್ಯವಹಾರಾವೇಕತ್ರ ಸರ್ವಂ ನ
ಯುಕ್ತಮिति ಕದಾಪಿ ಸಮುದಾಯಪ್ರತೀತಿವ್ಯವಹಾರೌ ನ ಸ್ಯಾತಾಮिति ಭಾವಃ ।
ಇತರೇತ್ಯಾದ್ವಿಪಪತ್ತಿರಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ವರೂಪೋಪದರ್ಶನಾಯ । ತದಪ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಸಾಹಿತ್ಯರೂಪ-
ಸಾಮೀಪ್ಯಹೇತುಕಾ ಸೇತಿ ಸೂಚಯಿತುಮ್ ।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ- 'ಇತರಸಹಿತಂ ಇತರತ್ ಇತರೇತರರತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇತರಸಹಿತವಾದ 'ಇತರ' ಯಾವುದೋ, ಅದು 'ಇತರೇತರ' ಎಂದು ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಇತರೇತರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. 'ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯ ವ್ಯವಹಾರವು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಒಂದುಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ನೋನ್ಯಾತ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೆಂದರೆ ಅನೇಕತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂಥ ಸಮುದಾಯವು ನಿರಂತರ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅದರ ಪ್ರತೀತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಿರಂತರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿದ್ದಾಗಷ್ಟೇ ಹುಟ್ಟುವ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಲಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೌದ್ಧರ ಈ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳು ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುರೂಪವಾದ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅದರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಅಣುಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಅವುಗಳ ನೋಡುವಿಕೆ, ಅನಂತರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ, ಅನಂತರ ಆ ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ, ಅನಂತರ ಅದರ ವ್ಯವಹಾರ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಅಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಎಂದೂ ಕೂಡ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮೀಪ್ಯ ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಜೊತೆಗಿರುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಇತರೇತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

ಅಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ಚೇದಮುದಿತಮ್ । ವಸ್ತುತೋ ವಿರಲಾಣುಭ್ಯೋ ಮಿಲಿತಾಣುರೂಪಾಸದೃಶ-
ಕಾರ್ಯಜನನಮೇವಾಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात् ॥

ನೆತ್ಯಸ್ತಿ । ಚ: ಸಮುಚ್ಚಯೇ । ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನಿಶ್ಚ ನ ಯುಕ್ತೇತ್ಯನ್ವೇತಿ ।
ಅವಧಾರಣೇಽಪಿ ವಾ । उत्तरस्य स्वसदृशकार्यस्योत्पाद एव पूर्वस्य कारणस्य
निरोधान्नाशादित्यर्थः ।

ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು.
ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.
ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ
ಹೊರಟಿದೆ -

'ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ ಚ ಪೂರ್ವನಿರೋಧಾತ್'

ನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಚ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಅಥವಾ ಚಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಉತ್ತರಸ್ಯ = ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪಾದೇ: ಏವ = ಉತ್ಪಾದನೆಯಿಂದಲೇ,
ಪೂರ್ವಸ್ಯ = ಕಾರಣದ, ನಿರೋಧಾತ್ = ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಸಾಧ್ಯ

ಕ್ಷಣಿಕವಾದೇ ಕಾರಣಸ್ಯ ಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನನ एव सामर्थ्यात् तत्कार्यमुत्पाद्य
पश्चाद्वैसादृश्यं जनयतीत्येतदप्ययुक्तमिति भावः।

ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಹೇಳಿದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ- 'ಇತರಸಹಿತಂ ಇತರತ್ ಇತರೇತರರತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇತರಸಹಿತವಾದ 'ಇತರ' ಯಾವುದೋ, ಅದು 'ಇತರೇತರ' ಎಂದು ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ' ಎಂದರ್ಥ. 'ಇತರೇತರಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ. 'ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣು ಸಮುದಾಯ ವ್ಯವಹಾರವು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಒಂದುಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ನೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಅಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೆಂದರೆ ಅನೇಕತ್ವ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಇಂಥ ಸಮುದಾಯವು ನಿರಂತರ ಇದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅದರ ಪ್ರತೀತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಗಳು ನಿರಂತರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಿದ್ದಾಗ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮೀಪ್ಯವಿದ್ದಾಗಷ್ಟೇ ಹುಟ್ಟುವ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯು ಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿಯೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯವಹಾರವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಲಯವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬೌದ್ಧರ ಈ ಸಮರ್ಥನೆಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳು ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುರೂಪವಾದ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಹೊರತು, ಅದರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಅಣುಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಅವುಗಳ ನೋಡುವಿಕೆ, ಅನಂತರ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿ, ಅನಂತರ ಆ ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ, ಅನಂತರ ಅದರ ವ್ಯವಹಾರ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಅಣುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುಸಮುದಾಯದ ಪ್ರತೀತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಎಂದೂ ಕೂಡ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಮೀಪ್ಯ ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಜೊತೆಗಿರುವಿಕೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇದು ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಇತರೇತರ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

ಅಭ್ಯುಪೇತ್ಯ ಚೇದಮುದಿತಮ್ । ವಸ್ತುತೋ ವಿರಲಾಣುಭ್ಯೋ ಮಿಲಿತಾಣುರೂಪಾಸದೃಶ-
ಕಾರ್ಯಜನನಮೇವಾಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ उत्तरोत्पादे च पूर्वनिरोधात् ॥

ನೆತ್ಯಸ್ತಿ । ಚ: ಸಮುಚ್ಚಯೇ । ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನಿಶ್ಚ ನ ಯುಕ್ತೇತ್ಯನ್ವೇತಿ ।
ಅವಧಾರಣೇಽಪಿ ವಾ । उत्तरस्य स्वसदृशकार्यस्योत्पाद एव पूर्वस्य कारणस्य
निरोधान्नाशादित्यर्थः ।

ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವ ವಾದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, ಇಲ್ಲಿಯತನಕ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು.
ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.
ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ
ಹೊರಟಿದೆ -

'ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ ಚ ಪೂರ್ವನಿರೋಧಾತ್'

ನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಚ ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
ಅಥವಾ ಚಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ - ಉತ್ತರಸ್ಯ = ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪಾದೇ: ಏವ = ಉತ್ಪಾದನೆಯಿಂದಲೇ,
ಪೂರ್ವಸ್ಯ = ಕಾರಣದ, ನಿರೋಧಾತ್ = ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಸಾಧ್ಯ

ಕ್ಷಣಿಕವಾದೇ ಕಾರಣಸ್ಯ ಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನನ ಎವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ತತ್ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾಢ
ಪಶ್ಚಾದ್ವಿಸಾದೃಶ್ಯಂ ಜನಯತೀತ್ಯೇತದಪ್ಯಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವ:।

ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವೈಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಾದವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಮಿಲಿತ ಪರಮಾಣುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕಾರಣವು ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯಜನನದಲ್ಲೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಸದೃಶಕಾರ್ಯಜನನದಲ್ಲೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ ಹೊರತು ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅರ್ಥಾತ್ ಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಂತರ ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ

ಸುಧಾयां तूत्पत्तिमात्र एव सदृशकार्योत्पाद एव निमित्तत्वादिसदृशकार्ये निमित्तत्वाभावादिति पूर्वसूत्रांशस्यार्थान्तरमुक्तवोत्तरोत्पादे चेत्यस्य कार्योत्पाद एतत् पूर्वनाशान्न कार्ये संस्काराधायकत्वम् । तेनात्मादि-क्षणिकत्ववादे व्याप्त्याद्यनुसन्धातुरेकस्याभावेऽपि पूर्वपूर्वात्मसंस्कार-योगिनामुत्तरात्मनामुत्पत्त्या तर्कादिव्यवहारो युक्त इति न युक्तमित्यर्थान्तरमुक्तम् ॥

ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ 'ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾತ್ರ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರ ಏವ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂದರ್ಥ. ಕಾರಣವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತನಗೆ ವಿಸದೃಶವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, 'ಉತ್ತರೋತ್ತರೇ ಚ' ಎಂಬ ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಾರಣವು

ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವ ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನ ಹಿಂದಿನ ಆತ್ಮನ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮುಂದು ಮುಂದಿನ ಆತ್ಮರು ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ತರ್ಕ ಮೊದಲಾದ ನ್ಯವಹಾರವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಬೌದ್ಧರ ವಾದವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ.

ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣೋತ್ಪತ್ತಿरेव नेत्याह -

॥ असति प्रतिज्ञोपरोधो यौगपद्यमन्यथा ॥२-२-२१॥

नेत्यस्ति । उत्तरोत्पाद इति पूर्वेति च प्रतिक्षणमिति योग्यतयाऽन्वेति । न प्रतिक्षणं कार्योत्पत्तिर्युक्ता । कुतः? किं कारणे नष्टे कार्यमुत्पद्यते विद्यमाने वा । आद्ये असति पूर्वस्मिन्कारणेऽसति कार्योत्पत्तिरित्युक्ते तत्तस्य कार्यमिति प्रतिज्ञाया उपरोधो हानिरित्यर्थः । अतिप्रसङ्गादिति भावः । अन्यथा सति पूर्वस्मिन् उत्तरोत्पाद इत्यन्त्यपक्षे यौगपद्यमविच्छिन्नोत्पत्तिः । कार्याणामिति प्रकृतमन्वेति । स्यादिति शेषः । कारणस्य कार्यक्षणेऽप्यवस्थाने कारणस्य विनाशकाभावेन पुनस्तस्मात् कार्योत्पत्तयः स्युः तेभ्यस्तथेति सर्वकार्यजनिरविच्छिन्न स्यादिति भावः ।

ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೆಂಬ ವಾದವೇ ತಪ್ಪು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು 'ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಮತ್ತು 'ಪೂರ್ವ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅನ್ವಯ ಯೋಗ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಣವು ನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೋ? ಅಥವಾ

ಕಾರಣವು ಇರುವಾಗಲೇ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೋ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವು ತಪ್ಪು. ಅಸತಿ = ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ = ಅದು ಆ ಕಾರಣದ ಕಾರ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ, ಉಪರೋಧಃ = ಹಾನಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅನ್ಯಥಾ = ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗಲೇ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಯೌಗಪದ್ಯಂ = ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಸ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಟ್ಟು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಕಾರಣಗಳು ಕಾರ್ಯಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಕವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು. ಆಗ ಪುನಃ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಮತ್ತಷ್ಟು ಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು.

‘ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

यद्वा यस्मिन् क्षणे कारणं तस्मिन्नेव कार्यावस्थानं तत्कार्याणां
चैवमिति सर्वकार्याणां सहावस्थानरूपयौगपद्यं स्यादित्यर्थः ।
पराभिमतत्वादसत्पक्षस्य पूर्वनिर्देशः ।

ಅಥವಾ ಯಾವ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿರುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರ್ಯದ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡ ಅದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಕಾರಣವು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬ ಅಸತ್‌ಪಕ್ಷವು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅಭಿಮತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ಷಣಿಕ ನಾಶದ ನಿರಾಕರಣೆ

एवं क्षणिकवादे कार्यावस्थितिं निरस्य विनाशं च निरस्यति -

॥ प्रतिसङ्ख्याप्रतिसङ्ख्याननिरोधाप्राप्तिरविच्छेदात् ॥

ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ । ತದಭಾವೋಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ । ಬುದ್ಧಿपूर्वाबुद्धिपूर्वविनाशौ
 ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧೌ । ತಾವೇವ ಸಸಂತಾನವಿನಾಶಪ್ರತಿಕ್ಷಣ-
 ವಿನಾಶಾಬುಚ್ಯೇತೇ । ತಯೋರಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ತನುಪಪತ್ತಿಃ । ಕುತಃ? ಅವಿच्छेदात् ।
 ಕಾರ್ಯಜನಿನಾಮಿತಿ ವಾ ಕಾರ್ಯಾಣಾಮಿತಿ ವಾ ಪ್ರಕೃತಮನ್ವೇತಿ । ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯ
 ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದ್ಯ ನಶಯತೀತಿ ವಾಚ್ಯೇ
 ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ಷಣಸ್ಯೈವ ಕಾರ್ಯವಿಯೋಗಕ್ಷಣತ್ವಾತ್ ಕಾರ್ಯವಿಯೋಗಕಾಲೇ ಕಾರಣಂ ಸದೇವೇತಿ
 ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದಯೇತ್ । ತದ್ಉತ್ಪತ್ತಿನಂತರಂ ಚೈವಮಿತಿ ಕಥಂ ತ್ವದಜ್ಞೀಕೃತಪ್ರತಿಕ್ಷಣಾವಿನಾಶಃ
 ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಸತೋ ಹಿ ಘಟಸ್ಯಾಂತಿಕೋ ನಾಶಃ । ಅತೋಽಸೌ
 ಸತ್ತ್ವಾತ್ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದಯೇದೇವ । ತತ್ಕಾರ್ಯಂ ಚೈವಮಿತಿ ಕಥಂ ತ್ವದಜ್ಞೀಕೃತಸಂತಾನೋच्छೇದಃ
 ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹೀಗೆ ಕ್ಷಣಿಕವಾದದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಕಾರ್ಯಗಳ
 ನಾಶವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿ-
 ವಿಚ್ಛೇದಾತ್'

ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ = ಬುದ್ಧಿ, ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾ = ಬುದ್ಧಿಯ ಅಭಾವ, ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ =
 ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿನಾಶ. ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧ = ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ನಾಶ. ಈ ನಾಶಗಳನ್ನೇ
 ಬೌದ್ಧಮತಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಸಂತಾನ ನಾಶ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವಿನಾಶ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ವಿನಾಶಗಳಿಗೆ
 ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಃ = ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವಿಚ್ಛೇದಾತ್ = ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು
 ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ನಿಯಮವನ್ನು ಬೌದ್ಧರು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
 ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಕಾರಣವು ನಾಶವಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ಷಣವೇ ಕಾರ್ಯದ
 ವಿನಾಶಕ್ಷಣ ಎಂದು ಹೇಳದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯನಾಶ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರ್ಯ
 ಹುಟ್ಟಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಕಾರಣ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳದಂತಾಯಿತು. ಕಾರಣವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು
 ಹುಟ್ಟಿಸಲೇ ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣವನ್ನು ಅದು ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದೀತು. ಆ ಕಾರ್ಯವು
 ಹುಟ್ಟಿದ ಅನಂತರ ಕಾರಣವು ಇರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದೀತು.
 ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ವಿನಾಶವು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ?

ಅದರಂತೆ ಸತ್ತವು ಘಟಕೆ ಆತ್ಮಂತಿಕವಿವಿಧವೂ ಕೂಡ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಘಟವು ಸತ್ತಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತತ್ತಿ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು. ಉತ್ತನ್ನವಾದ ಆ ಕಾರ್ಯವು ಇರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಂಸಂತಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ದಂಡಪ್ರಹಾರದಿಂದ ಮಡಿಕೆಯು ನಾಶವಾದರೆ ಸಂಸಂತಾನನಾಶ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ ನಾಶವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಬೌದ್ಧಮತದವರು ಹೇಳುವ ಕಾರ್ಯಗಳ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣನಾಶವು ಸಂತಾನನಾಶವಾಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಃಸಂತಾನನಾಶವೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕನಾಶವುಳ್ಳದ್ದರಿಂದ ಅಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧವೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ನಾಶಗಳು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

'ಉಭಯಥಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವರೂಪಸತ್ತ್ವಾನುಪಪತ್ತಯಾ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಂ ಭಾವಾನಾಮುಪೇಯಮಿತ್ಯತ
ಆಹ -

॥ ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ ॥೨-೨-೨೩॥

ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ ನಿಯಮೇಽನಿಯಮೇ ಚೋಭಯಥಾಪಿ ದೋಷಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ।
ಆದೇ ಕಾರಣಸ್ಯಾಪಿ ಯಾವತ್ಕಾರ್ಯಭಾವಿತ್ವಾತ್ ಸವ್ಯೇತರಗೋಶೃಂಗವತ್ ನ
ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಃ । ಅನ್ತರ್ಯೇ ತತ್ಕಾಲೇಽರ್ಥಕ್ರಿಯಾಭಾವೇನಾಽಸತ್ತ್ವಾಪತ್ತಯಾ ನ ಕದಾಪಿ
ತತಃ ಕಾರ್ಯಜನಿರೀತಿ ಭಾವಃ । ಜಲಾಹರಣಾದಿಯೋಗ್ಯತಯೈವ ಸತ್ತ್ವೋಪಪತ್ತಿರೀತಿ
ಹೃದಯಮ್ ।

ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು
ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂದು.

ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇ ಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಅಂಗೀಕರಿಸದೇ ಇದ್ದರೂ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂಬುದು 'ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ - ಅದು ಹೀಗೆ - ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯವಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಇರುತ್ತದೆ. ಹಸುವಿನ ಬಲಭಾಗದ ಕೊಂಬಿಗೂ, ಎಡಭಾಗದ ಕೊಂಬಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣವಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವು ತಪ್ಪು. ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ದೋಷವಿದೆ. ಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ ಕಾರ್ಯವು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವರೂಪವಾದ ಸತ್ತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದೂ ಕೂಡ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಜಲಾಹರಣಾದಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಘಟದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವವಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಸತ್ತ್ವವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರದು ಇಷ್ಟು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಹೃದಯ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರಣಸಮುದೋಷ

ನनु यत्सत् तत्क्षणिकं यथा दीपादीत्यनुमानात् क्षणिकत्वं भावानामस्त्वित्यत आह -

॥ अकाशे चाविशेषात् ॥२-२-२४॥

दीप इवाकाशे च परिमाणविशेषाभावादित्यर्थः । आकाशे परिमाणविशेषादर्शनेन तस्याक्षणिकत्वं सिद्धमिति तद्दृष्टान्तेन सत्त्वहेतुनैव सर्वस्य क्षणिकत्वं ससाधनमिति प्रकरणसमं त्वदनुमानमिति भावः ।

ಯಾವುದು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ ದೀಪ. ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂದು. ದೀಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷವಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷವು ಕಾಣಿಸದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಸತ್ತ್ವಹೇತುವು ಆಕಾಶದಂತೆ ಬೇರೆ

ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಕಾರಣ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆಕ್ಷೇಪವೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸರ್ವಂ ಕ್ಷಣಿಕಂ ಸತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರಣಸಮ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

बाधितत्वेनाप्यनुमानं निराह -

॥ अनुस्मृतेश्च ॥२-२-१५॥

तदेवेदमिति प्रत्यभिज्ञानाच्च नानुमानात् क्षणिकत्वं सिद्धमिति भावः

॥७॥

ಬಾಧದೋಷವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅನುಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ' ಎಂದು. 'ತದೇವ ಇದಂ' 'ಅದೇ ಇದು' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನವು ಇರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮುದಾಯವಾದಿಗಳ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಅಸದಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಅಸದಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् – नासतोऽदृष्टत्वात् ॥

ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನುಮಾನವು ಆಧಾರವಲ್ಲ, ಆಗಮವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಸತಃ = ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ, ನ = ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣವೇಕೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ, ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ = ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಮವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೆ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಶೂನ್ಯವಾದಮಪಾಕರೋತಿ -

॥ ನಾಸತೋಽದೃಶತ್ವಾತ್ ॥೧॥

ಅದೃಶತ್ವಾನಾಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ ॥೧॥

ಅನುವಾದ - ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಮಾಧ್ಯಮಿಕವಾದವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಬೌದ್ಧರ ಏಕದೇಶಿಗಳಾದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶೂನ್ಯವಾದಮ್ = ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು, ಅಪಾಕರೋತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಸತಃ = ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ, ಕಾರಣತ್ವಂ = ಕಾರಣತ್ವವು, ಅದೃಶತ್ವಾತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ನಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: -

ಕ್ಷಣಿಕಪರಮಾಣುಪುಂಜವಾದಾನ್ವಿತಾಕೃತ್ಯ ಜಗತ್ಕಲ್ಪನಾಭಿಮುಖೇಷ್ಯ ದೂಷಯತಿ ।
ಶೂನ್ಯವಾದಮಿತಾದಿನಾ । ನ ಚ ಶೂನ್ಯಾಜಗದುದಿತಮಿತಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವಾತ್ ।

ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಪರಮಾಣುಪುಂಜವೇ ಘಟಪಟಾದಿ ಜಗತ್ತಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾವ ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರ ಮತವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧೈಕದೇಶಿಗಳ ಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ಶೂನ್ಯವಾದಂ ಅಪಾರೋತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಹೇಳಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣೆ ಮತ್ತು ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನಿಯಂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಮದ್ವಿತೀಯಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಮಪಾಸ್ತಗುಣದೋಷಂ
ವಾಚನಸಾಗೋಚರಂ ಶೂನ್ಯಂ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ಮನ್ಯಂತೇ । ತತ್ಸಂವೃತ್ಯಾಃ
ಪ್ರತ್ಯಯಮಾತ್ರವಿವೇಶಿನ್ಯಾ ವಿಲಾಸರೂಪೋಽಯಂ ಭೇದಪ್ರಪಂಚೋ ನ ತತ್ತ್ವತೋ ವಿಧತೇ ।
ತದ್ವಿಶ್ವೇನಾಪಿ ವಿಕಲ್ಪರೂಪಾ ಯಾವತ್ಸಂವೃತಿ ಸಂವ್ಯವಹಾರಮಾತ್ರನಿರ್ವಹಣೀ ನಿರ್ವರ್ತತೇ ।

ಸ್ವಪ್ರವದೇವ ಶून್ಯಾತ್ಮಪ್ರತಿಬೋಧೇ ಸಮೂಲಂ ಸಮುಪಶಾಮ್ಯತೀತ್ಯೇತನ್ಮತಮಪಾಕರೋತಿ ।
 ನಾಸತೋಽದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ । ಅಸತೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ನ ಯುಜ್ಯತೇಽದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ । ನ ಹಿ
 ಕ್ಷಾಪ್ಯದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣತ್ವಂ ವಾ ಸಾಧನೀಯಮ್ । ದೃಶ್ಯತ್ವೇಽಪಸಿದ್ಧಾಂತಃ । ನ ಚಾಸತೋ
 ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಪ್ರಮಾಣೇನ ದೃಶ್ಯಮ್ । ನಾಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಂ ಕಾಪಿ ದೃಶ್ಯಮ್ । ನ ಚ ತಾದೃಶಂ
 ಶून್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣದೃಶ್ಯಮ್ ।

ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ. ಈ ಶೂನ್ಯವು ಮಾತು
 ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಗುಣವಾಗಲೀ
 ದೋಷವಾಗಲೀ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅದ್ವಿತೀಯವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ
 ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ
 ಶೂನ್ಯದ ಸಂವೃತಿಯಿಂದ (ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಈ ಭೇದಪ್ರಪಂಚವು ವಿಲಾಸರೂಪವಾಗಿ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ
 ವಿಷಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಭೇದಪ್ರಪಂಚವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ
 ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿದೆ. ಸಂವೃತಿ ಇರುವ ತನಕ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರ
 ಮಾತ್ರ ನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿ ನಿವೃತ್ತಿತ ಆಗುತ್ತದೆ. ಯಾವಾಗ ಶೂನ್ಯದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುತ್ತದೋ,
 ಆಗ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಉಪಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಾಗೃತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ
 ಸ್ವಪ್ನವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಈ ಭೇದಪ್ರಪಂಚವೂ
 ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇವರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
 ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನಾಸತೋಽದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥವಾದ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಸತ್ತು
 ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲಾ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು
 ಸಾಧಿಸಬಾರದು. ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಕಂಡಿದೆ ಎಂಬುದು ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಸತ್ತಿಗೆ
 ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಅಸದ್ಭೂತವಾದ ಶೂನ್ಯವೂ
 ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ಈ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಈ ಶೂನ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಈ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ತಪ್ಪು. ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ ಒಂದು ವಸ್ತು ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮತದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅದೃಷ್ಟತ್ವವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಕಾರಣನಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಶೂನ್ಯಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಸದಧಿಕರಣ

ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥಿ ದರ್ಶಯತಿ || ಶೂನ್ಯೇತಿ || ಅತ್ರ ಹೇರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ
ಶೂನ್ಯಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಃ |

ಅಸದಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಶೂನ್ಯವಾದ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯಮತವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ವಿವರಣೆ - ಶೂನ್ಯಮತವಿರೋಧವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಸ್ತತ್ವ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಸಮಯವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯಭಾವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಪಂಚಸೃಂಧಾತ್ವವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾದಿವಿಚಾರವು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾದರೆ ಇದರ ಸೃಷ್ಟಿ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿಶ್ವರ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ ಶೂನ್ಯಸಮಯ-
ವಿರೋಧಃಭಾವ ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತೋಽಸೌ ನಿರಾಕರ್ತವ್ಯ ಏವ । ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಮತವಿಮತಿಃ ಸಂದೇಹಬೀಜಮ್ ।

ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿಶ್ವರ ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ ಶೂನ್ಯಸಮಯವಿರೋಧಃಭಾವ-
ಬುದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯತೋಽಸೌ ನಿರಾಕರ್ತವ್ಯ ಏವ । ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ ।
ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । ಮತವಿಮತಿಃ ಸಂದೇಹಬೀಜಮ್ ।

ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದವನು ಈಶ್ವರನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯಮತದ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

ಪರಮೇಶ್ವರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಈ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಈ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ ? ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹ. ಮತಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾದವು ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಸಂವೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವ: ಪಕ್ಷ: । ಏಕಂ ಶೂನ್ಯಮೇವ
ಸ್ವಲ್ಪಂತರಯವಿರಹಿತಂ ಪರಮಾರ್ಥತೋ ವಿಶಯಮಾನಂ ತಸ್ಮಾದೇವೈತದಶೇಷಂ ಜಗದುದೇತಿ । ನ ಚ
ತಸ್ಯಾಸಕ್ಲಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿ: । ಸಂವೃತಿಸಮ್ಮಂದೇನೋಪಪತ್ತಿ: ।

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು. ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.
ಶೂನ್ಯವೆಂಬ ಒಂದೇ ತತ್ವವು ದೇಶತಃ, ಕಾಲತಃ, ವಸ್ತುತಃ ಕೊನೆ ಇಲ್ಲದ್ದಾಗಿದೆ ಮತ್ತು
ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಆ ಶೂನ್ಯವು ಅಸಂಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೆ
ಎನ್ನಬಾರದು. ಸಂವೃತಿಯ ಸಂಬಂಧ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ನಾಸತೋಽದೃಶತ್ವಾತ್ ॥೨೬॥ ಅಪರ: ಶೂನ್ಯಮಖಿಲಮಿತ್ಯಾಘನುಭಾಷ್ಯ
ಹೃದಿ ಕೃತ್ವಾ ಆಘಸೂತ್ರನಿರಸ್ಯಮಾಹ - ಏಕಂ ಶೂನ್ಯಮೇವೇತಿ ॥ ಏವಂ ಚೋಭಯಹೇತುಕೇಽ
ಪೀತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರ ನೇತಿ ಭಾವ: । ನಾಭಾವ: ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಛೇತಿ ಸೂತ್ರನಿರಸ್ಯೋಕ್ತಿ: ಏವೇತಿ ।
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷಶ್ಚ ನೇತಿ ಭಾವೇನೋಕ್ತಮಂತರಯೇತಿ । ದೇಶತ: ಕಾಲತೋ ವಸ್ತುತೋಽ
ಂತರಯಶಬ್ದಿತಾಣುತ್ವಾನಿತ್ಯತ್ವಭೇದೇ ರಹಿತಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಶೂನ್ಯಂ ಚೇನ್ನಿರ್ವಿವರಣಂ ಕಿಮಿತ್ಯತ ಉಕ್ತಮ್ -
ಪರಮಾರ್ಥತ ಇತಿ ॥ ಸರ್ವಧರ್ಮೋಜ್ಜಿತತ್ವಾಚ್ಛೂನ್ಯಮಿತಿ ನಾಮೇತಿಭಾವ: ॥ ಸಂವೃತೀತಿ ॥
ಸಂವೃತಿರಜ್ಞಾನಮ್ ।

'ಅಪರಃ ಶೂನ್ಯಮ್ ಅಖಿಲಮ್' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು 'ಎಕಂ ಶೂನ್ಯಮೇವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತೋ, ಆ ದೋಷವು ಈ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯಮೇವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 'ನಾ ಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಾಗೂ 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಚ್ಛ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ ಕೂಡ ಎವಕಾರದಿಂದಲೇ ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತೋ, ಆ ದೋಷವು ಈ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಂತತ್ವಯವಿರಹಿತಮ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇಶತಃ ಕೊನೆಯಿರುವ ಅಣುವತ್ವದಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದೆ. ಕಾಲತಃ ಕೊನೆಯಿರುವ ಅನಿತ್ಯತ್ವದಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದೆ. ವಸ್ತುತಃ ಕೊನೆಯಿರುವ ಭೇದದಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು 'ಅಂತತ್ವಯವಿರಹಿತಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಶೂನ್ಯ ಎಂದರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಪರಮಾರ್ಥತಃ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದದ್ದು, 'ಶೂನ್ಯ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಸಂವೃತಿ' ಎಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದ್ದು ಗುಣದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದದ್ದು ಏಕಾಂಶ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದದ್ದು ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಒಂದೇ ಒಂದು ತತ್ವವೆಂದರೆ ಅದೇ ಶೂನ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ವಸ್ತುವೆಂದರೆ ಶೂನ್ಯಮಾತ್ರ. ಬೇರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಂಥ ಶೂನ್ಯವು ಅಸಂಗವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂವೃತಿಯು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. 'ಸಂವ್ರೀಯತೇ ಅನೇನ ಸಂವೃತಿಃ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಯಾವುದರಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೋ ಅಂಥ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಸಂವೃತಿಯೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ ಶೂನ್ಯವು ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶೂನ್ಯವು ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಹಾಗೂ ವಸ್ತುತಃ ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹಿಂದೆ 'ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾವ ಬೌದ್ಧರು ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ವಿರಳವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಮಿಲಿತವಾದ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ಸಮುದಾಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಎರಡೂ ಪಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ದೋಷವು ಪ್ರಕೃತ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾಣುಗಳ ಸಮೂಹವೇ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಇವರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

'ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಭ್ಯೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಆದರೆ ಅನುಭವದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಚ್ಛ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥದಂತೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಅಂಶವನ್ನು 'ಶೂನ್ಯಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ 'ವಿವಕಾರದಿಂದ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂದು ಯಾವ ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೂ ಬರುವ ದೋಷವು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಥ ಶೂನ್ಯವು ಅಂತರ್ಭಯರಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ

तत्त्वप्रकाशिका - न च श्रुतिविरोधः । तत्प्रामाण्यानभ्युपगमात् । अतः
शून्यादेव जगदुदयसम्भवादीश्वरेणोपयोगाभावात्सुतरामयुक्तं लक्षणमिति प्राप्ते
सिद्धान्तयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - नेति ॥

'ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಜಾಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ನಾವು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ನಾಸತೋ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚಾಸಮಂಜಸಮಿತಾದಿದೋಷಶ್ಚ ನೇತ್ಯಾಹ - ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇತಿ ||
ಅತ ಇತಿ || ಅಪ್ರಮಾಣತಯಾ ಶ್ರುತಾದಿವಿರೋಧಾಭಾವಾದಿತ್ಯರ್ಥ: |

'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ ಅಸಮಂಜಸಮ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾವ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದರೋ, ಅದೂ ಕೂಡ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು 'ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಭ್ಯುಗಪಮಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ವಿರೋಧಗಳು ಬಾರದ ಕಾರಣ ಎಂದರ್ಥ.

ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಾರಣವೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಶೂನ್ಯಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ತತ್ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ |
ನ ತಾವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮತ್ರಾಸ್ತಿ | ನಾಪ್ಯನುಮಾನಮ್ | ಕ್ವಾಪ್ಯಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಾದರ್ಶನೇನ
ದೃಶಾಂತಾಭಾವಾತ್ | ಆಗಮಸ್ತು ನೇಶೋ ದೃಶೋ ವೇತಿ ಭಾವಃ ||

ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಇದೆ ಎನ್ನಲು ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಗಮವು ನಮಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಅಗಮ ಇರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಂಡೂ ಇಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ: - ವ್ಯುಕ್ತಮೇಣ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನೇತಿ || ನನು ಅದೃಷ್ಟಮಾತ್ರೇಣ ಕಥಂ ಕಾರಣತ್ವಾಭಾವಃ | ಇಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ತದಭಾವಾಪಾತಾದಿತ್ಯತೋ ಮಧ್ಯೇ ಹೇತುಮಾಹ - ತತ್ಪ್ರಮಾಣೇತಿ ||
ತತ್ತತ್ರ ಕಾರಣತ್ವೇ | ತದ್ವಿಪಾಧಕತ್ವೇನಾದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿತ್ಯತಸ್ಯ ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾತ್ |
ಅಸತಿ ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯ ಕ್ವಾಪ್ಯನುಮಾನಾತ್ | ಅಸತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ಆಗಮಸ್ಯಾದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿತಿ ತ್ರೇಧಾರ್ಥ

ಮತ್ವಾಽಹ - ನ ತಾವದಿತ್ಯಾದಿನಾ ॥ ಕ್ವಾಪ್ಯಸತ ಇತಿ ॥ ಶून್ಯಂ ಸದिति ಪರಾಕ್ಷೀಕಾರೇಽಪಿ ಸರ್ವಧರ್ಮರಾಹಿತ್ಯೇ ಸತಿ ಅಸತ್ತಮವರ್ಜನೀಯಮಿತ್ಯಾಪಾದ್ಯ ದೂಷಣಮಿದಮಿತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ॥ ದೃಢೋ ವೇತಿ ॥
 ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀದಿತ್ಯಾದಿಸ್ತು ಏತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಇತ್ಯಾದಾವನ್ಯಾರ್ಥತ್ವೇನ ನಿರ್ಣಿತ ಇತಿ
 ಭಾವಃ । ತತ್ವಪ್ರದೀಪೇ ತು ಅದೃಶ್ವತ್ವಾತ್ ಪ್ರಮಾಣೇನಾದೃಶ್ವತ್ವಾದಿತ್ಯೇವೋಕ್ತಮ್ ॥ ೨೬ ॥

ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಶೂನ್ಯಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ. ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ, ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಹೇತುವನ್ನು ತತ್ವಮಾಣಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ತತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ತತ್ರ' ಎಂದರ್ಥ. ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ 'ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವಿರುವುದು ಯಾರಿಗೂ ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅನುಭವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಮವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲ, ಅನುಭವವಿಲ್ಲ, ಆಗಮವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ನ ತಾವತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಕ್ವಾಪ್ಯಸತಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಶೂನ್ಯವು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಕೂಡ ಸಕಲಧರ್ಮಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾನೆ. ಇಂಥದ್ದರಲ್ಲಿ ಅಸತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಹೀಗೆ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

'ದೃಷ್ಟೋ ವಾ' ಎಂಬುದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - 'ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ 'ವತೇನ ಸರ್ವೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ 'ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗದ ಕಾರಣ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ವಸ್ತುತಸ್ತು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಅಸತ್ಸ್ವರೂಪ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅಸತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವೇ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷಾಭಾವವು ಪ್ರಮೇಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೇತು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇತುಸಾಧಕಹೇತುವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹೇತುವನ್ನು 'ತತ್ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಹಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವನ್ನು 'ನ ತಾವತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ಆಗಮವು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ನಾವು ಹೇಳುವ ಆಗಮವು ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಂಥ ಆಗಮವು ನಮಗೆ ಕಂಡೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಕಾರಣತ್ವಮ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಕೆ ಪ್ರಮಾಣ ಇಲ್ಲ? ಎಂದರೆ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇಲ್ಲ. ಉಭಯಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಆಗಮವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಟೀಕೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * 'ಅಪರಃ ಶೂನ್ಯಮ್ ಅಖಿಲಮ್' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ನಾ ಭಾವಃ ಉಪಲಬ್ಧಃ' ಮತ್ತು 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಏವಕಾರದಿಂದಲೇ ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಅಂತತ್ರಯರಹಿತಮ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ೧. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ೨. ಅನುಭವವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ೩. ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ. ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥವು ಟೀಕೆಯಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವಂ ಸಿದ್ಧಿಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವಂ ಸಿದ್ಧಿಃ ॥

ಒಂದು ವೇಳೆ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಹೇಯಬುದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಉಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದ ಗಗನಕುಸುಮವು ಸೌರಭ್ಯ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬೇಕಾದೀತು.

ಅರ್ಥ -- ಏವಂ = ಒಂದು ವೇಳೆ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ = ಹೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ಹಾಗೂ ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದ ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸೌರಭ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಗಳ, ಸಿದ್ಧಿಃ = ಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗಬೇಕಾದೀತು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಕುಸುಮವು ಅಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರ ಸುವಾಸನೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದೀತು

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಗಗನಕುಸುಮದಿಂದ ಪರಿಮಳ ಬರುತ್ತದೆಯೇ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ॥ ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವಂ ಸಿದ್ಧಿಃ ॥೨॥

ಅಸತಃ ಕಾರಣತ್ವೇ ಉದಾಸೀನಾನಾಂ ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತಾನಾಂ

ಸ್ವಪುಣ್ಯಾದೀನಾಮಪಿ ಸಕಾಶಾತ್ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ |

ಅನುವಾದ - ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಗಗನಕುಸುಮವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಶೂನ್ಯವು ಹೇಗೆ ಹಾನ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನಗಳ ಬುದ್ಧಿಗೆ ದೂರವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಗಗನಕುಸುಮವು ಕೂಡ ಹಾನ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನಗಳ ಬುದ್ಧಿಗೆ ದೂರವಾಗಿದೆ. ಗಗನ ಕುಸುಮವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಾದರೆ ಶೂನ್ಯವೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಬೇರೆಡೆ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಏನು ದೋಷ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಸತಃ = ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ, ಕಾರಣತ್ವಃ = ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಇರುವುದಾದರೆ, ಉದಾಸೀನಾನಾಂ = ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ, ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತಾನಾಂ = ಹೇಯತ್ವ ಉಪಾದೇಯತ್ವ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದ, ಖಪುಷ್ಪಾದೀನಾಮಪಿ = ಗಗನಕುಸುಮ ಮುಂತಾದವುಗಳ, ಸಕಾಶಾತ್ = ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯವು ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

ಶೂನ್ಯ-ಗಗನಕುಸುಮಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನು?

भाष्यम् - च शब्दान्न चेदन्यत्रापि न स्यात्, अविशेषात् ॥२॥

ಅನುವಾದ - ಗಗನಕುಸುಮವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಶೂನ್ಯವೂ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ನಚೇತ್ = ಗಗನಕುಸುಮ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ = ಬೇರೆ ಶೂನ್ಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಸೃಷ್ಟಿ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಿಶೇಷಾತ್ = ಶೂನ್ಯಕ್ಕೂ ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕೂ ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

सत्तर्कदिव्यावधि

सत्तर्कदीपावलिः - न हि शशभृङ्गात्किञ्चिदुत्पन्नं दृश्यते । अन्यथा वन्ध्यासुतादपि पुत्रोत्पत्तिः स्यात् इत्यर्थः ।

ಅತ್ಯಂತ ಅಸತ್ವದ ಮೊಲದ ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಅಸತ್ವದ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ಬಂಜೆಯ ಮಗನಿಂದಲೂ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಬೇಕಾಯಿತು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

‘ಉದಾಸೀನ’ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

तत्त्वप्रदीपः - उदासीनानामपि चैवं सिद्धिः ॥ असतः कारणत्वाङ्गीकार उदासीनानां हेयोपादेयबुद्धिविषयत्वादुद्रत्याऽसीनानां स्वपुष्पादीनां सकाशादपि कार्यसिद्धिः । तयोदासीनानां हेयोपादेयबुद्धिरहितानामप्रवृत्तानां पुरुषाणामपि कार्यसिद्धिः ।

ಅಸತ್ತು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಹೇಯೋಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದ ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಹೇಯೋಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿ ರಹಿತರಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾಡದ ಪುರುಷರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು ಆಗಬೇಕಾದೀತು.

ವಿವರಣೆ - ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಉದಾಸೀನಾನಾಮ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಉತ್ ಆಸೀನಾನಾಮ್’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪದವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಸೀನ ಎಂದರೆ ‘ಉದ್ಗತ್ಯ ಆಸೀನ’ ಎಂದರ್ಥ. ದಾಟಿ ಕುಳಿತಿದೆ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಗಗನಕುಸುಮವು ಹೇಯಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಕುಳಿತಿದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಹೇಯಬುದ್ಧಿಗೂ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ. ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಗೂ ವಿಷಯವಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ಉದಾಸೀನ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಉದ್ಗತ್ಯ ಆಸೀನ’ ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಗಗನಕುಸುಮ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವುದು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನ್ವದೃಷ್ಟಮಪಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಶೂನ್ಯಸ್ಯಾಭ್ಯುಪಗತಂ ಚೇತ್ಕೋ
ದೋಷ ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ತದಾಸೀನಾನಾಮಿತಿ ||

ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಸತ್ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ದೋಷ ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ
ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ' ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುತ್ತದೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ
ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಅನುಮಾನವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತ ಇಲ್ಲವೆಂಬ
ದೋಷವಿಲ್ಲ. 'ವಿಮತಂ ಸಕಾರಣಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ
ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾರಣವು ಇದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ 'ಕಾರಣಂ ಪ್ರಳಯೇ
ಅಸತ್ ಭವಿತುಂ ಅರ್ಹತಿ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್' ವಸ್ತುವಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣವು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಇರುತ್ತದೆಂದು ಸತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಅಸತ್ತೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಸಾಧಿಸಬಹುದು ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.
(ಭಾವಭೋಧ)

ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕೂ ಸೌರಭೃಷ್ಮ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯದೃಷ್ಟಮಪ್ಯಸತಃ ಕಾರಣತ್ವಂ ಕಲ್ಪಯೇತ | एवं ತರ್ಹಿ
ಖಪುಷ್ಪಾದಿನಾಮಪಿ ಸಕಾಶಾತ್ಸೌರಭ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾತ್ | ನ ಚ ಸಾಽಭ್ಯುಪಗಂತು
ಶಕ್ಯತೇ | ತेषಾಂ ಹೇಯೋಪಾಡೇಯಬುದ್ಧಿವಿಷಯತಾವರ್ಜಿತತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ಬೇರೆಲ್ಲೂ ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಅಸತ್ ಪದಾರ್ಥವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು
ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಗಗನಕುಸುಮದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಸೌರಭೃಷ್ಮವು ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಗಗನಕುಸುಮ ಮೊದಲಾದ ಅಸತ್‌ಪದಾರ್ಥವು ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಲಿ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ ||೨೭|| ಸೌತ್ರೇವಂಶಬ್ದಾರ್ಥೋ
ಭಾಷ್ಯೇ ಅಸತಃ ಕಾರಣತ್ವ ಇತಿ ದರ್ಶಯತ್ ತದಾಪಾದನಾನುಗುಣಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿತಿ - ಯದ್ವದೃಶ್ಯಮಪಿತಿ ||
ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಸ್ಯ ಸೌತ್ರೇವಂಶಬ್ದಸ್ಯಾನುವಾದಃ ಉಂ ತರ್ಹೀತಿ | ಸೂತ್ರೇ ಖಪುಷ್ಪಾದಿನಾ-
ಮಿತ್ಯನುಕ್ತವೋದಾಸೀನಾನಾಮಿತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ ಭಾವಂ ವಕ್ತುಂ ತದ್ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಮಾಹ - ನ ಚ ಸೇತಿ ||
ಉತಚ್ಚಕ್ಷುಃನಿವರ್ತಕಮುದಾಸೀನಾನಾಮಿತ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪಂ ಭಾಷ್ಯಸ್ಥಂ ಹೇಯೋಪಾ-
ಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತಾನಾಮಿತಿ ಹೇತುಗರ್ಭಂ ವಿಶೇಷಣಮಯುಕ್ತಮ್ | ತದ್ವರ್ಜಿತಾನಾಮಪಿ ತನ್ವಾದಿನಾಂ
ಹೇತುತ್ವಾದಿತ್ಯಾಶङ್ಕಾರ್ಥಮಾಹ - ತೇಷಾಮಿತಿ || ತನ್ವಾದಯಸ್ತು ತದ್ಬುದ್ಧಿವಿಷಯಾ ಉವೇತಿ ನ
ದೋಷ ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವಂ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಸತಃ ಕಾರಣತ್ವೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಆಪಾದನೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಯದಿ ಅದೃಶ್ಯಮಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವಂ' ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಅನುವಾದವನ್ನು 'ಏವಂ ತರ್ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಖಪುಷ್ಪಾದಿನಾಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ 'ಉದಾಸೀನಾನಾಮ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ? ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ವಿಷಯವನ್ನು 'ನಚ ಸಾ' ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಉದಾಸೀನಾನಾಮ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತಾನಾಮ್' ಎಂಬ ಹೇತುಗರ್ಭವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಹೇಯೋಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತವಾದ ತಂತು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿವೆ ಅಲ್ಲವೇ? ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ 'ತೇಷಾಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದೆ. ತಂತು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹೇಯ ಅಥವಾ ಉಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ತತ್‌ವರ್ಜಿತವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಅಸತ್ ಪದಾರ್ಥವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಂತ ಅಸತ್‌ಪದಾರ್ಥವಾದ ಗಗನಕುಸುಮದಿಂದಲೂ ಪರಿಮಳ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯಾರೂ ಕೂಡ ಗಗನಕುಸುಮದಿಂದ ಪರಿಮಳ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಈ ಗಗನಕುಸುಮವು ಹೇಯಬುದ್ಧಿಗಾಲೀ, ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಗಾಲೀ ವಿಷಯವಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆತ್ಮಂತ ಅಸತ್ತಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಗನಕುಸುಮವು ಅಸತ್‌ಪದಾರ್ಥವೆನ್ನಲು ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತತ್ವವನ್ನು ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವರ್ಜಿತತ್ವವು ತಂತುಗಳಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಗಗನಕುಸುಮದಂತೆ ಈ ತಂತುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪಟ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯವು ಆಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಈ ಆಶಂಕೆಗೆ 'ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿವಿಷಯ ವರ್ಜಿತತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಯಬುದ್ಧಿ, ಉಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿಗಳು ತಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ, ಉಪಾದೇಯ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಆ ತಂತುಗಳು ವಿಷಯಗಳಾಗಿವೆ. ತದ್‌ವರ್ಜಿತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಂತು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸತ್ಯಪದಾರ್ಥವಾಗಿವೆ. ಗಗನಕುಸುಮವು ಅಸತ್ಯ-ಪದಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕೂ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೂ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - खपुष्पादीनामकारणत्वेऽपि शून्यादेव जगदुत्पत्तौ को दोष इत्यत आह - चशब्दादिति ॥ 'इति सूचितम्' इति शेषः । अन्यत्र = शून्यात् । असत्त्वाविशेषादिति भावः ॥

ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳು ಸೌರಭ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗದಿದ್ದರೂ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣದರೆ ಏನು ದೋಷ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಚಶಬ್ದಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಇತಿ ಸೂಚಿತಂ' ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಅನ್ಯತ್ರ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕಿಂತ ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ವವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ: - कार्यसिद्धिपदान्वयायान्यत्रेति पदं व्याचष्टे ॥ अन्यत्रेति ॥ अन्यस्मात् शून्यादिति यावत् ॥ २७ ॥

'ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ' ಎಂಬ ಪದದ ಅನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ 'ಅನ್ಯತ್ರ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಅನ್ಯತ್ರ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಎಂದರೆ 'ಅನ್ಯಸ್ಥಾತ್' ಶೂನ್ಯಪದಾರ್ಥದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - 'ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಗಗನಕುಸುಮಸೌರಭ್ಯ ಎಂಬ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕಿಂತ ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

ब्रह्मसूत्रम् - नाभाव उपलब्धे: ॥

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಜಗತ್ = ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು, ಅಭಾವಃ ನ = ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಲಬ್ಧಃ = ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् -॥ नाभाव उपलब्धे: ॥३॥

न च जगदेव शून्यमिति वाच्यम् । दृष्टत्वात् ॥३॥

ಅನುವಾದ - ಜಗತ್ತೇ ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶುಕ್ತಿಯು ರಜತವಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶೂನ್ಯಮೇವ = ಶೂನ್ಯವೇ, ಜಗತ್ = ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ನ ಚ ವಾಚ್ಯಮ್ = ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ದೃಷ್ಟಾತ್ = ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಸತ್ಯವೆಂದು ಅನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಶೂನ್ಯಾತ್ಸತ್ಯಜಗದಸಮ್ಮಭೇಽಪಿ ಮಿಥ್ಯಾಜಗತ್ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್
ಇತ್ಯಾಶಂಕಯಾಮಾಹ - ನಾಭಾವ ಇತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟದೇ ಇರಬಹುದು. ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತು ಏಕೆ ಹುಟ್ಟಬಾರದು ? ಈ ಆಶಂಕೆಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ 'ನಾಭಾವಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸತ್ಯಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾಗುದು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಯಚ್ಚೋಕ್ತಂ, ಶೂನ್ಯಾಧ್ಯಸ್ತಂ ಜಗತ್ತತ್ವತೋ ನಾಸ್ತೀವೇತಿ । ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ
ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ । ನ ಚ ಜಗದೇವ ಶೂನ್ಯಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್
ಸತ್ತ್ವೇನೋಪಲಬ್ಧಿಃ । ಅಸದೇವ ಚೇತ್ಕಥಂ ದೃಶ್ಯತೇ ।

ಬೌದ್ಧರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ.
ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು.

ಇವರ ವಾದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಸತ್ತಾದರೆ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಸತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿವರಣೆ - ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ವಾದ. ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ. ಶೂನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಬೌದ್ಧರ ಆಕ್ಷೇಪ. ಆದರೆ ಬೌದ್ಧರ ಈ ವಾದ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸತ್ಯಭೂತವೆಂದೇ ನಾವು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುವಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಶೂನ್ಯವಾದರೆ ಅಸತ್ ಎಂದಾಯಿತು. ಅಸತ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವುದಾಗಲೀ, ಸತ್ಯವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಾಗಲೀ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ? ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧರ ಈ ವಾದ ತಪ್ಪು.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಅಧ್ಯಸ್ತ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಭವೇದೇತದ್ಭೂಷಣಂ ಯದಿ ಶ್ವನ್ಯತತ್ವಾತ್ಪರಮಾರ್ಥತೋ ಮೃದೋ ಘಟ ಇವ ಜಗದುತ್ಪದೇತ । ನೈತದಸ್ತಿ। ಸಂವೃತಿವಶಾಚ್ಛನ್ಯಮೇವ ಜಗದಾಕಾರೇಣ ವಿವರ್ತತ ಇತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ । ನ ಹಿ ಶ್ವನ್ಯೇ ಜಗದಭ್ಯಸ್ತಮಿತ್ಯತ್ರೋಕ್ತದೋಷಪ್ರಸರಃ । ಅಸತ ಏವ ರಜತಾಕಾರೇಣ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾದಿತ್ಯಾಶಂಖಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಂ ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥ ನೇತಿ ॥

ನೀವು ಮಾಡಿದ ಆಕ್ಷೇಪವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದುವೇಳೆ ಶೂನ್ಯತತ್ವದಿಂದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಘಟವು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ; ಆದರೆ ನಾವು ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಂವೃತಿಯ ಅಧೀನವಾಗಿ ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿವರ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಆರೋಪಿತ ಎಂದಾಗ

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ತೇ ರಜತಾಕಾರದಿಂದ ಪ್ರತೀಯಮಾನವಾಗುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ನಾಭಾವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗದಾಕಾರದಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವ ಇವರು ನಿರಧಿಷ್ಠಾನಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಇವರ ವಾದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಅಸತ್ತಾದ ಶುಕ್ತಿಯೇ ರಜತರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು' ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿವಾದಿಗಳ ಸಮರ್ಥನೆ.

ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶೂನ್ಯಮೇವ ಜಗದಾಕಾರೇಣಾವಭಾತಿ ನ ಪರಮಾರ್ಥತೋ ಜಗದಸ್ತೀತಿಯುಕ್ತಮ್ ಸದಿತಿ ದೃಷ್ಟವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಚಾಸದೇವ ರಜತಾಕಾರೇಣಾವಭಾತಿತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ನೇದಂ ರಜತಂ ಕಿಂ ತು ಶುಕ್ತಿರೇವೇತಿ ಬಾಧವಿರೋಧಾತ್ ॥

ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಶೂನ್ಯ ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ. ಎಂಬುದು ಆಯುಕ್ತ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ.

ಅಸತ್ತೇ ರಜತಾಕಾರದಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. 'ನೇದಂ ರಜತಂ ಕಿಂ ಶುಕ್ತಿರೇವ' ಇದು ಬೆಳ್ಳಿ ಅಲ್ಲ. ಕಪ್ಪೇಚಿಪ್ಪೇ ಆಗಿದೆ ಎಂಬ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ತು ರಜತರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪಃ - ॥ ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಃ ॥೨೮॥ ವಿವರತೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವಿಷಯೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ನ ಚಾದೃಷ್ಟಿವಿರೋಧ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ಅಸತ ಎವೇತಿ ॥ ತನ್ಮತೇ ಭ್ರಾಂತೇರ್ನಿರಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಾದಸತ ಎವ ರಜತಾಕಾರೇಣೇತುಕ್ತಮ್ ।

'ವಿವರ್ತತೇ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದರ್ಥ. ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅಸತ್ ಪ್ರತೀಯಮಾನವಾದದ್ದು ಕಂಡಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಸತ್ ವಿವ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶೂನ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಧಿಷ್ಠಾನ ಎಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಸತ್ತೇ ರಜತಾಕಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿದೆಯೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - भाष्यस्थैवकारान्वयं वदन् तद्व्यावर्त्यं दर्शयति - शून्यमेवेति ॥
दृष्टान्तं निराह - न चेति ॥ नेदमिति ॥ तथा च सदेवान्याकारेण प्रतीयते न त्वसत् ।
येन तद्दृष्टान्तेनेहापि तथा स्यादिति भावः ॥ २८ ॥

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಗೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇದರಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು 'ಶೂನ್ಯಮೇವ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿವೆ. 'ನೇದಮ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಸತ್ಪದಾರ್ಥವೇ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥವು ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇನಾದರೂ ಅಸತ್ಪದಾರ್ಥವು ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಿಂದ ತೋರಿದಲ್ಲಿ ಅದರ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - वैधर्म्याच्च न स्वप्नादिवत् ॥

ಸ್ವಪ್ನವು ಹೇಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೋ, ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಪ್ನದ ಅನಂತರ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುವಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಜಗತ್ = ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು, ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ = ಸ್ವಾಪ್ನವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತ್ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆರೋಪಿತವಾದಂತೆ, ನ = ಅಸತ್ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ

ವೈಧರ್ಮ್ಯಚ್ಛ = ಎಚ್ಚರವಾದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವುಗಳಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಅಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಜಗತ್ತಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ॥ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾच्च न स्वप्नादिवत् ॥४॥

न च दृष्टस्यापि स्वप्नादिवदभावः । तस्योत्तरकाले स्वप्नोऽयं नायं सर्प
इत्याद्यनुभवात् । न चात्र तादृशं प्रमाणमस्ति ॥४॥

॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते
ब्रह्मसूत्रभाष्ये असदधिकरणम् ॥ ८ ॥

ಅನುವಾದ - ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದಂತೆ ಅಸತ್ಯವೇಕಾಗಿರಬಾರದು? ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು. ಎಚ್ಚರವಾದ ಮೇಲೆ ಇದು ಸ್ವಪ್ನ ಹೊರತು ಸರ್ಪವಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಬಾಧಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸದ್‌ರೂಪ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಪ್ರಕೃತ ಅಂಥ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದಂತೆ ಏಕೆ ಅಸತ್ಯವಾಗಬಾರದು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ದೃಷ್ಟ್ಯಾಪಿ = ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಸ್ವಾಪ್ನಾದಿವತ್ = ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಂತೆ, ಅಭಾವ:

= ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಡೆ = ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ತಸ್ಯ = ಆ ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥವು, ಉತ್ತರಕಾಲೇ = ಎಚ್ಚರವಾದ ಮೇಲೆ, ಸ್ವಪ್ನೋದಯಂ = ಇದು ಸ್ವಪ್ನ, ನಾಯಂ ಸರ್ಪಃ = ಹೊರತು ಸರ್ಪವಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಭವಾತ್ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಅನುಭವವು ಬರುತ್ತದ್ದರಿಂದ ಅತ್ರ = ಜಗತ್ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ತಾದ್ಯರಂ = ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಧವಿದೆ ಎನ್ನಲು, ಪ್ರಮಾಣಂ = ಪ್ರಮಾಣವು, ನಾಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಸದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತ್ವಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ದೃಢತ್ವಾನ್ ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯೇತ್ಯತನ್ಮ ಯುಜ್ಯತೇ ।
 ಸ್ವಪ್ನಾದಿವನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಮ್ಮಭಾದಿತ್ಯಾಶಂಕಯ ಪರಿಹರತಿ - ವೈಧರ್ಮ್ಯಾದಿತಿ । ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯ
 ಜಾಗ್ರತ್ವಂ ಮಿಥ್ಯಾ ತಥಾದೃಶೋಽಪಿ ರಜ್ಜುಸರ್ಪೋಽಪಿ ಮಿಥ್ಯಾ ಸ್ವಪ್ನೋಽಯಂ ನಾಯಂ ಸರ್ಪ ಇತಿ
 ಬಲವತ್ಪ್ರಮಾಣಬಾಧಿತತ್ವಾತ್ ಸರ್ವದೃಢಜಗತ್ಸತ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಕೇನಾಪ್ಯಬಾಧಿತತ್ವಾನ್
 ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಕನ್ನಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಎಂಬುದಾಗಿ ತತ್ವವಾದಿಗಳಾದ ನೀವು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಈ ಆಕ್ಷೇಪದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಛ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸ್ವಾಪ್ನ ಪದಾರ್ಥವು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಲ್ಲ. ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತ್ವ ಬುದ್ಧಿಯು ಮಾತ್ರ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹಾಗೇ ಕಂಡರೂ ಕೂಡ ಜಾಗೃತ್ಯಾಲೀನವಾದ ಪದಾರ್ಥ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಎಚ್ಚರವಾದ ಮೇಲೆ ಇದು ಸ್ವಪ್ನ ಎಂಬ

ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಹಗ್ಗವನ್ನೇ ನೋಡಿ, ಇದು ಸರ್ಪ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ 'ನಾಯಂ ಸರ್ಪಃ' ಎಂಬ ಬಲವತ್ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬಾಧದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿರುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಬಲವತ್ ಪ್ರಮಾಣ ಬಾಧಿತತ್ವವು ನಿಯಮೇನ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ನೀವು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಕೂಡ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಈ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಅಸದೃಶಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನದ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅನ್ಯೋದೇವಪ್ರಿಯ! ದೃಶ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಜಗತೋ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಭಿರೋಚಯಂತೇ ಭೃಯಾಂಸೋ ನ್ಯಾಯಶರಣಾಃ । ತಥಾ ಚ ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ವಿಮತಂ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ಸ್ವಪ್ನವದಿತಿ । ನಚಾಸಿದ್ಧೋಹೇತುಃ । ದೃಶ್ಯತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯ ಸಮ್ಪ್ರತಿಪನ್ನತ್ವಾತ್ । ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ಚ ರಜ್ಜುಸರ್ಪಾದೌ ಸಮ್ಪ್ರತಿಪನ್ನಮೇವ ಪ್ರತಿಪಾಢತ ಇತಿ ನ ಸಾಧ್ಯಾಸಿದ್ಧಿಃ । ಅತ ಆಹ - ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಂಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ । ಯದುಕ್ತಂ ದೃಶ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ತ್ವತೋಽಭಾವ ಇತಿ ತದಯುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯೋತ್ತರಕಾಲೇ ಸ್ವಪ್ನೋಽಯಂ ನೇದಂ ಜಾಗರಿತಮಿತ್ಯನುಭವಾತ್ । ನ ಹಿ ಸ್ವಪ್ನವಸ್ತುನೋಽಭಾವಃ ಪ್ರತೀಯತೇ । ಸ್ವಪ್ನೇ ಗಜಮಪಶ್ಯಮಿತಿ ಹೃವಯಂತಿ । ತತ್ರ ಜಾಗ್ರತ್ವಪ್ರತೀತಿರೇವ ಭ್ರಾಂತಿಃ । ನ ಚೈಕದೇಶಭ್ರಾಂತಿತ್ವೇನ ಸರ್ವಭ್ರಾಂತಿತ್ವಮ್ । ಶून್ಯಾದಿಪ್ರತೀತಿತಾವಪಿ ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್ । ಅತಃ ಸಾಧ್ಯವಿಕಲಃ ಸ್ವಪ್ನದೃಶ್ಯಾಂತಃ ।

ಓ ಮಹಾಮೂರ್ಖನೇ ! ಜಗತ್ತು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಶರಣು ಹೊಂದಿದ ಅನೇಕರು ಬಹಳ ಇಚ್ಛೆ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಆ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ - 'ವಿಮತಂ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ ಸ್ವಪ್ನವತ್' ಸ್ವಪ್ನವು ದೃಶ್ಯವಾಗಿದೆ, ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಬೇಕು. ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬಾರದು. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಕೂಡ ಸಮೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವೂ ಕೂಡ ರಜ್ಜುಸರ್ಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯಾಸಿದ್ಧಿದೋಷವೂ ಕೂಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೇಲಿನ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡಲು 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಚ್ಛ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸ್ವಪ್ನವು ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಈ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಇದು ತಪ್ಪು. ಸ್ವಪ್ನಕ್ಕೂ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಸ್ವಪ್ನವು ಮುಗಿದು ಎಚ್ಚರವಾದ ಮೇಲೆ 'ನೇದಂ ಜಾಗರಿತಮ್' 'ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಪದಾರ್ಥವು ಜಾಗೃತ್ಯಾಲೀನವಾದದ್ದಲ್ಲ' ಎಂಬ ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಿದೆ. 'ಸ್ವಪ್ನವಸ್ತುವೇ ಸುಳ್ಳು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಸ್ವಪ್ನೇ ಗಜಮಪಶ್ಯಂ' 'ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಆನೆಯನ್ನು ಕಂಡೆನು' ಎಂದೇ ಎಲ್ಲರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತಪ್ರತೀತಿ ಮಾತ್ರ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ. ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಸಮಸ್ತಕ್ಕೂ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅನೈಕಾಂತಿಕದೋಷ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ತಜಾಗ್ರತ್ವವದ್ರಜ್ಞುಸರ್ಪವದ್ವಾ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯ ನೇದಂ ಜಾಗರಿತಂ ನಾಯಂ ಸರ್ಪ ಇತಿ ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣೇನಾಭಾವಾನುಭವಾತ್ । ನ ಚಾತ್ರ ತಾದೃಶಂ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ । ಉಕ್ತಮನುಮಾನಮಿತಿ ಚೇನ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದೃಷ್ಟ್ಯಾನುಮಾನಮಾತ್ರೇಣ ಕಾಪಿ ಬಾಧಾದೃಢಃ । ಉಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧೇನ ತಸ್ಯೈವಾಭಾಸತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ । ಅನೈಕಾಂತಿಕಶ್ರಾಯಂ ಹೇತುಃ । ಆತ್ಮನೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯಥಾ ತದ್ಬವಹಾರಾಯೋಗಾತ್ । ವಿಪಕ್ಷತ್ವಾಪ್ರತಿಪತ್ತೇಶ್ಚ । ಲಕ್ಷಣಾಯಾಂ ಚ ದೃಶ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಲಕ್ಷ ದರ್ಶನ ಇತಿ ಧಾತೋಃ ।

ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತ್ವವು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ. ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ? ಇದು ತಪ್ಪು.

'ನೇದಂ ಜಾಗರಿತಂ' 'ಇದು ಜಾಗೃತ್ಯಾಲೀನ ಪದಾರ್ಥವಲ್ಲ' 'ನಾಯಂ ಸರ್ಪಃ' 'ಇದು ಸರ್ಪವಲ್ಲ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಪರೀತಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಜಾಗೃತ್ವದ ಅಭಾವವು ಸರ್ಪತ್ವದ ಅಭಾವವು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ವಿಮತಂ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದೃಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಉಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನವೇ ಅಭಾಸಭೂತವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತು ದೃಶ್ಯತ್ವಹೇತುವು ಅನೈಕಾಂತಿಕದೋಷಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುವಿದೆ. ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವಾಧಿಕರಣವಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅನೈಕಾಂತಿಕದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆತ್ಮವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆತ್ಮವಿಷಯಕವ್ಯವಹಾರವು ಆಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೇ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಅವನು ವಿಪಕ್ಷನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಂದು

ಹೇಳಿದರೂ ಕೂಡ ದೃಶ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಹೇತು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಲಕ್ಷ್ಯ ದರ್ಶನೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. 'ಆತ್ಮಾ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ.

'ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವೇ ಅಯುಕ್ತ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ಜಗದೇವ ಶून್ಯಂ ಮನ್ವಾನಾ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ದೃಶ್ಯತ್ವಂ ಚ ಸಮ್ಮತಿಪಯಂತೆ । ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಶ್ಯತ್ವಂ चेನ್ನಾಸ್ತಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್ । एवं ಚಾದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಕಿಂ ನಾವೋಚಂತ? ಯದಿ ಚಾತ್ರಾನ್ಯತರಪಕ್ಷೀಯೋ ವಿಮತಂ ದೃಶ್ಯತ್ವಂ ವಾಽನಿರ್ವಾಚ್ಯಂ ವಕ್ತಿ, ತದಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರತಿವಾದಿನ: । ಸೌಽಪಿ ಪರಮಾರ್ಥತೌಽ-
ಸತ್ತ್ವಮೇವೇಚ್ಛತೀತಿ ನೈವ ಪಕ್ಷಭೇದ: । ಅತೌ ನಾನುಮಾನೇನ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮ್ । ನ ಚಾತ್ರ ನಾಯಂ ಸರ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿವದಪರೋಕ್ಷಾನುಭವೌ ಭವಿಷ್ಯತೀತ್ಯತ್ರ ಪ್ರಮಾಣಮಸ್ತಿ ।
ಇತ್ಯಸದಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಯಾವ ಬೌದ್ಧನು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಶೂನ್ಯ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಅವನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು, ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ನಾಸ್ತಿ ದೃಶ್ಯತ್ವಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ 'ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಬೇಡ. 'ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇತು ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ 'ವಿಮತಂ ಮಿಥ್ಯಾ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ?

ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡದೇ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು, ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಾದ ನಮಗೆ ಅದು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಅಸತ್ತಾಗಿದೆ ಎಂದೇ ಆ ಅನ್ಯಪಕ್ಷದವನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಯಾವುದೇ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ 'ನಾಯಂ ಸರ್ಪಃ' ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನದಂತೆ ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಪರೋಕ್ಷಾನುಭವವು ಎಂದೂ ಕೂಡ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಬಾಧಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸದ್ಭೂತವಾದ ಶೂನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಸದಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಅಸದಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸತ್ತಾಗಿ ತೋರುವ ಜಗತ್ತು ಏಕೆ ಅಸತ್ತಲ್ಲ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನನು ಸದಿತಿ ದೃಶ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ರಸ್ಯ ರಜ್ಜುಭುಜಙ್ಗಾದೇಶಾಸತ್ತ್ವಂ
ದೃಢಮ್ ಅತೌ ಜಗತಃ ಸತ್ತ್ವೇನ ದೃಢಸ್ಯಾಪ್ಯಸತ್ತ್ವಂ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಂಕಾಂ
ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಛೇತಿ ॥

ಸತ್ ಎಂದು ಕಾಣುವ ಸ್ವಪ್ನವು ಮತ್ತು ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಸರ್ಪವು ಅಸತ್ತಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಕಾಣುವ ಈ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಏಕೆ ಅಸತ್ ಆಗಬಾರದು ! ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಛ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಛ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ ॥೨೯॥ ಸೂತ್ರಾದಿಸ್ಥಾದಿಪದಾರ್ಥಮಾಹ
- ರಜ್ಜುಭುಜಙ್ಗಾದೇಶೇತಿ ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ರಜ್ಜುಭುಜಂಗಾದೇಶ್ಚ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸ್ವಪ್ನಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಾಭ್ರಮವಿದ್ದಂತೆ ರಜ್ಜುಭುಜಂಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಾಭ್ರಮ ಇದ್ದಂತೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತ್ವಾಪ್ರತೀತಿಯೂ ಕೂಡ ಏಕೆ ಭ್ರಮೆ ಎನಿಸಬಾರದು. ಸತ್ ಆಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಏನು ತೊಂದರೆ! ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು 'ನನು ಸದಿತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. (ಗುರ್ವರ್ಥದೀಪಿಕಾ)

ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಜಗತ್ತಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಜಗತಃ ಸತ್ವೇನೋಪಲಬ್ಧಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವದಸತ್ತ್ವಂ
ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯಾಸತ್ತ್ವಸ್ಯೈವಾಭಾವಾತ್ । ಸ್ವಪ್ನಜಾಗ್ರತ್ತ್ವಂ ದೃಶ್ಯಂತಿ ಇತಿ ಚೇನ ।
ತಥಾಪಿ ನ ತದ್ವದಸತ್ತ್ವಂ ಜಗತಃ । ತತಃ ಜಾಗ್ರತ್ತ್ವಾದೇಃ 'ಸ್ವಪ್ನ ಏವಾಯಂ ನ ಜಾಗ್ರತ್',
'ರಜ್ಜುರಿಯಂ ನ ಸರ್ಪಃ' ಇತ್ಯಾದಿಬಾಧಕವಿಷಯತ್ವೇನ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದಿತ್ಯಾಶಯಃ ।

ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಕೂಡ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ಅಸತ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಜಾಗೃತ್ವವು ದೃಷ್ಟಾಂತ ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಅದರಂತೆ ಅಸತ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಜಾಗೃತ್ವಕ್ಕೂ ಜಗತ್ತಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. 'ನಾನು ಇಲ್ಲಿಯ ತನಕ ಕಂಡದ್ದು ಕನಸೇ ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥವಲ್ಲ', ಮತ್ತು 'ನಾನು ಕಂಡದ್ದು ಹಗ್ಗವೇ ಹೊರತು ಸರ್ಪವಲ್ಲ' ಎಂಬ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವು ಅನಂತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪಃ - ನ ಚೇತ್ಯಾದಿಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನ ಜಗತಃ ಇತಿ ॥ ಭಾಷ್ಯೇ
ಅನುವರ್ತಿತಾಭಾವಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ಸತ್ವಮಿತಿ । 'ಸಂಧ್ಯೆ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹಿ' ಇತಿ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾವಿರೋಧಾಯ

ಭಾಷ್ಯಭಾವಾಮಾಹ - स्वप्नस्येति ॥ नेति ॥ नासत्त्वमित्यन्वयः ॥ तत इति ॥ जगत
इत्यर्थः ॥

'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಜಗತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭಾವಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸತ್ತ್ವಂ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿದಾಹ ಹಿ' ಎಂಬ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಸ್ವಪ್ನಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ನ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ಅಸತ್ತ್ವಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ. 'ತತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಜಗತ್ತಿನ ಎಂದರ್ಥ.

ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ತ್ವಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - प्रकृतेऽपि बाधकादसत्त्वं किं न स्यादित्याशङ्कं
चशब्दभिप्रायेण परिहरति - न चेति ॥

तदेवं शून्यमतस्याप्ययुक्तत्वाद्युक्तमीश्वरस्य जगत्कारणत्वलक्षणमिति
सिद्धम् ॥

ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರದ 'ಚ' ಶಬ್ದಾರ್ಥದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಲು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶೂನ್ಯಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ಅಸದ್ಭಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ಚಶಬ್ದೇತಿ || ಜಗತಿ ಬಾಧಾಭಾವಾದಿತ್ಯನುಕ್ತಸಮುಚ್ಚಯೇ ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದ
ಇತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ | ತತ್ ತಸ್ಮಾನ್ನಿಷ್ಠಮಾಣಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥ: || ೨೯ ||

‘ಚಶಬ್ದಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣ’ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವು ಇಲ್ಲದ
ಕಾರಣ ಅನುಕ್ರವಾದದ್ದನ್ನು ಸಮುಚ್ಚಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಚ’ ಶಬ್ದವನ್ನು
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ‘ತತ್’ ಎಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಯಾವುದೇ
ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ನಾಕು ಸೂತ್ರಗಳಿವೆ. ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
‘ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ’ ಎನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ
ಹೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಇತರ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳು
ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದರೆ
ಪರಾಭಿಮತವಾದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ತರ್ಕಪರಾಹತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಮೃದ್‌ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ
ಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಪಂಚಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅದೃಷ್ಟವಿರೋಧ
ಬರುತ್ತದೆ. ‘ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗದಾಕಾರದಿಂದ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತು
ಇರುವುದಿಲ್ಲ’ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಹಿಂದಿನ ದೋಷ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯ
ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ‘ಸತ್’
ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಪ್ರಪಂಚ ಸತ್ತ್ವಗ್ರಾಹಿಯಾದ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸ್ವಪಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಯಂತೆ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ
ನಾಕನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕಸದ್‌ಭಾವ ಎಂಬ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಹೀಗೆ
ಸೂತ್ರಗಳ ಆಗತಿಕ್ರಮವು ಸ್ವರಸವಾಗಿದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಅಸದಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅಸದಧಿಕರಣಮ್ - ೮

ಶೂನ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಅಸದಧಿಕರಣ

॥ ನಾಸತೋಽದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್ ॥

ಅತ್ರ ನಯೇ ಪರमाणುಪುಂಜವಾದೋಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಶೂನ್ಯಮತಂ ನಿರಸ್ಯತೇ ।
ವಿಶ್ವಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಪ್ರಕರಣಾಲ್ಲಭ್ಯತೇ । ಅಸತಃ ಶೂನ್ಯಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ನ
ಯುಕ್ತಮ್ । ಕುತಃ? ಮಾನಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಕುತೋ ನ ಮಾನಮಿತ್ಯತಃ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್
ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾತ್ । ಕಾಪಿ ತತ್ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾದರ್ಶನಾದ್ ದೃಶ್ಯಾಂತಾಭವೇನ
ನಾನುಮಾನಿಕತ್ವಾದಿತಿ ಯಾವತ್ । ತಥಾ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್, ಆಗಮಸ್ಯೇತಿ ಶೇಷಃ,
ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವಬೋಧಕಾಗಮಸ್ಯಾದರ್ಶನಾದಿತಿ ಪರಂಪರಯಾ ಅದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿತಿ ಹೇತುರ್ಯೋಜ್ಯಃ ।
ತೇನ ಮಾನಾಭಾವೋ ಮೇಯಾಭಾವಹೇತುರ್ನ ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಭಾವಮಾತ್ರಮಿತಿ ನ ಶಂಕ್ಯಮ್ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವುಂಜವಾದದಲ್ಲಿ ಯಾವು ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತೋ, ಆ
ದೋಷಗಳು ತನಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗುವ ಶೂನ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.
ವಿಶ್ವಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸತಃ = ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ, ನ = ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಏಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ,
ಅದೃಶ್ಯತ್ವತ್ವಾತ್ = ಶೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ವರೂಪವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ.

ತೂನ್ಯವು ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ತೂನ್ಯಕಾರಣತ್ವವು ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ = ಆಗಮಸ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಆಗಮವೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಅದೃಷ್ಟತ್ವವು ಪರಂಪರೆಯ ಹೇತುವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಮೇಯವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವೇ ಹೇತುವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಭಾವವು ಹೇತುವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಸುಧೇಯ ಪ್ರಕಾರ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಸುಧಾयां तु असतः शून्याज्जगतो जन्म नेति पञ्चम्यन्ततया व्याख्यातम्। यद्यपि शून्यं नासदित्यभ्युपेतं माध्यमिकैः । तथापि सर्वधर्मशून्यत्वे असत्त्वमापाद्य असत इत्युक्तम् । वृत्त्यन्तरं तु ना पुरुषः सतः आदिकालीनकार्यस्य कर्ताऽनुमातव्यः । कुतः? दृष्टत्वात् अद्यतनकार्ये पुंस्कृतत्वस्य दृष्टत्वादिति ध्येयम् ॥

ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ - ಅಸತಃ = ತೂನ್ಯದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಸತಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಪಂಚಮ್ಯಂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ತೂನ್ಯವು ಅಸದ್ರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಯಾವುದೇ ಧರ್ಮ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಅಸತ್ತೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಿ, ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಸತಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಹೀಗಿದೆ - ನಾ = ಪುರುಷನು, ಸತಃ = ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ = ಈ ಕಾಲದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಪುರುಷನಿರ್ಮಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸೂತ್ರಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ

ಅದೃಷ್ಟಮಪ್ಯಸತೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಸ್ತಿದ್ವಿತ್ಯತ ಆಹ -

॥ ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ ॥೨-೨-೨೭॥

ಏವಮಸತಃ ಕಾರಣತ್ವೇ ಸತ್ಯುದಾಸೀನಾನಾಂ ಹೇಯೋಪಾಡೇಯವಿಷಯತ್ವಾದುದಾಸೀನಾನಾಂ
ಖಪುಷ್ಪಾದೀನಾಮಪಿ ಸಕಾಶಾತ್ ಸೌರಭ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಃ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತೇಭ್ಯೋ ನ
ವೇಚ್ಛನ್ಯಾದಪಿ ಕಾರ್ಯಂ ನ ಸ್ಯಾದಸತ್ವಾವಿಶೇಷಾದಿತಿ ಸೂಚಯಿತುಂ ಶಬ್ದಃ ।
ಖಪುಷ್ಪಾದೀನಾಮಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಉದಾಸೀನೇತ್ಯುಕ್ತಿರ್ಹೇತುಗರ್ಭತಯಾ ನೇಷಾಪತ್ತಿರिति
ಸೂಚಯಿತುಮ್ ।

ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದು ಬೇಡ.
ಆದರೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಲಿ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -
'ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ' ಎಂದು.

ವಿವಂ = ಹೀಗೆ ಆಸಕ್ತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಇರುವುದಾದರೆ, 'ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ'
ಹೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ಮತ್ತು ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದೇ ಉದಾಸೀನವಾಗಿರುವ ಗಗನಕುಸುಮಾದಿ-
ಗಳಿಂದಲೂ, ಸಿದ್ಧಿಃ = ಸೌರಭ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ
ಅರ್ಥ. ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸೌರಭ್ಯಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ,
ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎರಡರಲ್ಲೂ 'ಆಸಕ್ತ'
ಎಂಬುದು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚ ಶಬ್ದವನ್ನು
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾದರೆ 'ಖಪುಷ್ಪಾದೀನಾಮಪಿ' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ? ಎಂದರೆ
ಉದಾಸೀನಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇತುಗರ್ಭಿತವಾಗಿದೆ. ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸೌರಭ್ಯ ಮೊದಲಾದ
ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ
'ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಗಗನಕುಸುಮದಿಂದ ಹೇಗೆ ಯಾವುದೇ ಸೌರಭ್ಯ ಮೊದಲಾದ
ಕಾರ್ಯಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಯಾವುದೇ

ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಗಗನಕುಸುಮದಿಂದಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಹೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ, ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ಅದು ವಿಷಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ಅಥವಾ ಉಪಾದೇಯಬುದ್ಧಿಗೆ ಗಗನಕುಸುಮವು ವಿಷಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಗಗನಕುಸುಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸೌರಭ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅನಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಹೇಯೋಪಾದೇಯಬುದ್ಧ್ಯ-ವಿಷಯತ್ವವೆಂಬ ಔದಾಸೀನ್ಯವು ಹೇತುವಾಗಿದೆ. ಈ ಹೇತುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಉದಾಸೀನಾನಾಮ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನುಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಗಗನಕುಸುಮಾದೀನಾಮ್' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

वृत्त्यन्तराणि तु-एवं शून्यादेव सर्वोत्पत्तौ तन्त्वाद्युपादानादुदासीनानामपि उपादानहीनानां, चिकीर्षादिरहितानामिति यावत्, पुंसां घटादिकार्यसिद्धिः स्यादिति । तथा देशकालाद्यपेक्षानियमादुदासीनानां तदपेक्षारहितानामपि कार्याणां किंशुकपुष्पादीनां सिद्धिः स्यादिति सुधोक्तानि ध्येयानि । कर्तृउपादाननिमित्तापेक्षापि न स्यादिति फलितार्थः ।

ಸೂತ್ರದ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಹೀಗಿವೆ - ಏವಂ = ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ, ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ = ತಂತು ಮೊದಲಾದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳೇ ಇಲ್ಲದ ಪುರುಷರಿಗೂ ಪಟಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಸಿದ್ಧಿಃ = ಪಟಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದೀತು.

ಹಾಗೆಯೇ ದೇಶ, ಕಾಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ನಿಯಮದಿಂದ ಉದಾಸೀನವಾದ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ಕಿಂಶುಕ ಮೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಕೂಡ ಆಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕರ್ತೃ, ಉಪಾದಾನಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದು ಫಲಿತವಾದ ಅರ್ಥ.

ಶೂನ್ಯವಿವರ್ತವಾದ ನಿರಾಕರಣೆ

माऽस्तु शून्यपरिणामः प्रपञ्चस्तद्विवर्तस्तु स्यात्तत्रोक्तदोषाभावादत
आह -

॥ नाभाव उपलब्धेः ॥२-२-२८॥

भवतीति भावः सन् । अभावोऽसन् । भवतेऽपि न । जगत् अभावो
न शून्यव्यतिरेकेण तत्त्वं नास्तीति न । उपलब्धेः सदित्युपलभ्यमानत्वादि
त्यर्थः । सुधायां तु तवासतो जनिरिव मम सतो जनिर्न दृष्टा । जगतः
सत्त्वासम्मतैरित्यतो जगतोऽसत्त्वं नेत्याहेत्यवतार्य व्याख्यातम् ॥

ಪ್ರಪಂಚವು ಶೂನ್ಯದ ಪರಿಣಾಮ ಆಗುವುದು ಬೇಡ. ಶೂನ್ಯದ ವಿವರ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆಗ
ಪರಿಣಾಮವಾದದಲ್ಲಿ ಬಂದ ದೋಷ ವಿವರ್ತವಾದದಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ-
'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧೇ:

ಭಾವಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಅಭಾವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಅಸ್ತಿತ್ವರಹಿತವಾದದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. 'ಭವತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಣ
ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದರೆ ಭಾವ ಎಂಬ ರೂಪವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತು ನ ಅಭಾವಃ =
ಶೂನ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಲಬ್ಧೇಃ = ಸತ್
ಎಂಬ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲವೋ, ಅದರಂತೆ
ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಾನು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯದಿಂದ ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ
ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೌದ್ಧನು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಸತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ
ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವಪ್ರಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

ननु सदित्युपलम्भेऽपि स्वप्रादिवदसज्जगत् किं न स्यादत आह -

॥ वैधर्म्याच्च न स्वप्रादिवत् ॥२-२-२९॥

ಅಭಾವ ಇತಿ ವರ್ತತೆ । ಸ್ವಪ್ರಜಾಗ್ರತ್ವಾದಿವದ್ರಜ್ಞುಭುಜಕ್ರಾದಿವಚ್ಚ ಜಗದಭಾವೋಽಸನ್ನ ।
 ಕುತಃ? ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ಸ್ವಪ್ರ ಏವಾಂ ನ ಜಾಗ್ರತ್, ರಜ್ಜುರಿಯಂ ನ ಸರ್ಪ ಇತಿ
 ಬಾಧವಿಷಯತ್ವವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದಿತೀರ್ಯಃ । ಚಶಬ್ದೋಽತ್ರ ಚ ಬಾಧಾಭಾವಾದಿತೀರ್ಯ
 ಸೂಚನಾರ್ಥಃ ।

ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ಏಕೆ ಅಸತ್ಯವಾಗಬಾರದು ?
 ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್'

'ಅಭಾವಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಸ್ವಾಪ್ನಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತ್ವದಂತೆ,
 ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಭುಜಂಗದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ =
 ಇದು ಸ್ವಪ್ನವೇ ಆಗಿದೆ ಎಚ್ಚರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವಿದೆ. ಇದು ಹಗ್ಗವೇ ಆಗಿದೆ, ಸರ್ಪವಲ್ಲ
 ಎಂಬ ಬಾಧಜ್ಞಾನವಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗೇ ಬಾಧಜ್ಞಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿರುವ
 ಕಾರಣ 'ನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಸತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. 'ಚ'ತಬ್ಧವು ಜಗತ್ತಿನ
 ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವದಿಂದ ಸತ್ಯತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ

ಸುಧಾಯಾಂ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿಮಿಥ್ಯಾತ್ವಹೇತ್ವಪಾಕರಣಾರ್ಥಮಪ್ಯेतದವತಾರ್ಯ ಸ್ವಪ್ರಾದಿವಜ್ಜಗದ್
 ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿನಾ ನ ಮಿಥ್ಯಾ । ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಾದಿವೈಧರ್ಮ್ಯಾತ್ ಸತ್ಯತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ,
 ಚಶಬ್ದೋಕ್ತಸತ್ಯತ್ವಾನುಭವಬಾಧಾತ್, ತತಃಪ್ರ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ ಕಸ್ಯಾಪಿ
 ಮಾನಸ್ಯಾಭಾವಾಚೇತಿ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಬಾಧಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಾನಾಭಾವೋಕ್ತಿಪರಮಪ್ರಯುಕ್ತಮ್ । ತೇನ
 ಬಾಧಾಭಾವೋ ನಾಸಿದ್ಧ ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಮ್ ।

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಣ್ಯತ್ವಪಾದಕವಾದ ಹೇತುಗಳನ್ನು
 ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.
 ಅನಂತರ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ - ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ದೃಶ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ
 ಎಂದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.
 ಇದು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ವೈಧರ್ಮ್ಯಾಚ್ಚ = ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಾದಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, ನ

ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್ = ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಲ್ಲ. ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂದೇ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಚಶಬ್ದವು ಸತ್ಯತ್ವಾನುಭವದ ಬಾಧವಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಜಗನ್ನಿತ್ಯಾತ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ, ಬಾಧ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಹೇತು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ತತ್ಪ್ರದೀಪೇ ತು ಸ್ವಪ್ರಾದಿವಜ್ಜಗನ್ನ ದೃಶ್ಯತ್ವಾದಿನಾ ಮಿಥ್ಯಾ । ಸ್ವಪ್ರ ಏವಾಂ ನ ಜಾಗರিত ಇತಿ ಪ್ರತೀತ್ಯಾ ಜಾಗ್ರತ್ವಾಛೇಕದೇಶಸ್ಯೈವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ ತದಭಾವೇನ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯಾತ್ । ಜಾಗ್ರತ್ವಸ್ಯ ದೃಶ್ಯಾಂತತ್ವೇ ಬಾಧಕಭಾವಾಭಾವಾಭ್ಯಾಂ ವೈಧರ್ಮ್ಯಾದಿತಿ ಯೋಜಿತಮ್ । ಏತೇನೈವಾಢೈತಮತಂ ಚ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ ಬೋಧ್ಯಮ್ ॥೮॥

ತತ್ಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ - ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ದೃಶ್ಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ ಎಚ್ಚರವಾದ ಮೇಲೆ ಇದು ಸ್ವಪ್ನವೇ ಆಗಿದೆ. ಎಚ್ಚರಾವಸ್ಥೆಯ ಪದಾರ್ಥವಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಜಾಗ್ರತ್ವವೆಂಬ ಏಕದೇಶವು ಮಾತ್ರ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ಸ್ವಪ್ನವು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ನವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೆಂಬ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜಗನ್ನಿತ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಸಾಧನ ಮಾಡುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಜಾಗ್ರತ್ವವನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಜಾಗ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೋ, ಅದರಂತೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣಬಾಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದ ಜಾಗ್ರತ್ವದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರಿಂದಲೇ ಅದ್ವೈತಮತವೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅಸದೃಶಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯ ಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಸೂತ್ರಮ್ - ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇಃ ॥

ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನರೂಪವೆಂದು ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧರ ಮತ್ತೊಂದು ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಅಭೇದವು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಭಾವಃ = ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವು, ನ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನುಲಬ್ಧೇಃ
= ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳು ಒಂದೇ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ವಿಜ್ಞಾನವೇ ಜಗತ್ತಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - विज्ञानवादमपाकरोति -

॥ न भावोऽनुपलब्धेः ॥१॥

न विज्ञानमात्रं जगत्, तथाऽनुभवाभावात् ॥१॥

ಅನುವಾದ - ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧರ ಏಕದೇಶವಾದ ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಜಗತ್ತನ್ನು ವಿಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು ಹಾಗೆ ಹೇಳಲು ಯಾರ ಅನುಭವವು ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಪಂಗಡದವರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜ್ಞಾನವಾದಂ = ವಿಜ್ಞಾನವೇ ಜಗತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದವನ್ನು, ಅಪಾಕರೋತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಜಗತ್ = ಜಗತ್ತು, ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ = ಕೇವಲ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂದು, ನ = ಹೇಳಬಾರದು, ತಥಾ = ವಿಜ್ಞಾನ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅನುಭವಾಭಾವಾತ್ = ಯಾರ ಅನುಭವವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಜಗಚ್ಛೂನ್ಯವಾದಂ ನಿರಾಕೃತ್ಯ ಜಗದ್ವಿಜ್ಞಾನವಾದಮುಪಕ್ಷಿಪ್ಯ
ದೃಢಯತಿ । ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಯೋರಭೇದ ಅಹಂ ಘಟ ಇತಿ ಪ್ರತೀತಿ: ಸ್ಯಾತ್ । ನ ತ್ವಯಂ ಘಟ ಇತಿ ।
ಅತಃ ನಾರ್ಥಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾಕಾರತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತೇ ಅನುಭವವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ ।

ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಮತವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಅಸದಧಿ-
ಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಪ್ರಕೃತ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧೈಕದೇಶಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ದೋಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನ
ಮತ್ತು ಅರ್ಥ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ 'ಅಹಂ ಘಟ:' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿ
ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಹೊರತು, 'ಅಯಂ ಘಟ:' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಬಾರದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.
ಆದ್ದರಿಂದ ಘಟಪಟಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾಕಾರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು. ಅನುಭವವಿರೋಧವು
ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ

ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೋಷ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಯಥಾ ಶೂನ್ಯವಾದಿನ: ಶೂನ್ಯಂ ತಥಾ ಪ್ರಾಯೋ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿನೋ
ವಿಜ್ಞಾನಂ ಮನ್ಯಂತೇ । ತತ್ರ ಯಥಾಸಮ್ಮಭವಮುಕ್ತದೋಷಾ: ಪ್ರಾಪ್ತುರ್ಯೇವಾವಕಾಶಮ್ । ವೈಶೇಷಿಕದೋಷ
ಏವ ಪ್ರಾದುಷ್ಕರಿಷ್ಯತೇ । ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧಿಃ ।

ಹೇಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ
ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಇವರಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಹೇರಳವಾಗಿ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಾರದ ವಿಶೇಷದೋಷಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಪ್ರಕೃತ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಲು 'ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇ' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಷಯವಿಷಯಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ ಜಗದಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ನ ಹಿ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ ತದನುಭೂಯತೇ । ತದಜ್ಞಾಸಿಷಮಿತಿ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವೇನೈವ । ಪರಾಚೀನಪ್ರತೀಚೀನತಯಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನಯೋರನಯೋರ್ವಿಷಯವಿಷಯಿಣೋರ್ನ ಕೋಽಪಿ ಕೋವಿದೋಽಭೇದವಾರ್ತಾಮಾವರ್ತಯೀತ । ಅತೋ ನ ಸಹೋಪಲಮ್ಬನಿಯಮಾದಭೇದ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ ।

ಜಗತ್ತನ್ನು ಕೇವಲ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅನುಭವ ಯಾರಿಗೂ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ. 'ತತ್ ಅಜ್ಞಾಸಿಷಮ್' ಇದನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜ್ಞಾನವಿಷಯಕವಾಗಿಯೇ ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಿದೆ. ಹೊರಗೆ ಒಳಗೆ ಪ್ರತೀಯಮಾನವಾದ ಎರಡು ಭಿನ್ನವಾದ ವಿಷಯವಿಷಯಿಗಳಿಗೆ ಯಾರೊಬ್ಬ ಪಂಡಿತನೂ ಕೂಡ ಅಭೇದವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡಲಾರ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಹೋಪಲಂಭನಿಯದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಸಮರ್ಥನೆಯು ತಪ್ಪು.

ಜ್ಞಾನ-ಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಭೇದಸಮರ್ಥನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ವಿನಿಶ್ಚಯವಿಷಯಾನುಪಲಬ್ಧಮಾನಯೋರತಿತ-
ವೃತ್ತಿತ್ವಸಂವಿದೋರಭೇದಾಶಾಸ್ತ್ರ ಬಾಲಕೇಷ್ವಪಿ ಪ್ರಾಪಣೀಯಾ । ನಾಪಿ ಭವಿಷ್ಯತಾಂ
ದಿನಕರೋದಯಾದಿನಾಂ ವರ್ತಮಾನತತ್ವಸಂವಿದೋರಭೇದಮ್ ಆಶಾಕ್ಷಿತುಂ ಶಕ್ಯೇತ । ಅತಃ ಸಮಾನದೇಶೋ
ಸಮಾನಕಾಲೋ ಚಾನುಪಲಬ್ಧೇರ್ನ ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಯೋರೈಕ್ಯಮ್ । ದ್ವಯೋಽಪಿ ಸಹೋಪಲಮ್ಬ ಇಷ್ಯತೇ ।
ದ್ವಿತೀಯಾಭಾವೇ ಕೇನ ಸಹೋಪಲಮ್ಬಃ ಸ್ಯಾತ್ । ಅತಃ ಸಹೋಪಲಮ್ಬ ಏವಾಭೇದಂ ನಿವಾರಯತಿ ।

ಅತೀತವೃತ್ತಿಯು ವಿನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದೆ. ಅತೀತವೃತ್ತಿಯು ಜ್ಞಾನವು ವಿದ್ಯಮಾನವಾಗಿದೆ. ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ಅಭೇದಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಬಾಲಕರಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಉಂಟು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯೋದಯವು ಮುಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಜ್ಞಾನವು ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿದೆ. ಮುಂದೆ

ಆಗುವ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೂ, ಈಗ ಇರುವ ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಲೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾನದೇಶದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಮಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನುಪಲಬ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಹೇಳಬಾರದು. ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಎರಡನೆಯ ಪದಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಯಾವುದರ ಜೊತೆ ಯಾವುದು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಸಹೋಪಲಂಭವನ್ನು ಅಭೇದವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ಅದೇ ಸಹೋಪಲಂಭವು ಅಭೇದಕ್ಕೆ ಮಾರಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಸಹೋಪಲಂಭದಿಂದ ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ವೈಭಾಷಿಕರ ಮತ್ತು ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ಮತವನ್ನು ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಮಾಧ್ಯಮಿಕರ ಮತವನ್ನು ಆಸದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಯೋಗಾಚಾರರ ಮತವನ್ನು ಈ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವೈಭಾಷಿಕರು ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ಪರಮಾಣು ಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕ್ಷಣಿಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಶೂನ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ಯೋಗಾಚಾರರು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಜ್ಞಾನದ ಆಕಾರವಿಶೇಷವೇ ಆಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಯೋಗಾಚಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾವ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ವಿಜ್ಞಾನವಾದದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಭಾವಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಯೋಗಾಚಾರಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ - ವಿಜ್ಞಾನೇತಿ || ಅತ್ರೇಶ್ವಸ್ಯ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ವಿಜ್ಞಾನವಾದವಿರೋಧನಿರಾಸಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಕ್ಷತಿಃ | ಇಶ್ವರೋ
ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತತ್ರ ಚ ಯೋಗಾಚಾರಮತವಿರೋಧೇಽನುಪಪನ್ನತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಾದವಶ್ಯಂ
ನಿರಸನೀಯಂ ತದ್ಭವತಿ | ಹೇರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮೇವ ವಿಷಯಃ | ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ
ಸಂದೇಹಃ | ಸಮಯವಿವಾದ ಏವ ಸಂದೇಹವಿಜಮ್ |

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ವಿಜ್ಞಾನವಾದಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವಾದದ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಈಶ್ವರನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಗಾಚಾರ ಮತದ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಈಶ್ವರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಈ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಇದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಪ್ರಮೇಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾದವೇ ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ವಿವರಣೆ - ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ 'ನಾಸತೋ ಅದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವು ಯೋಗಾಚಾರಪಂಥದ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಪದಾರ್ಥವೇ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಜಗದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ನಾವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ವಿಜ್ಞಾನವಾದದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ.

ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಾತ್ಮಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವ: ಪಕ್ಷ: । ನಿಯಮ ನಿರಾಶ್ರಯ
ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಮೇಕಮೇವ ಖಲು ವಿद्यಮಾನಮ್ । ತನ್ಮಾತ್ರಮೇವೇದಂ ಜಗತ್ನ ತು
ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಮಸ್ತಿ । ತತೋ ಜಗದ್‌ದಯೇ ನೇಶ್ವರೇಣ ಕೃತ್ಯಮಿತ್ಯಯುಕ್ತಂ ಲಕ್ಷಣಮಿತಿ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚರಣೇ - ನೇತಿ ॥

ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ನಿತ್ಯವಾದ ದೋಷರಹಿತವಾದದ್ದೇ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವ. ಇದು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಈ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಈಶ್ವರನ ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ನ ಭಾವೋಽಪನುಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ಎರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇಃ ॥೩೦॥ ನಿಯಮಿತಿ ॥ ಪ್ರವಾಹತೋ
ನಿಯಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾತ್ ಕೈವಲ್ಯಾನ್ವಯಾಯೈತದ್‌ದುಕ್ತಿ: । ನಾಸತ್ ಇತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋ ನೇತಿ
ಭಾವೋನುಕ್ತಮ್ - ವಿद्यಮಾನಮಿತಿ ॥ ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ ಜಗದಿತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ -
ತನ್ಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ ॥ ತಥಾಚ ನಾಭಾವಾ ಇತ್ಯಾಹ್ಯುಕ್ತದೋಷೋಽಪಿ ನೇತಿ ಭಾವ: ॥

'ನಿತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವಾದದ್ದೆಂದರ್ಥ. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇವರು ಕ್ಷಣಿಕವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ

ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ವಿದ್ಯಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ ಜಗತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ತನಾತ್ರಮೇವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ನಾಭಾವೋಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವೂ ಕೂಡ ಇವರಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೆಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜ್ಞಾನವು ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದೆ 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಜಗತ್ತಾರಣಾತ್ಮವು ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ದೋಷ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಸದಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬಂದ ದೋಷ ಇವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ನಾಭಾವೋಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನುಭವವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ದೋಷವೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದರೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न विज्ञानातिरिक्तं जगदिति वदन् प्रष्टव्यो जायते । किं विज्ञानतत्त्वे जगदध्यस्तमिति पक्ष उत परमार्थतो विज्ञानजगतोरभेद एवेति । तत्राद्योऽतीताधिकारणन्यायेन निराकर्तव्यः । नापि द्वितीयः । विज्ञानात्मकं जगदित्यत्र प्रमाणाभावादिति भावः ।

ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಯೋಗಾಚಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ? ಅಥವಾ ಜಗತ್ತು ಹಾಗೂ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಅಭೇದವಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ?

ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲ.

ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಾತ್ಮಕ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವ: ಪಕ್ಷ: । ನಿಯಮ ನಿರಾಜನಂ
ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಮೇಕಮೇವ ಖಲು ವಿद्यಮಾನಮ್ । ತನ್ಮಾತ್ರಮೇವೇದಂ ಜಗತ್ತಿ
ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಮಸ್ತಿ । ತತೋ ಜಗದುದಯೇ ನೇಶ್ವರೇಣ ಕೃತ್ಯಮಿತ್ಯಯುಕ್ತಂ ಲಕ್ಷಣಮಿತಿ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನೇತಿ ॥

ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ನಿತ್ಯವಾದ ದೋಷರಹಿತವಾದದ್ದೇ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವ. ಇದು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಈ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಈಶ್ವರನ ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ನ ಭಾವೋಽಪನುಲಭ್ಯಃ' ಎಂದು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ಎರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧಃ ॥೩೦॥ ನಿಯಮಿತಿ ॥ ಪ್ರವಾಹತೋ
ನಿಯಮಿತ್ಯರ್ಥ: । ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾತ್ ಕೈವಲ್ಯಾನ್ವಯಾಯೈತದ್ಭುಕ್ತಿ: । ನಾಸತ್ ಇತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋ ನೇತಿ
ಭಾವೋನುಕ್ತಮ್ - ವಿद्यಮಾನಮಿತಿ ॥ ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ ಜಗದಿತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ -
ತನ್ಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ ॥ ತಥಾಚ ನಾಭಾವಾ ಇತ್ಯಾಹುಕ್ತದೋಷೋಽಪಿ ನೇತಿ ಭಾವ: ॥

'ನಿತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವಾದದ್ದೆಂದರ್ಥ. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇವರು ಕ್ಷಣಿಕವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ

ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ವಿದ್ಯಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಂ ಜಗತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ತನ್ಮಾತ್ರಮೇವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ 'ನಾಭಾವೋಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವೂ ಕೂಡ ಇವರಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೆಂದು ಇವರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜ್ಞಾನವು ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದೆ 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತಿಗೆ ಜಗತ್ಪಾರಣತ್ವವು ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ದೋಷ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಸದಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬಂದ ದೋಷ ಇವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ನಾಭಾವೋಪಲಬ್ಧೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ತುನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನುಭವವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ದೋಷವೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವರು ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದರೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - न विज्ञानातिरिक्तं जगदिति वदन् प्रष्टव्यो जायते । किं विज्ञानतत्त्वे जगदध्यस्तमिति पक्ष उत परमार्थतो विज्ञानजगतोरभेद एवेति । तत्राद्योऽतीताधिकारणन्यायेन निराकर्तव्यः । नापि द्वितीयः । विज्ञानात्मकं जगदित्यत्र प्रमाणाभावादिति भावः ।

ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ತೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಯೋಗಾಚಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ? ಅಥವಾ ಜಗತ್ತು ಹಾಗೂ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಅಭೇದವಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ ?

ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷವು ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ: - ಛಲೋತ್ತರವನಿರಾಸಾಯ ವಿಕಲ್ಪಾಂತಿಮಪಕ್ಷೇ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚಢ್ಢೆ - ಕಿಂ ವಿಜ್ಞಾನೇತಿ || ಭಾಷ್ಯಸ್ಥಾನುಭವಶಬ್ದಃ ಪ್ರಮಾಣತ್ರಯಜನ್ಯಪ್ರಮಾಮಾತ್ರಪರ ಇತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತಿ ||

'ಛಲೋತ್ತರ' ಎಂಬ ನಿಗ್ರಹ ಸ್ಥಾನ ನಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಕಿಂ ವಿಜ್ಞಾನತತ್ತ್ವೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನುಭವಶಬ್ದವು ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಮಾವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ವಕ್ಯವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೇ ಬೇರೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಥವಾ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಛಲೋತ್ತರ ಎಂಬ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ತತ್ತ್ವವಾದಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬೌದ್ಧರು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭವಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಲು ಅನುಭವಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಜನ್ಯವಾದ ಪ್ರಮಾವನ್ನು ಅನುಭವಶಬ್ದದಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಲು ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಜನ್ಯವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಈಗ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಞೇಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅಸತ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳು ಅರೋಪಿತವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಅಥವಾ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಸತ್ಯವಾದ ಜ್ಞೇಯಪದಾರ್ಥವೇ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾಗಿವೆ; ಭೇದವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೋ? ಇದು ವಿಕಲ್ಪದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನರೂಪವಲ್ಲ; ಅಭೇದದ ಅನುಭವ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ' ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ನ ದ್ವಿತೀಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯು ಹೊರಟಿದೆ.

ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂದರೆ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಚ 'ಸಹೋಪಲಮ್ಭನಿಯಮಾದಭೇದೋ ನೀಲತದ್ವಿಧಿಃ' । ಇತಿ
ಯುಕ್ತಮ್ । ಭೇದಪ್ರತೀತಿವಿರೋಧಾತ್ । ನ ಚೇಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಃ । ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್ ।
ಅನುಮಾನಸ್ಯೈವ ಬಾಧಕತ್ವೇ ಸ್ಫುಟಮಿತರೆತರಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಸಹೋಪಲಮ್ಭಾದಭೇದ ಇತಿ
ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹೇತವೋರ್ವಿರೋಧಶ್ಚ । ಸಾಹಿತ್ಯಸ್ಯ ಭೇದ ಏವೋಪಪತ್ತೇಃ ।

'ಸಹೋಪಲಂಭನಿಯಮಾತ್ ಅಭೇದೋ ನೀಲತದ್ವಿಧಿಃ' 'ಸಹೋಪಲಂಭನಿಯಮ
ಇರುವುದರಿಂದ ನೀಲ ಹಾಗೂ ನೀಲಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು' ಎಂಬುದು
ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಭೇದಪ್ರತೀತಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎನ್ನಲು ಬಾಧಕವಿರುವುದಿಲ್ಲ.
ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಬಾಧಕವೆಂದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ನೀನು ಮಾಡಿದ
ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ಹೇತುಗಳ ವಿರೋಧವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಹಭಾವವು ಭೇದವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ
ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಪರೋಕ್ತಮನುಮಾನಮಾಶङ್ಕಯ ನಿರಾಹ - ನ ಚ ಸಹೇತಿ॥
ತಥಾನುಭವಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುತ ವೈಪರೀತ್ಯೇನೈವಾನುಭವಾದಿತ್ಯರ್ಥಮುಪೇತ್ಯಾಹ - ಭೇದೇತಿ॥
ಸ್ಫುಟಮಿತಿ॥ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಭ್ರಾಂತಿತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ತಸ್ಯಾ ಅವಿರೋಧಕತ್ವಾದನುಮಾನೇನಾಭೇದಸಿದ್ಧಿಃ ।
ಸಿದ್ಧೇ ಚ ತೇನಾಭೇದೇ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಭ್ರಾಂತಿತ್ವಸಿದ್ಧಿರिति ಸ್ಫುಟಮಿತರೆತರಾಶ್ರಯತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಅನುಮಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿ
ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನಚ ಸಹೋಪಲಂಭ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ.
'ತಥಾನುಭವಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವೆಂಬ
ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಆಲ್ಲ. ವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಪರೀತವಾಗಿಯೇ
ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಿದೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, 'ಭೇದಪ್ರತೀತಿವಿರೋಧಾತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ
ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭೇದಪ್ರತೀತಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅದರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಗೆ ಭ್ರಾಂತಿತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ನೀಲ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಘಟವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಘಟ ಹಾಗೂ ಘಟಜ್ಞಾನಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಘಟ ಹಾಗೂ ಘಟಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂಬುದು ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು - 'ಘಟಜ್ಞಾನಂ, ಘಟಾಭಿನ್ನಂ, ಘಟೇನ ಸಃ ಉಪಲಂಭಾತ್' ಎಂದು. ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಘಟವೇ ಬೇರೆ ಘಟಜ್ಞಾನವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಎರಡು ಕೂಡ ಒಂದೇ ಎಂಬುದು ಯೋಗಾಚಾರಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯೇ ಬರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಬರುತ್ತಿರುವ ಈ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಬಾಧವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನ ಇರಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನವನ್ನೇ ಬಾಧಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ವಿರೋಧ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಭೇದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಂಜರಿ)

ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - न च यत्प्रकाशते तद्विज्ञानं यथा ज्ञानम् । प्रकाशन्ते च नीलादय इति युक्तम् । प्रकाशत इति विज्ञानविषयत्वाभ्युपगमे

**ಸ್ವವೃತ್ತಿವಿರೋಧೇನ ದೃಶ್ಯಾಂತೇ ಸಾಧನಾಭಾವಃ । ಅಜ್ಞಾನೇ ವ್ಯಭಿಚಾರಶ್ಚ
ಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೇಽಸಿದ್ಧಿರिति ॥**

ಯಾವುದು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೋ ಅದೇ ವಿಜ್ಞಾನ. ಜ್ಞಾನವೇ ಉದಾಹರಣೆ - ನೀಲಾದಿವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾಗಬೇಕು. ಈ ಆಕ್ಷೇಪ ತಪ್ಪು. ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಜ್ಞಾನವೇ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಸ್ವವೃತ್ತಿವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವಿಷಯತ್ವವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾವದೀಪಃ - ತದ್ರೀत्या अवयवद्वयेनानुमानान्तरमाशङ्कते - न च यदिति ॥
ತಥಾನುಭವೇತ್ಯಸ್ಯ स्वविषयज्ञानाभावादित्यर्थमुपेत्याह - **स्ववृत्तीति ॥** परीत्यैतत् । यद्वा
तार्किकादिमते स्ववृत्तिविरोधः न तु सिद्धान्तिमते । साक्षिणः स्वप्रकाशत्वाङ्गीकारादिति
पूर्वत्रारूच्या दोषान्तरमाह- **अज्ञाने व्यभिचारश्चेति ॥** ज्ञानप्रागभावादौ ज्ञानावरणे
संवृतौ च व्यभिचार इत्यर्थः । एतेन तथा प्रकाशविषयत्वेनानुभवाभावभावात्
ज्ञानाभावसत्त्वादिति भावपदवृत्त्या भाष्यार्थः सूचितः । न हि ज्ञानाभावादिरपि ज्ञानम् ।
विरोधादिति भावः । तथा प्रकाशत्वेनानुभवाभावादित्यप्यर्थमुपेत्याह - **असिद्धिरिति ॥**
भेदप्रतीत्या घटादेशानस्वरूपत्वा (नुभवा) भावात् । प्रतीतेर्भ्रान्तित्वं तु पूर्ववन्निरस्यमिति
भावः । इतिशब्दः समाप्तौ ॥ ३० ॥

ಬೌದ್ಧರ ಪ್ರಕಾರ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಎರಡೇ ಅಂಗಗಳು. ಆದರೆ ಪ್ರಕಾರ 'ನ ಚ ಯತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ತಥಾ ಅನುಭವಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿ, 'ಸ್ವವೃತ್ತಿವಿರೋಧೇನ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಪರರ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ

ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ ಸ್ವವೃತ್ತಿ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ. ಸಾಕ್ಷಿಯು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅರುಚಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವನ್ನು 'ಅಜ್ಞಾನೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಭಾವದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆವರಣವಾದ ಸಂವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. 'ತಥಾ ಅನುಭವಾಭಾವಾತ್' ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶವಿಷಯತ್ವೇನ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವಪದವನ್ನು ಅವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಜ್ಞಾನಾಭಾವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ 'ಅಸಿದ್ಧಿಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ಘಟಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಲ್ಲವೆಂದೇ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವು ಸಮಾಪ್ತಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಉಪನಯ ಹಾಗೂ ನಿಗಮನಗಳು ಮಾತ್ರ ಅನುಮಾನದ ಅಂಗವೆಂದು ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಎರಡು ಅಂಗಗಳಿಂದಲೇ ಅನುಮಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಯತ್ ಪ್ರಕಾಶತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ನಮಗೆ ಬರುವ ಘಟಜ್ಞಾನವು ಘಟವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ತಾರ್ಕಿಕರೂ ಕೂಡ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ತತ್ವವಾದಿಗಳಾದ ನಾವು ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಕ್ಷಿಯು ಸ್ವತಃ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆಂದು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ.

ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವವೃತ್ತಿವಿರೋಧವೆಂಬ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಅರುಚಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷವನ್ನು 'ಅಜ್ಞಾನೇ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಜ್ಞಾನೇ' ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಭಾವದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆವರಣವಾದ ಸಂವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ

ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ 'ತಥಾನುಭವಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವು ತನ್ನನ್ನೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸುತ್ತದೆಂಬ ಅನುಭವವಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಗಭಾವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವಿಷಯತ್ವದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಇನ್ನು ಜ್ಞಾನಾಭಾವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನವೆಂದೇ ಹೇಳಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಘಟವೇ ಬೇರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಅನುಭವವು ಬರುತ್ತಿದೆ. ಇದನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯ ಹಾಗೂ ಹೇತುವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜ್ಞಾನವೇ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪ ಎಂಬುದು ಅವನ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 'ಒಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ' ಎಂಬುದು ಅವನು ನೀಡಿದ ಹೇತು. ಇವೆರಡಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ' ಎಂದರೆ ಭೇದ ಇರಲೇಬೇಕು. ಇದನ್ನೇ ಸ್ವವೃತ್ತಿವಿರೋಧ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು.

ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯ ದೋಷವೂ ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾವುದು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೋ ಅದು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಪಾದ. ಆದರೆ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಪುನಃ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬ ಹೇತುವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಾಧನವೈಕಲ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಹಾಗೂ ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷಗಳು ಕೂಡ ಬರುತ್ತವೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಅಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದು ತೋರಲು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವ ಇದಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರ. ಇನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಷ್ಟೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಘಟಪಟಾದಿಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇತ್ವಸಿದ್ಧಿ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಜ್ಞಾನವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಘಟಪಟಾದಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂದೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
- * ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬರುವ ದೋಷವು ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಅಧಿಕರಣಸಾರ್ಥಕವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ.
- * ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅನುಭವಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಾಕು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ -
 ೧. ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಮಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
 ೨. ಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಲ್ಲವೆಂದೇ ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಿದೆ.
 ೩. ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಣಭಾವವು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅನುಭವವಿಲ್ಲ.
 ೪. ಜ್ಞಾನಾಭಾವವಿದೆ ಎಂಬ ಅನುಭವವಿದೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.
- * ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನವಿಷಯಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರವಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ಖಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ||

ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮ-
ಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ = ಜ್ಞಾನವು ಏಕಕ್ಷಣವಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ.
ಹೀಗೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಏಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಜ್ಞಾನ-ಜಗತ್ತು ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ - || ಖಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ ||೨||

ಜ್ಞಾನಂ ಖಣಿಕಂ, ಅರ್ಥಾನಾಂ ಚ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವಮುಕ್ತಮ್ | ಅತಶ್ಚ ನೈಕಯಮ್ ||೨||

ಅನುವಾದ - ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ ಆದರೆ ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ ಇದನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ
‘ಉಭಯಥಾಚ ದೋಷಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ
ಜಗತ್ತಿಗೆ ಏಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡಲು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ. ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು, ಕ್ಷಣಿಕಂ = ಒಂದು
ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಾನಾಂ ಚ = ಘಟಪಟಾದಿಗಳಾದರೂ, ಸ್ಥಾಯಿತ್ವಮ್ =
ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ಉಕ್ತಂ = ‘ಉಭಯಥಾಚ ದೋಷಾತ್’ ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಮೂರು
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ ಆತಶ್ಚ = ಈ ಮೂರು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ನೈಕಯಮ್ =
ವಿಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಜಗತ್ತುಗಳಿಗೆ ಏಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು.

ಸತ್ಕರ್ತದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಜಗತಃ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವೇನ ಸಾಧಿತತ್ವಾತ್ । ಜ್ಞಾನಸ್ಯ
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾದಪಿ ನ ಜಗದಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತನ್ನು ಜ್ಞಾನಾಕಾರವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು.

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾच्च । ನ च क्षणिकस्यायिनोरैक्यम् ।

ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ. ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವೆಂಬ ವಿರುದ್ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - युक्त्यन्तरेणापि जगतो विज्ञानात्मकत्वं पराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे ॥ क्षणिकत्वाच्चेति ॥ न च ज्ञानेऽपि क्षणिकत्वं भ्रान्तमिति वाच्यम् । मानाभावात् ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕ' ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಲು ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾच्च || ೩೧ || ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದ: ಸಮುಚ್ಚಯೇ ಇತಿ ಭಾವೇನಾಹ
- ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣಾಪೀತಿ || ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವತ್ವರೂಪೇಣಾಪೀತೀತ್ಯರ್ಥ: || ೩೧ ||

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಿಂದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಯುಕ್ತಂತರೇಣಾಪಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವತ್ವ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - सर्वथाऽनुपपत्तेश्च ||

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಬೌದ್ಧರ ಮತವು ಯುಕ್ತಿಕೂನ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಸರ್ವಥಾ = ಸಕಲವಿಧದಿಂದ, ಅನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ = ಬೌದ್ಧರಮತವು, ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲ.

ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕ, ಅಥವಾ ಕೂನ್ಯಸ್ವರೂಪ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಮತ್ತು ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಬೌದ್ಧಮತವು ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಪಕ್ಷಗಳಾಗಿವೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಆಗಮ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿವೆ.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮವೀಮಾನಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ || ೩ ||

ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ಸರ್ವಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾच्च ನೈತೇ ಪಕ್ಷಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ
|| ೩ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಅನುಪಲಬ್ಧವ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ || ೧ ||

ಅನುವಾದ - ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸಕಲಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಯಾವ ಪಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಬೌದ್ಧರ ಅವಾಂತರ ಮತಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್ = ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಸರ್ವಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ = ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ, ಏತೇಪಕ್ಷಾಃ = ಬೌದ್ಧರ ಯಾವ ಪಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ, ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ = ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿಲ್ಲ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಬೌದ್ಧನಿರಾಕರಣಮುಪಸಂಹರತಿ । ಸರ್ವಥೇತ್ಯಾದಿನಾ ॥

ಬೌದ್ಧರ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಲು 'ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ಎರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ವೇದವಿದ್ವೈಷಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕಲ್ಪನೆ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಮ್ಬಪ್ರತಿವಿಮ್ಬ-
ಜಗದುಗಲಕಲ್ಪನೆ ಶून್ಯವಿಜ್ಞಾನಯೋರ್ದೈತಕಲ್ಪನೆ ಪ್ರಕಟನೆ ಪ್ರಚ್ಛಾದನೆ ವಾ ವೇದವಿದ್ವೇಷಿಣಾಂ
ಪಕ್ಷಾ ನೊಪಪದ್ಯಂತೇ, ಸ್ಥಾಯಿನೋರ್ಜೀವಿಶಯೋಽನಾನಕ್ಷೀಕಾರಾತ್ । ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್
ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧತ್ವಾच्च । ಅತಃ ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ ।

॥ ಇತಿ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಪದಾರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ
ಹಾಗೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬಿಂಬಭೂತವಾದ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತವಾದ
ಎರಡು ಬಗೆಯ ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಶೂನ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ
ಮಾಡಿದರೆ, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಬೌದ್ಧರ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅದ್ವೈತವನ್ನು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ
ಪರಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದರೆ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸದೇ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ

ಅದ್ವೈತವಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಇಂಥ ಯಾವುದೇ ವೇದದ್ವೇಷಿಗಳ ಪಕ್ಷವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಜೀವ ಮತ್ತು ಈಶ್ವರರನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ಬರುವಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಪಕ್ಷಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಬೌದ್ಧಮತಗಳಿಗಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं प्रत्येकं दूषितानि बौद्धमतानि पुनः सामान्यदूषणेन पराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - सर्वथेति ॥ श्रुत्यादिकमुक्तं वक्ष्यमाणं च द्रष्टव्यम् ॥ एतच्चाधिकारिणं प्रति । अतो बौद्धराक्षान्तस्यानुपपन्नत्वेनाविरोधकत्वाद्युक्तं हरेर्जगत्कारणत्वलक्षणमिति सिद्धम् ॥

ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ 'ಸರ್ವಥಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಬೌದ್ಧರು ನಾವು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನಾವು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೌದ್ಧರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಯಿತು. ಇವರ ಮತದ ವಿರೋಧವು ನಮಗೆ ಸರ್ವಥಾ

ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ಅನುಪಲ್ಬ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥ ೩೨ ॥ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಕಮುಕ್ತಮಿತಿ ॥ ನ
ಋತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ ಯಚ್ಚ ಕಿञ್ಚಿಜ್ಗಾತ್ಸರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವೇದಮಾವಿರಾಸೀತ್ | ಸ ಏವ ಭೂಯೋ
ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಮಿತ್ಯಾದೀತ್ಯರ್ಥ: | ಯುಕ್ತಯ: ಸೂತ್ರೋಕ್ತಾ ಏವ | ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಪರ್ಯುರೀತ್ಯಾದಾವಿತ್ಯರ್ಥ: |
ಪರಮತೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದೇರ್ಮಾನತ್ವಾದಾಹ - ಅಧಿಕಾರಿಣಂ ಪ್ರತೀತಿ ॥ ಶಾಸ್ತ್ರೇಽಧಿಕೃತಂ ಮುಮುಕ್ಷುಂ ಪ್ರತಿ
ತದಗ್ನೀಕೃತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿನಾ ವಿರೋಧ ಉಚ್ಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥ: | ಅತಃ ಇತಿ | ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಾತ್
ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚೇತ್ಯರ್ಥ: ॥ ೩೨ ॥

'ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಕಮುಕ್ತಮ್' 'ನ ಯತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' 'ಯಚ್ಚ ಕಿಂಚಿತ್ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ'
'ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇವೇದಮಾವಿರಾಸೀತ್' 'ಸ ಏವ ಭೂಯೋ ನಿಜವೀರ್ಯಚೋದಿತಾಮ್' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಯುಕ್ತಿಗಳೆಂದರೆ ಅದಿಪದದಿಂದ
ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.
ಹಾಗೂ ಮುಂದೆ 'ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧವೂ
ಕೂಡ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬೌದ್ಧರು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಒಪ್ಪದ ಕಾರಣ
ಅವುಗಳ ವಿರೋಧ ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಧಿಕಾರಿಣಂ ಪ್ರತಿ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಯಾವ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಅಧಿಕೃತನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು
ಅವನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ
ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನ
ಯತೇ ತ್ವತ್ಕ್ರಿಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಧಿಕಾರಿಣಂ ಪ್ರತಿ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಿಜವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು
ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಬೌದ್ಧಮತವು ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ
ಅಂಥವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಾಕ್ಯ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬೌದ್ಧಮತವು
ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು
ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ
ಬಗೆಯ ಬೌದ್ಧಮತಗಳು ನಿರಸ್ತವಾದವು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣಮ್ - ೧

ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

॥ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧಃ ॥

ಅತ್ರ ನಯೇ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿತುಕ್ತದೋಷೋ ನಾತ್ರೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ವಿಜ್ಞಾನಮತಂ ನಿರಾಹ |
ಜಗದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಮ್ | ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನಮ್ | ಜಗತ್ ಭಾವೋ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ
ನ | ಜ್ಞಾನಮೇವ ಜಗದಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣಮತ ಇತಿ ನೇತೃತ್ವಃ | ಕುತಃ?
ಅನುಪಲಬ್ಧೇರನುಭವಾತ್ | ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತೃತ್ವಃ | ಉಪಲಬ್ಧಿವಿರೋಧಾದಿತೃತ್ವಃ |
ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಯೋರಭೇದಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ತನಗೆ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಜಗತ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಭಾವಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ತದ್ರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥ. ಭಾವೋನ = ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ
ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ
ಅನುಪಲಬ್ಧಃ = ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂಬ ಅನುಭವ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಹಾಗೇ ಸಮರ್ಥನೆ
ಮಾಡಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಬೌದ್ಧರು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನ
ಯತೇ ತ್ವತ್‌ಕ್ರಿಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ? ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಅಧಿಕಾರಿಣಂ ಪ್ರತಿ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಿಜವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು
ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಿ, ಬೌದ್ಧಮತವು ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ
ಅಂಥವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಾಕ್ಯ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಬೌದ್ಧಮತವು
ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು
ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ
ಬಗೆಯ ಬೌದ್ಧಮತಗಳು ನಿರಸ್ತವಾದವು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶ್ವರಪೂಜ್ಯಮಸ್ತು ॥

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣಮ್ - ೧

ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

॥ ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧಃ ॥

ಅತ್ರ ನಯೇ ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋ ನಾತ್ರೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ವಿಜ್ಞಾನಮತಂ ನಿರಾಹ |
ಜಗದಿತಿ ಪ್ರಕೃತಮ್ | ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ ಸದ್ವಿಜ್ಞಾನಮ್ | ಜಗತ್ ಭಾವೋ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ
ನ | ಜ್ಞಾನಮೇವ ಜಗದಾಕಾರೇಣ ಪರಿಣಮತ ಇತಿ ನೇತೃತ್ವಃ | ಕುತಃ ?
ಅನುಪಲಬ್ಧೇರನುಭವಾತ್ | ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾದಿತೃತ್ವಃ | ಉಪಲಬ್ಧಿವಿರೋಧಾದಿತೃತ್ವಃ |
ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಯೋರಭೇದಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ |

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ತನಗೆ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಜಗತ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತವೇ ಆಗಿದೆ. 'ಭವತೀತಿ ಭಾವಃ' ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ ಭಾವಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ತದ್ರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥ. ಭಾವೋನ = ಜಗತ್ತು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನವೇ ಜಗದಾಕಾರವಾಗಿ
ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಏಕೆಂದರೆ
ಅನುಪಲಬ್ಧಃ = ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂಬ ಅನುಭವ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಹಾಗೇ ಸಮರ್ಥನೆ
ಮಾಡಲು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

'ಅನುಪಲಭ್ಯೇ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಲಬ್ಧಿವಿರೋಧ, ಅನುಭವವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞೇಯಗಳ ಭೇದವು ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನ್ನು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅನುಭವವಿರೋಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಜ್ಞಾನಮಿತಿ ವಾಚ್ಯೇ ಭಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತಿರ್ನಾಽಸತ ಇತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋ ನೇತಿ ದರ್ಶಯಿತುಮ್ ।
 केचित्तु प्राप्तौ भुव् शुद्धिचिन्तयोरिति कविकल्पद्रुमोक्तेश्चिन्तारूपज्ञानार्थस्य
 भुवो रूपमिति भावः । युष्माकं भाः साकारत्वेनाभिमतं ज्ञानमिति
 वाऽभिप्रेत्य भाव इत्यवक्तिरित्याहुः ॥

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. 'ಭಾವಃ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು ? ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನಾಸತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ತಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಕೆಲವರು 'ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಭುವ್ ಶುದ್ಧಿಚಿಂತಯೋಃ' ಎಂಬ ಕವಿಕಲ್ಪದ್ರುಮದ ಮಾತಿನ ಪ್ರಕಾರ ಭಾವಪದವು ಚಿಂತಾಸ್ವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಭುವ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ 'ಭಾವಃ' ಎಂದರೆ ವಃ = ನಿಮ್ಮ, ಭಾಃ = ಸಾಕಾರವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಿ ಭಾವ ಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಭಾವಪದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಜಗತ್ತು ಇರುವುದೇ ಜ್ಞಾನರೂಪದಲ್ಲಿ. ಜ್ಞಾನವೊಂದೇ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ದೋಷವು ಬಂದಿತ್ತೋ, ಅದು ತಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೂನ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಅಸತ್ತಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನವು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಷ್ಟು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಭಾವ' ಎಂಬ ಒಂದೇಪದವು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅಥವಾ ಭಾವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಂತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಚಿಂತಾ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ 'ಭಾಃ' ಎಂದಷ್ಟೇ ಪದವನ್ನು

ವಿವಕ್ಷಿಸಿ, ಜ್ಞಾನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 'ವಾಃ' ಎಂದರೆ ನಿಮಗೆ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಭಾವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು.

ಜ್ಞಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ ॥೨-೨-೩೧॥

ನ ಭಾವ ಇತಿ ವರ್ತತೆ । ಭಾವ ಇತಿ ಆವರ್ತತೆ ಚ । ಭಾವಸ್ಯ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ ಆಶುತರವಿನಾಶಿತ್ವಾಚ್ ನ ಭಾವೋ ಜಗದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಜಗತಃ ಸ್ಥಾಪಿತವ್ ಪ್ರಾಗುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್' ಎಂದು.

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಹಾಗೂ 'ಭಾವಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು. 'ಭಾವಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಭಾವ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ = ಹುಟ್ಟಿದ ತತ್ಕ್ಷಣ ವಿನಾಶವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಜಗದಾಕಾರವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಎಲ್ಲಾ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷ

एवं पृथङ् निरस्तानि बौद्धमतानि सामान्यदोषेण निराह -

॥ सर्वथाऽनुपपत्तेश्च ॥೨-೨-೩೨॥

नेत्यस्ति । सर्वथा प्रत्यर्थं क्षणिकत्वकल्पने शून्याद्वैतकल्पने विज्ञानाद्वैतकल्पने प्रकटने प्रच्छादने वा वेदद्वेषपक्षा न ग्राह्याः । कुतः? अनुपपत्तेः उपपत्त्युपलक्षितमानाभावात् तद्विरुद्धत्वाच्चेत्यर्थः ॥९॥

ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೌದ್ಧರ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಗಡಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಸರ್ವಥಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂದು.

'ನ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸರ್ವಥಾ = ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಶೂನ್ಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೂನ್ಯಾದ್ವೈತವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ - ವಿಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ - ಶೂನ್ಯಾದ್ವೈತಿಗಳು ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ಅದ್ವೈತವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧರ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸದೇ ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅದ್ವೈತವಾದವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದರೆ ಅಂಥ ವೇದದ್ವೇಷಿಯಾದ ಯಾವ ಪಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅನುಪಪತ್ತೇಃ' = ಉಪಪತ್ತಿ ಪದವು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಹೇಳುವ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮತಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् – नैकस्मिन्नसम्भवात् ॥

ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಜೈನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ.

ಜೈನರು ಹೇಳಿದ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಏಕಸ್ಮಿನ್ = ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ, ನ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಂಭವಾತ್ = ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ.

೧. ಸತ್ಯ, ೨. ಅಸತ್ಯ, ೩. ಸದಸತ್ಯ, ೪. ಸದಸದ್ ಎಲಕ್ಷಣತ್ವ, ೫. ಸತ್ತ್ವೇಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ೬. ಅಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ೭. ಸದಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ. ಈ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆನ್ನುವುದು ಜೈನರ ವಾದ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸ್ಯಾದ್‌ವಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇನು ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಸ್ಯಾದ್‌ವಾದಿಮತಂ ದೂಷಯತಿ -

|| ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಮ್ಮಿಮಾನ್ ||೧||

ಸತ್ ಸ್ಯಾದ್ ಅಸತ್ಸ್ಯಾತ್ ಸದಸತ್ ಸ್ಯಾತ್ ತತಃಸನ್ಯತ್ ಸ್ಯಾದಿತೀತನೈಕಸ್ಮಿನ್
ಯುಜ್ಯತೇ | ಅದೃಶ್ಯತ್ವೇನಾಸಮ್ಮಿಮಾನ್ ||೧||

ಅನುವಾದ - ಜಗತ್ತು ಸತ್ ಆಗಲಿ, ಅಸತ್ ಆಗಲಿ, ಸದಸತ್ ಆಗಲಿ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗಲಿ, ಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗಲಿ, ಅಸತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗಲಿ, ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗಲಿ, ಹೀಗೆ ಏಳು ಭಂಗಿಯನ್ನು ಜೈನರು ಜಗತ್ತಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಈ ಸ್ಯಾದ್‌ವಾದವನ್ನು ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜೈನಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸತ್‌ಸ್ಯಾತ್ = ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಲಿ, ಅಸತ್‌ ಸ್ಯಾತ್ = ಅಸತ್ಯವಾಗಲಿ, ಸದಸತ್‌ಸ್ಯಾತ್ = ಸದಸತ್ ಆಗಲಿ, ತತೋ ಅನ್ಯತ್ವ ಸ್ಯಾತ್ = ಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗಲಿ, ಅಸತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗಲಿ, ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗಲಿ, ಇತ್ಯೇತತ್ = ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಸ್ಯಾದ್‌ವಾದವನ್ನು, ಏಕಸ್ಮಿನ್ = ಒಂದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ನಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೃಶ್ಯತ್ವೇನ = ಈ ಸಪ್ರಭಂಗಿಗಳು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದ್ದರಿಂದ, ಅಸಂಭವಾತ್ = ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿವೆ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: -

ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮರಹಿತತ್ವಾವಿಶೇಷಾದ್ವೈದ್ವಪಕ್ಷನಿರಾಕರಣಾನಂತರಂ
ಜೈನಪಕ್ಷಮುಪಕ್ಷಿಪ್ಯ ದೃಢಯತಿ - ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾದಿನಾ । ಜಗತ್ಸತ್ತ್ವಾದಸತ್ತ್ವಾತ್ಸದಸತ್ತ್ವಾತ್
ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಚ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಮತಂ ನ ಯುಜ್ಯತೇ । ಪರಸ್ಪರಪರಾಹತತ್ವಾತ್ । ನ
ಹಿ ಯದೇವ ವಸ್ತು ಸತ್ತ್ವಾದಿತೃಕಂ ತದೇವ ತತ್ರೈವ ತस्ಮಿನ್ಕಾಲ ಏವ ಸ್ವೇನೈವ
ರೂಪೇಣಾಸತ್ತ್ವಾದಿತಿ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ವಿರೋಧಾತ್ ।

ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಜೈನರೂ ಕೂಡ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬೌದ್ಧರಿಗೂ, ಜೈನರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಜೈನಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಅವನ
ಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ.

ಜಗತ್ತು ಸತ್ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಸತ್ ಆಗುತ್ತದೆ, ಸದಸತ್ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಆಗುತ್ತದೆ
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಗಳ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದು ಪರಸ್ಪರ
ವ್ಯಾಹತವಾದ ವಚನ. ಯಾವ ವಸ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ವಸ್ತು, ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ,
ಅದೇ ರೂಪದಿಂದ ಅಸತ್ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಜೈನರು ಹೇಳುವ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಥ ವೇದಬಾಹ್ಯಾಂತರ್ಭಾವಾದನಂತರಮೇವ ಜೈನಮತಂ ನಿರಾಕರೋತಿ ।
ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಮ್ಮಭವಾತ್ । ಸತ್ಸಾದಸತ್ಸಾದಾತ್ಮದಸತ್ಸಾದಾಭಯವಿಲಕ್ಷಣಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್
ಚಕಾರಾದುಭಯಮುಭಯವಿಲಕ್ಷಣಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್ ನ ಚ ತತ್ಸಾದಾತ್ಮ, ಉಕ್ತಂ ಸರ್ವಂ ಚ ಸ್ಯಾದಿತಿ
ಜೈನಾ ಜಲ್ಪಂತಿ ತತ್ತದ್ವಾದೋಷಪರಿಜಿಹೀರ್ಷವ: ಸಾರ್ವತ್ರಿಕದೋಷಸಮಾಜಭಾಜನಿಭೂತಾ: ।

ಬೌದ್ಧರಂತೆ ಜೈನರೂ ಕೂಡ ವೇದಬಾಹ್ಯರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಜೈನಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನು 'ನೈಕಸಿದ್ಧಾಂತಸಂಭವಾತ್' ಎಂದು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

೧. ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೂ ಹೌದು, ೨. ಅಸತ್ಯವೂ ಹೌದು, ೩. ಸದಸತ್ಯವೂ ಹೌದು, ೪. ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹೌದು, ೫. ಚಕಾರದಿಂದ ಸದಸತ್ತ್ವೇನ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹೌದು. ೬. ಈ ಐದು ಪಕ್ಷಗಳು ಅಯುಕ್ತವೂ ಹೌದು, ೭. ಐದು ಪಕ್ಷಗಳು ಯುಕ್ತವೂ ಹೌದು. ಹೀಗೆ ಜೈನರು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಐಳು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಐಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದವುಗಳಲ್ಲ. ಇದು ಬೇರೆಯೇ ಐಳುಭಂಗಿಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಐಳರಲ್ಲಿ ಆರು ಮತ್ತು ಏಳರ ಪ್ರಕಾರಗಳು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದವುಗಳು ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ. 'ತತೋಽನೃಚ್ಛ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವು ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಐಳು ಭಂಗಿಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಜೈನರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳನ್ನು ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ತತೋಽನ್ಯच्च स्यादित्यस्यान्योऽर्थः - उक्तं त्रयं न स्यात्, सत्स्यान्नच स्यादसत्स्यान्नच स्यात्सदसत्स्यान्न च स्यादिति, तत्रैवावान्तरभेदोऽप्यम् । नैतत्सप्तप्रकारत्वमेकस्मिन् वस्तुनि वक्तुं युज्यते । नन्वेता भङ्गयः कचिदेकत्र दृष्टाः । न च सदसद्भङ्गिव्यतिरेकिण्यो भङ्गय एव दृष्टाः । अदृष्टकल्पने सप्तभङ्गिनियमोऽपि भङ्गी स्यात् ।

'ತತೋಽನ್ಯಚ್ಛ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ೧. ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೂ ಹೌದು, ೨. ಅಸತ್ಯವೂ ಹೌದು, ೩. ಸದಸತ್ಯವೂ ಹೌದು, ೪. ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹೌದು, ೫. ಸತ್ವೇಽಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹೌದು, ೬. ಅಸತ್ವೇಽಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹೌದು, ೭. ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವೂ ಹೌದು, ಎಂದು ಅದರಲ್ಲೇ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದವಿದೆ.

ಈ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಕಂಡೂ ಇಲ್ಲ. ಸತ್ಯ ಹಾಗೂ ಅಸತ್ಯ ಎಂಬೆರಡು ಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಉಳಿದ ಭಂಗಿಗಳು ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲೂ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಏಳೇ ಭಂಗಿಗಳೇಕೆ ? ಇನ್ನಷ್ಟು ಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದು. ಆಗ ಸಪ್ತಭಂಗನಿಯಮವೇ ಭಂಗವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದರಣೆ - 'ಉಕ್ತಂ ತ್ರಯಂ ನ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ ಅಲ್ಲ ಎಂದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ. 'ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್' ಎಂದರ್ಥ. 'ಸತ್ ಸ್ಯಾತ್ ನಚ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದರೆ 'ಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್' ಎಂದು, 'ಅಸತ್ ನಚ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದರೆ 'ಅಸತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್' ಎಂದರ್ಥ. 'ಸದಸಸ್ಯಾತ್ ನಚ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದರೆ 'ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್' ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೈನಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ವಧಿಕರಣ

ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ - ಸ್ಯಾದಿತಿ || ಅತ್ರೇಶ್ವರಸ್ಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇಜನಮತ-
ವಿರೋಧನಿರಾಸಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಃ | ಇಶ್ವರೋ ಜಗತ್ಕಾರಣಮಿತ್ಯುಕ್ತಮ್ | ತच्च
ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಮತವಿರೋಧೇ ಮಂದಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ತನ್ನಿರಾಸಃ ಕರ್ತವ್ಯ ಏವ |
ತತ್ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ | ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ |
ಸಮಯವಿಗಾಂ ಸಂದೇಹಬಿಜಮ್ |

ಈ ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಸ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ
ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಜೈನಮತವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ
ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು
ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಗಳ ಮತದ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂದರಿಗೆ
ಈ ಲಕ್ಷಣವು ವಿಷ್ಣುವಿನದಲ್ಲವೆಂಬ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿ
ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

ಪರಮಾತ್ಮನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೇ ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಇದು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ?
ಎಂದು ಸಂದೇಹ. ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾದವು ಸಂದೇಹಬೀಜ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ನೇಕಸ್ಥಿತ್ರಸಂಭವಾತ್ ॥೩೩॥ ಜೈನಮತೇತಿ ॥ ಪ್ರಾಗುಕ್ತದಿಶಾ
ಅವೈದಿಕೇಷು ಬೌದ್ಧನಿರಾಸಾನಂತರಂ ಅಸ್ಯಾವಸರಪ್ರಾಪ್ತವಾದಿತಿ ಭಾವ: ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅವೈದಿಕರಾದ ಬೌದ್ಧರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಜೈನಮತದ
ನಿರಾಕರಣೆಯು ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸತ್ವವು ಹಾಗೂ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸತ್ವವು ಎರಡೂ 'ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಜೈನರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ
ಆನಂತರ್ಯಸಂಗತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ರಭಂಗಿ ಹಾಗೂ ಕಾಯಪರಿಮಾಣದ ಸ್ವರೂಪ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವ: ಪಕ್ಷ: । ಸದಸದುಭಯಮುಭಯವಿಲಕ್ಷಣಂ
ಸದಸದುಭಯವಿಲಕ್ಷಣಂ ನೈತತ್ಸರ್ವಂ ಸರ್ವಂ ಚೇತಿ ಸಪ್ತಭಿಕ್ಷಿಜಗದಾತ್ಮಾದೃಷ್ಟಾತ್ ಪರಿದೃಷ್ಟಾಪನೈಶ್ಚ
ಭವಿಷ್ಯತಿ । ಸ ಚ ಕಾಯಪರಿಮಾಣ: । ಅತ: ಕಿಮಿಶ್ವರೇಣೇತಿ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರಮಯುಕ್ತಮಿತಿ
ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಯತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚಛೇ - ನೇತಿ ॥

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.
'೧. ಸತ್ವ, ೨ ಅಸತ್ವ. ೩ ಸದಸತ್ವ. ೪ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ೫ ಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ,
೬ ಅಸತ್ವೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ೭ ಸದಸದಾತ್ಮಕತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ. ಹೀಗೆ
ಏಳು ರೀತಿಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇವೆ. ಆತ್ಮ, ಅದೃಷ್ಟಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ದಂಡ
ಚಕ್ರಾದಿಸಾಧನಗಳಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನಾದರೂ ಶರೀರದಷ್ಟೇ
ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ಇಂಥ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಆಗಲೇಬೇಕಾದದ್ದು ಏನೂ ಅಲ್ಲ.

ಅದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಅಧಿಕರಣದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ನೈಕಸ್ಮಿನ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಭಾಷ್ಯೇ ಸತ್ಸ್ಯಾದಿತಿ ಸ್ಯಾಚ್ಚಬ್ದಸ್ತಿಙ್ಗಂತಪ್ರತಿರೂಪಕೋಽನೇಕಾರ್ಥದ್ವಯೋಕ್ತೋ ನಿಪಾತ ಇತಿ ಭಾವೇನ 'ಆಹ ಕ್ಷಪಣಕೋ ವಿಶ್ವಂ ಸದಸದ್ವಯಮದ್ವಯಮ್ | ದ್ವಯಾದ್ವಯಮತತ್ಸರ್ವ ಸಮಭಕ್ತಿಸದಾತನಮ್' ಇತ್ಯನುಭಾಷ್ಯದಿಶಾ ಸಮಭಕ್ಷಪರತ್ವೇನ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ || **ಸದಸದುಭಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ||** ಸದಿತ್ಯಾಛ: ಪ್ರಕಾರ: | ಅಸದಿತಿ ದ್ವಿತೀಯ: | ಉಭಯ ಸದಸದಾತ್ಮಕಮಿತಿ ತೃತೀಯ: | ಉಭಯವಿಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಚತುರ್ಥ: | ಸದಸದುಭಯವಿಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಷಷ್ಠಿ | ತತ್ರ ಸತ್ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಚೇತಿ ಪಶ್ಚಿಮ: | ಅಸತ್ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಚೇತಿ ಷಷ್ಠ: | ಸರ್ವ ಸದಸದಾತ್ಮಕಂ ನೈತತ್ಸರ್ವ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮಿತಿ ಸಮಮ ಉಕ್ತೋ ಧ್ಯೇಯ: | ಏತೇನ ಭಾಷ್ಯೇ ಪಕ್ಷಚತುಷ್ಟಯಸ್ಯ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವೇಽಪಿ ಶಿಷ್ಟಪಕ್ಷತ್ರಯಂ ತು ತದನ್ಯಾದಿತೀತಚ್ಚತುರ್ಥಪ್ರಕಾರಾರ್ಪಕಮೇವ ಪದಂ ಪ್ರಾಗುಕ್ತತ್ರಯಶೇಷಂ ಕೃತ್ವಾ ಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಅಸತ್ತ್ವೇ ಸತ್ಯಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಸದಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮಿತ್ಯೇವರೂಪೇಣ ಬೋಧ್ಯಮಿತಿ ದರ್ಶಿತಮ್ | ಪೂರ್ವಾಕ್ಷೇಪಾರ್ಥಮಾಹ - **ಆತ್ಮಾದೃಷ್ಟಾದಿತ್ಯಾದಿ ||** ಏವಂ ಚೇತಿ ಸೂತ್ರನಿರಸ್ಯಮಾಹ - **ಸ ಚೇತಿ ||** ಆತ್ಮೇತ್ಯರ್ಥ: |

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಸತ್ ಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಧಾತುವಲ್ಲ. ತಿಜಂತಪ್ರತಿರೂಪಕವಾದ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿವೆ. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ 'ಕಪ್ಪಣಕೋ ವಿಶ್ವಂ ಸದಸದ್ವಯಮದ್ವಯಮ್ | ದ್ವಯಾದ್ವಯಮತತ್ ಸರ್ವಂ ಸಪ್ರಭಂಗಿಸನಾತನಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜೈನರು ಹೇಳುವ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಇದೇ ಭಾಷ್ಯ 'ಸದಸದುಭಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಸತ್' ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. 'ಅಸತ್' ಎಂಬುದು ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. 'ಉಭಯಂ ಸದಸದಾತ್ಮಕಂ' ಎಂಬುದು ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. 'ಉಭಯವಿಲಕ್ಷಣಮ್' ಎಂಬುದು

ನಾಕನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. 'ಸದಸದುಭಯವಿಲಕ್ಷಣಮ್' ಎಂಬುದು ಐದು ಹಾಗೂ ಆರನೆಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ ಹಾಗೂ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದು ಐದನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. ಅಸತ್ ಹಾಗೂ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದು ಆರನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸರ್ವಂ ಸದಸದಾತ್ಮಕಂ ನೈತತ್ ಸರ್ವಂ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಎಂಬುದು ಏಳನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಕು ಪಕ್ಷಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು 'ತದನ್ಯತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ತತೋ ಅನ್ಯಚ್ಛಾತ್' ಎಂಬುದು ನಾಕನೆಯ ಪಕ್ಷವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದನ್ನೇ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಬೇಕು. 'ಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮ್', 'ಅಸತ್ವೇ ಸತಿ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮ್' 'ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮ್' ಹೀಗೆ ಆ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಆತ್ಮಾದೃಷ್ಟಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಏವಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಅಂಶವನ್ನು 'ಸಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಚ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ಅದೃಷ್ಟ, ಕಾಲ, ಆಕಾಶ, ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ದಂಡ ಚಕ್ರಾದಿಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಸಪ್ತಭಂಗಿರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನಾವಶ್ಯಕ ಎಂಬುದು ಜೈನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸತ್ ಸ್ವಾತ್ ಅಸತ್ ಸ್ವಾತ್, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಏಳು ಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಸ್ಯಾದ್ ವಾದಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

ಮತ್ತು ಜೀವನು ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇರುವೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಇರುವೆಯಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯದೇಹದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯದೇಹದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಯಾದ್ ವಾದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदुच्यते जैनैर्जगत्सप्तभङ्गीति न तद्युक्तम् ।
 व्यावस्थितसदसत्प्रकारद्वयातिरिक्तप्रकारस्याप्रामाणिकत्वेनासम्भवात् ।
 एकैकप्रकाराभ्युपगमे दोषदर्शनदेतदुपेत इति न वाच्यम् । तथा सति

ದೋಷಿರೂಢಾ ಸರ್ವಮಪಿ ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಸದಸತ್ಪ್ರಕಾರದ್ವಯೇ ಚ ನ ಕೋಽಪಿ ದೋಷ
ಇತಿ ಭಾವಃ ॥

‘ಜಗತ್ತು ಸಪ್ತಭಂಗಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ
ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ‘ಸತ್ತ್ವ’ ‘ಅಸತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಎರಡೇ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಇರುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.
ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಉಳಿದ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ. ಒಂದೊಂದೇ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ದೋಷ
ಬರುವುದರಿಂದ ಏಳೂ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ಜೈನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು.
ಹಾಗಾದರೆ ದೋಷದ ಹೆದರಿಕೆ ಇರುವವನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲಾಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.
ಕೇವಲ ಸತ್ತ್ವ, ಅಸತ್ತ್ವ ಎಂಬೆರಡೇ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವುದೇ ದೋಷಕ್ಕೆ
ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಅನುಕ್ತೋಪಾಲಂಭಭ್ರಾಂತಿಂ ನಿರಸ್ಯನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಪ್ರಾವಿವೃತತ್ವಾದಿದಾನಿಂ
ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಯದ್ವಚ್ಯತ ಇತಿ ॥ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇತಿ ॥ ದೇಶಕಾಲಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ ।
ಏತच्च ವಸ್ತುನೋ ನಿರ್ವಹರೂಪತ್ವನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ ವಾ ಅಂಶೋಽಸಿದ್ಧಿನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ ವಾಕ್ಯಮ್ । ವ್ಯಾಹತಿನಿರಾಸಾಯ
ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇತಿ । ಅದೃಶತ್ವೇನೇತೇತತ್ಪ್ರಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಪರತ್ವೇನ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -
ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನೇತಿ ॥ ‘ತತ್ತದೋಷನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ವೀಕೃತಾ ತತ್ತದಾತ್ಮತಾ । ಯದಿ
ತೈರಖಿಲೈರ್ದೋಷೈರ್ಮಿಲಯತೇ ಚಲದರ್ಶನ’ ಇತ್ಯಾಧ್ಯಾನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಮಾಹ - ಏಕೈಕಪ್ರಕಾರೇತಿ ॥
ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಮಿತಿ ॥ ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷಲೇಪಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥ ಸದಸದಿತಿ ॥
ದೇಶಕಾಲಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ ॥ ೩೩ ॥

‘ಅನುಕ್ರೋಧಲಂಭ’ ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತ್ಯೀಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದನ್ನೇ ಈಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ‘ಯದ್ವಚ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ವ್ಯವಸ್ಥಿತ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಕಾಲಗಳಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ
ಎಂದರ್ಥ. ವಸ್ತುವಿಗೆ ನಿಷ್ಪರೂಪತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ಅಂಶತಃ

ನಾಕನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. 'ಸದಸದುಭಯವಿಲಕ್ಷಣಮ್' ಎಂಬುದು ಐದು ಹಾಗೂ ಆರನೆಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ ಹಾಗೂ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದು ಐದನೆಯ ಪ್ರಕಾರ. ಅಸತ್ ಹಾಗೂ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದು ಆರನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸರ್ವಂ ಸದಸದಾತ್ಮಕಂ ನೈತತ್ಸರ್ವಂ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಎಂಬುದು ಏಳನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಕು ಪಕ್ಷಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು 'ತದನ್ಯತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ತತೋ ಅನ್ಯಚ್ಛಾತ್' ಎಂಬುದು ನಾಕನೆಯ ಪಕ್ಷವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದನ್ನೇ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. 'ಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮ್', 'ಅಸತ್ವೇ ಸತಿ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮ್' 'ಸದಸತ್ವೇ ಸತಿ ಸದದ್ವಿಲಕ್ಷಣಮ್' ಹೀಗೆ ಆ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದಿನ ಪಕ್ಷದ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಆತ್ಮಾದೃಷ್ಟಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಏವಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಗುವ ಅಂಶವನ್ನು 'ಸಚ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಸಚ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ಅದೃಷ್ಟ, ಕಾಲ, ಆಕಾಶ, ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ದಂಡ ಚಕ್ರಾದಿಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ಸಪ್ತಭಂಗಿರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನಾವಶ್ಯಕ ಎಂಬುದು ಜೈನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸತ್ಸತ್ಯಾತ್ ಅಸತ್ಸತ್ಯಾತ್, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಏಳು ಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

ಮತ್ತು ಜೀವನು ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣ ಉಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇರುವೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಇರುವೆಯಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಮನುಷ್ಯದೇಹದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯದೇಹದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदुच्यते जैनैर्जगत्सप्तभङ्गीति न तद्युक्तम् ।
 व्यावस्थितसदसत्प्रकारद्वयातिरिक्तप्रकारस्याप्रामाणिकत्वेनासम्भवात् ।
 एकैकप्रकाराम्युपगमे दोषदर्शनदेतदुपेयत इति न वाच्यम् । तथा सति

ದೋಷಭೀರುಣಾ ಸರ್ವಮಪಿ ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಸದಸತ್ಪ್ರಕಾರದ್ವಯೇ ಚ ನ ಕೋಽಪಿ ದೋಷ
ಇತಿ ಭಾವಃ ||

‘ಜಗತ್ತು ಸಪ್ತಭಂಗಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ
ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ‘ಸತ್ತ್ವ’ ‘ಅಸತ್ತ್ವ’ ಎಂಬ ಎರಡೇ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಇರುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.
ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಉಳಿದ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿವೆ. ಒಂದೊಂದೇ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ದೋಷ
ಬರುವುದರಿಂದ ಏಳೂ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ಜೈನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು.
ಹಾಗಾದರೆ ದೋಷದ ಹೆದರಿಕೆ ಇರುವವನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲೂಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.
ಕೇವಲ ಸತ್ತ್ವ, ಅಸತ್ತ್ವ ಎಂಬೆರಡೇ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಯಾವುದೇ ದೋಷಕ್ಕೆ
ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪಃ - ಅನುಕ್ತೋಪಾಲಂಭಭ್ರಾಂತಿಂ ನಿರಸ್ಯನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಪ್ರಾಗ್ವಿವೃತ್ತವಾದಿದಾನಿಂ
ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಯದ್ವಚ್ಯತ ಇತಿ || ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇತಿ || ದೇಶಕಾಲಾಭ್ಯಾಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ |
ಏತಚ್ಚ ವಸ್ತುನೋ ನಿರ್ವಹರೂಪತ್ವನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ ವಾ ಅಂಶೋಽಸಿದ್ಧಿನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ ವೋಕ್ತಮ್ | ವ್ಯಾಹತಿನಿರಾಸಾಯ
ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇತಿ | ಅದೃಶ್ಯತ್ವೇನೇತೇತತ್ಪ್ರಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯಾಭಾವಪರತ್ವೇನ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -
ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನೇತಿ || ‘ತತ್ತದೋಷನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ವೀಕೃತಾ ತತ್ತದಾತ್ಮತಾ | ಯದಿ
ತೈರಖಿಲೈರ್ದೋಷೈರ್ದಿವ್ಯತೇ ಚಲದರ್ಶನ’ ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಮಾಹ - ಏಕೈಕಪ್ರಕಾರೇತಿ ||
ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಮಿತಿ || ಅನ್ಯಥಾ ಸರ್ವಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷಲೇಪಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಃ || ಸದಸದಿತಿ ||
ದೇಶಕಾಲಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇತಿ ಯೋಜ್ಯಮ್ || ೩೩ ||

‘ಅನುಕ್ರೋಷಲಂಭ’ ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದನ್ನೇ ಈಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ‘ಯದ್ವಚ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ
ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ‘ವ್ಯವಸ್ಥಿತ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಕಾಲಗಳಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ
ಎಂದರ್ಥ. ವಸ್ತುವಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯರೂಪತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ಅಂತಃ

ಅಸಿದ್ಧಿದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಸದಸತ್ವವಿಧಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಹತಿ ದೋಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಅದೃಷ್ಟೇನ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ತತ್ರದೋಷ ನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ವೀಕೃತಾ ತತ್ರದಾತ್ಮತಾ ।

ಯದಿ ತೈರಖಿಲೈರ್ದೋಷೈರ್ಲಿಪ್ಯತೇ ಚಲದರ್ಶನೇ ॥

ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ 'ಏಕೈಕಪ್ರಕಾರ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಮ್' ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಸದಸತ್ ಪ್ರಕಾರದ್ವಯೇ' ಎಂದರೆ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಸತ್ ಪ್ರಕಾರ ಹಾಗೂ ಅಸತ್ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವುದೇ ದೋಷ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಜೈನರು ಏಳು ಭಂಗಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ 'ಸತ್ವ' 'ಅಸತ್ವ' ಎಂಬ ಎರಡೇ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಸಾಕು; ಉಳಿದ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಘಟವು 'ಏತದ್ ದೇಶ ಏತತ್ ಕಾಲಾವಚ್ಛೇದೇನ' ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ಯದೇಶ ಅನ್ಯಕಾಲಾವಚ್ಛೇದೇನ' ಅಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ 'ಸದಸತ್' ಆಗಲು ಹಾಗೂ ಉಳಿದ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗಲೂ ದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಅಸತ್ ನಲ್ಲಿ ಸತ್ವವಿಲ್ಲ. ಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಸತ್ವವಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಹೀಗೆ ಜೈನರು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಏಳೂ ದೋಷಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸತ್ವ, ಅಸತ್ವ ಎಂಬ ಎರಡೇ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಉಚಿತ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೇ ನಾಕು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಜೈನರು ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಾತಿಗೆ ಏಳು ಪ್ರಕಾರ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.
- * ಜೈನರು ಹೇಳಿದೇ ಇರುವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ದೋಷವನ್ನು ನೀವು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಅನುಕ್ರೋಷಲಂಭ' ದೋಷವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ, ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಸದಸತ್ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ದೇಶಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಿ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಏವಂಚಾಽತ್ಮಾತ್ಮಸ್ವೈಂ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ಏವಂಚಾಽತ್ಮಾತ್ಮಸ್ವೈಂ ॥

ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಜೈನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಇರುವೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಆನೆಯ ಶರೀರವು ಬಂದಾಗ ಆತ್ಮನು ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಅರ್ಥ -- ಏವಂಚ = ಜೈನರು ಹೇಳುವಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ಆತ್ಮಾತ್ಮಸ್ವೈಂ = ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮೊದಲು ಇರುವೆಯ ಶರೀರವು ಬಂದಾಗ ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವಿರುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮುಂದೆ ಆನೆ, ಕತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಶರೀರಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಸಂಪೂರ್ಣದೇಹದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಇದರಂತೆ ಆನೆಯ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆತ್ಮನು ಆನೆಯಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡವನಾದ್ದರಿಂದ ಇರುವೆಯ ಶರೀರವು ಬಂದರೆ ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಆತ್ಮನೇ ವಿಶಾಲನಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಜೀವನಿಗೆ ಆನೆಯ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ - ॥ एवं चाऽत्माऽकात्मरूपं ॥२॥

**जीवस्य शरीरपरिमितत्वाङ्गीकारेऽप्यादिशरीरस्थस्य हस्त्यादिशरीरेऽ-
कात्मरूपं स्यात् ॥२॥**

ಅನುವಾದ - ಜೀವನು ಶರೀರದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಇರುವೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಜೀವನಿಗೆ ಆನೆಯ ಶರೀರವು ಬಂದಾಗ ಆ ದೊಡ್ಡ ದೇಹವನ್ನು ಆತ್ಮನು ತುಂಬದೆ ಇರಬೇಕಾಯಿತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಜೀವಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಶರೀರಪರಿಮಿತತ್ವಾಂಗೀಕಾರೇ = ಶರೀರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅಣ್ವಾದಿಶರೀರಸ್ಥಸ್ಯ = ಚಿಕ್ಕದಾದ ಇರುವೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಣುಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಇರುವ ಜೀವನಿಗೆ, ಹಸ್ತಾದಿಶರೀರೇ = ಆನೆಯ ಶರೀರವು ಬಂದರೆ, ಅಕಾತ್ಮ್ಯಂ = ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗದೆ ಇರುವಿಕೆಯು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಬೇಕಾದಿತು.

ಸತ್ತ್ವದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ದಿಪಾವಳಿ: - ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿನಾ ಯದಭ್ಯುಪಗತಂ ದೇಹಪರಿಮಾಣಂ ಜೀವ ಇತಿ । ತತ್ ಅನುಪಪನ್ನಮ್ । ಕೀಟದೇಹಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ಕರ್ಮವಶಾತ್ ಗಜದೇಹ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ದೇಹಾವ್ಯಾಪ್ತವಾಪತ್ತೇ: । ತದಾಹ । एवं ಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಗಳು ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಕೀಟದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿ ಆನೆಯ ದೇಹ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆನೆಯ ದೇಹದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣ ಆ ಜೀವನಿಗೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನೇ 'ಏವಂಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ತ್ವದೀಪ

ಜೀವನು ದೇಹಪರಿಮಾಣದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಪಿಚಾಽಹು: - ಅಣುತ್ವೇ ಸರ್ವಾಣ್ವೇದನಾನುಸಂಧಾನಾಯುಕ್ತೇವ್ಯಾಪ್ತವೇ ದೇಹಾಂತರಗತಾನುಸಂಧಾನಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚರೀರಪರಿಮಾಣಂ ಜೀವ ಇತಿ । ಅತ ಆಹ - ಏವಾತ್ಮಾಽಕಾತ್ಮರ್ಯಮ್ । ಏವಮಗ್ನಿಹೀನೇಽಪ್ಪಾದಿಶರೀರಸ್ಯಸ್ಯ ತತೋ ಹಸ್ತ್ಯಾದಿಶರೀರಪ್ರವೇಶೇ ಕೃತ್ಸ್ನಶರೀರವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಹಸ್ತ್ಯಾದಿಶರೀರಸ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಪಾದಿಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತೌ ತಚ್ಚರೀರ ಏವಾತ್ಮನಃ ಕಾತ್ಮರ್ಯಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ ।

ಮತ್ತು ಜೈನರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ನಮ್ಮ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಅಣುವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖದ ಅನುಸಂಧಾನವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬೇರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ದುಃಖಾದಿಗಳ ಅನುಸಂಧಾನವೂ ಕೂಡ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಜೀವನು ಶರೀರಪರಿಮಾಣ-ದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಜೈನರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು 'ಏವಂಚಾತ್ಮಕಾತ್ಮಸ್ವಾಮಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಜೈನರ ಈ ಮತವನ್ನು ಜೀವನು ದೇಹಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಇರುವೆಯ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಿಗೆ ಆನೆಯ ಶರೀರವು ಬಂದರೆ, ಸಮಗ್ರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆನೆಗೆ ಇರುವ ಶರೀರ ಬಂದಾಗ ಶರೀರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆ ಜೀವನು ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆ ಶರೀರದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನಷ್ಟೇ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೀವನು ಶರೀರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೇನು ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदपि जीवस्य शरीरपरिमितत्वमभ्युपेयते तत्प्रवृत्त्यम् । किं तत्सर्वशरीरगतचेष्टोपपत्त्यर्थमभ्युपेयते शरीरावच्छेदमन्तरेणात्मनः परिमाणाभावप्रसङ्गभयाद्वा । तत्राद्यं पक्षं प्रतिक्षेपुं सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - एवं चेति ॥

ಜೀವನು ಶರೀರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂಬುದು ಜೈನರ ಮತ್ತೊಂದು ವಾದ. ಇಂಥ ಜೈನರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಚಲನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ

ಒಪ್ಪತ್ತೀರೋ ಅಥವಾ ಶರೀರವೆಂಬ ಅವಚ್ಛೇದಕವನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಲು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೀರೋ?

ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಏವಂ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ एवं चात्माकाತ್ಮರ್ಯಮ್ ॥೩೪॥ ತತ್ರಾಹಂ ಪಕ್ಷಮಿತಿ ॥
ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷದ್ವಯಂ ತು ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪದಿತ್ಯತ್ರಾಪ್ರೇ ವ್ಯಕ್ತಮ್ |

'ತತ್ರಾದ್ಯಂ ಪಕ್ಷಮ್' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ದೋಷವನ್ನು ಮುಂದೆ 'ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪತ್' ಎಂಬುದಾಗಿ 'ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಯಂತನಕ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಶರೀರಪರಿಮಾಣ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬರುವ ತೊಂದರೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಜೈನಮತಪ್ರಸಂಗನಿಧಾಪಿತಮಾತ್ಮನಃ ಶರೀರಪರಿಮಾಣತ್ವಮೇವಮಿತಿ
ಪರಾಮೃಶತಿ । ಯಥಾತ್ಮಾ ಸರ್ವಶರೀರಚೇಷ್ಟೋಪಪತ್ಯರ್ಥಂ ಶರೀರಪರಿಮಾಣೋಽಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ एवं
ತರ್ಹಿ ಪಿಪಿಲಿಕಾದಿಶರೀರಸ್ಥಸ್ತತ್ಪರಿಮಾಣಂ एवं ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚ ತಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮವಶಾತ್
ಗಜಗರ್ಧಭಾದಿಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತೌ ತತ್ರಾಪೂರ್ಣತಾ ಸ್ಯಾತ್ । ತತಃಚ ನ ಸರ್ವಶರೀರಚೇಷ್ಟೇತಿ ಭಾವಃ ।
ಗಜಾದಿರಸ್ಥಸ್ಯಾಣುಶರೀರಪ್ರಾಪ್ತಾವತಿರೇಕಃ ಸ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಶರೀರಪರಿಮಾಣತ್ವಭಂಗಃ
ಇತ್ಯಪಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಮ್ ॥

ಜೈನಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಗಿರುವ ಶರೀರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಏವಂ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು.

ಒಂದುವೇಳೆ ಜೀವನು ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಶರೀರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಇರುವೆಯ ಶರೀರ ಹೊಂದಿದ ಜೀವನು ಇರುವೆ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೇ ಆಗಬೇಕು. ಆಗ ಅದೇ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ಮದ ಅಧೀನವಾಗಿ ಆನೆ, ಕತ್ತೆ, ಮೊದಲಾದ ಶರೀರಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅಪೂರ್ಣವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಶರೀರದ ಚೇಷ್ಟೆಗೋಸ್ಕರ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಇದರಂತೆ ಆನೆಯ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಿಗೆ ಕರ್ಮದ ಅಧೀನವಾಗಿ ಇರುವೆ ಶರೀರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಆನೆಯಂತೆ ಮಹತ್ವದ ಪರಿಮಾಣ ಇರುವುದರಿಂದ ಇರುವೆ ಶರೀರವನ್ನು ಮೀರಿ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಮಾಣ ಇದೆ ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜೀವನು ಶರೀರಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವುದು ತಪ್ಪು.

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वसूत्रे प्रकृतत्वाभावादाह-जैनमतेति ॥ जीवस्येत्यादिभाष्यं सौत्रैवंशब्दव्याख्यानमिति दर्शयितुं भाष्यं सोपस्करमनुवदति - यद्यात्मेति ॥ व्याख्येयं सौत्रपदमनुवदति - एवमिति ॥ असङ्गतिनिरासायापाद्यान्तरमुक्त्वा अकात्स्न्यापादनं योजयति । तत्परिमाण एव स्यात्तथा चेत्यादि । अण्वादिहस्त्यादिपदयोर्विनिमयेन तदेव भाष्यमन्यथापि योजयति - गजादीति ॥ भाष्ये शरीर इति सावधारणम् । अणुशरीर एवाकात्स्न्यं पूर्णता न स्यात् । अतिरेकः स्यादिति यावदिति भावः ॥ ३४ ॥

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾಗದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಜೈನಮತ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಜೀವಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಎವಂ' ಎಂಬ ಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಯದಿ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯವಾದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪದವನ್ನೇ 'ಎವಂ' ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಆಪಾದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, 'ಅಕಾತ್ಸ್ನ್ಯಂ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವೇ ಜೀವನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದನ್ನು 'ತಥಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಣ್ಣಾದಿ ಮತ್ತು ಹಸ್ತಾದಿ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ವಿನಿಮಯ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ (ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ) ಅದೇ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೇ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ 'ಗಜಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಶರೀರ ಪದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಅಣುಶರೀರದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಇಲ್ಲದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಅಣುಶರೀರವನ್ನು ದಾಟಿಯೂ ಜೀವನು ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಣುಶರೀರದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಎರಡನೆಯ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳ ಅನಂತರ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಎವಂ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಅಣ್ಣಾದಿ, ಹಸ್ತಾದಿ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಅಣುಶರೀರಃ' ಆನೆಗೆ ಅಣುಶರೀರವು ಬಂದಾಗ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಏಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅಣುಶರೀರದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ದಾಟಿಯೂ ಜೀವನಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಅಪೂರ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ ||

ಆಯಾ ದೇಹಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದಾಗ ಆತ್ಮನ ಗಾತ್ರವೂ ಕೂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ವಿಕಾರವನ್ನು ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಪರ್ಯಾಯಾದಪಿ = ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೇಹವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದಂತೆ ಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ, ಅವಿರೋಧಃ ನ ಚ = ಹಿಂದಿನ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ = ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಕಾಲದ ಪರಿಮಾಣಭೇದದಿಂದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಭೇದವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನು ವಿಕಾರಿಯಾಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ದೇಹದಂತೆ ಆತ್ಮನೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯನೆಂದಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆವಾಗ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ದೊರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದೇಹ ಪರಿಮಾಣ ಕಲ್ಪನೆ ಅಸಾಧು

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ -|| ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ ||೩||

**ತತ್ತತ್ಕಾಲೀನಸ್ಥಸ್ಯ ತತ್ತತ್ಪರಿಮಾಣತ್ವಮಿತಿ ನ ಮನ್ತವ್ಯಂ | ವಿಕಾರಿತ್ವಾದ-
ನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಃ ||೩||**

ಅನುವಾದ - ಜೀವನು ಬೇರೆ ಯಾವ ಯಾವ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಆ ಶರೀರದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯನಾಗಬೇಕಾದೀತು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ತತ್ತಚ್ಛರೀಸ್ಥ = ಆಯಾ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದ ಜೀವನಿಗೆ, ತತ್ತತ್ತರಮಾಣತ್ವಮ್ = ಆಯಾ ಶರೀರದ ಪರಿಮಾಣ ಬರುವಿಕೆಯನ್ನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ನ ಮಂತವ್ಯಮ್ = ಒಪ್ಪಬಾರದು, ವಿಕಾರಿತ್ವಾತ್ = ಜೀವನಿಗೆ ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗಿ, ಅನಿತ್ಯಪ್ರಸಕ್ತೀಃ = ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ನ ಚ ಗಜಗರ್ಧಭಾದಿಢೇಹೇಷು ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಜೀವಸ್ಯ ತತ್ತಢೇಹಪರಿಮಾಣತ್ವಂ ಕ್ರಮೇಣೇತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ವೃದ್ಧಿಹಾಸಾದಿ ವಿಕಾರಿತ್ವೇನ ಢೇಹವದನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಕ್ತೇಃ । ತದಾಹ । ನ ಚೇತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಆನೆ, ಕತ್ತೆ ಮೊದಲಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಆಯಾ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ದೇಹದಂತೆ ಜೀವರಿಗೂ ಕೂಡ ವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಹ್ರಾಸಗಳೆಂಬ ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ದೇಹದಂತೆ ಜೀವನೂ ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯನಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ತತ್ತಪ್ರದೀಪ

ಜೀವ ವಿಕಾರಿ ಆದರೆ ಅನಿತ್ಯನಾದಾನು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ । ವಿಕಾರತ್ವಾದನಿತ್ಯತ್ವಮ್, ಅನಿತ್ಯತ್ವೇಚಾನಿರ್ಮೋಕ್ಷಃ, ತತಶ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಫಲ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ । ತತ್ತಢೇಹಸಂಮಿತಯೇ ಸದ್ವಿಚವಿಕಾಸಾಕ್ಷೀಕಾರೇ ಸ್ವಪರಿಮಾಣಮನ್ಯದ್ವಾಚ್ಯಮ್ । ಸ್ಥಾವರಾಣಾಮಾತ್ಮವತ್ತ್ವಂ ಚ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ತದಿಡ್ಢಂ ದಿಗಮ್ಬರಾಣಾಮ್ । ಸದ್ವಿಚವಿಕಾಸನಮಪಿ ವಿಕಾರವ್ಯಾಪ್ತಂ ಚೇದುಕ್ತೋ ದೋಷಃ ॥

ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ವಿಹಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವನನ್ನು ಅನಿತ್ಯನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಹೊರಟಿವೆಯೋ, ಅವೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆ. ಆಯಾ ದೇಹಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಂಕೋಚ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ದೇಹ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಮತ್ತು ಸ್ಥಾವರ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ದೇಹದ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಆತ್ಮವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದರೆ ಜೈನರಿಗೆ ಸ್ವಪರಿಮಾಣವಾದದ್ದು ಮತ್ತೊಂದಿದೆ ಎಂಬುದು ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. ಸಂಕೋಚ ಹಾಗೂ ವಿಕಾಸಗಳೂ ಕೂಡ ವಿಹಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಹಿಂದಿನ ದೋಷ ಪುನಃ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಸಮಿತ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಳತೆ ಎಂದರ್ಥ. ಆಯಾ ದೇಹಗಳ ಆಳತೆಗೋಸ್ಕರ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಕೋಚ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೊಂದು ಪರಿಮಾಣ ಬೇರೆಯೇ ಇರಬೇಕು. ಸ್ವತಃ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಂಕೋಚ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ದೋಷ. 'ಸಾವರಾಣಾಂ ಆತ್ಮವತ್ತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿರುವುದು ಎರಡನೆಯ ದೋಷ. ಜೈನರು ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಜೀವಗಳೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಜೀವವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು. ಈಗ ಆಯಾ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಜೀವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಯಾವುದೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ದಿಗಂಬರರಿಗೆ ಇದು ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. 'ದಿಗಂಬರಾಣಾಮ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಶ್ವೇತಾಂಬರರು ಸ್ಥಾವರಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸವನ್ನು ನಾವು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ವಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸಗಳು ವಿಹಾರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವೆಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷ ಪುನಃ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಾನುಗುಣವಾದ ಪರಿಮಾಣ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯದಾ ಯಚ್ಚರೀರಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ತದಾ ತತ್ಪರಿಮಾಣೋಽತೋ ನೋಕ್ತದೋಷ
ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಂ ಪರಿಹರತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ ॥ ನೇತಿ ॥ ನ ಚಾತ್ಮನಸ್ತತ್ತ್ವಚ್ಚರೀರಸ್ಯಸ್ಯ
ತತ್ತ್ವಪರಿಮಾಣತ್ವಮಿತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ತಥಾ ಸತಿ ವಿಕಾರಿತ್ವಾಪತ್ತೇಃ । ತತಃಶ್ಚಾನಿತ್ಯತ್ವ-
ಪ್ರಸಕ್ತೇಸ್ತೇನ ಚಾನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಾತ್ತಥಾ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪಾತಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಜೀವನು ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಅದೇ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು
ಹೊಂದುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ
ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ನ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಜೀವನು ಯಾವಾಗ ಎಂಥ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಆ ದೇಹದ
ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಯುಕ್ತ. ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ಜೀವನಿಗೆ
ಒಪ್ಪಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಜೀವನು ಕೂಡ ಅನಿತ್ಯನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೋಕ್ಷವೇ
ಇಲ್ಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತವೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ
ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪಃ - ॥ ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ ॥ ೩೪ ॥ ನ ಚ
ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧ ಇತಿ ಸೌತ್ರಶಕ್ತಾಭಾಗಂ ವಿವೃಣ್ವನ್ನೇವಾವತಾರಯತಿ - ಯದಾ ಯಚ್ಚರೀರಮಿತಿ ॥
ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ನ ಚಾತ್ಮನ ಇತಿ ॥ ಅನ್ಯಥಾಭಾವಿ ಯದ್ವಸ್ತು ತದನಿತ್ಯಮಿತಿ
ಸ್ಥಿತೀರಿತ್ಯನುಭಾಷ್ಯಾನುರೋಧೇನ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತೌ ಹೇತು ಪರಂಪರಯಾ ಯೋಜಯತಿ -
ವಿಕಾರಿತ್ವಾಪ ತೇಸ್ತತಃಶ್ಚಾನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಕ್ತೇರಿತಿ ॥ 'ನಿರೋಚತೈವ ದುಃಖಾದೇರ್ಭೌಗ
ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ' ಇತಿ ತೃತೀಯಭಾಷ್ಯಾದೌ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣರೀತ್ಯಾ 'ಅಲ್ಪತೇಜಸ್ತಥೈವಾಲ್ಪಂ ಜೀವರೂಪಂ ಹಿ

ಸಂಸೃತೌ। ತಥೈವ ಸುಮಹತೇಜಃ ಕರೋತಿ ಭಗವಾನ್ಮಹತ್' ಇತಿ ಬೃಹದ್ರಾಷ್ಟ್ರೇ ಷष्ठೇ ಅಲ್ಪಜೀವರೂಪಂ ಮುಕ್ತೌ ಮಹಚ್ಛ ಕರೋತೀತ್ಯುಕ್ತವ್ಯಾ ಜೀವಸ್ಯ ನಿಕೋಚ್ಚತಾದಿರೂಪಪರಿಮಾಣವ್ಯತ್ಯಯಲಕ್ಷಣವಿಕಾರವತ್ವೇಽಪಿ 'ನಾನಿತ್ಯತಾಸ್ಮತ್ಪಕ್ಷೇ ತು ಚೈತನ್ಯಾದೇವಿಶೇಷಿಣಃ। ಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ನಿವೃತ್ತೌ ತು ಸ್ಯಾತ್ರ ತಚ್ಚೇತನೇ ಕ್ವಚಿತ್' ಇತ್ಯನುಭಾಷ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತದಿಶಾ ನಾಽನಿತ್ಯತಾಪತ್ತಿರिति ಭಾವಃ। ಭಾಷ್ಯೇ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿನಿರಾಸಾಯ ಸೌತ್ರಬಹುವಚನಾಶಯಂ ವ್ಯನಕ್ತಿ - ತೇನ ಚಾನಿರ್ಮೋಕ್ಷೇತಿ ॥ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಪ್ರಸಕ್ತಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೩೫ ॥

'ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷೇಪಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಣೆ ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು 'ಯದಾ ಯತ್ ಶರೀರಮ್' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ 'ನ ಚ ಆತ್ಮನಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಹೊರಟಿದೆ. 'ಅನ್ಯಥಾಭಾವಿ ಯದ್ವಸ್ತು ತದನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ' ಯಾವುದು ಅನ್ಯಥಾಭವನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ಆ ವಸ್ತು ಅನಿತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಹೇತುಗಳನ್ನು ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ವಿಶಾರದತ್ವಪತ್ತೇಃ ತತ್ತ್ವಾನಿತ್ಯತ್ವಪ್ರಸಕ್ತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ನೀಚೋಚ್ಚತ್ವವ ದುಃಖಾದೇರ್ಭಾಗೇ ಇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ' ಎಂಬುದಾಗಿ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಜೀವನ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು

'ಅಲ್ಪತೇಜಸ್ತಥೈವಾಲ್ಪಂ ಜೀವರೂಪಂ ಹಿ ಸಂಸೃತೌ ।

ತಥೈವ ಸುಮಹತ್ತೇಜಃ ಕರೋತಿ ಭಗವಾನ್ಮಹತ್ ॥'

ಎಂಬುದಾಗಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ನೀಚಭಾವ, ಉಚ್ಚಭಾವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೀವನ ಪರಿಮಾಣವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಿಮಾಣವ್ಯತ್ಯಯವೆಂಬ ಲಕ್ಷಣವು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ ಇದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯಬಾರದು. ನಿತ್ಯನಾದ ಚೇತನದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚನೀಚಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

'ನಾನಿತ್ಯತಾಸ್ಮತ್ಪಕ್ಷೇ ತು ಚೈತನ್ಯಾದೇವಿಶೇಷಿಣಃ ।

ಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ನಿವೃತ್ತೌ ತು ಸ್ಯಾತ್ ನ ತಚ್ಚೇತನೇ ಕ್ವಚಿತ್'

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇವಲ ಉಚ್ಚನೀಚಭಾವದಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಕ್ಷಣದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾದರಷ್ಟೇ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ 'ತೇನ ಚಾನಿರ್ಮೋಕ್ಷಃ' ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಅನಿರ್ಮೋಕ್ಷಪ್ರಸಂಗಾತ್' ಎಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ವೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ब्रह्मसूत्रम् - अन्त्यावस्थितेश्वोभयनित्यत्वादविशेषात् ॥

ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಶರೀರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಯಾವ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರುತ್ತದೋ, ಅದೇ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಜೈನರು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹ ಮತ್ತು ಆತ್ಮ ಎರಡೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇಹವು ಏಕೆ ಅನಿತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ? ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇಹಕ್ಕೂ, ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇಹಕ್ಕೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಮುಕ್ತನ ದೇಹವು ನಿತ್ಯ, ಸಂಸಾರಿಯ ದೇಹವು ಅನಿತ್ಯವೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಕಾರಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ, ಸಂಸಾರಕ್ಕೂ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ -- ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಏವಂ ಚ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. 'ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿ ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಚ ಶಬ್ದವು ಅವಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ಹೀಗೆ - ಆತ್ಮನು ಶರೀರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದಲ್ಲಿ, ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತಃ = ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ವಃ ಅಂತ್ಯವೆಂದರೆ ಕೊನೆ ಎಂದರ್ಥ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಆತ್ಮನ ಗಾತ್ರವು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಈ ಗಾತ್ರವು ಅವಚ್ಛೇದಕವಾದ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೇ

ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಚ್ಛೇದ್ಯನಾದ ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಅವಚ್ಛೇದಕವಾದ ಶರೀರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇಕೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು ? ಎಂದರೆ ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಸ್ವರೂಪಸತ್ತ್ವವು ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದೇ ಜೈನರ ಮತದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗಲಿ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆಂದರೆ, ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ = ಮೋಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹ ಹಾಗೂ ಆತ್ಮ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಲಿ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಇದರಿಂದೇನಾಯಿತು? ಎಂದರೆ, ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಸರ್ವನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಆಪಾದ್ಯವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಶಬ್ದವಿರುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲರ ಶರೀರವು ನಿತ್ಯವಾಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವಿಶೇಷಾತ್ = ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರಕ್ಕೂ, ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಶರೀರತ್ವ ಎಂಬ ಧರ್ಮವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅತ್ಯಂತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ನೈಕಸಿದ್ಧಾಂತಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಅನ್ತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ವರೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್ ||೪||

ಪರಿಮಾಣಾಭಾವೇ ಸ್ವರೂಪಾಭಾವಪ್ರಾಪ್ತಾಽನ್ತ್ಯಪರಿಮಾಣಸ್ಥಿತೇಸ್ತದರ್ಥತ್ವೇನ
ಶರೀರಸ್ಥಿತೇಶ್ವರೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಶರೀರನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ ||೪||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣಮ್ || ೧೦ ||

ಅನುವಾದ - ಶರೀರ ಎಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಅಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಇರುತ್ತಾನೆಂಬ ಜೈನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ತಪ್ಪು. ಹಾಗೂ ಒಂದು ವೇಳೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದರ ಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಿಮಾಣ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮನೂ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇದು ಜೈನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ : : ಸರಿಯಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿದ್ದರೆ ಪರಿಮಾಣ ಇರಬೇಕು. ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶರೀರ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆ ಶರೀರವು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ನಾಶವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಇನ್ನು ಶರೀರವನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರವು ನಿತ್ಯವಾದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರಗಳು ಏಕೆ ನಿತ್ಯವಾಗಬಾರದು ? ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಜೈನರು ಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪರಿಮಾಣಾಭಾವೇ = ಪರಿಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವಾದಲ್ಲಿ
ಸ್ವರೂಪಾಭಾವಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ = ಸ್ವರೂಪವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ.
ಅಂತ್ಯಪರಿಮಾಣಾಭಾವಃ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿರುವುದರಿಂದ, ತದರ್ಥತ್ವೇನ =
ಅವನ ಇರುವಿಕೆಗಾಗಿ, ಶರೀರಾಭಾವಃ = ಶರೀರ ಇರುವುದರಿಂದ,
ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ = ಎರಡೂ ನಿತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಅವಿಶೇಷೇಣ =

ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಸರ್ವಶರೀರ ನಿತ್ಯತ್ವ = ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಿಗೆ
ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು, ಸ್ಯಾತ್ = ಒಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ನೈಕೈನ್ನಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ದೇಹಪರಿಮಾಣತ್ವಂ ಜೀವಸ್ಯ ಯುಕ್ತಯಂತರೇಣಾಪಿ ವಿಘಟಯತಿ ।
ಅನ್ತೀತ್ಯಾದಿನಾ । ಮುಕ್ತಜೀವಸ್ಯ ದೇಹಾವಚ್ಛಿನ್ನಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ಪರಿಮಾಣಾವಚ್ಛೇದಕೇನ
ಚರಮದೇಹೇನ ನಿಯತೇನ ಭಾವ್ಯಮ್ । ಪರಿಮಾಣರಹಿತದ್ರವ್ಯಸ್ವರೂಪಾಭಾವಾತ್ । ನ ಚಾಣುತ್ವಂ
ಮಹತ್ವಂ ಚ ಜೀವಸ್ಯ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿನಾ । ನಿಯತೇ ಚ ಚರಮದೇಹಸ್ಯ
ದೇಹತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ ತದ್ವತ್ಸರ್ವದೇಹಸ್ಯ ನಿಯತತ್ವಂ ಸ್ಯಾದಿತೀರ್ಥಃ ।

ಜೀವನಿಗೆ ದೇಹಪರಿಮಾಣವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿವೆ. ಆತ್ಮನಿಗೆ
ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರಿಮಾಣವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಜೈನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
ಮುಕ್ತಜೀವನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹವೊಂದನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆ ಪರಿಮಾಣಾವಚ್ಛೇದಕವಾದದ್ದು,
ಚರಮದೇಹವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆ ಚರಮದೇಹವು ಅವಚ್ಛೇದಕವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವನಂತೆ
ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದೇ ದ್ರವ್ಯಸ್ವರೂಪವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.
ಜೀವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಣುತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಮಹತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದನೆ
ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚರಮದೇಹವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದು
ಉತ್ತರಿಸಿದರೆ, ದೇಹತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಬೇರೆ ಜನ್ಮದ ದೇಹಗಳಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇರುವುದರಿಂದ
ಚರಮದೇಹದಂತೆ ಉಳಿದವುಗಳು ಅನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಹಪರಿಮಾಣವನ್ನು
ಜೀವನಿಗೆ ಹೇಳಬಾರದು.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ನೈಕೈನ್ನಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಚರಮದೇಹದ ಅನಂತರ ದೇಹ ಒಬ್ಬದರೆ ಬಾಧಕ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅನ್ತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್ ।
ಅನ್ತ್ಯಶರೀರಪಾತೇಽಪಿ ತತ್ಪರಿಮಾಣಸ್ಥಿತೌ ಪ್ರಾಗಪಿ ನ ವಿಪರಿವರ್ತತ । ತದಾ
ಶರೀರಾಂತರಸಮ್ಬಂಧಾದ್ವಿಪರಿವೃತ್ತಿರिति चेದುಪರಿ ಚ ಸಾನುಮೀಯತಾಂ ।
ನಿವಾರಕಾಭಾವಾತ್ ।

॥ ಇತಿ ಸ್ಯಾದ್ವಾಚಿಕರಣಂ ॥

ಕೊನೆಯ ಶರೀರ ಬಿದ್ದಾಗಲೂ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ, ಹಿಂದೆಯೂ ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣವು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಆಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಬೇರೆ ಶರೀರಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಆತ್ಮನಿಗೆ ವಿಪರಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಚರಮದೇಹದ ಅನಂತರವೂ ಕೂಡ ಶರೀರವಿದೆ ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ನಿವಾರಕವಾದ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಚರಮದೇಹದ ಅನಂತರ ಆತ್ಮದ್ವಂದ್ವೇಂದೂ ಹೇಳಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಶರೀರ ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಆ ಶರೀರ ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ, ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲದಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಶರೀರವು ನಿತ್ಯವಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆ ಶರೀರಗಳು ಏಕೆ ಅನಿತ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ? ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರಗಳೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕೆಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ

ಸೈಕೃಷ್ಣಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣ ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ದ್ವಿತೀಯಂ ಪಕ್ಷಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪತ್ಸೂತ್ರಂ ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ -
ಅನ್ತೀತಿ || ಶರೀರಾವच्छೇದಮಂತರೇಣಾತ್ಮನಃ ಸ್ವತಃ ಪರಿಮಾಣಾಭಾವಾತ್ ಶರೀರಪರಿಮಾಣತ್ವಂ
ವದನ್ ಪ್ರವ್ಯಯಃ | ಕಿಂ ಮೋಕ್ಷೇ ಜೀವಸ್ಯ ಪರಿಮಾಣಮಸ್ತಿ ನ ವೇತಿ | ನ ತಾವತ್ ದ್ವಿತೀಯಃ |
ಪರಿಮಾಣಾಭಾವೇ ಸ್ವರೂಪಾಭಾವಪ್ರಾಪ್ತೇಃ | ನ ಹಿ ಪರಿಮಾಣಶून್ಯಂ ದ್ರವ್ಯಮಸ್ತಿ | ಅತಃ
ಮೋಕ್ಷೇ ಪರಿಮಾಣಮಭ್ಯುಪಗಮಂತವ್ಯಮೇವ |

ಶರೀರ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪರಿಣಾಮವೇ ಕೂಡದಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ
ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಅಂತ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶರೀರವು ಅವಚ್ಛೇದಕವಾಗದೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಪರಿಮಾಣವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಶರೀರಪರಿಮಾಣ ಹೇಳುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ
ಪರಿಮಾಣವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷ ಒಪ್ಪಲಾಗದು. ಪರಿಮಾಣ
ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಜೀವಸ್ವರೂಪವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಂತಾಯಿತು. ಪರಿಮಾಣಶೂನ್ಯವಾದ ಒಂದು
ದ್ರವ್ಯವೇ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ
ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಜೈನಮತ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಕಿಂ ಚಾತಃ | ತಥಾ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಶರೀರಮಂತರೇಣಾನುಪಪತ್ತೇಃ
ಮೋಕ್ಷೇಽಪಿ ಶರೀರಮುರೀಕರಣೀಯಂ ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ | ಅಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತ ಏವಾತಃ ನಾನಿಷ್ಟಮಿತಿ
ಚೇತರ್ಹಿದಂ ಭವಾನ್ಪೃಥೋ ವ್ಯಾಚಕ್ಷಾಮ್ | ತच्छರೀರಮನಿತ್ಯಂ ನಿತ್ಯಂ ವಾ | ನಾಥಃ |
ಸಂಸಾರಸಮಾನಧರ್ಮತಾಪಾತಾತ್ | ನ ದ್ವಿತೀಯಃ | ಯಾತ್ಮಾ ದೇಹಃಚೇತ್ಯುಭಯಂ ನಿತ್ಯಂ ತರ್ಹಿ
ಇದಾನೀಂತನಸರ್ವಶರೀರೈಃ ಕಿಮಪರಾಧಮ್ | ತೇಷಾಮಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ |

ಶರೀರತ್ವಾವಿಶೇಷಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ತಸ್ಮಾಜ್ಜೈನಮತಸ್ಯಾನುಪಪನ್ನತ್ವೇನಾವಿರೋಧಕತ್ವಾಧುಕ್ತಂ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣಂ ವಿಷ್ಣೋರಿತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

ಇದರಿಂದ ಏನಾಯಿತು ? ಎಂದರೆ ಪರಿಮಾಣವು ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶರೀರವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ ನಮಗೆ ಅದು ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ ? ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಇದು ತಪ್ಪು.
ಹಾಗಾದರೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ ನೀನೇ ಇದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸು. ಈ ಶರೀರವು ಅನಿತ್ಯವೋ?
ನಿತ್ಯವೋ ? ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರವು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಸಂಸಾರದ ಸಮಾನಧರ್ಮವನ್ನು
ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ.

ನಿತ್ಯವೆಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೇಹ ಹಾಗೂ ಆತ್ಮ ಎರಡೂ
ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದರೆ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಶರೀರಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
ಅಪರಾಧವಾದರೂ ಏನು ? ಶರೀರತ್ವವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಉಭಯತ್ರ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ
ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶರೀರವೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವೇ ಆಗಲಿ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಜೈನಮತವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಮಗೆ
ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣತ್ವವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವೆಂದು
ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ
ನೈಕಸನ್ನಿಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ:- ||ಅನ್ಯಾವಸ್ಥಿತಶೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್ || ೩೬ ||

ದ್ವಿತೀಯಮಿತಿ || ಶರೀರಾವಚ್ಛೇದಮಂತರೇಣಾತ್ಮನಃ ಪರಿಮಾಣಾಭಾವ ಇತಿ ಪಕ್ಷಮಿತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಭಾಷ್ಯಕಾರೀಯಾಘಾಪದಾನಸ್ಯಾಸಾಕ್ಷಾತ್ಯಂ ನಿರಸ್ಯನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಶರೀರಾವಚ್ಛೇದಮಿತಿ ||
 ತಸ್ಮಾದಿತಿ || ಏಕಸ್ಮಿನ್ನನೇಕಪ್ರಕಾರಸ್ಯಾಸಂಭವಾತ್ ಆತ್ಮನಃ ಕಾಯಪರಿಮಾಣತ್ವಾಯೋಗಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ
 || ೩೬ ||

‘ದ್ವಿತೀಯಮ್’ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ‘ಏವಂ ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ‘ಶರೀರಾವಚ್ಛೇದಮಂತರೇಣ ಆತ್ಮನಃ ಪರಿಮಾಣಾಭಾವಃ’ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಾಂಗತ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ‘ಶರೀರಾವಚ್ಛೇದಮ್’ ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ‘ತಸ್ಮಾತ್’ ಎಂದರೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕಾಯಪರಿಮಾಣವು ಅಯುಕ್ತವಾದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
 ನೈಕಸಿನ್ನಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಂಬೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣಮ್ - ೧೦

ಎಲ್ಲಾ ಮತವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಜೈನರ ನಿರಾಕರಣೆ

॥ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಮ್ಮವಾತ್ ॥೨-೨-೩೩॥

ಅತ್ರ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರೋಪಗಮಾನೈಕಪಕ್ಷೋಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರೇತಿ ಪ್ರಾಸಂ ಕ್ಷಪಣಕಮತಂ
ನಿರಾಕ್ರಿಯತೆ । ಸತ್ತಮ್, ಅಸತ್ತಂ, ಸದಸತ್ತಂ, ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ, ಸತ್ತೇ ಸತಿ
ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮಸತ್ತೇ ಸತ್ಯಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಂ, ಸದಸದಾತ್ಮಕತವೇ ಸತಿ
ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಮಿತ್ಯನಿಯತಸಪ್ರಕಾರಾ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ವಸ್ತುನಿ ನ ಯುಕ್ತಾಃ । ಕುತಃ?
ಅಸಮ್ಮವಾತ್ । ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನಾಸಮ್ಮಾವಿತತ್ವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ।

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಮತದವರು ಹೇಳುವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.
ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ತಮಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ
ಕ್ಷಪಣಕಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೀಗೆ - ಸತ್ತ, ಅಸತ್ತ, ಸದಸತ್ತ,
ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ, ಸತ್ತೇ ಸತಿ ಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್, ಅಸತ್ತೇ ಸತಿ ಅಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್, ಸದಸದಾತ್ಮಕತ್ವೇ ಸತಿ
ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವ ಎಂಬ ಏಳು ಪ್ರಕಾರಗಳು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು

ತಪ್ಪು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅಸಂಭವಾತ್' ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ದೇಹಪರಿಮಾಣವೇ ಜೀವಪರಿಮಾಣ ಎಂಬುದರ ನಿರಾಕರಣೆ

यदपि देहपरिमाणत्वं जीवस्योपेतं तत्किं सर्वदेहगतचेष्टोपपत्त्यर्थमुपेयते ।
अथ देहावच्छेदकं विनात्मनः परिमाणाभावाद्वा । आद्य आह -

॥ एवं चात्माऽकात्स्न्यम् ॥२-२-३४॥

ಜೈನಮತಪ್ರಸಂಗಸನ್ನಿಧಾಪಿತಮಾತ್ಮನೋ ದೇಹಪರಿಮಾಣತ್ವಮೇವಮಿತಿ ಪರಾಮೃಶ್ಯತೇ ।
एवं च देहपरिमाणत्वे सत्यात्मनो मशकादिदेहस्थात्मनो गजादिदेह-
प्राप्तवकात्स्न्यमपूर्णत्वं सर्वदेहाव्यापित्वं स्यादित्यर्थः । ततश्च न सर्वदेहचेष्टेति
भावः । यद्वाऽऽत्मनो गजादिदेहस्थस्य मशकादिदेहप्राप्तावात्मनोऽकात्स्न्यं
देह एव कात्स्न्यं न स्यादतिरेकः स्यादित्यर्थः । ततश्च कायपरिमाणत्वभङ्ग
इति भावः । चशब्देनैवैषोऽप्यर्थः सङ्गाह्यो न वृत्त्यन्तरेणेत्येके ॥

ದೇಹದಷ್ಟೇ ಅಳತೆ ಜೀವನಿಗಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೈನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ? ಅಥವಾ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು
ಬಿಟ್ಟು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ?
ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಏವಂ ಚಾತ್ಮಾತ್ಸಾತ್ಸ್ನ್ಯಮ್' ಎಂದು.

ಜೈನಮತದ ವಿಚಾರದಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೇಹಪರಿಮಾಣವಿದೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಅರ್ಥಾತ್
ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು 'ಏವಂ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಬೇಕು. ಏವಂ ಚ =
ಜೀವನು ದೇಹಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆತ್ಮಾ = ಸೊಳ್ಳೆ,
ಮೊದಲಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನೇ ಮೊದಲಾದ ಜನ್ಮವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ, ಅತ್ಸಾತ್ಸ್ನ್ಯಮ್

ಅಪೂರ್ವತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಸಮಸ್ತ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಆಗ ಆನೆಗೆ ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗದಿಂದ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಥವಾ ಆನೆಯ ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವನಿಗೆ ಸೊಳ್ಳೆಯ ದೇಹವು ಬಂದರೆ ಆತ್ಮನು ಆಕಾತ್ಮ್ಯಮ್ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರದೇ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದೀತು. ಆಗ ದೇಹಪರಿಮಾಣದಷ್ಟೇ ಜೀವನ ಪರಿಮಾಣ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜೈನರ ಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ವಿಕಾರಿಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

यदा यदेहमाप्नोति तदा तदेहपरिमाण इत्यत आह -

॥ न च पर्यायादप्यविरोधो विकारादिभ्यः ॥२-२-३५॥

पर्यायादपि क्रमादपि, क्रमात् तत्तदेहपरिमाणत्वाङ्गीकारादपि अवಿरोधो न च भवति । कुतः? विकारादिभ्यः विकारित्वापत्तेः । ततश्चानित्यत्वा-
निर्मोक्षत्वशास्त्रवैयर्थ्यानि तेभ्य इत्यर्थः ।

ಜೀವಾತ್ಮನು ಯಾವಾಗ ಯಾವ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಆ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದವ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂದು.

ಪರ್ಯಾಯಾದಪಿ = ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ, ಅವಿರೋಧಃ ನ = ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ = ಆತ್ಮನು ವಿಕಾರಿಯಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಮೋಕ್ಷ

ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳು ಜೈನರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು

स्वमते जीवस्य सुखादिभोगकृतोच्चत्वानीचत्वरूपविकारोऽस्ति । तस्य स्वरूपविकारससङ्गोचरूपत्वात् । तथापि चैतन्यादियावद्रव्यभाविधर्म- निवृत्तावेवानित्यत्वो पगमान्नानित्यत्वमुक्तं सुधायाम् । उक्तं च नयचन्द्रिकायाम् सङ्गोचविकासादन्यथाभावान्नाशो नेति ॥

ಸ್ವಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಭೋಗದಿಂದ ಉಚ್ಚತ್ವ ನೀಚತ್ವವೆಂಬ ವಿಕಾರವಿದೆ. ಇದು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿಕಾಸ ಹಾಗೂ ಸಂಕೋಚರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನು ವಿಕಾರಿಯಾದ್ದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚೈತನ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಾವದ್ ದ್ರವ್ಯಭಾವಿಯಾದ ಧರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಜೀವನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಯಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸಗಳಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಪರಿಣಾಮವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಾಶವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಸಾರಶರೀರವು ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು

प्रागुक्तं प्रत्यक्षं प्रत्याह -

॥ अन्त्यावस्थितेश्चोभयनित्यत्वादविशेषात् ॥२-२-३६॥

अन्त्यस्य मुक्तिगतात्मपरिमाणस्यावस्थितेस्तदवच्छेदकतया नित्य-
देहावश्यम्भावेनोभयस्य मुक्तावात्मतद्देहयोर्नित्यत्वादद्यतनदेहानामपि-
नित्यत्वं स्यादविशेषाद्देहत्वाविशेषादित्यर्थः ।

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ 'ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ವರಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದ-
ವಿಶೇಷಾತ್'.

ಅಂತ್ಯ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣವು, ಅವಸ್ಥಿತೇ = ಇರುವುದರಿಂದ ಆ
ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಅವಚ್ಛೇದಕವಾಗಿ ನಿತ್ಯದೇಹವು ಅವಶ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ
ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ದೇಹ ಎರಡೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದ ಮೊದಲಿರುವ ದೇಹಗಳಿಗೂ
ಕೂಡ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು. ಅವಿಶೇಷಾತ್ = ಮೋಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ದೇಹ, ಸಂಸಾರ-
ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ದೇಹ ಎರಡೂ ಕೂಡ ದೇಹವೇ ಆಗಿವೆ. ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು
ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

वृत्त्यन्तरं तु, अन्त्या याऽवस्थितिः सततोर्ध्वगतिरूपा मुक्त्याव्याख्या
तस्याश्च विकारात्तद्रूपादपि विकारात् आत्मनोऽनित्यत्वं स्यादिति
पूर्वस्मादनुषङ्गः । न केवलं परिमाणादिति चार्थः । एवमपि तस्य नित्यत्वे
उभयनित्यत्वादात्मप्रपञ्चयोर्द्वयोरपि नित्यत्वापाताद्विकारित्वमात्रस्य
त्वयाऽप्रयोजकीकृतत्वाद्विकारविशेषस्य नाशच्यासत्त्वेन त्वयाऽनङ्गीकारादिति
भावः ।

ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇ = ಸತತ
ಉರ್ಧ್ವಗಮನರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆ ಎಂಬ ವಿಹಾರದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು
ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಾರಾತ್, ಆತ್ಮನೇ ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ
ಮಾಡಬೇಕು. ಕೇವಲ ಪರಿಮಾಣದಿಂದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವ
ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬುದು ಚಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ವಿಹಾರವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು
ಒಪ್ಪಿದರೆ ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ = ಆತ್ಮ ಪ್ರಪಂಚ ಎರಡೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆತ್ಮನಿಗೆ
ಪರಿಮಾಣ, ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ವಿಹಾರಗಳಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ನಾಶವು ಆಗಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ
ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಜೈನರು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಹಾರ ಮಾತ್ರವು ಜಗತ್ತಿನ
ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡಲು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವೃಕ್ಷದಲ್ಲೇಕೆ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ ?

यद्वा स्यासूनां परिमाणभेदेनात्मनो विकारापत्त्या वा देहेन्द्रियापत्तिबाधकेन वा निरात्मकत्वमुपेतम् । तच्च न । आद्ये गजादिदेहस्याविशेषात् । अन्त्ये स्यासूनां मानुषाद्यविशेषात् गीतादिश्रवणेन स्यासूनामपि विकासदृष्ट्या देहेन्द्रियाद्यनुमानादिति सुधोक्तं ध्येयम् । अत्र प्रपञ्चस्यापि नित्यत्वादिति वाच्ये उभयेत्युक्तिर्यायसाम्यसूचनाय ॥१०॥

ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನನ್ನು ಜೈನರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಿಮಾಣದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ವಿಹಾರ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಬಾಧಕದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಲ್ಲವೋ? ಅಥವಾ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂಬ ಬಾಧಕದಿಂದಲೋ ? ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಗಜಾದಿ ದೇಹಗಳಿಗೂ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ವಿಹಾರತ್ವವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಸಂಗೀತ ಶ್ರವಣದಿಂದ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹೇಗೆ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿವೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೂ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯಾಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ 'ಉಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಇರುವ ನ್ಯಾಯಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ನೈಕಸಿನ್ನಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् – पत्युरसामञ्जस्यात् ॥

ಪಶುಪತಿಯೆನಿಸಿದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಉತ್ತಮ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಪಶುಪತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.

ಅರ್ಥ -- ಪತ್ಯುಃ = ಪಶುಪತಿಯಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.
ಏಕೆಂದರೆ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ = ಪರಾಧೀನತೆ, ಉತ್ತಮ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಅವನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪಾಶುಪತಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಪಾಶುಪತಪಕ್ಷಮಪಾಕರೋತಿ -

॥ ಪತ್ನರಸಾಮಂತ್ರಸ್ಯಾತ್ ॥೧॥

‘ಯಂ ಕಾಮಯೇ ತಂ ತಮುಗ್ರಂ ಕೃಣೂಮಿ ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ತಮೃಷಿಂ ತಂ ಸುಮೇಧಾಮ್’
(ಕ್ರ.೧೦.೧೨೫.೫) ‘ಅಹಂ ರುದ್ರಾಯ ಧನುರಾತನೂಮಿ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ ಶರವೇ ಹಂತ ವಾ
ತ’ (ಕ್ರ.೧೦.೧೨೫.೬)

ಅನುವಾದ - ರುದ್ರನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು
ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

‘ನಾನು ಯಾರನ್ನು ಯಾವ ಪದವಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೋ ಅವನನ್ನು ರುದ್ರನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಅವನನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯ
ಮೇಧಾವಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ’ ಹೀಗೆ ರುದ್ರನು ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯ ಅಧೀನವಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು
ಅಂಭಿಗೇಶ್ವರಿಯು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಹಿಂಸಕನಾದ ಚರ್ತುಮುಖನ ಬದನೇ ತಲೆಯನ್ನು ತುಂಡುಮಾಡಿರುವ ರುದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲೆಂದು
ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹೆದೆ ವಿರಿಸುವೆನು ಎಂಬ ಈ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ ರುದ್ರನು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಧೀನವೆಂದು
ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶೈವಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು
ಹೊರಟಿದೆ - ಪಾಶುಪತಮತಮ್ = ಪಶುಪತಿಯಾದ ರುದ್ರನೇ
ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತವನ್ನು, ಅಪಾಕರೋತಿ
= ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಯಂ = ಯಾರನ್ನು, ಉಗ್ರಮ್ = ರುದ್ರನನ್ನಾಗಿ, ಕಾಮಯೇ = ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೋ, ತಂ = ಅವನನ್ನು ರುದ್ರನನ್ನಾಗಿ, ಕೃಣೋಮಿ = ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ಅಹಂ = ನಾನು, ಶರವೇ = ಹಂತಕನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜೇ = ಬ್ರಹ್ಮನ ಐದನೆ ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದಿರುವ, ರುದ್ರಾಯ = ರುದ್ರನನ್ನು, ಹಂತುಂ ವಾ ಉ = ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಧನುಃ = ಧನುಸ್ಸನ್ನು, ಆತನೋಮಿ = ಹೆದೆ ಎರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ರುದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् — 'अस्य देवस्य मीळ्ढुषो वया विष्णोरेषस्य प्रभृथे हविर्भिः ।
विदे हि रुद्रो रुद्रियं महित्वं यासिष्टं वर्तिरश्विनाविरावत्'
(ऋ. ७.४०.५)

ಅನುವಾದ - ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಭೀಷ್ಟನನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪೂಜಾಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಬಂಧಕನಾದ ನಾನು ರುದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವೆನು. ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ! ನೀವೂ ಕೂಡ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೀರಿ. ಹೀಗೆ "ಅಶ್ವದೇವಸ್ಯ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ರುದ್ರನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅಸ್ಯ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ದೇವಸ್ಯ = ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಷ್ಣನಾದ, ಮಿಳ್ಢುಷಃ = ಭಕ್ತರ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸುವ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ, ಹವಿರ್ಭಃ = ಪೂಜಾಸಲಕರಣಗಳಿಂದ, ಪ್ರಭೃಥೇ = ಪೂಜೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಅವನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ವಯಾ = ಬಂಧಕನಾದ ನಾನು, ರುದ್ರಿಯಂ ಮಹಿತ್ತಂ = ರುದ್ರಪದವಿಯನ್ನು, ವಿದೇ = ಹೊಂದಿರುವೆ, ಅಶ್ವಿನೌ = ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ! ನೀವು ಕೂಡ, ಇರಾವತ್ = ಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ವರ್ತಿಃ = ಪದವಿಯನ್ನು, ಯಾಸಿಷ್ಠಂ = ಹೊಂದುವಿರಿ.

ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿದ್ವವನು ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'एको नारायण आसीन्न ब्रह्मा नेशानो नात्रीषोमौ' (महोप. १)
 इत्यादिश्रुतेः पारतन्त्र्येणासमञ्जसत्वाच्च पशुपतिरीश्वरो जगत्कर्ता
 ॥१॥

ಅನುವಾದ - 'ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀತ್' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ರುದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಲ್ಲರೂ ನಾರಾಯಣನ ಅಧೀನರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪಶುಪತಿಯಾದ ಈಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ನಾರಾಯಣಃ = ನಾರಾಯಣನು, ಏಕಃ = ಒಬ್ಬನೇ, ಆಸೀತ್ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನು, ಬ್ರಹ್ಮ = ಚತುರ್ಮುಖನು, ಈಶಾನಃ = ರುದ್ರನು, ಸ = ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿನಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯೇಣ = ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಸಮಂಜಸತ್ವಾತ್ = ದೋಷಿಯಾದ್ದರಿಂದ, ಪಶುಪತಿಃ = ಪಶುಪತಿಯಾದ, ಈಶ್ವರಃ = ಈಶ್ವರನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರುದ್ರನು, ಜಗತ್ಕರ್ತಾ = ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆನ್ನುವುದು, ಸ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಅಧುನಾ ಪಶುಪತೇರ್ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಶ್ರುತಿಭಿಃ ತಾವನ್ನಿರಾಕರೋತಿ
- 'ಯಂ ಕಾಮಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿನಾ ।

ಪ್ರಕೃತ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪಾಶುಪತರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ 'ಯಂ ಕಾಮಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊರಟಿದೆ.

ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ರುದ್ರನು ಸಕಲಗುಣಾಶ್ರಯನಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸಕಲಗುಣಾಶ್ರಯ: ಸ್ವತನ್ತ್ರ: ಸರ್ವಕರ್ತಾ ಪಶುನಾಂ ಪಾಶಬಂಧಮೋಕ್ಷಪ್ರದ: ಪಶುಪತಿರिति ಪಾಶುಪತಾಃ । ತತ್ಪಕ್ಷಂ ನಿರಾಕರೋತಿ - ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ಪಶುಪತೇರೀಶ್ವರ ಇತಿ ಲೋಕಸಿದ್ಧಸ್ಯ ರೂಪಸ್ಯ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಂ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ।

ರುದ್ರನು ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಸರ್ವಕರ್ತೃ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪಾಶುಪತರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ 'ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ಹೊರಟಿದೆ.

ಪಾಶುಪತರ ಮತ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈಶ್ವರ ಎಂದು ಲೋಕಸಿದ್ಧನಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವವಾಗಲೀ, ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಾಗಲೀ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವಿದೆ.

‘ಯಂ ಕಾಮಯೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - एवं हि श्रुत्यर्थः । यं यमुग्रं कामये तं तुमग्रं कृणोमि, यं यं ब्रह्माणं कामये तं तं ब्रह्माणं करोमीति । इह च तात्पर्यमधिकमवगम्यते । “अहमेव स्वयमिदं वदामि, जुष्टं देवेभिरुत मानुषेभिः” इत्यादरणीयत्ववर्णनात् । रुद्राय हन्तवे धनुरातनोमि, रुद्रं हन्तुमित्यर्थः । ‘अहये हन्तवा’ इतिवत् । ‘शरुः’ संहारशीलः । शृ हिंसायामिति धातोः । उ एव ।

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ರುತಿ ಹೀಗಿದೆ - ಯಾರನ್ನು ಉಗ್ರ(ರುದ್ರ)ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಬಯಸುವೆನೋ, ಅವನನ್ನು ಉಗ್ರ(ರುದ್ರ)ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಯಾರನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೋ, ಅವನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥ. ಈ ಶ್ರುತಿಯ ಅಧಿಕ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಹೀಗಿದೆ - ‘ಅಹಮೇವ ಸ್ವಯಮಿದಂ ವದಾಮಿ, ಜುಷ್ಠಂ ದೇವಭಿರುತ ಮಾನುಷೇಭಿಃ’ ಸ್ವತಃ ನಾನೇ ಇದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹಾಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ನಾನು ಆರಾಧ್ಯನಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆದರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ರುದ್ರಾಯ = ರುದ್ರನನ್ನು, ‘ಹಂತವೇ’ = ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಧನುರಾತನೋಮಿ = ಹೆದೆಯೇರಿಸುತ್ತೇನೆ. ‘ಅಹಯೇ ಹಂತವಾ’ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗದಂತೆ ಹಂತವಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಶರುಃ’ = ಸಂಹಾರಶೀಲನಾದವನು. ‘ಶೃ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ‘ಉ’ ಎಂದರೆ ‘ಎವ’ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ‘ಯಂ ಕಾಮಯೇ’ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥ ಹೀಗಿದೆ - ಇದು ಯುಗ್ಗೇದದ ಅಂಭಣೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ವತಃ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯೇ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ‘ನಾನು ಯಾರನ್ನು ಬಯಸುವೆನೋ, ಅವನನ್ನು ರುದ್ರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ, ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ, ಯಜ್ಞಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ, ಮೇಧಾವಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ’ ಎಂದು.

ಇದೇ ಅಂಭಣೇ ಸೂಕ್ತದ ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರ ‘ಅಹಂ ರುದ್ರಾಯ’ ಎಂಬುದು. ಶರವೇ = ಹಿಂಸಕನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜೇ = ಚತುರ್ಮುಖನ ಐದನೆಯ ತಲೆಯನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜ್ ಎನಿಸಿದ, ರುದ್ರಾಯ = ರುದ್ರನನ್ನು, ಹಂತ ವಾ ಉ = ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಧನುಃ = ಧನುಸ್ಸನ್ನು, ಆತನೋಮಿ = ಹೆದೆಯೇರಿಸುತ್ತೇನೆ.

‘ಅಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಸ್ಯ ವಿಷ್ಣೋರೇಷಸ್ಯ ಮೀಡ್ವುಖೋ ದೇವಸ್ಯ ಹವಿರ್ಭಿರ್ಮನಸಿ ಪ್ರಭರಣೇ ಹಿ ವಯಾ: ಸನ್ ರುದ್ರೋ ರುದ್ರಿಯಂ ಮಹಿತ್ವಂ ವಿಧೇ । ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾಮಪ್ಯಬ್ರವತೀ ವೃತ್ತಿಂ ಹವಿರ್ಭಿ: ಪ್ರಭರಣೇ ಚ ವಿಷ್ಣೋ: ಸಕಾಶಾದೇವ ಯಾಸಿಷ್ಠಮ್ । ‘ಮೀಡ್ವಾನ್’ ಸಮರ್ಥ: । ವಯಾ ಬನ್ಧಕ: । ವಯ ಬನ್ಧನ ಇತಿ ಧಾತೌ: । ವಿಧೇ ಲೇಭೇ ವಿಧ ಲಾಭ ಇತಿ ಧಾತೌ: । ಹವಿರ್ಭಿ: ಪ್ರಭರಣೇ । ಕರ್ಮಣಾ ಧ್ಯಾನೇನ । ‘ಪ್ರಭೃತಂ’ ಪ್ರಭರಣಮ್ । ಇತ್ಯಂ ಪಾರತನ್ತ್ರ್ಯಾದಯೋಗೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೃಷ್ಠೌ ।

ಅಸ್ಯ = ಈ, ವಿಷ್ಣು = ಇಚ್ಛಾರೂಪನಾದ, ವಿಷ್ಣೋಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ, ಮೀಳ್ವುಷ್ಠಃ = ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದನಾದ, ದೇವಸ್ಯ = ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ಹವಿರ್ಭಿಃ = ಪೂಜಾಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳಿಂದ, ಪ್ರಭೃತೇ = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅವನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ವಯಾಃ = ಬಂಧಕನಾದ ರುದ್ರನಾದ ನಾನು, ರುದ್ರಿಯಂ ಮಹಿತ್ವಂ = ರುದ್ರಪದವಿಯನ್ನು, ವಿಧೇ = ಹೊಂದಿರುವೆನು. ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ = ಓ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ ! ನೀವೂ ಕೂಡ, ಇರಾವತ್ = ಹೊಸದಾದ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ವರ್ತಿಃ = ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹಾಗೂ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು, ಹವಿರ್ಭಿಃ = ಪೂಜಾಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳಿಂದ ಅವನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ಯಾಸಿಷ್ಠಂ = ಹೊಂದುವಿರಿ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಸಮರ್ಥರಾಗುವಿರಿ. ಮೀಡ್ವಾನ್ = ಸಮರ್ಥನಾದವನು, ವಯಾ = ಬಂಧಕನಾದವನು. ‘ವಯ ಬಂಧನೇ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ವಿಧೇ = ಪಡೆದನು. ‘ವಿಧ ಲಾಭೇ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭೃತೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ = ಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಧ್ಯಾನವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಪ್ರಭೃತೇ’ ಎಂದರೆ ‘ಪ್ರಭರಣ’ ಎಂದರ್ಥ. ಹೀಗೆ ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಪಾರತನ್ತ್ರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವವು ರುದ್ರನಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ‘ಮೀಳ್ವುಷ್ಠೇ’ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನವನ್ನು ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ‘ಮೀಡ್ವಾನ್’ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿ, ‘ಸಮರ್ಥನಾದವನು’ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ‘ಮೀಳ್ವುಷ್ಠಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಪ್ರದನಾದವನು’

ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು 'ಸಮರ್ಥನಾದವನು' ಎಂಬ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಯಾ = ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ 'ವಯ ಬಂಧನೇ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, 'ಬಂಧಕನಾದವನು' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಪ್ರಭೃತೇ ಹವಿರ್ಭಿಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ರುದ್ರದೇವರು ತಮ್ಮ ಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಧ್ಯಾನಯೋಗದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಭೃಥೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಥಕಾರವಿದೆ. 'ಪ್ರಭೃತಂ ಪ್ರಭರಣಂ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ಆತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಥಕಾರವು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವೈಧಿಕಾಭಾಸರ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ -

ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ || ಪಾಶ್ಚುಪತೇತಿ || ಅವೈದಿಕಪಾಞ್ಠಿಸಮಯ-
ನಿರಾಸಾನಂತರಂ ವೈದಿಕಾಭಾಸಾ ನಿರಸನೀಯಾಃ | ತೇ ಚ ಪಾಶ್ಚುಪತಶಾಕ್ತೇಯಸೌರಸ್ಕಾನ್ದ-
ಗಾಣಪತಾಃ | ತೇಷು ಪಾಶ್ಚುಪತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಾತ್ ತನ್ಮತಮಾದೌ ದೃಷ್ಯತ ಇತಿ ಭಾವಃ |

ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಪಾಶುಪತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅವೈದಿಕವಾದ ಪಾಷಂಡಿಗಳ ಸಮಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ವೈದಿಕಾಭಾಸರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಶಾಕ್ತೇಯರು, ಸೌರರು, ಸ್ಕಾಂದರು, ಗಾಣಪತರು ಎಂದು ಪಾಶುಪತರು ನಾಕುವಿದೆ. ಇವರುಗಳು ವೈಧಿಕಾಭಾಸರು. ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತಮತವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪಾಶುಪತಮತವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರ.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪ

ಗಾಣಪತ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಧುವಲ್ಲ

ಭಾವದೀಪ: - ||ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ||೩೭|| ಸಂಕ್ರಮಿಮಾಹ - ಅವೈದಿಕೇತಿ ||

ಅತ್ರ ಗಾಣಪತೇತಿ ಪಾಠಃ ಸಾಧುಃ | ಗಣಪತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಪತ್ಯುತರಪದತ್ವೇಽಪಿ 'ದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಪತ್ಯುತರಪದಾಣ್ಯಃ' ಇತಿ ನ ಭವತಿ | ಅಶ್ವಪತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃಚೇತಿ ಅಣ್ಪ್ರತ್ಯಯೇನೈವ ಭಾವ್ಯತ್ವಾತ್ | ಚತುರ್ಥಾಽಪಾದೇ ಅಶ್ವಪತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃಚೇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಮಂಜಸ್ಯಾ ಗಾಣಪತ್ಯ ಇತ್ಯಪಶಬ್ದ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾच्च || ಆದಾವಿತಿ || ಅನ್ಯಮತೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ ಮುಖತೋ ದೂಷ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ ಶಕ್ತಿಮತಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಆದಾವಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ |

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅವೈದಿಕ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾತು ಹೊರಟಿದೆ. 'ಗಾಣಪತ್' ಎಂಬ ಪಾಠವೇ ಸಾಧುವಾಗಿದೆ. 'ಗಾಣಪತ್ಯ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಸಾಧುವಲ್ಲ. ಗಣಪತಿ ಶಬ್ದವು ಪತಿ ಎಂಬ ಉತ್ತರಪದವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ 'ದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಪತ್ಯುತರಪದಾಣ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಐ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇಲ್ಲ. 'ಅಶ್ವಪತ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಆಣ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ನಾಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮವಾದಲ್ಲಿ 'ಅಶ್ವಪತ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿ 'ಗಾಣಪತ್ಯ ಇತ್ಯಪಶಬ್ದಃ' ಗಾಣಪತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಅಪಶಬ್ದವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಗಾಣಪತಃ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಪಾಠವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. 'ಆದೌ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಮತಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆ ಮತಗಳನ್ನು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ಮುಖತಃ ದೂಷಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಮತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತ್ರ ಹೇರ್ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವೇ ಪಾಶುಪತಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾಢ್ಢಿ
ಶಾಸ್ತ್ರಾಢ್ಢಿಸಂಕ್ಲತಿಃ । ವಿಷ್ಣುವಾಶೇಷಜಗನ್ಕರ್ತೃತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯ ಪಾಶುಪತಮತವಿರೋಧೇಽಢ್ಢಾಢ್ಢ್ಯ
ಸ್ಯಾಢ್ಢಿತಿ ತನ್ನಿರಾಕರ್ತವ್ಯಮೇವ ।

ತದ್ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸನ್ಢ್ಢೇಹಃ ।
ಸಮಯವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ ಸನ್ಢ್ಢೇಹವಿಜಮ್ ।

ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವಿಷಯಢ್ಢಲ್ಲಿ ಪಾಶುಪತಮತವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ
ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಢ್ಢಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ
ಕಾರಣಕರ್ತೃನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇಢ್ಢಕ್ಕೆ ಪಾಶುಪತಮತಢ್ಢದ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ
ಈ ಲಕ್ಷಣಢ್ಢಲ್ಲಿ ಢ್ಢಾಡ್ಯವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಢ್ಢ್ದರಿಂದ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ
ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಧಿಕರಣಢ್ಢದ ವಿಷಯ. ಇಢ್ಢು ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ?
ಎಂಬುದು ಸನ್ಢ್ಢೇಹ. ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾಢ್ಢವು ಸನ್ಢ್ಢೇಹಬೇಜ.

ರುಢ್ಢ್ರನೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪೂರ್ವಃ ಪಕ್ಷಃ । ಪಶುಪತಿಃ ಸ್ವಲ್ಪ
ಸಾರ್ವಜ್ಞಾಢ್ಢಿಗುಣಶಾಲಿ ಮಾಯಾಮುಪಾಢ್ಢಾನಿಕ್ರೂತ್ಯ ಹರಿಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾಢ್ಢಿಜಗದುತ್ಪತ್ಯಾಢ್ಢಿ
ಕರೂತಿ । ತಥಾ ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ಮೃತಯೋಽಸ್ಮಿನ್ನರ್ಯೇ ಭವಂತಿ । ತಥಾ ಚ ಕಾ ವಾರ್ತಾ
ಹೇರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಸ್ಯಾತೂ ನ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸಿಢ್ಢ್ಢಾನ್ತಯತ್ಸೂತ್ರಮುನ್ಯಸ್ಯ
ವ್ಯಾಚಢ್ಢೇ ॥ ಪತ್ಯುರಿತಿ ॥

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ. ಪಶುಪತಿಯು
ಸಾರ್ವಜ್ಞ ಮೂಢಲಾಢ್ಢ ಗುಣಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಮಾಯೆಯನ್ನು ಉಪಾಢ್ಢಾನ-

ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಷ್ಣು ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದಿಂದ ಏನು ಉಪಯೋಗ? ಹಾಗಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಪತ್ಯುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - 'ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಕೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರುಕ್ತಂ ಸದಾಶಿವಮ್' ಇತ್ಯನುಭಾಷ್ಯದಿಶಾಽಽಹ - ಪಶುಪತೀರೀತ್ಯಾದಿ || ಸ್ವಾತ್ಮತ್ವಾದಿಘಟನಾಯೋಕ್ತಮ್ || ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದೀತಿ || ಕರಣವಚ್ಚೇದೀತ್ಯೇ - ತದ್ವಿಭಾಗಾಯಾಹ - ಮಾಯಾಮಿತಿ || ತಥಾ ಶ್ರುತಿस्ಮೃತಯ ಇತಿ || ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪಾಶುಪತೋಕ್ತದಿಶಾ ತತ್ಪರತ್ವಾದೀತಿ ಭಾವಃ ||

ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಕೈಃ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಸದಾಶಿವಮ್

ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸದಾಶಿವನು ಪರಿಪೂರ್ಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದಕೆನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪಶುಪತಿಃ ಖಿಲು' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಶುಪತಿಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಲು ಈ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು 'ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣಶಾಲಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಕರಣವಚ್ಚೇದ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ 'ಮಾಯಾಮುಪಾದಾನೀಕೃತ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ತಥಾ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಯಃ' ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಪಾಶುಪತಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ರುದ್ರನು ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ದೋಷವುಳ್ಳವನು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ನ ಪಶುಪತೇರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ | ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಜನನಮರಣಾದಿದೋಷಿತವೇನ ಶ್ರುತತ್ವಾತ್ | ನ ಹಿ ಸಕಲಕಾರಣಸ್ಯ ದೋಷಿತವ್ಯಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ |

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈಶ್ವರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಜನನ, ಮರಣ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳುಳ್ಳವನು ಪಶುಪತಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಗಳು ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಿವೆ. ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ದೋಷಿಯಾಗುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ: - पूर्वसूत्रान्ननुवृत्तिं मत्वा सूत्रभाष्ययोः प्रतिज्ञाहेत्वशौ व्यनक्ति - न पत्युरिति ॥ व्याहतिनिरासायाह - अज्ञजनेति ॥

ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಷ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರ ಹಾಗೂ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾಗ ಹಾಗೂ ಹೇತುಭಾಗಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು 'ನ ಪತ್ಯುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ. ವ್ಯಾಹತಿಯ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಜ್ಞಜನ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಂಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ब्रह्मद्विषे चतुर्मुखस्य पञ्चममुखच्छेत्रे । शरवे हिंसनशीलाय। हन्तवे हन्तुमेव न तु भीषणाद्यर्थमिति भावः ।

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ - ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನ ಐದನೆಯ ಮುಖವನ್ನು ತುಂಡುಮಾಡಿದ, ಶರವೇ - ಹಿಂಸಾಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ, ಹಂತವೇ - ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಹೊರತು ಹೆದರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಭಾವದೀಪ: - श्रौतपदानि व्याचष्टे ॥ ब्रह्मद्विष इति ॥ सुधायां तु व्यत्ययमाश्रित्य ब्रह्मद्विषां शरवे हिंसकायेति व्याख्यातम्। दक्षप्रजापतिद्विष इति वेति चन्द्रिका॥ हिंसनेति ॥ शृङ्गिणायामिति धातोः ॥ हन्तुमेवेति ॥ 'तुमर्थं सेसेनसेऽसेन्कसेकसेनध्यै-अध्यैन् कध्यैकध्यैन् शध्यैशध्यैन्तवैतवेइतवेन' इति तवैप्रत्ययः ।

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು 'ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜೇ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸುಧಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಜಾಂ ಶರವೇ ಹಿಂಸಕಾಯ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು ದ್ವೇಷ ಮಾಡುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಶರವೇ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ. 'ಶೃಹಿಂಸಾಯಾಮ್' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. 'ಹಂತುಮೇವ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ತವೇ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು 'ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇಽಸೇನ್ ಸೇಕಸೇನದ್ವೈ ಅದ್ವೈನ್ ಕದ್ವೈಕದ್ವೈನ್ ಶದ್ವೈಶದ್ವೈಕವೈತವೇಂತವೇನ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

'ಅಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - अस्य आ समन्तादीशस्याभीष्टसेचकस्य विष्णोर्देवस्य हविर्भिः प्रभरणे कृते सत्यहङ्गाररूपेण बन्धको रुद्रो रौद्रं महिमानं यथा लेभे तथा युवामपि विष्णुपूजयैवान्नवद्वर्तनं प्राप्तवन्तौ स्य इत्यर्थः ॥

ಅಸ್ಯ - ಈ, ವಿಷ್ಣು - ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥನಾದ, ಮೀಳುಷಃ - ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ನೀಡುವ ದೇವಸ್ಯ - ದೇವನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಹವಿರ್ಭಿಃ - ಚರು ಮೊದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ, ಪ್ರಭೃಥೇ - ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿ ಭರಣೆ ಮಾಡಿದಾಗಲೂ, ವಯಃ - ಅಹಂಕಾರಸ್ವರೂಪನಾದ್ದರಿಂದ ಬಂಧಕನೆನಿಸಿದ, ರುದ್ರಃ - ರುದ್ರನು, ರುದ್ರಿಯಂ - ರುದ್ರಪದವಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಸಂಹಾರ ಮೊದಲಾದ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ವಿದೇ - ಹೇಗೆ ಪಡೆದನೋ, ತಥಾ - ಹಾಗೆ, ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ - ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ? ನೀವೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ ಇರಾವತ್ - ಅನ್ನಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಂತೆ, ವರ್ತಿಃ = ಸ್ಥಾನವನ್ನು, ಯಾಸಿಷ್ಟಮ್ - ಹೊಂದುವವರಾಗಿರಿ.

भावदीपः - एषशब्दस्य आईश इति विग्रहः। शकारस्य व्यत्ययेन षकार इति भावेनाह - आसमन्तादीशस्येति॥ इच्छारूपस्येति सुधायां व्याख्यानम्। मीढुषोऽभीष्टसेचकस्य। मिह सेचने। प्रभृथे प्रभरणे॥ बन्धक इति॥ वयबन्धन इति

ಧಾತೌಃ | ವಿದೇ ಲೇಛೇ ವಿದಿರ್ಲಾಛೇ | ಇರಾವತ್ ಅನ್ನವತ್ | ಯಾಸಿಷ್ಟಂ ಅಯಾಸಿಷ್ಟಮ್ |
ಛಂದಸ್ಯಮಾಙ್ಕಯೋಗೀಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ಲುಙ್ಘಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಮ್ | ಪ್ರಾಪ್ತವಂತೌ ಸ್ಥಿತಿಃ || ೩೭ ||

‘ಏಷ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಕಾಶೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ತಲವ್ಯ ಶಕಾರವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಉರ್ಧ್ವಾನ್ಯ ಶಕಾರಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಆಸಮಂತಾತ್ ಈಶಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಚ್ಛಾರೂಪವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸುಧೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ‘ಮೀಳುಷಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ನೀಡುವ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಮಿಹ ಸೇಚನೇ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ‘ಪ್ರಭೃಥೇ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭರಣೇ ಮಾಡಿದಾಗ ಎಂದರ್ಥ. ‘ವಯಃ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಂಧಕನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. ‘ವಯಬಂಧನೇ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ‘ವಿದೇ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ‘ಲೇಭೇ’ ಎಂದರ್ಥ. ‘ವಿದಿರ್ಲಾಛೇ’ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ‘ಇರಾವತ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಂತೆ ಎಂದರ್ಥ. ‘ಯಾಸಿಷ್ಟಂ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿದವನಾಗಿರುವಿರಿ ಎಂದರ್ಥ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಮಾಜ್ ಯೋಗವಿದ್ದಾಗಲೂ ಆಟ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಉಜ್ಲಕಾರದ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ದ್ವಿವಚನ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇದರರ್ಥವನ್ನು ‘ಪ್ರಾಪ್ತವಂತೌ ಸ್ಯಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * 'ಗಾಣಪತ್ಯ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಅಸಾಧು. 'ಗಾಣಪತ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಸಾಧು ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾಠಶೋಧನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಶರವೇ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ವೇಷ ಮಾಡುವನು, ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವನು ಎಂಬರ್ಥವು ಹೇಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಏಷ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಯಾಸಿಷ್ಠಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಡಾಗಮವು ಏಕೆ ಬಂದಿಲ್ಲ ? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥

ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು.

ಅರ್ಥ -- ಶಿವನು ಆಶರೀರನಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ = ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ॥ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥೨॥

ಅಶರೀರತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಜಗತಾ ಸಂಬಂಧೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಮೃತಪುರುಷವತ್ ॥೨॥

ಅನುವಾದ - ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆಗೆ ಮೃತಪುರುಷನಂತೆ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವು ದೂರತೋಪಾಸ್ತ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಆಶರೀರತ್ವಾತ್ = ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ತಸ್ಯ = ರುದ್ರನಿಗೆ, ಜಗತಃ = ಕಾರ್ಯಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆ, ಸಂಬಂಧಃ = ಸಂಬಂಧವು, ಮೃತಪುರುಷವತ್ = ಸತ್ತಮನುಷ್ಯನಂತೆ, ಕರ್ತೃತ್ವೇನ = ಕರ್ತೃತ್ವದ ಜೊತೆ, ಸಂಬಂಧಃ = ಸಂಬಂಧವು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * 'ಗಾಣಪತ್ಯ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಅಸಾಧು. 'ಗಾಣಪತ' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಸಾಧು ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಾಠಶೋಧನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಷೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಶರವೇ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದ್ವೇಷ ಮಾಡುವನು, ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆ ಮಾಡುವನು ಎಂಬರ್ಥವು ಹೇಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಏಷ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * 'ಯಾಸಿಷ್ಠಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಡಾಗಮವು ಏಕೆ ಬಂದಿಲ್ಲ ? ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ||

ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗದು.

ಅರ್ಥ -- ಶಿವನು ಅಶರೀರನಾದ್ದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ = ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಬಂಧವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ||೨||

ಅಶರೀರತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ಜಗತಾ ಸಂಬಂಧೋ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಸ್ಮೃತಪುರುಷವತ್ ||೨||

ಅನುವಾದ - ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆಗೆ ಮೃತಪುರುಷನಂತೆ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವವು ದೂರತೋಪಾಸ್ತ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಅಶರೀರತ್ವಾತ್ = ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೆಂಬ ದೋಷವಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ತಸ್ಯ = ರುದ್ರನಿಗೆ, ಜಗತಃ = ಕಾರ್ಯಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆ, ಸಂಬಂಧಃ = ಸಂಬಂಧವು, ಮೃತಪುರುಷವತ್ = ಸತ್ತಮನುಷ್ಯನಂತೆ, ಕರ್ತೃತ್ವೇನ = ಕರ್ತೃತ್ವದ ಜೊತೆ, ಸಂಬಂಧಃ = ಸಂಬಂಧವು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸತ್ಕರ್ತದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತಕದೀಪಾವಳಿ: - ಶ್ರುತಿಭಿನ್ನಿರಾಕೃತಂ ಯುಕ್ತಿಭಿಶ್ಚ ನಿರಾಕರೋತಿ ।
ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯಾದಿನಾ । ವೈಶೇಷಿಕಾದಿವತ್ಪಶುಪತೇರೀಶ್ವರಸ್ಯಾಶರೀರತ್ವೇನ
ಅಜ್ಞಿಕೃತತ್ವಾನ್ । ಪ್ರಾಕ್ ಸೃಷ್ಟಿ ಭೌತಿಕಾಭಾವೇನ ಲೀಲಾಗೃಹೀತದೇಹಸಮ್ಮವಾತ್ ।

ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಿರಾಕೃತವಾದದ್ದನ್ನು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳಂತೆ ಪಾಶುಪತರೂ ಕೂಡ ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಭೌತಿಕವಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಲೀಲೆಯಿಂದ ಅಂಥ ದೇಹದ ಸ್ವೀಕಾರವೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತತ್ವದೀಪ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಸಶರೀರಸ್ಯ ಹಿ ಕುಲಾಲಾಡೇ: ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧೋ ದೃಢ: ।

ಶರೀರವುಳ್ಳ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವೇನ ಸಂಬಂಧವು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಶರೀರವಿದ್ದರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಕುಲಾಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಶರೀರವಿದೆ. ಘಟಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಶರೀರನಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆ ಸಂಬಂಧವೂ ಕೂಡ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸಂಬಂಧವೆಂದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೇನ ಸಂಬಂಧ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಜಗತ್ತಿಗೂ ರುದ್ರನಿಗೂ ಕರ್ತೃಕಾರ್ಯಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧ ರುದ್ರನಿಗಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಯುಕ್ತಿಯಂತರೇಣ ಪಶುಪತೇರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಪರಾಕುರ್ವತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ
ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಸಂಬಂಧೇತಿ || ಜಗತಾ ಸಂಬಂಧಮಾತ್ರಮಶರೀರಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಬಂಧವಿತ್ಯುಕ್ತಃ
ಕೋಽಸೌ ಸಂಬಂಧ ಇತ್ಯತಃ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವ ಇತಿ ಭಾವೇನೇಕತಮ್ || ಕರ್ತೃತ್ವೇನೇತಿ ||
ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ - ರುದ್ರೋ ನ ಕರ್ತಾ ಅಶರೀರತ್ವಾನಮೃತಪುರುಷವದಿತಿ ||

ಮತ್ತೊಂದು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ
ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ 'ಸಂಬಂಧ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶರೀರ ಇಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೂ
ಕೂಡ ಜಗತ್ತಿನ ಜೊತೆ ಸಂಬಂಧ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕೆ
ಏನರ್ಥ? ಈ ಆಶಂಕೆಗೆ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ ಎಂಬ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಕರ್ತೃತ್ವೇನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಇಷ್ಟು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ರುದ್ರಃ ನ ಜಗತ್ಕರ್ತಾ ಶರೀರತ್ವಾತ್ ಮೃತಪುರುಷವತ್'
ಮೃತಪುರುಷನು ಶರೀರವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ರುದ್ರನು
ಶರೀರ ಇಲ್ಲದವನಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪಃ - || ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ || ೩೮ || ಸೂತ್ರೇ ಚಶಬ್ದಾದಾಹ -
ಯುಕ್ತಿಯಂತರೇಣ || ಪಾರತನ್ಯಾದಿಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯೇತಿ ಭಾವಃ | ಕಿಂ ತದ್ವುಕ್ತಿಯಂತರಮಿತ್ಯತೋ
ನಿರ್ಧಾರಯತಿ - ಇದಮುಕ್ತಮಿತಿ || ಮೃತಪುರುಷವದಿತಿ || ತ್ಯಕ್ತದೇಹಜೀವವತ್ || ೩೮ ||

'ಯುಕ್ತಂತರೇಣ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪಾರತನ್ಯಾದಿ ಯುಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಎಂದರ್ಥ. ಆ ಯುಕ್ತಂತರ
ಯಾವುದು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನಿರ್ಧಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಲು 'ಇದಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
'ಮೃತಪುರುಷವತ್' ಎಂದರೆ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಜೀವನಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ||

ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಯವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಲಾರನು.

ಅರ್ಥ -- ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ = ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಶುಪತಿಗೆ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ತಾನೇ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಲು ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಯಾವುದು ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -|| ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ||೩||

पृथिव्याद्यधिष्ठाने स्थितो हि कुलालादिः कार्यं करोति, न चास्य तदस्ति ||३||

ಅನುವಾದ - ಭೂಮಿಯೆಂಬ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಿದ್ದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಕುಲಾಲ ಮೊದಲಾದವರು ಘಟ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ರುದ್ರನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನೇ = ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಃ = ನಿಂತುಕೊಂಡು, ಕುಲಾಲಾದಿಃ = ಕುಂಬಾರ ಮೊದಲಾದವರು, ಕಾರ್ಯಂ = ಘಟ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು,

ಕರೋತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಸ್ಯ = ರುದ್ರನಿಗೆ, ತತ್ = ಆ
ಅಧಿಷ್ಠಾನವು, ನ ಚ ಅಸ್ತಿ = ಇರುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ.

ಸತ್ಕರ್ತದೀಪಾವಳಿ

सत्कर्तृदीपावलि: - अधिष्ठानासम्भवाच्च नासौ जगत्कर्ता । न हि
देहरहितस्य अधिष्ठानरहितस्य कर्तृत्वं कचिद्दृष्टम् ।

ರುದ್ರನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಕೂಡ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವು
ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಹವಿಲ್ಲದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೇ ಇಲ್ಲದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದು
ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ರುದ್ರನು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - हेत्वन्तरेण पशुपतेर्जगत्कर्तृत्वं निराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य
व्याचष्टे - अधिष्ठनेति॥ न रुद्रः कर्ता निरधिष्ठानत्वात् । यः कर्ता सः
साधिष्ठानो यथा कुलालादिरित्यर्थः ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿನಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ
ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ 'ಅಧಿಷ್ಠಾನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

'ರುದ್ರಃ ನ ಕರ್ತಾ ನಿರಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಾತ್ ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸಃ ಸಾಧಿಷ್ಠಾನಃ ಯಥಾ ಕುಲಾಲಾದಿಃ'
ಯಾರು ಕರ್ತೃವೋ ಅವನು ಅಧಿಷ್ಠಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಕುಲಾಲನು ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ.
ಭೂತಲವೆಂಬ ಅಧಿಷ್ಠಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ರುದ್ರನು ಯಾವುದೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನ
ಇರುವವನಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ || ೩೯ || ಹೇವಂತರಮಿತೃಕ್ತಮವಧಾರಯತಿ ||
ನ ರುಢ ಇತಿ || ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತೌ ದೃಢಾಂತಾಭಾವಾದಾಹ || ಯ: ಕರ್ತೇತಿ || ೩೯ ||

ಹೇತ್ವಂತರೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ನಿರ್ಧಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲು 'ನ ರುಢಃ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೃಢಾಂತವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು 'ಯಃ ಕರ್ತಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಕರಣವಚ್ಚೇನ್ನ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् - करणवच्चेन्न भोगादिभ्यः ||

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿವಿಧ ಸಾಧನಗಳು ಪಶುಪತಿಯ ದೇಹರೂಪವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಹಾಗಾದರೆ ಅವನಿಗೂ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶಗಳೆಂಬ ಮತ್ತು ಸುಖ-ದುಃಖಗಳೆಂಬ ದೋಷವು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಥ --ಕರಣವತ್ = ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧನಗಳೆಲ್ಲವೂ ರುಢನ ಶರೀರದಂತಿವೆ. ಮತ್ತು ಅಧಿಷ್ಠಾನದಂತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶರೀರವೇ ಇಲ್ಲ, ಅಧಿಷ್ಠಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೇ? ಇತಿ ಚೇನ್ನ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ = ಶರೀರದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿ ಅನುಭವರೂಪವಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಶಗಳೆಂಬ ದೋಷವು ಬರಬೇಕಾದೀತು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ರುದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಶರೀರಾದಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - ॥ करणवच्चेन्न भोगादिभ्यः ॥४॥

इदमेव जगत् तस्य करणवदधिष्ठानादिरूपं नित्यस्यापि कस्यचिद्भावाद्
युज्यत इति चेत् - न, भोगादिप्राप्तेः । उत्पत्तिनाशौ सुखदुःखभोगाश्च
प्राप्यन्ते तद्रताः ॥४॥

ಅನುವಾದ - ಯಾವ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿವೆಯೋ ಅವುಗಳು ರುದ್ರನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಬಹುದು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕೂಡ ನಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಬಾರದು. ನಿತ್ಯವಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದು. ಈ ಶಂಕೆಯು ತಪ್ಪು. ಒಂದುವೇಳೆ ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿದ್ದರೆ ಭೋಗವಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಾಶಗಳು ಆ ಶರೀರದಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಭೋಗ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಇದಮೇವ ಜಗತ್ = ಈ ಜಗತ್ತು, ತಸ್ಯ = ರುದ್ರನಿಗೆ, ಕರಣವತ್ = ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿರೂಪಂ = ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿ-ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಬಹುದು. ಕಷ್ಯಚಿತ್ ಅಪಿ = ಯಾವುದಾದರೂ, ನಿತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ = ನಿತ್ಯಪದಾರ್ಥವು, ಭಾವಾತ್ = ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಯುಜ್ಯತೇ = ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಿ ಚೇತ್ = ಈ ಆಕ್ಷೇಪ, ನ = ತಪ್ಪು. ಹಾಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಭೋಗಾದಿಪ್ರಾಪ್ತೇಃ = ರುದ್ರನಿಗೆ ಭೋಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶ್ = ದೇಹಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಾಶಗಳು, ಸುಖದುಃಖಭೋಗಾಶ್ಚ = ಸುಖದುಃಖಗಳ ಭೋಗಗಳು, ತದ್ಗತಾಃ = ರುದ್ರನಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಪ್ಯಂತೇ = ಇವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - यदि भौतिकाभावेऽपि तदुपादानस्य प्रधानस्य प्रलये विद्यमानत्वात्तदेव पशुपतेर्देहभूतमाधारभूतं भविष्यतीत्युच्यते । तर्हि पशुपतेर्जडदेहधारित्वेन देवदत्तवज्जन्ममरण सुखदुःखाद्यनुभवितृत्वं स्यात् ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಭೌತಿಕವಾದ ಯಾವುದೇ ಪದಾರ್ಥವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ತದುಪಾದಾನಕವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಧಾನವೇ ರುದ್ರನಿಗೆ ದೇಹವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶೈವರು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಇದೂ ಕೂಡ ತಪ್ಪು. ಹಾಗಾದರೆ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಡವಾದ ದೇಹವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳಂತೆ ರುದ್ರನಿಗೂ ಕೂಡ ಜನನ ಮರಣಗಳಿವೆ ತತ್ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಸುಖ-ದುಃಖಾದ್ಯನುಭವಗಳೂ ಕೂಡ ಇವೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸಂವೇದನಾಶೀಲನಿಗೆ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡದು

तत्त्वप्रदीप: - इदमेव जगत्तस्य शरीरेन्द्रियवदधिष्ठानरूपं शरीररूपं वा । नित्यस्यापि कस्यचिदुपादानस्यान्यस्य वा भावाद्युज्यत इति चेन्न । भोगादिप्राप्ते: । अस्य पदस्य वर्णनारूपमुत्तरभाष्यम् । विकारात्मकोपादानशरी रत्वात्तदुत्पत्त्यादयस्तस्य प्राप्यन्ते ।

ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಅವನಿಗೆ ಶರೀರಾದಿಗಳಂತೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನರೂಪವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಶರೀರರೂಪವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ನಿತ್ಯವಾದರೂ ಕೂಡ ಯಾವುದಾದರೂ ಉಪಾದಾನವು ಇರುವುದರಿಂದ ಇಷ್ಟು ಆಕ್ಷೇಪ.

ಇದು ತಪ್ಪು. 'ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ' = ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿದ್ದರೆ ಭೋಗವು ಇರಬೇಕಾದೀತು.

ಈ ಪದದ ವರ್ಣನೆಗಾಗಿಯೇ ಮುಂದಿನ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ವಿಕಾರಸ್ವರೂಪವಾದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆನಿಸಿದ ಶರೀರವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ರುದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಪರಣೆ - ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ರುದ್ರನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ರುದ್ರನ ಶರೀರ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಿತ್ಯವಾದ ಶರೀರವೇ ರುದ್ರನಿಗಿದೆ ಎಂದೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶರೀರವಿರುವ ಕಾರಣ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಶರೀರವಿದ್ದರೆ ನಾಶವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು. ವಿಕಾರರೂಪವಾದ ಉಪಾದಾನರೂಪವಾದ ಶರೀರವು ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ತನ್ಮೂಲಕ ರುದ್ರನಿಗೂ ಕೂಡ ಸುಖ-ದುಃಖಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಸುಖದುಃಖಗಳ ಸಂವೇದನೆಯಿದ್ದರೆ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ ಕರ್ತೃ ಆಗಲಾರ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಂಬಂಧ ಅನುಪಪತ್ತಿಯ ಸಮರ್ಥನೆ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಉತ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಮಾದಧತ್ಸುತ್ರಂ ಪಠಿತ್ವಾಽಽಕ್ಷೇಪಾಂಶಂ ತಾಬದ್
ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಕರಣವದಿತಿ || ನ ಪಶುಪತೇ: ಶರೀರಾಧಿಷ್ಠಾನಾಭಾವೇನ ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ|
ಕಾರಕಗ್ರಾಮಸ್ಯೈವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯತಯಾ ಅಸ್ಮದಾಧಿಶರೀರಸಮಾನತ್ವೇನ
ಶರೀರಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾಭಾವಾತ್ | ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯವಿಷಯೇಽಪಿ ಶರೀರಾಂತರಾಪೇಕ್ಷಾयां
ತತ್ರಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ತಸ್ಯೈವ ಚಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವಮುಪಪದ್ಯತೇ |

ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಕರಣವತ್' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಶುಪತಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ

ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾದದ್ದು ಕಾರಕಗಳ ಸಮೂಹ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ರುದ್ರನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಯತ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾದರೂ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡುವುದಾದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾದದ್ದು ಶರೀರವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿವನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಸಂಬಂಧವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಶೈವರ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಶೈವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಶರೀರ ಹಾಗೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಈ ಜಗತ್ತು ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರದಂತಿದೆ. ಈ ಜಗತ್ತಾದರೂ ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮ, ಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಕಗಳ ಸಮೂಹಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ರುದ್ರನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಇದು ನೇರವಾಗಿಯೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಕಾರಕಸಮೂಹವೇ ರುದ್ರನ ಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಶರೀರವೇ ರುದ್ರನ ಶರೀರವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ರುದ್ರನಿಗೊಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಕಾರಕಗಳ ಸಮೂಹವಿಷಯಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಾದರೆ ಆ ಶರೀರಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರ್ಯವಾಗಿ ಆ ದೇಹ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹವಿಷಯವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆಗ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾದದ್ದನ್ನೇ ಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.

ಮಾಯೆಯೇಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲ ?

तत्त्वप्रकाशिका - न च वक्तव्यं प्रलये सर्वस्यापि विनाशान्न कारकसूहस्याप्यधिष्ठानत्वादि युज्यत इति । प्रलयेऽपि मायादेः कारककलापस्य नित्यस्य विद्यमानत्वात् । अन्यथा कार्यजन्मासम्भवादिति भावः ।

ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಕಾರಕ ಸಮೂಹವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಾಗ ಅವುಗಳು ಅಧಿಷ್ಠಾನವೂ ಕೂಡ ಆಗಬಹುದಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಾರದು.

ಪ್ರಳಯದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಮಾಯಾ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಕಕಲಾಪಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಘಟಪಟಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆಗದಿರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಕಾರಕಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೈವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರೆ ಮಾಯಾಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - परिहारांशं व्याचष्टे - नेति ॥ तदेव सफुटीकरोति ॥ उत्पत्तीति ॥ यदि कारकब्रातस्यैव साक्षात्प्रयत्नाधिष्ठेयतया शरीरादिवदेव कर्तृत्वोपयोगिता तर्हि तदुपादानहाननिमित्तोत्पत्तिमरणे च पशुपतेः स्याताम्। साक्षात्प्रयत्नाधिष्ठेयशरीरोपादानहानयोस्तद्दर्शनात् । तथा च सुखदुःखभोगप्रप्तिः स्यात् तश्च न कर्तृत्वमिति भावः ॥

ಸೂತ್ರದ ಪರಿಹಾರಭಾಗವನ್ನು 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಉತ್ತತ್ತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಾರಕಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠೇಯವನ್ನಾಗಿ ಶರೀರಾದಿಗಳಂತೆ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಕಾರಕ ಸಮೂಹಗಳ ಉಪಾದಾನದಿಂದ ಉತ್ತತ್ತಿಯು ಹಾಗೂ ಕಾರಕಗಳ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಹಾನಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಪಶುಪತಿಗೆ ಮರಣವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾರಕಸಮೂಹಗಳ ಸ್ವೀಕಾರದಿಂದ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಾನಿಯಿಂದ ಮರಣವು ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಮಗಿರುವುದು ಅನುಭೂತವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳೆಂಬ ಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಪಶುಪತಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ವಿವರಣೆ - ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಮೂಹವೇ ರುದ್ರನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾದ ಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಅನುಭವವೂ ಕೂಡ ಅವನಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆಂದು

ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಮತ್ತು ಆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರದಂತೆ ಉತ್ತಮ ಮರಣಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕೈ, ಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಭೋಗವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ರುದ್ರನಿಗೆ ಅವಯವಗಳೇ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಭೋಗವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರರು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಭೂದೇವತೆಗೆ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭೂಮಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಭೂಭಾರದಿಂದ ದುಃಖದ ಅನುಭವ ಆಗಿರುವುದೂ ಕಂಡಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || ಕರಣವಚ್ಚೇತ್ರ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯ: || ೪೦ || ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದ್ವಯೋಕ್ತದೋಷಾಕ್ಷೇಪಸಮಾಧಿ ಪರತ್ವಮಸ್ಯ ವ್ಯञ्ಜಯನ್ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ || ನೇತಿ || ಭಾಷ್ಯಸ್ಥಜಗच्छಬ್ದಾರ್ಥಮಾಹ - ಕಾರಕಗ್ರಾಮ ಸ್ಯೇತಿ || ಸೂತ್ರೇ ಕರಣಶಬ್ದ: ಶರೀರಪರ: | ಸೃಷ್ಟೌ ಶರೀರಸ್ಯ ಸಹಕಾರಿತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವೇನಾಹ - ಅಸ್ಮದಾದಿಶರೀರೇತಿ || ವತಿಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥ: || ಸಮಾನತ್ವೇನೇತಿ || ತಸ್ಯೈವ ಚೇತಿ || ಕಾರಕವ್ರಾತಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥ: || ೪೦ ||

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಶೈವರು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಲು 'ನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜಗತ್ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಕಾರಕಗ್ರಾಮಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರಣಶಬ್ದವು ಶರೀರಪರವಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶರೀರವು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಅಸ್ಮದಾದಿಶರೀರ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ವತಿ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಸಮಾನತ್ವೇನ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ತಸ್ಯೈವ ಚ' ಎಂದರೆ ಆ ಕಾರಕಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಎಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಅಂತವತ್ತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ಅಂತವತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ ||

ರುದ್ರನಿಗೆ ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪರಿಮಿತವಾದ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ. ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದೇ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅಥವಾ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಂತವತ್ತ್ವಂ = ನಾಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸರ್ವಜ್ಞತಾ = ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ, ಶರೀರವಿರುವುದಾದರೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರದಷ್ಟೇ ಪರಿಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದ ನಾಶವನ್ನೂ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಶರೀರವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ರುದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

|| ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ
ಪತ್ನುರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದೇಹ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಜ್ಞಾನ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - || ಅಂತವತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ ||೫||

ದೇಹವತ್ವೇಂತವತ್ವಮ್ | ಅನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನಾಭಾವಃ | ಶರೀರಿಣಿ ಏವ ಹಿ
ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿರ್ದೃಶಾ |

ಅನುವಾದ - ರುದ್ರನಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರಿಗೆ ಶರೀರವಿದೆಯೋ ಅವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿರೋಧಗಳಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗದು.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ದೇಹವತ್ತ್ವ = ರುದ್ರನಿಗೆ ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅಂತವತ್ತ್ವಮ್ = ಪರಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯಥಾ = ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಜ್ಞಾನಾಭಾವಃ = ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕಾದೀತು. ಶರೀರಣ ಏವ = ಶರೀರ ಇದ್ದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ, ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಃ = ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟುವುದು, ದೃಷ್ಟಾ = ಕಂಡಿದೆ.

ಭಗವಂತನ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ

ब्रह्मसूत्रभाष्यम् - विष्णोस्तु श्रुत्यैव विरोधाः परिहृताः । 'यदात्मको भगवांस्तदात्मिका व्यक्तिः । किमात्मको भगवान् ? ज्ञानात्मक ऐश्वर्यात्मकः शक्त्यात्मक इति ।

ಅನುವಾದ - ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯಾವ ವಿರೋಧಗಳೂ ಸಹ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಆ ಎಲ್ಲ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾನೋ ಅವನ ದೇಹವೂ ಕೂಡ ಅದೇ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವು ಎಂಥಹದ್ದು? ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ವರೂಪ ಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪ. ಅವನ ದೇಹವೂ ಕೂಡ ಹೀಗಿರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ವಿಷ್ಣೋಸ್ತು = ವಿಷ್ಣುವಿಗಾದರೂ, ಶ್ರುತೈವ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ, ವಿರೋಧಾಃ = ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿರೋಧಿಯಾದ ವಿರೋಧಗಳು, ಪರಿಹೃತಾಃ = ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಭಗವಾನ್ = ಭಗವಂತನು, ಯದಾತ್ಮಕಃ = ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನೋ, ತದಾತ್ಮಿಕಾವೃತ್ತಿಃ = ಅವನ ದೇಹವೂ ಕೂಡ ಅದೇ

ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು, ಭಗವಾನ್ = ಪರಮಾತ್ಮನು, ಕಿಮಾತ್ಮಕಃ = ಎಂಥ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು? ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಃ = ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ಐಶ್ವರ್ಯಾತ್ಮಕಃ = ಐಶ್ವರ್ಯಸ್ವರೂಪನು, ಶಕ್ತಾತ್ಮಕಃ = ಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ

ಭಗವಂತನು ಬುದ್ಧಿ, ಅಂಗ, ಪ್ರತ್ಯಂಗ ಸಹಿತನೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಬುದ್ಧಿಮನೋಽಂಗಪ್ರತ್ಯಜ್ಞವತಾಂ ಭಗವತೋ ಲಕ್ಷಯಾಮಹೇ ।
ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ಮನೋವಾನ್ ಅಜ್ಞವಾನ್ಪ್ರತ್ಯಜ್ಞವಾನ್' ಇತಿ ।

ಅನುವಾದ - ಬುದ್ಧಿ ಮನಸ್ಸು ದೇಹ ಹಸ್ತಾದಿಪ್ರತ್ಯಂಗಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ದೇಹವುಳ್ಳವನು ಹಸ್ತಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಬುದ್ಧಿಮನೋಽಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗವತಾಂ = ಬುದ್ಧಿ, ಮನಸ್ಸು, ದೇಹವೆಂಬ ಅಂಗ ಹಸ್ತಗಳೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯಂಗಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು, ಭಗವತಃ = ಭಗವಂತನಿಗೆ, ಲಕ್ಷಯಾಮಹೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ, ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಮನೋಮಾನ್ = ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಅಂಗವಾನ್ = ದೇಹವುಳ್ಳವನು, ಪ್ರತ್ಯಂಗವಾನ್ = ಹಸ್ತಪಾದಿಗಳುಳ್ಳವನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಹ ಅಪ್ರಾಕೃತ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - 'ಸದೇಹಃ ಸುಖಗನ್ಧಶ್ಚ ಜ್ಞಾನಭಾಃ ಸತ್ಪರಾಕ್ರಮಃ ।
ಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಃ ಸುಖಸುಖಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ ಪರಮೋಽಕ್ಷರಃ'

(ಪೈಕ್ಷಿಶ್ರುತಿಃ) ಇತ್ಯಾದಿಕಯಾ ॥೫॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣಮ್ ॥ ೧೧ ॥

ಅನುವಾದ - ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಹವು ಅಪ್ರಾಕೃತವಾಗಿದೆ ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎದುರಾಳಿಗಳಿಲ್ಲದ ಪರಾಕ್ರಮ ಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ. ಅಪರಿಮಿತ ಸುಖಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಅಂಥ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಕ್ಷರ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸದೇಹಃ = ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಹವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿದೆ, ಸುಖಗಂಧಶ್ಚ = ಸುಖರೂಪವಾಗಿದೆ ಸುವಾಸನೆಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಜ್ಞಾನಭಾಃ = ಜ್ಞಾನಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ, ಸತ್ಪರಾಕ್ರಮಃ = ಎದುರಾಳಿಗಳಿಲ್ಲದ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಃ = ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ, ಸುಖಸುಖಃ = ಅಮಿತವಾದ ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ, ಸಃ = ಅಂಥ ಶರೀರವುಳ್ಳ, ವಿಷ್ಣುಃ = ವಿಷ್ಣುವು, ಪರಮಃ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಅಕ್ಷರಃ = ಅಕ್ಷರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಇತ್ಯಾದಿಕಯಾ = ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಪತ್ಕರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಃ - यदि मरणादिभयाद्देहो नास्तीत्युच्यते तर्हि घटादिवत्सर्वज्ञत्वं न स्यात् । देहिन एव घटादिज्ञानं दृष्टं नादेहिनः इत्यर्थः । सम्बन्धानुपपत्तेरित्यादिनोक्तदोषः जगत्कर्तृविष्णोः किं न स्यादिति शङ्कां परिहरति । विष्णोरित्यादिना । अप्राकृतदेहत्वेन विष्णोर्देहप्रयुक्तदोषासम्भव इत्यर्थः ॥

ಒಂದುವೇಳೆ ಮರಣಾದಿ ಭಯದಿಂದ ದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಆಗ ಘಟಾದಿಗಳಂತೆ ರುದ್ರನೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ದೇಹವಿರುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಘಟಾದಿಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದು ಕಂಡಿದೆ. ದೇಹ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಘಟಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

‘ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಶೈವರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳು ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ವಿಷ್ಣೋಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ನಾವು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದೇಹವಿದೆ. ದೇಹಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಯಾವುದೇ ದೋಷಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಂತೆ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಾದಾಗ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ
ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

‘ಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಃ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಅಂತವತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ । ಸದೇಹೋ ನಿರ್ದೋಷದೇಹಃ । ಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಃ
ನಾಜ್ಞಾನಮಿಶ್ರಜ್ಞಾನಃ । ಸುಖಸುಖಃ ನ ದುಃಖಮಿಶ್ರಿತಸುಖ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಆದಿಶಬ್ದಾತ್
“ಸ್ವೇ ಮಹಿಕ್ಷಿ” “ಕಿಂ ಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಜ್ಞಾನಮ್” “ಆತ್ಮೇಶ್ವರಮ್” ಇತ್ಯಾದಯೋ
ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾಃ ।

ಸದೇಹಃ = ನಿರ್ದೋಷವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. ಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಃ = ಅಜ್ಞಾನದ ಮಿಶ್ರಣವಿಲ್ಲದ
ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. ಸುಖಸುಖಃ = ದುಃಖಮಿಶ್ರಣವಾಗದ ಸುಖವುಳ್ಳವನು ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ
ಅರ್ಥ. ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ ‘ಸ್ವೇಮಹಿಕ್ಷಿ’ ಹಾಗೂ ‘ಕಿಂ ಸ್ವಿದಾಸೀದಧಿಜ್ಞಾನಮ್’ ‘ಆತ್ಮೇಶ್ವರಮ್’

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ.

ದೇವರಿಗೆ ಯಾರೂ ಆಶ್ರಯರಲ್ಲ

“**रुद्रं समाश्रिता देवा रुद्रो ब्रह्मणमाश्रितः ।**

ब्रह्मा मामाश्रितो नित्यं नाहं कश्चिदुपाश्रितः ॥” इति भगवद्वचनम् ।

ರುದ್ರಂ ಸಮಾಶ್ರಿತಾ ದೇವಾ ರುದ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಮಾಶ್ರಿತಃ ।

ಬ್ರಹ್ಮ ಮಾಮಾಶ್ರಿತೋ ನಿತ್ಯಂ ನಾಹಂ ಕಂಚಿದುಪಾಶ್ರಿತಃ ॥

ಸಕಲದೇವತೆಗಳು ರುದ್ರನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರುದ್ರದೇವರು ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮದೇವರು ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಾನು ಯಾರನ್ನೂ ಕೂಡ ಆಶ್ರಯಿಸಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ದೇವರ ಬಲ ಸ್ವತಂತ್ರ

“**बलमिन्द्रस्य गिरिशो गिरिशस्य बलं मरुत् ।**

बलं तस्य हरिः साक्षात् हरेर्बलमन्यतः” ॥ इति भारते ।

ಬಲಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಗಿರಿಶೋ ಗಿರಿಶಸ್ಯ ಬಲಂ ಮರುತ್ ।

ಬಲಂ ತಸ್ಯ ಹರಿಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಹರೇರ್ಬಲಮನ್ಯತಃ ॥

ಇಂದ್ರದೇವರಿಗೆ ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಬಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ರುದ್ರದೇವರಿಗೆ ವಾಯುದೇವರಿಂದ ಬಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಬಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಬಲವು ಬಂದಿರುವುದಲ್ಲ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಮಹಾಭಾರತವು ಹೇಳಿದೆ.

ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ

“ಅವಯವ್ಯವಯವಾನಾಂ ತು ಗುಣಾನಾಂ ಗುಣಿನಸ್ತಥಾ ।

ಶಕ್ತಿಶಕ್ತಿಮತೋಶ್ಚೈವ ಕ್ರಿಯಾಯಾಸ್ತದ್ವತಸ್ತಥಾ ॥

ಅವಯವ್ಯವಯವಾನಾಂ ತು ಗುಣಾನಾಂ ಗುಣಿನಸ್ತಥಾ ।

ಶಕ್ತಿಶಕ್ತಿಮತೋಶ್ಚೈವ ಕ್ರಿಯಾಯಾಸ್ತದ್ವತಸ್ತಥಾ ॥

ಅವಯವ ಮತ್ತು ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ, ಗುಣ ಮತ್ತು ಗುಣಿಗಳಿಗೆ, ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಮತ್ ಗಳಿವೆ, ಕ್ರಿಯಾ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯಾವತ್‌ಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದ

ಸ್ವರೂಪಾಂಶಾಂಶಿನೋಶ್ಚೈವ ನಿಯಾಭೇದೋ ಜನಾರ್ದನೇ ।

ಜೀವಸ್ವರೂಪೇಷು ತಥಾ ತಥೈವ ಪ್ರಕೃತಾವಪಿ ॥

ಸ್ವರೂಪಾಂಶಾಂಶಿನೋಶ್ಚೈವ ನಿತ್ಯಾಭೇದೋ ಜನಾರ್ದನೇ ।

ಜೀವಸ್ವರೂಪೇಷು ತಥಾ ತಥೈವ ಪ್ರಕೃತಾವಪಿ ॥

ಜೀವಸ್ವರೂಪದ ಅಂಶಾಂಶಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅಭೇದವಿರುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶಾಂಶಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಚಿತ್‌ಪ್ರಕೃತಿ ಅಂಶಾಂಶಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಅಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ನಿಗುಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ

ಚಿದ್ರೂಪಾಯಾಮತೋಽನಂಶಾ ಅಗುಣಾ ಅಕ್ರಿಯಾ ಇತಿ ।

ಹೀನಾ ಅವಯವೈಶ್ಚೇತಿ ಕಪ್ಯಂತೇ ತೇಽತ್ಯಭೇದತಃ ॥

ಚಿದ್ರೂಪಾಯಾಮತೋಽನಂಶಾ ಅಗುಣಾ ಅಕ್ರಿಯಾ ಇತಿ ।

ಹೀನಾ ಅವಯವೈಶ್ಚೇತಿ ಕಪ್ಯಂತೇ ತೇಽತ್ಯಭೇದತಃ ॥

ಜನಾರ್ದನ, ಜೀವ ಹಾಗೂ ಚಿತ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಇವುಗಳ ಅಂಶಾಂಶಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಅಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಗುಣ ಎಂದು, ಅಕ್ರಿಯಾ ಎಂದು ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಲು ಅಭೇದವಿರುವುದೇ ಕಾರಣ.

ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

पृथग्गुणाद्यभावाच्च नित्यत्वादुभयोरपि ।

विष्णोरचिन्त्यशक्तेश्च सर्वं सम्भवति ध्रुवम् ॥

ಪೃಥಕ್ ಗುಣಾದ್ಯಭಾವಾಚ್ಚ ನಿತ್ಯತ್ವಾದುಭಯೋರಪಿ ।

ವಿಷ್ಣೋರಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತೇಶ್ಚ ಸರ್ವಂ ಸಂಭವತಿ ಧ್ರುವಮ್ ॥

ಗುಣಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದಪ್ರಯೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೆಲ್ಲವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧ ಬಾರದಂತೆ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ.

ಗುಣಗಳು ನಿತ್ಯವಾದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ

क्रियादेरपि नित्यत्वं व्यक्त्यव्यक्तिविशेषणम् ।

भावाभावविशेषेण व्यवहारश्च तादृशः ॥

ಕ್ರಿಯಾದೇರಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ವ್ಯಕ್ತ್ಯವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷಣಮ್ ।

ಭಾವಾಭಾವವಿಶೇಷೇಣ ವ್ಯವಹಾರಶ್ಚ ತಾದೃಶಃ ॥

ಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿತ್ಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವಿಕೆ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೂ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿವೆ, ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹಾಗೂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಭಾವದಿಂದಲೇ ಕೂಡಿಸಬೇಕು.

ವಿಶೇಷ್ಯ-ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ

विशेष्यस्य विशिष्टस्याप्यभेदस्तद्वदेव तु ।
सर्वं चाचिन्त्यशक्तित्वाद्युच्यते परमेश्वरे ॥

ವಿಶೇಷ್ಯ ಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯಾಪ್ಯಭೇದಸ್ತದ್ವದೇವ ತು ।
ಸರ್ವಂ ಚಾಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿತ್ವಾದ್ಯುಚ್ಯತೇ ಪರಮೇಶ್ವರೇ ॥

ವಿಶೇಷ್ಯ ಹಾಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಕೂಡ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಕೂಡಿಸಬೇಕು. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಚಿಂತ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಜ್ಞಾನೀ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ.)

ಅಯಾವದ್ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭೇದ

तच्छक्त्यैव तु जीवेषु चिद्रूपप्रकृतावपि ।
भेदाभेदौ तदन्यत्र लुभयोरपि दर्शनात् ।
कार्यकारणयोश्चापि निमित्तं कारणं विना'' इति ब्रह्मतर्के ॥

ತತ್‌ಶಕ್ತ್ಯೈವ ತು ಜೀವೇಷು ಚಿದ್ರೂಪಪ್ರಕೃತಾವಪಿ ।
ಭೇದಾಭೇದೌ ತದನ್ಯತ್ರ ಲುಭಯೋರಪಿ ದರ್ಶನಾತ್ ।
ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋಶ್ಚಾಪಿ ನಿಮಿತ್ತಂ ಕಾರಣಂ ವಿನಾ ॥ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೇ

ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರ, ಜೀವ, ಪ್ರಕೃತಿ ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಮೂರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಯಾವದ್ ದ್ರವ್ಯಭಾವಿ - ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಕಾರ್ಯ ಹಾಗೂ ಕಾರಣಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಕ್ಕೂ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರಮೇಯ

ತಸ್ಮಾನ್ ರುಢಃ ಸರ್ವಕರ್ತೇತಿ ಸಿದ್ಧಮ್ । ಅನಯೈವ ನ್ಯಾಯೇನ ಸ್ಕಾನ್ದಾದಿಮತಾನ್ಯಪಿ
ನಿರಾಕೃತಾನಿ ಪ್ರಧಾನಮಲ್ಲನಿಬರ್ಹಣನ್ಯಾಯಾನುಸಾರೇಣ ।

॥ ಇತಿ ಪಶುಪತ್ಯಾಧಿಕರಣಮ್ ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನು ಸರ್ವಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ
ಸ್ವಾಂದ, ಗಾಣಪತ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.
ಮಹಾಮಲ್ಲಭಂಗನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಬೃಹತ್ಪಾದ ಶೈವಮತವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ
ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ
ಪಶ್ಚಿಮಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಕಲ್ಪದ ನಿರಾಸ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಉಕ್ತಪಕ್ಷಾವೈವ ವಿಕಲ್ಪಭಿಕ್ಷಾ ದೋಷಾಂತರೇಣ ದೂಷಯತ್ಸೂತ್ರಂ
ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಅಂತವತ್ವಮಿತಿ ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನೇ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ವಿಕಲ್ಪ ಮಾಡಿ ಆ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ
ಬೇರೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ 'ಅಂತವತ್ತ್ವಂ'
ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ಅಂತವತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ ॥ ೪೧ ॥ ಉಕ್ತಪಕ್ಷಾವೇತಿ ॥

ಸಮ್ಬಂಧಾನುಪಪತ್ತಿಸೂತ್ರೋಕ್ತಶರೀರಾಭಾವಪಕ್ಷಂ ಕರಣವಚ್ಛೇದಿತುಕ್ತಶರೀರವತ್ವಪಕ್ಷಂ ಚೇತ್ಯರ್ಥ: ॥

'ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರಾಭಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಮತ್ತು 'ಕರಣವಚ್ಛೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವತ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಉಕ್ತಪಕ್ಷ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - 'ಕರಣವಚ್ಛೇದ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರವತ್ವವನ್ನು 'ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರಾಭಾವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಮಾಡಿ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಪಶುಪತಿ: ಕರ್ತೇತಿ ವದನ್ ಪ್ರಶ್ನಾಂ ಜಾಯತೇ ಕಿಮಸೌ ಶರೀರಿ ನ ವೇತಿ । ಶರೀರಿ ಚೇತ್ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ: ಸ್ಯಾಥಜ್ಞದತ್ತವತ್ । ತಥಾ ಚ ನ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಮ್ । ಯದಿ ನ ಶರೀರಿ ತರ್ಹಿ ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಮೇವ ನ ಸ್ಯಾತ್ ಕುತ: ಸಾರ್ವಜ್ಞಮಿತಿ ಚ ನ ಜಗತ್ಕರಣತ್ವಮಿತಿ ಭಾವ: ।

ಪಶುಪತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುವ ಶೈವನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆ ಪಶುಪತಿಗೆ ಶರೀರ ಇದೆಯೋ? ಇಲ್ಲವೋ? ಶರೀರ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಜ್ಞದತ್ತಾದಿಗಳಂತೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದಾಯಿತು. ಆಗ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದುವೇಳೆ ಶರೀರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವನ್ನು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ? ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ: - ಶರೀರಿ ನ ವೇತಿ ॥ ಭಾವರೂಪತ್ವಾತ್ಸೂತ್ರೇ ಪೂರ್ವ ಶರೀರವತ್ವಪಕ್ಷದೋಷೋಕ್ತಿರिति ಸೂಚಿತಮ್ । ಪೂರ್ವಣಾಪೌನರೂಕ್ತಾಯಾನ್ತವತ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಮಾಹ - ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಇತಿ ॥ ನ ಚ ಶರೀರಿತ್ವೇ

ಪಿ ನ್ಯಾಯಮತೇ ಜೀವಾತ್ಮನ ಇವಾಪರಿಚ್ಛಿತ್ರವುಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಮ್ । ತಸ್ಯೈವ ದೃಢತ್ವಾತ್ । ತನ್ಮತೇಽಪಿ ಶರೀರಾವಚ್ಛಿತ್ರಸ್ಯೈವ ಕರ್ತೃತ್ವೇನ ತಸ್ಯ ಪರಿಚ್ಛಿತ್ರತ್ವಾತ್ । ತಾದೃಶಸ್ಯ ಸಾರ್ವದೈಶಿಕಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾಯೋಗ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಜೀವಾಣುತ್ವಮತೇ ದೇಶಾಂತರಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಜೀವಕರ್ತೃತ್ವಾಕ್ಷೀಕಾರೇಽಪಿ ಅದೃಶದ್ವಾರೇವ ನ ಸಾಕ್ಷಾದಿತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ । ಇತಿ ಚ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಿತಿಶಬ್ದೋ ಹೇತ್ವರ್ಥಃ । ನ ಕೇವಲಂ ಸಮ್ಬಂಧಾನುಪಪತ್ತಿಭೋಗಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿಭ್ಯಾಮ್ । ಕಿಂತು ಅಸಾರ್ವಜ್ಞಂ ಪರಿಚ್ಛಿತ್ರತ್ವರೂಪಹೇತುಬಲಾಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಭಾವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಶರೀರತ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಂತವತ್ತ್ವ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿದೆ ಎಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತೇವೆ. ಅಂದಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಜೀವನನ್ನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅದರಂತೆ ನಾವೂ ಕೂಡ ರುದ್ರನನ್ನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ತಾರ್ಕಿಕಮತವನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ನಾವು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಮತ್ತು ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಶರೀರಾವಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶರೀರ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಇರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶರೀರಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಇರುವ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಕರ್ತೃವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ತಾರ್ಕಿಕರು ಪರಿಚ್ಛೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಶರೀರಾವಚ್ಛಿನ್ನನಾದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಾರ್ವದೇಶಿಕವಾದ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ಯಾವ ಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಅಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೋ, ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತೊಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವನು ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದೃಷ್ಟದ ಮೂಲಕ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಹೊರತು, ನೇರವಾಗಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ರುದ್ರನು ಅಣುವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ಇತಿ ಚ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ' ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ 'ಇತಿ' ಶಬ್ದವು ಹೇತುತ್ವದಲ್ಲಿಂದ

ಎಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಭೋಗಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂಬೆರಡು ಹೇತುಗಳಿಂದಷ್ಟೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಲ್ಲ. ಅಸಾರ್ವಜ್ಞ ಹಾಗೂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವೆಂಬ ಹೇತುಗಳ ಬಲದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ರುದ್ರನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಶರೀರ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ

तत्त्वप्रकाशिका - शरीराभावे कुतो ज्ञानाभाव इत्यतो व्यतिरेकव्याप्तिं दर्शयति - शरीरिण एवेति ॥ न च वक्तव्यमिच्छागृहीतविग्रहत्वान्नान्तवत्त्वादीति । अशरीरस्येच्छायोगात् । अनेन शरीरानपेक्षं ज्ञानं नित्यत्वादिति परस्तम् ।

ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಜ್ಞಾನ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು 'ಶರೀರಿಣಃ ಏವ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅವನು ಶರೀರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರಣಾದಿದೋಷಗಳು ಅವನಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಶೈವರು ಆಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಬಹುದು. ಇದು ತಪ್ಪು. ಹಾಗೆ ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಶರೀರವು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಶರೀರ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಶರೀರದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನವು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ತಪ್ಪು. ಜ್ಞಾನವಿರಬೇಕಾದರೂ ಕೂಡ ಶರೀರ ಇರಲೇ ಬೇಕು.

भावदीपः - अनेनेति ॥ शरीरिण एव ज्ञानदर्शनभाषणेनेत्यर्थः ॥

'ಅನೇನ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶರೀರ ಇರುವವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನವಿರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷ ವಿಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲ

तत्त्वप्रकाशिका - ननु विष्णावप्येते दोषाः प्रसरन्त्येवेति कर्तृत्वानुपपत्तिरित्याशङ्कं सूत्रकृता निरस्तामपि पुनः प्रमाणविशेषैः परिहरति - विष्णोस्त्विति ॥

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಈ ದೋಷಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದಲ್ಲವೆ? ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಈ ಹಿಂದೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಪುನಃ ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷಗಳಿಂದ 'ವಿಷ್ಣೋಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ಸೂತ್ರಕೃತೇತಿ || ಆತ್ಮನಿ ಚೈವ ವಿಚಿತ್ರಾಽಚ ಹಿ | ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ತದ್ಗರ್ಜನಾತ್ | ವಿಕರಣತ್ವಾತ್ತೇತಿ ಚೇತದ್ಗುಕ್ತಮಿತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರೇಷ್ವಿತಿ ಭಾವಃ | ತದ್ಗರ್ಜನಾದಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಯಾ ಪ್ರಮಾಣೈರಪಿ ಪರಿಹೃತತ್ವಾದಾಹ - ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷೈರिति ||

ಸೂತ್ರಕಾರರು ಈ ಯಾವುದೇ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಂ ವಿಚಿತ್ರಾಶ್ಚ ಹಿ' 'ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ತದ್ಗರ್ಜನಾತ್' 'ವಿಕರಣತ್ವಾನ್ವೇತಿ ಚೇತ್ರದುಕ್ತಮ್' ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ದೋಷಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ತದ್ಗರ್ಜನಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷೈಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾಶುಪತಮತದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಬುದ್ಧೀತಿ ಶ್ರುತೈಶ್ವರಸ್ಯ ಶರೀರಿತ್ವಾಭಿಧಾತ್ರಾ ಜ್ಞಾನಾಭಾವಾದಿದೋಷಾಃ ಪರಿಹೃತಾಃ | 'ಯದಾತ್ಮಕಃ' ಇತ್ಯಾದಿಕಯಾ ತು ತದೇಹಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾಽಯಾತ್ಮಕಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪಾಭಿಧಾತ್ರಾಽಂತವತ್ತ್ವಾದಿದೋಷಾಃ ಪರಿಹೃತಾಃ | एवं ಪಾಶುಪತಮತನಿರಾಸನ್ಯಾಯೇನಾನ್ಯೇಽಪಿ ಚತ್ವಾರಃ ಸಮಯಾ ನಿರಾಕೃತಾ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ | ತस्ಮಾತ್ ಪಾಶುಪತಸಮಯಸ್ಯಾನುಪಪನ್ನತ್ವೇನಾವಿರೋಧಕತ್ವಾಚ್ಯುಕ್ತಂ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರಮिति ಸಿದ್ಧಮ್ ||

'ಬುದ್ಧಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶರೀರಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ 'ಜ್ಞಾನವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ' ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

‘ಯದಾತ್ಮಕಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅವನ ಶರೀರವು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಭಗವತ್ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಾದ್ಯಾತ್ಮಕಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅಂತವತ್ತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

ಹೀಗೆ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಳಿದ ನಾಳು ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಶುಪತಸಮಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ-ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಲಕ್ಷಣವು ಸಾಧುವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಮುನಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪತ್ನರಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

॥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ॥

ಭಾವದೀಪಃ - ‘ಸ್ಕಂದಸೂರ್ಯಗಣೇಶಾದಿಮತಾನಿ ನ್ಯಾಯತಃಽಮುತಃ | ನಿರಾಕೃತಾನ್ಯಶೇಷೇಣ ಸಿದ್ಧಾ ತಸ್ಯಾವಿಶೇಷತಃ’ ಇತ್ಯನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಮಾಹ - **ಎವಮಿತಿ ತಸ್ಮಾದಿತಿ** ॥ ಪಾರತನ್ಯಾದಿನಾ ಶಿವಕರ್ತೃತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇರೀತ್ಯರ್ಥಃ ॥ ೪೧ ॥

ಸ್ಯಂಧಸೂರ್ಯಗಣೇಶಾದಿಮತಾನಿ ನ್ಯಾಯತೋಽಮುತಃ |

ನಿರಾಕೃತಾನ್ಯಶೇಷೇಣ ಸಿದ್ಧಾ ತಸ್ಯಾವಿಶೇಷತಃ ॥

ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸ್ಕಂದಮತ, ಸೌರಮತ, ಗಾಣಪತಮತ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಪಾಶುಪತಮತದವರು ಹೇಳುವ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೂ, ಇವರುಗಳು ಹೇಳುವ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೂ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ‘ಎವಂ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ‘ತಸ್ಮಾತ್’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪಾರತನ್ಯಾದಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವಕರ್ತೃತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ ಪತ್ನರಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ತಾರ್ಕಿಕರು ಜೀವನನ್ನು ವ್ಯಾಪ್ತನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆ ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರವಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.
- * ಜೀವನು ಅಣುವೆಂದು ಒಪ್ಪುವವರೂ ಕೂಡ ಬೇರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕಾರ್ಯವು ಅದೃಷ್ಟದ ಮೂಲಕ ಹೊರತು, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಲ್ಪ. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೂ ಕೂಡ ಅದೃಷ್ಟದ ಮೂಲಕವೇ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ನೇರವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.
- * ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಾಂದ, ಸೌರ ಮೊದಲಾದ ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಇದರಿಂದಲೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಂಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣಂ - ೧೧

ಜೈನರಿಗೆ ಬಂದ ದೋಷ ನಮಗಲ್ಲ

॥ ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ॥೨-೨-೩೭॥

ಅತ್ರ ನಯೇ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯುಕ್ತದೋಷೋಽತ್ರ ನೇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸೌರಾದಿಮತೋಪಲಕ್ಷಣತ್ವೇನ
ಶೈವಮತಂ ನಿರಸ್ಯತೇ । ನೇತಿ ಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಚ ವರ್ತತೇ । ಪತ್ಯುಃ ಪಶುಪತೇಃ ನ
ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮ್ । ಕುತಃ? ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ ಪಾರತನ್ತ್ಯಜನಿಮೃತ್ಯಾದಿ-
ದೋಷಿತವಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ । ತच्च ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಸಿದ್ಧಿಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಪತ್ಯುರೀತ್ಯುಭಯತ್ರಾನ್ವೇತಿ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷವು ತಮಗೆ
ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶೈವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಶೈವಮತವನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.
ಉಪಲಕ್ಷಣಯಾ ಸೌರಮತ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಮತಗಳ ನಿರಾಕರಣೆಯೂ ಕೂಡ ಇದರಂತೆ
ತೀರಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಕಾರಣತ್ವಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು
ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪತ್ಯುಃ = ರುದ್ರನಿಗೆ, ನ ಕಾರಣತ್ವಂ = ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಪತ್ಯುರಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್ = ಪಶುಪತಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ಜನನ, ಮರಣ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಇಷ್ಟು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಈ ದೋಷಗಳು ಪಶುಪತಿಯಲ್ಲಿವೆ ಎನ್ನಲು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಪತ್ಯುಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಿವರಣೆ - ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದ ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 'ಪತ್ಯುಃ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಎರಡು ಕಡೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ 'ಪತ್ಯುಃ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಪತ್ಯುಃ ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು

ಇತಶ್ಚ ನ ಯುಕ್ತಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥೨-೨-೩೮॥

ಪತ್ಯುರೀತ್ಯಸ್ತಿ । ಪತ್ಯುರಾಶರೀರತ್ವಾಜ್ಞಗತಾ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ
ನ ಪತ್ಯುಃ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ॥

ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಪಶುಪತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ -
'ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ'

'ಪತ್ಯುಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪತ್ಯುಃ = ಪಶುಪತಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಪಶುಪತಿಗೂ ಹಾಗೂ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಶುಪತಿಗೆ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ.

ಮತಿಯೇ ಇಲ್ಲದವನು ಒಡೆಯ ಹೇಗಾಗುವನು ?

ಇತಶ್ಚೈವಮಿತ್ಯಾಹ -

॥ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ॥೨-೨-೩೯॥

ಪೃಥಿವ್ಯಾಽಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನ ಪತ್ಯುಃ ಕಾರಣತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ । ಭೂತಾನಾಂ ಪ್ರಲೀನತ್ವೇನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಾಲೇಽಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ಅಭಾವಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯೇಽನುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಕಾರಕತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯೈವಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವೇ ಚೇತಾನಂತರವದ್ಭೋಗ-ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ತದನುಪಪತ್ತೇರಿತ್ಯಗ್ರೇನತನದೋಷಸೂಚನಾಯ ॥

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪಶುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ'

ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ = ಪ್ರಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಯವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಶುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭೂತಗಳು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿಗೆ ಆಶ್ರಯವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದಾಯಿತು.

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಧಿಷ್ಠಾನಾಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. 'ಅನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು? ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರುದ್ರನನ್ನೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಬೇರೆ ಚೇತನರಂತೆ ರುದ್ರನಿಗೂ ಕೂಡ ಸುಖ-ದುಃಖಾನುಭವರೂಪವಾದ ಭೋಗವು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಅನುಪಪನ್ನವೆಂದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ದೋಷವನ್ನು ಸೂಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಭಾವಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದೇ 'ಅನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆಕ್ಷೇಪದ್ವಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ

ಯೋಗದ್ವಯೋಕ್ತಮಾಕ್ಷಿಪ್ಯಾಹ -

॥ ಕರಣವಚ್ಚೇನ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ ॥೨-೨-೪೦॥

ಕರಣಾಮಿತಿ ದೇಹ ಉಚ್ಯತೇ । ಜೀವಸ್ಯ ತತ್ತತ್ಕಾರ್ಯಜನನೇ ತಸ್ಯ ಸಹಕಾರಿತ್ವಾತ್ ।
 ಏತದ್ವಿಪಲಕ್ಷಣಮ್ । ಅಸ್ಮದಾದಿಶರೀರವದಿದಂ ಕಾರಕಜಾತಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯತಯಾ
 ಪತ್ಯುಃ ಶರೀರರೂಪಮಧಿಷ್ಠಾನರೂಪಂ ಚೇತಿ ನ । ಸಮ್ಬಂಧಾನುಪಪತ್ತಾದಿತಿ ಚೇನ ।
 ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವರೂಪಭೋಗೋತ್ಪತ್ತಿಮರಣಾಖ್ಯದೋಷೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ।
 ಕಾರಕಜಾತಸ್ಯ ಶರೀರತ್ವೇ ತದ್ವಿವಿಧಪ್ರಾಪ್ತೇರನಿವಾರಣಾದಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಅಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ -
 'ಕರಣವಚ್ಛೇದ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ'.

'ಕರಣಮ್' ಎಂಬ ಪದವು ದೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಜೀವನಿಗೆ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ದೇಹವು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಹವನ್ನೇ ಕರಣವೆಂದಿಂದು ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಇದು ಕೇವಲ ಉಪಲಕ್ಷಣ. ಜೀವರುಗಳ ಶರೀರದಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಪಶುಪತಿಯ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವನ ಶರೀರವೂ ಕೂಡ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಪಪತ್ತಿಗಳು ದೋಷವೇ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ = ಸುಖದುಃಖಾನುರೂಪವಾದ ಭೋಗ, ಜನನ, ಮರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳು ಶಿವನ ಶರೀರವೇ ಆದರೆ ಶರೀರಧರ್ಮವಾದ ಭೋಗಾದಿದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಿವರಣೆ - ಕರಣಶಬ್ದದಿಂದ ದೇಹವನ್ನಷ್ಟೇ ವಿವಕ್ಷಿಸದೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಯಾವ ಕಾರಣ ಸಮೂಹವಿದೆಯೋ, ಅದು ನಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಷ್ಠೇಯವಾಗಿ ಇರುವ ಶರೀರದಂತೆ ಶಿವನ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಧಿಷ್ಠೇಯವಾದ್ದರಿಂದ ಶಿವನ ಶರೀರವೂ ಕೂಡ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನಪಪತ್ತಿ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಶೈವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ತಪ್ಪು. ಕಾರಣ ಸಮೂಹವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಿವನ ಶರೀರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ.

ಹಾಗಾದರೆ ಭೋಗಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಶಿವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಬೇಕು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶರೀರ ಇದ್ದರೆ ಮರಣ ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು

करणवच्चेदित्युक्तं देहवत्त्वपक्षं सम्बन्धेत्युक्तं तदभावपक्षं च दोषान्तरेण निरस्यति -

॥ अन्तवत्त्वमसर्वज्ञता वा ॥२-२-४१॥

ಪತ್ಯುರಿತ್ಯಸ್ತಿ । ಶಿವೋ ದೇಹವಾನ್ ನ ವಾ । ಆಥೇ ಪತ್ಯುರನ್ತವತ್ವಂ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಅನ್ತೇ ಸರ್ವಜ್ಞತಾ ನ ಸ್ಯಾತ್ । ಅಶರೀರಿಣೋ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವಾಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ । ವಾಶಬ್ದೋ ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥಃ । ನ ಹಿ ತಾದೃಶಸ್ಯ ಚೈತ್ರಾದಿವತ್ ಕರ್ತೃತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ । ಏತೇನ ಲೀಲಾವಿಗ್ರಹೋಪಾದಾನಮಸ್ತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯಾಪಿ ದೇಹತ್ವೇನ ಮೃತಿರೂಪಾನ್ತವತ್ತ್ವಾನಿಷ್ಟಾರಾತ್ । ಸ್ವಮತೇ ಚೈತೇ ದೋಷಾ ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಮಿತ್ಯಾದಿಸ್ಮತ್ಪ್ರೇವ ಶ್ರುತಿಬಲಾನ್ವಿರಸ್ತಾ ಇತ್ಯಾಕೃತಮ್ ॥೧೧॥

‘ಕರಣವಚ್ಚೇತ್’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿವನಿಗೆ ದೇಹವಿದೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು, ‘ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ’ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿವನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ದೋಷದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ‘ಅಂತವತ್ವಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ’.

‘ಪತ್ಯುಃ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಿವನು ದೇಹವುಳ್ಳವನೋ, ಅಲ್ಲವೋ, ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿತಿಗೆ ‘ಅಂತವತ್ತ್ವಂ’ = ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಬರದೇ ಇರಬೇಕಾದೀತು. ಶರೀರ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ‘ವಾ’ ಶಬ್ದವು ವಿಕಲ್ಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಯಾರು ಸರ್ವಜ್ಞರಲ್ಲವೋ, ಅಂಥ ಚೈತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೇ ಈ ಶಿವನಿಗೂ ಕೂಡ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಲೀಲಾಶರೀರವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂಬ ಶೈವರ ಮತ್ತೊಂದು ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಲೀಲಾಶರೀರವೂ ಕೂಡ ಶರೀರವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರಣಾರೂಪವಾದ ಅಂತವತ್ಸವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಲೀಲಾಶರೀರವೂ ಕೂಡ ಶರೀರವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಮರಣಾರೂಪವಾದ ಅಂತವತ್ಸದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ದೋಷಗಳು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು 'ಆತ್ಮನಿ ಚೈವಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಆತರ್ಯ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ||

॥ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವೋ ವಿಜಯತೇತಮಾಮ್ ॥

ಉತ್ತತ್ತದ್ಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ, ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ,
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ, ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ, ಭಾವದೀಪ, ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ
ವಿಶೇಷವಿಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ

॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಉತ್ತತ್ತದ್ವಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಉತ್ತತ್ವಸಂಭವಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् — उत्पत्त्यसम्भवात् ॥

ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪುರುಷನಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಸಂತತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯು ಸ್ತ್ರೀಯಾದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನಿಲ್ಲದೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಉತ್ತತ್ವಸಂಭವಾತ್ = ಶಕ್ತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಮಗುವಿನ ಜನನವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿವಾದದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ಶಕ್ತಿಪಕ್ಷಂ ದೃಢಯತಿ -

|| ಉತ್ಪತ್ತಿಸಮ್ಮವಾತ್ ||೧||

ನ ಹಿ ಪುರುಷಾನನುಗೃಹೀತೃಣಿಭ್ಯ ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ದೃಶ್ಯತೇ ||೨||

ಅನುವಾದ - ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ಮತವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪುರುಷನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಆಗುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಶಾಕ್ರಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಅಧಿಕರಣ ಹೊರಟಿದೆ
- ಶಕ್ತಿಪಕ್ಷಂ = ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂಬ ಪಕ್ಷವನ್ನು,
ದೂಷಯತಿ = ಸೂತ್ರಕಾರರು ದೂಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರುಷಾನನುಗೃಹೀತ = ಪುರುಷನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ಸ್ತ್ರೀಭ್ಯಃ = ಕೇವಲ
ಹೆಣ್ಣಿನಿಂದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಃ = ಯಾವುದೇ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಯು, ನಹಿ ದೃಶ್ಯತೇ =
ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: -

ಪಾಶುಪತಪಕ್ಷನಿರಾಕರಣನ್ಯಾಯೇನ ಸ್ಕಂದಸೂರ್ಯಗಣೇಶಾದಿಮತಾನ್ಯಪಿ ನಿರಾಕೃತಾನಿ ವೇದಿತವ್ಯಾನಿ । ಶಾಕ್ತೇ ಪಕ್ಷೇ ತು ದೋಷವಿಶೇಷಸಮ್ಮಾನ್ವಿತಾತ್ ತಂ ದೂಷಯತಿ - ಶಕ್ತಿಪಕ್ಷ ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ತ್ರಿಪುರೀ ಭೈರವೀತ್ಯಾದಿನಾಭಿಧೇಯಾ ಶಕ್ತಿಃ ಕೇವಲಾ ಶಕ್ತಿಃ ನ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜಗದುತ್ಪಾದಿಕಾ ಪುರುಷಪರಹಿತತ್ವಾತ್ । ನ ಹಿ ಪುರುಷಾನುಗೃಹೀತಸ್ತ್ರೀಭ್ಯಃ ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ಮುಕ್ಯತೇ ।

ಪಾಶುಪತಪಕ್ಷವನ್ನು ಯಾವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಯಿತೋ, ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಸ್ಕಂದಮತ, ಸೌರಮತ, ಗಾಣಪತಮತ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಶಾಕ್ತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚಿನ ದೋಷವಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ಶಕ್ತಿಪಕ್ಷ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿವೆ. ತ್ರಿಪುರೀ, ಭೈರವೀ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗೆ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಸಂತಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಅಂಗನೂ ಸಹ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - उक्तन्यायेन निरस्तेऽपि शाक्ते समयेऽधिकदूषणविवक्षया पुनरारम्भः । शक्तिस्सर्वज्ञा सर्वेश्वरी सर्वकर्त्री, सदाशिवप्रधाना: सर्वे तदधीना इति शाक्तेया मन्यन्ते । तेऽपि महान्तो मध्यमा: क्षुद्रा इति त्रिविधा: । तत्राऽद्ये पक्षे शक्तिरीषदपि पुरुषाकांक्षिणी नेष्यते । अपरे तदङ्गभूतो दयितः शिवः । चरमे स एव सर्वज्ञादिगुणवान् सदृशो रमणः । तत्र प्रथमतः प्रथमं प्रतिक्षिपति। उत्पत्त्यसम्भवात् । पुरुषेभ्यः स्त्रीपुरुषेभ्यो वोत्पत्तिर्दृष्टा, न स्त्रीभ्य एव । अङ्गादीनामपि स्त्रीचय्यादिभ्यः स्पर्शनाद्यनुग्रहादेवोत्पत्तिः ॥

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಶಾಕ್ತಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅಧಿಕದೋಷವು ಶಾಕ್ತಮತಕ್ಕಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಟಿದೆ. ಶಾಕ್ತರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಶಕ್ತಿಯು ಸರ್ವಜ್ಞಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಸಕಲಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ, ಸರ್ವಕರ್ತೃ ಎನಿಸಿದ್ದಾಳೆ ಮಹಾರುದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲದೇವತೆಗಳು ಈ ಶಕ್ತಿಯ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಶಾಕ್ತೇಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಾಕ್ತೇಯರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ. ಮಹಾವಾಮ, ಮಧ್ಯವಾಮ, ಅಣುವಾಮ ಎಂದು. ಈ ಮೂರುಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದವರು ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ. ಇವಳಿಗೆ ಪುರುಷನ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದವರು ಈ ಶಕ್ತಿಯ ಅಧೀನನಾಗಿ ತಿವನು ಗಂಡನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷದವರು ಪತಿಯಾದ ರುದ್ರನೇ ಸರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಸದೃಶವಾದ ಪುರುಷನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ಉತ್ತತ್ಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ.

ಕೇವಲ ಪುರುಷರುಗಳಿಂದ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಕಂಡಿದೆ. ಅಥವಾ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರ ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಕಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂಗಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಔಚಿತ್ಯರ ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಔಚಿತ್ಯರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಅಂಗನು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಥೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಆದಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ -

ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ ಉಚಥ್ಯರೆಂಬ ಋಷಿಗಳಿದ್ದರು. ಆ ಮಹಾತ್ಮರಿಗೆ 'ಮಮತಾ' ಎಂಬ ಪತ್ನಿಯಿದ್ದಳು. ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತರಾದ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಉಚಥ್ಯರ ತಮ್ಮಂದಿರು. ಅವರು ಮಮತೆಯನ್ನು ಕಾಮಿಸಿದರು. ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತನ್ನ ಮೈದುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಮಮತೆಯು ನಿಮ್ಮ ಅಣ್ಣನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ರಮಿಸಿ, ನಾನು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು. ಎಲೈ ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳೇ, ಉಚಥ್ಯರ ಮಗನಾಗಿ ನನ್ನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಶಿಶುವು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಷಡಂಗ ಸಹಿತವಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ನೀವಾದರೂ ಅಮೋಘವಾದ ರೇತಸ್ಸುಳ್ಳವರು ಎಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯ. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಹೀಗಿರುವಾಗ ಯಾವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅದರಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಿ.

ವೈಶಂಪಾಯನ - ಮಮತೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳು ಮಹಾತ್ಮರಾದರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಾಮವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮಮತೆಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾಮಿಯಾದ ಅವರು ಮಮತೆಯ ಸಮಾಗಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿಶುವು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿತು - ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ಇಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ರೇತಸ್ಸು ಅಮೋಘವಾದುದು. ನಾನು ಮೊದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ.

ಭೀಷ್ಮ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳು ಕೋಪಗೊಂಡು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದ ಉಚಥ್ಯರ ಪುತ್ರನಿಗೆ ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿ - "ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಹಿತವಾದ ಇಂಥ ಸಂಭೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನು ನನ್ನನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು ಕುರುಡನಾಗುವೆ".

ಅನಂತರ ಮಹಾಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳಂತೆಯೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ 'ದೀರ್ಘತಮ' ಋಷಿಗಳು ಜನಿಸಿದರು. ಇವರೇ ಔಚಥ್ಯರು. ವೇದಜ್ಞರೂ ಮತ್ತು ಹುಟ್ಟುಕುರುಡರೂ ಆದ ಅವರು ರೂಪಸಂಪನ್ನಳಾದ ಯುವತಿಯಾದ 'ದ್ವಿಷಂತೀ' ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯ ಬಲದಿಂದ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಪಡೆದರು. ಮಹಾತ್ಮರೂ, ಮಹಾಕೀರ್ತಿವಂತರೂ ಆದ ಅವರು ಉಚಥ್ಯರ ಕುಲದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಗೌತಮ ಮೊದಲಾದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದರು. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದರೂ ಪತ್ನಿಯು ಸಂತೋಷಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಔಚಥ್ಯರು ಪತ್ನಿಯಾದ ಪ್ರದ್ವಿಷಂತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, ನನ್ನನ್ನು ಏಕೆ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಿದರು.

ಪ್ರದ್ವಿಷಂತೀ - ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಭರಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ (ಪೋಷಿಸುವುದರಿಂದ) ಪುರುಷನಿಗೆ 'ಭರ್ತಾ' ಎಂದೂ ಪಾಲನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ 'ಪತಿ' ಯೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಾನು ಮತ್ತು ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿನ್ನ ಭರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ, ಶ್ರಮದಿಂದ ಬಳಲಿದ್ದೇವೆ. ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯೇ, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಭರಣ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಭೀಷ್ಮ - ಅವಳ ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ, ಕೋಪಗೊಂಡ ಋಷಿಗಳು ಮಕ್ಕಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ದ್ವಿಷಂತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದರು. ನಿನಗೆ ಧನದ ಆಸೆಯಿದೆ. ಮಕ್ಕಳೇ ಇವಳನ್ನು ರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಪತ್ನಿ - ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ, ನೀನು ಕೊಡುವ ದುಃಖಪ್ರದವಾದ ಧನವನ್ನು ನಾನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಪ್ರೇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ಮಾಡು. ಮೊದಲಿನಂತೆ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಔಚಥ್ಯರು -

ಅದೃಶ್ಯಭೃತಿ ಮರ್ಯಾದಾ ಮಯಾ ಲೋಕೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ।

ಏಕ ಏವ ಪತಿಃ ಪತ್ನಾ ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ಪರಾಯಣಾಮ್ ॥

ಇಂದಿನಿಂದ ನಾನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ಒಬ್ಬ ಪತ್ನಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಪತಿಯೇ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮೃತೇ ಜೀವತಿ ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ ನ ಪರಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾನ್ವರಮ್ |

ಅಭಿಗಮ್ಯ ಪರಂ ನಾರೀ ಪತಿಷ್ಠತಿ ನ ಸಂಶಯಃ ||

ಅವನು ಜೀವಿಸಿರುವಾಗ, ಅಥವಾ ಮೃತನಾದ ಮೇಲೆ ಪತ್ನಿಯು ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅವಳು ಪತಿತಳಾಗುವಳು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಪತಿಯಿಲ್ಲದ ನಾರಿಯರಿಗೆ ಇಂದಿನಿಂದ ಪಾತಕವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಧನವಿದ್ದರೆ ಅದೆಲ್ಲಾ ವ್ಯರ್ಥಭೋಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಯವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ. ಅವರಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ಅಪಕೀರ್ತಿಯೂ ಮತ್ತು ನಿಂದನೆಗಳೂ ಉಂಟಾಗಲಿ.

ಭೀಷ್ಮ - ಅವರ ಆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟಾದ ಪತ್ನಿಯು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಮಕ್ಕಳೇ, ಇವರನ್ನು ಗಂಗೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಳು. ಲೋಭಕ್ಕೂ, ಮೋಹಕ್ಕೂ ಒಳಗಾದ ಆ ಗೌತಮ ಮೊದಲಾದ ಪುತ್ರರು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಒಂದು ತೆಪ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವರನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿಬಿಟ್ಟರು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಂಧನು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧನಾದ ತಂದೆಯನ್ನು ಸಾಕುವ ಹೊಣೆ, ನಮಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿದ ಅವರಿಗೆ ಈ ಕ್ರೂರಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿ, ಕ್ರೂರಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು. ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ಔಚರ್ಯ, ಯುಷ್ಕಿಗಳಾದರೂ ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ತೆಪ್ಪದಿಂದ ಗಂಗೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲುತ್ತ್ತು ಅನೇಕ ದೇಶಗಳನ್ನು ದಾಟಿ, ಮುಂದೆ ಹೋದರು. ಸರ್ವಧರ್ಮವಿಚಾರದನಾದ 'ಬಲಿ' ಎಂಬ ರಾಜನು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದು ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ರಭಸದಿಂದ ದಡದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದ ಆ ತೆಪ್ಪವನ್ನು ನೋಡಿ, ಸತ್ಯಪರಾಕ್ರಮನೂ, ಧರ್ಮಾತ್ಮನೂ ಆದ ಅವನು ಔಚರ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು.

ಎಲೈ ಮನುಜಶ್ರೇಷ್ಠನೇ, ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಯಾದ ರಾಜರ್ಷಿಯಾದ ಅವನು ಅವರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಅವರು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಮೇಲೆ, ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದನು. ಎಲೈ ಮಾನದರೇ ಮತ್ತು ಮಹಾನುಭಾವರೇ, ನನ್ನ ಕುಲದ ಸಂತಾನದ ಸಲುವಾಗಿ ಈ ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕುಶಲರಾದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು.

ಭೀಷ್ಮ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತೇಜಸ್ವಿಗಳಾದ ಆ ಯುಷಿಗಳು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ರಾಜನು ನನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯಾದ ಸುದೇಷ್ಠೆಯನ್ನು ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಯುಷಿಗಳು ಅಂಧರು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧರು ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಿದ ಆ ದೇವಿಯು ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ತನ್ನ ದಾಸಿಯ ಮಗಳನ್ನು ಆ ವೃದ್ಧರ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟಳು. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳೂ, ಧರ್ಮಾತ್ಮರೂ ಆದ ಯುಷಿಗಳು ಶೂದ್ರಯೋನಿಗೆ ಸೇರಿದ ಅವಳಲ್ಲಿ ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದರು. ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಮೊದಲಾದವರು ಔಚಥ್ಯರ ಬಳಿ ಸಾಂಗ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ರಾಜನು ಯುಷಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಇವರು ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಅಲ್ಲ, ಇವರು ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳು. ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಮೊದಲಾದವರು ಶೂದ್ರಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ನಾನು ಅಂಧ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಿ, ನಿನ್ನ ರಾಣಿಯಾದ ಸುದೇಷ್ಠೆಯು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ನನ್ನನ್ನು ಅವಮಾನ ಮಾಡಲು ಶೂದ್ರಳಾದ ಅವಳ ದಾಸಿಯ ಮಗಳನ್ನು ತಾನೇ ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದಳು. ಆಗ ರಾಜನು ಯುಷಿಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರಸನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಸುದೇಷ್ಠೆಯನ್ನು ಅವರ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ತಾಂ ಸ ದೀರ್ಘತಮಾಂಗೇಷು ಸ್ವಪ್ನಾ ದೇವೀಮಥಾಬ್ರವೀತ್ |

ಭವಿಷ್ಯತಿ ಕುಮಾರಸ್ತೇ ತೇಜಸ್ವೀ ಸತ್ಯಾವಾಗಿತಿ ||

ಔಚಥ್ಯ ಯುಷಿಗಳು ಆ ರಾಣಿಯ ದೇಹವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿ, ನಿನಗೆ ತೇಜಸ್ವಿಯೂ, ಸತ್ಯವಚನನೂ ಆದ ಮಗನು ಜನಿಸುವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಸುದೇಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಂಗ' ಎಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಜನಿಸಿದನು. ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಸುದೇಷ್ಠೆಯಿಂದಲೇ ಅಂಗನು ಹುಟ್ಟಿದನು ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಮಹಾಭಾರತದ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಔಚಥ್ಯರ ದೇಹಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಲೇ ಅಂಗರಾಜನು ಹುಟ್ಟಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯತೀರ್ಥಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅಸಾಧಾರಣದೋಷ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಕ್ತಿಮತದ ಉಪನ್ಯಾಸ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥ ದರ್ಶಯತಿ - ಶಕ್ತೀತಿ ॥ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನ
ನಿರಸ್ತಮಪಿ ಶಕ್ತಿಮತ-ಮಸಾಧಾರಣದೋಷಾವಿಷ್ಕರಣ ಪುನರ್ದೂಷಯತೀತಿ ಭಾವಃ । ಅತ್ರ
ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೇ ಶಕ್ತಿಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾದಸ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಭವಿತಿ ।
ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ತತ್ರ ಶಾಕ್ತೀಯಮತವಿರೋಧಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಃ
ಸ್ಯಾದತಸ್ತನ್ನಿರಸನೀಯಮೇವ ।

ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು 'ಶಕ್ತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ
ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಈ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಶಕ್ತಿಮತವನ್ನು ಅಸಾಧಾರಣದೋಷದ
ಆವಿಷ್ಕಾರದ ಮೂಲಕ ಪುನಃ ದೂಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿಷಯಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಮತದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ
ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಸಂಗತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ
ಶಾಕ್ತೀಯಮತದ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಇದು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಆಶಂಕೆಯು
ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ಮಂತ್ರಾಲಯ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಶ್ರೀಪಾದರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪಃ - ॥ ಉತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವಾತ್ ॥ ೪೨ ॥ ಪೂರ್ವಮೇವಾಸ್ಯ ಮತಸ್ಯ ತುಲ್ಯನ್ಯಾಯತಯಾ
ನಿರಾಕೃತತ್ವೋಕ್ತೇರಪೌನರೂಕ್ತಾಯಾ 'ನಿರಾಕೃತೌ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಭಾವಾಕ್ಷುತಿಮತಂ ಪೃಥಕ್ । ದೃಷ್ಯತೇ'
ಇತ್ಯನುಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಂ ಭಾಷ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಮಾಹ - ಪೂರ್ವೇತಿ ॥ ದಶಮಸ್ಕಂಧಽಪಿ
'ಪಾಪಿಷ್ಠವಾಮಶೌವಾಘೈರ್ವೇದಮಾರ್ಗಾಃ ಕಲೌ ಯಥಾ' ಇತಿ ವಾಮಮತಸ್ಯ ಪೃಥಗುಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ।

ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಸಮಾನನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಮತವೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ ಏಕೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಾಶುಪತಾದಿ ಮತಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರಮತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮತವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ ಎಂದು. ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಈ ಮಾತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನ' ಎಂಬ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ದಶಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲೂ ಕೂಡ 'ಪಾಷಂಡವಾಮಶೈವಾದ್ಯೈಃ ವೇದಮಾರ್ಗಾಃ ಕಲೌ ಯಥಾ' ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಮಮತವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿರುವುದು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ.

ವಿವರಣೆ - ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥತ್ವವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು 'ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕೆಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ದಶಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ 'ಪಾಷಂಡವಾಮಶೈವಾದ್ಯೈಃ ವೇದಮಾರ್ಗಾಃ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಮತವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ವಾರ್ತಾರ್ಥಮುಕ್ತಾವಳಿ)

ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ವಿಷಯಃ । ಯುಕ್ತಮಯುಕ್ತಂ ವೇತಿ ಸಂದೇಹಃ । समयविवादः सन्देहबीजम् । न युक्तमिति पूर्वः पक्षः । शक्तिरेव खलु सार्वज्ञादिगुणशालिनी सकलजगज्जननी श्रुतिस्मृतीतिहासपुराणेषु पठ्यते। अतो न हरेर्जगत्कारणत्वलक्षणं सम्भवतीति प्राप्ते सिद्धान्तयत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे - उत्पत्तीति ॥ न शक्तेरेव जगत्कर्तृत्वं युक्तम् । पुरुषाननुगृहीतत्वात् । न हि पुरुषाननुगृहीतस्त्रीमात्रात् कचिदुत्पत्तिर्दृष्टेति भावः ॥

ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ. ಇದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಯುಕ್ತವೋ ಅಯುಕ್ತವೋ? ಎಂಬುದು ಸಂದೇಹ. ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವಾದವು ಸಂದೇಹಬೀಜ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಾರ್ವಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವಳು ಶಕ್ತಿಯೇ ಆಗಿರುವಳು. ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತಿಗೂ ಇವಳೇ ಕಾರಣಳು. ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೇನು ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ.

ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪನಾದ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಉತ್ತತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವವು ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹ ಇಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಉತ್ತತಿಯಾಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲ.

ಭಾವದೀಪ: - ಮಹಾವಾಮತಮಾಧ್ಯಸೂತ್ರನಿರಸ್ಯಮನುವದತಿ - ಇತ್ತೀರೇವೇತಿ || ಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿತಿ || ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ತತ್ಪರತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ || ಅನುಕ್ತೋಪಾಲಂಭಭ್ರಾಂತಿನಿರಾಸಾಯ ಮಹಾವಾಮತನಿರಾಸಕತ್ವಂ ಸ್ಫೋರಯತ್ತಾನುವೃತ್ಯಾ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನೇ ಆಹ - ನ ಇತ್ತೀರೇವೇತಿ || ಪುರುಷಾನನುಗೃಹೀತತ್ವೇಽಪಿ ಕುತೋ ನ ಕರ್ತೃತ್ವಮಿತ್ಯತಃ ಸೌತ್ರೋ ಹೇತುರಿತಿ ಭಾವೇನ ತದ್ವಿಪಾದಕಂ ಭಾಷ್ಯಮನುವದತಿ - ನ ಹೀತಿ || ೪೨ ||

ಮಹಾವಾಮತವು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅನುವಾದವನ್ನು 'ಶಕ್ತೀರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣೇಷು' ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತವೆಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶಾಸ್ತ್ರರು ಹೇಳದೇ ಇರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ, ಆದ್ದರಿಂದ 'ಅನುಕ್ರೋಷಾಲಂಭ' ಎಂಬ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾವಾಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಯು ನಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅನುಕ್ರೋಷಾಲಂಭ ದೋಷವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾ 'ನ ಇ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಹೇತುಗಳನ್ನು 'ನ ಶಕ್ತೀರೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರುಷಾನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಏಕೀಕರಣವು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಉತ್ತತಿಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಉಪಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು 'ನ ಹಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧಾರಣದೋಷವನ್ನು ಶಕ್ತಿಮತಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಾಕ್ತರು ಪುರುಷನನ್ನು ಒಪ್ಪದೇ ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಆದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸಹಕಾರ ಇಲ್ಲದೆ ಪುರುಷನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬಹುದು; ದ್ರೋಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡಿದೆ. (ಗುರ್ವರ್ಥದೀಪಿಕಾ)

ಭಾವದೀಪದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

- * ಭಾಗವತದ ದಶಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ವಾಮಮತವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಶಾಕ್ತಮತದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದೆ.
- * ಮೊದಲನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾವಾಮ ಮತವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯವಾಮ ಮತವನ್ನು, ಮೂರನೆಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಣುವಾಮ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬ ಅಪೂರ್ವಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮ್ - ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್ ||

ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಗೆ ಶಿವನು ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಂಥ ಶಿವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಕರ್ತುಃ = ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಗೆ ಅನುಗ್ರಹಕನಾದ ಶಿವನಿಗೆ, ಕರಣಂ = ಜ್ಞಾನ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ನ = ಶಕ್ತಿಯನುಗ್ರಹಕತ್ವವು ಶಿವನಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಗೆ ಸದಾಶಿವ ಸಹಾಯಕನಾಗಲಾರನೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ - ||| ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್ ||೨||

यदि पुरुषोऽङ्गीक्रियते तस्यापि करणाभावादानुपपत्तिः ||२||

ಅನುವಾದ - ಸ್ತ್ರೀ ಶಕ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸದಾಶಿವ ಎಂಬ ಅನುಗ್ರಹಕನಾದ ಪುರುಷನಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - ಯದಿ = ಒಂದುವೇಳೆ, ಪುರುಷಃ = ಸದಾಶಿವನೆಂಬ ಪುರುಷನು, ಅಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ತಸ್ಯಾಪಿ = ಅವನಿಗೆ, ಕರಣಾಭಾವಾತ್ = ಯಾವುದೇ ಇಂದ್ರಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಅನುಪಪತ್ತಿಃ = ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - ಪುರುಷೋ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯಾದಿಕರಣರಹಿತೋ ನ ಬ್ರಹ್ಮಾಧುತ್ಪಾದನಾಯ ಶಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷಯತೇ । ಅಸಮರ್ಥತ್ವೇನಾನುಪಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ।

ಪುರುಷನಾದವನು ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಕರಣಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅಂಥ ಪುರುಷನು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಪಯುಕ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಮಧ್ಯವಾಮಮತ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ದ್ವಿತೀಯಂ ದೃಢಯತಿ - ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್ । ಯದಿ ಪುರುಷಃ ಸೃಷ್ಟಿಚಕ್ರಮಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ, ತಯಾಽಪಿ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿತತ್ಸಾಧನಾಭಾವಾತ್ತಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿಃ । ನ ಚ ಶಕ್ತಿಕರಣೈರ್ನಿರ್ವೃದ್ಧಂ ಶಕ್ಯತೇ । ತೇಷಾಮಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಾತ್ ।

ಮಧ್ಯವಾಮಪಕ್ಷದವರನ್ನು ದೂಷಿಸಲು 'ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಪುರುಷನು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಂಗನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಇವರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದೇ ಸಾಧನಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಪುರುಷನಿಂದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಕ್ತಿಯ ಕರಣಗಳಿಂದಲೂ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಆಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ನಿಮ್ಮ ಸದಾಶಿವ ನಿರಂದ್ರಿಯ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅಸ್ತ್ಯೇವ ಶಕ್ತ್ಯನುಗ್ರಾಹಕಃ ಪುರುಷಃ ಸದಾಶಿವೋಽತಸ್ತಸ್ಯಾ
ಜಗದ್‌ಉತ್ಪತ್ತಿರ್ಯುಕ್ತೇತಿ ಕೇಶಾಶ್ಚಿಕ್ಷಾಕ್ತೇಯಾನಾಂ ಮತಂ ನಿರಾಕುರ್ವತ್ಸೂತ್ರಮುಪನ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ||
ನ ಚೇತಿ || ಯದಿ ಪುರುಷೋಽಜ್ಞೀಕ್ರಿಯತೇ ಶಕ್ತ್ಯನುಗ್ರಾಹಕಸ್ತಥಾಪಿ
ತಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತ್ಯುಪಯೋಗಿಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನಾಭಾವೇನೋತ್ಪತ್ತ್ಯನುಪಪತ್ತಿರೇವೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಸದಾಶಿವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ
ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಕ್ತಿಮತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು
ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನಚ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದುವೇಳೆ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಆಗಲೂ
ಕೂಡ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಪಪನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪಃ - || ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್ || ೪೩ || ಕೇಶಾಶ್ಚಿದಿತಿ |
ಮಧ್ಯಮವಾಮಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೌತ್ರಚಶಬ್ದಃ ಕರ್ತುಃಕೇತನ್ವೇತಿತಿ ಭಾವೇನ ಭಾಷ್ಯೇ ತಸ್ಯಾಪೀತ್ಯುಕ್ತಂ
ತದ್ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ತಥಾಪೀತಿ | (ಆಸ್ತಿಕಮಾತುರಪಿ ಪುಮನುಗ್ರಹೋಽಸ್ತೀತಿ ಭಾವಃ) | ಕರಣಶಬ್ದಾರ್ಥೋ
ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನೇತಿ | ಕರಣತ್ವೋಪಪಾದಕಮುತ್ಪತ್ತ್ಯುಪಯೋಗೀತಿ || ೪೩ ||

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ 'ಚ'ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಕರ್ತುಃ' ಎಂಬ ಪದದ ಅನಂತರ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ
ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಯಾಪಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ 'ಕರ್ತುಃ
'ಚ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನೇ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ 'ತಥಾಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. 'ಕೇಶಾಂಚಿತ್' ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯವಾಮ ಎನಿಸಿದ ಶಾಕ್ತೀಯರ ಮತವನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಆಸ್ತಿಕನ ತಾಯಿಯಾದ ಜರತ್ಕಾರುವಿಗೂ ಕೂಡ ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಕರಣಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರದ ಕರಣ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ವಿವರಣೆ - ಶಾಕ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೀಗಿದೆ - ಶಕ್ತಿಯೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣ. ಶಿವನು ಗೌಣವಾಗಿ ಕಾರಣನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದು ವಾಮಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಶಿವನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೇ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನು ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಲಾರ. ಅಜಾಗಲಸ್ತನದಂತೆ ಶಿವನನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ब्रह्मसूत्रम् – विज्ञानादिभावे वा तदप्रतिषेधः ॥

ರುದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳು ಇರುತ್ತವೆನ್ನುವುದಾದರೆ, ಈ ಮತವು ಶೈವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಶಾಕ್ತದರ್ಶನವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಥ -- ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ = ರುದ್ರನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ, ಇಚ್ಛಾ ಮೊದಲಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ = ಶೈವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಶಾಕ್ತಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಶೈವರ ಮತವನ್ನು ಅನುಮೋದನೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ದೂಷಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಈಶ್ವರವಾದದಲ್ಲೇ ನಿಮ್ಮ ಮತದ ಪ್ರವೇಶ ಹೇಗೆ ?

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಮ್ -|| ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||೩||

ಯದಿ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಕರಣಂ ತಸ್ಯಾಙ್ಗೀಕ್ರಿಯತೇ ತದಾ ತತ ಏವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಘೃಪಪತ್ತೇರೀಶ್ವರ-
ವಾದಾಂತರ್ಭಾವಃ ||೩||

ಅನುವಾದ - ಒಂದು ವೇಳೆ ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲವು ಇರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆವಾಗ ಆ ಪುರುಷನಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಬರುವಾಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಆವಾಗ ಶಾಕ್ತಮತವು ಈಶ್ವರವಾದದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಯದಿ = ಒಂದುವೇಳೆ, ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಕರಣಂ = ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು, ತಸ್ಯ = ಈಶ್ವರನಿಗೆ, ಅಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ತದಾ = ಆವಾಗ, ತತ ಏವ = ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ = ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರವಾದಾಂತರ್ಭಾವಃ = ಶಾಕ್ತಮತವು ಈಶ್ವರವಾದ(ಮತ)ದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - यदि सर्वविज्ञानसर्वशक्त्यादिमानीश्वरः शक्त्यपेक्षते इत्युच्यते । तर्हि तत एव जगत्सृष्ट्याद्युपपत्तेः पाशुपतपक्षान्तर्भूतत्वात् शक्तिपक्षो न न तत्प्रतिषेधक इत्यर्थः ।

ಒಂದು ವೇಳೆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಆ ಪುರುಷನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ. ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅವನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಅಂಥ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ಪಾಶುಪತಮತದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿಪಕ್ಷವೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಪ್ರತಿಷೇಧವೂ ಕೂಡ ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ವದೀಪ

ಅಣುವಾಮಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - तृतीयं निरस्यति - विज्ञानादिभावे वा तदप्रतिषेधः । यदि चेतनेभ्यो विशिष्टं ज्ञानैश्वर्यादिकं तस्याङ्गीक्रियते, तदा कर्त्रन्तरमनपेक्ष्यैव सृष्ट्याद्युपपत्तेरीश्वरवादान्तर्भाव एव प्राप्नोति युष्माकम् । स च निरासि वेदविरोधी ।

ಅಣುವಾಮಪಕ್ಷದವರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲು 'ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವ ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಹೊರಟಿದೆ. ಒಂದುವೇಳೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಚೇತನರಿಗಿಂತ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಐಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕರ್ತೃವಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪಕ್ಷವು ಈಶ್ವರವಾದದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಈ ಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಗಾಗಲೇ ನಾವು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸದಾಶಿವನು ಸರ್ವಜ್ಞನೇ ?

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಶಕ್ತ್ಯನುಗ್ರಾಹಕಸ್ಯ ಪುಂಸಃ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಸದ್ಭಾವೇನ ಯುಕ್ತತರಾ ಜಗದ್‌ಉತ್ಪತ್ತಿರिति ಕೇचित್ । ತನ್ಮತನಿರಾಸಾಯ ಸ್ತಂ ಪಠಿತ್ವಾ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ವಿಜ್ಞಾನೇತಿ॥

ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಸದಾಶಿವನು ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಶಾಕ್ತಮತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ವಿಜ್ಞಾನಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - ॥ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದಪ್ರತಿಷೇಧ: ॥೪೪॥ ಇತಿ ಕೇಚಿದिति ॥ ಅಣುವಾಮಶಬ್ದಿತಶಾಕ್ತೇಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥ: ।

'ಇತಿ ಕೇಚಿತ್' ಎಂದರೆ ಅಣುವಾಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾದ ಶಾಕ್ತೇಯರನ್ನು 'ಕೇಚಿತ್' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶೈವಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ಸೇರಿತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - यदि शक्त्यनुग्राहकस्येश्वरस्य विज्ञानादि-
करणत्वमङ्गीक्रियते तदा तेनैव जगदुत्पत्तिसम्भवाद् व्यर्थं शक्तेरपि
पृथक्कर्तृत्वाङ्गीकरणं स्यात् । तथा चानेन शाक्तेयमतेन
प्रकृतपाशुपतमतस्याप्रतिषेधः कृतः स्यात् । अनुमतमेव स्यात् । तच्च
निरस्तमिति भावः ॥

ಒಂದುವೇಳೆ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಕನಾದ ಈಶ್ವರನು ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಆಗ ಅವನಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿ ಆ ಶಕ್ತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಕ್ತೀಯ ಮತದಿಂದ ಪಾಶುಪತಮತವನ್ನು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಈಗಾಗಲೇ ಪಾಶುಪತ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ.

ಭಾವದೀಪ: - ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವೇತ್ಯತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾರೂಪಂ ಭಾಷ್ಯಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ಯದೀತಿ ||
ಮಧ್ಯೆ ಭಾಷ್ಯೋಕ್ತಂ ಸೂತ್ರಶೇಷಂ ಕಾಙ್ಕ್ಷಿತಂ ಪೂರ್ವಾನುವದತಿ - ತೇನೈವೇತಿ ||
ಈಶ್ವರವಾದಾಂತರ್ಭಾವ ಇತಿ ಭಾಷ್ಯಂ ತದಪ್ರತಿಷೇಧ ಇತಿ ಸೂತ್ರಾಂಶಸ್ಯ ಪರ್ಯವಸಿತವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಭಾವೇನ ಸೂತ್ರಾಂಶಂ ವ್ಯಾಚ್ಛೇ - ತಥಾ
ಚೇತಿ || ಅಸ್ತು ಕೋ ದೋಷ ಇತ್ಯತ ಆಹ - ತಚ್ಛೇತಿ || ಈಶ್ವರಮತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ೪೪ ||

‘ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ’ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ‘ಯದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಕ್ಷಿತಗೊಂಡಿದ್ದನ್ನು ಪೂರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಮೂಲಕ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಲು ‘ತೇನೈವ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥವು ಹೊರಟಿದೆ. ಈಶ್ವರವಾದದಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಭಾಷ್ಯವು ‘ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರಾಂಶದ ಪರ್ಯವಸಿತವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲು ‘ತಥಾ ಚ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು ಹೊರಟಿದೆ. ಆಗಲಿ ಏನು ದೋಷ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ‘ತಚ್ಛ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ತಚ್ಛ’ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಮತವು ಎಂದರ್ಥ.

ವಿವರಣೆ - ಪಾಶುಪತಮತಕ್ಕೂ ಶಾಕ್ತೀಯಮತಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಯಿತು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅಕ್ಷೇಪ - ಶೈವರು ಶಿವನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಶಾಕ್ತರು ಶಿವ ಹಾಗೂ ಶಕ್ತಿ ಎರಡನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಬಹಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆಯಲ್ಲವೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಈಶ್ವರವಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ‘ಯದಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಟೀಕಾವಾಕ್ಯವು

ಹೊರಟಿದೆ. ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದೇ ವ್ಯರ್ಥ ಎಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶೈವಮತನಿರಾಕರಣೆಯಿಂದಲೇ ಇವರ ಮತವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು.

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ - ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ ॥

ಹೀಗೆ ಸಕಲಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಶಾಕ್ತಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥ -- ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ = ಸಕಲಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಶಾಕ್ತಮತವು ಆತ್ಮಂತ ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

॥ ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸದೇವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ

ಉತ್ತಮಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

॥ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶಕ್ತಮತವೂ ಸಹ ಅಸಮಂಜಸ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯಂ - ॥ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ ॥೪॥

ಸಕಲಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚಾಸಮಂಜಸಂ ॥೪॥

॥ ಇತಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಾಧಿಕರಣಂ ॥೧೨॥

॥ ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೆ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ ॥ ೨ ॥

ಅನುವಾದ - ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಶಾಕ್ರಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ -- ಸಕಲಶ್ರುತಾದಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ = 'ನ ಯತೇ ತ್ವತ್
ಕ್ರಿಯತೇ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ವಿರೋಧ
ವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಸಮಂಜಸಮ್ = ಶಾಕ್ರಮತವು ಅಸಾಧುವಾಗಿದೆ

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ: - उपसंहरति । विप्रतिषेधादित्यादिना । सकलश्रुतिस्मृति
सदाचारविप्रतिषिद्धत्वाच्छाक्तेयमतमशोभनमित्यर्थः ॥

इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यकृतब्रह्मसूत्रभाष्यटीकायां सत्तर्कदीपावल्यां
श्रीपद्मनाभतीर्थभट्टारकविरचितायां द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

ಸಮಯಪಾದದ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಿಂದ
ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಸದಾಚಾರ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಶಾಕ್ರಮತವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯವೆನಿಸಿದ
ಟೀಕೆಯೆನಿಸಿದ ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥ ಭಟ್ಟಾರಕರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

ತತ್ವದೀಪ

ಶಾಕ್ತಮತ ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ವಿಪ್ರತಿಛೇದಾಚ್ಚ । ಸಕಲಶ್ರುತಿस्ಮೃತಿವಿರುದ್ಧಾತ್ವಾಜ್ಞಗುಪ್ತಿಸಿತತ್ವಾಚ್ಚಿಹ
ಜನೈರಸಮಙ್ಗಸಮಿದಂ ಶಾಕ್ತೇಯದರ್ಶನಮ್ ।

ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಷ್ಯಜನರಿಂದ ಹೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಈ ಶಾಕ್ತಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಬಣ್ಣ ಬಯಲಾಯಿತು

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: - ಯತ್ನ ಪಞ್ಚರಾತ್ರನಿಛೇದಕಮೇತದಧಿಕರಣಮಾಶಾಸತೇ ಮಾಯಿನಃ
ಶಾಕ್ತೇಯಪಕ್ಷಪಾತಾತ್ । ತದಪಿ ನ ವೈದಿಕಪದವಿಪಾಢೇಯತಾಂ ಧತ್ತೇ । ಪ್ರಾಣೇವ
ಪ್ರತಿಪಾದನಾತ್ಯಪಞ್ಚರಾತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ । ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಪ್ರತಿಛೇದ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಙ್ಮೂಲಿತಂ
ಚೈತನ್ಮೂಲಸಂಪ್ರದಾಯಾಚಾರ್ಯೋನ್ಮೀಲಯತಾಸ್ತುತ್ರಹೃದಯಮುನೈವಾನ್ಯತ್ರ ಚ । ಅಹೋ ಏತೇಷಾಂ
ತೇಷು ಪ್ರಯೇಯಸಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟೇಷು ಸಜ್ಜನವರ್ಜನೀಯಸಂಕ್ಷೇಪೇಷು ನಿರ್ಮತ್ತಸರಾ ಗುಡಮೈತ್ರಿ ।
ಲೌಕಿಕಾನಾಮಪಿ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರತಿಛೇದ್ಯಾನ್ ಪ್ರತಿಛೇದಾಧಿಕರಣೇ ನ ಪ್ರತಿಛೇದಯಂತಿ । ಅಹೋ
ಅಪಿ ಭಾಗವತೇಷು ವಿಶದವೈದಿಕವತ್ಸರ್ವವಿವೃತಿವಿಧೃತಪರಿಶ್ರಮೇಷು ವೈಶೇಷಿಕೋ ವಿವೇಚಕಃ ।
ಯದಿಮಾನ್ವಿರ್ಣಯಪಞ್ಚರಾತ್ರಾತ್ಮಕೇಷು ಸೂತ್ರೇಷು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಯುಕ್ತಿಪರಿಗೃಹೀತಾನಿಹ
ಬಹಿಷ್ಕರ್ತುಮಿಹಂತೇ । ಭವತ್ವೇತದೇವಾತಿಶೋಭನಮಶುಭಾನಾಂ, ಯತ್ಸಜ್ಜನಚಿಹ್ನದರ್ಶಕಾ
ದುರ್ಜನಾನಂತರಾವೃಣಂತಃ ಸಾಧೂನಪಥ್ವಂಸಯಿತಮಿಚ್ಛಂತಿ ।

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಈ ಉತ್ತರಾತ್ಮಕರಣವು ಪಂಚರಾತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು
ನಿಷೇಧ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿದೆ ಎಂದು ಶಾಕ್ತೇಯಮತದ ಮೇಲೆ ಅತಿಯಾದ

ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ - ಆದರೆ ಇವರ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವೈದಿಕಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಪಾಠೇಯ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಪಾಠೇಯ = ಬುತ್ತಿ) ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವತಃ ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ಸ್ಮೃತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪಂಚರಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಪಂಚರಾತ್ರವು ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿಷೇಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮೂಲಸಂಪ್ರದಾಯಪ್ರವರ್ತಕಾಚಾರ್ಯರಾದ ಸೂತ್ರ ಹೃದಯವನ್ನು ಅರಳಿಸುವ ಈ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣ ಹಾಗೂ ಸ್ಮೃತ್ಯಾಧ್ಯಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚರಾತ್ರದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಿನಾಶ್ವರ್ಯ ! ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೂರವಿರುವ, ಸಜ್ಜನರು ಇಷ್ಟಪಡದ ಸಂಗದವರಾದ ಶಾಕ್ತೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಆದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಮಾತ್ಸರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಆತ್ಮಂತ ಬೃಹತ್ತಾದ ಗೂಢ ಮೈತ್ರಿಯು ಏನದ್ಭುತ ! ಯಾವ ಮತದವರು ಆತ್ಮಂತ ಹೇಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಲೌಕಿಕರಿಗೂ ಕೂಡ ತಿಳಿದಿದೆಯೋ, ಅಂಥವರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವಂಥ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲೂ ಆದ್ವೈತಿಗಳು ಆ ಶಾಕ್ತೀಯರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದರೆ ಪರಮಭಾಗವತರೆನಿಸಿಕೊಂಡ ವಿಶಾಲವಾದ ವೈದಿಕ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಸಾಗುತ್ತಿರುವ ಸಜ್ಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ದ್ವೇಷವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ದ್ವೇಷ ಎಂಥದ್ದು ಎಂದರೆ ಭಾಗವತರನ್ನು ಪಂಚರಾತ್ರದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿ- ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಪರಿಗೃಹೀತರಾದವರನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇರಲಿ ! ಇರಲಿ ! ಇದೇ ಅಶುಭರಿಗೆ ಆತ್ಮಂತ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದದ್ದು. ಎಲ್ಲಾ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಸಜ್ಜನರ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ದೌರ್ಜನ್ಯವನ್ನೇ ಆವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಸಾಧುಜನರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಿರಂತರ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಪಂಚರಾತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ: -

“ಪञ್ಚರಾತ್ರಂ ಚ ವೇದಾಶ್ಚ ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ತಥಾ ।
ಪುರಾಣಂ ಭಾಗವತಂ ಚೈವ ಭಾರತಂ ಚ ನ ಭಿಜತೇ ॥
एतेष्वपि यथा विष्णोराधिक्यप्रतिपादनम् ।
तद्भक्तानां च क्रमशः स एवार्थो नचापरः” ॥ इति ब्रह्माण्डे ।

“जलौघैर्निरभिद्यन्त सेतवो वर्षतीश्वरे ।
पाषाण्डवामशैवाथैर्वेदमार्गाः कलौ यथा” इति च भागवते ।

अतस्साधितविशेषणो नारायणस्सर्वकारणमिति विशदमशेषम् ॥

॥ इति शक्त्यधिकरणम् ॥

॥ इति तत्त्वಪ್ರದೀಪಿಕಾयाಂ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ ।

ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಚ ವೇದಾಶ್ಚ ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ತಥಾ ।

ಪುರಾಣಂ ಭಾಗವತಂ ಚೈವ ಭಾರತಂ ಚ ನ ಬಿಜ್ಯತೇ ॥

ಎತೇಷ್ವಪಿ ಯಥಾ ವಿಷ್ಣೋರಾಧಿಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದನಮ್ ।

ತದ್ಭಕ್ತಾನಾಂ ಚ ಕ್ರಮಶಃ ಸ ಏವಾರ್ಥೋ ನಚಾಪರಃ ॥ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡೇ ।

ಪಂಚರಾತ್ರ, ನಾಕುವೇದ, ಮೂಲರಾಮಾಯಣ, ಪುರಾಣ, ಭಾಗವತ, ಮಹಾಭಾರತ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಿಷಯ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿಷ್ಣುಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೋ, ಅದರಂತೆ ಆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರ ಚರಿತ್ರೆಯು ತಾರತಮ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ವಿಷ್ಣುವೇ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವು ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವು ಹೇಳಿದೆ.

ಜಲೌಘೈರ್ನಿರಭಿದ್ಯಂತ ಸೇತವೋ ವರ್ಷತೀಶ್ವರೇ ।

ಪಾಷಾಂಡವಾಮಶೈವಾದ್ಯೈರ್ವೇದಮಾರ್ಗಾಃ ಕಲೌ ಯಥಾ॥ ೩೩ ಚ ಭಾಗವತೇ ।

ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿದ ಮೋಡಗಳು ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿದಾಗ ಸೇತುಗಳು ಹೇಗೆ ಮುರಿದುಬೀಳುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪಾಷಾಂಡಮತ ಅಣುವಾಮ ಮೊದಲಾದ ಶಾಕ್ತೀಯಮತ ಹಾಗೂ ಶೈವಮತ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವೇದಮಾರ್ಗವು ಕುಸಿದು ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತವು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾರಾಣಯನೇ ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸದಂತಾಯಿತು. ಉಳಿದೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಮೇಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ

ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡಾನುವಾದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು ॥

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಮೂರು ಶಾಕ್ತೀಯ ಮತಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ದೋಷ

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - एवं शाक्तेयमतत्रयं पृथङ् पृथङ् निरस्य
समुदितदूषणेनापि निराकुर्वत्सूत्रमुपन्यस्य व्याचष्टे ॥ विप्रतिषेधाच्चेति ॥
असमञ्जसं शक्तिमतमिति शेषः ।

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಶಾಕ್ತೀಯಮತಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಅವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವ

ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶಕ್ತಿಮತವು ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಶೇಷಪೂರಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು..

ಸಮಯಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ - ಅತೋಽಯುಕ್ತತ್ವಾच्छಾಕ್ತೇಯಮತಸ್ಯಾವಿರೋಧಕತ್ವೇನೋಪಪನ್ನಮೇವ
ವಿಷ್ಣೋರ್ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣಮिति सिद्धम् ॥ ४५ ॥

इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितस्य श्रीमद्ब्रह्मसूत्रभाष्यस्य टीकायां श्रीमज्जयतीर्थ
मुनिविरचितायां तत्त्वप्रकाशिकायां द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥ श्रीरस्तु ॥
॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥

ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಕ್ತೀಯಮತವು ಆಯುಕ್ತವಾಯಿತು. ಈ ಮತದ ವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲದ ಕಾರಣ
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಕ್ಷಣವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಯಿತು

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ ಜಯತೀರ್ಥಭಟ್ಟಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ
ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು

ಭಾವದೀಪ

ಭಾವದೀಪ: - || ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಚ || ೪೫ || ಅತ ಇತಿ || ಕೇವಲಶಕ್ತಿಕಿತೋ
ಜಗಜ್ಜನನಾಯೋಗಾದಿದೋಷಾದಿತ್ಯರ್ಥ: | ಉಪಪನ್ನಮೇವೇत्याದಿಫಲೋಕ್ತಿ: || ೪೫ ||

|| ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಷ್ಯಟಿಕಾಭಾವದೀಪೇ ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರಯತಿಕೃತೇ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯ: ಪಾದ: ||

|| ಶ್ರೀಕೃಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

'ಅತಃ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಗ್ರ ಪಾದದ ಫಲವನ್ನು 'ಅತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥರಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ ಭಾವದೀಪದ
ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣದ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದವು ಮುಗಿಯಿತು ||

|| ಶ್ರೀ ಮಧ್ವೇಶ್ವರಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀಜಾನಕೀವದನಾಮ್ಭೋಜರಾಜಹಂಸಾಯ ರಾಮಚಂದ್ರಾಯ ನಮಃ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥವಿರಚಿತಾ

ತನ್ತ್ರದೀಪಿಕಾ

उत्पत्त्यधिकरणम्-१२

ಶಾಕ್ತಮತನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಉತ್ತತ್ತತ್ವಧಿಕರಣ

॥ उत्पत्त्यसम्भवात् ॥२-२-४२॥

अत्र पूर्वन्यायेन निरस्तमपि शक्तिमतं विशेषदोषविवक्षया पुनर्निरस्यते ।
न शक्तिर्जगत्काणमित्यन्वेति । कुतः? उत्पत्त्यसम्भवात् ।
ततोऽपत्योत्पत्त्यसम्भवादित्यर्थः । पुरुषाननुगृहीतस्त्रीमात्रादपत्योत्पत्तेर-
दर्शनादिति भावः ॥

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಕ್ತಿಮತವು ನಿರಾಕೃತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪುನಃ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ 'ಉತ್ತತ್ತತ್ವಸಂಭವಾತ್' = ಕೇವಲ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂತಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪುರುಷನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದೇ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಸಂತಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಎಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕಂಡಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮಧ್ಯಮಾಮ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆ

ಶಿವಾನುಗೃಹೀತಾ ಶಕ್ತಿಃ ಕಾರಣಮಿತಿ ಮಧ್ಯಮವಾಮಮತಂ ನಿರಾಹ -

॥ ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್ ॥೨-೨-೪೩॥

ಕರ್ತುಃಶ್ಚಾನುಗ್ರಾಹಕಸ್ಯ ಶಿವಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾದಿಸಾಧನಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ । ಶಿವಸ್ಯ ಕಾರಣೋತ್ಪಾದನೇ ಕೇವಲಶಕ್ತೇರಶಕ್ತೇರಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಶಿವನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಣಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಆಗಬಹುದಲ್ಲವೇ? ಎಂಬ ಮಧ್ಯಮವಾಮ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್' ಎಂದು.

ಕರ್ತೃಶ್ಚ = ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾದ ಶಿವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಶಿವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅಣುವಾಮ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆ

ಜ್ಞಾನದೇಹಾದಿಕಾರಣವಾನ್ ಅನುಗ್ರಾಹಕಃ ಶಿವ ಇತ್ಯಣುವಾಮಮತಂ ನಿರಾಹ -

॥ ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ ॥೨-೨-೪೪॥

ಕರ್ತುರೀತ್ಯಸ್ತಿ । ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇಽಜ್ಞಿಕೃತೇ ಸತಿ ತಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಶೈವಮತಸ್ಯಾಪ್ರತಿಷೇಧಃ ಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಕೃತಃ ಸ್ಯಾತ್, ಅನುಮತಿಃ ಸ್ಯಾದೀತ್ಯರ್ಥಃ।

ತಾದೃಶಶಿವೇನೈವ ಸರ್ವಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತೌ ವ್ಯರ್ಥಂ ಶಕ್ತಿಕರ್ತೃತ್ವಾಜ್ಞೀಕರಣಮ್ । ಶಿವಕರ್ತೃತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಾಙ್ ನಿರಸ್ತಮಿತಿ ಭಾವಃ ॥

ಜ್ಞಾನ, ದೇಹ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳುಳ್ಳ ಶಿವನು ಶಕ್ತಿಗೆ ಕೇವಲ ಅನುಗ್ರಾಹಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಅಣುವಾಮಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ' ಎಂದು.

'ಕರ್ತುಃ' ಎಂಬ ಪದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇವ = ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶಿವನಿಗೆ ಇವೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ = ಪ್ರಕೃತವಾದ ಶೈವಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಶೈವಮತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಶಿವನಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ಒಪ್ಪುವುದು ವ್ಯರ್ಥ. ಶಿವನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ವಾದವನ್ನು ಪಕ್ಕುರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ.

ಶಾಕ್ತಮತವು ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧ

एवं शाक्तेयमतत्रयं पृथङ् निरस्य सामान्येनापि निराह -

॥ विप्रतिषेधाच्च ॥२-२-४५॥

सकलश्रुत्यादिविरुद्धत्वाच्चासमञ्जसं शक्तिमतमिति योज्यम् ॥१२॥

इति श्रीमद्राघवेन्द्रयतिकृतायां तन्त्रदीपिकायां द्वितीयाध्यायस्य

द्वितीयः पादः समाप्तः ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶಕ್ತಿಮತಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು. ಈಗ ಸಾಮಾನ್ಯದೋಷವನ್ನು ಮೂರು ಮತಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ - 'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ'.

ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ = ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಮತವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಶಕ್ತಿಮತಂ ಅಸಮಂಜಸಂ' ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ ಕನ್ನಡಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಧಿಕರಣವು ಮುಗಿಯಿತು ॥

॥ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಮದ್‌ರಾಘವೇಂದ್ರತೀರ್ಥಯತಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. ॥

ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದ

ರಚನಾನುಪಪತ್ತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದ್ವಿತೀಯಪಾದದ ವಿಶೇಷತೆ ಏನು ?

೩

ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಲ್ಲ

೪

'ಚ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇನು ?

೪

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಹಿಂದಿನ ಪಾದದಿಂದ ಸಂಗತಿ ಸಮರ್ಥನೆ

೫

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಯುಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲೇ ಸಮಯಗಳ ನಿರಾಸ ಸಂಗತ

೬

'ಇತರೇಷಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚ್ಯಪ್ರಪಂಚಕಭಾವಸಂಗತಿ

೬

ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಗಳ ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶ

೭

ಸಾಂಖ್ಯಮತ

೭

ಸಮಯಗಳ ಸ್ಥೂಲ ಪರಿಚಯ

೮

ಜಡಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಧನೆ

೧೩

ನಮಗೆ ಪೂರ್ಣ ವಿರೋಧಿಗಳೆಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯರು

೧೩

ವಿಶಿಷ್ಟಚೇತನವಿರುವಾಗ ಜಡವೇಕೆ ?

೧೪

'ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಂ ದರ್ಶಯತಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸುಂದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೧೪

ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧದ ಅನಂತರ ಸಮಯವಿರೋಧವೇ ಪ್ರಬಲ ೧೬

ಭಾವದೀಪ

ಸಮಯವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪಾದವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇ? ೧೯

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಲು ದ್ವಿತೀಯಪಾದ ೧೯

ರಚನಾನುಪಪತ್ತಿರಾಗದ ಪ್ರಮೇಯ ೨೦

ವಿಕಾದರಸ್ಥಂಧದ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಟೀಕೆಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೦

ಸಾಂಖ್ಯಮತ ಚಾರ್ವಾಕಮತಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠ ೨೧

ಯಾರು ಹೈತುಕರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ೨೨

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನೇ ಮೊದಲೇಕೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ? ೨೩

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳೇ? ೨೩

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಕಾರಣ ೨೪

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಸಂದೇಹಾದಿಗಳು ೨೪

ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ೨೫

ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದದ್ದನ್ನೇ ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕು ೨೬

ಅನುಮಾನದಿಂದ ಅಚೇತನಕರ್ತೃತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ ೨೬

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಬೇಡ ೨೭

ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಕರ್ತೃ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ೨೮

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೮

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನ ಇಲ್ಲ ೩೦

'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ ೩೦

'ಪದ್ವತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೩೧

ತತ್ಪ್ರದೀಪ

ಅಚೇತನವು ಜಗತ್ ಕರ್ತೃವಾಗದು ೩೨

ಪ್ರಾಭಾಕರರಂತೆ ಸಾಂಖ್ಯರೂ ಕೂಡ ಅಖ್ಯಾತವಾದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ	೩೩
ಗುರುಪಾಸನೆ ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ದೊರಕದು	೩೭
ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಸರ್ಗಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವು ಕೂಡದು	೩೮
ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯು ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗದು	೩೯
ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ ಒಪ್ಪದ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಗೌರವದೋಷ	೪೦
ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಕಟ್ಟುವ ಅಖ್ಯಾತಿವಾದಿಯ ಸಹವಾಸವೇ ಬೇಡ	೪೩
ದೋಷಪಂಜರಮತಕ್ಕೆ ಅನಾಂಜಸ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ	೪೬
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು	೪೭
ಮಹದಾದಿಗಳಿಗೆ ಚೇತನವೇ ಕಾರಣ	೪೮
ಚೇತನವೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧ	೪೯
ಅನುಭವವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಲ್ಲ	೪೯
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಪಯೋಽಂಬುವಚ್ಛೇತ್ತತ್ವಾಪಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಹಾಲಿನಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೇ?	೫೨
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾಕ್ಷೇಪ	೫೩
ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೆ ?	೫೪
ಭಾವದೀಪ	
'ಪಯೋಽಂಬಾದ್ಧಿ' ಎಂಬ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೫
ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಅಚೇತನರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ	೫೫
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸೃತೇಶ್ವಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೬
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	

ಭಗವಂತನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಆಚೀತನದಿಂದಲ್ಲ	೫೭
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
ಸಕಲ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ವಿಪುಲ ಅಧೀನ	೫೮
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
'ನಿಪುಸೀದ ಗಣಪತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೫೯
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಆಯಸ್ಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಂಡಿದೆಯಲ್ಲವೆ ?	೬೦
ಆಚೀತನಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧ	೬೧
'ನಿಪುಸೀದ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೬೧
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ	
ಸಮಯಪಾದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಉದ್ದೇಶ	೬೪
'ರಚನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ನಾನುಮಾನಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ	೬೫
ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೬೬
ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಜಗತ್ ಕರ್ತೃತ್ವ ನಿರಾಕರಣೆ	೬೭
ನಿರ್ವಿಕಾರನಾದ ಚೀತನನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿ ?	
(ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ)	೬೮
ಜಡವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ	೬೯
ಹಾಲು ನೀರುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೂ ಈಶ್ವರನು ಬೇಕು	೭೦
'ವ್ಯತಿರೇಕಾನವಸ್ಥಿತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೭೦

ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅನ್ಯತ್ರಭಾವಾಚ್ಚ ನ ತೃಣಾದಿತವ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೭೪

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

೭೫

ಜಗತ್ತು ಹುಲ್ಲಿನಂತೆ ಈಶ್ವರ ಮಳೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲ

೭೬

ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸಿದವ ಈಶ್ವರ

೭೭

ಸತ್ವರ್ಗದೀಪಾವಳಿ

'ಬ್ರಹ್ಮೈವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

೭೯

'ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೮೦

'ದ್ರವ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ದ್ರವ್ಯ'ಪದದ ಅರ್ಥ

೮೦

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯನ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

೮೧

ಸಿದ್ಧಾಂತ- ಪರಮಾತ್ಮನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಯಾರಿಂದ ತಾನೇ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯ ?

೮೨

ಸೂತ್ರಾರ್ಥ

೮೩

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

೮೩

ಭಾವದೀಪ

ಅಧಿಕರಣದ ವಿಷಯ ಸಂಶಯಗಳು

೮೪

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಅನುಗ್ರಾಹಕ

೮೫

ಸಮೋತ್ತಮೆಗೆ ಮಳೆಯಂತೆ ಈಶ್ವರನು

೮೫

ವಿಷ್ಣು ಕೇವಲ ಸಹಕಾರಿಯಲ್ಲ ಸರ್ವಪ್ರೇರಕ

೮೭

ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸತ್ತಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿಷ್ಣುವೇ ಕಾರಣ

೮೮

ಭಾಗವತವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ

೮೯

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಈಶ್ವರನು ಅಪ್ರಧಾನ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪ್ರಧಾನ

೯೪

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೯೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದವನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೇಕೆ ?

೯೯

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಚಾರ್ವಾಕನ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ

೧೦೦

ಸಮಯವೇ ಇಲ್ಲದವನು ಸಮಯ ಎನಿಸಲಾಗದ

೧೦೦

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಚಾರ್ವಾಕನ ನಿರಾಕರಣೆ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತ

೧೦೧

ಚಾರ್ವಾಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸ್ತುತ

೧೦೨

ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ

೧೦೪

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಚಾರ್ವಾಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

೧೦೬

ಭಾವದೀಪ

ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯವೇನು ?

೧೦೭

ಸಾಂಖ್ಯರಂತೆ ಚಾರ್ವಾಕರಿಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

೧೦೭

ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ, ದೇವರು ಎಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು

೧೦೮

ಚಾರ್ವಾಕನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಇಲ್ಲ

೧೦೯

'ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮ್' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೧೧೦

ಚಾರ್ವಾಕ ಮತದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ?	೧೧೧
ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಮೂರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೧೧
ಚಾರ್ವಾಕಶಾಸ್ತ್ರವು ಕುರಿಕಾಯುದವನಂತೆ ಉಪಕಾರಿಯೆ?	೧೧೩
'ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೧೩
ಚಾರ್ವಾಕಮತಕ್ಕೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ	೧೧೫
'ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೧೫
ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ	೧೧೬
ಚಾರ್ವಾಕನು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು	೧೧೬
ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಕರೆಯಬೇಕು ?	೧೧೭
'ಆತಃ ಸ್ವಪ್ನಾಹತೇರೇವ' ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೧೭
ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ಭಯವಿಲ್ಲ	೧೧೭
ಸ್ವಪ್ನಾಹತಿಯ ಉಪಪಾದನೆ	೧೧೮

ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಪುರುಷಾಶ್ವದದಿತಿ ಚೇತ್ ತತ್ಕಾಪಿ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೨೪
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರ ಏಕದೇಶಗಳ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ	೧೨೫
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾದಳಿ	
ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೇರಣೆ ಅವಶ್ಯಕ	೧೨೬
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಅಧಿಕರಣಗಳ ಸಂಗತಿ ಸಂಗ್ರಹ	೧೨೭
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಜೀವಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂಬ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆ	೧೨೮

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ವಿವರಣೆ	೧೩೦
ಭಾವದೀಪ	
ಚೇತನ ಸಂಪರ್ಕವುಳ್ಳ ಜಡಶರೀರವು ಕಲುಷಿತವಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ	೧೩೧
ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನು	೧೩೨
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅಂಗಿತಾನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೩೩
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಅಂಗ-ಅಂಗಿಭಾವ ಯಾರಲ್ಲಿ ಇದೆ ?	೧೩೪
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
ಕೇವಲ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ಏನೂ ಆಗದು	೧೩೫
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಪ್ರತಿವಿರೋಧಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು	೧೩೬
ಭಾವದೀಪ	
ಶರೀರವು ಅಂಗವೇ ಹೊರತು ಅಂಗಿಯಲ್ಲ	೧೩೭

ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅನ್ಯಥಾಽನುಮಿತ್ತ್ಯ ಚ ದ್ವರ್ತವಿಯೋಗಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೪೨
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅಪ್ರಧಾನವೇ?	೧೪೩
ಪುರುಷನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣ?	೧೪೩
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
ಮತ್ತೋರ್ವ ನಿರೀಶ್ವರನ ನಿರಾಕರಣೆ	೧೪೪
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	

ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

587

ಅಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಶರೀರಸಂಬಂಧ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

೧೪೫

ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯೈಕಿದೇಶಿಗಳ ಮತವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ
ಭಾವದೀಪ

೧೪೬

ಪುರುಷನೇ 'ಅಂಗೀ' 'ಕರ್ತೃ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನು ?

೧೪೭

'ನ ಯತೇ ತತ್ತ್ವಕ್ರಿಯತೇ' ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

೧೪೮

ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಇವರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ

೧೪೮

ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವಿದೆ

೧೪೯

ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ನಿರೀಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಇದೆ

೧೫೦

ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವೈಕಲ್ಯವಿದೆ

೧೫೧

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛಾಸಮಂಜಸಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೧೫೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಅನೀಶ್ವರಮತವು ಅಸಮಂಜಸ

೧೫೩

ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಮಹದ್ವಿರ್ಭವದ್ವಾತ್ಪ್ರಸ್ತಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೧೬೦

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ವೈಶೇಷಿಕಮತದ ನಿರಾಕರಣೆ

೧೬೧

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಾ ಶಬ್ದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ

೧೬೨

ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದದ ನಿರೂಪಣೆ

೧೬೩

ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ

೧೬೪

ಗುಣಗಳು ಸ್ವಪದ್ಧಶಗುಣಾಂತರೋತ್ಪಾದಕಗಳು

೧೬೬

ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ	೧೬೭
ವೈಶೇಷಿಕರ ನಿರಾಕರಣೆ	೧೬೭
ಕೇವಲ ತಾರ್ಕಿಕರ ಕಲ್ಪನೆ ಸಾಧಕವಾಗದು	೧೬೮
ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದಂತೆ ಉಳಿದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಅನುತ್ಪನ್ನವಾಗಲಿ	೧೬೯
ವೈಶೇಷಿಕರ ಸಮಾಧಾನ	೧೬೯
ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಗಳ ವಿಭಾಗ ಅಸಾಧು	೧೭೦
ಅಣುತ್ವ ಮಹತ್ವಗಳು ಸಾಪೇಕ್ಷಗಳು	೧೭೧
ತಾರ್ಕಿಕರ ಸೃಷ್ಟಿಕಲ್ಪನೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ	೧೭೧
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಪರಮಾಣ್ವಾರಂಭವಾದ ನಿರಾಸಕ್ಯಾಗಿ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ	೧೭೩
ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣದ ವಿಷಯಾದಿಗಳು	೧೭೩
ಭಾವದೀಪ	
ತಾರ್ಕಿಕರ ಪ್ರಕಾರ ದ್ರವ್ಯದ ವಿಭಾಗ	೧೭೪
ತಾರ್ಕಿಕರ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಲು ಏನು ಕಾರಣ ?	೧೭೫
ಗುಣ ಇಪ್ಪತ್ತಾಳು ಕರ್ಮ ಐದು	೧೭೭
ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿಭಾಗ ಹೇಳಲು ಏನು ಕಾರಣ ?	೧೭೮
ಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ	೧೮೧
ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದಲಕೃತ್ಯ ವಿಚಾರ	೧೮೧
ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ವಿವರಣೆ	೧೮೪
ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣದ ವಿವರಣೆ	೧೮೬
ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿರುವ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು ಯಾವುದು ?	೧೮೬
ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ	೧೯೦
ಅಣುತ್ವವೆಂದರೇನು ?	೧೯೨
ಪಾರಿಮಾಂಡಲ್ಯದ ನಿರಾಕರಣೆ	೧೯೩
'ಅನ್ಯಥಾ ಏತಯೋರಪಿ ನ ಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೧೯೪

ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

589

ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವೇ ಆಪ್ತಮಾಣಿಕ

೧೯೬

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಉಭಯಥಾಽಪಿ ನ ಕರ್ಮಾಽತ್ಯದಭಾವಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೧೯೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆ ನಿತ್ಯವೋ ಅನಿತ್ಯವೋ

೧೯೮

ಈಶ್ವರನ ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವವು ವೈದಿಕವಾಗಿದೆ

೧೯೯

ಸತ್ಯರ್ಥದೀಪಾವಳಿ

ಕಾಲಭೇದ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಸೃಷ್ಟಾದಿಗಳೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ

೨೦೦

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಬಾಧಕ

೨೦೧

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಬಾಧಕ

೨೦೨

ಸಿದ್ಧಾಂತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಸರ್ವನಿರ್ವಾಹ

೨೦೨

ವಿಶೇಷವನ್ನೊಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು

೨೦೩

ಇಚ್ಛೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆನ್ನಲು ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಆಧಾರ

೨೦೪

ಕರ್ತೃವಾದವನೇ ಭೋಕ್ತೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ

೨೦೪

ಕಾಲ, ಇಚ್ಛೆ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು

೨೦೫

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣದ ನಿರಾಕರಣೆ

೨೦೬

ಭಾವದೀಪ

ಕಾರಣವಿದ್ದು ಕಾರ್ಯವಾಗದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

೨೦೭

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣ ?

೨೦೮

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ದೋಷಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ

೨೦೯

ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ

೨೧೦

ವೈಶೇಷಿಕರು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ

೨೧೦

ಈಶೇಚ್ಛೆಯ ಜೊತೆ ಕಾಲವಿಶೇಷವೂ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣ

೨೧೦

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವೈಶೇಷಿಕರು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ	೨೧೧
ಕಾಲವು ಔಪಾಧಿಕವೆನ್ನುವ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ	೨೧೨
ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದಾಗ ನಮಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ	೨೧೨
ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳು ಔಪಾಧಿಕವಲ್ಲ	೨೧೩
ಕಾಲನಿಮಿತ್ತತ್ವವಿಚಾರದಲ್ಲೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲ	೨೧೪
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿವೆ	೨೧೫
ಅದೃಷ್ಟವು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದಾಗ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಇರುವ ದೋಷ ನಮಗಿಲ್ಲ	೨೧೬
ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ನಿವಾರಣೆ	೨೧೭
ಕಾಲವು ಯಾವಾಗ ಉದ್ಭೋಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ	೨೧೭
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಛ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೧೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸಮವಾಯು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷ	೨೧೮
ಸಂಬಂಧ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಲು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ	೨೧೯
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
ಸಮವಾಯವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ	೨೨೦
ಸಮವಾಯವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ	೨೨೧
ತತ್ತ್ವದೀಪ	
ವೈಶೇಷಿಕರು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿದ ಆರು ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು	೨೨೨
ಗುಣಕರ್ಮಾದಿಗಳ ವಿಭಾಗ	೨೨೨
ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳ ಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ	೨೨೩
ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು	೨೨೪
ಭೇದಾಭೇದ ಒಪ್ಪಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ	೨೨೬
ಪ್ರಥಮ ಸಮವಾಯವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ	೨೨೭
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	

ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

591

ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದ ನಿರಾಕರಣೆ

೨೨೮

ಭಾವದೀಪ

ಅವಯವ-ಅವಯವಿಭಾವ ಹೇಗೆ ಕೂಡಿಸಬೇಕು?

೨೨೯

ಸಮವಾಯಿ ಒಪ್ಪುವ ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅನವಸ್ಥಾ

೨೩೦

ಮೂಲಕ್ಷತಿ ಇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವಾಗುತ್ತದೆ

೨೩೧

ಸಮವಾಯಕ್ಕೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆ

೨೩೨

ಸಮವಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲ

೨೩೩

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನಿತ್ಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೨೩೬

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಮಾಣು ಮತ್ತು ಸಮವಾಯಗಳು ನಿತ್ಯವಲ್ಲ

೨೩೭

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ದೋಷ

೨೩೮

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಕಾರ್ಯ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ

೨೩೯

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಳಯನಿರಾಕರಣೆ

೨೪೯

ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ನಿತ್ಯಪ್ರಳಯ ದೋಷ

೨೪೦

ಭಾವದೀಪ

ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು ?

೨೪೧

ಘಟಪಟಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಿರಂತರ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿ

೨೪೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ರೂಪಾದಿಮತ್ತಾಚ್ಚ ವಿಪರ್ಯಯೋ ದರ್ಶನಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೨೪೩

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ರೂಪಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದೆ

೨೪೪

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪರಮಾಣು ನಿತ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ ೨೪೬

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೪೭

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಮಾಣುಗಳು ನಿತ್ಯವೋ ? ಅನಿತ್ಯವೋ? ೨೪೮

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಪರಮಾಣು ಅನಿತ್ಯವಾದರೆ ಬಾಧಕವೇನು ? ೨೪೯

ಪರಮಾಣುಗಳಿಗೂ ಅವಯವಗಳಿವೆ ೨೫೦

ಪರಮಾಣುವಿನಿಂದ ದ್ವ್ಯಾಣಕ ಹುಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆಯೇ? ೨೫೧

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛಾತ್ಯಂತಮನಪೇಕ್ಷಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೫೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ತರ್ಕದ ಬಗ್ಗೆ ಇಂದ್ರದೇವರ ಅನಿಸಿಕೆ ೨೫೩

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತವು ವೇದವಿರುದ್ಧ ೨೫೪

ಈಶ್ವರನ ಗುಣಾನಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ ೨೫೫

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ

'ಮಹದ್ವೀರ್ಘವದ್ವಾ' ಎಂಬುದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೫೬

ಅಸಮವಾಯಿ ನಿರಾಕರಣೆ ೨೫೭

ಮಹತ್ವ ದೀರ್ಘತ್ವ ಎನ್ನಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲವೇ ? ೨೫೮

ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ನಿರಾಕರಣೆ ೨೫೯

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿರಾಕರಣೆ ೨೬೦

ದಲಕ್ಕತ್ವ ವಿಚಾರ ೨೬೧

ವಿವರವಾದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

593

ಸಮವಾಯಿ ನಿರಾಕರಣೆ

೨೬೬

ಪ್ರಲಯ ನಿರಾಕರಣೆ

೨೬೭

ಪರಮಾಣುಸತ್ಯತ್ವದ ನಿರಾಕರಣೆ

೨೬೮

'ಉಭಯಥಾ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೨೬೯

'ಅಪರಿಗ್ರಹಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೨೭೦

ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಸಮುದಾಯ ಉಭಯಹೇತುಕೇಽಪಿ ತದಪ್ರಾಪ್ತಿಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೨೭೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪರಮಾಣುಗಳ ಗುಂಪು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ?

೨೭೩

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂಬುದೇ ತಪ್ಪು

೨೭೪

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ವೈಭಾಷಿಕ ಹಾಗೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತದ ಬಗ್ಗೆ

೨೭೫

ಎರಡು ಹಂತದಲ್ಲೂ ಸಮುದಾಯ ಕೂಡದು

೨೭೬

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅವೈದಿಕಪಾಪಂಜಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

೨೭೭

ಭಾವದೀಪ

ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

೨೭೯

ಐದುಸ್ಕಂಧಗಳೇ ಜಗತ್ತು

೨೮೦

ಕಾಲಕರ್ಮಗಳೇ ಸಾಕು ಈಶ್ವರನು ಬೇಡ

೨೮೩

ಪರಮಾಣುಪುಂಜ ಎಂದರೆ ಏನು ಅರ್ಥ ?

೨೮೫

ಸಮುದಾಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ

೨೮೬

ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರದ ಪರಮಾಣುಗಳು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಲ್ಲ	೨೮೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಇತರೇತರಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾದಿತಿ ಚೇನ್ನೋತ್ಪತ್ತಿಮಾತ್ರನಿಮಿತ್ತತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೨೯೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯವಹಾರದ ಕಲ್ಪನೆ ಸರಿಯೆ ?	೨೯೧
ಕಾರಣವಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಲೇಬೇಕು	೨೯೨
ಸತ್ತ್ವಕದೀಪಾವಳಿ	
ಬೌದ್ಧದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗದು	೨೯೨
ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅನೇಕ ಬಾಧಕಗಳು	೨೯೫
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾಕ್ಷೇಪ	೨೯೮
ವಿರಳ ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದಲೇ ಸಮುದಾಯವಾಗಲಿ	೨೯೮
ಭಾವದೀಪ	
ಸಮುದಾಯವಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಳಯಗಳ ಕಲ್ಪನೆ	೨೯೯
ಎಲ್ಲವೂ ಕ್ಷಣಿಕವಾದರೆ ಬರುವ ದೋಷಗಳು	೩೦೦
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಾಗ ಬರುವ ಬಾಧಕ	೩೦೩
ಸ್ಥಾಯಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆಗುವ ಹಾನಿ ಏನು ?	೩೦೩
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಉತ್ತರೋತ್ಪಾದೇ ಚ ಪೂರ್ವನಿರೋಧಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೦೫
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಕಾರಣ ಯಾವಾಗ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ?	೩೦೫
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಅನುಪಪನ್ನ	೩೦೭
ಭಾವದೀಪ	

ಸದೃಶವಾದದ್ದನ್ನೇ ಕಾರಣವು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ	೩೦೭
ವಿಸದೃಶವಾದದ್ದು ಹುಟ್ಟಲು ಅದೃಶ್ಯ ಕಾರಣವಲ್ಲ	೩೦೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
‘ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪರೋಧೋ ಯೋಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೧೧
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕಾರ್ಯಗಳಿರಲು ಸಾಧ್ಯ ?	೩೧೧
ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ನಾಶವು ಅಯುಕ್ತ	೩೧೩
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವು ಕಾರ್ಯ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂಬುದರ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೧೪
ಭಾವದೀಪ	
ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದರೇನು ?	೩೧೬
ಕ್ಷಣಿಕವಾದದ್ದು ಎರಡು ಕ್ಷಣ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ?	೩೧೮
ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭಾಗಗಳಿಲ್ಲ	೩೧೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
‘ಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾಽಪ್ರತಿಸಂಖ್ಯಾನಿರೋಧಾಪ್ರಾಪ್ತಿರವಿಚ್ಛೇದಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೨೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಕಾರಣವಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯ ಸುತರಾಂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ	೩೨೦
ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ	
ತತ್ತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ನಾಶದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲಾಗದು	೩೨೨
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಕ್ಷಣಿಕವಾದಿಗಳ ಕಾರ್ಯವಿನಾಶದ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೨೪
ಸಂತಾನನಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣ ನಾಶ ಹೇಳಿದರೆ	೩೨೪
ಸಂತಾನನಾಶದ ಜೊತೆ ನಾಶ ಹೇಳಿದರೆ ?	೩೨೫

ಭಾವದೀಪ

'ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಂ ಭವತ್ಯೇವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೨೬

ಸಂತಾನವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ? ೨೨೭

ಸಮುದಾಯವೂ ಸಹ ವಾಸ್ತವವಲ್ಲ ೨೨೭

ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ? ೨೨೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೨೮

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ ೨೨೯

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವದ ಕಲ್ಪನೆ ತಪ್ಪು ೨೩೦

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಕ್ಕೊಸ್ಕರವೇ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕು ೨೩೨

ಭಾವದೀಪ

ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವದ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ೨೩೩

ಘಟಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿ ? ೨೩೪

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಆಕಾಶೇ ಚಾವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ೨೩೫

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದೀಪದಂತೆ ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ? ೨೩೫

ಸತ್ತರ್ಕದೀಪಾವಳಿ

ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ೨೩೬

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ದೀಪದಂತೆ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂಬ ಬೌದ್ಧರ ವಾದ ೨೩೭

ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಆಕಾಶದ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತೂ ಕೂಡ ಸ್ಥಾಯಿ ಆಗಲಿ	೩೩೮
ಆಕಾಶವನ್ನು ಅಭಾವವೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದೋಷ ಇದ್ದೇ ಇದೆ	೩೩೮
ಮೂರ್ತದ್ರವ್ಯಾಭಾವವೇ ಆಕಾಶವೆಂದರೆ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು	೩೩೯
ಆಕಾಶವು ಅಭಾವವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಅನುಭವವಿರುದ್ಧ	೩೪೦
ತತ್ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಅನುಮಾನದಿಂದ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧನೆ	೩೪೩
ಭಾವದೀಪ	
ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಸತ್ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ	೩೪೪
ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧನೆಗೆ ಹೇತುವೇ ಇಲ್ಲ	೩೪೫
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕಾರಿನಿಂದ ದೋಷ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ	೩೪೭
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅನುಸ್ಮತೇಶ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೫೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೂ ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ	೩೫೦
ಸತ್ಪ್ರಕಾರದೀಪಾವಳಿ	
ಜಗತ್ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯ ದೋಷ	೩೫೧
ತತ್ಪ್ರಕಾರದೀಪ	
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸ್ಥಾಯಿತ್ವಸಮರ್ಥನೆ	೩೫೩
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಾದರೆ ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೂ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಲಿ	೩೫೪
ವಿಶೇಷದರ್ಶನವೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಲಿ	೩೫೫
ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಲಿ	೩೫೬
ಅನುಪದಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೫೭
'ಅನುಸ್ಮತೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರರಚನೆಯ ಉದ್ದೇಶ	೩೫೯
ಪದಾರ್ಥಕ್ಷಣಿಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಭ್ರಾಂತಿತ್ವವೇ ಬಾಧಕ	೩೬೦
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಬಲದಿಂದ ವಸ್ತುತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ	೩೬೧

ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಭಾಕರರ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೬೨
ಹೀಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಹೇಳಬಾರದು.	೩೬೩
ಸ್ವತ್ತಿಯೂ ಅಪ್ರಮಾಣವಾದರೆ ಅನುಭೂತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲ	೩೬೫
ತತ್ತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಬಾಧದೋಷ	೩೬೮
ಭಾವದೀಪ	
ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ	೩೬೯
ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವು ಬಾಧಕವಲ್ಲ	೩೭೦
ವೈಭಾಷಿಕ ಮತದ ಭಯ ನಮಗಿಲ್ಲ	೩೭೩
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ	
ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ	೩೭೫
'ಉಭಯರ್ಹೇತುಕೇಽಪಿ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳಿದರು ?	೩೭೬
ಉಭಯ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ	೩೭೭
ಸಮುದಾಯದ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೭೮
ಇತರೇತರ ಪ್ರತ್ಯಯತ್ನದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ	೩೭೯
ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ	೩೮೦
ವಿಸದೃಶಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಯು ಅಸಾಧ್ಯ	೩೮೧
ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ	೩೮೨
ಅಸತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೋಪದೋಧ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೮೩
'ಯೌಗಪದ್ಯಮನ್ಯಥಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೮೪
ಕ್ಷಣಿಕ ನಾಶದ ನಿರಾಕರಣೆ	೩೮೪
'ಉಭಯಥಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೮೬
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಕರಣಸಮುದೋಷ	೩೮೭
ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೩೮೮

ಅಸದಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನಾಸತೋಽದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೩೯೦

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೆ?

೩೯೧

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣೆ ಮತ್ತು ನಿರಾಕರಣೆ

೩೯೨

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಶೂನ್ಯಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಸದಧಿಕರಣ

೩೯೪

ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾದರೆ ಇದರ ಸೃಷ್ಟಿ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?

೩೯೫

ಸಂವೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಜಗತ್ತಾರಣತ್ವ

೩೯೬

ಭಾವದೀಪ

ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ

೩೯೮

ಶೂನ್ಯವು ಜಗತ್ತಾರಣವೆನ್ನಲು ಯಾವುದೇ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ

೩೯೯

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

೪೦೩

'ಉದಾಸೀನಾನಾಮಪಿ ಚೈವಂ ಸಿದ್ಧಿಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೦೩

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

೪೦೩

ಗಗನಕುಸುಮದಿಂದ ಪರಿಮಳ ಬರುತ್ತದೆಯೇ?

೪೦೩

ಶೂನ್ಯ-ಗಗನಕುಸುಮಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನು?

೪೦೪

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

೪೦೫

'ಉದಾಸೀನ' ಪದಕ್ಕೆ ಅಪೂರ್ವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೦೫

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

೪೦೬

ಜಗತ್ತಾರಣತ್ವವನ್ನು ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲವೆ?

೪೦೬

ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕೂ ಸೌರಭೃ ಒಪ್ಪಬೇಕಾದೀತು

೪೦೬

ಭಾವದೀಪ

ಗಗನಕುಸುಮಕ್ಕೂ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೂ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ

೪೦೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವಾಖ್ಯಾನ

೪೦೯

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಲ್ಲ

೪೦೯

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಸತ್ಯಜಗತ್ತು ಶೂನ್ಯವಾಗುದು

೪೧೦

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಅಧ್ಯಸ್ತ

೪೧೧

ಶೂನ್ಯವೇ ಜಗತ್ತು

೪೧೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ವೈದ್ಯಮರ್ಯಾಚ್ಛನ ಸ್ವಪ್ನಾದಿವತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೧೩

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಜಗತ್ತಲ್ಲ

೪೧೪

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನದ ನಿರಾಕರಣೆ

೪೧೬

ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅನೈಕಾಂತಿಕದೋಷ

೪೧೮

'ದೃಶ್ಯತ್ವಾತ್' ಎಂಬ ಹೇತುವೇ ಅಯುಕ್ತ

೪೧೯

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಸತ್ತಾಗಿ ತೋರುವ ಜಗತ್ತು ಏಕೆ ಅಸತ್ತಲ್ಲ?

೪೨೦

ಭಾವದೀಪ

ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ ಜಗತ್ತಲ್ಲ

೪೨೧

ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ತಲ್ಲ

೪೨೨

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಶೂನ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಅಸದ್ಧಿಕರಣ	೪೨೪
ಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೨೫
ಸೂತ್ರಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥ	೪೨೬
ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೨೭
ಶೂನ್ಯವಿವರ್ತವಾದ ನಿರಾಕರಣೆ	೪೨೮
ಸ್ವಪ್ನಾದಿಗಳಂತೆ ಜಗತ್ತು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥ	೪೨೮
ನ್ಯಾಯಸುಧಾದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವದಿಂದ ಸತ್ಯತ್ವ ಸಮರ್ಥನೆ	೪೨೯
ತತ್ವಪ್ರದೀಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೩೦

ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನ ಭಾವೋಽನುಪಲಬ್ಧೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೩೨
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ವಿಜ್ಞಾನವೇ ಜಗತ್ತಲ್ಲ	೪೩೩
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೋಷ	೪೩೪
ವಿಷಯವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ	೪೩೫
ಜ್ಞಾನ-ಜ್ಞೇಯಗಳಿಗೆ ಭೇದಸಮರ್ಥನೆ	೪೩೫
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಯೋಗಾಚಾರಮತದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣ	೪೩೭
ಜಗತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನತತ್ವಾತ್ಮಕ	೪೩೮
ಭಾವದೀಪ	
ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಜಗತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದರೇನು ?	೪೩೯
ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೆಂದರೆ ಅನೇಕ ದೋಷಗಳು	೪೪೦
ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೆಲ್ಲ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ	೪೪೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಛೇ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೪೭
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಜ್ಞಾನ-ಜಗತ್ತು ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ	೪೪೭
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ	೪೪೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೪೯
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ	೪೫೦
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ವೇದವಿದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವೇ ಇಲ್ಲ	೪೫೧
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಬೌದ್ಧಮತಗಳಿಗಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷ	೪೫೨
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ	
ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ	೪೫೫
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೫೬
ಜ್ಞಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ	೪೫೭
ಎಲ್ಲಾ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷ	೪೫೭

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೬೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸ್ಮಾದ್ ವಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇನು ?	೪೬೧
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಜೈನರು ಹೇಳುವ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳು	೪೬೩
ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳು	೪೬೪

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೈನಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ನೈಕಸಿದ್ಧಧಿಕರಣ

೪೬೫

ಭಾವದೀಪ

ಸಪ್ತಭಂಗಿ ಹಾಗೂ ಕಾಯಪರಿಮಾಣದ ಸ್ವರೂಪ

೪೬೬

ಸ್ಯಾದ್‌ವಾದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

೪೬೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ವಿವಂಚಾತ್ಮಕಾರ್ತೃಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೭೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಜೀವನಿಗೆ ಆನೆಯ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ?

೪೭೨

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಜೀವನು ದೇಹಪರಿಮಾಣದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು

೪೭೩

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೀವನು ಶರೀರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೇನು ?

೪೭೪

ಭಾವದೀಪ

ಶರೀರಪರಿಮಾಣ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬರುವ ತೊಂದರೆ

೪೭೫

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೭೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದೇಹ ಪರಿಮಾಣ ಕಲ್ಪನೆ ಅಸಾಧು

೪೭೮

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಜೀವ ವಿಕಾರಿ ಆದರೆ ಅನಿತ್ಯನಾದಾನು

೪೭೯

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಾನುಗುಣವಾದ ಪರಿಮಾಣ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ

೪೮೦

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ವೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೮೩

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ?

೪೮೫

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಾಚ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೪೭
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಜ್ಞಾನ-ಜಗತ್ತು ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ	೪೪೭
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ	೪೪೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಸರ್ವಥಾಽನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೪೯
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಹಾಗೂ ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ	೪೫೦
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ವೇದವಿದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವೇ ಇಲ್ಲ	೪೫೧
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಬೌದ್ಧಮತಗಳಿಗಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷ	೪೫೨
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ	
ಅಧಿಕರಣದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ	೪೫೫
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಪದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೫೬
ಜ್ಞಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ	೪೫೭
ಎಲ್ಲಾ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೋಷ	೪೫೭

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೪೬೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸ್ವಾದ್ವಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇನು ?	೪೬೧
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಜೈನರು ಹೇಳುವ ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳು	೪೬೩
ಸಪ್ತಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳು	೪೬೪

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೈನಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ನೈಕೃತ್ಯನಿರಾಕರಣ

೪೬೫

ಭಾವದೀಪ

ಸಪ್ತಭಂಗಿ ಹಾಗೂ ಕಾಯಪರಿಮಾಣದ ಸ್ವರೂಪ

೪೬೬

ಸ್ಯಾದ್‌ವಾದಿಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ

೪೬೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ವಿವಂಚಾಽತ್ಮಕಾತ್ಮ್ಯಂ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೭೨

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಜೀವನಿಗೆ ಆನೆಯ ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣ ಹೇಗೆ ?

೪೭೨

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಜೀವನು ದೇಹಪರಿಮಾಣದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು

೪೭೩

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೀವನು ಶರೀರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೇನು ?

೪೭೪

ಭಾವದೀಪ

ಶರೀರಪರಿಮಾಣ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬರುವ ತೊಂದರೆ

೪೭೫

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ನ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾದಪ್ಯವಿರೋಧೋ ವಿಕಾರಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೭೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದೇಹ ಪರಿಮಾಣ ಕಲ್ಪನೆ ಅಸಾಧು

೪೭೮

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಜೀವ ವಿಕಾರಿ ಆದರೆ ಅನಿತ್ಯನಾದಾನು

೪೭೯

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಜೀವನಿಗೆ ಶರೀರಾನುಗುಣವಾದ ಪರಿಮಾಣ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ

೪೮೦

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಂತ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇಶ್ವೋಭಯನಿತ್ಯತ್ವಾದವಿಶೇಷಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೮೩

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ?

೪೮೫

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ಚರಮದೇಹದ ಅನಂತರ ದೇಹ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಬಾಧಕ

೪೮೭

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಿಮಾಣ ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ ?

೪೮೮

ಜೈನಮತ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ

೪೮೮

ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ

ಎಲ್ಲಾ ಮತವನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಜೈನರ ನಿರಾಕರಣೆ

೪೯೦

ದೇಹಪರಿಮಾಣವೇ ಜೀವಪರಿಮಾಣ ಎಂಬುದರ ನಿರಾಕರಣೆ

೪೯೨

ಜೈನರ ಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ವಿಚಾರಿಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

೪೯೩

ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು

೪೯೪

ಸಂಸಾರಶರೀರವು ನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾದೀತು

೪೯೪

ಸುಧೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೯೫

ವೃಕ್ಷದಲ್ಲೇಕೆ ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ ?

೪೯೬

ಪತ್ಯುರಧಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

‘ಪತ್ಯುರಸಾಮಂದಸ್ಯಾತ್’ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೪೯೮

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ಪಾಶುಪತಮತ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ

೪೯೯

ರುದ್ರನು ವಿಪ್ಲವಿನ ಅಧೀನ

೫೦೦

ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿದ್ದವನು ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ

೫೦೧

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

ರುದ್ರನು ಸಕಲಗುಣಾತ್ರಯನಲ್ಲ

೫೦೨

‘ಯಂ ಕಾಮಯೇ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

೫೦೩

‘ಅಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ’ ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

೫೦೪

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ವೈದಿಕಾಭಾಸರ ನಿರಾಕರಣೆ	೫೦೫
ಭಾವದೀಪ	
ಗಾಣಪತ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಾಧುವಲ್ಲ	೫೦೬
ಅಧಿಕರಣ ಸಂಗತಿ	೫೦೭
ರುದ್ರನೇ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ	೫೦೭
ರುದ್ರನು ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದಿ ದೋಷವುಳ್ಳವನು	೫೦೮
ಅಂಭ್ಯೋಃ ಸೂಕ್ತದ ಅರ್ಥ	೫೦೯
'ಅಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ	೫೧೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಸಂಬಂಧಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೧೩
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಶರೀರವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ?	೫೧೩
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃಭಾವರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧ ರುದ್ರನಿಗಿಲ್ಲ	೫೧೫
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಅಧಿಷ್ಠಾನಾನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೧೬
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಯಾವುದು ?	೫೧೬
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ರುದ್ರನು ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃವಲ್ಲ	೫೧೭
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಕರಣವಚ್ಚೇನ್ನ ಭೋಗಾದಿಭ್ಯಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೧೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ರುದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಶರೀರಾದಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ	೫೧೯
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಸಂವೇದನಾಶೀಲನಿಗೆ ಜಗತ್‌ಕರ್ತೃತ್ವ ಕೂಡದು	೫೨೦

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಂಬಂಧ ಅನುಪಪತ್ತಿಯ ಸಮರ್ಥನೆ

೫೨೦

ಮಾಯೆಯೇಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲ ?

೫೨೨

ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲ

೫೨೩

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ

'ಅಂತವತ್ಸಮಸರ್ವಜ್ಞತಾ ವಾ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

೫೨೫

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ

ದೇಹ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರವೇ ಜ್ಞಾನ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯ

೫೨೫

ಭಗವಂತನ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ

೫೨೬

ಭಗವಂತನು ಬುದ್ಧಿ, ಅಂಗ, ಪ್ರತ್ಯಂಗ ಸಹಿತನೆ ?

೫೨೭

ಪರಮಾತ್ಮನ ದೇಹ ಅಪ್ರಾಕೃತ

೫೨೭

ತತ್ವಪ್ರದೀಪ

'ಜ್ಞಾನಜ್ಞಾನಃ' ಎಂಬ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ

೫೨೯

ದೇವರಿಗೆ ಯಾರೂ ಆಶ್ರಯರಲ್ಲ

೫೩೦

ದೇವರ ಬಲ ಸ್ವಾಂತ್ರ್ಯ

೫೩೦

ಗುಣಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ

೫೩೧

ಮೂರು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದ

೫೩೧

ನಿಗುಣತ್ವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ

೫೩೧

ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ

೫೩೨

ಗುಣಗಳು ನಿತ್ಯವಾದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ

೫೩೨

ವಿಶೇಷ್ಯ-ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಅಭೇದ

೫೩೩

ಅಯಾವದಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭೇದ

೫೩೩

ಅಧಿಕರಣ ಪ್ರಮೇಯ

೫೩೪

ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ

ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಕಲ್ಪದ ನಿರಾಸ

೫೩೪

ಭಾವದೀಪ

ರುದ್ರನಿಗೆ ಶರೀರ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ?

೫೩೫

ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ಶರೀರ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ

೫೩೭

ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷ ವಿಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲ	೫೩೭
ಪಾಶುಪತಮತದ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ	೫೩೮
ತಂತ್ರದೀಪಿಕಾ	
ಜೈನರಿಗೆ ಬಂದ ದೋಷ ನಮಗಿಲ್ಲ	೫೪೦
ರುದ್ರನ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತು	೫೪೨
ಮತಿಯೇ ಇಲ್ಲದವನು ಒಡೆಯ ಹೇಗಾಗುವನು ?	೫೪೩
ಆಕ್ಷೇಪದ್ವಯಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರ	೫೪೩
ಶರೀರ ಇದ್ದರೆ ಮರಣ ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು	೫೪೫

ಉತ್ತತ್ತದ್ವಿಕರಣ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ಉತ್ತತ್ಸಂಭವಾತ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೪೮
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿವಾದದ ನಿರಾಕರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣ	೫೪೯
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಅಂಗನೂ ಸಹ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ	೫೫೦
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಅಸಾಧಾರಣದೋಷ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಕ್ತಿಮತದ ಉಪನ್ಯಾಸ	೫೫೬
ಭಾವದೀಪ	
ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ	೫೫೭
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ	
'ನ ಚ ಕರ್ತುಃ ಕರಣಮ್' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೬೦
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಸ್ತ್ರೀಶಕ್ತಿಗೆ ಸದಾಶಿವ ಸಹಾಯಕನಾಗಲಾರನೆ ?	೫೬೦
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಮಧ್ಯವಾಮಮತ ನಿರಾಕರಣೆ	೫೬೦
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ನಿಮ್ಮ ಸದಾಶಿವ ನಿರಂದ್ರಿಯ	೫೬೨

ಪ್ರಹ್ಲಸೂತ್ರ	
'ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಭಾವೇ ವಾ ತದಪ್ರತಿಷೇಧಃ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೬೩
ಪ್ರಹ್ಲಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಈಶ್ವರವಾದದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಮತದ ಪ್ರವೇಶ ಹೇಗೆ ?	೫೬೪
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಅಣುವಾಮಪಕ್ಷದ ನಿರಾಕರಣೆ	೫೬೫
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಸದಾಶಿವನು ಸರ್ವಜ್ಞನೇ ?	೫೬೬
ಭಾವದೀಪ	
ಶೈವಮತದಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ಸೇರಿತು	೫೬೬
ಪ್ರಹ್ಲಸೂತ್ರ	
'ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಚ್ಛ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ	೫೬೮
ಪ್ರಹ್ಲಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ	
ಶಕ್ತಿಮತವೂ ಸಹ ಅಸಮಂಜಸ	೫೬೮
ತತ್ವಪ್ರದೀಪ	
ಶಾಕ್ತಮತ ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯ	೫೭೦
ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಬಣ್ಣ ಬಯಲಾಯಿತು	೫೭೦
ಪಂಚರಾತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸಮರ್ಥನೆ	೫೭೨
ತತ್ವಪ್ರಕಾಶಿಕಾ	
ಮೂರು ಶಾಕ್ತೀಯ ಮತಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ದೋಷ	೫೭೩
ಸಮಯಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು	೫೭೪
ಭಾವದೀಪ	
ಶಾಕ್ತಮತನಿರಾಕರಣೆಗೆ ಉತ್ತಮಧಿಕರಣ	೫೭೬
ಮಧ್ಯವಾಮ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆ	೫೭೭
ಅಣುವಾಮ ಮತ ನಿರಾಕರಣೆ	೫೭೭
ಶಾಕ್ತಮತವು ಸಕಲ ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧ	೫೭೮

ಜಯತೀರ್ಥರ ಸುಧಾ ಭೂಸುರರ ಅಮೃತ..
ಸಜ್ಜನಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಹುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪರಿಮಳವೆಂದರೆ
ರಾಯರ ರಸನರಂಗದಲ್ಲಿ ನರ್ತಿಸುತ್ತಿಹ
ವಾಗ್ಗೇವಿಯ ಮುಡಿಯ ಹೂಮಳೆ.

ಸುಧಾ-ಪರಿಮಳ ಬೆರೆತ ಕ್ಷಣವೇ ಬಹುಹಟ್ಟಾಯಿತು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ.
ಸುಸ್ವಪ್ನಾರ್ಥದಿಂದ ನಲಯಿತು ಪಂಡಿತಲೋಕ.

ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರು ಬತ್ತಿದ ಬೀಜ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದು
ಇಂದು ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮರ
ಅಮೃತಮಯಕೃತಿಗಳಿಂದ ಫಲಗಳುಂಟಾಗಿ
ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬ ಮಹಾವೃಕ್ಷವು
ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಸ್ತೂತಿ :- ಗುರುಗುಣಸ್ತವನ

ಪ್ರಕಾಶನ

ಶ್ರೀ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ ಸಂಶೋಧನ ಮಂದಿರ

ಅದ್ವೈತ ಶ್ರೀಮನ್ನಾಥಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಮಹಾಸಂಸ್ಥಾನ

ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿದೇವ ಮಠ

ಮಂವ್ರಾಲಯ - 518 345 (ಇಂದ್ರ ಪ್ರದೇಶ).....